

Branislav Janić

CAR JOVAN

roman

septembra 2009.

Pisati "Cara Jovana" za mene je bilo zadovoljstvo. Tragati i otkrivati poneki detalj o toj velikoj misterioznoj ličnosti, poseban je doživljaj. U tim traganjima i sam sam se nalazio u njegovim radostima i tugama, poredama i porazima. Pisao sam po onom što sam saznao, ali i po srcu. U tome su me podržali svi moji i svi oni čiju reč poštujem.

Car Jovan je rano sišao sa životne scene, ali je ostavio košavu slobode koja evo već decenijama duva ovim našim prostorima. Srećan sam ako sam to uspeo dočarati.

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

1. DEO

glava 1.

CRNOJEVIĆI

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Bilo je leto 1482. godine. Letnja kiša protutnjala je Cetinjskom dolinom i sada je sve u vazduhu mirisalo na nju. Isto onako brzo kao što je i naišla, tako je stala i odmah se pojavilo sunce. Kotlina se pružala duga i uska, sa planinama na sve strane. Nisu ulivale strahopoštovanje svojom visinom koliko izgledom. Sa dve strane, skoro su do polovine bile obrasle šumom, a iznad tog pojasa, šuma se proređivala da bi pri vrhu bio goli kamen. No ništa tu nije bilo oštih, već naprotiv mekih linija koje su se pretapale jedna u drugu. Tek su vrhunci pokazivali neku čudnu pritajenu snagu koja je delovala poput uspavanog džina, tiha i mirna i istovremeno nepredvidiva.

Kraj potočića radila je grupa ljudi, a njih nekoliko stajalo je nešto dalje i razgovaralo. Već stariji muškarac, odlučna držanja, prosede brade i brkova, sa kao ugarak crnim očima, bio je Ivan Crnojević, gospodar Crne Gore. Okupljenima je pokazivao gde će podići crkvu a gde dvor. Zagledan niz kotlinu govorio je:

- Nisam ovamo često dolazio, a sada me muka tera da izađem ovde a i vi samnom. Mora se misliti na sutra. Stefanica je znao da će doći drugačije vreme pa je sve ovo na sablju izborio ili na poklon dobio. Tako mi niko neće moći zameriti da se tuđim koristim... šta ti kažeš Nikola ?

Nikola je bio jedan od Crnojevića. Visok, tih čovek za koga je gospodar uvek imao posebne zadatke i poslove o kojima su samo njih dvojica znali.

- Ti retko kad grešiš gospodaru, pa ni ovog puta nisi.

Ivan mu povladi klimanjem glavom. Takav odgovor je i očekivao. Ne zato što Nikola nije smeo drugačije reći, nego zato što je on za ovo znao još pre godinu dana.

Tako su razgovarali Ivan Crnojević i njegovi ljudi u cetinjskoj dolini, dok su vršene pripreme za gradnju dvora i crkve. Ništa tog letnjeg dana nije bilo slučajno, niti je kod gospodara Ivana nešto tako moglo biti. U slučajnosti već odavno, instiktivno nije verovao. Osećao je da se mora prilagoditi novom vremenu jer nije imao dovoljno snage da se suprostavi velikima. Sklanjao se u brda jer je procenio da je u njima spas. Ni kotlinu podno Lovćena nije slučajno odabrao, kao što je ni Stefanica nije slučajno prisvojio. Najvažnije mu je bilo da se do nje teško stiže, a da se na njoj može preživeti. Šta je hteo? Najpre da bude na takvom mestu gde se nikom neće ići, a onda i na takvom odakle će lakše pružati otpor silnijim i moćnijim. Nije zaboravio ni na treće. Bude li se moralo povući, da se ljudi imaju gde skloniti. Osnovno mu je ipak bilo da se ono naroda što tamo bude može prehraniti, a pasišta za stoku je tamo bilo dovoljno. Kada je prvi put o tome razgovarao sa Nikolom Crnojevićem, samo su o tome mislili. No već je Nikola Štiljanović, njegov putujući poklisar, učio da su svi putevi vodili okolo a ni jedan nije bio predalek, ali doći pod Lovćen lakše, mogao je samo onaj ko je znao kozje

staze. Tako je ovaj kraj ostajao i blizu i daleko, blizu puta ali ne i na njemu i svaki koji bi se odlučio krenuti ovamo znao je da mora u planine. A kako tad Štiljanović reče, zna se “ko u goru ide”. No vojvode koje je sam proglasio, mislile su drugačije. Tu mu omiliše vojvode Đurađ i Vuk, ali i Božidar koga uze za svog logofeta. “Ko valja gospodaru taj će sa nama, a za ostale videćemo” ponavljali su, svesni da i oni moraju iz svojih kuća. Kada je krajem protekle godine razgovarao sa mitropolitom Visarionom, dobio je podršku, ali mu mitropolit odmah reče da ako narod već negde mora ići, “najbolje se skuplja oko naših crkava i manastira”. Tako Ivan Crnojević počeo graditi novu prestonicu.

Čudna su sojta bili ti Crnojevići. U Zeti gde se poreklo dugo pamtilo, mislilo se da potiču od nekog Crnoja, pa tako dobiše prezime. Njegovi sinovi, posebno Radič i Stefan bejahu hrabri i odvažni muškarci, ali preki na delu i oružju. Druga njihova linija išla je od nekog Đuraša pa tako dobiše naziv Đuraševići, ali se već prvo koleno Đurađ i Lješ pisalo i ovako i onako. Bile su bolje diplomate od Crnojevića, ili su se možda manje zamerili okolini pa preživeli. Lješ ili Aleksa nije imao dece, a stariji Đurađ je bio oženjen ćerkom poznatog Koje Zakarije, odlučnog, mudrog ali i čudnog gospodara Danja podno Skadra, koga su češće zvali Kojčin nego Koja. Đurađ starijem sinu dade ime Đurašin po ugledu na svog oca, a sinu do njega Kojčin da udovolji ženi. Treći dobi ime Stefan, verovatno po nemanjičkoj tradiciji, a četvrti bejaše Luka. Dok im je otac bio živ bili su u slozi. Trojica su živeli sa ocem, a mladom Stefanu - Stefanica, sazidaše tvrđavu Đurđevac na samoj granici prema Kotoru i Grblju. Kako je vreme odmicalo Stefan je jačao a lukavstvom i odlučnošću daleko je nadmašivao braću. Poput svog oca i on se oženio arbanaskinom Marijom, ćerkom Ivana Kastriota. Iz toga braka imao je dva sina, starijeg Đurđa i mlađeg Ivana.

U siromašnoj Zeti dve stvari su uvek bile najteže, obogatiti se i steći ime. Ono prvo Stefanica nije uspeo, a za ovo drugo se izborio. Tražeći prijatelje po nuždi okrenu se ka bosanskom hercegu Stefanu Vukčiću. Ovaj mu pokloni neka sela i kraj oko Lovćena, ali u zamenu za savezništvo zatraži da mu pošalje jednog sina kao zalogu. Birajući između starijeg koji je već znao voditi vojsku i mlađeg još nedoraslog Ivana, Stefanica poslala mlađeg. Nakon punih dvanaest godina, sin mu se povрати kući, ali nikada nije zaboravio šta mu je otac učinio. Đurađ je već bio oženjen i imao sina Nikolu. Žena mu je ubrzo po porođaju umrla, a on se ponovo nije ženio. Ivan je imao neke “uspomene” sa bosanskog dvora, ali mu to otac ne prihvati, pa se morao oženiti Gojsavom ćerkom Đorđa Arijanita Komnina, pa je tako postao već treći Crnojević koji se ženi arbanaskom. No kad mu žena umre, ispuni mu se davnašnja želja pa u Crnu Goru dovede Martu, ćerku Stefana Vukčića Kosače. Bilo je to 1469. godine. Ivan od brata polako preuze svu vlast, a

posle smrti oca smatralo se da je on jedini pravi naslednik loze Crnojevića. Stalno u sukobu ili na granici sukoba sa Turcima, Mlecima i oblasnim gospodarima, trudio se da sačuva ono što ima, a imanja u brdima samo je nadalje proširivao. Brat Đurađ mu sve prepusti, a sin mu Nikola kako je stasavao sve se više vezivao za Ivana i sina mu Đurđa. I ako su se mudri Latini trudili da ga privuku u svoje okrilje, Ivanu je milija bila samostalnost u brdima pa ma kakva ona bila. Ivan je imao tri sina i dve kćeri. Najstariji beše Đurđe, pa Stefan i najmladji Staniša. Pod pritiskom velikih, bio je prinuđen da beži i da se skloni van zemlje. Prelomna godina za Ivana Crnojevića beše 1481. Na vest da je umro sultan Mehmed, pohitaše povratnici iz Apulije Ivan beg i Leka Dukadin nazad u svoje krajeve. Crnojević munjevito povрати svoje, a da stvarne borbe skoro nije ni bilo.

Tako dođe 1483. godina. Ivan beg je već 18 godina bio najveći vlastelin u Gornjoj Zeti i gospodar brda. Mlečani mu nisu pridavali nekakvu posebnu pažnju, ali Turci su bili bolji prognozeri, pa su nešto ranije sa njim potvrdili mir i obavezu da se ne pojavljuju na njegovim granicama. Jedino su se viđali u krajevima koje su oni kontrolisali, najviše u Bjelopavlićima i Piperima. Sve njegove poslove obavljala su dvojica Nikola, Štiljanović i Crnojević. Njih dvojica podeliše i poslove oko dubrovačkih majstora a treći Nikola (Popović) dobi pored ostalih poslova još i da prepisuje crkvene knjige.

Od samog početka, gradnja na Čipuru te 1484. je dobro išla. Ivan je i pored otpora uveo radnu normu, pa su u poslu pomagali i Crnogorci. Najpre su počeli graditi crkvu posvećenu presvetoj Bogorodici. Pored crkve i manastira udareni su i temelji dvora Crnojevića, ali Ivan nije dao da se gradnja nastavi dok ono započeto ne bude gotovo. Iste godine Nikola Crnojević napravi kuću na Cetinju. Bila je sedma po redu, ali ženu još nije dovodio. Uglavnom je vreme provodio sa Ivan begom, tek ponekad viđajući Đurđa na Rijeci. Onako tihog i neupadljivog, gospodar ga je voleo imati uza sebe. Uglavnom je slušao, pa tek posle kad bi ga Ivan beg nešto zapitao, govorio šta misli. Ivan beg je znao reći malo u šali a malo u zbilji, da su "Crnojevići mešavina diplomata i ratnika, a Nikola osta samo „diplomata". Tako pred begom Nikola naizgled nije imao nikakvih svojih problema, već samo probleme Crnojevića. A sve je trebao znati ako bi negde bio poslat. Šaljući ga jednom prilikom u Dubrovnik, ili Raguzinu kako je beg govorio, rekao mu je samo da učini onako "kako bi ja činio". Tako je taj još uvek mladi čovek obavljao delikatne poslove za gospodara i za Đurđa, ničim se ne ističući, ali sve cenjeniji iz godine u godinu. A najčudniji je ipak bio njegov odnos sa dve jake ličnosti koje su se takođe kretale oko bega i sa kojima su se njegovi poslovi stalno isprepletali. Jedan je bio Nikola Kosijer begov sekretar, a drugi Nikola Štiljanović, zvanični poklisar. Sa obojicom je Nikola sam uspeo rešiti sve početne nesuglasice

i bez pomoći gospodara, steći na ugledu i značaju.

Nikola nije slučajno sedeo uz bega. Već i po rodbinskoj vezi bio mu je blizak a kada je poginuo Đurađ, Ivanov brat, Nikolu je odmah povukao k sebi. Pronicljiv i inteligentan Nikola je obavljao sve složenije zadatke koje je Ivan beg postavljao pred njega. Najteže mu je bilo 1479. kad posle opsade Skadra, spremi sa Mlecima zajednički napad na Turke ali Mleci izdadoše, pa je Ivan beg bio primoran da prebегne u Apuliju zajedno sa najužom rodbinom. Osta samo Nikola koji mu je bio i uši i oči. Tako je Ivan znao sve što se u zemlji događja. Odmah nakon smrti Muhameda povrati se u Crnu Goru gde ga je već čekala spremna vojska pa brzo povrati ono što je izgubio. U jesen zahvaljujući Nikoli, sklopi mir sa Turcima pod istim uslovima kakvi su bili i pre pobune, odnosno da harač bude 700 dukata na godinu i da se Turci neće mešati u upravljanje zemljom. A kada te zime i zvanično priznade vrhovnu vlast sultana, pozva Nikolu k sebi. Bili su samo on i sin mu Đurađ. Kratko mu reče da boljeg od njega niti ima niti može biti i dok je njega i Đurđa on će uvek biti prvi do njih.

Važan momenat u Nikolinom životu desio se u rano proleće 1482. godine. Nakon nekog razgovora sa zetskim mitropolitom Visarionom, Ivan Crnojević posla Nikolu u manastir Prečistu Krajinsku na razgovor sa tamnošnjim prelatom. Prelat Andrija Jamonetić vešto je u manastir uveo latinski obred, a ta nekada lepa zadužbina Balšića mnogo je promenila izgled. Nikola uspe povratiti nešto od ikona i sasuda, ali nikakav uspeh nije postigao sa tvrdoglavim prelatom. Pri povratku, na putu ka Rijeci, jake kiše ih zaustaviše u nekom jadnom zaseoku. Nikola tu upozna Krstinju i kad nakon dva dana kiša stade povede je sa sobom. Krstinja je bila iz plemena Mrkojevića, a tu se zatekla sklanjajući se sa drugima od Turaka. Na Rijeci, Nikola sve ispriča gospodaru pa tek na kraju reče da je jednu priveo. Gospodar ga obdari dukatima i odmah mu odredi drugi stan.

Krstinja je rodila sina 26. novembra na Dan svetog Dimitrija. Nikola ničim nije pokazivao radost, ali to druge Crnojeviće nije smetalo da se proveše. Krštenje je obavljeno na Obodu, uz tada najveće crkvene velikodostojnike Zete. Ivan je naime okupljao sveštenike i kaluđere iz napuštenih i razrušenih crkava oko Skadarskoj jezera, pa je tako krštenju prisustvovao mitropolit Visarion, episkop Vavila i naravno svi Crnojevići. "Zapinjalo" je jedino oko imena jer su sva tradicionalna imena Crnojevića već bila "zauzeta". Odlučio je gospodar, "Neka bude Jovan". Tako je Ivan beg nadenuo ime kome se više obradova Krstinja nego Nikola. Brat joj se tako zvao. Proročki Ivan beg tada reče *"Eto sudbina nam je dodelila da se otimamo o imena naših predaka, jer su to svojom mudrošću i hrabrošću zaslužili. Nema već tog imena među nama Crnojevićima koje nekome nije dato, a neka se ponavljaju po više puta, kao ime tvoga oca Đurđa. Neka se*

zato ovaj mladi čovek zove Jovan. Neka pronosi svoje ime tako da oni koji dođu posle nas imaju još jednog slavnog pretka. Za slavu i hvalu svih Crnojevića.”

Nikola nije imao tu sreću da je mogao sa sinom i ženom boraviti duže vreme. Uvek je nešto iskrsavalo što je još trebalo obaviti. Ivan Crnojević zvanično obnarodova svoju osnivačku povelju manastiru na Cetinju 4. januara 1485. godine. Svi su se bili okupili u velikoj sali dvorca na Obodu. Tu se najstariji Crnojević svečano zakle mitropolitu da je ovo pravljeno za vek i vekova i da više seoba neće biti. Reče da je manastir u srcu njegove države i odatle treba da širi svoj uticaj vaskolikom Zetom i svuda tamo kuda budu hteli da se čuje pravoslavno slovo. A za crkvu je dobio providenje u hramu prečiste Bogorodice u Loretu i tu se zakleo da će joj podići crkvu u svojoj otadžbini, ako se ikada njenom pomoći u nju bude vratio. Zalog i zakletvu eto je ispunio tog 4. januara. A da bi bio što bliže tom korenu pravoslavlja, on će dvor uskoro preneti u samo srce svoje države i otvoriti ga svima onima koji na Cetinje dođu sa mirom u srcu. A mir je izgledao bliži nego ikad. Ali i za njega se moralo žrtvovati. Ivan beg hteo ne hteo posla najmlađeg sina Stanišu u Carigrad kao garanciju mira. Turci su to poštovali i držali dato obećanje. Ceo dvor je preseljen na Cetinje, a uskoro se okolo počеше podizati kuće, neke već prostrane i svetle.

Nikola je od preseljenja dvora bio na Cetinju, a poslovi su mu uglavnom bili vezani za Ivana. Gospodar je naočigled stario, pa je većinu poslova obavljao Đurađ. A on se razvijao u pravog Crnojevića, hrabrog i odlučnog koji je poštovao očeve dogovore, ali je imao svoje ideje i sprovodio ih. Ivan beg se jedino mešao kada je dolazilo do svađe između braće. Na kraju proglasi Đurđa za svog naslednika a mlađem Stefanu dade brda na upravljanje. Stefan nije imao snage ni volje da mu se suprostavi. No sukob je ostao da tinja i bilo je samo pitanje vremena kad će eksplodirati. Na sreću za života Ivan bega nije. No jedno drugo pitanje postavi se baš na guvnu. Đurađ je već godinama bio udovac. Nikola je više osećao nego što je znao da gospodar održava neke veze, ali se u to nije mešao. Neki od vojvoda na guvnu javno upita misli li se on ženiti ili će ovako u koroti razmišljati. Već sutra Ivan beg pozva Nikolu k sebi i posla ga u kotorskom providuru sa nalogom da nađe za Đurđa pravu priliku.

Tako Nikola odjaha u Kotor, gde ga Paolo Eriko lepo primi i prihvati sa svom ozbiljnošću ono što mu je Nikola preneo. To je bila njegova davnašnja ideja objašnjavao je Nikoli, ali Ivan sve do sada nije hteo ni da čuje. A oženiti se mletačkom princezom značilo je mnogo u odnosima dve zemlje. Providur odluči da će poslati svog čoveka, ali Nikoli to nije bilo dovoljno već se ponudi da i sam pođe u Mletke. Providur pristade. U tih nekoliko dana boravka u Mlecima Nikola se imao prilike nadiviti lepoti prebogatog grada, ali i svojim lošim jezikom ispričati

puno toga o Đurđu. Na kraju je bi primljen u kuću Antonia Erika i video ćerku Izabetu. Profinjena patricijka ostavila je na njega lep utisak i mada je vreme bilo kratko, učinila mu se pametnom mladom ženom. Mlečani su bili za taj brak, a to mu je po povratku u Kotor, dugo pričao i providur.

Tri meseca kasnije Nikola sa bogatim darovima ponovo krenu u Mletke po mladu. No sada je sa njim išao Paolo Erico i nekoliko ljudi iz pratnje. U posebnom pismu, gospodar Crne Gore je poručivao Mlečanima da veruju sve ono što im njegov izaslanik bude rekao, a on će napisati samo toliko da će mu biti čast da bude u vezi sa Mlečanima i da će sve sporove posebno one oko Kotora rešiti mirnim putem, i da se sa ovim brakom ukidaju sva neprijateljstva između Kotora i Brda. Sve je to bilo dobro primljeno u Mlecima, a Erico je iskoristio priliku za svoju ličnu promociju, smatrajući ovaj brak svojom velikom zaslugom. Senat je 12. jula 1490. godine doneo pozitivnu odluku, čak odredio sumu koja se daje mladoj u miraz. Bio je zadovoljan i Nikola, pa nakon toga krenuše nazad ka Crnoj Gori. Tek pred Bokom, Erico saopšti Nikoli vest da je gospodar Ivan umro i da je sada gospodar Crne Gore Đurađ. Nikola kad to ču, zaplaka se, ali se ukloni da drugi ne vide njegove suze. U Kotoru ostavi Izabetu kod providura a on požuri u Brda. Đurađ je bio u crnini, pa je za svadbu trebalo pripremiti drugačiji protokol. Štiljanović ode po mladu u Kotor, a crnogorci izjahaše pred nju tek kad priđuše Cetinju. Mora da je i Izabeta bila zadovoljna videći stasitog Crnojevića o čijem joj je liku najviše pričao njen rođak, ali joj se novi gospodar Crne Gore učini još lepšim i dominantnijim. Ni Đurađ nije bio ravnodušan, pa se par venča u crkvi, ali bez veselja jer su Brda tugovala za Ivan begom. Izabeta dobi novo ime Jelisaveta.

U poznu jesen umrije Krstinja na veliku Nikolinu žalost. Jovan je već bio poodrastao i Nikola se za njega nije bojao, jedino se plašio toga kome će malog ostavljati ako bude morao na put. Krstinju sahrani na cetinjskom groblju uz iskreno saučešće svih Crnojevića. Mesec dana posle nje, na groblje iznesoše i kaluđera Jova, pa tako Crnojevići u jednoj godini izgubiše tri svoja člana. Ako je u ičemu tražio utehu, Nikola ju je tražio u sinu. Ni tu mu nije bilo lako. Bez obzira na uticaj majke dok mu je još bila živa, Jovan se isticao samo u jednom, nije voleo da ga niko dira. U svemu pa i u igri, znalo se ko je od Crnojevića. Pa ipak Jovan je uvek imao neke svoje misli i svoje pristalice. A ono što je Nikolu najviše radovalo bilo je da nikad nije koristio prezime da bi se osvetio ili nekom naudio. Njihov odnos bio je čudan. Puno odsutan od kuće, Nikola nije imao priliku da se brine o vaspitanju deteta pa je sve padalo na Krstinju. Njenom smrću bio je prinuđen da sam preuzme brigu i da radi ono što nije znao. Kako je počeo tako je zadržao odnos sve do smrti. Sinu je pričao kao muškarac muškarcu. Jedino u

dugim zimskim satima, znao ga je posesti pored ognjišta i pričati ono što nikada nije rekao ni Ivan begu ni Đurđu. Tako je Jovan i ne znajući to počeo primati neka čudna životna iskustva koja su bila znatno drugačija od onih koje je zagovaralo njegovo društvo. Dečkić je počeo da shvata da sila i snaga trebaju, ali da nisu jedino i bogomdano sredstvo za ostvarivanje ciljeva.

Gotovo neprimetno u Jovanov život je počela da ulazi jedna druga žena- Jelisaveta Erico. Najpre je Jovanu bila interesantna zbog svog jedva razumljivog jezika, a posle kad joj je prišao sa njim je pričala italijanski. Jovan ju je slušao najpre je samo gledajući i slušajući zvuk njenog prijatnog glasa, ili možda pokretanje njenih lepih usana. Nalazeći u njemu “sagovornika” Jelisaveta je sve više prelazila na italijanski i ne pokušavajući da govori srpski. A onda nakon slučajne Đurđeve podrške počeo Jovana učiti svom jeziku. Slušajući ih jednom kako se nakon dugog mučenja sa srpskim, obraća Jovanu na talijanskom, Đurađ joj odade priznanje rečima da ako “mali bude diplomata na oca, uvek će mu taj jezik trebati”. Od tada, Jelisaveta nađe rešenje za svoju usamljenost a Jovan pored dobrog učitelja dobi i bar neki delić zamene za majku. Već nakon nekoliko meseci druženja, Jelisaveta poželi da ga nauči čitati i pisati, pa preko kotorana zatraži da joj se iz Venecije pošalje sav potreban pribor. Gotovo je postalo pravilo da svako jutro Jovan dođe pred dvor pa ako je toplo, Jelisaveta izađe napolje, a ako je hladno onda ga je uvodila u svoju sobu. Gotovo neosetno počela ga je učiti manirima, nehajno mu ispravljajući kretnje, nikad ga ne terajući, ali tvrdoglavo ponavljajući ono do čega joj je bilo stalo. Jovan je imao desetak godina kad je progovorio talijanski, od početka se ne stideći možda i zbog toga što je gospođa toliko grešila srpski da je bio ubeđen da on greši manje. I bio je u pravu.

U rano proleće 1492. godine, Nikola otplovi u Veneciju. Jelisaveta je dugo sa njim razgovarala kazujući mu gde da ode i kome da se obrati. Kad se nakon dva meseca vratio bio je zadovoljan i on i gospodar Đurađ. Sate je proveo sa gospođom pričajući joj kako je sada u Mlecima mada je ona odande stigla jedva pre dve godine. Jovan je ćutke slušao, upijajući svaku reč. Tek je razumeo da je Nikola išao da vidi neku štampariju i da će je gospodar Đurađ sigurno kupiti. U jesen te godine, Nikola ode po štampariju. Za njim uskoro stigoše i neki monasi. Najčuveniji među njima bio je Makarije. Mitropolit je pomogao da ga pronađu. Ujedno je tražio od Makarija da pređe u cetinjski manastir sa svojom bratijom radi štampanja knjiga. Gde je Makarije “ispekao” zanat to ni mitropolit nije znao, možda u mladosti negde u Italiji. Đurađ je već bio nestrpljiv. Hteo je da se štampanju pristupi što pre, pa vojvoda Radoš videći gospodarevu nervozu u šali reče da se ovaj “boji da mu dukati kesu ne pregore”. Takva opasnost nije postojala, ali je Đurađ imao dovoljno novca da se u takav poduhvat upusti. Mir

sa Turcima i podnošljivi odnosi sa Mlečanima, omogućili su mu da umesto u ratove, utroši dukate za drugu namenu. Još je Ivan beg razmišljao o štampariji. "Sramota je" govorio je "da se u našim crkvama božja služba obavlja kako kome padne na pamet. I najpametniji pop će je ili okrenuti ili zaboraviti. To mora biti zapisano". Mitropolit mu je pružao puno podršku, ali šta je vredilo kad novca nije bilo dovoljno ni za preživljavanje. Čak ni zadužbinska crkva na Cetinju nije imala sve knjige za liturgiju. Makarije uskoro smesti štampariju u posebnu prostoriju u cetinjskom manastiru, kako nikog ne bi ometala. Sa svojom bratijom Makarije je cele te godine pravio neka slova, a Jovan je koristio svaku priliku da im se približi i vidi šta to rade. Interesovanje ga obično ne bi dugo držalo jer je njihov posao bio lagan i monoton. Jedino se zadržavao duže ako je Makarija bio raspoložen za neku od svojih priča.

Jovan je tako provodio dane između gospođe Jelisavete, monaha Makarija i svoje družine. Čak se i u toj grupi nešto promenilo. Dobili su novog člana a da toga nisu bili ni svesni. Na samom kraju cetinjske doline, tamo gde već počinju planine od davnina je stanovao neki Joki. Sa nikim se nije posebno družio, sa nikim nije bio u zavadi, a nije pripadao ni jednom bratstvu. Davno još pre dolaska Crnojevića naselio se ovde, sagradio kolibu, imao nešto ovaca i koza i dva dresirana sokola. Sa njima je odlazio u brda, a kako i zašto je pustio nekoliko dečaka da idu sa njim, to ni on sam nije znao. Od te grupe uskoro ih ostade tek trojica jer su roditelji zabranjivali deci da se sa njim druže. Nikola se kod Jovana tek ponešto raspitivao, ali ga nije sprečavao. Za Božić 1493. godine, Nikola odseče parče pečenice i hleba i daje Jovanu da ih odnese Joki. Momčić to jedva dočeka. To još više učvrsti njihovo prijateljstvo. I dok se Nikola zanimao sa štamparijom, Jovan je sa Jokom lutao po planini. Na kraju mu pokaza i kako to sokolovi love.

Dođe i proleće 1494. godine. Prolećni pljuskovi kupali su Cetinje, a sa ona dva Lovćenska vrha iz dana u dan odjekivalo je pucanje gromova i grmljavina. Ono malo lepog vremena tek je bilo da se ljudi osuše. Sunce je baš lepo grejalo kad Jovan nešto iza podneva dođe do Joke. Molio ga je da krenu u planinu, ali ovaj zagledan u nebo odbi, tvrdeći da će biti nevremena. Sem dva oblačića, ništa se nije videlo, pa Jovan sa nekoliko momčića iz družine ne posluša nego krenu kroz šumu. Zaigrani nisu ni gledali u nebo. Tek ih trže grmljavina i silan vetar koji odjednom dunu. Dvojica odmah otrčaše naniže a Jovan sa dvojicom, pokazujući hrabrost krenu polako. Strahovit prasak u neposrednoj blizini ih trže, pa potražiše zaklon ispod visoke jele. Već im se učini da je grmljavina sve dalja, kad strašan udar groma raspoluta drvo ispod kojeg su se nalazili. Dvojicu dečaka grom odbaci od drveta a Jovan koji se nalazio na putu munje, osta nepomičan. Kiša brzo osvesti onu dvojicu i kad videše nepomičnog Jovana

pohitaše naniže. Prva je bila Jokina kuća. Rekoše mu šta se desilo, a oni pojuriše ka Nikolinoj kući da mu jave za Jovana.

Kad nakon sat vremena Nikola sa nekoliko ljudi dojuri na označeno mesto zateče sina zakopanog u zemlju, samo mu je glava virila napolje i Joka kako stoji kraj njega. Joko jedva spreči da ga otrpa, pokušavajući da mu objasni da mu je to jedini spas. *“Živ je, a ovo ga jedino može održati na životu”*. Nikola je bio uporan i između njih dvojice za malo ne dođe do gušanja. Tek Makarije koji stiže iza njih dade Joki za pravo, pa se Nikola malo umiri. Ono malo dečje glavice što se videlo iznad zemlje bilo je crno poput uglja i tek je tiho stenjanje govorilo da je dečak živ. Kad ga kasnije saneše sa planine i odnesoše kući, Joko kao da se preselio u kuću Nikole Crnojevića. Nikog ne pitajući bdeo je pored dečaka. Nikola ga pusti. Makarije je povremeno dolazio i gledajući Joko kako posluje oko malog, samo je klimao glavom. Počela se gubiti i ona ružna crna boja, a tamna pruga koja se spuštala sa čela preko levog oka postajala je sve bleđa. Dečak polako počeo otvarati oči. Joko je baš bio pored njega. Ništa ne reče, ali Joko mu u očima vide da ga je prepoznao. Zastenja i nastavi spavati. *“Kako mu je”* pitao je ko po zna koji put Nikola. *“Biće dobro”* isto toliko puta odgovarao je Joko. Tek ih lagani šum okrete unazad da vide momčića kako teturajući se i vukući levu nogu, prilazi i seda pored oca na tronožac.

Jovan je srećno preživeo. Spašen je samo zato što je Joko odnekud znao da ga mora *“osloboditi groma”* i zakopao ga u zemlju. I pored toga posledice su bile vidljive. Ten mu je postao tamniji, a duž celog tela sa leve strane spuštala se tamna pruga za prst debela, kao da je grom tuda prošao u zemlju. Prelazila je preko oka, išla niz čeonu kost, ivicom obraza, pa se skoro sa strane vrata spuštala pored ključne kosti niz telo sve do nožnih prstiju. Na levo oko tek je nazirao likove, mada sem oprljenih obrva i trepavica nije izgledalo da ima ikakve druge povrede. Leva ruka i noga bili su mu utrnuti pa je zato nogu vukao. Kad su ga uskoro premorenog položili na krevet, Joko je prvi put bio zadovoljan. *“Dobro je prošlo”*, pa objasni Nikoli da će mu ona pruga izblediti, a boja neće biti puno svetlija nego što je sada. *“Najvažnije je da će uskoro moći letiti kao i do sada. Jedino me oko brine jer mislim da se tu neće ništa popraviti”*.

Jovanova tragedija brzo pade u zaborav za sve, sem za tri osobe. Nikola je stalno gledao da bude u blizini, a Đurađ je znajući to, izbegavao da ga bilo gde šalje. Ostale dve su bile Joko i Jelisaveta. Mletačka patricijka je sa jednim pratiocem počela dolaziti svako jutro čim obavi obaveze u dvoru. Jovan ju je već čekao i čim je počeo govoriti, nastavili su se njihovi časovi. Obično je ostajala oko dva sata. Na izlazu ju je uvek susretao Joko, pokušavajući na svoj nezgrapni način da joj ukaže počast. Ukočio bi se dok je ona prolazila i tek kad bi zamakla

ulazio je u kuću. Ako bi se Nikola tu zaticao, izlazio bi čim bi Joko ušao. Za momčića su sada počinjale drugačije vežbe, mnogo bolnije i napornije nego sa gospođom. Joko bi mu svojim kvrgavim prstima izmasirao nogu i ruku i onda ga terao da šeta, dohvata stvari po kući, sve dok iscrpljen ne bi pao na ležaj. “Hodaj” govorio je “jer samo tako kroz bol, bićeš opet kao što si bio”. I Jovan je stegnutih zuba radio sve ono što mu je Joko govorio. Ali ako bi iko bio u kući, sve ovo bi izostajalo. Joko je strpljivo čekao da se posetioci udalje, pa bi tek onda započinjao sa svojim vežbama.

Kad sunce jače zasija izađeše napolje, ali je Joko i dalje vodio računa da ih niko ne vidi. I dok mu je Jelisaveta uvek donosila neku ponudu, kod Joke su to bile samo tri stvari: med, jaja i sokovi. Jovan ni sam nije znao gde je Joko nalazio ta silna jaja koja je gotovo skvadonevno prinosio i od kojih su ptica bila. Okretao se od Jovana, sipao jaja u neku drvenu čašu i dugo mutio, pa malo solio i terao ga da to popije odjednom. Najpre mu se na to gadilo a posle se toliko navikao da mu je nedostajalo kad ih Joko ne bi doneo. Med je nalazio negde po šumi, a Jovan nikad nije primetio na njemu nikakav otok od pčelinjeg ujeta. Najzanimljiviji je bio sok. Ko zna od čega ga je sve gnječio i kakve je mešavine pravio, ali im je jedno bilo zajedničko, nisu mu se dopadali, ali ih je pio da se ne zameri Joki. Makarije je dolazio obično predveče i što mu je posao u štampariji više odmicao, sve ređe. Na kraju reče Jovanu da dođe on jednom njega da poseti. Jovan se već sutra spremi, ali ga Joko zaustavi. “Vidiš li onaj panj” pokaza mu deblo koje je virilo iz zemlje, možda tridesetak metara daleko od njih. Kad Jovan klimnu glavom Joko mu reče “Otrči do njega i trčeći se vrati”. Jovan ga začuđeno pogleda. Još uvek je vukao nogu a o trčanju nije mogao ni misliti. *“E kad budeš to mogao, onda idi pa obilazi. Ovakav kakav si odmah će te nazvati kljastavim i to ti osta do kraja života. Najpre nauči ići, pa onda idi kud hoćeš”*. Tako je nekako i bilo. Jovan prvi put odšeta do manastira krajem septembra. Išao je sa Nikolom zadovoljan što može hodati, mada je i dalje osećao da mu noga “zateže”. Pred manastirom, okupilo se dosta naroda i glavešina sa svih strana. Monasi su predali gospodaru u kožu uvezan Psaltir sa posljedomanjem, a jagnjetinu koju im je gospodar namenio podeliše narodu. Jedini se pošteno namiri mladi Božo Vuković koji je celo vreme “mlatio” po štampariji i jedini pravio knjige zajedno sa monasima. Mitropolit je bio srećan što je prva knjiga Oktoih prvoglasnik već odavno podeljena po crkvama, a biće dosta i ove. Jeromonah Makarije je skromno ćutao ali nije mogao sakriti ponos.

Daleko od manastira i štamparije, Đurđa su mučile druge brige. Njegova kalvarija počela je sredinom 1494. godine a da to ni na koji način nije osetio. Vest da je francuski kralj zavladao napuljskom kraljevinom sama po sebi nije mu ništa

značila. No nervoza kotorske vlastele izazivala je podozrenje. Od njih je o francuskom kralju cele te godine slušao sve najgore, pa je već i to bilo sumnjivo. Pred zimu te godine dojava na Cetinje jedan od Dukađinija sa ratnom pratnjom od dvadeset momaka. Imao je za gospodara Crne Gore posebnu poruku. Đurađ ga primi i sasluša. Čovek je govorio razložno i ubedljivo, pa i pored svega Đurađ prizva logofeta Božu i Nikolu. Dukađini ponovo ispriča priču sa kojom je došao. "Treba skinuti Turke, proterati ih odavde i nastaviti živeti kako se ovde uvek živelo. Ovako iscrpljuju narod i vojvode a nikad se ne zna kad će početi udarati i paliti. Konstantin Arijanit se postarao da obezbedi svu potrebnu pomoć kako u novcu tako i u ljudima. On ne traži ništa više od onoga što ima. Ne traži ni da bude bilo čega vođa. On samo hoće da ustanemo svi zajedno i proteramo Turke, a onda neka svako uzme ono što želi. Eto Crnojevići žele Crmnicu i Grbalj. Imaće jedno i drugo i niko im više neće rušiti kuće po Grblju kao što sada čuteći rade Mlečani. Treba samo hteti. Sve ostalo će doći samo po sebi".

Kad je sve izložio, Đurađ ga upita a ko bi bio taj tajanstveni pomoćnik koji bi sve dao što on obećava a ovaj mu odgovori da je to francuski kralj Karlo. Što je Dukađin više pričao, Đurđu se ideja sve više dopadala. Sada pod Turcima stalno je bio pod nekom prismotrom i mada sa puno samostalnosti, ipak se uvek morao zapitati šta će Turci reći. Možda je tog Karla providenje poslalo da mu pomogne da konačno ovlada celom Zetom. Ako Arijantiti stoje iza svega toga onda to ne može biti ni malo loše. Ipak bio je oprezan, ali svakako prihvati da se o ovome još razgovara. Kad nakon dva dana Dukađini odoše na drugu stranu, Đurađ najpre porazgovara sa svojim najbližim, pa tek onda sazva starešine. Ukratko im izloži šta je čuo i šta se nudi, pa pusti ljude da govore. Sve i jedan su bili za to da se svaka prilika iskoristi i isteraju Turci. Bilo je naravno i opreza, ali većina je bila za otvoreni rat sa Turcima. Gospodar kao da je dobio onakve odgovore kakve je očekivao. Kad se i to završi, Đurađ posla Nikolu u Kotor da čuje šta se tamo priča i kako oni o svemu razmišljaju. Kad se vratio potanko sve ispriča gospodaru, ali suština je ipak bila drugačija. Daleko od toga da su Mlečani voleli Turke, ali toliko se toga loše priča za to dete od vladara, da mu tamo niko ništa ne veruje. Svi listom misle da je to avantura u koju se ne treba upuštati, jer Karlo umesto da se priprema za rat sa Turcima kao što to priča, samo pljačka i razara po Italiji. Savjetuje se Crnojevićima da ne žure nikud, jer njihov ugovor sa Turcima takav je da mogu i u okviru turskog carstva da rade šta hoće, a ko zna kako će biti pod novim gospodarom.

Nikola je iznosio ono što je čuo vodeći računa da ni jednog momenta ne stavi sebe u ulogu presuditelja. Đurađ to zapazi pa ga upita za njegovo mišljenje. Odgovor je bio kratak, »rat nam ne treba«. Đurađ je bio zamišljen. Nešto u njemu

je govorilo da je Nikola u pravu, ali ipak... Tek je klimao glavom. Nikola shvati da je razgovor završen. Na vratima se okrenu.

- Ne zaboravi da sve što radimo Turci znaju. Ne treba gubiti njihovo poverenje ako se ne mora. Treba sve držati u njedrima i ćutati, pa ako odlučiš da se ratuje lasno ti je ove naše kurjake sa brda pokupiti. A i Staniša je tamo...

Novu godinu Nikola dočeka zadovoljan. Jovan se potpuno oporavio i već je slobodno trčkao po okolini. Kao da mu se i ona pruga povukla sa lica i postajala je vidljiva tek kad se naljuti. Joko ga je i dalje terao da se puno kreće. "Ja te ne mogu naučiti da mačuješ, to neka rade oni koji znaju, ali ti mogu povratiti i dati snagu". I zaista, Jovan je jačao i već nadjačavao svoje vršnjake. Još jedna osobina kao da mu se ustalila. On nikada nije započinjao zađevce, nikada nije započinjao nikakvu tuču a da je nije mislio završiti. Sve svoje sukobe rešavao je sam i do kraja. Polako se navikavao da gleda samo na jedno oko. Joko mu nije dozvoljavao da zakreće glavu "Ako dobro ne vidiš sav se okreni, nemoj da se nakrećeš jer će svako videti da na jedno oko ne vidiš". Najpre je sve to bilo teško, a onda se već i na to navikao. Kao da mu to nije bilo dosta, Joko je voleo Jovana povesti napolje u mrak. Momku se to najpre nije dopadalo, pa na kraju reče da njega tera napolje sa jednim zdravim okom, a ni oni sa dva ne mogu ništa videti. Brzo shvati da je grešio jer na ono zdravo oko kao da je nadoknađivao sve što na drugo nije video. A u kući Nikola mu je potanko pričao sve što je mislio u vezi sa ratom protiv Turaka. No Jovan je bio gotov da odmah krene na njih. Poput druge dece odrasle u crnogorskim brdima sinonim za rat bili su Turci, a za lukavost Latini.

S proleća ratni vetrovi prostrujaše Crnom Gorom, pa nastaviše dalje niz jug preko Primorja do Skadra i Arbanasa. Plemenske starešine sve češće su zalazile u dvor a Đurađ ih je radosno dočekivao. Na kraju preko Dubrovnika stiže na Cetinje i Konstantin Arijanit Komnin. Bio je sav opijen svojom važnošću i snagom francuskog kralja. Bio je maj 1495. godine, vreme za pokretanje ustanka. Krenuće odmah dole na jug, pa kada izvrši sve pripreme, ide francuskom kralju da se sva sila pokrene na Turke. Na krilima oduševljenja Arijanit tajno ode prema granici, a Đurđa ostavi u uverenju da ustanak samo što nije planuo. Čak se sa njim dogovori da on ne kreće prvi, nego tek kad ustanu arbanaska plemena neka tek onda i on krene. To radi njegovog mira i sigurnosti.

Đurađ sad već nije krio svoje namere. Poče organizovanje vojske, a starešine su po plemenima samo čekale da se da znak za pokret. Jedino su bili uzdržani Bjelopavlići, a od bliskih Đurđevih saradnika, Nikola. Đurađ ga početkom leta namerno posla u Podgoricu da se dogovori zbog kašnjenja harača. Nikolu pripada muka nakon razgovora sa tamnošnjim Turcima. Oni su znali sve pa čak i to da je on protiv takvog rata. Mučno dogovoriše oko harača, a Nikola

jedva dočeka da stigne na Cetinje. Pohita u dvor da sve ispriča gospodaru, ali njega više ništa nije moglo zaustaviti.

Sutradan ga Đurađ otpremi za Kotor sa porukom za kotorskog providura. I ovde se već naveliko šušalo o ustanku Arbanasa i nemirnoj Crnoj Gori. Sreća ga navede na budvanskog kneza Alviza Longa. Znali su se od ranije i cenili, a putevi su im se nekako uvek ukrštali kad je Nikola išao važnim poslom. Sa mudrim budvaninom nije bilo lako pričati. Više je to ličilo na mučno i tegobno navlačenje nego na spontani razgovor dva poznanika, ali obojica kao da su uživala u tom tihom nadmudrivanju koje nikada nije imalo žrtava. Ovog puta Longo nije ni pokušao da se nadmudruje. Tiho je i poverljivo šaptao Nikoli da se naveliko priča o ustanku Crnogoraca. "Nije vam to dobro i ne može se dobro završiti", pa nastavi isto tako tiho: »Urazumite se dok je vremena, a ako već nećete onda bar čekajte. Ne računaj na Mlečane jer oni za rat sa sultanom nisu«.

A na Cetinju na guvnu pred dvorom, Đurađ je okupio sve knezove i vojvode. Nakon što im ispriča ono što su već znali ponovo ih upita za mišljenje. Svi su ko jedan bili za rat. Jedini ustade Stefan. Bilo je u njegovim rečima prkosa i inata, ali i puno razuma. Bio je protiv rata, a 700 dukata što se daje Turcima nije čak ni za Goru neki poseban trošak. Nikada se ne zna šta Turci mogu. Stefanove reči ostadoše bez odjeka. Kad na kraju Đurađ upita ko je za rat, crnogorci skočiše kao jedan. Trebalo je još samo dati znak. Sudbina je ovog puta htela drugačije. Mihajlo Štiljanović se pojavi nakon nekoliko dana iz Dubrovnika. Čutke odjaha pravo pred dvor. Desilo se ono čega su se ustanici jedino morali plašiti. Mlečani su zaustavili sve brodove koji su kretali iz Venecije da ne bi slučajno neko javio pre njih sultanu vest o smrti njegovog brata Džema koji je živio u Veneciji. Tako zaustaviše i brod na kojem je bio drački arhiepiskop sa pismima, oružjem i zlatom za ustanike. U pismima, je bilo naznačeno ko će i kada udariti na Turke i glavne pravce akcije. Mada ni jedno pismo nije bilo za Đurđa, bilo je tačno navedeno njegovo ime i pravci delovanja njegove vojske. Nekoliko ljudi iz arhiepiskopove pratnje je uspelo pobeći, ali je sveštenik sa dokaznim materijalom ostao u Mlecima. Šta će oni sa tim uraditi, niko nije znao.

Nasta zatišje. Dani su se valjali poput oblaka, a ono malo vesti što je pristizalo iz Italije govorilo je o teškoj situaciji u kojoj se Karlo našao izazivajući sve redom oko sebe. Sada je stišnjen, po svoj prilici gledao da se sa što manje gubitaka povuče tamo odakle je i došao. Nekud nestade i Stefan Crnojević. Ni glavari više nisu bili onako glasni kao ranije. Primicao se kraj godine. Studeni vetrovi već su odavno šibali Cetinjem, kad u prvi sumrak pred dvor dojahaše konjanici. Stefan Crnojević izađe pred brata. Pruži mu presavijen pergament iz njedara.

- Govori šta piše tu, ne moraš mi čitati, sam ću to ja posle uraditi. Ali samo ako znaš.

- Znam. Sultan piše da si ga izdao i da za vas dvojicu nema mesta u ovoj zemlji. Pogazio si sve sporazume koje si sam predložio i potpisao, a da te on ni jednim gestom nije na to naterao. Smatra da si imao posebne povlastice i posebna prava i da si sve to bacio pod noge. Ako možeš to objasniti, onda se spremi i najkasnije za tri dana kreni za Stambol, a ako ne možeš, za tri dana moraš napustiti Cetinje i Crnu Goru inače će on sa svim snagama krenuti na tebe, sve uništiti i popaliti dok ti ne dođe glave.

Đurađ se uhvati rukama za glavu. Sve njegove crne slutnje su se obistinile.

- A knezovi?

- Ko se zakune sultanu na vernost, ni dlaka sa glave mu neće pasti. Ovo je poruka za tebe a ne za knezove i narod. Ako li ostaneš očistiće tako Crnu Goru da u njoj žive glave više neće biti.

- A ti?

- Ja ostajem ovde dok sultan drugačije ne odluči - nije bilo ničeg pobedonosnog u njegovim rečima. Pre neka seta i nesigurnost.

Čim Stefan izađe, Đurađ sazva za sutra sve plemenske starešine do kojih se može doći. Jednog momka posla da mu dovede Nikolu a drugog odasla po igumana. Dok ga je čekao htede da Jelisaveti kaže šta je odlučio i šta su mu poručili, ali se predomisli. Najpre pozva Nikolu i sve mu potanko ispriča. A kad ovaj upita šta će on, bio je izričit.

- Ti ćeš samnom jer svi znaju da si bio vezan za mene. Hoću da ovde ostavim Božu i Kosijera. Svakoj vlasti oni će koristiti i trebati, a tako ću i ja znati šta se ovde zbiva, a meni treba neko ko može obavljati poverljive poslove. Drugog nemam do tebe. Zato spremi sina, pokupi šta imaš i budi spreman za pokret.

Onda mu reče da je brod već dva meseca u Budvi spreman za pokret i da ga je Đurađ plaćao da ne šteti. Volio bi da ga je plaćao za džabe, ali ipak se isplatilo. Sutradan na gumnu gospodar Crne Gore poslednji put se obratio podanicima.

- Dugo sam se mučio šta da uradim i na kraju sam odlučio. Ja niti smem niti hoću da se igram tuđim glavama pa sam ovako odlučio. Čim prije ću na put u Mletke sa pratnjom i porodicom. Kao što sam se nekada vraćao tako ću i sada. Ja vidim da je Stefan spreman da me zameni, ali on nije ja, niti će ikada biti. Ja ću u Mletke a vi u brda. Ne verujte nikom, jer niko ni vama ne veruje. Jedno ćete morati uraditi dok se ja ne vratim. Budite verni sultanu kao što ste i koliko ste i dosad bili verni. Daj bože da ga to spreči da nikom ni dlaka s glave ne padne. Jer silnu će vam vojsku poslati. Ja moj put znam. Moram bežati, a vidite i sami da se Stefan nameće kao novi gospodar Crne Gore. Neka mu bude što on hoće, a vi

razmislite šta vi želite. Jer ako je sultan meni skrojio sudbinu, verujte da je i vama. A kada on tako nešto odluči onda više nema žive glave. Ja vam više nemam šta govoriti, sem onoga što sam rekao. Klonite se rata dok se ja ne povratim, jer ničije nije bilo vječno pa neće ni sultanovo. Ja ću podršku dobiti, a kada je dobijem opet ćemo svi zajedno videti šta nam je raditi. I znajte.... Đurađ Crnojević je uvek sa vama.

Vladar Crne Gore se okrenu i pođe. Ljudi su ćutke posmatrali dok je njegova visoka figura zamicala prema dvoru. Sabor je bio završen. Nakon sat vremena Đurađ Crnojević sa familijom, svojom gardom i najodanijim službenicima projaha kroz Cetinje na put bez povratka. U toj tmurnoj koloni, negde u sredini jahao je Nikola Crnojević sa sinom Jovanom. Sutradan u zoru, povoljan vetar, razvio je sva jedra na brodu koji je hitao ka Veneciji. Crna Gora je ostala bez gospodara.

Nedelju dana kasnije bili su u Veneciji. Retko su kada Mlečani mogli videti tako ponosnog posetioca kao što je bio Đuraš Crnojević. Crnogorski vojvoda ponosno je koraćao prema palati Velikog vijeća u pratnji tek nekoliko pristalica, svoje počasne straže i one koju je pred njega poslalo Vijeće. Ništa na njegovom ponosnom licu nije ukazivalo kakve su ga sve muke razdirale protekle dve nedelje i kroz kakva je sve iskušenja prolazio. Radoznala masa gledala je u njemu iskonskog prijatelja koji je svoju privreženost moći i slavi Mletaka, potvrdio u više navrata. I kroz ove dve nedelje koliko je proveo u kući Erica, Đurađ nije mogao da se odazove pozivima na prijeme, tražeći mir da bi o svemu mogao razmisliti. Radoznali Mlečani mu valjda jedino to nisu mogli dati. Jedva je dočekao dan da ga pozovu pred Vijeće i da može reći šta ima i čuti šta su Mlečani spremni da mu ponude. Sa dozom nestrpljenja i velikom nemirom zakorači na crveni tepih postavljen pred vratima palate.

Prijem je trajao tri sata. U palati Ericovih na brzinu ispriča Jelisaveti šta je bilo pa naredi da se pozovu crnogorci.

- Mlečani računaju na nas. Spremni su sve da učine da se povratimo nazad u Crnu Goru i na naša ognjišta. Već koliko sutra njihovi predstavnici će započeti razgovore sa Turcima, tražiće da nam se vrate sva prava, a oni će Turke obešteti na drugi način. Od nas ne traže neke posebne dažbine, već samo da ovo što za nas rade, nikad ne zaboravimo. Kažu da bolje prepreke za Turke od nas nema, a ja sam jedini koji celu Crnu Goru može okupiti i držati zajedno. Bez nas Turci bi uskoro bili na mletačkim teritorijama, pa i u samom Kotoru. Zato su za naš povratak na Cetinje.

I zaista se nešto počelo dešavati. Nikola koji je stalno bio pored gospodara primećivao je njegovu nervozu, ali i strpljenje. Poverenje u Mlečane povрати mu

odluka vijeće da mu dodeli apanažu a njegovim ljudima smeštaj i hranu. Sredinom decembra Đurađ saopšti Nikoli da je Alvir Sagudin već u Skadru i da će se brzo znati turski odgovor. No za razliku od predhodnih dana, sada je Đurađ bio vidno zabrinut. Ništa manje nisu bili zabrinuti ni njegovi ljudi. Starešine koje je doveo uglavnom su provodili vreme ne mrdajući nigde, a drugog jezika sem svoga nisu znali. Jedino je Nikola sa sinom, koristio priliku da obilazi grad, vodeći računa da gospodar uvek zna gde se nalazi. Jovan je mladički hrabro i ne razmišljajući o tome, sve češće govorio taj strani jezik, dok se Nikola tek snalazio. I u kući Erica već se sasvim odomaćio, toliko da se upuštao u razgovor, vodeći računa da starije pozdravlja onako kako ga je gospođa naučila. Na kraju jedne od tih šetnji oca i sina u kući ih dočeka gospodar. Ne čekajući da se Jovan udalji odmah se obrati Nikoli:

- Sagudina već dugo nema i od njega nema vesti. Sa drugih strana čuje se da Turci teško popuštaju, ali me muči nešto drugo: Grbljani. Nešto se sa njima dešava što ja odavde ne mogu najbolje razumeti, ali sve mislim da su se Kotorani o njih grdno ogrešili. A Grbalj je uvek za Turke bio važan. Kako bilo da bilo, moramo znati istinu pa onda videti šta dalje.

Tih dana ponovo pozvaše Đurđa pred Sinjoriu. Dočekaše ga isto onako ozbiljno kao i prvi put. Nakon nešto laskavih reči, saopštiše mu ono čega se Đurađ najviše bojao. Turci su odbili sve Mletačke predloge i ni po koju cenu nisu bili spremni da prime Crnojevića natrag. Usput su odbili i neke zahteve, čak po cenu visoke otkupnine. Turci smatraju Stefana Crnojevića legitimnim naslednikom, ali mu nikakva prava nisu dali. Umesto Crnojevića zemljom vlada subaša kojeg je po instrukcijama iz Stambola, postavio skadarski sandžak beg. Na osnovu naslednog prava Crnojevića, Turci su preuzeli sve ono što se do sada smatralo njihovim i od toga neće da odstupe. Cela 1497. proticala je u pogađanju gde je Đurađ ponekad imao utisak da mlečani zapravo ne znaju šta hoće. U rascepu između dve sile, pokušavao je naći najbolje rešenje, ali gde god je mislio da se nešto može učiniti Mlečani su mislili drugačije, a tamo gde su oni hteli više, Đurađ je znao da je nemoćan. Tako je vreme proticalo u stalnom nadmudrivanju i prećutnom optuživanju.

Jovan već momčić nije time bio previše opterećen, mada je sve češće napuštao dečje igre i pridruživao se ocu. Shvatao je da nešto ne valja, da nema one crnogorske samouverenosti i odlučnosti. Ono starešina što je bilo sa Đurđem sada je već naglas kukalo da im je svega dosta i samo su čekali priliku da se vrate nazad. Gotovo neprimetno jezik je potpuno savladao, pa nije ni opazio kojim govori. U kući Ericovih, Jelisaveta je uvek za njega imala vremena, pa je lagano sticao manire koji su mu do tada bili nepojmljivi. A prava znanja ipak je učio od

Makarija. Na Jovana je delovao poput melema, čak i kad je bio najljući. Makarije se lako se uživio u ulogu učitelja, posebno zato što Jovanu ništa nije morao naturati. Momak je bio željan znanja. Jedino što je od njega tražio bilo je da se redovno moli bogu. Govorio mu je da uči jezik, da kontroliše svoje nagone, stiče znanja i bogati dušu. Učio ga je pobožnosti, ali i životu a Jovan je pamtio. I kroz sve dane koje su zajedno provodili u Veneciji, njegova knjiga života se lagano popunjavala. Na Jovanovu žalost kaluđeri uskoro odoše. Stari poznati venecijanski štampar Andre Torezani zamolio je Makarija da mu pomogne u poslu, a kaluđer kad vide sa čime sve štampar raspolaže, lako prihvati. Jovan se rastuži a mladi Božidar Vuković od srca obradova. Našao je ono čemu je težio. Tako Jovan zakratko izgubi i učitelja i druga.

Đurađ je sve više bio sklon nekim drugim poduhvatima koje je u početku odbacivao. Sve češće je kontaktirao ljude koji u Mlecima nisu uživali dobar glas. Tražio je izlaz i sve drugo mu je bilo sporedno. Nikola je sa samo sebi svojstvenom upornošću neke od Đurđevih ideja sprovodio u život. No u Mlecima je bilo šta teško sakriti. Zato Đurđu uskoro dadoše konkretan posao. Sa 60 koljanika beše upućen u Ravenu. Sa njima je pošao i najmlađi sin Ivan. Đurađ odmah shvati da je od njegovog gospodstva malo ostalo, a Mlečani su se trudili da mu slome i dostojanstvo. Nikola je ostao u Veneciji sa posebnim zadatkom. Više nije šetao sa sinom po Veneciji, već se na svoja duga lugalja upućivao sam. Očigledno sa nekim ciljem. Jedne večeri, Makarije i Jovan su taman započeli priču kad uđe Nikola. Pogleda sina pa monaha.

- Oče Makarije moram ti nešto reći, - Jovan htede izaći ali ga Nikola zaustavi. - Ja sam svo ovo vreme od Đurđevog odlaska hvatao vezu sa Turcima. Gledao sam da to radim tako da se ne primeti, ali Mlečani su izgleda sve shvatili. Plašim se da nešto ne pođe kako ne valja, a tada ti moraš Đurđu dojaviti ono što ću ti reći. Ja sam već u više navrata bio u predstavništvu turskih trgovaca u onoj lepoj zgradi na Velikom kanalu, koju Mlečani zovu Fondaco dei Turchi. Tamo sam uglavnom pregovarao sa begom Ozgudom. On nije trgovac već vodi kojekakve druge poslove. Ja sam mu preneo Đurđevu molbu da bi hteo nazad u Crnu Goru i da će Turcima do kraja života ostati veran. Već smo o tome dosta pričali, a sada već znam i nešto više. Đurđu treba javiti da mu je velika podrška skadarski sandžak beg koji se za njega založio kod sultana. A i ono što Turci pričaju može valjati. Kaže mi da je naš narod nemiran, da ne poštuje vlast i da se sve više primiće Mlecima. Stefan narodu ništa ne može, samo pravi još veće zlo. Gospodar treba da zapamti bega Ozguda i da mu se javi za mesec dana jer će i on tada mnogo više znati. Ako me Mlečani ne budu dirali, sve ću ovo ja preneti gospodaru, a ako me uhvate, onda javi ti!

Nekoliko dana kasnije Nikola nestade iz Venecije. Samo su dve osobe znale kuda se uputio. Kad se pojavi Đurđev sin Solomun tražeći Nikolu, dobi neodređen odgovor, pa ode nezadovoljan, svestan toga da sveštenik neće da mu kaže.

Makarije tih toplih dana povede Jovana na trg Svetog Marka. Crkva Svetog Marka bila je najveća građevina koju je Jovan do tada video. Video je on slavnu crkvu Svetog Tripuna u Kotoru, ali se u odnosu na ovu, skoro nije ni mogla nazvati crkvom. Makarije ga je upućivao još izdaleka, dok su se približavali. Tek u crkvi Jovan je mogao da vidi svu lepotu i veličinu prekrasne građevine. Kao da su Mlečani hteli i njome da pokažu celom svetu svu svoju moć i bogatstvo. Makarije ga je vodio po crkvi ne dozvoljavajući mu da govori. Tek napolju, Jovan je mogao postavljati pitalja. Makarije je na svoj tihi način pokušao da udovolji njegovoj znatiželji. Prvi put Jovan ču za krstaške ratove i svetu zemlju. A kroz priču je mogao da shvati i svu mudrost Mlečana i njihovu sposobnost da se nametnu celom svetu.

No nisu crnogorci punu uživali u miru. Sve ih zateče vest da je Đurađ u lancima sproveden u duždevu palatu i dalja sudbina mu se ne zna. Neko je izdao i to neko ko je bio blizu njega. To još više zabrinu Nikolu. Nije znao šta i koliko Mlečani znaju i koliko daleko su spremni da idu. Verovao je da za Đurđa ima izlaz jer njegovi prijatelji će sve uraditi da ga oslobode. Ali opet ko zna. Tako u nervozi i nemiru prođe nekoliko dana. Onda nova vest uzbudi onih nekoliko crnogoraca u Veneciji. Đurađ je pokušao pobeći iz tamnice i tu su mu prijatelji verovatno pomagali. Na njegovu nesreću nasukao se na peščani sprud na ulazu u lagunu gde se nije mogao sakriti a ni pobeći. Vraćen je ponovo u tamnicu. Jedino je Nikola saznao da je Urban de Alba imao prijem kod Sinjorije i založio se za Đurđa. Nije bez uticaja bila ni pretnja francuskog kralja, pa Mlečani konačno popustiše i vladar Crne Gore izađe iz tamnice 25. oktobra 1497. godine. Sat vremena nakon dolaska u kuću Ericovih, Nikola je već bio pozvan kod njega. Od tada je i on postao ćutljiv i tajanstven, sa sve češćim dugim ostajanjima, ne retko i preko cele noći.

Đurađ se prividno primirio. Tek u najužem krugu saradnika, mržnja prema Mlečanima izbijala je iz njega. Čak ni Jelisaveta nije znala za te njegove osećaje, ali je primećivala neku mrku tačku u oku i tek naglašeno grčenje usana. Vodeći računa sa kim se sastaje, Đurađ je za vlast postao skoro neprimetan. Ali samo, skoro! Najdelikatnije poslove obavljao je Nikola, trudeći se da ni on prečesto ne odlazi kod gospodara. Što se Đurađ više trudio, isto su radili i Mlečani. Bez velikog uspeha. Znali su dobro da Đurađ ima neke svoje planove i hteli su da ih doznaju, a bili su uvereni da sa Turcima još uvek mogu trgovati. Zato mu glatko odbiše molbu da ga puste u Milano. U proleće 1498. godine, Đurađ otpremi

Nikolu na drugu stranu, put Ugarske. Trebao se naći sa Jakšićima i Belmuževićima i videti da li će ugarski kralj napasti Turke. Upad Ugara u Srbiju i Bosnu stalno se Đurđu vrzmao po glavi i pružao nadu da su njihove mogućnosti veće. Ko ima takvu vojsku da može potući Turke, taj može pomoći i njegovim nastojanjima. Ako su Jakšići toliko važni kako se priča, onda bi mogli omogućiti Nikoli pristup do kralja.

Nikolin brod jedva da je zamakao iz luke, a Đurađ je već tražio nova rešenja ako ovo ne uspe. Bio je svestan da ga Mlečani sami od sebe neće pustiti, već jedino ako se to bude uklapalo u njihove planove. Đurađ je znao načine kako može izaći iz grada i države, ali u tom poduhvatu ženu sigurno ne bi mogao izvesti. Možda tek jednog od sinova. Pokušavao je dopreti do dužda ali je uvek dospevao tek do sekretara Sinjorije i to je bilo sve. Nije ni pokušavao izneti ono što ga muči. U nemirnim snovima progonile su ga aveti i uvek je imao utisak da mu neka sablja visi nad glavom, spremna da se spusti na najsitniji znak nepažnje ili iskazanog straha.

Drugi jedan Crnojević, spavao je mirno, Jovan. Već je stasao i sazreo. Mada nije bio previsok delovao je stariji nego što jeste. Brzo je izborio poštovanje ne samo među vršnjacima, već i kod starijih. Očvrsnuo na Cetinju među jednakim često i u surovim dečjim igrama, ovde je samo primenjivao ono što je naučio. A njegovo znanje jezika bilo je već toliko dobro da je gospođa Jelisaveta digla ruke od podučavanja. Ta samostalnost, radoznalost i pronicljivost sa jedne i umni Makarije s druge strane, stvorili su u njemu dvojstvo kojeg ni sam nije bio svestan. Molio se bogu sa onom revnošću kojom to mogu samo mladi ljudi i istinski vernici. Molio je Makarija da mu priča o svecima i podvizima, zamišljajući sebe čas kao mučenika, čas kao neumoljivog borca za pravdu i istinu. A Carigrad mu je sve više ličio na buktinju koju su Turci tek privremeno osvojili i koji je čekao svog oslobodioca. Mlečani su bar bili hrišćani kao i on, a Turci su bili drugih zakona i uvek neprijatelji. Makarije mu jednom pokuša opisati i tu drugu muhamedansku veru, ali je bio manje rečit no obično, pa malo toga uđe u glavu njegovog štićenika.

Nikola se vrati sredinom leta, umoran i bled, kao bolesnik nakon preležane teške bolesti. Đurađ je bio odsutan pa Jovan dobi retku priliku da sa ocem može dugo razgovarati. Omeđen najpre planinama svoje domovine, a sada lagunom Venecije, bio je željan širine i nekih drugih prostora. Nikola mu je pričao o ravnici, beskrajnom moru trave, slobodnim konjima na stepi, rekama punim ribe, o nebu koje se spaja sa ravnicom. Dolaskom Đurđa ta idila oca i sina se prekinu. Nikola je ponovo bio satima odsutan, kujući sa gospodarom samo njima znane planove. On je pokušao od sveznajućeg Makarija doznati nešto o toj zemlji na

istoku, ali ni Makarije nije znao puno više od njega. Tragajući za svojim mislima, Jovan se povremeno udaljavao, sklanjajući se sa štapom za pecanje. U Veneciji je doživeo i prve čarke i obračune, pa čak jednom bi priveden i samo zahvaljujući energičnoj gospođi Jelisaveti, sve se dobro završilo.

Nikola je izvestio gospodara o onome što je video i doživeo. Pričao je kuda se kretao i kako su ga dočekivali. Zadivilo ga je bogatstvo Jakšića i golemo prostranstvo njihovih imanja. Jakšići su mu ugovorili i prijem kod despota Jovana, jer im je sestra od strica Jelena udata za njega. Do detalja je opisao despotov dvor i način kako su ga primili. Đurađ se pomalo gubio u tom mnoštvu imena koje je Nikola izgovarao lako kao da su pred njim. Čekajući prijem kod despota najviše vremena je provodio sa Dmitrom Jakšićem i o njemu pričao sa oduševljenjem. Onda je opisao prostrani i svetli despotski dvor i ljude u njemu, pa najposle i despota i ono što mu je rekao:

- Bio je otvoren o svemu što sam ga pitao. "Što se pomoći tiče, to vam mogu kao despot srpski uraditi, a što se boja tiče, o tako velikom pohodu drugi odlučuju. Da je živ kralj Matija i to bi se lako dogovorilo, ovako sada vlada Vladislav, a on tako duboko u tursku teritoriju neće ulaziti. Nema on ni te moći nad ugarskim plemićima. Mi srpski plemići kad god možemo, idemo preko Dunava na Turke, ali se brzo nazad vraćamo. Turci su dobri ratnici i samo dobra vojska može protiv njih". Tako mi je pričao, pa naređa koji od Srba plemića ima koliko vojske, kao da ih ja sve znam, ali neka i to je neko poverenje. A onda o Turcima i kako se bore.

- Kao da mi to ne znamo.

- Neka, ali on ponovi ponudu da nam udeli dobro parče zemlje pored reke koja se zove Moriš, pa da se pakujemo i tamo dođemo. Više ćeš kažu pomoći svojoj Crnoj Gori odande, nego od lukavih Latina. On će ti priznati tvoje vojvodstvo, a siguran je da će ti ga priznati i kralj, pa ćeš tako biti i ugarski vojvoda. Gde god čuješ da se srpski priča to je srpska zemlja, a tamo se samo tako govori.

Dugo je još Nikola pričao detalje sa despotovog dvora, ali ispriča i za veliku despotovu zemlju koje svuda ima i ne samo u tom kraju. Reče da je samo taj deo kojeg zovu Rascia desetak puta veći od Brda. Na kraju ponovi despotov poziv da Đurađ sa svojom svitom dođe u Ugarsku a on će mu lično izdejstvovati zemlju i titulu.

Dok su Đurađ i Nikola planirali, Jovan je terao po svome. Vreme je provodio u uzavrelom mnoštvu grada, nalazeći prijatelje čak i među Mlečanima. Nikola je u početku pokušavao da više vremena provodi sa njim, ali je ubrzo shvatio da Jovan ima svoju zvezdu koju prati. Već Makarije mu je po mnogo

čemu bio bliži, ali i kod njega je dolazio kad mu je trebao. Interes za veru mu nikad nije slabio, pa se polako pretvarao u pravog borca za pravoslavlje. Za Veneciju to ni u kom slučaju nije bila prednost. Jedne večeri svrati do gospodarice. Imala je običaj da pred veče sama zasedne i Jovan je tu priliku koristio da joj se približi. Zahvaljujući njoj Mlečane je počeo bolje shvatati, mada ih i dalje nije voleo. On je pitao a ona mu je odgovarala. Svaka zgrada u Veneciji imala je svoju istoriju i graditelje. A pravile su se drugačije nego u njegovoj Zeti. Najviše ga je ipak opsedala istorija te čudne države. Kao dobro vaspitana plemkilja, Jelisaveta ju je dobro znala. A Jovan je brzo shvatio da Mlečani sada imaju svoje interese i da se tu u Veneciji bogatstvo samo gomila a stvara se na drugoj strani. Često se tim njihovim razgovorima pridruživao i Solomun, čija je nabusitost i osornost pred Jelisavetom brzo nestajala. Polako se gubila i surevnjivost koja se ponekad javljala između njega i Jovana.

Te zime na početku 1499. godine Nikola još uvek nije bio načisto šta da čini. Novac mu se tanjio a neke budućnosti nije video u Mlecima. Đurađ je i dalje okupljao ljude razne fele pokušavajući se vratiti u Crnu Goru. Pomislio je da od toga nema ništa, ali pripreme za rat u gradu, vratiše mu nadu. Mlečani su se spremali za okršaj sa Turcima. Reče to Đurđu. Ovaj se samo nasmeja “Ajde da neko ratuje i za nas. Dosta smo se mi tukli za druge”. Đurađ je znao puno više od Nikole. Bio je siguran da ga Mlečani sada neće odbiti.

Dugo priželjkivani prijem kod dužda učvrstio je Đurđa u uverenju da je potreban obema stranama. Dužd ga je blagonaklono slušao, klimajući onom svojom kapicom, da bi mu na kraju odobrio nešto dukata na ime troškova. Đurađ mu iznese svoje zamisli, ali ostade bez odgovora. Nije ga ni očekivao jer mu je bilo jasno da su ga pozvali tek da čuju šta on misle, a svoje odluke doneće kasnije, mada ga ne bi iznenadilo da su ih već doneli. Mlečani su čekali. Sredinom leta Đurađ zadovoljno saopšti da Crnogorci i Grbljani hoće ka Mlecima, ali traže samo njega za gospodara. Sav srećan napisa pismo Veću u kome se nudi da pođe u Kotor i organizuje svoje Crnogorce i uništi sve što je Tursko. Osokolilo ga je to što su glasovi iz Crne Gore bili svi jači. Dobro je znao da sve to zna i Sinjorija. Jednog dana poseti ga Alviz Sagudin i izrazi svoju podršku da se vrati u Crnu Goru. Obeća mu da će se pred Sinjorijom zalagati za to. I pored toga odgovor nikako da stigne. U međuvremenu je iz Kotora doputovao Trifun Buća, Đurđev sestrić, sin njegove sestre Mileve. Sa njim je radi trgovine došao i ugledni vlastelin Nikola Drago. To je za Đurđa bio pravi događaj jer se mogao iz prve ruke obavestiti o tome šta se dešava u brdima. Grbljani su već prešli Mlečanima, a u Brdima traže Đurđa pa da pređu i oni. Ceo Kotor je takođe za to da se Đurađ vrati na Cetinje.

- Jedino jedno ne valja. Stalno se priča da održavaš dobre odnose sa Feris

begom i da si sve smislio da kad se povратиš odmah predeš Turcima. Takve glasine su sigurno stigle do Sinjorije pa ja mislim da se zato okleva. Treba ih ubediti da nije tako - Trifun je znao da Đurađ sa Turcima nikad nije prekinuo veze.

Dolazak Trifuna Buće popravio je Đurđeve finansije. Koliko mu je sestrčić doneo to niko nije znao, ali se odmah po svemu moglo osetiti. Đurađ je poručio svojim da bez njega ne ulaze u Mletke i da sve čine da se on povрати a posle će već videti kako će dalje. To treba preneti i Grbljanima mada oni nisu tvrda vjera.

Dok su sve te igre i igrice trajale, Nikola vide da je gospodar potpuno zaboravio na tajnost. Svestan sopstvene važnosti, javno je primao ljude i emisare, pa čak jednom sam ode u tursko poslanstvo. Nikola ugrabi priliku pa mu na to skrenu pažnju, ali Đurađ samo odmahnu rukom. Mlečanima je pričao o tome da će im biti veran podanik i da će samo nastaviti rat sa Turcima kao što su njegovi vekovima činili. Video je da mu puno ne veruju, ali je on zato postao još uporniji. Tražio je da se vrati natrag, pa se u jednom trenutku činilo da su Mlečani to prihvatili da bi ga na kraju cinično opomenuli da ne preteruje, jer i ovde mu je dobro. Dragi ispriča šta će i kome šta preneti, a sa njim posla prema Kotoru i dva svoja čoveka. No Mlečani Draga povратиše natrag a uhapsiše i onu dvojicu, pa ih jedva pustiše. Povratak je ponovo bio dalji nego ikad. Tajanstveno su počeli nestajati ljudi sa kojim je kontaktirao, a pravi udarac mu je bio hapšenje njegovog glavnog čoveka za vezu sa skadarskim sandžak begom, Radiča Mudreša. Uskoro se spakova i Đurađ i ode kod Arijanita u Milano. U Mlecima od Crnojevića osta samo Nikola. Očekivao je neprilike, ali tek onda ako Đurađ pobegne u Crnu Goru. Nikola je bio ubeđen da se zbog toga sklonio iz Mletaka. A kad se to dogodi i njemu se crno piše. Jelisaveta sigurno neće imati problema jer je jedna od njih, ali on i njegov sin garantovano hoće.

Zauzet poslovima i zagledan u Mletke, Nikola nije primetio kako Jovan stasava i od momčića postaje čovek. Imao je nepunih 16 godina. Po stasu se nije razlikovao od svojih vršljaka, ali po snazi, brzini, izdržljivosti i upornosti, bio je značajno iznad njih. Društvo u kojem se kretao bilo je takođe neka čudna mešavina ribara, ratnika, plemića. Stvarao je neki svoj krug mladih ljudi u kojem nije uvek bilo mesta ni za plemiće. Kad ga je Jelisaveta jednom pitala zašto, kratko je odgovorio "Venecija je puna plemića, a ja sam od Crnojevića jedinih plemića u Crnoj Gori".

Januar u Veneciji te 1500. godine nije bio hladan. Zato se ne začudi kad Solomun dođe u kratkom haljetku. Kad nađe Jovana saopšti svima da je Đurađ u Crnoj Gori. Nasta tajac. Nikola se prekrsti a crnogorci kliknuše. No više od toga nije znao ni Solomun. Poruka iz Milana je bila kratka i nije govorila ništa o

odredištu. Nikola razmisli. Mogao je samo u Skadar. Zimi u Crnoj Gori nije imao šta raditi. Dovoljna mu je i vest da je stigao. U Kotor Mlečanima na noge sigurno neće. Ostalo je jedino da ide do Feris bega, svog starog prijatelja. Nikola je glasno razmišljao. Feris beg je bio tvrda vjera, ali samo dok se to ne kosi sa sultanovim naređenjem. Ako sultan naredi, on će izvršiti. Verovao je da će ova zima biti odlučujuća za Đurđa. U sultanovim rukama jeste bila Đurđeva glava, ali i sudbina svih ljih. Odgovore nije imao i zato začuta. Nije hteo puno da raspreda ni sa ostalim. Crne misli su mu se motale po glavi i tek je razumni Makarije uspevao da ih odagna. Znao je dobro. Dođe li Đurađ na čelo Crne Gore sve će biti dobro, a ako ne...

Tako i Nikola poče krojiti planove za povratak. Verovao je da mu Mlečani neće praviti poteškoće, a ni Turci. Stegao je ono malo dukata što mu je preostalo, pa je i onako skromno trošenje još više smaljio. Februar 1500. proticao je u napetom iščekivalju. U takvom raspoloženju pozvaše ga pred Sinjoriju. Razgovor nije dugo trajao jer je sekretara jedino interesovalo da li bi o njihovom trošku išao u Crnu Goru. Nikola odmah pristade. Pomisli da je Đurađ već sigurno na Cetinju i da su Mlečani hteli da ga pošalju da ga u nešto ubedi. No jedno je primetio. Mlečani nisu ni pokušali da im ograniče kretanje, a Jelisaveti su i dalje redovno isplaćivali dogovorenu pomoć. I ona je bila na mukama, bez vesti i saznanja o tome šta se dešava. Prva vest dođe od Konstantina Arijanita iz Milana. Poslao je svog poverljivog čoveka koji ispriča da je Đurađ preobučen u fratra stigao u Ankonu, a odatle se brodom otisnuo ka skadarskom sandžak begu. Ljubljenoj supruzi je uputio oproštajno pismo sa testamentom. Jovan je prvi za njega saznao kad je zatekao Jelisavetu utonulu u neke svoje misli dok su joj se suze lagano slivale niz lice. Nikada je takvu nije video. I ne pokuša da sakrije suze pred Jovanom. Tek mu kretnjom pokaza hartiju koju je držala u ruci. Tiho mu ispriča deo onog što je na listini pisalo.

- Đurađ mi šalje poslednje pismo siguran da me više neće videti. Sam je odlučio o svojoj sudbini i sam je sebe osudio. Ako već ne može biti svoj na svome, onda će rađe staviti svilen gajtan oko vrata i skončati. Slušaj - čitala je polako mučeći se sa slovima koje je jedva naučila - "Sve sam svoje učinio što je do mene bilo, sada mi ništa druge ne ostaje nego da budem ono što sam već bio, vladar Crne Gore. Zato sam odlučio da bez ikakvih garancija pođem među Turke znajući da me to glave može stajati. Ali ova se neizvesnost i duševna muka više nije mogla trpiti. Ja znam da sam to uradio mimo tvoje volje, ali da sam te slušao moja ljubav prema tebi bila bi jača od narodnih potreba pa se možda za ovo ne bih odlučio. Ovako kako sam uradio je bolje i ti mi možeš verovati kao što si uvek verovala. Najteže će mi biti..." - tu prekinu čitanje tražeći pasus koji bi Jovanu

još pročitala. Nađe jedan deo - "Našu sreću našli smo na Cetnlju a našu ljubav Bogu smo posvetili u crkvi Svete Bogorodice. Zato ti ostavljam na dušu da ako se ja ne povratim ti budeš u ime svih Crnojevića glavni dobrotvor ovog hrama. Po ovome će ljudi moći poznati pravu ljubav koju si imala prema meni kad vide da mi ti voliš dušu posle smrti". - Izabeta učuta držeći ono pismo u ruci. Gledala je nekud preko Jovana, kao da u tim daljinama vidi Đurđa. Jovan se tiho nakašlja.

- Možda će se vratiti. Njega su Turci uvek poštovali.

Mlečanka duboko uzdahnu još uvek nespremna da se posveti razgovoru.

- Gospodar je otišao u neizvesnost iz koje ni sam nije video izlaz. Ovo pismo je oproštaj sa mnom i sa svim što je voleo. Slušaj "Kad čuješ za vest o mojoj smrti, znaj da te ne lažu. Suviše je neprijatelja koji me ne vole i koji mi smrt žele da bi takva vest bila lažna. Zato kad saznaš sve ti je na volju. Ne daj samo da se pogani greše o mene, kao što nikada nisi ni dala" . - Jelisaveta prekide čitanje. Pažljivo složi pismo - Eto to ti je od gospodara. Sada znaš ti, a uskoro će znati Nikola i drugi. Gospodar nam poručuje da u svoj povratak ne veruje i da će biti srećan ako bar poživi pod sultanom.

Nikola sutradan saznade u Sinjoriji da su Mlečani poslali svog izaslanika koji je imao zadatak da sa Đurđem stupi u kontakt. Nudili su mu sve ono što je tražio, ali da se vrati u njihovo okrilje. Nikola ponovo bi pozvan u Sinjoriju. Ovog puta jedan od članova Veća ga primi i bez puno okolišenja iznese stav Republike. Oni su za to da se Đurađ vrati u Crnu Goru kao gospodar cele Zete. Mlečani će mu davati onoliko dukata koliki je harač kako bi mogao izmiriti Turke i ne izazivati njihovu mržnju. Dobiće i onaj deo Grblja kojeg je i do sada imao, a sva roba iz Crne Gore koja se izvozi preko Kotora, neće biti carinjena. Nikolin zadatak je da krene na jug čim se pouzdano utvrdi Đurđevo mesto boravka. Kad ga pronađe treba da mu prenese da uspostavi kontakt sa kotorskim providurom, a ovaj će mu dati sva ostala uputstva i onoliko dukata koliko mu za prvo vreme treba.

Nikola ode sav radostan. Najpre ka Jelisaveti. Ona je već znala da je za Đurđem krenuo baranin Antinio de Paskvaliga, a Mlečani šalju Nikolu zato što nisu sigurni da će Đurađ saslušati baranina. Tako nakon mučnog čekanja, radost stiže među Crnojeviće i Crnogorce u Veneciji. Ostalo je još samo da se Đurađ pronađe. Nikola je bio siguran da je u Skadru. Gorio je od nestrpljenja da krene, ali Mlečani su još čekali. Za nesreću vesti iz Crne Gore kojih nikad nije bilo mnogo, sad su bile još šturije. Tek je načuo da su Paštrovići promenili stranu i prišli Turcima. Mlečani su im ponudili sve što su tražili, ali tek onda kad je paštrovički sabor na Svetom Stefanu već bio doneo odluku. Nikola se plašio da tako ne bude i sa Crnojevićima. Jelisaveta sada već sa manje tuge upozna Nikolu

sa muževljevom porukom iskreno se nadajući da ju je pisao u trenucima teških duševnih patnji i da će se sve dobro završiti.

Na istorijskoj pozornici, kao da je neko mešao karte. U jednom trenutku sve je bilo jasno, u drugom neizvesno, a u trećem tragično po Crnogorce. Naziralo se da Mlečani hteli to ili ne, moraju popuštati. Na moru tamo gde su bili najjači, bili su tučeni od Turaka. Odnosi su se komplikovali i na severu, pa im je zato trebao mir i predah. Dok su Crnogorci u Mlečanima napeto iščekivali bilo kakav nagoveštaj onog što se događalo, Mlečani zauzeti svojim problemima na njih skoro da nisu obraćali pažnju. Čak i one informacije koje su imali, ostale su nedostupne i Ericovim. A Đurađ je za to vreme već prošao audiciju kod sultana. Njega je u Skadru već čekala naredba da se odmah javi u Stambol. Feris beg je bio optimista, ali ni on nije mnogo više znao. Samo je ponavljao da za glavu ne mora brinuti, a ostalo će biti kako sultan hoće. A šta zapravo hoće niko nije znao.

- Imaš dva izbora. Jedan ti je, prespavaj pa idi odakle si i došao, a drugi ti je spremi se pa na put u Stambol. Sultan je o tebi sigurno slušao i zna šta će sa tobom, a da je hteo da te nema, to bi i ja znao. Jedno znam. Ako hoćeš da budeš gospodar, u Stambol moraš.

Đurađ te noći prelomi u sebi i ujutro saopšti da je spreman za put. Već narednog dana sa pratnjom odjaha za Stambol, a da nikakvu poruku nije poslao nikome. Brzo je bio primljen kod velikog vezira. Molio je da ga sultan vrati u Crnu Goru i zaklinjao se na vernost. Biće veran sultanov haračar, a tako će nastaviti i sin kojeg ostavi da ga nasledi. Sva naređenja izvršavaće sultanu po volji. Na sve to je samo zamoljen da sačeka.

Tako su tog marta i aprila 1500. godine svi nešto čekali. Đurađ je imao priliku da se sretne sa Stanišom, ali koliko je on u sve bio umešan, ostala je tajna. Kada je napokon gospodar Crne Gore pozvan kod sultana bio je ubeđen da mu je molba uslišena. Sultan je zaista iskazao milost. Zaboravio je izdaju i znajući Đurđeve velike sposobnosti odredio mu je veliki timar u Anadoliji da "vlada po svojoj pameti i sprovodi sultanovu volju"¹¹. Ubrzo nakon toga Đurađ napusti Stambol da se u njega više nikad ne povрати.

U Veneciji, odbiše sve Nikoline molbe da se vrati u Crnu Goru. Više ga ni sekretar nije hteo primiti. Crnojevića im je bilo preko glave. Sredinom godine Mlečani sačuvaše Bar, a avgusta meseca crnogorski mortolozi pomogoše Kotoranima da ga odbrane. Stotinu Crnogoraca čuda je činilo i više je vredilo nego dvesto stratiota. I to je potvrđivalo mišljenje o Crnogorcima kao ratnicima. Sve te vesti stizale su do Venecije, ali stiže i ona najgora da je Đurađ u Anadoliji.

Početkom jeseni Jelisaveta pozva sebi Nikolu.

- Nema nam druge mora se u Stambol. To jedino ti možeš uraditi i niko

drugi. Treba pronaći Đurđa ili Stanišu i videti šta se dešava. Ovako se više ne može čekati a da se ništa ne zna. Sve dozvole i strošak za put ja ću obezbediti.

Novac za put dao je Konstantin Arijanit. Nije štedeo smatrajući da prijatelju mora pomoći. A bilo je dovoljno novca i da se neko podmiti ako bude trebalo. Početkom decembra Nikola dobi poziv da se javi u Sinjoriju. Bili su upoznati sa njegovom željom da ide u Stambol, ali takvu dozvolu mora sačekati i nikako ne kretati bez nje. U suprotnom svi mogu imati posledice zbog toga. Jelisaveta je besnila, ali se moralo čekati. Proteglo se to preko cele zime.

Jednog od zimskih dana tek što se zakoračilo u 1501. godinu, Jovan dobi poruku da dođe na sastanak sa Solomunom. Najstariji Đurđev sin bio je napustio Veneciju i sada nije hteo unutra. Odmah predloži Jovanu da ga prati. On je odlučio da se preseli i priđe grofu Andreju Benickom koji ima veliko imanje u blizini Požuna. Jovana zove da krene sa njim jer se ovde nema šta čekati.

- Đurađ se iz Stambola neće vratiti. A ako se i vrati, Jelisaveta će znati gde sam. Dovoljno je da mi javi i ja ću se kako znam probiti do nega. Sad smo obojica nemoćni. Vučemo se ovuda poput pasa gledajući ko će nam baciti neki otpadak da preživimo. Tako se više ne može. Sramota me ubi kad moram uzimati do Ericovih. Ovako je bolje. Ako ne bude valjalo tražiću dalje.

Jovan nije bio siguran šta treba uraditi. Za razliku od Solomona on je imao Nikolu iza sebe, ali mu je već bilo dosta Venecije i gluvaranja po njoj. Ostao je sa njim dva dana i premišljao. Put ga je vukao ali nije bio siguran da je to najpametnije. Na kraju prelomi.

- Neću poći. Osećam da još ovde trebam i mada mi se ide, ostaću još neko vreme. Znaj da ti ovo govorim teška srca, ali ni sam ne znam zašto, mislim da je ovo najbolje i najpametnije.

Dva Crnojevića se izljubiše birajući svako svoj put. Već sutradan Jovan je bio u Veneciji, a Solomun je sa svojom malom vojskom jezdio na konjima prema severu. Tek nedelju dana kasnije, Jovan reče Nikoli da je Solomun otišao. Tako se Crnojevići nastaviše osipati.

Početkom leta, Nikola jedva dobi dozvolu da otputuje u Kotor. Početkom jula bio je na vratima Crne Gore. Istog dana providur ga pozva k sebi i upozori da grad ne napušta bez njegovog izričitog odobrenja. Nikola prihvati, no kad je polazio za Kotor znao je da na dva mesta mora otići: u brda i u Skadar. Sada je samo strpljivo stvarao priliku za jedno i za drugo. Prvi mu dođe Radoš iz Pavkovića od Bjelopavlića. Radoš je držao dobre veze sa kotoranima, posebno sa porodicom Drago. Ukratko mu ispriča šta se dešava. Kad se rastadoše Nikola je bio zbunjen. Za samo nekoliko godina cela Zeta je promenila izgled i strukturu stanovništva. Bjelopavlići su se nekako još uvek držali zajedno, trudeći se da

ojačaju veze sa Katunjanima. Sve je više hercegovačkih plemena u gornjoj Zeti posebno u Cucama, Ozrinićima i Pješivcima. Krajevi u skadarskoj oblasti u kojima nikad nije bilo previše naroda, sada ih je još manje, pa se Limljani raseljavaju na sve strane, a isto tako i Gluhi Do. Cela Crmnica se prepolovila. Gorska plemena se uglavnom drže, ali i kod njih ima pomeranja. Narod kupuje ono što mora, a sad se ne zna ni ko je sluga ni ko je gospodar. “Najjeftinija ti je brate glava”, tvrdio je Radoš, pozivajući na kraju Nikolu da obavezno dođe u Bjelopavliće jer tamo ima pametnijih ljudi koji mu sve to mogu bolje reći i opisati.

Nikola je tek posle obilaska grada mogao i u Kotoru primetiti promene, pa i pojave koje su nekad bile nezamislive. Ispod strmih Brda kao da su se preselila i neka plemena. Najviše je bilo Njeguša, Cuca i Đeklića, a ono što je do juče bilo nezamislivo da se crnogorci otiskuju na more, sada je izgleda postala praksa. Posredovavljem popa Dragoja iz crkve Svetog Mihajla uhvati vezu sa jednim momkom koji obeća da će ga izvesti na Njeguše. Aleksa Božidarević ga srdačno dočeka kako i dolikuje starom, dobrom prijatelju. Pričali su do duboko u noć. Zagledan u zvezde Nikola u jednom trenutku izreče “Da li ih sad gleda gospodar”. Aleksa kašljucnu tek da skrene pažlju.

- Možda ih gleda, ali pouzdano znam da ih odavde nikad više gledati neće. Turci ga nazad neće pustiti, ali je bar glavu sačuvao. - Nikola se trže na te reči- Čuo sam od Dubrovčana a oni sve znaju šta se tamo među Turcima događa. Kažu da će mu dati neku knežinu negde daleko i da se ovamo više vratiti neće. A pustiće ga ako hoće neka porodicu dovede sa sobom, ali samo ženu i decu. Bojim se da je to istina moj Nikola i od nje ne možemo pobeći. Gospodar plaća i za ono što je učinio i što nije a Turci i Mleci mu pripisuju pljačke po okolini.

Nikola zausti da ga upita seća li se kad su Crnojevići i Njeguši išli na Kotor i Budvu, zajednički harali, ali očuta. Bilo bi to nepravедno jer sigurno da je i o sudbini Alekse i njegovih Njeguša odlučivao neko drugi. Duboko uzdahnu i tek promrlja da svako nosi svoju sudbinu.

Zaćutaše svako u svojim mislima. Na planini je postalo sveže. Knez pruži punu čašu vina pa nasu i sebi. Jako crmničko vino grejalo je već nakon prvog gutljaja.

- Sve se promenilo moj Nikola. Sada smo ko jabuka na grani. Treba nam samo mali povetarac pa da padnemo na zemlju. Čudo kako su nas ostavili na miru. Ali eto vidiš i sam da Mlečani i pored svojih muka stalno nešto rovere. Oni su dosta Hota preveli kod sebe, ali je pitalje koliko će ih ovi slušati. Hoti su uvek bili odani vama Crnojevićima i ako bi se Đurađ pojavio, nikakva zakletva ne bi važila prema Mlečanima. Ja sam poznavao starog Ban Hota koga je Ivan posebno uvažavao i dao mu titulu vojvode. Oni su vam se tada zakleli i to im je najstarija

zakletva. Ona koja se poštuje.

- Šta sve to vredi kad gospodar nije tu a sam kažeš da se više vratiti neće. Ko ga onda može zameniti.

- To vi bolje znate nego ja. Ako je to Solomun onda ga dajte, ali mora imati pristanak Mlečana i Turaka. A može li on to dobiti? Sve nešto mislim da će najpre doći Staniša. Otišao je među Turke pre petnaestak godinan i sada je već pravi spahija. Turci su ga školovali i učili veri. A to zna i da ne valja. Ali ipak je u njemu krv Crnojevića, pa ako već ne može Đurađ onda bar da dođe Crnojević.

Nikola je mislio isto, ali se nije izjašnjavao. Misao da bi Staniša mogao doći na čelo Crne Gore bez obzira na to koliko je na prvi pogled izgledalo nemoguće, sada se već uobličavala i postala realna. Ako su Turci sigurni da su sa Stanišom postigli ono što su hteli, sigurno će ga poslati u Crnu Goru. A onda će videti šta je ostalo Crnogorcima!

Sa tim neveselim mislima odoše na počinak. Ceo sutrašnji dan prođe im u razgovoru. Nikola se raspitivao a knez je mnogo toga znao i mogao mu odgovoriti. Dok se ujutro drugog dana spremao na povratak u Kotor, zamoli kneza da mu uspostavi vezu sa nekim od Hota. Hteo je za Skadar. Kotorski providur ga neće pustiti ali će on naći način da stigne do Njeguša čim mu to knez bude javio. Tako se rastadoše.

Nakon nedelju dana stiže poruka od kneza Alekse. Ovog puta je Nikola Drago bio glavni organizator puta. Bez ikakvih poteškoća stiže na Njeguše gde ga je čekalo nekoliko Hota. Trećeg dana bio je u Skadru kod Feris bega. Sve je ugovorio Mida, poglavar Hota. Kod Feris bega udoše samo Nikola i Mida. Hot pozdravi sandžak bega, iskaza mu svoju lojalnost i reče da mu dovodi Nikolu Crnojevića, poverljivog čoveka Đurđa Crnojevića i čoveka iste loze. Turski dostojanstvenik nije odugovlačio. Ukratko ispriča ono što je znao, da se Đurađ više vrati ne može i da mu je sultan dodelio sandžakat u Anadoliji. Sačuvao je glavu, dobio položaj i večnu muku. Samo ženu sme dovesti i to preko posrednika, preko njega.

- A zar nije bolje da je došao u Crnu Goru gde je mogao biti odani sultanov haračlija?

- Sultanova se ne poriče. Da je prvi put otišao kod sultana, gajtan mu je visio nad glavom. Posle se presvetli smilovao i zato je moj savet bio da se ide u Istambul. Nisam znao šta će premudri odlučiti, nadao sam se da će ga poslati u ove krajeve, jer pravih prijatelja je na svetu malo. Desilo se drugačije a ja samo mogu da nagađam zašto je to tako. Sve se ipak nije moglo oprostiti.

“Tačno”, mislio je Nikola. Đurađ je pokušao poput svog oca držati ravnotežu između dve velike sile, ali se kod Turaka “okliznuo” i to ga je koštalo Crne Gore.

Ništa se u izrazu lica sandžak bega nije promenilo dok je govori, pa ipak Nikola oseti u njemu tugu i kao da crte lica dobiše neki poseban tamni odsjaj. Dok se svetlost probijala kroz prozor onaj istureni deo lica bio je osvetljen, a duboke bore utonule su u neku tminu koja je što je razgovor više odmica postajale sve dublje i crlje. Naviknut da prati promene na licu sagovornika, Nikola se skoro začudi, dubini tih osećaja. Nije verovao Turcima jer su iz tih turskih zvaničnika uvek govorile dve ličnosti. Ona zvanična sultanova i ona druga prikrivena, lična, sklona mitu i raznoraznim kompromisima, podložna lihvarstvu i mahinacijama. Verovatno ni Feris beg nije bio toga oslobođen, ali sada mu nije čak ni nagovestio da bi nešto tako trebalo uraditi ili dati.

- Ako se išta bude desilo što može bilo šta promeniti ja ću te naći i javiti. Bilo gde da si ja ću te naći - za malo zastade - Ne pitaš me o tvojoj sudbini? Ja ti kažem da se ne vraćaš u Crnu Goru. Nesreće se uvek mogu događati pa to može snaći svakog. A ako ti nastradaš znaj da ti ni sin neće biti pošteđen. Ostani tamo gde si ili idi na drugu stranu dok se nešto ne promeni. Samo ovamo ne dolazi.

Prijem tako bi završen. Turčin ostade u nekom svom miru sa svojim mislima. Nikolu je napolju čekao Mida. Kao da je znao o čemu se pričalo, ništa ga ne upita. Skoro da ni reč nisu progovorili do Njeguša. Na kraju se za svagda pozdraviše. Nikola pođe na svoj tužan put prema Veneciji.

A u Mlecima dosta se toga događalo što za istoriju grada nije bilo važno, ali za Jovana jeste. Negde odmah po odlasku Nikole prema Kotoru, sa jednim od svojih mletačkih poznanika otišao je do velike vežbaonice, gde je čuveni majstor mača Lorenzo Pariduga sa pomoćnicima, učio plemenitaše Venecije svojoj veštini. Jovan već sutradan posta učenik. Velikog učitelja imao je priliku videti tek nakon dve nedelje. Upaređeni rimljanin demonstrirao je tek deo svoje veštine. Najpre se na platou pojavio sam boreći se protiv zamišljenog neprijatelja. Silovito je napadao, postavljao mač za odbranu, onda udarao, izvodio neke čudne bodove, branio se i ponovo napadao. Nakon toga odabra jednog od učitelja i sa pravim mačevima pokazivali su kako se napada i brani. Završi sa tim da će "svaki biti ovakav kad završi školovanje". Jovan je pažljivo gledao to mnoštvo pokreta, svestan da su neki od njih suvišni, ali zadivljen veštinom majstora hteo je više.

Prvi problem je rešio zahvaljujući Makariju. Učenje se moralo platiti i kaluđer je gledajući ga tužnog, odnekud izvadio tri dukata i dao mu ih. Tako je stekao pravo da odlazi na časove. Sve je zaboravio i posvetio se samo tome. Ujutro odmah posle ustajanja zgrabao je drvenu motku i sa njom mlatio po sobi, a onda je odlazio u vežbaonicu i tamo provodio sate gledajući druge i učeći. Jedan od majstorovih pomoćnika sve ga je češće zvao na demonstraciju, a on je ćuteći prihvatao ulogu njegova pomoćnika ne pokazujući ni ponos ni oholost. Već se

bližio kraj obuke i započinjao je novi ciklus. Trebalo je ponovo spremi tri dukata. Jovan je sad bio siguran da mu Makarije ne može pomoći. Muke mu prekrati sam majstor Lorenzo. “Ti ne moraš platiti”. Tako Jovan nastavi da se zanima mačevaljem sve do Nikolinog povratka u Veneciju. Naredne dve godine bez obzira na to šta radio, Jovan je nalazio vreme da ode na vežbe. Već je bio toliko svikao na ljude koji su majstoru pomagali da im je po pogledu znao šta će uraditi. Urođena hitrina nakon mnogo sati vežbanja sve više je dolazila do izražaja. Poslednju pouku dobio je od samog majstora. I ako je mislio da sve zna, majstor ga brzo uveri da greši. Tek kada odloži mač iz utrnule ruke, majstor mu objasni gde je grešio. Jovan brzo shvati i narednih mesece gledao je da ispravi greške. U proleće 1502. godine, majstor Lorenzo ga pozva sebi. “Ti si naučio ono što ovde niko nije. Čuvaj se jarosti i besa pa ćeš dugo poživeti”.

Nikola je imao druge muke. Od kako se vratio iz Crne Gore nije nalazio mira ni smirenja. Po ko zna koji put pričao je istu priču, ali ne nalazeći odgovor ni na jedno pitalje. Kako je god započiljao, beznade je uvek bilo na kraju. Kad već ni sam nije znao šta mu je činiti posavetova se sa kaluđerom. Makarije je bio siguran da treba ići u Panoniju, kod pravoslavnog sveta.

- Oče Makarije plašim se neizvesnosti.

- Slabi se plaše. Zaboravi na Crnu Goru i okreni se na drugu stranu. Ti si sada jedini koji može normalno razmišljati, ali samo ako to budeš hteo. Ako se utopiš u tugovalje i samovanje, nestaćeš ovde a možda i mi zajedno sa tobom. Vidiš li šta se desilo sa silnom Đurđevom svitom. Utopili su se i svako je otišao svojim putem. Ostalo je nas malo monaha i tek nekolicina najtvrdokornijih. Ostao je i tvoj sin. Zato pamet u glavu. Vidi, raspitaj se, saznaj i daj da se odavde kreće.

Tako je prolazila ta zima 1502. godine. No Nikola je sada puno češće razmišljao o drugim pravcima. Dok se nije odlučio njegov jedini put bila je Zeta. Sada nakon razgovora sa Makarijem, sve se promenilo. Najpre lagano a onda sve upornije, Nikola je otkrivao jedan novi svet za kojeg skoro da nije ni znao. Uzdao se u to da će Jakšići pomoći, ali obećanje je jedno, a ispunjenje drugo. Pa ipak bio je siguran da ga neće ostaviti na ledini, a dalje će se već morati sam snalaziti.

Bio je Božić. Nikola je rađe slavio u društvu monaha nego da bude gost u kući Ericovih. Nakon ručka, započe razgovor sa Makarijem o tim novim krajevima na Istoku. Nastavio ih je i u danima koji su sledili. Svoju nervozu dobro je skrivao, ali muka donošenja odluke, sve ga je više pritiskala. U rano proleće 1503. godine, Nikola konačno odluči: treba kretati na put. Teška srca oprostio se od misli da se vrati u Crnu Goru. Moralo se na drugu stranu. Jovan odahnu. Ostati u Veneciji, živeti u bedi a gledati njen sjaj, značilo je dalje propadati. Sada kad je odluka bila doneta valjalo se samo spremati za put.

Kad otopli, moglo se krenuti. Jovan poslednji put ode da poseti Jelisavetu. Namerno je izbegao da ode sa ocem i monahom. Patricijka ga primi vedrog izraza lica. Samo su joj oči bile tužne.

- Odlaziš ! - konstatovala je mirno, trudeći se da bude vesela. Jovan klimnu glavom. - Neka, tako je bolje. Ovde je teško nešto stvoriti ako nisi Mlečanin. Ti si mlad i život je pred tobom. A pravi si Crnojević, mudar i pametan. Ja znam da ću o tebi samo dobro slušati, a verujem da ćeš jednog dana ponovo doći ovamo i posetiti me.

Gledala ga je onim njenim pronicljivim pogledom sa puno toplote i skoro majčinske nežnosti. Jovan vide da je na ivici da zaplače, a i njemu se srce stezalo. Nastaviše nevezani razgovor o svačemu po malo. Jovanu se nije išlo a trebalo je već kretati. Jelena je slušala lep talijanski govor mladog Crnojevića, želeći svim srcem da uspe u životu. Nevoljno Jovan ustade. Jelisaveta ga zadrža još malo. Ode u drugu sobu i iz nje donese mač kojeg je Jovan već imao priliku videti. Đurađ ga je dobio na dar kada se u Veneciji pojavio pre pet godina. Stavio ga je na zid uz reči da će ga opasati u Crnoj Gori. Oboje su znali za te Đurđeve reči, ali ih ne izrekoše. "Nosi ga ti kad već Đurađ ne može". Jovan ga bez reči prihvati, kleče i poljubi je u ruku.

glava 2.

ODLAZAK U UGARSKU 1503.

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Čudna družina ukrcala se te 1503. godine u malu trošnu brodicu u Veneciji, srcu Mletačke imperije. Nezvanični predvodnik bio je Nikola Crnojević, a u grupi mu je pored sina Jovana, bio kaluđer Makarije sa dva monaha i dva kršna crnogorca iz nekadašnje Đurđeve pratnje, Ostoja i Novak. Lako su dobili dozvolu za odlazak, skoro na radost Mletaka, jer su tako imali jednu brigu manje. Trebalo im je skoro dva dana da stignu do Trsta. Bio je znatno manji od Venecije, ali grad sa puno zanatlija i u kojem se uvek nešto dešavalo. Već tada je bio glavna habzburška izvozna luka. No prevlast Mlečana na Sredozemlju nije mu dozvoljavala da se brže razvija, pa tako, ta dva grada skoro da se nisu mogla ni upoređivati.

Bez problema prodoše carinu i sidoše na kopno. Spavali su u mornarskom prenoćištu na obodu luke, a već sutra krenuše da traže prevoz. Nikola je u sebi prebrojavao svaku paru, oprezno se pitajući da li će ih biti dovoljno. Jovan je vreme iskoristio za šetnje gradom. Drugim očima je gledao život kakav se odvijao u Trstu. U samo par dana, upoznao je grad i ono što ga interesuje. Trst je zračio toplinom, a ljudi su bili neposredni i srdačni. Razlike u klasama gotovo da se nisu primećivale. Ta atmosfera najbolje se osećala ujutro na ribljoj pijaci. Kao da je svako sa svakim drugovao, a mešali su se jezici koje je prvi put ovde čuo.

Jednog od tih dana, Nikola dobi visoku temperaturu i leže u krevet. Jedan od Makarijevih štampara, Pajsije razumeo se u lečenje pa on preuze brigu o bolesniku. Prvih nekoliko dana, Nikola koji nikad nije bolovao, buncao je u snu, da bi posle toga vrućica počela da mu pada. Osećao se dobro, ali je još uvek bio slab za put. Makarije razumno proceni da je bolje da Nikola potpuno ozdravi, nego da imaju muka sa njim usput. Čim je Nikola došao sebi, Jovan krenu u lutanja. Trst mu je otvarao vidike, isto kao što ga je Venecija sputavala. Uživao je sedeti na keju i gledati u plavetnilo a u tome ga nisu sprečavali ni letnji pljuskovi. Sedeći jednog dana na molu učini mu se da na jednoj lađi govore srpski. Nisu bili Srbi već Dalmacineri iz Zadra, a među njima tek jedan mešanac iz Kotora. Tu su bili sa gazdom koji je došao u kupovinu i sad su imali dosta slobodnog vremena. Odvedoše ga na večeru, ali se mučio sa usoljenim sardelama, da bi se na kraju zadovoljio sa malo vina. Zato su razgovori mornara bili zanimljivi i sočni. Morao je ići ali obeća da će sutra ponovo doći. Došao je a oni ga upознаše sa Nonom, a ovaj mu odmah predloži da, ako je voljan, zaradi koji groš. Par minuta kasnije već je bio najamnik. Vreća pšenice učini mu se laka za nošenje, ali što je vreme odmicalo, bivale su sve teže. Konačno mu jedan objasni kako se vreća nosi a da se ne troši puno snage. I pored toga jedva dočeka odmor. Do podne u brod uđe i

poslednja vreća. Ljudi se zadovoljno isprskaše vodom, a onda se okrepiše dobrim crnim vinom. Nono ga pošteno isplati i Jovan pospremi novac u pojas, pa se pridruži ostalim. Oni su tek prosti mornari, pa kad nema posla gledaju da što bolje organizuju život. Najčešće pecaju, pa predveče pođe i on sa njima. Izvezoše se malo izvan luke dok ne nađu mesto sa kamenitim dnem. Nisu imali sreće ali im kuvar Luka ipak spremi izvrsnu večeru. Sutradan su bili srećniji pa je Jovan jeo jedan od najboljih brudeta koji se sprema na Jadranu.

Jovan im posle ručka ispriča da se zaputio u Ugarsku, tražeći mesto gde će se privremeno skrasiti. Mornari odmah rekoše da njihov gazda trguje sa nekim Mađarom i da će oni videti može li se šta učiniti. Mogli su! Kapetan prihvati da posreduje, pa drugi dan Jovan upozna tog podebelog ugarskog gospodina. Mlađi čovek pored njega bio je prevodilac.

- Gospodin Ištvan Keveždi pita ko ste i gde želite ići.

Jovan mu se kratko predstavi i ispriča kud su krenuli. "Neka tvoj gospodin otac dođe sutra da se dogovori", pa dodade "Možeš i ti doći sa njim". Gospodin Keveždi je ovde imao veliki ugled. Znalo se da je iz Segedina, da ovde dolazi do kupuje, jednu noć se proveseli, pa natovari kupljenu robu u sedam kola i pravac kući. Čovek koji je znao njegov jezik bio mu je sekretar i prevodilac po imenu Vojko. Kasnije Nikoli objasni da može kupiti kola i konje i može sa njim, pošto on i njegovi momci znaju sve puteve a Segedin im je usput. Trgovac se obradova kad ču da će do Jakšića. Posebno je hvalio gospodina Dmitra koji je bio veliki junak i pošten čovek. Nikola takođe pomenu da je imao prilike da se sretne sa despotom Jovanom Brankovićem, našto ga trgovac obavesti da je despot umro pre sedam meseci (1502), ali ako oni dobro poznaju Jakšiće onda ništa ne treba da brinu. Jovan Jakšić je poznati junak i veoma uvažen kod kralja Ladislava, a poznavao je i njegovog oca. Trgovac se pohvali da je i on učestvovao u slavlom pohodu na Turke i da je poznat po svojoj hrabrosti.

Gledajući ga Jovanu se baš nije činilo da bi se ovaj onizi Ugarin, povećeg stomaka i očigledno sklon uživanju, baš proslavio u boju, ali očuta. Trgovac mu je bio simpatičan. Tako Crnojevići rešiše problem društva na putu, a onda i sigurnosti. Trgovac ih obavesti da će pokret biti za nedelju dana, ali će im on javiti bar dan ranije. Taman da se Nikola potpuno oporavi i spremi.

U tih nekoliko dana sreća ih je poslužila. Kupili su kola i konje za put, a sve to po maloj ceni jer je dotadašnji vlasnik, Namac iz Donje Austrije, smrtno nastradao u tuči, pa mu se sva imovina rasprodavala. Ostalo nisu morali kupovati jer je trgovac svega imao dovoljno. Ponesoše jedino burence usoljene ribe i malo brašna, da bar u početku troše svoje. Uveče Jovan se još jednom spusti do mora da se počasti besplatnom ribom i pozdravi sa morem. Mornari ga

ispratiše sa “Srećno” uz poziv da ako ikad dođe ovamo, obavezno ih potraži.

U ranu zoru 24. jula krenuše put Mađarske. Problemi su se javili odmah. Mađarski konji bili su nešto lakši i brži, ali više natovareni. Svaka uzbrdica bila je prilika da ih dostignu, ali su na ravnom odmicali pa je gazda Ištvan morao u nekoliko navrata zastajati da ga Crnogorci stignu. Nikola mu je na tome bio zahvalan, tim više što je Mađar dobro znao put. Budili su se u cik zore, oko 4 sata, putovali do pola osam - osam. Konji bi dobijali hranu i sat vremena odmora, a onda bi se išlo do vrućine. Zastajali bi na senovitom mestu, odmarali se, jeli, pa onda nastavljali dalje dok se vidi. Tako bi dnevno prelazili 40- 50 kilometara, već u zavisnosti od puta.

Prvi dani su bili najnaporniji. Prelazili su preko brda, uz velike uspone, pa je to i za konje bio velik napor. Zato su imali duže odmora i pojačanu hranu. Teže je bilo penjati se nego spuštati pa je i to trebalo znati a Crnogorci tome nisu bili previše vični. Gazda je bio ponosan “To su najbolji konji za vuču, nema im premca”. I zaista je bilo tako. Promet na putu je bio živ, pa su ih čak usput zapitkivali za robu. Na kraju gazda odluči da po nešto proda po dobroj ceni. Jovana je to malo zanimalo, uglavnom je slobodno vreme provodio sa Vojkom. Od njega je slušao priče o drugim krajevima i ljudima, o ratovanju sa Turcima, o Srbima koji su se odomaćili u Ugarskoj pa grade svoje crkve i nastavljaju običaje iz postojbine. Ni u jednoj od tih priča nije bilo mržnje ni zavisti. Vojko u jednom trenutku upita Jovana za Turke. Mada ih je i sam retko sretao, ipak ispriča ono što je o njima znao trudeći se da govori razumom a ne mržnjom.

Ako je on mogao Vojku ponešto reći o Turcima, ovaj je znao mnogo više o životu i o krajevima kroz koje su prolazili. Jovan je mogao je samo slušati i učiti. Gradove je video, ali narod nije. Kao da su svi bili ravnodušni što oni prolaze. Takav je bio i gazda Ištvan, povučen u neku učmalost iz koje se budio tek da jede, ili proda nešto od kupljene robe. Posle Celja uđoše u strminu. Čekao ih je novi prevoj, pa onda spust. I mada planina nije bila previsoka i on je morao na jednu od prečaga koja neda da se točkovi prebrzo vrte. Jovan se iskreno divio Mađarima koji su to radili bez greške, pa tako siđoše i njihova kola. Čim stigoše do doline, kočijaši poteraše kola u hladovinu. Već su znali gde treba stati. Mada su bili tek rani popodnevni sati, konji su bili umorniji nego inače. U malom konjonu pored rečice kočijaši ih vezaše pa onda dobro istrljaše suvom travom. Tek nakon sat vremena dobili su vodu za piće. Jovan ih je sledio radeći isto sa svojim konjima. Kad završiše, glavni kočijaš ih sve pozva na rakiju.

Naredna stanica bilo je Čakovo koga je gazda na svom jeziku zvao Chakthornya. Vojko je pričao da je to velika, jaka tvrđava, ali su se kule grada videle tek kad su prišli blizu. Grad oko tvrđave nije bio velik, ali dovoljan da primi

gospodareve goste. Ujutro posle odmora, monasi odoše da obiđu obližnji parlinski manastir, a Jovan se uputi na veliko imanje. Za ručak grof Čaki ih okupi oko stola. Gazda Ištvan je blistao smatrajući to velikom čašću za ljude koji su sa njim putovali. Koliko je tvrđava odbojno delovala sa svojim crvenim ciglama, toliko je salon sav u hrastovini, bio prijatan. Grof, simpatičan čovek, veselo ih pozdravi i povede unutra. Govorio je mađarski i hrvatski, pa je tako Vojko prevodio samo kad se pričalo na mađarskom.

Grof je za Zetu i Crnogorce odavno čuo, a posebno za Crnojeviće. Čuo je za njihovu nesretnu borbu, pa i to da sada više nisu na vlasti. Nikola mu to ukratko pojasni. Sve ga je interesovalo i o Mlečanima i njihovoj Veneciji. Jovan se na očev mig uključi u razgovor pa je grofu pričao o svemu onom što je gledao lutajući gradom. Grof je bio veoma zadovoljan pa ih sve zajedno pozva u trpezariju. On teatralno uđe prvi. Zaista je prostorija u koju ih je uveo to zasluživala. Odisala je sjajem i prijatnom svežinom. Dugački trpezarijski sto uradili su majstori iz Štajerske još po narudžbi velikog vojvode Lackovića, od plemenitog hrasta sa planine Psunj. Od istog materijala pravljene su i stolice sa visokim naslonima, koje je sadašnji vlasnik skratio da bi uklonio ugravirani vojvodin grb. Po zidovima nekoliko portreta, ne baš jasnih i golema slika međumurskog predela, izvanredno urađena. Na podu od složenog kamena razastrto je nekoliko koža divljači i ogromna koža medveda kojom se grof ponosio. Grof je ispod oka posmatrao kako jedu otac i sin, čudeći se u sebi. Videlo se da su živeli na drugačijim mestima. Grof to i reče. Jovan se tek malo osmehnu, pa je onda morao grofu objasniti ko je bila Jelisaveta i kako je tražila da se za stolom jede po svim latinskim pravilima i eto to im je ušlo u krv. Grof priznade da čak i on od njih mora učiti. Ali zato su kod pijenja vina svi bili ravnopravni, mada je Jovan s obzirom na svoje godine tu pokazivao zavidnu skromnost.

- Kako će mladi Crnojević produžiti gospodstvo svoje porodice u novom svetu ?

- Hrabrošću i poštenjem - odgovori Jovan.

Grof bi zadovoljan odgovorom.

- Mladi gospodin ne sme zaboraviti na mudrost. Ono prvo bez mudrosti ništa ne znači. Da kojim slučajem moj otac nije imao mudrost, mi danas ne bi sedeli u ovom dvoru i ručali. Priča je poučna pa je molim Vas dobro saslušajte - grof otpi gutljaj vina i pogleda da li ga svi slušaju.- Ova kula je podignuta u 13. veku. Gradila ju je familija Čaki pa otud ime Čakijeva kula. Posle toga drže je gospoda Lackovići, pa Kanižaji a od 1405. Herman Celjski. Moj otac hrabar i srčan ratnik imao je mali posed u Prekomurju, koji se sa ovim ni usporediti ne može. Tamo nam je cela porodica bila poznata po dobrim ratnicima i malom

imanju. Taman je jedna vojna bila završena kad kod oca dođe jedan od njegovih stotinara i umoli ga da mu napiše kakav je bio na ratištu. Kaže tražiće nešto zemlje od Krune. Otac mu to uradi i zaboravi. Nakon dve godine putujući za Maribor svrati u selo Benedikt, gde se pokazalo da vlada onaj njegov stotinar, koji je to dobio od Krune. A imanje je bilo veće od našeg tadašnjeg. Otac se lupi rukom po glavi, pa pomisli da mu niko nije kriv što on nije bio mudar. Tek tada on podnese molbu Kruni, opisujući sva svoja dela za koje je Kruna dobro znala. Nakon godinu dana dobi ovo imanje i kulu. To je bilo 1473. i to je urezano na vratima crkve. Ako bog da, naše će ostati dok je sveta i veka - pogleda u Jovana - Tako ti je to mladi Crnojeviću. Hrabrost i poštenje nisu dovoljni, treba biti i mudar da bi čovek nešto stekao i imao.

Stalno nutkani od grofa ostadoše još sat vremena, pre no što se oprostise. Gazda Ištvan ostade dalje da porazgovara o svojim stvarima. Sutradan ujutro svi su bili na broju pa nastaviše put. Oko podne stigoše do brze reke Mure. Dok su prelazili reku, konji se uznemiriše, momci zakasniše da ih smire, jedna kola krenuše napred, a gospodin Ištvan bi odgurnut u reku. Jovan prvi shvati da je gazda u nevolji, zbaci sa sebe nešto odeće i skoči za njim. Naviknut na jezero i more lako stiže do Mađara, obuhvati ga oko pasa i pusti da ga reka odnese na drugu obalu. Gazda čim se pribra poče mlatarati rukama, a Jovan nikako da mu objasni da se umiri. Rvući se sa gazdom i maticom jedva stiže do druge obale i pruži se koliko je dug. Kad su kočijaši i Crnogorci stigli do njih, obojica su se već oporavili i normalno disali. Gazda je nešto govorio na svom jeziku, ali ga Jovan ništa nije razumeo. Tek Vojko prevede da gospodin Ištvan ostaje veliki dužnik mladom gospodinu Jovanu i da će mu to stostruko vratiti.

Sad su bili na terenu gde se gazda Ištvan odlično snalazio. Zanoćise najpre u Letenji, a dan kasnije u Velikoj Kanjiži gazda zadovoljno prodade kola soli pa produžiše dalje. U rano popodne stigoše do dobro održavane čarde na putu. Sam gazda izađe da ih pozdravi jer mu je gazda Ištvan bio drag gost. Jovanu ne promače poverljivost sa kojom su dvojica Mađara razgovarala. Ne prođe dugo, a sluge skinuše četiri vreće soli a iz prvih kola veliki paket čvrsto uvezan konopčićem. Prvi put Jovan primeti da se promenio i Vojko. Jedra nasmejana sluškinja vrckala je oko njih noseći hranu i piće a Vojko se sav unosio u njen osmeh. Vreme je odmicalo i svi krenuše na počinak osta jedino Vojko. Jovan znatiželjan osta da se muva napolju, povremeno gledajući šta se dešava. Na kraju uđe i sede u sam ugao da bi bio što neprimetniji. Vojko je izgleda sve dogovorio, jer je sluškinja sad prolazila pored njega i kad treba i kad ne treba. Već se spremio da krene napolje, znajući šta će biti, kad krčmar pozva sluškinju i sede je pored gazda Ištvana. Kao da se malopre ništa nije dešavalo, sluškinja mazno

poče čavrljati sa trgovcem. Uskoro mu sede na krilo, a Vojko ustade, uze litrenjak vina i izađe napolje. Trgovac sa sluškinjom uskoro ode u sobu, a Jovan pođe napolje, razočaran kao da se njemu nešto ružno desilo. Naoružani čuvar ga propusti i reče nešto na mađarskom. Iz mraka začu "Ovamo mladi Crnojeviću, znam da gledaš gde sam. Ovamo". Jovan pođe za glasom. Oči su mu se već navikle na tamu pa primeti Vojka kako sedi sa do pola ispijenom bocom.

- Sedi i popij - pruži mu bocu a ovaj reda radi malo nagnu. - Povuci pa će te manje boleti nepravda i nećeš misliti o osveti. Sutra ćeš tek biti jadan, tužan i mamuran. Eto šta su ti žene. Ja ovu Ildiku gledam već više puta, kad god ovuda prolazimo. Večeras sam sa njom sve dogovorio, ali jedna gazdina bila je jača od hiljade mojih. Sam Bog zna da sam je noćas zvao da pođe samnom da je ženim. Rekla mi je da ćemo se noćas dogovoriti. I šta sada.

Sedeli su ćutke ne pričajući. U blizini zalaja pas. Jovan se po inerciji maši za pojas. Vojko ga umiri.

- Ne plaši se, ovde nam nikakva opasnost ne pretila. Gazda Ištvan uvek nekako izbegne razbojнике, a da li ih zna ili ne, vrag će ga znati. Nego ti idi u krevet jer nas sutra čeka put od zore do mraka.

Bilo je još gore. Darvaš pusta nikada nije bila gostoljubiva, naročito leti kad sunce upeče. Stajali su tek toliko koliko je potrebno da konji malo predahnu, ali ih nisu isprezali. Oko podne predoše glavni put koji vodi od Barča, skroz na sever do Sombathelja. U sumrak ugledaše Kapošvar i Jovan mu se iskreno obradova. Već mu je bilo dosta jednoličnog truckanja na velikim kolima uz poneku psovku kočijaša. Vojko je bolovao što od glave što od ljubavi, pa mu nije bilo ni do kakvog razgovora. Gazda je bio umoran ali srećan, a njegov otac Nikola, kao i obično zamišljen. Po mraku stigoše do odredišta, pa jedva dočekaše da se pruže po ležajima. Jedino kočijaši ostadoše da obave sve oko konja, pa onda mirno večeraše.

Sve do deset sati sutradan, gazda Ištvan je trgovao, pa konačno pretovariše polovinu kola i tek onda krenuše. Put je vodio uz omalenu rečicu Kapoš, dok su se desno od njih pružali bregovi Mačeka. Prenosiše u Dombovaru pa narednog jutra »zaroniše« u pustaru. Ceo naredni dan vukli su se do Banjahada preko bregova i kroz retku šumu. Podstaknut beskrajnim pričama svojih saputnika, Jovan je boga molio da naiđu razbojници i da već pokažu tu "legendarnu" hrabrost i veštinu. Prilika za to se nije ukazala ni dan kasnije, ali se pejsaž promenio. Stigoše do velike reke koju su Mađari zvali Duna. Sa druge strane video se grad Baja. Tu na obali reke, Jovan shvati koliko sve može biti veliko. Veću reku u životu nije video.

- Duna preseca sredinu zemlje. Mađari vole tu reku, ali je i mrze. Teče

nekud od Beča i puno toga za Mađare važnog dešavalo se na njoj. Na ovoj reci je taj Beč koji je Mađarima mrzak ali mu se dive. Bliže je Požunj, grad plemića i velikaša, pa kraljevski Budim. Preći je nije lako, pa smo zato i stali.

Gazda Ištvan je pokazivao znake nervoze. I kočijaši su bili nervozni. Kao da je Dunav doneo neki treptaj u dušama koji se odražavao na svakog. Jedino je Nikola Crnojević otišao na obalu i dugo, dugo gledao reku. Kad se vratio tek promrlja "To je car reka". A Dunav koji kod Baje pravi malo poluostrvo Šugavicu, nije ovde previše širok, već jak i moćan. Tek uveče stiže sa skelom i neki muškarac, pa se sa gazda Ištvanom upusti u dug razgovor. Na kraju potovariše kola na skelu, a Nikolina i još jedna prazna ostadoše za drugu turu. Skela ode, a njima postade jasno da noćas neće još jednom okrenuti. Jovan razdražljiv jedva se umiri, dok je Nikola mirno sedeo, zavaljen na veliki točak. Nikola Crnojević je po mnogo čemu bio fatalist. Smatrao je da na ono na šta ne može da utiče ne treba trošiti živce. Sin mu nikada tako nije mislio, a za one dve tri godine koje je proveo u Mlecima, toliko se osamostalio da Nikola nije ni pokušavao silom da mu nametne svoje mišljenje.

Ujutro predoše reku i razočarani stadoše. Od terenih kola i gazda Ištvana ni traga ni glasa. Ostavljeni su u Mađarskoj da se sami znalaze. Jovanu bi krivo što je to urađeno bez pozdrava, jer se tako samo neprijatelji rastaju. Ona ružna pruga na licu kao da buknu i tek nakon pola sata poče se povlačiti ostajući tek kao senka. Najveće razočaranje mu je bio mađarski trgovac. Mada nije znao jezik osećao je da se hteo to ili ne, veže za tog Mađara, koliko je i on osećao simpatije koje je Mađar imao prema njemu. Na drugoj obali, Mađari sa praznim kolima odjezdiše u nekom svom pravcu i ne pokušavajući da se sporazumeju. Tako dva Crnojevića sa dva crnogorca i tri monaha ostadoše sami na obali velike reke, a da ni jednu reč njihovog jezika nisu znali. Nije se imalo šta čekati. Premišljali su jedino da li da svrate u varoš ili ne. Jovan odluči da se vozi na istok bez svraćanja. "Niti znamo jezik, niti se možemo sporazumeti. Idemo na Istok a to možemo i sami utvrditi". Ni sami nisu bili svesni da su odabrali dobar put. Pred njima se otvori ravnica. Put je bio dobar, ali je sunce uskoro počelo smetati. U neko doba ugledaše đeram. Već su ga sretali po Mađarskoj pa skrenuše sa puta i uputiše se k njemu. Jedva se probiše pored ovčarskih pasa i da ih čobani ne umiriše, moralo bi se koristiti oružje. Jovan pokuša objasniti da žele u Čanad, ali su čobani u tom pravcu vikali "Seged". Kako bilo da bilo, odlučiše da nastave put. U ranu popodne stadoše da se odmore. Tu ih zateče Vojko koji se sa jednim kočijašem vraćao jašući. Svi se obradovaše jedino Jovan osta sedeći.

- Zar se ti ne raduješ što me vidiš - upita ga Voko srdačno pružajući ruke.
- Niti znam zašto si otišao ni zašto si se vratio. I bez tebe bi stigli tamo kud

smo krenuli, a to vidiš i sam.

- Ne budi na kraj srca. Tako je moralo biti.

- Ništa nikad ne mora biti onako kako ljudi hoće. Samo ako Bog odluči onda tako mora biti. Ljudi su prevrtljivi pa kod njih može i ovako i onako. Kod tebe je sada onako.

Vojko se lecnu.

- Ja se vraćam po vas, a ti me ovako dočekuješ. Ne valja ti to.

- Valjalo ne valjalo, ja ti rekoh šta sam mislio, a kako ćeš dalje videti sa starijima. Ja ću kako oni kažu - Jovan se zaputi ka kolima. U Makarijevim očima primeti iskricu koja mu je govorila da je u pravu.

Vojko nevoljno objasni šta se desilo. Gazda Ištvan je trgovao solju u vreme kad su veći i jači od njega unosili u Mađarsku velike količine soli karavanima. Zatekli su se pred Bajom u trenutku kada je jedan od velikih sa karavanom putovao prema Kečkemetu. Trgovac iz Baje plašeći se posledica nije izašao na vreme da ga dočeka a postojala je opasnost da će karavan proći preko Baje a ne preko Paksa kuda je obično prelazio. Zato je skela zadržana na drugoj strani celu noć kako bi gazda Ištvan stigao da svoju so proda i sa jednim kolima odmah krene ka Čanadu. Čim se moglo poslao je Vojka nazad da pronađe Crnogorce i bezbedno ih dovede do Segedina.

Dva dana kasnije, dvadeset prvog dana od polaska uđoše u lepi grad na Tisi. Gazda Ištvan ih je čekao u svojoj kući i sve im pripremio da se lepo smeste. Jovan čak dobi zasebnu sobu sa jednim ležajem. Gazdina kuća se nalazila malo po strani na maloj uzvišici kao i ceo taj deo grada. Reka i za najviših vodostaja nije plavila podruma i pragove. Pozva u kuću Nikolu, Jovana i Makarija. Ovaj se izvinu jer je vreme molitve. Gazda se šepurio poput pauna dok je pokazivao kuću. Jovan se skoro nasmeja kad vide “s brda s dola” nabacane stvari, neke i prave umetničke vrednosti kojih se ni Venecija ne bi stidela. Ali bilo ih je toliko da su se jedva smestili. Mada se trudio da govori polako, Vojko je imao veliku muku da tu bujicu reči nekako prevede. Tek kad se dobro ishvalio napravi pauzu i reče da će javiti Dmitru Jakšiću da su stigli. Vojko će ih otpratiti do tamo a do tada neka budu njegovi gosti.

Sutradan Jovan ugrabi priliku pa sa Vojkom obiđe grad. Pružao se duž reke koja je bila manja od Dunava, ali sva pošumljena i nekako mirna. Mađari su je zvali Tisa. Vojko je pričao je da je to najbogatija reka ribom na svetu. Severno od Segedina oko Čongrada riba je imala prirodno mrestilište, a južno od Segedina velike bare i mrtvaje koje je Tisa stvarala kad se izlije. Sutradan svratiše na reku da kupe ribu. Vojko je bio “rastrošan” pa je sva kupovina išla na njegov račun. Pričinjavalo mu je zadovoljstvo da obrađuje svog mladog prijatelja. Jovan se

zapanji kad u jednom čamcu ugleda ogromnu ribu, Mađari su je zvali harca. Mogla je biti teška oko 50 kilograma. Takvu grdosiju i takvog oblika na moru nije imao priliku videti. Ogromna ružna glava pomicala se levo desno, dok su se ribari mučili da veliku ribu ubace u kola prekrivena vlažnom koprivom. Vojko nakupova velikih šarana pa plati sitnim novcem, a sluga se dobro namučio dok je ribu odneo do gazda Ištvanove kuće. Njih dvojica produžiše dalje. Nakon sata hoda, Vojko mu pokaza na drugu obalu gde se jedna reka ulivala u Tisu.

- Ova tebe reka interesuje. Zovu je Maroš, a mi smo je Srbi počeli zvati Moriš a neko i Mureš. Uz njenu obalu podiže se i raste Nova Rascia. Uz Mureš su zemlje srpskih velikaša i mnogo srpskih sela. Na Murešu su ti Nađlak i Lipova, dva najveća srpska mesta u ovom kraju. Zato je Mureš racka reka kako kažu Mađari. Ako ideš uz nju, stićeš uvek tamo kud si pošao.

Jovan se zagleda u ušće. Znao je da se veličina reke ne može meriti po tome, ali glasno primeti da izgleda da je reka velika.

- Mureš je duži od svih naših srpskih reka sem od Dunava i Save. Mađari su ucrtali kartu i tačno znaju gde ona izvire. Daleko je to odavde u planinama. Celo vreme teče kroz neke kanjone pa je zato hladnija od Tise, a ima puno manje ribe.

Dva dana kasnije Crnojevići su bili na putu prema Nađlaku. Pored njih je tekao Moriš. Bila je sredina leta i reka je delovala pitomo. Tek je s proleća menjala ćud i postajala brza i opasna. U podne drugog dana stigoše u Nađlak, utvrđeni grad slavnih Jakšića. Dočekao ih je ljubazno Jovan Jakšić, nahranio i smestio. Uveče je priređena bogata večera, ali je Jovan Jakšić i ako je hteo da bude pravi domaćin, već bio vidno bolestan. Gostima se dopao grad i tvrđava. Mada zidovi nisu delovali moćno, ipak su bili dobra zaštita od nekog iznenadnog napada. A grad je već tada imao dosta zanatlija koje su stanovale u lepim kućama. Posle pogibije starog Jakšića 1484. ovde je živela udova Jelena sa sinovima. Nekako se dogovoriše da u Nađlaku ostane Jovan, a drugi sin Dmitar, imena po ocu, da se preseli na veliko imanje u okolini Arada. Tamo se nalazilo dosta Srba prebeglih iz Srbije. Braća su se dogovorila da Crnojevići dođu do Dmitra, pa će dalje videti šta će i kako će.

Ujutro poraniše. Jovan Jakšić im za svaki slučaj dade pratnju pa su napredovali brže. U noć stigoše do varoši Arad. Jakšićeva tvrđava se nalazila malo izvan grada. Dmitar Jakšić, stameni gazda, izašao je napolje da dočeka goste. Čim ugleda Nikolu pođe mu u susret. Izljubiše se kao stari prijatelji koji se godinama nisu videli. Onda se pozdravi sa svima redom, a Makariju poljubi ruku. Uvedoše ih u veliku prostoriju koja je imala više namena. Oko dugačkog stola stajalo je poredano dvadesetak stolica. Zidovi prepuni lovačkih trofeja, a sa obe

strane grubo rađenog kamina, oružje. Kad se odmoriše i osvežiše, posedaše da večeraju.

Dmitar Jakšić ih je već čekao. Sa njim je bio i mlađi brat Petar kojeg je Nikola već ranije upoznao. Bio je u lovu pa je zakasnio. Smesti se pored Jovana. I on je bio temeljan poput svih Jakšića, veseo i razgovorljiv. Za razliku od starije brata, ni na kraj pameti mu nije bilo da se odrekne životnih zadovoljstava. I ako je već prešao pedesetu, bio je dobar lovac, pričljiv i ubedljiv i znao je povesti ljude za sobom. Oženjen ugarskom plemikinjom Katarinom Čaki sa kojom je imao tri sina, bio je dobro primljen i među ugarskim plemstvom. Često je iz Nađlaka dolazio ovde u Arad kod brata, pa je od njega kretao sa malom pratnjom ka Karpatima u lov. Tako je bilo i ovog puta. Sada je sa zanimanjem proučavao Crnogorce. Bolje nego Dmitar osećao je svu izgubljenost pridošlica, mada mu to ni jednim gestom nisu pokazali. Kad su gosti otišli na spavanje ostao je sam sa bratom. Brzo se dogovoriše da ih smeste u Lipovu jer je tako obećao i despot Jovan. A ako bude još doseljenika Crnogoraca, imaju prostora da se smeste u okolini.

Naredne dane Dmitar je uglavnom provodio sa Nikolom. U njemu se probudio onaj stari "lisac" koji je imao ideju i polako vodio Nikolu ka njoj. Spretno je pri tom vodio računa da ništa konkretno ne obeća. Onda jednog dana u ranu zoru ode negde kolima. Petar ili nije znao ili nije hteo da zna gde mu je brat. Dvori Jakšića stajali su Crnojevićima i dalje širom otvoreni. Nikola, pritisnut neizvesnošću povlačio se u sebe, moleći se bogu. Jedino je Jovan najveći deo vremena provodio sa Petrom, slušajući ga i ponešto učeći. Ovome je prijalalo što ga mladi Crnogorac nije prekidao. Znao je da čuti i sluša. Osobina koju Srbi nikad nisu imali.

Po ko zna koji put sedeći u velikoj sali sa Petrom gledao je velikog petla od metala, koji se šepurio iznad kamina. Isti takav ali manji stajao je na grbu Jakšića, ali se dobro primećivao samo iz blizine. Među silnim trofejima i oružjem petao kao da nije imao mesto. To reče i Petru Jakšiću.

- Petao je simbol Jakšića. On je lep i plemenit, agresivan, hrabar i istrajan. Ima sve osobine koje pravi junak mora imati. Ali nismo ga zato stavili u grb i dali mu počasno mesto. Njega je posvetio Jakšićima moj deda Jakša, veliki vojvoda despota Đurđa Brankovića.

Jovana je priča interesovala pa mu je Petar ispriča. Još jednom se mogao diviti hrabrosti i snalažljivosti Jakšića. Što je međjutim, duže vremena provodio sa Petrom sve mu se manje dopadao pa je gledao da se »izgubi«. Koristio je svaku priliku da pojaše konja ili jednostavno prolunja Aradom slušajući jezik i upijajući ga poput suđera. Čekajući Dmitra prijatno se iznenadio kad pred kućom zateče gazda Ištvana i Vojka sa nekoliko momaka u pratnji. Petar ih ljubazno dočeka, a

Crnogorci se iskreno obradovali kad videše starog, dobrog poznanika. Ostoja zadovoljno udari po leđima gazda Ištvanu "Ko bi reka da se ispod ovoga, krije prava ljudina". Gazda Ištvan je u Aradu imao neka posla, pa kad je čuo da su tu Crnojevići nije propustio priliku da ih poseti. Sa oduševljenjem je pričao o svojim doživljajima, čineći zanimljivim čak i male sitnice. Vojko ga je pratio koliko je mogao. Gazda se obrati Nikoli

- Iduće godine ću ponovo po so sa velikim karavanom. Daćeš mi ovog momka da pođe samnom. Dobro ću ga platiti. Paziću ga kao svoga a i sam si video da se kod gazda Ištvanu na ničemu ne štedi. Treba mi i zato da, ako ne daj bože, ponovo padnem u vodu, da me ima ko spasavati.

Svi se nasmejaše ali je gazda mislio ozbiljno i upitno gledao u Nikolu.

- Kada to misliš kretati ?

- Iduće godine sredinom leta kada je so najjeftinija. Jeste da me može uhvatiti kiša, ali isplati se malo i pomučiti, jer je tada cena soli ovde visoka.

- O tome ti on mora odlučiti a ja ću mu dati blagoslov kako god on bude rekao.

Samo pogled bio je dovoljan gazda Ištvanu da shvati da je dobio pravog saputnika. Kad se pred polazak pozdravi sa svima pozva Jovana i Vojka na stranu.

- Evo ti deset dukata, to ti je deo od buduće plate. Trebaće ti novaca jer bez njih je teško prezimiti. I nikom ništa ne govori.

Jovan zapanjen ostade sa dukatima u smotuljku, pa ih nespretno skloni kad Petar priđe. Vlastelin nije ništa primetio.

Dmitar Jakšić se konačno vrati sa veću da im je sredio kuću i da mogu krenuti za Lipovu.

- Pazite da se ne izgubite - ironično dobaci Petar i kod Jovana izgubi sve simpatije.

Ako je u Aradu bilo Srba u Lipovi su bili velika većina. Već i lepa srpska crkva, svedočila je o njihovom broju. Kuća Jakšića se nalazila izvan zidina grada, ali okružena srpskim selima. Uz kuću je išlo nešto livade, objekti za stoku i mali bagremov šumarak. Velika ograda za konje bila je prazna, a travu videlo se, ništa nije paslo. Mada je oko kuće nešto rađeno, ipak je sve delovalo zapušteno.

Cele te godine Crnojevići su se navikavali na novu sredinu. Jovan je malo po malo od Mađara počeo učiti jezik i do Božića mu više prevodilac nije trebao. Nije on znao puno reči, ali one najvažnije potrebne za sporazumevanje, jeste. Ostoja i Novak odoše uskoro svojim putem. Ostoja se oženi i odseli u Jenovu, a Novak ode prema Bečkerek. Makarije i njegova dva kaluđera odoše najpre do srpske crkve u Lipovi, pa posle predoše u Jenovu. No Makarije je stalno dolazio u

Lipovu i obavezno svraćao kod Nikole. Tako ih upozna i sa popom Jovom, parohom u Lipovi, čestitom ljuđinom velikog srca. Jovan je dobijenim konjem od Jakšića obilazio sela i naselja i već bio poznat u gradu. Oko njega se počеше okupljati oni “najtvrđi”, posebno te zime. Kod Jovana je bilo mesta za sedenje i razgovore, a Nikola se povlačio i puštao mladež da tera svoje. Često bi s jeseni uzimali mačeve u ruke i vežbali. Zimi su za to služile drvene palice, gde su mogli biti komotniji, pa je ne retko bilo masnica. Najbliži u svemu mu je bio krupan, stasao momak od svojih 22 godina, širokih pleća i jakih ruku. Zvao se Radosav. Pristigao je desetak godina ranije odnekud iz Srema pa su mu dali ime Sremac. Delovao je tromo, pričao malo, ali sve što je radio bilo je kao da je sa tim srastao. U rvanju mu nije bilo ravnog, a dobro je baratao mačem igrajući se sa njima kao sa percom. Imao je još jednu izuzetnu osobinu. Znao je da odvoji bitno od nebitnog, a ono što je imao da kaže govorio je u nekoliko reči ili najviše nekoliko rečenica. Jovan ni sam nije znao kako su se zbližili. Bilo je to spontano prijateljstvo koje se gradilo iz dana u dan. Radosav je u Jovanu video vođu, a ovaj opet u njemu oslonac i trezvenu glavu. Od rodbine Radosav je imao majku i sestru. Kad se sestra udala, nastavio je da živi sa majkom, od koje je verovatno pokupio sve osobine. Rođena Sremica razlikovala se od sina samo utoliko što je bila hitrija na jeziku.

Jedini dan u nedelji kada Jovan nije imao društvo bila je nedelja. Taj dan je bio posvećen Bogu. Ni za živu glavu Crnojevići ne bi propustili nedeljnu službu u crkvi. A i mimo crkve Jovan se svake večeri molio bogu, zahvaljujući mu za život. Jedne od noći, dok je sneg zavijao pustarom, naglo se trže i probudi. Ni sam nije znao zašto je skočio sa ležaja pa to probudi Nikolu. Ogleda se oko sebe na bleđoj svetlosti koja je spolja dolazila, ali ništa se čudno nije dešavalo. Nikola ga pokuša umiriti. Mladom Crnojeviću srce je silovito tuklo. “Osećam da nas Gospodar traži i zove”. Nikola ga prigrli, “Daj bože da je tako, znači da je živ”! Sada već obojici nije bilo do spavanja. Nikola je sinu pričao ono šta je i koliko je znao, mnoge stvari ponavljajući, ali to Jovanu nije smetalo. U mislima su bili u Crnoj Gori.

A stotinama kilometara na Istoku, gospodar Crne Gore, Đurađ Crnojević spavao je nemirnim teškim snom bolesnika. Prošao je još jedan dan, čekao ga je novi isto tako nemiran i tmuran kao predhodni. Više ih nije ni brojao. Jedva da se sećao datuma kada je upućen ovamo da verno služi sultanu i tako zadobije njegovu milost. A onog časa kada je izašao od velikog sultana, niko se više njega nije ni sećao, a kamoli onih sitnih nagoveštaja koje su njemu koliko toliko budili nadu, a njih nisu obavezivali. Kad je konačno nakon puno dana karavan stigao u Erzerum mislio je da je njegovim mukama došao kraj. Ali nije! Tri dana ga niko ništa nije pitao dok ga na kraju sandžak beg konačno primi. Mogao je razumeti

samo da je dobio jedan timar i da je sada sultanov timarnik i da je samo njegova svetlost mogla njemu učiniti toliku milost. Nakon dve nedelje, sa oružanom pratnjom krenu put svog timara. Toliko mu je trebalo i do Karakoša. Ni selo ni grad, sa nekim čudnim pregradama koje su trebale sprečiti okolna plemena da ovuda projahuju kako hoće, Đurađ zateče tvrđavu u jadnom stanju. Bila je na dobrom mestu, iznad reke Murat, ali zidine su bile iz nekog drugog vremena, a sadašnji gospodari su ih pustili da propadaju. Tako poče njegovo službovanje. Učio je jezik i ratovao. Kad se nakon godinu dana ponovo obreo u Erzerumu bio je gotov da krene u Stambol i klečeći na kolenima izmoli od sultana milost. Umesto toga, sandžak beg ga vrati nazad ali sada u pratnji čudnog čovečuljka koji je određen za kadiju i koji je takođe odnekud stigao kao i on. Između ta dva čoveka stvori se neka zajednička nit koja će im omogućiti da godinama žive jedan pored drugog svako gledajući svoj posao. Đurađ i da je hteo na kadiju nije mogao uticati jer ovaj ni sandžak begu nije odgovarao a kamoli njemu, ali su i pored toga neprimetno postajali jedan drugom neophodni i važni. Poput dva mrtvaca, živa zakopana između visokih vrhova i divljih plemena, saosećali su jedan sa drugim, da bi tiho i zajedno propadali nesvesni da žive još jedino u snovima.

glava 3.

SA GAZDA IŠTVANOM

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

A u životu mladog Crnojevića nešto se počelo događati. »Krivac« je bio gazda Ištvan. Stigao je u Lipovu po pravom letnjem pljusku. Bez mnogo krzmanja objasni Nikoli zašto je došao. Hteo je da ga Jovan prati na dugo putovanje od kojeg će svi imati koristi. Ponuda je bila velikodušna, mada su neke stvari zavisile od toga kako i koliko će se robe prodati. Nikola je bio u nedoumici. Momak se znao odbraniti ako je trebalo, ali dalek put je krio hiljade opasnosti. Pogleda u sina. Ovaj klimnu glavom i Nikola dade svoj pristanak.

- Tako te volim. Ja više u so neću ići. Ostario sam i hoću ovo da uradim kako valja. Vodiću bar 20 kola a gledaću da i momci koji će pratiti kola budu dobri na oružju. Ako Jovan ima svojih momaka sada ih može povesti jer ja još nisam sve ljude sakupio. Jedino će kočijaši biti moji.

- Imam ja par momaka ovde, ali moraju biti plaćeni odmah da ostave svojim. Garantujem da su pravi.

- Po dukat odmah, a ostalo kad se vratimo.

Ali gazda Ištvan je imao i druge planove. Svuda je na ceni bio dragi kamen, granat, a nije ga bilo lako ni kupiti nido-premiti u Zemlju. Ovoga puta, daleko više nego so, gazda Ištvan je želeo kupiti i uneti u Mađarsku granat. Garantovao je dobru zaradu, a i mogućnost da se ostareli trgovac povuče iz posla. Pet dana kasnije, Jovan ujaha sa dva pratioca u dvorište gazda Ištvanove kuće. Sve je bilo kao ranije, jedino je na dvorištu stajalo desetak kola oko koji se vrzmao kovač nameštajući ih i pripremajući za dalek put. U odlasku kola će biti prazna pa će se u njima moći spavati, a jedna će služiti kao kuhinja. U povratku, kola će biti puna, ali će se čebad i sve što treba za prenočište smestiti ispod arnjeva, a ljudi će ako drugačije ne bude moglo, spavati na soli. Sve drugo će stajati sa strane kako ne bi zauzimalo unutrašnji prostor.

Sutradan ujutro krenuše oni i kola. Zajedno izadoše iz Segedina, ali se ubrzo razdvojiše. Mala grupica u kojoj su pored gazda Ištvana bili Jovan, Radosav i još tri gazdina momka, pojaha ka Požunu, a kolona krenu pravo ka Dunavu. Za gazda Ištvana je to bio put pun iskušenja. Nisu se plašili bandi, već napornog puta. Vremešni trgovac je već na prvom odmorištu počeo kukati, ali ga niko ne bi odvratio od nauma. Prve noći prespavaše u Kiškerešu. Druge večeri već su bili u Sekešfehervaru, treće u Đeru a četvrte u Požunu. Gazda Ištvan je delovao kao da je slomljen. Jedva se dočepao kreveta i odmah zaspao. Zabrinut Jovan iznese svoje brige Radosavu Sremcu. Ni jedan ni drugi nisu znali gde tog kamena, granata ima, ni pošto se prodaje. A ako gazda Ištvan nastavi ovako da kuka ostaće u krevetu još dve nedelje. Trgovac je ujutro već izgledao znatno bolje, ali od silnog jahanja zajela mu se stražnjica, pa je i to sada bio problem za povratak. Krčmar posla po nekog lekara, a gazda Ištvan posla i kurira po nekog svog starog

prijatelja koga će primiti i ako je u krevetu. Lekar mu odredi sa čime će se mazati, a prijatelj Jevrej jedva da je bio pet minuta, pa ode i on. Predveče unesoše gazdi večeru, a on zatraži da posle nje dođe do njega Jovan. Saopšti mu da će Jevrej sutra doneti granat i da se nigde ne udaljava.

Jevrej se zaista pojavi sutradan, ne noseći ništa. Ili je to samo tako izgledalo. Naizgled nezainteresovano počeo vaditi drago kamenje iz mnogobrojnih džepova. Jovan je prisustvovao celom pogađanju, pa se na kraju dva trgovca složilo da to vredi 100 dukata. U ranu zoru narednog dana, gazda Ištvan doduše bled, bio je na nogama. “Možemo krenuti ka Letenji”. Tri dana kasnije, jaučući gazda Ištvan uđe u veliko odmorište na obali Mure. Vojko je dobro obavio posao i svih dvadeset kola bilo je tu spremno za pokret. Pored dvadesetak vozača i deset pratilaca, vodili su svog kuvara. Za svaki slučaj za kolima je vezano za šarage kaskalo šest rezervnih konja. U Letenji kod gazda Ištvanovog prijatelja, dve zaprege zameniše novim.

Ruta puta bila je već odavno znana, a gazda Ištvan je radije putovao severnim nego južnim putem. Prazna kola su lako savladavala prostor a ni momci se nisu morali plašiti nekakvog prepada, mada je gazda gde god je mogao skretao na sporedne puteve. Kod Celja je bio poduži odmor jer je gazda dobro znao krčmara i njegovu kuhinju. To dobro dođe svima. A posle Celja morao je neizostavno svratiti u stari zamak Prebold, ali se mimo svog običaja zadržao tek nakratko. Sve do Pivke putovalo se bez zastoja, da bi tamo ljudi i konji dobili pravi odmor. Do Trsta je preostao tek dan puta, a gazda je voleo sve što ima obaviti ovde. Do sad je uvek bilo da gazda Ištvan nakon što stignu u Pivku sam ode u grad, a kola idu direktno na utovar. Tako odluči i ovog puta.

Te noći slabo su spavali i gazda Ištvan i Jovan. Prvi sa nestrpljenjem da završi posao, drugi da što pre vidi pučinu i spusti se na kež među ribare i pomorce. Sa novcem, gazda nije imao problema sa kupovinom soli. So kupljena u Trstu bila je iz neke od mletačkih solana. U Trst se dovozila kao i svaka druga roba, a najviše koristi imali su Mlečani. Od davnina držali su je u svojim rukama. Posebno u ovom kraju gde se počela proizvoditi u solanama još pre hiljadu godina (542). Mlečani su uspeli sve solane podvesti pod svoju vlast i tako kontrolisati cenu dragocene robe. Solanu u Ninu su čak uništili a sa Grbljanima su ratovali oko njihove. So je bila dragocena a i značajna i za pojedine krajeve jer je okupljala veliki broj radnika koji su u sezoni bili odlično plaćeni, a deo ih je radio preko cele godine. I pored svih troškova, Mletačka zarada na soli je bila četvorostruka.

Trst ih dočeka sav u pokretu. Trgovina je cvetala, a Mlečani i pored svih napora nisu uspevali da je spreče. Tako su dobili dva velika problema. Jedan,

moćna i jaka Đenova i drugi, trgovački sve živahniji Trst koji se čak drznuo da neke robe švercuje u Mletke. Gazda Ištvan su “žuljali” njegovi granati i 100 dukata “zamrznutih” u njima, zato sa Jovanom odmah krenu u obilazak zlatara. Bolji prevodilac mu nije trebao. Još u tom prvom prohodu kroz grad, za granat su mogli dobiti 150 dukata. Znatno više nego što su platili, ali gazda Ištvan ipak odluči da malo sačeka. Na večeri kod prijatelja Bertučia, punački Mađar je naprosto blistao. Sve što je radio, uradio je u pravom trenutku, pa i Jovanova kultura govora dođe do punog izražaja. U jednom trenutku za večerom dok je sa uživanjem tamanio školjke, gazda Ištvan kao da se nečeg priseti. Iz malog džepića na prsluku izvadi oveći granat i pruži ga domaćinu. Ovaj ga začudjeno pogleda, pa ga znalački podiže uvis da ga bolje vidi. “Dobra roba” kratko prokomentariša, “Treba ga samo malo fazonirati i okovati u zlato, onda će tek doći do punog izražaja”. Večera ostade na stolu a njih trojica se uputiše u radnu sobu. Trščanin kratko ponudi da će otkupiti svu robu koju gazda ima, ali da mora da je vidi. Dogovoriše se i to.

Sutradan je bio dan granata. Vrećicu sa robom predadoše trščaninu koji i pored toga što je bio trgovac, nije krio zadovoljstvo. Lako se dogovoriše na obostrano zadovoljstvo, a cena će varirati u zavisnosti koliko trščanin postigne. Bucmasti Mađar ni jednim gestom ne pokaza da li mu se cifra dopada ili ne.

- U istoj smo kući nema potrebe da pišeš priznanicu. Neka bude kako ti kažež.- Kucnuše se čašicom likera - Mi idemo da se odmorimo a sutra ćemo u grad da ga obiđemo a ti radi svoj posao. Jedino ćeš mi dati nekog da vidimo i tvoje magazine jer ima robu koju bih kupio.

Sutradan su obilazili dućane, raspitivali se, cenkali, tražili i preračunavali. Od silnih brojki Jovanu se već počelo mutiti u glavi, ali gazda Ištvan je bio neumoran. Koliko je samo stotina i hiljada stajalo u njegovoj glavi, koliko raznih roba i uslova. Zaspao je čim je ugledao krevet.

Trščanin je pošteno odradio svoj posao. Čekao ih je na doručak sa vrećom ispred sebe.

- Ovo je tvoje. Imaš ukupno 170 dukata. Mislim da si zadovoljan, a hvala bogu i ja sam dobro zaradio pa ti nešto još moram učiniti.

Trgovci se zadovoljno pogledaše. Jovan tu nije imao šta prevesti. Obojica su se dobro razumeli, a dukati su bili najbolji jezik za sporazumevanje. Tek onda dođe red na razgovor o soli. Trščanin pogleda u mladića pored njega “Vidim da imaš pravog učenika” i “savetnika” dodade gazda Ištvan. “Ovaj mladić je u ovom poslu moj partner”. Jovanu bi neprijatno da te reči prevodi, ali poslušao. Njegov Italijanski bio je čist i bez ikakvog naglaska.

- Gde ste naučili tako dobro naš jezik?

- Učio sam ga najpre u Kotoru a posle u Veneciji.

Trgovčevo zanimanje se poveća. Jovan prevede gazda Ištvanu da ga trgovac ispituje o njegovom poreklu, pa će mu odgovoriti na tih nekoliko pitanja. Gazda samo klimnu glavom.

Trgovac ga upita za neke porodice u Kotoru, ali mu Jovan reče da je on iz brda.

- A tamo znam za porodicu Čarnojević. To je Monte Negro, oni se nisu hteli pokoriti Mlečanima.

Jovan se nakloni uz reči da je on od te porodice. Hteo ne hteo, morao je trgovcu na brzinu ispričati slavnu i tužnu priču o Crnojevićima. Onda posebno pohvali Mađara koji im je od početka išao na ruku, a sada još i više. Gazda Ištvan kao da to oseti, pa se prepusti uživanju u vinu i mahnu rukom da oni samo nastave razgovor. Jovanu kao da je to bio signal. Sa ljubavlju je pričao o svojim brdima, pa na kraju dođe i do Turaka. Tu kao da mu lice potamni, a na tamnijoj strani izbi neka linija. Pravi neprijatelji za njega su bili Turci.

- Ni Mlečani vam puno dobra nisu uradili!

- Ako već biram neprijatelje, onda hoću da budu pravi, jer kod nas važi, kakav neprijatelj takav junak.

Šta je to potaklo trgovca da ode u sporednu prostoriju i donese neki predmet umotan u krpu, Jovan nije znao. Kad ga odmotu pred njim zablista najlepši mač kojeg je dotle video.

- Neka ti služi i čuva glavu, za slavu jednog hrabrog plemena. A kada drugi put dođeš u Trst, donesi da ga vidim da me želja mine.

Jovan primi mač, a spretni trgovac bez obzira što je dao veliku vrednost, bio je siguran da će mladog Crnojevića videti još koji put. I bez toga, mladić mu se dopao. Jovan pažljivo zagleda oružje. Masivan ne previše dug sa balčakom urađenim u plemenitom drvetu. Rukohvat tačno po meri. Štitnik u obliku polumeseca, okrenut ka sečivu. Sečivo kakvo do tada nije video. U korenu široko pet prstiju sa posebno kovana četiri kanala na kojima su majstori izgravirali neke šare. Letimičan pogled ukazivao je na Trst a videlo se da je rađen po porudžbini. Prema vrhu sečivo se sužavalo, ali ne naglo, da bi bilo završeno vrhom za bodenje.

- Mi ga zovemo činkvadea. Kažu da je to najbolji mač koji se može dobiti izvan Toleda. Tebi je namenjen i darovan.

Jovan ganut, nakloni se trgovcu i samo mu je ona tamna pruga pokazivala kako se oseća. Gazda Ištvan ga potapša po ramenu "Nemoj to uzimati suviše srcu, sigurno takvih ima pedeset". Jovan to prevede trščaninu pa se sva trojica nasmejaše. Razgovor odmah postade lagodan. Toga dana dogovoriše sve. So se

neće tovariti u Trstu već u Piranu. Platiće čoveku kod koga bude odlazio 9 dukata, jer so i tamo bez ove preporuke košta 10. Tovariće se na skladištu tamo gde mu čovek bude rekao. Najvažnije je da se od nikog ne mora sakrivati, jer je ceo posao potpuno ispravan.

U cik zore pozdraviše se. Put do Pirana bio je nov i za gazda Ištvana. Ali italijanski jezik Jovanov bio je presudan da ne zalutaju. Oko podne pojahaše dolinom Dragonje i ponovo se pred njima ukaza more. Samo ovde je delovalo nekako nestvarno, svo ispregrađivano i u nekoj čudnoj belini. Družina iz Mađarske stiže u Piran u najvećem poslu. Vreme je bilo lepo bez oblaka a u solani je bilo živo kao u košnici. Sve je ispalo onako kako su se dogovorili u Trstu. Solar u Piranu je prihvatio da cena bude 9 dukata po tovaru, a gazda Ištvan će kad sve bude utovareno i upakovano častiti radnike sa 2 dukata. Dogovoriše se oko mesta i vremena utovara, pa Vojko odmah odjaha ka Pivki.

Piran tih noći nije spavao. “Bela berba” bila je u punom jeku, a svaki minut je korišćen da se dragocena so što pre pokupi i stavi u skladišta. Ujutro su im o vremenu govorila zabrinuta lica sviju. I onih koji su imali nekog u solani i onih koji su očekivali da se pare od soli potroše kod njih, a pritajena nervoza kao da pređe i na njih. Spontano uđoše u crku i pomoliše se bogu. Jedan katolik drugi ortodoks. Obojica da kiša ne padne! Molitva kao da pomože. Oblaci otploviše negde prema planinama, a sunce zasija punim sjajem. Nervoza sad uđe u gazda Ištana. Sad je njega Jovan gledao u čudu. Brinuo se a nije znao zašto. “Ako je sve u redu, negde će nešto iskrsnuti, a ja i ti stojimo ko budale i ne možemo to sprečiti”.

Ovog puta na svoju sreću, pogrešno je procenio. Kola redovno pristigoše iz Pivke a solar ih usmeri u Seču. Neobično naselje na samom rubu solišta, gde se već nije znalo gde se stanuje a gde se sol odlaže, imalo je i barake za pridošlice. Kola namestiše za sutrašnji utovar. I ljudi i konji bili su odmorni i zdravi, pa gazda Ištvan malo odahnu. Kao po nekom ritualu prinošenja žrtve, tako i on za tu večer čekanja naruči velikog brava i naredi da se spremi jak paprikaš. Dugo te noći u gradu solaša odjekivali su glasovi i tiha pesma na mađarskom jeziku. Kad siti kočijaši htedoše na spavanje, Jovan se prvi put javno pobuni “Neko će na stražu, ne može to samo Radosav raditi”. I lako utvrdiše da tako bude i u buduću.

Sutradan 18. septembra 1504. godine natovariše so i krenuše kući. Sada je već ljude i stoku čekao drugačiji put od onog kada su dolazili. Prazna kola su bila malo interesantna za usputne presretače, sada je već situacija drugačija, a natovarena kola češće će se kvariti nego prazna. Ni konjima neće biti lako, mada se vodilo računa o težini tereta i dužini puta. Ponovo će ići severnim putem, od kojeg gazda Ištvan ni po koju cenu nije hteo da odstupi. Odmah se pokazalo da

su konji kupljeni u Češkoj odlični i da sa lakoćom vuku teret. Kola su se dobro pokazivala, ali imaće ona već vremena da se kvare.

Putne navike su se formirale na bazi višegodišnjeg iskustva. Kretalo se u ranu zoru, oko pet sati i putovalo do devet. Konji su dobijali sat vremena odmora, pa nastavljali dalje do jedan sat, kada je odmor bio dva sata. Sledilo je putovanje još tri četiri sata kada se tražilo mesto za prenoćište. Sve ukupno putovalo se deset sati, što nije trebalo da iscrpi ni konje ni ljude. Na večernjem konačistu spremao se veliki obrok, uvek sa mesom i jak da se ljudi nasite. Do tada se uglavnom jelo nešto suvo, ili tek parče slanine u podne. Dok se večera spremala ljudi su najpre dobro istimarili konje, ohladili ih, pa napojili i dali zobanje, pa sputali i pustili da pasu. Kočijaši su najviše voleli da su im konji »na oku«, pa su ih vezivali tako da ih mogu videti, a stražu mada nisu voleli, držali su više zbog konja nego zbog ljudi. Kod prohladnih noći preko konja su prebacivane ponjave, iste kakvim su se i ljudi pokrivali.

Jovan je proučavao ljude. Svi su oni bili posebnog soja. Najpre kočijaši. Od malih nogu radili su sa konjima i oko konja. Različitog doba i izgleda bili su majstori svog posla, ali i odani gazdi. Za njih je bio zadužen iskusni Miša, najsnažniji među njima. Odlikovalo ga je iskustvo i spretnost sa konjima, ali i odnos prema ljudima. Znalo se šta će i koliko popustiti, ali svako neizvršavanje posla bilo je odmah kažnjeno. Jovan je bio u prilici da gleda kaznu. Dvojica kočijaša zgrabiše krivca i ćutke ga zavezaše za drvo. Ovaj je molio i preklinjao znajući šta će biti, ali niko ni ne pokuša da mu pomogne. Miša izvadi kratak kožni bič i raspali deset puta. Kočijaš se uvijao ali pomoći nije bilo. Teške debele crvene masnice otkočiše po leđima. Kuvar ga namaza mašću, a Miša ga ostavi zavezanog sve do polaska.

- Svi smo mi ljudi. Kad su polazili znali su da će biti bogato nagrađeni pa su se otimali ko će ići. Rekao sam im šta su im poslovi. To se uraditi mora jer nema ko drugi. Ako se ne uradi, ide kočijaška kazna. Tučeš ga po leđima jer i pored masnica može voziti i obavljati svoj posao, a kaznu će dobro zapamtiti da mu drugi put, ni njemu a ni drugima, tako nešto ne padne na pamet. Ako si rekao šta će biti kažnjeno onda to moraš i uraditi pa makar ti to bio i brat rođeni.

Jovan te noći tako dobi još jednu životnu pouku, da je nikad ne zaboravi. Pored vozača u pratnji je bilo još desetak momaka. Radosav je skoro uvek bio sa njima, ali je Jovan za sve pitan. Desilo se to još na početku putovanja, kada su im se pridružili nakon povratka iz Požuna. Jedan od momaka iz pratnje grubo odgurnu Jovana a dok se još nije ni snašao ležao je na zemlji, dok je Jovan preteći stajao iznad njega sa rukom na balčaku mača. Iste noći tiho se nožem prišunjao Jovanovom ležaju. Pre nego što je bilo šta mogao učiniti dobio je strahovit udarac po glavi i pao u nesvest. Ujutro kad se probudio, bio je tek u

najnužnijoj odeći i sam. Karavan je davno otišao. Predveče najčudljiviji iz pratnje, Oto priđe Jovanu i predloži da krene malo u lov, a kolonu će lako stići. Jovan mu to odobri. Tako je on promovisao novog vođu.

Vozači su i inače bili ljudi posebnog soja. Svaki od njih imao je po neko oružje kojim se dobro služio. Jedno je ipak bilo dominantno. Svi su odlično baratali korbačem. Tamo gde se od konja tražio poseban napor, korbač im je pucao pored samog uha terajući ih da daju sve od sebe. Nikad korbač svom silinom nije padao po konjskim leđima, ali se videlo da mu konji odlično znaju primenu. Čak i onda kada je konje trebalo udariti to je rađeno bez pucnja biča i nikad tako da konju ostanu masnice. A i tu su postojala neka pravila koja Jovanu nikad nisu bila jasna. Imao je to priliku gledati, a boljeg učitelja od Miše nije mogao pronaći. Dok su se normalno kretali, kočijaš je uvek gledao da konji ravnomerno vuku zapregu. No na usponu i tamo gde je trebalo povući, forsiran je uvek konj koji je prednjačio i više vukao. Tako se dešavalo da bolji partner dobije više batina. No tuča konja ipak je bila tek u funkciji posla koji se obavljao i ni jedan kočijaš to nije radio zbog obesti ili trenutnog raspoloženja.

Sve do noćenja pod Ljubljanom, karavan nije imao problema i sve je mirno proticalo. No te noći neki nemir uđe u Jovana i on to reče ujutro gazda Ištvanu. Mađar se dobrodušno nasmeja

- Ako je zbog neke ženske rešićemo to pitanje brzo.

Nije bilo zbog ženske. Ceo taj dan progonio ga je osećaj da ga neko posmatra, neko ko čeka grešku da bi napao. Prenese to Radosavu a ovaj pratnji. Miši skrenu pažnju kako da se u slučaju napada ponaša. Jednog od pratilaca, Ota pozva uz sebe sa malim lukom i sa njim ode u izviđanje. Do kovača gde su trebali prenoćiti stigoše mnogo pre karavana. Svrtište je bilo prazno a bradati momak ih upozori da piti mogu koliko hoće ali da jela nema dok se gazda ne vrati iz grada.

Rekoše mu da vode karavn i da će za tri sata biti u svrtištu. Do tada bi trebalo da jelo bude gotovo. Momak odmah pristade. Imaće kaže dovoljno vremena. Na prostranom dvorištu bilo je mesta da ceo karavan uđe unutra i da se smeste ljudi i konji. Bio je zadovoljan i brkajlija. U korlatu su stajala tek četiri konja, još im se znoj sa leđa nije osušio.

- Ovde nas čekaju- bio je Jovan siguran- a onaj je krčmar koliko ti i ja. Čekaju nas da dođemo i malo se opustimo pa će onda napasti. Moramo uraditi ono što ne očekuju.

Koji kilometar dalje naiđoše na karavan. Jovan kratko upozna gazdu šta im se sprema i mada još uvek nije imao neki dokaz, gazda mu poverova. "Radi šta misliš da treba". Odluči da prođe krčmu i naselje i da onda napravi zasedu.

Razbojnici će se tada morati otkriti. U naselju neće napasti, znači udariće kad se naselje prođe. Sve se poklopilo. Kola jedva da se zaustaviše kad u oblaku prašine dojaha grupica od dvadesetak dobro naoružanih ljudi, među njima i onaj bradonja iz krčme. Jedan se tek malo izdvoji iz grupe i pogleda u masu.

- Platite nam prolaz pa možete dalje.

Razbojnik je bio siguran u svoju stvar. Jovan pogleda Radosava napetog kao struna i kočijaše, redom naoružane. Desetak ljudi je bilo na konjima spremno da odmah krenu. Nije bio siguran koliko kočijaši vrede u ovakvom boju, ali izbora nije imao.

- Na njih - kratko reče Jovan i već sledećeg trenutka potera konja, a pratioci za njim. Istog trenutka krenuše peške i kočijaši. Bitka odmah otpoče. Najpre neravnopravna a čim stigoše kočijaši, razbojnici se počеше povijati. Jovan se nameri na dobrog mačevaoca, ali pre no što uspe da mu zada udarac, teška motka ga pogodi u glavu i zbaci sa konja. Kočijaši su svoj posao radili temeljno. Uskoro se broj razbojnika smanji i već se nađoše u obruču. Pobeže samo jedan, ali Oto je već natezao luk i strelu. Dalje produži samo konj. Jovanova pretpostavka da će uskoro stići razbojnička pešadija, obistinila se. Čim ih ugleda naredi juriš na njih. Nisu bili vični odbrani, pre su bili za napad. Gazeći ih konjima, pratioci su delili udarce na sve strane. Uskoro se svi razbojnici povukoše sem onih koji su ostali na bojnom polju. Jovan poslao Radosava da vidi šta se dešavalo u krčmi, a on pregleda ranjenike. Radosav nađe osoblje i gazdu zatvorene u podrumu gde su nestrpljivo iščekivali ishod bitke. Još se kolona nije ni povratila, a krčmar je već počeo pripremati večeru. Bio je zahvalan do neba, ali ipak naplati večeru. Smeštaj je doduše ostao besplatan.

Po kiši sutradan su nastavili put i vidali rane. Opasnost od Turaka je bila sve veća i to se usput moglo primetiti. No imali su sreću. Kroz Štajersku ih je pratila kiša a gazda Ištvan je potihom psuovao pa mu se Jovan javi.

- Umreću od gladi na ovom putu. Sve se nešto sprema na brzinu pa niti da jedem niti da ne jedem. Drugi put ako budem išao vodim za sobom celu komoru i samo ih šaljem napred. Nego rekao sam Miši da ovuda goni bez zastoja.

Jovan se zapita zašto. Kraj kroz koji su prolazili bio je lep. Čak i u jutarnjoj izmaglici mogla su se videti lepo obrađena polja Savinjske doline, a put je bio nasut i u dobrom stanju. Gazda Ištvan očigledno o Savinjanima nije imao dobro mišljenje.

- To su ti krtice koji rade od jutra do sutra, ili takva gospoda da ih uvrediš ako ih u oči pogledaš. - Jovan se samo potihom nasmeja- Samo se ti smeji, ali zbog celjskih grofova puno je ugarskih glava palo. A koliko znam i vi ste imali udatu neku vašu iz despotove porodice za celjskog grofa pa vam se nije pozlatilo.

Uskoro ugledaše ponosnu tvrđavu i grad koji se razvio duž reke. Gazda Ištvan sad preuze stvari u svoje ruke. Pred gradom zaustavi kolonu a on sa Jovanom i Vojkom krenu u grad. Lako pronade onog koga je tražio. Za kratko vreme je znao sve što ga je interesovalo. Susret dva trgovca bio je srdačan. Ali veselje brzo splasnu kad saznade da i ovde mora platiti neku pristojbu. No trgovac mu je sve organizovao, pa ni čekanje nije bilo dugo. Sa potvrdom krenuše dalje.

Na velikoj raskrsnici puteva, velika krčma kao da je zvala unutra, ali gazdi Ištvanu ni na kraj pameti nije palo da se ovde zaustavlja. Miša odabra put, sigurno dobro jer gazda ništa ne reče. Sišli su sa puta za Beč i Miša usmeri kolonu starim rimskim drumom ka Ptuj. Nije bio tako održavan kao onaj, ali se moglo nesmetano voziti. Tek kad naiđoše na neku stanicu sa pandurima, gazda Ištvan se više nije mogao uzdržati. Kukao je kako će propasti, jer ovde gde god se okrene neko mu zavlaci ruku u džep. Sreća što je onu potvrdu sačuvao, pa ga propustiše, ali je ipak morao platiti putarinu.

Konačno stadoše. Konji su mogli još, ali nije bilo potreba da ih forsiraju. Pod utiskom priče o Turcima, Radosav postavi na stražu po dva čoveka, ali je Jovan i pored toga slabo spavao. Radosav još manje. Jedva dočekaše jutro. Tek kad krenuše bi mu lakše. I dalje se počesto okretao i merkao da li ih neko prati. Tek u brdima, prestade razmišljati o Turcima. Vazduh je bio hladan, ali bez kiše. Taman je odgovarao konjima. Celo popodne im je trebalo da pređu desetak kilometara. Spust je bio teži od uspona. Konačno pred samo veče, karavan se spusti do rečice Dravinje, ali je ne predoše. Opreznosti radi. Ljudi nevoljno prihvatiše duplo stražarenje, ali Jovan nije dozvoljavao da se o tome priča. Mali incident sa dvojicom kočijaša lako je rešio, a Miša je primenio kočijašku kaznu.

Čim predoše Dravu ljudi živnuše. Putovali su pored reke i stepa kao da se osećala u nozdrvama. Zaustaviše se umorni tek pred Čakijevim gradom. U rano popodne, gazda i Vojko odjahaše napred, a kolona se nastavi kretati korakom. Mrak ih uhvati na putu, ali je bilo dovoljno vidljivo da su mogli stići do tvrđave. Odahnuše kad ugledaše spušten most preko prokopa i Vojka zadovoljnog na kapiji.

- Već smo se bili uplašili za vas.

U sigurnosti tvrđave središe konje i očistiše kola, a Vojko ispriča da je gazda u pravom raspoloženju i da se ne zna ko ima više uspomena on ili domaćin. Večera za sve njih je već čekala. Posle napornog dana nikoga nije trebalo terati na počinak. Kiša kao da je to čekala. Poče jako padati. Ujutro momci su se odmarali, pa čak ni Miša nije imao nameru da komadnuje ustajanje. Vojko stiže sa vešću da se danas ne ide dalje. Miša je dobro poznao navike

svoga gazde. Natera momke da odu srediti i nahraniti konje, pa posle kako žele. Ceo taj dan kiša nije prestajal. Po podne Jovana iz dremeža trže Vojko sa naredbom da se spremi i doveče bude gost na večeri kod grofa.

Grof se iskreno obradova kad vide Jovana, a gazda Ištvan ponosno najavi da mladi plemić kod njega uči najteži posao na svetu, trgovanje. Grofovoj znatiželji nikad kraja, posebno kad se promeni i treća merica sa vinom. Sve se isplatilo kad stiže večera. Gazda Ištvan pohvali kuvara već na prvom koraku, u iskrenoj želji da će ovako kako je započeo držati do kraja. Grof je znao sklonost svog gosta i zato nije žalio truda da bude zadovoljan. Uvek se to na ovaj ili onaj način isplatilo. Odmerena grofica takođe mađarskog porekla, uživala je u vrcavom dijalogu dva muškarca, ali se i ona spremno prihvatila posluženja. Najpre iznesoše ucelo pečene divlje koke obložene slaninom, pa divlje prase pečeno na ražnju, onda suvim mesom i džigericom nadevene krupne piliće koje su zvali pularad. Jovanu je već bilo dosta, ali ne i gazdama. Na kraju bi poslužen kobasicama punjeni svinjski but kojeg je spretno kuvar već razrezao u velike široke šnicle. Jovan na silu uze jedno parče i nije se pokajao. Kad završi imao je priliku posmatrati trgovca i grofa kako temeljno završavaju prvo parče i prelaze na drugo, sve to obilno zalivajući dobrim vinom. Gazdarica stade gde i on, ali je bar nisu stalno nutkali vinom. Jedva je dočekao da se dočepa ležaja.

Sutradan osvanu tmuran ali suv dana. Vetar sa pustare sušio je put, ali za putovanje još nije bio. Gazda Ištvan je sa domaćinom obavio posao i produžio boravak za još jedan dan. Miša se već pobrinuo da se teret bolje rasporedi po kolima, ali sada cela kola ostavi za gazdu i njegov provijent. Više nije bilo razloga za zadržavanje i karavan srdačno ispraćen pođe put Mađarske. Dobro nahranjeni i odmorni konji lako su išli starim izlokanim putem, a i tamo gde se put gubio u blatu, probijali su se napred. Počela su zaglavljivanja, a na jednom mestu su jedna kola morali pretovarati da bi ih olakšali i izvukli iz gliba. Za kratku relaciju do granice, trebao im je skoro ceo dan. Ipak su imali sreće da tog dana pređu Muru i smeste se u prostrano konačište u blizini reke. Kiša kao da ih je puštala da uđu u pustaru. Ponovo ih poče zalivati pred Nađkanižom, pa ubrzaše što su više mogli. Tek što su ušli na prostrano imanje Seleievih, pravi jesenji pljusak razli se ravnicom. Imali su tek toliko vremena da kola smeste pod suvu nastrešnicu a konje u otvorenu štalu. Domaćin, bogati trgovac, od nedavno udovac, obradova se podjednako kiši i gazda Ištvanu.

Domaćin je bio dobar trgovac, posebno cenjen u Velikoj Kanjiži gde je i sada prodavao robu na veliko i na malo. Pod starost voleo je da bude posrednik, angažujući svoj kapital i prodajući robu u okolini na veliko. Nikad se nije širio previše vodeći računa da ga okolni velikaši ne uzmu “na zub”. Sada je međutim

dobio ono što je tražio i bio je spreman da sve što je gazda Ištvan doterao odmah otkupi. I ako umorni od puta, dva trgovca su te večeri “lomili” jedan drugog, a da se o poslu još nije ni počelo razgovarati. Dva Ištvana su se dobro poznavali i svaki od njih je imao svoje tajne planove. U osnovi svega je ipak bila cena. Domaćin je hteo sve, nudeći 25 dukata po kolima, a gazda Ištvan je već u nekoliko navrata bio spreman da krene na spavanje. Na kraju pristade da mu proda pet tovara, a ako momak hoće da proda svoj tovar, eto mu ga. Probudiše Jovana u neko doba noći. Obojica su već bili dobro zagrejani. Gazda Ištvan mu kratko objasni da je prodao pet svojih tovara, ali da cenu još nije utvrdio. Pošto bi on prodao svoj tovar.

- 30 dukata da se više ne mučim sa njim!

Gazda Selei pokuša da se pogađa, ali mladi Crnojević je već odlazio. Par minuta nakon toga već je mirno spavao.

- Šta ćemo sada - konačno upita gazda Ištvan. - Sramota je da ja kao iskusan prodavac, prodam jeftinije nego ovaj mladić. Cena ti je 30 dukata a svi ovi troškovi koje napravimo padaju na tvoj teret.

Oko cene se složiše, ali oko količine osta da još popričaju. Sutrašnji dan je protekao kako se samo poželeti može. Momci sa nešto dobijenih forinti, odoše u grad, a Jovan se zabavio sa dvojicom trgovaca. Radosav ostade da mu kako reče “čuva leđa”. Okreni, obrni, na kraju domaćin uspe kupiti osam tovara i još istog dana svih osam ode u raznim pravcima. Popodne se počеше peći jaganjci na ražnju, ukupno četiri. Kad Jovan upita zašto četiri, domaćin se dečaćki nasmeja, “da me se i u putu sećate”.

Gazda Ištvan ga se posebno sećao. Ceo sutrašnji dan je gundao da mu je Selei podvalio loše vino pa mu je zato glava velika kao bundeva. Jovan mu u jednom trenutku htede reći da je količina vina bila ogromna, ali smejući se sam u sebi, preskoči odgovor. Ceo taj dan Jovan i Radosav su bili na oprezu. Ni momci iz pratnje nisu se odvajali od oružja. Na podnevnom odmoru saznadoše da dalji put nije siguran. Trebalo je pripaziti. Možda desetak kilometara od polaska, Jovan primeti da više nisu sami. Mala grupica jahača povremeno se pomaljala, pa opet nestajala. Gazdi ne reče ništa, ali pratnji skrenu pažnju. U neko doba gazda Ištvan posla Vojka u obližnji Kopošvar. Kad se vratio nije bio dobre volje.

- U Kopošvaru su spremni da nas dočekaju. Traže na ime poreza tri dukata po kolima, a to ti je tridesetak dukata. Zato idemo na jug, u hajdučku pustaru. Nema ih nikad mnogo, ali bolje je da im damo koji dukat da nas puste na miru, nego da se borimo. Kad stignemo do tvrđave Siget, sve smo rešili.

Sve do večeri nisu nikog primetili. Noć ih je zatekla u trošnoj krčmi na pola puta do Sigetvara. Vojska dugo nije »čistila« ovaj kraj od hajduka pa su ih mogli

očekivati. Jovanu se nije dopao ni krčmar ni krčma a ni ljudi u njoj. Pojedoše ono što su poneli sa sobom, a jedino su kupili nešto vina. Jovan odmah posle večere sede sa Radosavom i Mišom da se dogovore oko stražarenja. Da su dobro organizovani uskoro su primetili i hajduci. Do sukoba nije došlo ali je nervoza bila tolika da Jovan nije ni oka sklopio. Na kraju jedan od hajduka zatraži džak soli i kad je dobi odjaha sa družinom. Više ih nisu uznemiravali. Sutradan se vozilo ceo dana i tek kad prodoše veliku tvrđavu Siget bili su sigurni da nikakvog napada neće biti. Gazda Ištvan poslao Vojka u Peč da nađe trgovca Žemberija i dovede ga na raskrsnicu kod krsta. Oni u luku obidoše grad, a kod krsta na drumu ih je već čekao jedan od gazdinih prijatelja sa malom pratnjom. Dočeka ih sa vestima da soli nema dovoljno i da se odlično prodaje. Preuze svojih četvoro kola i pruži gazdi malu kesu sa dukatima. Ovaj je nehajno stavi za pojas. Odmah produžiše dalje. “Ovo smo prodali malo jeftinije, ali koristili smo njegova kola i konje”. Platilo je 28 dukata po tovaru. “Dobili smo koliko treba da podmirimo sve troškove. Ostalo je naša zarada”. Jovan ga nije pitao za detalje.

Sada se već tačno znalo gde se staje. Tu prostranu krčmu znao je i Jovan. Jedva da su posedali kad na vrata uđe gospodin sa četiri pratioca u uniformi. Odmah se uputi gazda Ištvanu. Bio je finans i tražio je svoje.

- Sada imaš kod sebe sedam kola, četiri si prodao u Peču. Na to moraš platiti sve takse i dažbine.

Uzalud se gazda Ištvan upinjao da mu nešto objasni. Nije vredelo. Finans je bio nepopustljiv i nepotkupljiv. Neki drugi interes je bio važniji. Na kraju mu ispostavi račun od 5 dukata po kolima, ili će odmah svih sedam kola terati u Peč, pa neka se gazda tamo dokazuje. Gazda Ištvanu izbiše graške znoja po čelu. Nije računao na ovaj izdatak. Nikakvo ubeđivanje da je carina u najgorem slučaju tek 13 dukata nisu pomogla. Na kraju se maši za kesu i isplati ceo iznos. Jovan je dobro pratio šta se događa. Malo je nedostajalo da skoči na finansa, ali ga nešto u gazdinoj mirnoći zaustavi. Kad finans podrugljivo ode, gazda Ištvan odmah pozva Vojka.

- Idi kod Balinta u Kaloču i reci mu da odmah krene do Dobre kuće. Tamo ga čekamo. Neka ne časi jer mi treba sada njegova mudra glava, a spreman sam da mu prodam so po dobroj ceni. Neka potera troje kola.

Tek kad Vojko ode, gazda Ištvan se okrenu Jovanu.

- Hteo si da ga zadaviš. I ja sam, ali ništa ne bi rešili.

- Bolje me pusti da pođem za njim i povratim dukate.

- Pa da sat vremena posle toga budeš u kazamata a verovatno i ja sa tobom. To nije dobro, treba nešto drugo smisliti.

Taj dan su forsirali. Čak su i uobičajeni odmori bili skraćeni. Do Dobre

kuće stigli su u rano popodne i odmah smestili teret i konje. Velika krčma stajala je na raskrsnici puteva prema Mohaču, Segedinu, Baji, Kaloči i središnjoj Mađarskoj. I sada je imala goste, ali i dovoljno prostora za smeštaj ljudi i kola sa teretom. Jovan se dobro osećao, ali mu onih 65 dukata nije izlazilo iz glave.

Gazdin prijatelj Erne Balint otvori vrata i odmah primeti prijatelja. Poput miša iza njega se smejućao Vojko. Trgovci se srdačno pozdraviše, a Balint još nije ni seo pa je već nudio 32 dukata po tovaru, ali hoće četiri i toliko kola stiže za njim. "Ili možda da ti kao finans platim 15". Gazda Ištvan prostreli Vojka pogledom.

- Ne ljuti se na njega i onako bi mi ti to sam ispričao, a ovako sam usput smišljao kako da ti to sve povратиš. Može se, samo moraš imati pouzdane ljude koji nisu mnogo poznati.

Gazda Ištvanu se vraćalo raspoloženje.

- Trebaju ti momci vešti na oružju koji imaju hrabrosti da rizikuju, a bogami ako treba i da se upuste u okršaj. Finans kako ti kažeš, ili još bolje zakupac carine, prodao je sa svog imanja 50 bikova za vojsku. Sve se to doteruje u sabirni centar u Kaloču. Za to će dobiti 160 dukata. Nađi momke i neka obave posao.

- To će biti teško uraditi usred dana.

- Neće biti usred dana. Urediću da im pare isplate u sumrak. Oni će morati na put a u noći se svašta dešava. Jedino ne znam tačno koliko će biti ljudi. Sve drugo mogu urediti, čak i to da moji ljudi budu skeledžije. - Gazda Ištvan ga upitno pogleda- Skloniću ove koji to rade i umesto njih postaviti trojicu mojih ljudi. Tvoje je samo da sačekaš njegovog poverenika i pokupiš svoj novac. Samo vodi računa da moraš imati dobre svedoke, jer će možda pomisliti da si ti u to umešan, mada niko tako brzo ništa ne može organizova - pa dodade ponosno- sem ako ima ovakvog prijatelja.

Jovan se nasmeši po prvi put.

- Gazda to ćemo uraditi nas nekoliko.

- Imaćeš odmah poteru za vratom.

- Zato ću povesti Pištu sa sobom. Da vidimo da li je zaboravio stari posao.

- Videćemo- okrenu se ka kolegi - a kada bi se taj posao mogao obaviti?

- Otkup je počeo. Ja sam moju stoku već predao a on će tokom sutrašnjeg dana. Isplata je dan kasnije, znači prekosutra. Imamo dovoljno vremena, ali ne smemo ga razbacivati. Puno se još toga mora saznati i uraditi.

Dvojica trgovaca sedoš nasamo. Sat kasnije, gazda Ištvan pozva Jovana. Kratko se dogovoriše šta im je raditi, a Jovan će povesti Radosava i još četvoricu ljudi. Naredno jutro ih dočeka na putu za Kaloču. Nisu žurili, ali su gledali da sretnu

što manje ljudi. Uveče stigoše do kaločkog “Goluba”. Povučeni u jedan ugao bili su gotovo neprimetni. Dosta trgovaca motalo se oko vojnih tabora, pa je tako bilo i ovde. Te noći ništa se nije desilo, jedino što su svi loše spavali. Već sutradan za ručkom stiže Balintov čovek. Čim izađe krenuše za njim ka skeli. Padao je prvi mrak kad se popeše na skelu. Skeledžija je nekog čekao. Oni takođe. Konačno pristiže pet jahača. Splavaru narediše da kreće jer već kasne. Poče i kiša taman na vreme da se Jovan i njegovi zagrnu i sklone lica od pogleda. Jovan obrati pažnju na čovek sa čudnim šeširom na glavi. Nije ćaskao sa pratiocima, već se nagnuo na ogradu i gledao reku sve dok je ne predoše. Jovana i Radosav uzjahaše odmah. Pograbiše mačeve i uleteše među pratioce. Bili su zbunjeni dovoljno dugo da jedva da su pružili otpor. Jedan od momaka priđe ka onom sa šeširom “Daj pare”. Čovek rezignirano poče preturati po džepovima i na kraju izvadi tri dukata. Radosav nije imao puno vremena za taktiku. Čovek dobi snažan udarac po glavi i strovali se na skelu. Lako pronađoše kesu sa dukatima, mahnuše skeledžiji i krenuše natrag. Kiša je padala i zametala sve tragove. Nakon petnaestak kilometara galopa, nađoše neke razvaline i kako su znali i umeli smestiše se u njih. Jedva dočekaše zoru da krenu na put. Uveče ujahaše u prostrano dvorište gazda Ištvanove kuće. Trgovac ih je već odavno očekivao, mada ranije nisu mogli stići. Jovan do detalja ispriča šta je i kako bilo, pa baci onu kesu na sto. Erne Balint nije lagao. U kesi je bilo skoro 160 dukata. Gazda odmah izdvoji 10 dukata “To je za momke koji su išli s tobom”. Ostalo pažljivo pospremi.

Ujutro, još pospan, gazda Ištvan rasproda so, a ostavi tek jedan tovar da mu se nađe za sitnu prodaju. Odatle naredi da se svakom čoveku spakuje po jedan džakčić da je ne moraju kupovati po gradu, Jovanu dade tri džaka pa nek deli kako hoće. Kad sve to obavi, pozva Jovana u kuću. Poslaga sve troškove koliko ih je već bilo, pa kad to obavi, izdvoji pedeset dukata i gurnu ih Jovanu. “Ovo je tvoje za so koju smo doterali”. Dodade još pet dukata “to je za granat što si me pratio”, a onda mu pruži onu kesicu što je na oružju osvojio “i tu imaš dvadeset dukata”. Gazda Ištvan je gledao zbunjenost na licu svog mladog prijatelja. Ukupno je Jovanu pripalo 75 dukata, a mogao je računati na oko 25 po onom obećanju od pre dva meseca.

- Ti se i ja nešto moramo dogovoriti. Ko zna zašto te je život naveo na mene, kad sam mislio da ti i ja nemamo ništa zajedničko. Ti si mladi kurjak koji ne voli saginjati glavu, ja već stari trgovac koji je celog života išao pognute glave jer se drugačije nije moglo. Ali ako bog misli da tako treba, onda neka tako bude. A ako hoćeš da tako i ostane, moraš mi govoriti u oči ono što misliš posebno kad je novac u pitanju. Jer novac zavadi dva oka u glavi, a kamoli neće ljude. Ali ako

budem znao šta misliš, onda ćeš i ti znati moje misli, pa valjda možemo naći sredinu sa kojom obojica možemo biti zadovoljni. A ako ne, široko ti polje. Ja vidim da si ti sada zadovoljan. Očekivao si tridesetak dukata najviše. Ja sam ovo podelio po mojoj pravdi, pravično koliko sam znao. Ako nam opet neki posao ispadne, onda ćemo to dogovoriti pre nego što počnemo raditi.

Pružiše jedan drugom ruku. Posao je bio završen pa se Jovan srdačno pozdravi sa gazda Ištvanom. Radosav ga je već čekao. Te noći u nekoj maloj krčmi pred Aradom, Jovan izvadi pet dukata i daje ih prijatelju. “Zaradio si ih”.

Nikola radosno dočeka sina. Nije ga bilo dva i po meseca, pa se već bio zabrinuo da se nešto nije desilo. Jovan kao da je na ovom putu postao stariji za nekoliko godina. I do sada je znao lepo pričati, ali je Nikola sada uživao slušajući sinove priče. Osećao je kako u tim putovanjima učestvuje i on, pa kad razgovor zamre, “pređe” taj put još jedanput. I uvek mu je na kraju puta stajala ona velika šuma podno Lovčena i stada ovaca na proplancima.

A zima je za Jovana postala novi izazov. Polako, gotovo neprimetno stvarala se družina od dvadesetak momaka, različitih ćudi, ali svi spretni na oružju i gotovi da krenu kud god treba. Stvarale su se i neke navike koje nisu bile Jovanov diktat, nego su proizašle iz tog druženja. Samo je jedan mogao komandovati kad se nešto radilo, a ostalo su se dogovarali. Niko nikad nije smeo skočiti na druga i tako raščišćavati neke odnose. Ako su se već toliko zakrvili, sukob će rešiti kako Jovan kaže, ali ako dođe do mačeva, obojica idu napolje i više im nema povratka. Dođe li do bilo kakvog sukoba, svi moraju priskočiti u pomoć, a posle će se tražiti razlozi. Ne bude li Jovana, Radosavova je glavna. A u prostoriji iza kuće često su se čuli udarci metal o metal, ili tuplji udari drveta o drvo. Tek kad su se razilazili, Radosav je redovno ostajao poslednji. Kao za sebe je gundao “Moramo jahati po turski”, Onda je i on odlazio.

Pred Božić Jovan svakom momku daje po dukat. A za Badnje veče nakon svečane liturgije, dva Crnojevića priložiše crkvi po dukat.

glava 4.

U SRCU ERDELJA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Zima 1506. ih je iznenadila. Ne toliko po hladnoći, jer je u kraju Crnojevića znalo biti i gore. Ali neprekidni vetrovi, činili su da zima bude još hladnija. Blizina Karpata samo je takvu zimu produžavala, pa su se čak Moriš i Tisa zamrzle. Crnojevići su vreme provodili u kući pored ognjišta. Jovan je voleo očeve priče i bilo mu je drago što se Nikola ne ponavlja. Uvek se nešto moglo saznati. Kad se zima stabilizovala, kaluđer Makarije je znao potegnuti čak iz Jenove, a pop Jovo je bio redovan gost. Jovanova mladička neobuzdanost skoro sasvim je prošla. Uvek je nalazio vremena i mesto da se bogu pomoli, a njihov odlazak u crkvu bio je deo običaja, uvedenog još prvih dana boravka u ovom kraju. Nikola se jedino povlačio kad su dolazili Jovanovi momci. Samo sad mu se nije išlo daleko od ognjišta, pa je ćutke slušao mladiće i njihove priče, a i oni se toliko oslobodiše da su skoro sve pred njim mogli govoriti.

Početkom februara, debeo snežni pokrivač i sunčani dani prosto su mamili na put. Jovan sa Radosavom i još dva momka krene u Segedin. Gazda Ištvan ih dočeka kao najdraže goste i prijatelje. Poljubiše se dva puta, pa se gazda nagnu i poljubi ga i treći put “Neka bude po tvome srpskom. Zaslužio si što si došao”. Srdačno se pozdravi i sa Radosavom. Gazda se hvalio da je “zima za provod i uživanje, a neka radi onaj ko mora”. Onda kao pravi domaćin povede Jovana da obiđe magacine i posebno pušnicu. Jovan mu pohvali pršute, na veliko gazdino zadovoljstvo. Za večerom, gazda Ištvan upozna Jovana sa još jednim svojim mladim gostom, Subotom Vrličem. Jovanu se dopade taj mladi visoki čovek koji je pažljivo birao reči dok se ne bi “upalio” onda je odmah iznosio svoje misli, čak ako je to bilo suprotno sa gazda Ištvanom. Ovaj se samo blagonaklono smeškao, ne zaustavljajući ga. No Subota je govorio razumno, pa ga čak ni vino ni malo ne pomeri u tome. Tek je dobijao na žustrini.

- Vi ste ove zime jedina tema gazda Ištvana - komentarisao je Subota. Pa peckajući gazdu dodade na srpskom - To je njegov običaj da se brzo oduševi i još brže razočara. - Gazda Ištvan odmahnu rukom. Pretpostavljao je šta je Subota rekao. - Čuo sam da ste imali uspešan put i da Vam vaša mladost ni malo nije smetala da sve obavite kako treba. Gazda neprekidno govori kako ste Vi od velike kraljevske familije koja je vladala dugo godina u Zeti.

Jovan pomisli da bi mu trebali sati da mu sve ispriča, pa skрати na najkraće moguće, plašeći se da je i pored toga preopširan. Subota ga je pažljivo slušao, a gazda je za to vreme smišljao neke druge priče. Samo ga na kraju upita da li će mu priznati plemstvo. Reče da će se Jakšići za to zauzeti. Subota nije bio ubeđen u to.

- A da ja tebi kažem ko je on. - gazda Ištvan zaboravi da je Jovanov mađarski još uvek “tanak”. Pričao je brzo, ali ga je Jovan ipak uspevao razumeti.-

On je sin Petra Vrlića, dobrog gazde i domaćina, koji je nekad trgovao, pa nakupovao zemlju i sada ima najbolju rogatu stoku u južnoj Ugarskoj. Subotu je školovao u Požunu, i sada čim zatreba pomaže i njemu, ali i meni, pa što ne bi mogao i tebi. Tu ste vi po godinama. Ima zlatnu glavu koju treba koristiti.

Subota promeni temu.

- Znam ja tebe od gazda Ištvana, ali i sa drugih strana.- Jovan ga upitno pogleda - priča se da si hrabar, ali nije sve u maču. Ceo život se vrti oko dukata. Ko ih ima, taj vodi vojsku, ko nema, bori se za drugog. A ljudi se mogu kupiti lakše nego bilo koja druga roba.

Subota je bio pet - šest godina stariji od Jovana. Njegova iskustva su verovatno bila takva. Jovan je mislio drugačije.

- Nije moje da ljude kupujem. Nema tu puno sreće. Drugo je platiti mu koliko možeš, ali ljude možeš okupiti samo ako imaš cilj koji njima odgovara. Bez cilja, nema ni herojstva. Moji zećani se bore sa Turcima, ginu i seku, ali niti ih ko plaća niti to može. A ono malo što je za zlato, ti su odmah prešli na tursku stranu, ali se ne bore ni blizu ko ovi drugi.

Subota prihvati, mada je njegov cilj uvek bio isti: novac, jer je samo on obezbeđivao udobnost. Kao jedan od malog broja pismenih ljudi u južnim krajevima, nije računao samo na očevo imanje. Hteo je više. Na koji način to već nije tačno znao, mada se već nekoliko godina dobro snalazio. Obavljao je razne poslove za trgovce, ugledne građane, pa i plemiće. Pokušavao je da štedi, ali je ipak malo toga uspeo staviti na stranu. Voleo se lepo oblačiti, a bio je čest gost i u segedinskim kafanama, a sve to je tražilo novac. No najviše mu je odlazilo na putovanja, koja su mu bila u krvi. Čak i onda kad nije morao nigde ići, uzimao je predstavku koju je za nekog pisao i lično je nosio u Budim ili Beč, tek da malo oseti miris kraljevskih varoši.

- Ako se već ne slažemo u ovom, dobro je da se bar istom bogu molimo.

Subota ga i tu ispravi.

- Ja jesam Srbin, ali je još moj deda bio katolik, pa sam to i ja. To je moja vera i zbog toga nisam ništa manji Srbin od tebe.

Jovan se prekrsti. Srbin, pa katolik. Uostalom nije ni važno, ali ipak ovo zapamti sa namerom da o tome više popriča sa Makarijem. Ako je on posmatrao Subotu, i ovaj je dosta razmišljao o njemu. Subota je za sebe mislio da uvek može da pogodi karakter čoveka sa kojim sedi. Sada ni u šta nije bio siguran. Jovan mu je delovao kao prerano zreo čovek. Još će ga pitati o poreklu, jer mu je nešto bilo sumnjivo. Plemenitaški soj je od malih nogu odgajan da bude ohol i da svet posmatra sa visine. Ovaj mladić sa njim, razmišljao je svojom glavom i te plemićke nadmenosti u njemu nije bilo. Jedino se videla samosvetst i sigurnost u

iznošenju onoga što je želeo. Za Subotu je bilo najgore, što je Jovan delovao skoro nezainteresovano. Prečuo je one godine koje je mladić proveo u Mlecima i gde se ta “škola” brzo učila. Čak ni po odeći Subota nije znao u koju kategoriju da ga stavi. Udobna i očigledno skupa, ali bez i jednog kicoškog detalja, tek na kožnom prsluku utisnut neki znak što mu se učini da liči na orla. I to je bilo sve. Vratit će se jesenjem putovanju. Gazda Ištvan je i dalje mirno dremuckao.

Još dva dana dva mladića su proveli u Segedinu. Radosav im se povremeno pridruživao, ali on je imao neke druge poslove. Trećeg dana Subota Vrlić nađe ono što je tražio. Kaparisao je veliku svetlu kuću sa imanjem podalje od Tise, uz uslov da je do kraja godine isplati i tek se onda useli. Zadovoljan Subota produži ka severu, a gazda Ištvan i Jovan zajednički zaključit će da sad stoku moraju prodavati. A to ni prijatelji ne moraju znati.

Iste večeri veliko i šaroliko društvu u kući gazda Ištvana, služilo se dobrim vinom i rakijom čekajući večeru. Među njima posebno uvažavani katolički sveštenik iz Segedina, pa trgovac takođe iz Segedina, Srbin, zlatar iz Lipove, neki iz uprave grada... Sve Jovan nije ni zapamtio. Kad društvo posede oko velikog stola sveštenik se pomoli pa i svi drugi za njim. Sveštenik se tiho obrati Jovanu.

- Vi se još uvek krstite sa tri prsta.

- Jedino tako znam.

- Ortodoksi jesu krišćani, ali krivoverni.

- Mi to verujemo za vas, ali nikome ne govorimo kako da ispoveda svoju veru. Poštujemo katolike jer su nam braća po veri.

Sveštenik podiže glas za jednu oktavu.

- Niste vi nama braća dok ne poštujete jedino pravo učenje, a to je naše. Krist je jedan i vera je samo jedna. Svi drugi su otpadnici.

Alkohol je činio svoje. Jovan se nađe u nezgodnom položaju. Niti je hteo niti mu je bila namera da sa sveštenikom ulazi u bilo kakvu diskusiju, niti je znao kako da se iz svega ovog izvuče. Gazda Ištvan pokuša da šalom izgladi nesporazum, ali sveštenik nije odstupao. Naizgled smireno počeo objašnjavati kad mu vreme nije.

- Mi Mađari smo primili credens¹ pre petsto godina i od tada se ni jedan Mađar nije ni za stopu pomerio od pravog učenja. Od Sent Ištvana do danas mi pronosimo veru Kristovu na jedini pravi način. Vi Raci ste primili papsku krunu, ali ste je brzo uprljali i veru promenili. Danas ni sami ne znate čemu se molite i ko vam je Bog. Samo Bog zna kako ste u ovoj zemlji i kako se mešate sa ovim narodom. Extra ecclesiam nulla salus² - ratoborno uzviknu sav crven u licu.

Gazda Ištvan prokle svoju glupost što ga je večeras pozivao. Trže se i onaj Srbin iz Lipove.

Jovan smireno odgovori svešteniku uz dužno poštovanje

- Mi smo veru Hristovu primili 200 godina pre Mađara, a što je neki vladar izabrao jedno ili drugo učenje, ni ja ni vi nismo krivi.

Sveštenik je terao po svome i Jovan začuta

- ...dok se mi ovde borimo za veru, cela Rascia je primila tursku, pa se danas mole ko i oni. Zato se svi vi morate vratiti pravoj veri, jer to vam je jedini spas. Vratite se a mi ćemo znati ko je zaslužan a ko nije.

Jovan oseti kako mu vrućina ulazi u lice.

- O meni pope nećeš morati odlučivati. To su već odlučili davno moji pradedovi. - Jovan ustade od stola. Htede se nakloniti gazda Ištvanu, ali je trgovac već stajao. Zaustavi Jovana. Sveštenik je gledao u njega kao da traži zaštitu od bogohulnika.

- Oče Ištване vi znate da sam ja istinski vernik naše prave crkve. Još je moj otac gradio crkvu u kojoj vi danas služite, a ja se trudim da deo onog što mi je Bog podario dam njegovom hramu. - Sveštenik kao da klimnu glavom. - Uvek sam u naš hram dolazio kako dolikuje i kad sam god mogao. Danas je vaša svetost izvolila doći po jednoj molbi koju smo zajedno rešili, a meni je bila posebna čast da vas zadržim na ovom skromnom slavlju. Duša me boli što je moj mladi prijatelj ortodoks, ali ni ja ni on to ne možemo promeniti. Takvi smo se rodili. Vi ste večeras pokazali koliko malo cenite mene, pripadnika vaše vere i velikog poštovaoca vas i naše crkve. Osramotili ste onog koji je na krstu ispaštao sve naše grehe, povredili ovu časnu trpezu. Neka mi bog oprost za ovo što sada činim: Molim vas da nas napustite.

Sveštenik podiže pogled prema stropu pa se brže bolje nekoliko puta prekrsti. Tek promrlja "Moliću se za tebe". Nije bilo ni malo dostojanstva dok je izlazio iz sobe. Gazda Ištvan primetno bled, još uvek je stajao na čelu stola. Sede i pokaza rukom drugima da sednu. Trgovac Sebastijan Hatala zgrabi pehar sa stola i visoko ga podiže uvis.

- Neka živi najhrabroji katolik Segedina. Živeli oni koji su ostali.

Uz smeh pehari se podigoše u vazduh i isprazniše. Dobrih pola sata je trebalo društvu da ponovo uhvati zalet. Gazda Ištvan namerno odloži služenje jela da se još malo popije i spere mučnina od malopre. No atmosfera brzo postade opuštena i tako je ostala cele te večeri. Jovanu bi milo kad gosti Mađari na kraju večeri priđuše i pružiše mu ruku. Kad ostadoše sami gazda Ištvan ga posede pored sebe.

- Moj mladi prijatelju nemoj da te za bilo šta savest grize. Pogrešio sam ja, znajući da će sveštenik kad malo popije biti ona tvrda struja koja nikom ne da pardona. Ali nisam video nikog za koga bi se mogao zakačiti pa sam ga zato i

ostavio na večeri. A možda je svoj dolazak tako i planirao. Ti za ništa nisi kriv, a video si to po priznanju mojih prijatelja. Vest o ovom, ali drugačije ispričana stići će do kaločkog biskupa a možda i do Ostragona i to jako brzo. Ništa mi neće, ali sam zapisan. Dok god budem davao i pomagao, dotle ću im biti dobar, a ako za života ne pogrešim sačekajte me na samrti. Pitanje je da li će me sveštenik hteti sahraniti, ili će naći neki razlog da to odbije. Bude li tako bilo, u tebe se uzdam. Nađi ga makar mačem. Celog svog života sam verovao u boga i služio mu najbolje što znam, nemoj da mi o tome odlučuju oni koji sprovode njegovu volju a nisu ga dostojni.

Gledao ga je u oči. “Kunem se da ću tako uraditi!”

Sutradan, gazda Ištvan nije delovao ni umorno ni ljutito. Odmah pređe na trgovačke poslove. Treba goniti stoku u Trst tamo gde je nema a odatle doterati sve ono što se traži, so i nakit. Rogate stoke skoro da nema u Mlecima jer je naišla neka bolest i prepolovila je. Cena su visoke, ali je do tamo treba doterati, što neće biti ni malo lako. Gazda Ištvan se unapred počeo oduševljavati putem i trgovinom. Za njega je to bio golem izazov, a samo takvi poslovi mogu doneti zaradu. Sve drugo je mukotrpna trgovina iz dana u dan. A moglo bi se oterati bar 500 komada.

Bilo je to na kraju zime 1505. godine. Jovan se zadrža u Segedinu još dva dana, pa se sa društvom uputi kući u Lipovu. Sem onog popa, sve drugo na putu bilo je kako se samo zamisliti može. Ali jedan problem bio je stavljen pred njega i trebalo ga je razrešiti.

Do kraja zime nije ostalo još puno. Vreme je iz dana u dan bivalo sve toplije, a ledeni okovi na Morišu počеше pucati. Oko njega je bila živost veća nego ikad. Nisu se okupljali samo mladići, već i ljudi od tridesetak godina. Kao da im je Jovan bio jedini izlaz kojeg su u tom trenutku videli. Ono njegovo Crnojevičko ponašanje, odmereni pokreti i priča koja ga je pratila, bili su poput mamca za mnoge. Sve ih je prepuštao Radoslavu, a on je uveliko sa njima vežbao. Nekako u to vreme kroz Lipovu naiđe čovek za koga je Radoslav znao po čuvenju. Zvao se Ištvan Žemberi i dugo je obučavao ljude kod Zapolje u njegovom dvorcu u Erdelju. Bio je veliki mačevalac, koji je veštinu savladao u južnoj Italiji, a kao najmanik je služio više plemića. Tako je stigao do Zapolje. Bio je samo godinu dana kod njega, pa ga zbog rakije, vojvoda otpusti. Idući ka Segedinu, svrati u Lipovu. Tu ga u jednoj krčmi, svog podbulog od pića slučajno pronađe Radosav i dovede kod Jovana. Trebala mu je hrana i smeštaj pa prihvati da podučava Jovanovu mladež. Žemberi je bio čudo. Priključiše se on i Radosav. Mada je Jovan bio bolji od svih svojih ratnika, tek pod Žemberijevim stručnim okom počē ispravljati neke greške koje je činio.

Proleće je stiglo neočekivano rano. Sa suncem stiže i kurir gazda Ištvana. Gazda je tražio da se dođe u Segedin. A tamo odmah o poslu:

- Bilo bi dobro da junad oteramo u Italiju, pa smo sve završili. A nazad možemo doneti samo dragocenosti i ono što je skupo. Ne bi nam ni trebalo više od desetak kola - Ipak je bio zabrinut - Imre Balint je to pokušao i skoro ostao bez sve stoke. Jedva je nešto spasao. Terao je 300 junadi ka Trstu, ali je stigao tek do Mure i vratio se nazad sa trećinom. Napali su ga razbojnici pa je pokušao što pre da pređe, a onda mu se stoka razišla na sve strane. Najgore mu je što je izgubio nekoliko ljudi, a ko zna koliko ih je ranjeno.

Jovan u sebi pređe put do Trsta. Sa stokom sigurno neće biti lako, posebno ako ih napadnu. Ipak se nije plašio.

- Imam ja ljudi koji će izaći na kraj sa razbojnicima, ali su slabi stočari.

- Za stočare je lako. Njih bar fala bogu ima. A i tvoji će se tome brzo naučiti. Ja vidim da se tebi ide?

- Koliko mogu osetiti, vama još više!

Slatko se nasmejaše, a gazda Ištvan iskoristi predah da dobro potegne onog vina. Porazgovaraše oko toga kad bi se moglo ići i koliko bi trebalo uložiti u junad. Na kraju odlučiše da još malo sačekaju, a Jovan će ka svojim u Lipovu. Gazda Ištvan će se brzo raspitati oko junadi, videti koliko je ima i kakva je, pa čim to bude znao, poručiće Jovanu da se kreće. A on neka probere momke i bude spreman. Nema se šta puno odugovlačiti.

Sutradan Jovan sa Radosavom odjaha put Lipove. Tamo odmah po prispeću počeo računati koliko mu ljudi treba i ko bi mogao ići. Dogovoriše se da će 25 ljudi biti dovoljno, a kada se njima pribroje i stočari, kočijaši i ko sve još ne, biće ih bar pedeset. Nikola je brzo primetio promene na sinu:

- Ti se kanda opet spremaš negde na put. Ne drži te mesto.- pa odgovori umesto njega – Ideš a mene i ne pitaš. A znaš šta hoću.

Ućuta, a Jovan iskoristi priliku da se ukloni. No pred svojim momcima nije bio ni tih ni ćutljiv.

- Svi ste slobodni ljudi koji su do danas mogli kud hoće i šta hoće. Sada kad ste samnom, biće kako ja kažem. Ko tako ne misli može se odmah vratiti. Radosav će vam prenositi sve šta ja mislim i kako ja mislim, a ako on ne mogne, to će uraditi Mihajlo. Znajte da nas čeka težak put, na kome ima razbojnika i pljačkaša. Najgori su Turci i njihovi upadi. Ako je Turčin on je i ratnik. To da niste zaboravili jer ako ne posećete vi njega, poseće on vas. U Segedinu će nam prići Mađari. Goniči znaju o stoci više nego što će te vi ikada znati. Zato kad im budete pomagali, a morate, slušajte njih. A ako se bude trebalo boriti, slušaće oni vas. Ko potegne nož na druga, dobiće šibu, isto važi i za Mađare. Ko ukrade i ode

od nas bez pitanja, ako ga uhvatimo sledi mu šiba i progonstvo. Ko ubije, biće ubijen. Ako mi se i jedna žena usput požali na bilo koga od vas, odseću mu “sramotu”. Zapamtite vi ste plaćena vojska i tako se i ponašajte.

Sve je bilo jasno. Sa prvim zracima sunca, kolona od 27 konjanika krenu ka Segedinu. Grad je tog 10. jula 1506. godine mirisao na Tisu i ribu. Ulazak tolikog odreda se primeti, ali kao da niko nije obraćao puno pažnje na njih. Bilo je predveče, smiraj jednog od onih dugih dana kada je zbog vrućine sve nekako mirno i tiho. Vojko je sedeo pored gazde i nešto živo gestikulisao. Kad Jovan sjaha već se bio primirio.

Ljudi se najpre osvežiše na bunaru, pa tek onda priđoše da se pozdrave. Večera se već spremala, a do tada nađoše smeštaj po šupama. Jovan odmah saopšti gazda Ištvanu koliko ljudi ima i koliko bi ih trebalo povesti sa stokom. A veliki gazda je bio tužan. Opet ga je stegla kostobolja. Išlo mu se na put, ali bolovi nisu dali ni misliti o tome. Tešio se da će možda proći do sutra. Sutra je bilo isto. Sve detalje oko kupovine junadi je međutim znao. Odmah posla glasnika Imri Balintu da pretera 100 dobrih junadi preko Dunava do Mohača. To mu se računa kao 200 dukata. Za to će dobiti robu po dogovoru. Narednih 150 dobrih junadi kupio je gazda Ištvan kod Davoda. Treba ih samo pokupiti, a to je usput. Ostalo treba kupiti u odlasku.

Jovanu bi žao, gazda Ištvana ali bilo mu je suđeno da te godine ostane u Segedinu. Uveče kao pravi domaćin napravi dobru večeru za sve ljude koji idu na put. Sa Jovanom se našali da će mu ako treba dovesti i katoličkog popa da mu “iščita” za sreću. Nasmija se i Crnojević. Još mu jednom skrenu pažnju da obavezno svrati do njegovog prijatelja Marka Vrlića kod Velikog jezera i kupi od njega dobre bikove, “Samo pazi, taj je prošao sito i rešeto”. Čutljivi Radosav dobi da vodi glavnu kolonu putem prema Mohaču, a Jovan će prema jezeru.

U ranu zoru nije morao nikog buditi. Svi su bili na nogama puno pre polaska. Gazda Ištvan nije ni spavao, pa čim ču komešanje izađe u dvorište. Jovan se mogao zakleti da mu je u oku video suzu dok su se opraštali. Jovan krenu ka Paliu. Pravog puta nije bilo, ali je nekoliko stočara znalo put. Tek ponegde su se mogli videti kolski tragovi i to je bilo sve. Samo je pustara na blagom povetarcu disala punim plućima. U maloj dolini pred njima izniknu prostrano imanje sa velikom kućom i dosta nastrešnica i obora. Rekoše mu da je to imanje Vrličevih. Psi su još uvek bili vezani sem nekoliko malih koji su izgleda bili za alarmiranje ukućana. Bio je zahvalan Vrliču za to jer je bio u prilici da gleda kako konjanik mora ubiti psa da bi prišao stadu ili kući. Čim ih ču, gazda izađe na doksat ispred kuće sa dvojicom sluga. Pomenuše boga i on odgovori na srpski.

- Ti si Jovan. Ja sam Marko Vrlić. - Stameni šezdesetogodišnjak se isprsi - Gosti su uvek dobrodošli u ovu kuću.

Velika prostorija u koju ih je domaćin uveo, mogla je primiti dvadesetak ljudi. Hladovina je prijatno delovala nakon celog dana jahanja po suncu. Jovan poželi da se izuje i ohladi noge na dobro utabanom podu. Domaćin je vodio glavnu reč.

- Nemojte mi zameriti na kući, jer mislim da se uskoro selim u Segedin. Godine su već pritisle a sin me vuče u grad. Ništa ne vredi što ja više volim ovde uz jezero i u pusti, kad svi hoće na sever. A i malo se plašim da se Turci ne povrate - zagleda se dobro u Jovana. - Subota mi je pričao o tebi ali nisam mislio da si tako mlad.

Jovan se zahvali gospodinu pa reče zašto su došli.

Gazda Marko je razumeo.

- Imam dobre stoke koja čeka prave kupce. Mislio sam ih za dve nedelje terati u Baju gde čujem imaju dobru cenu. Zato je sada sve na prodaju da na put ne moram ni ići.

Jovan je znao da preko puta sebe ima čoveka vičnog poslu koji je celog života prodavao i kupovao stoku. Gazda nije pominjao ni broj grla, a ni cenu. Razgovarao je komotno kao da prodaje jedno june. U razgovoru reče da je poslao po sina. Neprekidno je dolivao piće započinjući sve nove i nove razgovore. Jovan razumede da im večeras nema puta i da će tu zanoćiti. Konačno stiže i Subota. Srdačno se pozdraviše. Od hrane još uvek nije bilo ništa. Jovan pusti Vojka da nastavi jalov razgovor. Kad i on iscrpi sve teme, samo je stari Vrlić bio u svom elementu. Kao da još nije popio ni kap pića, a priča mu je išla jedna za drugom.

Sunce je zalazilo kad Jovan izađe iz kuće i naredi ljudima da jašu. Uđe unutra da se pozdravi. "Vreme je da se krene". Otac i sin ga pogledaše začuđeno. Vojko odmah bez reči ustade. I njemu su već poodavno krčila creva.

- Gazda Marko hvala ti na gostoprimstvu, svratićemo opet, a sada moramo dalje.

- Ali gde u noć ?

- Gorskom vuku je isto, bila noć ili dan.

Pozdraviše se "A junad?"

- Da smo ih našli mi bi ih kupili. Ovako ništa ne možemo.

Izađoše, a Vojko malo teturajući za njim. Pre nego što su se otac i sin snašli, momci odgalopiraše niz put.

- Kuda ćemo - upita Mihajlo.

- Još malo napred i nek momci nađu dobro mesto, jer ćemo se sutra sigurno vraćati. Ali sada je ovako bolje. A ako zatreba idemo ka Solnoku tamo je

uvek bilo dobre stoke.

Ljudi povadiše iz bisaga ono što su poneli, večeraše, pa se pružiše po travi. Samo su straže ostale budne. Jovan se tek nameštao na svom travnatom ležaju kad topot kopita raspára noć. Posetioce dovedoše do vatre. Bio je Subota sa još dva momka. Jovan namerno srdačno skoči pa posede Subotu pored vatre. Mihajlo odmah prinese rakiju i nareza nožem malo suvog mesa pa i to prinese da se putnik malo »osoli«. Jovan se sav pretvori u osmeh i ljubaznost, a inače razgovorljivi Subota je zapinjao i nikako da otpočne. Tek na kraju progovori

- Otac ima stoku koja je tebi potrebna. Samo ste se izgleda zapričali pa nije stigao da se sa tobom nagodi.

Jovan odmahnu rukom.

- Mislio sam da roba nije za prodaju pa sam zato požurio da nađem drugu. Nije nam da gubimo vreme, a ne вреди ni praviti pazar ako nam ne ide od ruke.

- Stoka je za prodaju, ali Marko je usamljen pa jedva čeka društvo da se ispriča.

- Svejedno mi je. Ja sam došao da ispunim obećanje koje sam tebi dao. Koliko junadi ima za prodaju ?

- Oko 150 a možda i svih dvesta.

- Kad ih mogu videti.

Subota se nasmeja.

- Otac je možda mnogo pričao ali je naredio da se stoka dotera u ogradu.

Sutradan su ograde bile pune. Stočarima se odmah dopade. Jovan odbi poziv da uđe u kuću dok se ne dogovore. Jedan od stočara, momak sa brazgotinom na bradi slobodno priđe Jovanu

- Ove godine bolje nisam video. Žilavi su i lako će izdržati put koji je pred nama. Može se probrati 150 grla mada ni ostala nisu loša.

Jovan prihvati.

- Gazda Marko kupiću stotinu i odmah platiti u mlečanskim dukatima.

- To je malo. Mislio sam duplo više.

Taktiziranje potraja još pola sata pa se dogovoriše da to bude 150 komada. Pogađanje oko cene Jovan odmah prekide. Uze od Vojka tri džakčića i stavi ih pred gazdu.

- Ovde su novci za 150 komada. Tačno 300 dukata. Za to mi dođeš još i dva jagnjeta jer smo zbog tvog čuvenog gostoprimstva ostali gladni.

Stari se trže kao da ga neko udari.

- Mislio sam da ćeš platiti više. Ovoliko za njih mogu dobiti i u Baji.

- Juče bih platio. Danas je ovoliko, a ti teraj u Baju ako hoćeš.

Stari sevnu očima. Ko zna šta je pomislio. Na kraju pristade i naredi da se

pomogne ljudima u odvajanju. Za pola sata sav posao je bio obavljen. Marko dotera još i dva jagnjeta i prebaciše ih preko konja. Tako je bio završen posao sa Markom Vrličem. Jovan Suboti obeća da će ga idući put voditi na more, a ovaj njega u Budim i Požun.

Ceo taj dan su terali stoku i za to je angažovan svaki čovek. Odmorna junad je stalno pokušavala da pobegne, i samo ju je spretnost stočara sprečavala da to i učini. Ali odmorni, išli su brzim tempom skoro do večeri. Tek tu se umiriše. Sutradan je već bilo puno lakše. Pred večer, Jovan naredi da se ide ka Davodu a posla i poruku Radosavu da pokupi ono što je gazda Ištván pogodio i krene ka Mohaču. Iste noći stigoše u bogati grofovski grad Cobor Sent Mihalj. Vojko je o njemu dosta slušao, pričajući da se neke skupštinske sednice bodroške županije održavaju u njemu, a grofovi Cobori su čuveni po svom bogatstvu. Veliko utvrđenje građeno od tvrdog materijala učvrsti Jovana u pomisli da ovde nema šta tražiti. Ipak se prevario. Primi ga sin budimskog kastelana Imre Cobori i prodade mu 100 junadi sa severnih pašnjaka.

Krčmu lako nađoše i začudo čiste krevete, pa se razmestiše. Za vreme večere Jovan se raspitivao za stoku. Rekoše mu da najbolju ima udovica Lena. Nema mnogo, ali ono što ima to je najboljeg kvaliteta. Takve nigde u okolini nema. Pokojni muž je to imanje dobio u miraz sa prvom ženom, ali je voleo sa stokom pa je ko zna odakle doterivao i krave i bikove, samo da bi mu stoka bila što bolja. Udovica je sve to evo već tri godine nastavljala i stoka joj nije ništa slabija. Odluči da će je sutra posetiti. “Samo pazite nemojte da vas zavara. Oštra je i ne popušta”. Ujutro zakucaše na vrata lepo uređene kuće. Krupna žena ih posla na imanje gde se gazdarica sada nalazila. Odlučiše da vide i to “čudo”.

Imanje se nalazilo na sat vremena od grada, uvučeno od puta, okruženo gustim bagremarom. Nešto stoke je paslo ispred, ali je ta bila tek zalučena i nije odgovarala Jovanovim željama. Vojko objasni da su kupci i da su ovamo upućeni, a radi bi videti stoku za prodaju. Postariji brkajlija kao da nigde nije žurio: “Tu je gazdarica pa njoj objasnite šta želite”. Na tremu brka ih ponudi domaćim vinom. Pojavi se gazdarica obučena u tamnu odeću, komotnu i pogodnu za rad, širokih rukava sa tek malim ukrasom oko vrata. Jovan odmah zapazi nešto isturene jabučice, pravilne usne, vitak vrat i krupne kosti. Žena je i pored vrućine delovala sveže, a tek joj je crna podignuta kosa koja je otkrivala vrat, naglašavala ženstvenost. Nešto tamnijeg tena i tamnih lepih očiju koje su gledale u sagovornika bez ustručavanja, delovala je ozbiljno. Samo su male bore oko usana pokazivale da je prošla tridesetu, ali se godine na osnovu prvog utiska nisu mogle odrediti. Široka suknja kakve su nosile bačke seljanke sakrivala je oblik tela. Nešto je međutim bilo u njoj što je Jovana privuklo na prvi pogled.

- Koliko želite kupiti - glas joj je imao tek onoliko hrapavosti da zainteresuje osobu sa kojom je razgovarala.

Vojko poče široko objašnjavati ko su, šta su i kuda putuju. Ženu to izgleda nije mnogo interesovalo.

- Da pogledamo šta prodajete - Jovan se sad prvi put javi.

Pogleda ga nezainteresovano i samo za trenutak. Pažnju je usmerila na Vojka. Bez ustručavanja ga prekinu, pitajući ponovo koliko bi kupili. Tek kad dobi odgovor povede ih u obilazak.

Pojaha zajedno sa njima u pratnji onog brke. Junad su zaista bila najbolja što se do sada moglo videti. Dosta bolja od Vrličevih. Jovanu je odgovaralo da gazdarica razgovara sa Vojkom. Mogao ju je na miru gledati. On koji je prošao mnogo, putovao svuda, sada je prvi put gledao ženu, a damari u telu su mu radili. Bila je istinski lepa ali je gorčina tek malo izmenila crte lica. Za sve ovo vreme i pored Vojkovog truda ni jednom se nije nasmešila. Pokuša samo jednom, ali i to ispade neki neodređeni grč.

Njena junad su vukla na crveno. Vojko to odmah primeti. Bila su dobro uhranjena i takvu su njegovi stočari do sada glatko odbijali. No ovoj nisu našli manu.

- Imamo na prodaju 70 komada, svako u ovom kvalitetu. Vi vidite koliko vrede pa da pričamo o ceni.

Vojko baci brz pogled na Jovana, ali on o pogodbi nije ni razmišljao. Jovan je upita koliko traži.

- 180 dukata pa biraj koje ćeš terati.

Jovan ni u snu nije mislio platiti više od dva dukata po komadu, ali sad se našao u prilici da menja stav. Junad je vanredno izgledala i što je još važnije imala dosta kilograma. Preračunavao se šta to može da znači. Tražila je 2,5 dukata po komadu. Jedini popust je napravila što su mogli biti mađarski dukati. Stisnuta usna je najbolje govorila da je odluka konačna. Vojko se zaneo u razgovor sa brkom, ne mareći puno za cenu. Ostali su zakratko sami. Gledali su se bez reči, sada i ona svesna da je on taj koji odlučuje hoće li ili ne. A odluku je doneo odmah čim ju je video. Jedva je čuo šta ga je pitala.

- Plaćićemo, ali da biramo.

Razumeo je da mogu birati koliko god hoće. Njeni ljudi će odabrano isterati i izdvojiti. Lena, kako se zvala, sada je prvi put bolje pogledala to crno momče. Učini joj se kao da ga je već negde videla, ali to prođe samo za tren kroz njenu glavu. Bila je suviše praktična da bi se udubljavala u misli oko putujućih kupaca, koji su danas tu a sutra ko zna gde. Tek joj je nešto u njegovom pogledu govorilo da mnogo toga nije dorečeno. Zbunjivao ju je taj duboki pogled u kome nije bilo

ničega ružnog, a za nju tek ogledalo u kome je videla sebe.

Vrućina je već bila uminula. Lena je naložila da se spremi večera za sve. Jovan je nakon pogodbe više nije video. Samo je brko bio sa njima puštajući ih da rade svoj posao. Zvao se Tomo i znao je dobro posao oko junadi. No oko cene nije se mešao. Gazdarica je to radila bolje od njega. Čim izdvojiše ono što ih je interesovalo, Tomo ih povede pod lozu koja se naporedo sa kućom pružala u dužinu od dvadesetak metara. Stiže odmah prohladeno vino i Jovan ga sa uživanjem otpi. Vojko ga popi naiskap. On i Tomo izgleda da su našli zajedničku crtu i Jovan hteo to ili ne, osta usamljen. Prekinu ih tek jedan od momaka koji najavi da će oni večerati sa gazdaricom, a za momke večera je sa njenim ljudima. U prostranoj sobi tanjiri su već bili postavljeni a gazdarica izađe čim oni priđuše. Bila je u drugoj odeći, ali i dalje u takvoj da se ništa nije moglo razaznati. Tek kasnije dok je uzimala nož Jovan je mogao videti lepe obrise njenih grudi. Ni sada nije delovala ni veselo ni sumorno. Kao da joj je led bio u ustima. Sve je radila odmereno, trudeći se da ni na koji način ne privlači poglede na sebe. Što se Tome i Vojka tiče u tome je potpuno uspevala. Glavno jelo je bila pečena piletina i Jovan se iskreno obradova. Toliko je to bilo očigledno, da se mlada gazdarica prvi put nasmeši.

- Izgleda da niste baš često bili u prilici da jedete piletinu.

Jovan skoro stidljivo priznade da je u pravu. Nekada u njegovom kraju, pileća supa je bila za bolesnika, jaje za decu, a pilići se nisu klali već samo kokoši ili petlovi pa je i takvog mesa toliko retko bilo za trpezom da je skoro mogao pobrojati koliko ga je puta jeo. Lena priznade da voli piletinu i da je to kod njih znatno češće mada se Tomo trudi da tih dana jede sa momcima, pa su onda svi zadovoljni.

Posle večere, izađoše napolje na terasu dok je svež povetarac duvao pustarom. Na svakom uglu letnjikovca već su bili postavljeni sudovi iz kojih se izvijao dim i odbijao komarce. Čak je i on imao neki poseban miris. Lena mu reče da je to od meda. Na terasi je bilo lepše i svežije a Jovan razočarano pomisli da ga je zaista zvala zbog te svežine. Nije puno pričala a ni davala povod za širi razgovor. Nije bio dobar poznavalac žena. Isto onako kako je znao u čoveku prepoznati prijatelja ili neprijatelja, tako je sada bio nemoćan ne znajući ni šta da kaže ni šta da misli. A Lena je znala.

Udovica u najboljim godinama, tek je bila prešla 32 i po njenoj računici bila je od Jovana starija bar deset godina. Poticala je iz Kupinika u Sremu. Otac joj je bio trgovac, ali je neslavno propao, pa je Lena kao najstarije dete prva krenula u svet. Najpre služeći po kućama u Kupiniku, da bi našla svoju zvezdu u ljubavi sa momkom koji ni sam nije znao šta će sa sobom. Obreli su se u Iloku gde je ona

radila kućne poslove po gazdačkim kućama, a on se obreo među šajkašima. Prešao je u Varadin a ona za njim. Odnosi su bili sve gori. Šajkaši su tada imali dosta vremena, ali njen šajkaš nije. Shvatila je da je nerotkinja pa je i to učvrsti u uverenju da mora da ćuti i trpi. Sve je krenulo nizbrdo kad ga izabraše za tizeduša. Postala je brzo svesna da odlazi drugim ženama, a kad mu je to prvi put prebacila, brutalno ju je pretukao. Znala je da nema šta čekati. Prilika joj se brzo ukazala. Dopustila je oružnom trgovcu iz Bača da je osvoji i pođe za njim. Zaposlio ju je kao služavku, a kad mu se žena razboli nju odredi da je pazi. Ponekad je noću dolazio kod nje, a ona ga je ravnodušno dočekivala i isto tako ispraćala. Na hranu se nije mogla požaliti jer je jela što i gazde. Trgovac je od početka do kraja držao reč. Dobijala je sve ono što joj je obećao, ne štedeći ni na njenoj odeći. Onako ozbiljna i hitra omili i gazdarici, pa ona čim se pridžiže poče je koječemu učiti. Tako je postalo pravilo da kad postavi večeru obavezno seda sa njima i jede. Gazda je dolazio sve ređe, pa uskoro nađe neku još mlađu od nje, ali odnos sa njom ni malo nije kvario. Na posletku je gazdarica upita bili ona pošla za jednog bogatog veleposednika iz Koluta za koga je znala da je dobar čovek i da će je u svemu podržati. Dugo je razmišljala pa na kraju pristade. Za samo tri dana, bila je venčana a gazdarica je opremi kao svoje dete. Sve je bilo onako kako je rekla. Imala je dobrog muža koji je voleo svoju ženu. Zajedno su spavali oko godinu dana, pa nakon toga svako ode u svoju sobu. Gazda ju je i dalje voleo, a ona poče energiju trošiti odlazeći na imanje i radeći stotine poslova. Tako se nametnula radnicima koji su na imanju živeli i nadzorniku Tomi. Sa mužem je odlazila na imanje koje je on imao u Slovačkoj, a kada je obolio, obavezno je jednom godišnje odlazila sama. Bila je sve veštija i spretnija, a mnogo toga što je njen muž radio, ona je obavljala bolje. Po muževoj smrti, nastavila je njegov posao, ne dajući nikom priliku da joj se približi. Trebala joj je ljubav, ali se još više plašila razočaranja. Baš u to vreme naišao je Jovan Crnojević.

Više reda radi upita za Trieste i tu čudnu varoš Veneziu. Tako dađe Jovanu priliku da joj priča o jednom drugom svetu, za koji je ona tek malo čula. Poče priča o Veneciji, njenim kanalima, prekrasnim palatama, gondolama, o golemom bogatstvu pristiglom iz celog sveta. Pričao joj je o Jelisaveti, događajima koje je znao i onima u kojima je učestvovao. Nije mu dala da tek tako završi priču o Crnojevićima. Ali i ova tema se brzo iscrpi. Čutke su sedeli jedno pored drugog. On ne znajući šta dalje, ona opora i bez želje da išta menja u životu. Tako se razidoše. I u snovima svako je imao svoje misli. Lena svesna toga da se nekom dopada, ljuta na sebe i na tog mladog neznanca istovremeno i on svestan želje i skrivene potrebe.

Ljudi stigoše u ranu zoru. Isplati Leni sve kako je pogođeno. Ona ih zadrža

da nešto pojedju pre nego što krenu dalje. Jovan jedva dočeka poziv, a Vojko znajući njegove navike, jedva se uzdrža od osmeha. Ponovo se razgovor vrati na Trieste. U jednom momentu Vojko upita da li bi želela da joj nešto donesu iz Trsta. Nasmeja se i odmahnu rukom. Brko se umeša sa predlogom da joj malo svile ne bi škodilo. “Doneću ti!” reče Jovan a Lena prećuta.

Na drugoj obali Dunava, tamo gde reke napušta veliku krivinu nasuprot Mohaču, uz lepi pitomi kanalić, u senci vrba, Jovan je sabirao šta je i kako do sada urađeno. Sve ukupno imao je 470 junadi. Samo tri juneta su nastradala, što nije bilo mnogo s obzirom na prelaz preko reke. Hteo je da krene što pre i da tek u oblasti Čurgo dokupi onoliko koliko je mislio da još treba. Jedva je dočekao jutro da pokrene ljude i stoku.

Što su ljudi postojali veštiji tako je i stoka pravila sve manje problema. Topli dani ipak su ih primorali da promenu način kretanja i uspore. Dnevno se prelazilo po 25 kilometara, a da junad ipak nije bila previše umorna. Jovan je stalno osluškivao šta misle goniči. Osećali su se važnim jer se i njihovo mišljenje uvažavalo, a to im je opet davalo poseban elan. Putovali su uz Dravu, zaobilazeći njene pošumljene obale, a reci su prilazili tek na odmor. U nekoliko navrata primetiše manje grupice ljudi kako ih posmatraju, ali niko se ne usudi ni prići stadu. Kod Barča nastaviše uzvodnu, mada je Vojko hteo da se tu pređe reka. Nije mu morao objašnjavati svoju odluku, pa se Vojko pomiri sa time. Sutradan su ih pratili oblaci, ali sem grmljavine nikakve druge nepogode nije bilo. Taj dan su se pošteno umorili i ljudi i životinje. Ulogoriše se uz samu reku a Jovan sutradan u Čurgu kupio još pedesetak goveda. I pored umora odlučio da ne daje odmor do Letenje. Dva dana im je trebalo do tamo jer su morali savladati brežuljkasti predeo oko Čurga gde nije bilo vode za stoku. Junad priteraše u jedan jezičak koji je Mura pravila i tako su sa tri strane bili okruženi vodom, a samo je jednu stranu trebalo čuvati. Najvažnije je bilo da je trave bilo dovoljno za više dana. Ostadoše samo jedan pa lako na gazu predoše reku a da su izgubili tek nekoliko junadi.

Dalje je sve bilo lako, ali Jovan je naredio opreznost plašeći se turskih upada. Umirivalo ga je spokojstvo ljudi pored kojih su prolazili. 28. jula dočeka ih u Ptujju kiša i reka Drava. Ovde već nije bilo šanse da se stoka preteruje preko reke, već je jedino rešenje bila skela. Celo vreme prelaska preko reke kiša je padala. Možda je to bilo dobro jer je junad bila mirna. Čak i na skeli nije bilo posebnih problema. Tek kad i poslednje govedo pređe reku, Jovan naredi da se nađe mesto za logor i da se ljudi koliko toliko osuše. Kiša je padala i naredni dan, ali slabije pa to skoro da nije ni malo usporavala karavan. Kiša je čas padala, čas prestajala, a sunce se tek pomaljalo na nebu. Kao da je neko za goveda birao

idealno vreme. Uveče 3. avgusta bili su na Savi preko puta Ljubljane. Samo sada se umor već osećao kod ljudi. Sutradan jedva do podne predoše reku. Skeledžija je mislio da mu je skela od zlata, pa je takva bila i cena. Vojko je bio glavni pregovarač i kada je čuo koliko treba da plati, hteo je udaviti skeledžiju. Da se Radosav nije umešao ko zna kako bi se ovaj okršaj završio jer skeledžija nije bio sam. Tog dana razboleše se i dva goniča pa Jovan naredi da ih smeste u kola. Jedan je već sutradan bio dobro, dok je drugi neprekidno buncao. Miša primeni jedini recept koji je znao. Dobro ga istrlja rakijom i to trenutno pomože. Uveče ponovi terapiju, ali ga ujutro zatekoše hladnog. Za njega je put bio završen. Po podne 7. avgusta stigoše do Pivke i smestiše se u poznatu krčmu.

Nakon dana odmora Jovan krenu u grad. Lako nađe trgovca Bertučija i isporuči mu pozdrave gazda Ištvana. Dočeka ga ljubazno, ali odmah postade oprezan čim Jovan reče sa čime je došao. Najmanje mu se svidelo što je Jovan u Trstu. Znao je da zna italijanski i da će sigurno pogledati koliko drugi plaćaju. Već to je bio razlog za jedno zadovoljstvo manje. Ovde se nije moglo taktizirati, moralo se igrati otvoreno. Trgovac nakon ustezanja prihvati cenu od pet dukata po komadu, uz uslov da robu preuzme u Divači.

Pružiš ruke. Posao je bio sklopljen. Obeća da će se vratiti na večeru i krenu u grad. Trgovac mu htede dati pratnju, ali je Jovan odbi. U protekle dve godine Trst je menjao izgled. Habzburgovci su mu dali poseban značaj i to se videlo na svemu. Nekoliko novih zgrada ne bi se stidele ni da su u Veneciji. Najviše se ipak menjala luka. Ribarska luka je pomerena a trgovačka dograđena. Deo se nasipao i tu će uskoro biti novi dokovi. Pored luke već je bilo izgrađeno veliko skladište a gradilo se još novih. Sve to se nije moglo meriti sa Venecijom, ali Mlečanima sigurno nije bilo svejedno što se Trst širi. Po navici sede na kamen, nasloni se na zid i utonu u misli. Pomisli na Solomuna. Ko zna gde je sada ta tvrda cnojevička glava. Možda je sa nekim trgovačkim karavanom krenuo put Anadolije, ka ocu. Ma kako mu se ta misao na prvi pogled učini luda, sa Solomunom je sve bilo moguće. Ipak bez znanja jezika, neće daleko stići.

Duboko udahnu morski vazduh i seti se Lene. Zateče se kako bulji u ona dva njena krupna oka. Zatrese glavom da se vrati u stvarnost. Ustade i krenu ka trgovačkoj luci. Upita za govedinu, a kasapin samo odmahnu rukom. Reče ipak kolika je bila poslednja cena, a sada da je ima bila bi još skuplja. Kako god da je preračunavao izlazi da je jedno june isečeno u meso i kosti prodavano za 20 dukata. Trgovac će zaraditi bar 2- 3 dukata. Ali to već nije bio njegov problem.

Ljubaznost nije falila nikada tršćanskim trgovcima, pa je i sada Jovan skoro odnet do stolice. Bertuči se setio da je voleo ribu pa se večera isključivo sastojala od različitih vrsta ribe i rakova. Tu noć prespavao je kod trgovca. Po

navici ujutro je rano bio na nogama. Trgovac Bertučić je sada hteo da posao što pre bude realizovan.

- Ja ubrzati ne mogu. Mojima treba bar još pet dana, ako nešto uz put ne iskrsne - pomisli da nema potrebe rizikovati. Neka se bokovi kod junadi malo popune hranom, tek da se malo zaoble. Platilo bi gazda ovu cenu i bez toga, ali zašto da ne bude presrećan ako je to lako moguće. Nešto mu pade na pamet - ... no mogu ti ponuditi 70 komada kakvih još nisi video. Svaki ima bar 900 di preso grosso ili kako ti kažeš mletačkih libri. Ali cena za tih 70 je 400 dukata.

Trgovac se samo za trenutak zamisli.

- Ako su takvi kao što kažeš kupiću ih - pa ga pogleda sumnjičavo- koliko si ti u stvari komada doterao ?

- Dosta da ti budeš zadovoljan.

- Ali nemoj ih nikom usput prodavati.

- Ja neću ako moji već nisu u Ljubljani.

Trgovac se neprijatno lecnu

- To mi ne bi odgovaralo.

Jovana sutradan pregleda trgovčeve magazine. Bili su puni. Trgovac se spremao da sa robom krene ka unutrašnjosti ili je očekivao velikog kupca. Jovan mu obeća da je i on kupac jer ima petoro kola koja neće prazna vraćati. Za trgovca to je već bila dobra vest. Na kraju ga obavesti da će sutra pred svoje, pa zamoli da im ponese nešto hrane. Trgovac rado pristade. Pre nego što je krenuo, trgovac mu za svaki slučaj doviknu "U Divači je sve spremno za vas".

Nakon četiri sata bio je u Pivki. Usput mu se nije dopao planinski uspon, ali put više nije mogao birati. U krčmi zateče celo društvo. Dade gazdi ribu koju je doneo da je spremi a on se ukloni na stranu sa Vojkom. Ispriča mu celu priču i postignute dogovore. Ujutro rano krenuše ka Divači sa stokom. Put zaista predoše bez ikakvih problema a sita goveda nisu se mnogo istrčavala pa prodoše bez gubitaka. Jedino je Radosav gunjđao da je bar jedno moglo slomiti nogu. Njemu se riba baš ni malo nije dopala.

Trgovac je već oko devet sati bio u Divači. Dok on nije došao, stočari su već odvojili Leninih 70 komada. Tek tada trgovac je video koliko junadi zapravo ima. To nije očekivao. Jovan mu odmah reče da će lako prodati ostalo ako on neće. Trgovac samo zadovoljno odahnu. Ukupno je bilo 486 komada jer su dvadeset Vojko i Radosav prodali u Pivki. Isplata je po dogovoru trebala biti u Trstu.

Oprezni Jovan nije želeo ništa da reskira. Većinu ljudi ostavi u Divači i tek kad se on vrati oni će u grad. U Trstu, Vojko je bio u svom elementu. Napuniše troje kola svilom, pamukom i finim tkaninama. Sve je to ukupno stajalo 250 dukata. Tek onda trgovac ih odvede da pogledaju posebnu robu, tepihe. Bili su

zaista bili izvanredni. Naredi momcima da polako odmotavaju jedan po jedan.

- Ovo vam je najčjuveniji kirman tepih nastao u Persiji, pa preko Magreba i Tetuana stigao pravo u Trst. Skupo sam ga platio i sada ga vama nudim. Ostali su manji i jeftiniji, ali isto tako lepi.- Jovan priznade da je trgovac u pravu. Tepisi su bili vrhunski rad persijskih majstora. - Ako uzmete svih deset daću vam ih po dobroj ceni, jer to je suviše skupo da bi ih držao u magazinu.

Trgovac nije lagao. Tri meseca ranije jedan od brodara koji su navraćali kod njega a bavili se svim i svačim, šapnu mu da ima posebnu robu. Mada kapetan nije puno znao o vrednosti robe koju je imao, tražio je 50 dukata. Trgovac je platio i sve preneo u magazin, ali je na svoju sreću bio tih i oprezan. Kasnije je čuo da se jedan mletački brod nasukao na neko ostrvo u blizini Zadra, a ovaj kapetan i nekoliko članova posade doplovili do broda i »očistili« sve što se moglo. Kad se more malo smirilo, mornari spasoše mletački brod, ali bez dela tovara. Povika da se razbojnicima stane na put nije imalo puno uspeha jer brod pljačkaš niko nije "poznavao". Jedini putokaz ostali su tepisi. Tako je trgovac imao robu vrednu 250 dukata koja mu je lako mogla doći glave. Jovan je za njega bio prava prilika da se oslobodi muke a možda i nešto zaradi.

Tražio je 150 dukata, Vojko nudio 100 i kao glavni argumenat stalno ponavljao kako to u "Panonija može izatkati svaka žena". Na kraju se trgovac toliko smejao tome, da ga Vojko prestade ubeđivati. Jovan je znao vrednost "Persijanera" i skoro da je pogodio kakve su muke mučile gazdu kada je krenuo sa cenom upola manjom od stvarne vrednosti. Na kraju Jovan preseče ubeđivanje. "Neka bude po pola, 125 dukata". Obojica se nevoljno složiše. Jovan je bio siguran da za njih u Ugarskoj može dobiti znatno više. Preostali prostor u kolima napuniše ukrasnim predmetima, priborom za jelo, poslužavnicima. Sve ukupno napraviše pazar od 470 dukata. Sad dođe red i na trgovca da on izvadi dukate. Dugo se sabirao da bi na kraju rekao 2480 dukata, manje 470, za isplatu 2010 dukata. Složiše se da je računica dobra. Jovan ga zamoli da mu da nešto sitnijih para kako bi mogao podeliti ljudima ako već hoće nešto da kupe u Trstu. Jovan je od trgovca kupio svile u tri boje, nešto pamučnog platna i finog materijala za košulju. Sve to posebno zapakova. Kod zlatara kupi dva zlatna prstena, i prekrasnu grivnu, vizantijski rad. Na kraju kupi prekrasan samostrel velike snage. I za sve to je platio 25 dukata. Pozdraviše se sa trgovcem jer se oni više u grad nisu mislili vraćati. Vojko ga usput nehajno pripita:

- Nego za malo da zaboravim. Ima tu u kolima neki zamotoljak pa mislim da nije greškom unutra.

Jovan pocrvene.

- To je moje.

- Znam, ali sam te morao pitati da ne bi bilo zabune.- Tako vizantijska grivna krenu ka Panoniji.

Još iste večeri deo momaka se iz Divače spusti u Trst a drugi odoše sutradan. Već uveče svi su bili u Pivki. Priču sa Vojkom dok su putovali dobro je zapamtio. Lenu spomenu kad reče da će joj dodati još koji dukat od ovog što je više uzeo za njenu junad. Vojko ga znatiželjno pogleda, a njemu odmah damari udariše u čelo.

- Ne ljuti se dragi moj prijatelju. Ti si ratnik u duši koji sa ženama slabo zna. Zato si ovakav. Žene nisu za sramotu, a želiti neku jeste muška osobina. Vi gorštaci na to gledate drugačije. Kao na čast i poštenje. A imao si priliku videti da je u boljim kućama u našim krajevima, zavođenje poput nekog zanimanja u časovima dokolice. Ti si kupio jednoj ženi ono što si mislio da trebaš. Ja toliko nisam za deset žena. A sve su bile zadovoljne. - Jovan htediti nešto reći, ali ga Vojko zaustavi- Znaš da ti govorim iz srca. Ti si sada na pragu nečeg velikog. Video sam ti to u očima. A da li će od svega toga nešto biti zavisi samo od tebe. Ona ti u tome neće pomoći jer ju je život dosta tukao, a ti ne znaš. Jedini spas ti je da budeš tih i uporan.

Svaki je bio zadubljen u svoje misli. Jovanu se Lena neprekidno motala po glavi. Imao je utisak da je tu pred njim. "Imaš li još one tvoje rakije" upita Vojka, a kad mu ovaj dodade pošteno nategnu dobar gutljaj.

- Ti si moj prijatelju ratnik i to ćeš ostati. Ono što si ovih dana uradio, to je za tebe tek avantura. A gazda Ištvan koji je i sa majkom trgovao dok se rađao, ima u tebe golemo poverenje, ali ne zato što si trgovac, već što si ratnik. Da si trgovac nikada to ovako ne bi uradio. Vidiš malopre smo pravili računicu, a da ni jedan dukat nismo "otkinuli". Ti se toga nisi ni setio. Ja jesam!

- Pa zašto onda nisi predložio ?

- Zato što bi me ti odbio - Zastade gledajući nekud iznad njegove glave - Ja sam skoro 15 godina kod gazda Ištvana. Niko mu nikada nije bio odaniji ni verniji. Puno poslova obavljam za njega a nikad ni dukat nisam ukrao. Plaćao me dobro, a od ovakvih poslova imam i više. I onu kuću pored svoje mi je kupio. Ali ja nikad ne bi mogao raditi ono šta ti radiš. Ja nisam za vođu. Volim da vodi neko drugi, a ja se prilepim uz njega, pa pomažem koliko god mogu. Samo se i mome primiće kraj. Nema mi druge nego naći neku bogatu udavaču ili udovicu i skrasiti se pored nje.

Jovan pomisli da je i njemu vreme da se iseli od Jakšića. Reče to Vojku. Ovaj mu odmah dade za pravo.

- Ima tu imanje od 100 dukata, koga je neko zadužio a sada je prazno. Loše je održavana, kuća je slaba i prokišnjava, ali sve se to može srediti. Imanje se

naslanja na šumu, a potok teče preko cele godine. Sve mislim da bi najpametnije bilo pregraditi ga i napraviti mali ribnjak, a na pašnjacima ima mesta za stotinak goveda. Neka se 30- 40 godišnje proda, eto ti za život.

Vojko lukavo zaškilji očima.

- Ako mene питаš ja ti kažem da ti je najbolje da malo pogledaš Lenina goveda ne bi li tako nešto zasnovao. Onda ne moraš da misliš kome ćeš ih prodati. - Jovan oseti peckanje, ali savet je bio dobar. Ako stigne, to bi lako mogao uraditi.

Kiša ih je ispratila na put. I Radosav je mislio da nemaju šta čekati, jer kiše ovde znaju dugo padati, a neće im mnogo smetati. Imali su sreću na kraju dana, pa prenoćište nađuše u dobro vođenoj krčmi sa lošom hranom, ali suvim ležajevima. Ni sutradan vreme nije bilo puno bolje. Kiša je manje padala, ali dovoljno da već nakon sat vremena ljudi budu mokri. Tek narednog jutra, konačno stade. Jovan je već postao nestrpljiv da izađe iz Štajerske. Nije se dobro osećao, a to što su sve morali plaćati skuplje, dovodilo ga je do besa. Trpio je. Onako u ljutini odjaha napred, ne vodeći računa da li ga neko prati. Tek kad se dobro izduva stade. Trojica momaka su stala kraj njega.

- Kud ste krenuli.

- Sa tobom - odgovori jedan - Radosav nas je poslao da budemo uz tebe.

Jovan se zagleda u bistrog momka, širokog u ramenima, nemirne plave kose. "Koliko se sećam ti si Ognjen", momak zadovoljno potvrdi. U neko nađuše još tri momka koja je Radosav poslao da idu ugovoriti večeru. Pohitaše svi zajedno.

Naredni dan stadoše pored krčme koju je Jovan odranije znao, na Raskrižju. Odatle je jedan put je vodio prema Celju, drugi pored Save. Jovan odabra južni put, izbegavajući carske gradove i njihove namete. Navuče međutim, sebi drugu brigu na vrat. Grupa turskih odmetnika lutala je krajem, upadajući munjevito u sela i kupeći sve što im dođe do ruke. Naredi da ljudi budu spremni za odbranu. Već sutradan pokazalo se da je to bilo dobro. Nisu putovali ni desetak kilometara ptujskim putem kad se odnazad začu graja i vika. Omanja banda pokušala se dočepati kola i konja. Jovan poput vuka povuče šest momaka za sobom pa jurnuše u gužvu. U punom trku zabiše se u napadače koji pokušашe nespretno da se izmaknu, ali za takav manevar morali su biti znatno veštiji. Jovan nemilosrdno počeo deliti udarce na obe strane. Ognjen i momci činili su to isto. Šestorica ostadoše na zemlji, a četvorica se dadoše u beg. Napad sa strane Radosav je odbio i sada dreknu da ga svi mogu čuti "Za njima". Jovanu kratko reče "Neka ih gone, nek se uče".

Nije sve bilo tako sjajno kao što se činilo. Vođu nisu uhvatili, a privedoše

petoricu živih razbojnika i tri konja. Razbojnike privezaše za drvo. “Tuci, ali da ostanu živi”. Jovan se uplaši kad vide da nema Vojka. Jedva ga pronade u jednim kolima. Sam sebi je nazdravljao, “Moglo je to i brže”. Jovan se nasmeja i ostavi ga da proslavlja pobeđu. Tri momka su morala na kola, ali niko nije bio tako ranjen da bi se strepilo za život. Tog dana nisu mnogo prešli.

Konačno ih obasja sunčan dan. Bio je 22. avgust. U rano popodne predoše Dravu i uveče nađoše smeštaj u nekim napuštenim kolibama. Jovan prespava u kolima. Tek sutradan naveče u dvorištu pod Čakievom kulom, Jovan se sporazumede sa gazdom, pa dade ceo dan da se ljudi odmore. Kad nastaviše put bili su orni i dobre volje. Više im kuća nije bila tako daleko, a Jovan je koristio priliku da im gde god je to moguće, pojača hranu. U toplo veče nakon što su prešli Dunav, Miša mu to i reče na svoj način.

- Možda te Srbi vole, ali ovi moji će za tobom i u vodu ako treba. Mesec dana su radili ali se svi deblji vraćaju kući. Teško da će im neko verovati.

Na poslednjem odmorištu pre Segedina u prozračno povećerje, dva lovca vratiše se u logor savelikim srndaćem. Dobro ga upakovaše i spremiše za gazda Ištvana. Poslednjeg dana avgusta, oko podne stigoše u Segedin. Napred odjaha Jovan i Vojko sa malom Ognjenovom pratnjom, a Radosav ostade da do kraja sprovede kolonu. Gazda Ištvan se zagleda u svog mrkog kompanjona pa kad mu vide osmeh na licu, skoči sa terase i pođe im u susret. Trgovac se najpre izpozdravlja, pa čim se okrepiše upita ih za put i rezultate. Jovan pogleda u Vojka i dade mu znak da priča. Sekretar znajući dobro svog gazdu bio je konkretan kod svake sitnice, ništa ne zaboravljajući. Na kraju mu pokaza papir sa obračunom. Tek tu Jovan vide šta znači biti pravi trgovac. Gazda Ištvan je zapamtio svaku cifru i svaku robu. Učini mu se jedino da je dosta dato za ćilime, ali će sačekati da najpre vidi robu.

U dvorištu nastala trka. Trebalo je spremi večeru za toliko ljudi. Još kolona nije ni pristigla a sluge zaklaše jedno svinjče i jednog brava. Spremaće se dva paprikaša, “jer će sigurno poneko doći da vidi goniče”. Čim kola stadoše naredi da se roba istovara u veliku sobu da je može na miru pregledati. Sada je već morao odati Jovanu priznanje za tepihe. Tek kad svu robu istovariše, Jovan pozva Ota i naredi mu da skinu srndaća sa kola. Gazda Ištvan je zaista znao da se raduje. Malo kasnije u velikoj sobi, njih trojica napraviše obračun. Jovan se nije hteo mešati, samo napomenu da je ono što je uložio uzeo, ali zarada je u dukatima kod Vojka. Trgovac počeo nešto švrljati po papiru da bi nakon pola sata bio spreman.

Odvoji novac namenjen ljudima, posebno nagradi nekoliko svojih momaka među njima Mišu i Ota, pa zapita koliko dati Radosavu. Složiše se da to bude 15

dukata, a za Vojka pored njegove redovne plate od 5 dukata koliko ima kod njega, dodade još 30 sa ovog puta. Vojko je bio zadovoljan. Videći da gazda ne misli nastavljati dalje priču, ustade i izađe da zaslužene nagrade podeli momcima.

- A sad da vidimo kako ćemo ti i ja. Reci mi sa koliko bi ti bio zadovoljan.

Jovan razmisli nekoliko trenutaka.

- Sa 200 dukata. - Pomisli da nije možda mnogo rekao - To zato što sam i ja kupio 50 komada i sva zarada je od toga tu u zajedničkoj kesi. Ja sam samo uzeo nazad 100 dukata koliko sam za njih platio.

- Ne plaši se nisi mnogo rekao. Za sve ovo što si uradio a ja finansirao, tebi pripada još toliko i moja zahvalnost što si sav posao ovako uradio. Evo ti 400 dukata, pa vidi šta ćeš sa njima.

Veliki novac za onog koji do juče nije imao skoro ništa i o svakom dukatu je morao voditi strogo računa. Mnogo više nego što je tražio i nego što se nadao.

- Sad mi reci kako si zadovoljan.- Jovan udahnu i nasmeši se. Gazda Ištvan podiže čašu i nazdravi mu na srpskom. - Doveče ja spremam posebnu večeru zato nemoj da mi nestaneš.

Kad se odmorio pozva Radosava. Izvadi 20 dukata i dade mu ih. Posle toga podeli još deset dukata ne zaboravljajući Mišu, Ognjena i jednog goniča. Namenio je još i 10 dukata Leni, ali o tome nije govorio nikom.

Radosav sav smeten sa silnim dukatima u džepu nije znao šta bi i kud bi. Već sa pet dukata podmirivao je sve potrebe svoje kuće, a sve ostalo je bio višak. Napolju su momci već zapevali, ali par momaka je ipak pazilo da sada kad se jede i pije slobodno, slučajno ne dođe do sukoba. Radosav reče da će pored momaka koji na sve to paze i on ostati budan dok god bude trebalo.

- A sad mi reci šta si naumio sa Ognjenom ?

- Neka za sada bude uz tebe. Ima par svojih dobrih momaka koji ga u svemu slušaju. Rekao sam mu da te ne ispušta iz vida, pa ako ti kreneš u sunovrat, onda neka i oni idu za tobom. Neću da ti se svaka budala može približiti kako hoće i ne daj bože kakvog goreg zla. Ognjen je dobar ratnik, voli šetati i ići na stranu. Kad nađem nekog pouzdanog kao on, ali manju lutalicu, daću ga tebi umesto njega. - gledajući Jovanov neodređen pogled, Radosav za trenutak pomisli da će Jovan biti protiv.- Ja ti od ovog odustati neću dok sam ja god sa tobom, sviđalo se to tebi ili ne.

- Kad je tako neka ti bude. Ti sutra kreni u Lipovu. Pusti momke nek se malo odmore i provesele kod svojih kuća, a dotle ću i ja doći. Ja ću zakasniti nekoliko dana jer se moram povratiti natrag i još jedan posao obaviti. Ako već moraju neka Ognjen i njegovi momci idu samnom, ali ko boga te molim nemoj više od trojice.

Kad ujutro Lipovčani odjezdiše, Jovan pođe da se oprostí od gazda Ištvana i Vojka. Gazda je ćutao, ali mu Jovan u pogledu vide da zna gde će i kuda će. Kao da je govorio “samo napred”. Vojko je međutim imao nekoliko pemetnih saveta.

- Ti ideš na put do Cobora. E sada što imaš nemoj sve nositi, nego raspodeli na nekoliko delova. I nemoj raniti no okasni. Jer ako uraniš, dobićeš ručak i doviđena, a ako okasniš nemaju druge nego da te zadrže na spavanju. A noć je uvek saveznik onih koji hoće.

- Hteo ne hteo moram okasniti. Dug je put.

- A gde žuriš. Za jedan dan neće pobeći, nego bliže Coboru zastani pa se dobro odmori i sutradan po podne odjaši tamo gde treba.

Jovan je ipak uradio na svoju ruku. Stigao je u Cobar Sent Mihalj oko 10 sati pre podne. Ali ako tu nije poslušao Vojka, kod poklona jeste. Odjaha pravo na imanje verujući da je gazdarica tamo. Morao ju je sačekati. Konačno se začu topot konja i Lena izađe iz dvokolice rekavši nešto kočijašu. Koraćala je skladno i žustro, a kao gar crna kosa imala je neki ćudesan odsjaj na prepodnevnom suncu.

Gledaj je u oći - setio se Vojkove poduke u njima sve piše.- ali Jovan je za to bio potpuno “nepismen”. On je jedino znao šta on misli, ali samo dok se udovica nije pojavila, posle toga je i to zaboravio. Pozdraviše se poput dva muškarca ćvrstim stiskom ruke. Ukratko joj isprića kud su išli i gde su prodali robu. Zaćuta. Tomo koji se pojavi razbi Jovanovu ćutljivost. Reći potekoše same. Prićao je o mukama i zadovoljstvu na putu, trgovcima i trgovanju, Trstu i Mankalfonu. Reće Ognjenu da donese paket sa konja, pa ga predade Jeni, a iz pojasa izvadi nož i dade ga Tomi kao njegov i Vojkanov poklon. Jena pažljivo razvi paketić. Nije znao da li joj se poklon dopao ili ne.

- Ostaješ na rućku?

Više je to konstatovala nego pitala, pre no što uće u kuću. Gledao je za njom jedva razumevajući šta mu to Tomo prića. Brzo se vratila, htela je još da ćuje. Razumeo ju je, ovde su gosti bili retki. Zato se trudio da govori sa što više detalja. Rućali su u kući, a pratnja na terasi. Razgovor je ćesto zastajao, pa se izmedju rećenica gnjezdila tišina, govoreći i ona nekim svojim jezikom. Lena ga na kraju upita kako je njena junad prošla.

- Najbolje sam je prodao. Odavno takva stoka nije doterana tako daleko. I ja sam namislio zasnovati stoku na svom imanju, pa bi od tebe kupio krava koliko budeš mogla prodati.

Lena prihvati, ali reće da to nije jednostavno.

- Samo podolac može živeti i napredovati bez zaklona. Koliko je važno dobro izabrati, isto je toliko važno da stoka prezimi zimu bez gubitka u težini. U ovoj

okolini samo moja stoka ima zimi obezbeđenu hranu, a leti nakosimo toliko da joj zimi možemo davati bez štednje. Da nije tako ne bi ni moja tako izgledala. Ja imam 200 krava i skoro svu telad uspevamo da sačuvamo.

- Gde si sve to naučila?

- Od pokojnog muža. Nije mi ostavio veliko bogatstvo, ali me je mnogo čemu naučio.

Predloži da mu pokaže imanje. Tomo već za nekoliko minuta javi da je fijaker spreman. Imanje nije bilo veliko i svo je bilo okrenuto ka rečici. To je ujedno bila i granica prema komšijama. Trska je na nekim mestima bila prosečena da bi junad mogla do vode. Malo jezerce su ljudi napravili a Lena se pohvali da uvek ima dobre ribe. Jovan pomisli “šta li bi Vojko sada uradio”? Nije znao. Više čuteći nego pričajući vratiše se na imanje.

- Trebao bih da krenem, dug je put.

- Kuda ideš ?

- Najpre u Segedin pa onda u Lipovu. Otac mi je tamo, a već dugo ga nisam video. Najpre sam došao ovamo - pa kao da se zastidi. - Ovo mi je bilo usput.

Koliko je bilo usput vraćati se nazad 100 kilometara znali su oboje. Nije imao hrabrosti da je pita da ostane, niti je ona i jednim gestom pokazala da bi to želela. Tek kad su se opraštali, napomenu Jovanu da pozdravi gazda Ištvan i da dolazi kod njega da pazari, a on neka joj obezbedi pristojan smeštaj u Segedinu na nekoliko dana. Jovan razumede da mu je na fini način rekla “Budi tamo”.

U Segedinu, gazda Ištvan je bio u euforiji. Još na vratima dočeka ga povikom

- Imre Batori, sutra dolazi jedan Batori. Tvoj gospodin gazda postaje Veliki ezermešter.

Jovan je čuo za veliku grofovsku porodicu Batori. Pripadnici porodice imali su imanja po Mađarskoj i Erdelju. Razne priče kružile su po narodu, najviše o njihovom bogatstvu i moći. Poznati po svojoj ekscentričnosti, bili su veliki donatori i ljubitelji umetnosti. Jedan od Batorievih sutra dolazi da vidi persijske tepihe i možda još po nešto.

- A ako se bude moglo rešićemo i tvoj problem.

- Koji ?

- Donet je neki zakon po kome Srbi ne mogu naseljavati slobodnu državnu zemlju, niti je mogu kupiti.- Jovan razočarano sede. Ali to nije bio kraj. - I ono gde ste sada, potpada po ovaj zakon. Srbi su, mladi moj prijatelju, u nemilosti dok god je mir. Ako bude rata, menjaće se i zakoni.

Jovan nije ni pokušavao da razreši sve igre koje su se na dvoru vodile. Samo su sada svi njegovi planovi bili dovedeni u pitanje.

- Mislio sad da sa druge strane Moriša kupim napušteno imanje vredno 150 dukata. Ima sve što meni treba. Veliko je, zalazi u šumu, ima nekoliko potočića. Kao stvoreno za uzgoj stoke, a opet je sa druge strane i van puteva pa nikom ne pada u oči.

- I to ti spada pod ovaj zakon.- Gazda Ištvan je bio praktičan - Sačekaćemo do sutra da vidimo hoće li Batori da pomogne. Ako neće, smislićemo nešto sami.

Prekrasna kočija plemenitog Batoria zaustavi se pred gazdinom kućom sutradan oko podne. Gazda se topio poput snega na majskom suncu kad grof sa pratnjom uđe u kuću. Odbi sve što mu je ponuđeno i odmah zatraži da pogleda robu. Gazda Ištvan naredi da se tepisi unose. Podesio je da mu se pokazuju dva po dva, da bi na kraju video i najlepší. Grof zadovoljno reče da će kupiti sve i odmah sam reče cenu - 500 dukata. Gazda Ištvan preživi udar, jer nije mislio tražiti više od 350. Naredi da se tepisi pažljivo pakuju a grof zadovoljan zbog kupovine, udobno se namesti u fotelju. Sad već nije žurio. To dade priliku gazda Ištvanu da ga upozna i sa narednim putovanjem u Mletke i namerom da odatle donese probranu robu a posebno predmete od čuvenog stakla i nakit. Usput iznese i problem njegovog glavnog čoveka vezanog za zemlju oko Lipove. Batori obeća da će to urediti, ali da to košta 50 dukata, pa će sada gazda Ištvan kao glavni sponzor dobiti 450 dukata za robu. Jovan će imanje platiti koliko ono bude koštalo. Naredi svom sekretaru da se pobrine za to i posle javi kako je urađeno.

Kad nakon pola sata grof ode, gazda Ištvan nasu sebi poveću čašu rakije i iskapi je na dušak. Odmah posla po Jovana. Ispriča svoj razgovor sa plemićem i obećanje da će sve urediti. A 50 dukata koliko mu je odbio i onako je mislio dati Jovanu pa ga zato sve to ništa ne košta. Kad ispriča šta je imao Jovan mu reče za Lenu. Gazda će je smestiti u svoju staru kuću, pa neka ostane koliko hoće.

- A ti idi u Jenovu i vrati se, nemoj da te čeka - Jovan pomisli da svi sve znaju sem njega.

Oca zateče u tmurnom raspoloženju. Tek ga je sinov dolazak malo trgao iz tmurnih misli. Celo popodne Jovan posveti ocu, svestan da mu je nedostajao. Pričao mu je ceo put sa mnogim detaljima. Uveče kad sedoš za sto, Nikola postavi pitanje koje je njega mučilo. On bi u svoju Zetu, a ako već ne može ono bar do Kotora.

- Sve bi mi bilo lakše kad bi znao da ću umreti i biti sahranjen na svome. Ovako gledam vas mlade izbegle ko zna odakle, kako zaboravljate mjesta i korene i postajete domaći - shvati da je preterao , ali je nosio svoju muku. - Od našeg prvog razgovora nisi ništa učinio i ništa mi nisi obećao. Sada mi reci da hoćeš pa ako ne uzmogneš znaću da si hteo i probao, pa nije moglo. Ja sine od tebe tražim samo moguće, a ne nemoguće.

- A šta ću ja ovde bez tebe ?

- Kad god ti zatrebam u san ću ti doći i pomoći više nego ovako. A ti ćeš samnom biti uvijek jer ja nikog drugog sem tebe nemam.

Da se ikako moglo Jovan bi ovaj razgovor bio izbegao. Kao za inat niko ne uđe u kuću, da ga bar odloži..

- U Zeti ću biti u zemlji ko čovek. Da ti grob poštuje i onaj koga si znao i koga nisi. A ovde da me proglase nečastivim pa da mi babe i djeca grob lukom posipaju. Neću!

- Šta kaže Makarije?

- Najpre je mislio kao ti, a sada misli kao ja.

- Turci su ti u Crnoj Gori!

- Tamo gde ja idem niko ne može opstati no Crnogorci. Može doći ko hoće, ali svi će oni svojoj kući, a Crnogorci ostaju. Na Cetinje se teško dolazi a lako i brzo odlazi.

Nakon pola sata razgovora, Jovan popusti. Tvrdo je obećao da će sve uraditi što je do njega, pa ako sve bude kako treba, možda će već u ljeto biti tamo gde želi. Nikola prinese krst. Jovan nemade kud.

Ujutro sa Radosavom ode da obiđe imanje. Sada na njemu nije bilo nikoga, sem nekoliko koliba u blizini reke. Imanje je bilo dovoljno udaljeno od puteva, pa je svojim jednim delom već zahvatalo i brda Zarande, a putevi su prolazili mimo imanja. Zapuštena kuća od Moriša je bila udaljena oko sat hoda. Čak i takva dominirala je okolinom jer je sagrađena na malom brdašcu. Sve se to Jovanu sve više sviđalo a nadao se da će gazda Ištvan uspeti da mu pomogne. U povratku krenuše dužim putem prolazeći kroz kraj kojeg su Srbi naselili. Bez nekog reda ređale su se kolibe, nastambe od pletera, ali i kućice od tvrdog materijala. Na kraju svratiće u Radosavovu kuću. Majka je bila unutra pa se obradova neočekivanom gostu o kome je puno slušala. Kuća je bila iznenađujuće dobro uređena. Svi zidovi oboženi drvetom i to se videlo da ih je radio majstor, a u jednom delu veliki kamin koji se koristio i za kuvanje. Mlada žena uđe u kuću i Jovan pomisli da mu je to sestra.

- Ovo je Ljuba, ona živi sa nama.- Na Jovanov upitni pogled Radosav pocrveni. - Nije imala gde pa smo je majka i ja priveli kod nas.

Radosav se nije plašio udariti na turski odred, ali sada je zapetljavao, zamuckivao pokušavajući da objasni gde je našao devojče i kakvi su zapravo odnosi sa njom. Jovan kao "iskusni poznavalac" ljubavnih problema, sad je uživao gledajući nekog drugog kako se preznojava. Na kraju Radosav priznade da mu je to žena. A Jovan kratko prokomentarisao da je to mogao reći odmah. Ponosno poput pravog gazde odvede svog gosta podno kuće gde se izležavalo

desetak svinja, “da ne bude gladi”. U kući razgovor je krenuo drugim putem. Jovan je želeo da se ljudi okupljaju, trebaće.

Napolju se čula galama i govor nekoliko ljudi. Radosav izađe pa se brzo povrati.

- Neće da uđu, tebe čekaju.

Trojica momaka čuli su da je Jovan tu i došli da ga mole da ih primi. Radosav ih je znao odranije i potvrdi glavom. Tog dana broj se povećao za trojicu, a sličnih situacija bilo je iz dana u dan. Na kraju su ljude morali odbijati.

Tih dana Jovan isprati Makarija i njegove kaluđere u Jenovu. Pozdraviše se ni sami ne znajući kad će se ponovo sresti. Jovan je nedelju dana kasnije bio u Segedinu kod gazda Ištvana. Hladnog septembarskog jutra, izađe na bunar da se umije. Zastade gledajući svoj lik u koritu. Nikada to nije radio. Učini mu se da je previše bled. Zatvori levo oko. Sad je svoj lik gledao u nekoj izmaglici. Kao da sa dva treptaja oka gleda u dve različite osobe. Toliko se bio navikao na ta dva pogleda da nije nikada iskrivljivao vrat da bi nešto video bolje. Otac Makarije mu je jednom rekao da levim okom vidi spolja a desnim iznutra. Sada dok je držao ruku na levom oku, na vodenom ogledalu je video neodlučnog, ustreptalog čoveka kome je potrebna pomoć. Lena je danas dolazila, a on se sve više plašio tog susreta. Obuče se u svečano ruho i ode da probudi Vojka. Za divno čudo gazdin sekretar je već bio na nogama. Nije postao ranoranilac nego je gazda Ištvan rano počeo raditi, pa je i Vojko morao ustati. Nešto će samo obaviti i odneti gazda Ištvanu, pa će onda pričati. Vрати se sa porukom da Jovan ide do gazde.

- Izgledaš kao da ćeš se ženiti - gazda ga kritički odmeri, pa otpusti Vojka. - Ja i ti moramo pričati otvoreno. Znam zašto se se tako uredio i zašto nigde nemaš mesta. Ja sam bio veliki prijatelj njenog pokojnog muža. Bila mu je dobra i čestita žena. Sama je već dve godine a imanje izgleda kao da je gazda živ. Vidiš ja za tvoje srce znam - zaustavi Jovana koji htede nešto reći - ti ćeš reći kad ja završim. Neuk si, nervozan i nestrpljiv, a koliko znam ni ona nije ravnodušna. Da jeste poslala bi Tomu da donese papire i kupi sve što treba, a ne bi sama dolazila. Svako kroji sam svoju sreću pa tako i ti. Hoću ovo da ti kažem. Ponašaj se kao domaćin i budi onakav kakav jesti. I pazi, kako poseješ tako ćeš i žnjeti. Dalje radi kako sam znaš, više o ovome nećemo pričati.

Gazda Ištvan odmah pređe na svoju omiljenu temu, skupocene predmete, posebno tepihe i staklo. Zovnu Vojka koji se u sve to dobro razumeo i mogao sa gazdom ravnopravno razgovarati. Gazda Ištvan je imao svoje planove i od njega izgleda nije mislio odstupati.

- Hoću da odem u Mletke i da tamo kupujem. Ja mislim da mi je to zadnje veliko putovanje, pa kad ostarim i budem sedeo uz peć hoću da ga se sećam. Već

sam mislio šta ću i kako ću. Vojko i Subota će biti moje oči i uši. Hoću da znam šta se i pošto prodaje, a šta me još bude interesovalo, saznaću od drugih trgovaca. A ti mladi moj prijatelju, bićeš onaj koji će sve to sprovesti. Na tebe računam a o detaljima ćemo pričati posle.

- Za to će trebati puno novaca.

- Nego šta. Ko je još čuo da se pesma od gajdaša naručuje a nema novaca u džepu.

Zaista zašto ne, pomisli Jovan. Pa on sam ima 400 dukata a ko zna koliko ih ima gazda Ištvan. Jeste on bogato živeo i trošio, ali nije zidao velelepne palate i razbacivao se sa novcem. Ima dosta, a uvek može pozajmiti. Jovan pomisli da će i njemu pozajmica trebati ako bude morao platiti imanje. Bez obzira na opasnosti, put u Veneciju bio je izazov kojeg Jovan ni za šta na svetu ne bi propustio. A onda mu sinu "Nikola". Možda je to bila prilika da odvede oca tamo gde je želeo.

Ognjen koji je jutros izašao sa par momaka na jahanje, vrati se oko podne. Šapnu Jovanu da će u narednih pola sata stići kočija iz Cobora. I zaista nakon nekog vremena u prostrano dvorište uđe kočija sa dva konjanika u pratnji. Gazda Ištvan iskorači prvi a i Jovan priđe da se pozdravi sa Lenom. Zadrža joj ruku u svojoj tek sekund duže nego što je nalagala etikecija. Oseti da je to primetila. U prostranom salonu, pusti gazda Ištvana da se raspita o putu, vremenu i stoci. Lena kao da prepusti Tomi da on odgovara a ona je tek ubacivala po koju rečenicu. Sunce što se probilo kroz prozor osvetli joj lice. Bila je lepa a sada dok se smešila na gazda Ištvana delovala je mladoliko. Jovan progovori tek po nešto, a gazda Ištvan i Vojko su vodili glavnu reč.

- Pripremio sam ti staru kuću. Znaš je, tamo si već odsedala. Nije velika ali će te se lako svi u nju smestiti. Imaš stalno na raspolaganju jednu ženu i jednog slugu. Naredi samo šta ti treba. A ja očekujem da mene i ove moje već sutra pozoveš na večeru.

Lena sad tek progovori duže

- Moram ti priznati da nisam došla samo da sredim papire, jer bi to mogao i Tomo sam, ali dobro sam prošla sa govedama - tek delić sekunde pogled joj je bio na Jovanu - pa hoću dosta stvari da kupim za sebe i imanje. Već odavno nisam bila u velikoj kupovini, nego sam nabavljala tek neke sitnice u Coboru.

- Možeš pazariti po celom Segedinu, ali najpre ćeš pregledati moj magazin, pa tek onda idi dalje. Sve što budeš kupila dobićeš nižu cenu. Kad te nema toliko dugo, moram te paziti da bi mi češće dolazila. Jovan mi nije verovao da ćeš doći, ali ja sam znao da ne sme proći dve godine a da me ne vidiš. I vidiš da sam to dobro pogodio.

Što je razgovor više odmicao, bokal sa vinom se sve brže praznio. Jovan

dobi priliku da češće i duže zagleda lepu došljakinju. Kad kuvarica najavi ručak, gazda Ištvan tako rasporedi goste, da Lena sedne nasuprot Jovanu. Gazda Ištvan je ponovo bio neprevaziđen šarmer, a njegova zdravica je kao i obično legla na plodno tlo. Kad se ručak nakon dva sata završi, Lena kočijom krenu u staru kuću, a gazda zamoli Jovana da ga predstavlja i bude pri ruci gospođi. Kad se gosti raspakovaše, Lena zaustavi Jovana već na vratima i zamoli ga da dođe predveče jer se htela raspitati oko robe i cena.

U sumrak Jovan zakuca na vrata “stare kuće”.

- Htela sam da vas vidim da bih čula još malo priča sa putovanja. Ako već ne možemo putovati, bar da uživamo u tuđim doživljajima.

Tek kad se malo oslobodio, poteče priča ne samo o ovom putovanju, već i o mestima gde je bio, najviše o Mlecima i Zeti. Nakon lagane večere, nastavi se razgovor, dok se Tomo prvi ne izvinu i ode spavati. Jovan u nedoumici htjede da pođe, ali ga Lena zaustavi da ostane još malo i završi priču o Boki. Čim ostadoše sami, razgovor odmah zape.

Lena namerno pusti da razgovor utihne. Ni sama još nije znala da li je sve ovo što radi pametno i kuda sve to vodi. Tek kad se pozdraviše “Do sutra”, mogla je razmisliti. Samo joj se u velikim tužnim očima videlo da je mnogo toga prošla. Taj crni garavi momak budio je u njoj neke davne emocije, vraćajući je deset godina u mladost. Ni sama nije bila načisto šta želi, mada je u Jovanovom pogledu sve videla. Na imanju je sve bilo jasno. Polako je prikupljala novac spremajući se za onaj dan kad će ga napustiti i otići u drugom pravcu, prema Trnavi. Tamo za goveda nije bilo dovoljno prostora, pa je umesto njih već sada imala dvadesetak kobil. Imanje sada nije puno donosilo jer ga je Tomo posećivao tek jednom godišnje, ali se zanosila mišlju da poveća broj kobil na pedesetak i uzgaja dobre konje za jahanje i vojske. Od toga će moći živeti. Sa onim što odavde ponese, biće joj dovoljno za miran život.

Nije mogla spavati. Ogrnu se pokrivačem i sede na krevet. Jedino je želela mir, a sa Jovanom ga neće imati. Pokušavala je da vidi koliko sve to može biti stabilno i koliko može trajati. Sama sebi nije mogla dati ni jedan odgovor. Na imanju kad su joj se javljale ovakve misli, sedala je na konja ili u fijaker i odlazila do goveda, nešto radila sve dok se ne bi iscrpila. Onda bi padala u krevet i sutra ustajala kao pročišćena. Sada joj san nije dolazio na oči.

A tek nekoliko stotina metara dalje, Jovan se ne znajući šta će sa sobom, brijao. Osećao je potrebu da nešto radi i sada je mehanički povlačio pokrete preko brade. On nije razmišljao o budućnosti. “Išao” je tek do sutrašnjeg dana i novog susreta. Najteže mu je bilo što ni sam nije znao šta ona misli i zato su naredna dva dana za njega bila poput košmarnog sna. Lena je bila tu, sasvim blizu a opet

predaleko. Pokušavao je da iz njenog pogleda, pokreta ili reči dokuči šta misli, ali iz ničega nije mogao izvući zaključak. Na rastanku, pre nego što se popela u kočiju, nagovesti mu da bi bila voljna da mu proda nešto goveda, ali “mora ih najpre videti, pa na proleće terati”. Kad je upita kad bi mogao doći, brzo odgovori “Možeš i za nedelju, dve dana. Kad god želiš. Ja sam uvek tamo”. Kad kočija zamaknu niz ulicu, mislio je da konačno ima taj signal.

Nedugo nakon što Lena otišla, Jovan se spakova i sa Ognjenom ode u Lipovu. Svo vreme posvećivao je ljudima koji su mu dolazili. Već su se počeli raspitivati o tome kuda će dalje, a bilo je i onih koji su predlagali da se ide preko Dunava na Turke. Sa Nikolom je već morao pričati sa puno obzira vodeći računa da se previše ne zatrči, ali opet da mu da nadu da bi se možda na leto mogao dosanjati i njegov san. Suviše je dobro znao Jovana da bi sumnjao u njegove reči. Nikola živnu. Za jedan dan zaboravi na sve bolesti koje su ga mučile, a njegova krevetsko bolovanje, postade tek prošlost. Makarije je otišao u Jenovu sa svojim kaluđerima, ali sada za Nikolu više nije bilo problema. Jovan je mogao mirno odjahati za Segedin.

Gazda Istvan je bolovao. Jovan već htjede da to prebaci na šalu, kad ga preseče.

- Ako ti je stalo do Lene pakuj se i idi u Sent Mihalj. Pre nedelju dana ovde je bio neki Šiljić iz Kamendina. Kupovao je za kuću, ali i neke poklone za Lenu. Prosiće je i ako pristane, vodi je na svoje imanje. Pazi bogat je i po tome se sa njim ne možeš meriti, a udovac je. Uzmi nekog od mojih konja ako je tvoj umoran, pa sutra na put. Mada sad već nemaš zašto žuriti. Ako mu se obećala onda si zakasnio, a ako nije, onda se moraš za nju boriti ali sa njom. No nijedno ti nije lako.

Sutra več ulepljeni blatom i isrcpljeni od puta, Jovan i Ognjen sjahaše pred Leninom kućom u Cobor Sent Mihalju. Krupna žena otvori kapiju, ali je Lena na doksatu gledala dolazak očekivanih gostiju. Smešila se dok joj je oštar vetar sa Dunava vejao kosu. Najpre se oprae pa presvukoše i tek onda uđoše u gostinsku sobu. Ognjen ostade uz peć u kuhinji, a Jovan zateče gazdaricu užarenih obraza. Iz kamina je dopirala prijatna toplina. Sede ga na široku fotelju.

- Radujem se što si došao. Jesen je, vetar fijuče kroz granje i useke pa uvek noću imam osećaj da se mrtvi dozivaju. Sigurnija sam kad je neko sa mnom.

Oči su joj bile vedre, a pogled kao da je sve govorio. Još uvek nije bio siguran. Hteo je da je upita šta je bilo sa Šiljićem, ali nikako da mu pruži priliku. Veselo je čavrljala o svemu i svačemu bez nekog posebno reda. Tako je protekla i večera. U neko doba noći povuče se na spavanje. Ujutro je oseti dok se uvlačila pored njega pod pokrivač.

Božić je čekao sa snegom. Crnojevići su po običaju strogo postili. Pop Jovo pokušao da Nikolu nagovori da se omrsi jer mu ovo za zdravlje nije dobro, ali ponosni Crnojević glatko odbi. Na Badnji dan pod strehom poslagao je tridesetak prasadi što većih što manjih. Pekle su se Božićne pečenice. Uglavnom su ih doneli Jovanovi momci, spremni na još jedno druženje i priču. Glavni majstori su bili ljudi koji su se doselili iz srednje Srbije. Jovan je video da su ljudi dosta oslabili, ali su se poput njega, tvrdoglavo držali običaja. Dok su pečenice zanosno mirisale, a rakija se polako pijuckala pop Jovo je razgovarao sa ljudima. Objašnjavao je suštinu posta, ali i potrebu da se post zvanično ukine kod nekih ljudi. Crkva će dati oprost. "Čuvajte decu i ne dajte da vam od gladi umiru. Naša crkva kaže da njima hrana treba. Ako ste u pravednom ratu, ne možete se postom boriti protiv neprijatelja". Nasmija se "Da u post spada rakija, nikad od mene oprost ne bi dobili". Ali rakija se mogla piti, pa se društvo dobro oraspoložilo.

Otac i sin su rano ustali. Nikola svečano obučeno zaželi sinu "Hristos se rodi" pa se izljubiše.

- E da poželim danas na ovaj sveti dan nešto i da to više ne pominjem. Da mi pomogneš da ovaj dan iduće godine dočekam u našoj kamenoj kući u brdima.

Jovan mu potvrdi. Popiše po rakiju kad se napolju začu topot konja pa vesela galama. "Mihajlo" rekoše skoro u glas. I zaista beše Mihajlo, prvi polaznik kuće Crnojevića. Nikolu poljubi u ruku pa se izljubi sa Jovanom. Onda poput sinajskog mudraca sede na tronožac i počeo džarati badnjak. Kad konačno iskrice počeo iskakati, Mihajlo se tobože ozbiljno obrati Nikoli.

- Dobro je što se vatra rasplamsala pa neću morati lagati. Mislio sam da kažem da mi iskra upade u džep i progori ga, pa mi tako pare propadoše.- Nikola veselo izvadi jednu mađarsku zlatnu foritnu i pruži mu je "Uzmi možda zapuši rupu". Mihajlo veselo zgrabi zlatnik i počeo se vajkati što Božića nema češće u godini, ne bi ništa morao raditi, samo bi gledao da bude prvi kod Crnojevića. Tek što su se počeli mrsiti sa pečenicom kad novi topot najavi gosta. Radosav uđe da čestita Božić. Ali nešto se meškoltio pa ga Jovan upita šta mu je

- Svi kažu da za Božić treba nešto otpočeti raditi, pa sam najviše zbog toga nešto mislio a tiče se i tebe. Hoću da se ženim i da mi ti budeš kum - istrese u jednom dahu i zažari se u obrazima.

Jovan skoči nasu rakiju pa se kucnuše i izljubiše.

- Neka ti je u zdravlje kume.

Jedva da su seli kad novi posetilac, ali kad vide goste snuždi se. Ognjen je ove godine zakasnio a samo mu je Mihajlov srdačni osmeh govorio da ništa nije slučajno. "Priznaće" ga za drugog polaznika, ali je dar bio mnogo manji. Tek onda vide da je vođen neki ozbiljan razgovor, pa kad vide crvenog u licu Radosava, sve

mu postade jasno. “Bolje da sam ja zakasnio nego ti” skoro promrlja i odmače se da ga Radosav ne bi slučajno zakačio rukom. Venčanje je obavljeno u crkvi u Lipovi, tri dana po Božiću.

Sredina januara bila je kao božjom rukom stvorena. Visoki snežni pokrivač, prekrasan sunčev dana, temperatura tek nešto iznad tačke smrzavanja, a od vesele graje dece nije se moglo proći već od jutarnjih sati. Pop Jovo i Nikola sedoše da doručkuju. Sveštenik vide da je Jovan usiljeno veseo. Načuo je on gde njegov štićenik odlazi, ali nije ga hteo pitati.

- Da sam mlađi, ja bih u sanke pa na put. Šta ima lepše nego po ovoj milini putovati. Sunce i sneg, a dobri konji u sankama, pa teraj. A nas dvojica ćemo se dobro snaći i bez tebe dok je moje Milice kod kuće.

Jovan skoči na noge

- Dobro kažeš oče. Odoh ja do Segedina da iskoristim ovo vreme i malo prebijem koju sa gazda Ištvanom.

Nikola se već odavno bio privikao na ovakve obrte kod sina. Ni sad nije pravio probleme. Uostalom, najvažnije mu je bilo da je kuća topla, a pored sušene hrane, počesto je u pomoć priskakala i popadija, posebno kod jela za koje je znala da ih Nikola voli.

A kod Jovana se nije se znalo da li je brže odjahao ili se vratio. Nedugo za njim stiže Ognjen sa sankama i dva dobro uhranjena vranca. Dva dana kasnije bio je kod Lene. Zima kao da je dodala još jednu notu njenoj lepoti. Jedva je dočekao da ostanu sami. U noći ležeći jedno pored drugog, Lena je bila odlučna:

- Suviše Božića sam već provela sama. Više neću. Ti si moj čovek i za Božić treba da smo zajedno. - Više ništa nije rekla, a Jovan joj dade za pravo.

Nekoliko dana kasnije zajedno krenuše u Segedin. Lena je uživala u varoši, trudeći se da vidi što više. Znala je sedeti i skrušeno slušati gazda Ištvana u svoj njegovoj rečitosti. A on ni jednog trenutka nije zaboravio da bude kavaljer, diskretno ugađajući Leni i podešavajući po njoj svako jelo. Ali čim je započela priča o novom putovanju, odmah je to postajao trgovac Ištvan Keveždi koji zna šta hoće. Jovan je naglas morao priznati da on tim kombinacijama koje su se u njegovoj glavi rojile, nije dorastao. Više nije bila u pitanju samo stoka, gazda Ištvan je hteo da i sva kola koja idu u pratnji budu propisno natovarena. A sa čime, to je već bila tema za razgovor.

Krenuše beskrajni razgovori o tome kako iz Trsta otići u Veneciju i tamo kupiti robu, kakve su mletačke carine, kako se roba može prevesti. Sve to kao da je učvršćivalo gazda Ištvana u svom planu. Jovan ga jednom upita koliko zapravo para misli nositi.

- U žitu 200 dukata, u stoci 1700 dukata, mojih para oko 1200 dukata,

tvojih bar 300 i ono što pozajmim uz interes oko 1600 dukata. To je sve zajedno oko 5000 dukata. Da se zapamti kada je gazda Ištvan kupovao!

Bila je to lepa suma čak i za Mletke. Bez sumnje će gazda Ištvan i tamo pobuditi veliku pažnju. Još ako uspe robu provući sa što manjim carinama usput, zarada će biti velika. Problem je iskrasao tamo gde ga niko nije očekivao. Gazda Ištvan se jedno jutro pojavi besan kao ris.

- Pljačkaši, pravi pljačkaši - morao je najpre doći do daha. Jovan pomisli da ga je neko noćas sigurno pokrao, jer kad gazda koristi mađarski izraz "rablo" onda je vrag odneo šalu. No nije. - Znaš li šta se sada dešava što mene treba da zaustavi i da mi ceo posao upropasti. Prokleti Germani. Sada se kroz Ljubljanu ne može proći ako imaš robu. Moraš je kod njih izneti na trg i tek ako za šest nedelja na nađeš kupca možeš ići dalje. Prokletnici. Čak su i Turci bolji. Oni dubrovčanima naplaćuju samo 2 posto carine i ništa drugo. A ovo znači da će nas ucenjivati i bud zašto kupiti našu robu. Moramo tražiti druge puteve.

Bio je istinski besan. A kako i ne bi kad je u njegove dva meseca pravljen planove, uskočila takva kočnica za koju nije video lek. Njemu ni na kraj pameti nije bilo da robu prodaje na ljubljanskoj pijaci.

Kako je brzo došao, tako je brzo i otišao. Tek oko podne dođe sluga sa porukom da ih gazda Ištvan čeka na ručak i da dođe što pre može a najbolje je da on sačeka pa će ih odmah odvesti. Zatekoše ga u razgovoru sa jednim mađarskim Jevrejom. Lane je putovao u Zagreb i Zadar svojim poslom. Odlično je poznavao put i sve ono što ih na putu čeka.

- Hrvatska je sada u rasulu. Ugušena i pritisnuta sa svih strana. Plemeniti Korvin potpisao je ugovor sa Turcima pre četiri godine i taj ugovor važi još tri godine. Turci su ga do sada poštovali, ali su posebno u južnim krajevima, neki turski odmetnici upadali u Hrvatsku, pljačkali, ubijali i onda bežali nazad. Hrvati posle Krbavske bitke hoće uz Ugare, ali samo da bi ih ovi hranili i ekonomski pomogli. Sada nema ni jednog hrvatskog plemića koji bi objedinio zemlju. Samo su neki drumovi sigurni, a tvoja karavana mora biti sa čvrstom pratnjom.

Gazda Ištvan kao snebivajući se ispriča da bi u Mletke terao nešto žita i ništa više.

- Nazad se sigurno nećeš prazan vraćati - primeti tiho Jevrej. - Lani se moglo proći ali uz veliku pratnju. Sve do reke Kupe, sve je dosta sigurno, a teškoće tu počinju. Od Topuskog se skreće u visoke planine, a tamo su iznenađenja velika. Do Modruše vodi put kojim se može ići u svako vreme, pa odatle na Senj i onda starim rimskim putem na Trsat pa preko Istrie u Trst. To tebi neće tako valjati ako teraš stoku. Moraš se što je moguće više udaljiti od mora da se stoka može usput hraniti. Ti ćeš morati prema Skradu pa dalje lošim

putem ka Trsatu, običi ga i zaći u habzburšku državu, pa onda to što pre preći do mletačke Istre. Ako teraš stoku tamo, onda ti za sve ovo treba tri meseca.

Bankar je opisivao sve što ga na putu čeka. Najteži deo je onaj koji skreće od Skrada.

- Mi smo išli glavnim putem ka moru a to je njihov put Zagreb- Topusko- Drežnik- Bihać- Knin- Split. Ja sam kod Knina skretao i taj deo već nije bio siguran.

- Gde se može naći pouzdan vodič.

- U Topuskom i to provereni kalauzi koji znaju svoj posao. Mogu te ako hoćeš odvesti i u Kamengrad ili Jajce.

Jovan ponovo ne dobi odgovor na ono što je njega interesovalo. Oseti da mu se ono njegova pruga pojavljuje a oko počinje da suzi. Gazda Ištvan prekide gosta.

- Moj mladi prijatelj je nestrpljiv. Ako nas dvojica budemo pričali naširoko on će teško doznati ono što ga interesuje.

- Hoću sve da ispričam, ali pozovi vođu karavana da ne moram ponavljati dva puta.

- On je vođa karavana.

Bankar ga sada prvi put znatiželjno odmeri od glave do pete.

- Ja se uvek odlučujem za iskusnog čoveka koga svi u karavanu slušaju. Onda su manje šanse da se pogreši i veće da se brzo reaguje ako karavan upadne u nepriliku.

Jovan je ćutao. Svako je imao pravo na svoje mišljenje, tim više što mu bankarovo baš ni malo nije bilo važno.

- Ti misliš da bi se tvoj možda snašao sa stokom, a moj mladi prijatelj Crnojević je prošle godine oterao 500 goveda u Trst. Sve ljude je sam odabrao i on to zna uraditi.

Bankar ga sad dobro pogleda.

- Ja hoću da učestvujem u ovom poslu. Do mene je po nešto doprlo, ali detalje izgleda niko ne zna.

- Ja znam i reći ću ti - gazda Ištvan je bio otvoreniji. - Teram stoku i žito u Mletke, a od njih se vraćam sa njihovom robom koju ću prodavati po Mađarskoj.

Bankar se složi.

- Od kako su Habzburgovci na vlasti sve se čini da roba ide ka Beču. Tamo se sklapaju poslovi i tamo treba da ostane svo bogatstvo. Nije kriva Ljubljana već oni koji zakone donose. Ali zato ti je Trieste dobro za trgovinu. Imaju tamo i dva bankara koja bi ti se mogla naći pri ruci. To je slobodan grad, pa je čak i kapetan grada, njihov patricij. Samo u Trstu ipak nećeš naći pravu robu iz Mletaka.

- Zato hoću u Veneciju !

Bankar se začudi.

- Ne odvrćam te od puta, ali tamo se nije lako snaći. Najposle i jezik je problem.

- Za mene nije. Imam ja čoveka koji je godinama tamo živeo i govori njihov jezik kao oni.

- Pripazi se jer prevodilac te može lako upropastiti.

- Ovaj neće on mi je iz familije.

Tako se razgovor privede kraju. Jevrej obeća da će sutra dostaviti neke karte koje ima i dati objašnjenja puta. Gazda Ištvan će pak videti i predložiti gde se on sa svojim kapitalom može ubaciti.

Kad ga ispratiše, gazda Ištvan se zamisli.

- Moramo mu dati priliku da zaradi, ali nam više trebaju njegove veze kod grofova Baćania. Zato ćemo razgovarati dok se ne dogovorimo. A ti sam gledaj iskusne ljude koji znaju put i prilike. Jedno ti mora biti jasno. Ako drugi put ne pronađemo, ovim kojim smo do sada išli, više nećemo ići. Pojeli bi nam svu zaradu.

Cele te nedelje Jovan je provodio sa Lenom odlazeći redovno do gazda Ištvana i razgovarajući sa ljudima. Leni je to bilo najlepši period u životu. Uz čoveka koga voli, uživala je u blagodetima života, srećna i zadovoljna. Ni na koji način nije pokušala da Jovana sputa, znajući da je to jedino što bi ove lepe trenutke moglo prekinuti. Sredinom februara se rastadoše. Lena ode na svoje imanje, a Jovan u Lipovu.

glava 5.

VELIKA PUTOVANJA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Sedeli su u kući gazda Ištvana svi u dobrom raspoloženju. Bila je 1508. godina. Trbušasti Mađar najpre se potrudio da svima ugodu, a onda je šalama i doskočicama stvorio dobro raspoloženje. Sedeo je u čelu stola i rado prihvatao zdravice dokazujući da je u tome nenadmašan. Gazda Ištvan podiže čašu vina i nazdravi. Društvo se utiša:

- Krećemo na najveći trgovački poduhvat u mom životu. Na njega idu samo najveći i najbolji. Mi smo takvi! Želim da se o ovom putovanju priča jer nije samo posao u pitanju, već nešto još mnogo veće. Idemo putevima kojim niko nije išao i sa toliko robe da bi njen gubitak osetio ceo Segedin. Mi smo hrabri i spremni jer ovde se pokazuje ko je čovek. Živeli.- U prepunoj trpezariji njegove kuće u Segedinu odjeknu pljesak.- A sada mladi moj prijatelju reci i ti neku reč.

Jovan ustade. Godilo mu je što su sve oči uprte u njega. Zahvali gazda Ištvanu na velikom poverenju koje ima u njega pa onda pohvali njegovu smelost da se ovako nešto uradi, jer je to malo ko u ovoj državi uradio. On na ovaj put vodi najbolje, Srbe i Mađare i samo sa njima zajednički sve se može uraditi. Ali bez gazda Ištvana i njegovog znanja i iskustva na ovakav put ne bi morali ni polaziti.

Večera je proticala u dobrom raspoloženju najviše zahvaljujući domaćinu. I u drugom delu prostranog dvorišta bilo je dosta sveta. Gazda Ištvan se ponovo pokazao velikim. Bila su skuvana dva velika kazana gulaša a na ražnju su se okretali veliki komadi mesa. Tamo su priliku da se omaste imali članovi porodica onih koji na put idu. I ovde se točila rakija i vino, ali su komandiri vodili računa o tome koliko će im koji čovek popiti.

Sutradan u ranu zoru dok je još uvek hladan vetar duvao ravnicom, veliki karavan predvođen Ištvanom Keveždiem krenu put mora. U njegovoj pratnji bilo je više od osamdeset ljudi, među kojima naravno i kuvar. Dvadeset kola je natovareno žitom, a u pet kola je provijent, ćebad i sve ono što može usput zatrebati. Posebna kola su sređena za gazda Ištvana a u delu jednih, Jovan je sve namestio da Nikoli putovanje bude što udobnije. Posao je počeo odmah čim su krenuli. Narednih pet dana sve do Mohača prikupljali su goveda mučeći se sa njima, a u tom poslu učestvovali su skoro svi Ognjenovi ljudi. Znali su iz iskustva da su prvi dani uvek najteži. Tek kad predoše Dunava, mogli su ustanoviti da imaju oko 500 goveda, neka sitnija što će se usput potrošiti.

Sva Jovanova bojazan oko Nikole pokazala su se suvišnim. Lako je podnosio dugo i otegnuto putovanje, ponekad u prašini koju su stvarala goveda ispred njih. Jedini ustupak napravio mu je Miša kad mu je za vozača dao čoveka koji dobro govori srpski. Svakim danom puta u njemu se budio pustolovni duh, sve češće je zalazio u društvo i upuštao se u duge večernje razgovore. Kao da je u

vazduhu osećao miris svoje Zete.

Trinaestog dana puta predoše Dravu. Reka je bila pitoma i lenja, pa nikakvih gubitaka nisu imali. Na ljudima su se ipak osećali naponi proteklih dana, pa pošto nađoše pogodno mesto za stoku i sami se ulogoriše a Jovan im dade jedan dan odmora. Kad su ponovo krenuli pred njima je pucao pitomi kraj prošaran malim bregovima, a ono što je za njih bilo najvažnije sa malim rečicama i potočićima neophodnih stoci. Podravina je bila kao stvorena za putovanje. Bata objasni da je ovako sve do Skrada, a nada se da ni dalje nije lošije. On se jedino plaši onog zadnjeg dela puta jer ga nedovoljno poznaje a zna da je tamo uvek sušno i ima malo vode. Sa junadima je bilo malo problema, ako se ne računa taj da su teško napuštali sočne livade kad bi na njih naišli. Ali čim bi se zasitili lenjo su se vukli napred. Do koprivničkog kastela stigli su ipak nakon samo tri dana. Niz plodnu dolinu rečice produžiše dalje bez zadržavanja. Tek nešto malo brda skoro da ih je ubrzalo pa ponovo utonuše u plodnu križevačku kotlinu gde su već morali paziti na obrađena polja. Primetiše da imaju pratnju od desetak ljudi, ali čim priđoše Zagrebu, njih nestade. Vojko i tri momka odjahaše u grad da plate carinu i putarinu. Nakon tri sata vratiše se sa tri žandara i pisarom. Gazda isplati 20 dukata carine za žito i 10 dukata za stoku. Mogli su dalje.

Čim se udaljiše od grada ponovo se pojavi ona pratnja od desetak ljudi. Jovan odluči da ispita šta se dešava. Čim pade noć posla Ota i nekoliko Ognjenovih hitrih momaka da ih nađu. Lako ih pronadoše jer nisu očekivali posetu. Koliko su mogli videti bili su naoružani lukovima i strelama i po svoj prilici razbojnici. Isto se ponovi i naredne noći, samo sada Jovan dobi jednu informaciju više. Napašće ih na narednom noćenju. Grupa je sada već imala tridesetak ljudi i stalno se povećavala. Jedan od Ognjenovih se privukao skoro do same vatre:

- Sve ove dane su nas namerno pratili da ih vidimo kako bi noću bili napeti i spremni. Sutra ih nećemo videti kako bi se opustili, a oni će iznenada pred jutro udariti pa onda jurišati na stoku i oterati je koliko budu mogli.

Jovan ostavi Ota i njegova dva lovca i oni se još po mraku iskradoše iz logora. Njihovo će biti da prate razbojнике i utvrde gde je njihov logor, pa onda da se neprimetno vrata nazad. Jovan toga dana nije mnogo pričao ljudima da ne stvara nervozu. Ceo posao se odvijao na uobičajen način. Ranije nego što je to činio zaustavi karavan, najviše zbog mesta za stoku. Ljudi dobiše večeru i zarana prilogoše. Oto se skoro neprimetno pojavi u logoru sa prvim sumrakom. Odmah izvesti Jovana da su i razbojnici stali i ulogorili se tek kilometar dalje, ali da imaju jednog koji motri logor i šta se u njemu dešava. On je zato ostavio oba svoja čoveka van logora i ako im da znak, likvidiraće uhodu veoma lako.

- Jesu li nestrpljivi ?

- Ti su znali pet dana čekati jelena a da se ne pomere. Dok im ne budem signalizirao neće mu ni prići niti se otkriti.

Straža oko logora je bila normalna, ali su ljudi spavali sa oružjem i tako raspoređeni da mogu odmah skočiti i prihvatiti borbu. Još nije bila ponoć kad Jovan reče Otu da mu više uhoda ne treba. Mađar stavi prst u usta i oštro zviznu, pa sede pored Jovana, "Brzo će oni". Nije prošlo mnogo vremena kad se dva lovca primakoše vatri. Uhoda više nikad neće uhoditi. Krenuše odmah. Oto i jedan od njegovih su vodili, izbegavajući mesta gde su mogli biti otkriveni. Mala neopreznost za malo da pokvari iznenađenje. Zaboravili su na stražara kod razbojničkog logora. No jedan od lovaca munjevito okinu iz samostrela i čovek se samo spusti na zemlju bez reči. Dole kod logora dve veće grupe ljudi su sedele oko vatre, poneko je već ležao a po tonu se moglo čuti da ima i pijanih. Bez komande ljudi spremiše lukove i strele. Lukovi se napeše i kad Oto pogodi vođu u grudi, poletuše i ostale i petnaestak ljudi osta da se valja po prašini. Jovan je vodio jednu grupu a Radosav drugu. Za nekoliko minuta sve je bilo rešeno. Nisu progonili one koji su pobjegli, ali Jovan za svaki slučaj ostavi Ota i njegova dva lovca daleko iza sebe.

Naredni dani nisu bili tako laki kao predhodni. Najteže je bilo konjima. Usponi su bili sve strmiji a do vode je bilo teško doći. Sreća što su jutra bila sveža a rosa se dugo održavala pa stoka ipak nije previše žedala. Na raskrsnici odabraše put koji vodi do planinskog platoa, naporniji, ali bolji za stoku. Uspon je bio strmi težak. Napred krenuše kola bez tovara sa kuvarima i gazdom, pa za njima stoka, a teretna kola ostadoše na kraju. Sreća što je bilo manjih strmina na kojima su se konji mogli odmarati. I pored svega nije bilo nikakvog zastoja. Tog dana prešli su najmanje od kada su krenuli iz Mađarske. Nagrada je stigla na kraju. Prizor koji im se ukazao bio je veličanstven. Na kasnom podnevnom suncu pružala se ravna površina sva u zelenilu sa golemim proplankom okruženim šumom i bistrim potokom koji je na ivici šume pravio malo jezero. Cela visoravan je bila obrasla travom kakvu Jovan još nije video. Ushićen stajao je dok su se poslednja kola dovlačila na proplanak.

Gazda Ištvan koji je poslednjih dana upao u letargiju takođe se trgao. Odlučiše da se ljudi ovde odmore jer je put preko Trsata suv i bez vode. Jovana je samo interesovalo kakav je put dalje ako počnu kiše.

- Kamenit, tvrdio je Bata.

Sutradan su se ljudi zadovoljno izvlačili ispod ćebadi, uživajući u prohladnom jutru. Mnogi se samo okrenuše na drugu stranu. Tek oko podne Oto dođe sa veću da u blizini ima neko naselje. Nije ni malo ni veliko, a nalazi se

pola sata hoda odavde. Ognjen je odmah bio spreman za pokret. Jovan pojaha a Oto pokupi svoje lovce i ode u drugom pravcu. Selo je moglo imati pedesetak kuća i lepu crkvicu u centru. Njihov dolazak ne izazva nikakvu posebnu živost. Pod nekom sklepanom nastrešnicom bila je improvizovana krčma, pa sjahaše da saznaju nešto više. Selo se zvalo Delnice i bilo je rekoše, centar Modruške županije. Pravi je stočarski kraj odakle se jagnjad nose dole na pijacu, ili trgovci dva puta godišnje dolaze gore u brda. Imaju još po neko govedo ili svinju, ali to je sve malo u odnosu na ovce. Kupiše jeftino nekoliko jaganjaca na veliko zadovoljstvo ljudi.

Dva dana prodoše za čas. Na konjima su promene bile najuočljivije. Odmor je na njih delovao blagotvorno. Drugog dana ih obradova Oto sa velikim jelenom. Samo su izvadili utrobu i ubacili ga na kola kod kuvara. Ručak je za jedan dan bio rešen. Sve su to ljudi zaradili u naredna dva dana. Mukotrpno spuštanje kola niz planinu najteži je kočijaški posao. Ni Ognjen nije štedio svoje ljude. Tek nekolicina je vodila računa o sigurnosti a ostali su pomagali gde god je trebalo. Sreća što su goniči bili toliko iskusni da su znali da spreče trk niz strminu, a drugog dana goveda su se već privikla. Konačno stigoše do Trsata. Obidoše selo ugnježdeno uz planinu i spustiše se do kotline. Umesto delničke prijatne svežine, ovde ih je čekalo sunce i vreli kamen. Nije im se dalo spavati. Stoka koja se preko dana vukla drumom, noću po svežini išla je da traži hranu, pa nije bilo druge nego paziti da se ne udalji.

Bata ujutro dok se karavan spremao, došapnu Jovanu da će sada biti sve gore i gore. Predeo koji ih je čekao nije bio gostoljubiv. Ćićarija kako se taj kraj zvao, posebno je leti znala biti neugodna za one koji joj ne znaju sve tajne. Odlučiše da idu boljim putem, ali sa manje vode. Put je bio dobar pa se moglo ići i noću po mesečini. Hrane je bilo tek toliko da stoka preživi. Odmah su ušli u planinsku kotlinu i kroz takve doline će ići celim putem kroz Ćićariju. Jovan naloži ljudima da ništa ne uzimaju jer je tu izgleda velika sirotinja. Koliko je on čuo Ćići imaju loše iskustvo sa karavanima, a sukob sa njima sada mu ne bi koristio. Pretpostavljao je da se ovde živi od ovčarstva jer samo je ovca mogla preživeti na sprženoj travi. Nije želeo da se zadržava duže nego što se moralo da ne uništi i ono malo oskudnih pašnjaka. Nije se Jovan plašio bandi, ali ljudi koji brane svoje, uvek su tvrdi i ratoborniji.

Karavan se pokrenu već u četiri ujutro. Jovan je hteo da uhvati što je moguće više zaladice. Mada su se goniči trudili da stoka bude u što užoj koloni, nije im to uvek uspevalo. Pa ipak karavan je odmicao. Izviđači im najaviše selo koje je na putu, pa on sa Ognjenom i par momaka odjaha napred. Raštrkano, sa kućama građenim od kamena, širilo se bez nekog reda. Ovčarnici oko kuća bili su

prazni, a i celo selo delovalo je kao da u njemu nema nikog. Pred jednom kućom zatekoše čoveka šezdesetih godina izborna lica i sa čudnim šeširom na glavi. Radoznalo ih je gledao ništa ne pokazujući. Pozdraviše ga i objasniše da vode karavan, ali ih čovek izgleda nije ništa razumeo. Kroz sve ove krajeve Jovan se sretao sa različitim govorom, ali se sa svima mogao sporazumeti. Pade mu na pamet da možda govori italijanski, ali ne dobi nikakav odgovor. Čovek pokaza na sebe “Ćić Vla” bar tako je Jovan razumeo. Mihajlo kroz osmeh upita “Da nije možda Vlah”. Ćić kao da je razumeo, zaklima glavom.

- Vrag će ga znati šta je. Pitaj i na vlaškom, mada će to teško ovde “piti vodu”.

- Možemo li proći ovim putem do Kopra - upita ga na vlaškom. Ćić odmah odgovori i sva trojica ostadoše zabezeknuti. - Pa ovi govore vlaški - skoro ne verujući reče Mihajlo.

Jovan se prvi snađe

- Ostavi se čuđenja nego mu objasni da hoćemo da prođemo sa stokom kroz ovaj kraj i da nemamo nikave zle namere. Ako neku štetu učinimo mi ćemo je i platiti.

Razgovor koji je usledio podsećao je povremeno na prijateljsko ubeđivanje, pa na svađu i na kraju vežbanje. Mihajlo tek prevede da se severnije nalazi njihovo naselje Mune, a još dalje na tri sata, Vodice gde im je knez, pa ako nešto treba platiti on će odlučiti.

Pojahaše konje pozdravljajući Ćića rukom. “Ti mi reče u dve rečenice ono što ste pričali pola sata”.

- Govori nekim čudnim jezikom pa mi je dugo trebalo da sve shvatim. Razumeli smo se a ono što nismo, to smo opisivali. Da čovek ne poveruje gde može naći Vlahe.

- Jesu li svi takvi ?

- Kaže da svi Ćići tako govore a on drugačije i ne zna.

Oko osam sati prođoše Žejane, a već posle devet još jedno selo, bolje grupisano. Planine su ih pratile sa obe strane puta a vrućina je sve više počela da udara. Jovan i Mihajlo odjahaše napred. Nakon sat vremena stigoše do sela Vodice. Nađoše i kneza. Cela priča od malopre se i sada ponovi. Knez je bio lošije obučen od onog seljaka, a ništa bolje nisu izgledala ni dvojica koja su bila sa njim. Ali knez je bio mudar čovek. Kao što su došljaci gledali njega, tako je on merkao njih. Reče da šteta nije velika ali svaka travka im treba za njihove ovce. Na kraju reče da će 2 dukata biti dosta, a za te pare će im pokazati i bare sa vodom i borik gde se mogu odmoriti. Jovan dade dva dukata, a jedan od onih pored kneza ode te se vrati sa magarcem. Knez reče da će ih taj čovek odvesti

tamo gde je on obećao. Sačekali su u hladovini dok karavan nije naišao. Sa novim vodičem krenuše dalje bez zaustavljanja. Brzo stigoše do borika, pa stoka odmah prileže a ljudi ispregnuše konje pa se spustiše u hladovinu. Pred veče krenuše dalje. Vručina je tek malo popustila. Nakon dobra četiri sata puta, Jovan naredi da se konači. Po njegovoj proceni do Kopra je bilo još dan puta.

Ujutro tek što su krenuli do njih dojaha pet mletačkih granadira. Nikola koji je to jutro seo sa gazdom u kola, pokaza se kao pravi diplomata i još bolji prevodilac. Vođa reče da je mesto za smeštaj stoke u Rižane, na sat jahanja od Kopra a ima i dovoljno pitke vode. Dalje od toga ne sme se, dok svi papiri ne budu sređeni. Posebno im skrenu pažnju na cestu koja može biti opasna po junad. U prvi mrak stigoše na odredište.

Sutradan sunce je pržilo kad petorica jahača stigoše do Kopra. Grad je ležao na ostrvu, morem i malom rečicom odvojen od kopna. Iz daljine su se videle velike kamene kuće i crkveni zvonici. Grad je imao oko 3000 stanovnika. Kopar je bio mletački, ali sa svojom istinskom samostalnošću i velikim trgovačkim ovlašćenjima. Bio je toliko važan za Mlečane da su prihvatili sve zahteve gradskih čelnika, a za uzvrat su dobili kontrolu Trsta. Zahvaljujući jadranskim strujama kontrola brodova je bila skoro stopostotna. Koprani su uvek bili samosvesni i hrabri u nastojanju da se izbore za svoja prava. Sa Venecijom su znali ratovati, ali su joj se na kraju ipak priklonili. Od 1279. Kopar pametno koristi pogodnost svog položaja, da bi procvat doživeo nakon dolaska Habzburgovaca u Trst. Po brojnosti svojih stanovnika manji je od njega, ali po ekonomskoj snazi možda jači. Čovek koji je njima trebao zvao se Furdec i stanovao je pored robovske pijace. Obradova se što su došli k njemu i odmah se izvini što nema prostora za konje. Ali to je gazda Ištvanu bilo najmanje važno. Važnije je bilo da se napravi posao.

U hladovini prostrane kamene sobe, dva trgovca odmah predoše na stvar. Koprani ponudi 3,5 dukata po grlu na neviđeno. Gazda nešto progundā na mađarskom a Jovan koji je bio blizu njega smeo je da se zakune da mu je nešto masno opsovao. Razgovor je odmicao, ali se cifra nije povećavala. Godinu dana ranije bila je 5 dukata.

- Ako ne možemo da se dogovorimo, teramo u Trst!

- Bojim se da je to nemoguće. Stoka ne može sa teritorije Republike. Cena je 3,5 dukata a država plaća 3 dukata. Vi odlučite, ali ne zaboravite, granadiri su već kod vas i svako pomeranje stoke mogli bi pogrešno razumeti.

Ćutke napustiše trgovčev dom.

- Pljačka - procedi gazda Ištvan.

- Možda nije, da vidimo kakve su cene u mesarnicama.

Bile su "u nebu" i ovo je zaista bila pljačka. U Rižani zatekoše grenadire.

Kratko ih obavestiše da se stoka može samo ovde prodati i da nigde dalje ne može, jedino ako niko neće da je kupi. Izvidnice potvrdiše da se grenadir nije šalio. Straže su bile postavljene na sve strane. Ujutro ljudi dobiše nalog da se od sada ne razdvajaju, a on sa gazda Ištvanom odjaha u Trst ka Bertučiju.

- Doteraj goveda u Divaču i ja ću ti svu otkupiti za 6 dukata po komadu, ali znaj da si onda završio sa trgovanjem u Kopru jer će ti naplatiti i ono što u snu ne misliš da mogu.

Gazdu je samo interesovalo ko im daje pravo da mu ne puštaju stoku.

- To ti je Mletačka politika. Zato Trst ne može napred. Svaki brod koji odavde kreće mora u Mletke. Oni su ti gospodari i ništa im ne možeš. Tek se ponešto prošvercuje, ali to je suviše malo.

“Rablo” već je postao stalni izraz gazda Ištvana. “Šta ako me pokušaju sprečiti da to doteram ovamo?”

- Hoće. Junadi nema dovoljno. Ako je bilo koji trgovac kupi tamo, svi će imati koristi a najviše država. Ako uspeš, ja ću usoljeno meso prodati njima. Ali najpre će platiti pa tek onda nositi.

Još su neko vreme pravili planove, pa svi zajedno prionuše na jelo. U povratku se dogovoriše da gazda Ištvan svaki dan odlazi u Kopar ne bi li našao dogovor, a Jovan će ispitati mogućnost bega. Neka koristi od tih odlazaka gazda Ištvana, ipak je bilo. Prodade svih 20 tovara žita po ceni od 22 dukata tovar. Već se lakše disalo. Kola odmah poslaše u Divaču a Jovan ih otprati sa grupom konjanika. U povratku ponovo prouči put koji su morali preći da bi izašli sa mletačke teritorije. Procenio je da do granice treba bar pet sati pod uslovom da junad sluša. Ali je u svakom slučaju najpre trebalo ukloniti grenadire. Zajedno sa dvojicom iz Rižana bilo ih je osmorica.

Popodne momci se spremiše da provedu celu noć u gradu, a naizgled tek nekoliko stražara i momaka ostade uz stoku. Uglavnom svi oni koji su mislili da mogu izaći na kraj sa grenadirima. Nutkanje je počelo sa gulašem, pa posle sa rakijom i vinom. Jovanovi ljudi bili su sve “pijaniji”, pa uskoro neki prilegoše. Ne osećajući opasnost, grenadiri su sebi dozvolili luksuz da se napiju. Oko ponoći Jovanovi ljudi ih lako vezaše, a neke nije ni trebalo dirati. Krenuli su odmah. Junad se lenjo dizala i tek ih fijuci biča iznad glava ubrzaše. Odmah stoku podeliše na tri grupe da sa njom lakše mogu vladati i ubrzaše koliko se to moglo. Prve kišne kapi zatekoše ih na putu. Ujutro su bili kod Kozine i tek tu malo usporiše ali nastaviše dalje bez zaustavljanja. Bili su na teritoriji Habzburgovaca i sigurno gazili ka Divači. Tek tu tempo pade i goveda su sad već sasvim usporila, a nije se žurilo ni ostalima. Konačno stigoše i ljudi koji su štitili odstupnicu. Nije bilo nikakvih problema. Oko deset sati umorna stoka bila je u Divači.

Tršćanin nije puno oklevao, već sutra je bio kod stoke. Ispunio je sve što je obećao i gazda Ištvan je zadovoljno tapšao kesu sa skoro 3000 dukata. Trgovac im tvrdo obeća da će im pronaći brod za Veneciju koji će ih sačekati dok ne obave kupovinu, a daće i svog čoveka da im pokaže sve što ih interesuje. Sve ostalo će naravno pazariti kod njega. Tri dana kasnije bili su u Veneciji. Pored gazda Ištvana i Vojka, sa njima je bio Nikola, Ognjen i dva njegova momka Gojan i Trifun. Radosav je rađe ostao u Divači, mada se tamo nije imalo šta raditi.

Već pogled sa brodice na grad kod Jovana je izazivao pomešana osećanja. Pričalo se da je od Venecije, samo Carigrad bio lepši i veći. Luka je bila još pretrpanija nego kad su iz nje odlazili. Ovde se slivala roba iz celog sveta i to se moglo videti. Tek kad tršćani središe sve papire mogli su u grad. Jovan je dobro poznavao predeo oko luke. Mada su vlasti dobro kontrolisale svaki kutak grada, ipak je oko luke bilo mesta gde nije bilo preporučljivo svraćati. Jovan ih je znao po priči starijih. Sada je samouvereno vodio malu grupu do kanala koji doseže do pristaništa. Dalje posao preuze Karlo. Kratko se dogovori sa gondolierom pa vožnja nije dugo trajala. Tek do trga i trgovačkog centra. Odavde se moglo pešice do crkve Svetog Marka a Jovan je kao momak, dobro izučio pešačke staze i mostiće jer nije imao para da plaća vožnju gondolom. Karlo objasni da ih vodi u svratište koje tršćani dobro znaju i cene vlasnika. Ima dugu tradiciju, cene su skromne a hrana dobra.

Čim se smestiše Nikola izađe na ulicu. Nije imao ništa u planu, možda tek da proveriti imali još crnogoraca u ovom mletačkom gradu. Lagano odšeta ulicom zagledajući ljude a ne lepe venecijanske zgrade. Prekrsti se kad stupi na trg Svetog Marka sa monumentalnom crkvom u pozadini. Sve je delovalo veličanstveno, a sunčan dan kao da je davao neku posebnu iluziju. Nikola je osećao kao da je na pragu svoje Zete i tek korak ga deli od onih brda, od Kotora i sumornih veličanstvnih stena iznad njega. Ponovo je slušao jezik, toliko drugačiji i različit od oštrog mađarskog na kojeg se nikada nije navikao. Tek kod malo zapuštene palate Antonia Erika okrenu se i vrati u svratište.

Jovan i Nikola su narednog dana malo zajedno a najviše posebno, obilazili grad. Nikola lako pronađe sunarodnike, a Jovan je tražio informacije, hitajući da udovolji gazda Ištvanu i njegovoj trgovačkoj žudnji i Nikoli. A pravu informaciju dobio je slučajno. Gazda Ištvan nije bez Jovana hteo ni u kakvu veću trgovinu ili ozbiljan razgovor. Na velikom kanalu nađoše trgovca koji se bavio zlatom i dragim kamenom. Trgovina je bila prepuna zlata, kao i još neke, ali gazda Ištvan je hteo nešto drugo i kao da su se on i zlatar “našli”. Jovan se uvek čudio kakva je to sila koja međusobno može da privuče prave trgovce. Tako i sada zlatar predade posao svojim pomoćnicima, a njih pozva u omanju prostoriju iza radnje. Ponudi ih

nekim slatkastim likerom i zamoli gazda Ištvana da mu tačno kaže šta želi. Jovan se trudio da u prevodu bude što precizniji. Gazdu su interesovale narukvice, prstenje, sve od zlata ali sa lepo ulivenim dragim kamenom. Što plemenitiji rad to bolje, što više vizantijsko to je najbolje. Dobro bi došao i nakit od srebra rad italijanskih majstora posebno ono što je rađeno od srebrne vučene žice. Razgovor se odužio. Zlatara je sve interesovalo i kao da je sve to skladištio i slagao u glavu. Na kraju ih zamoli da dođu sutra kad će pripremiti ono što on misli da Mađara interesuje. Mogao bi on to pripremiti i danas, ali već ima najavljenju posetu plemenitog Olivera Buće od Kotora. Jovan umalo ne poskoči sa stolice. Objasni zlataru da je on njegov dobar poznanik i da bi voleo da ga sretne. Trgovac nije imao ništa protiv. Jovan se Buće maglovito sećao ali je bio siguran da će ga prepoznati. Ono par puta što je odlazio kod tetke, bilo je dovoljno tek da mu taj Buća ostane u sećanju. I zaista prepoznao ga je odmah, a plemić njega nije. Jovan se predstavi, a kotozanin mu srdačno steže ruku. Objasni mu da je od Nikole Crnojevića, što iskreno obradova Buću. Kratko se dogovoriše da će kotozanin sada da obavi ono što mora, ali da se u predvečerje nađu pred Turskom palatom.

Obojica su bili tačni.

- Pričaj mi o Nikoli, gde ste sada i šta radite ?

Jovan mu ukratko ispriča sve po redu, rekavši da je Nikola tu, ali da ga nije hteo dovesti dok njih dvojica ne popričaju, jer je Nikola odlučio da mora dole po svaku cenu, a ako je to nemoguće bolje je da mu ne daje lažnu nadu. Onda tek natera kotozanina da mu priča o tome kako se dole živi.

- Svakako. Priča je duga a nešto znaš i ti. Uvek je napetost i svako se bori za svoje interese. Mlečani i Turci se otimaju o Gornju Zetu, a Đurđa su namerno oterali i jedni i drugi misleći da će posle njega lakše zagospodariti. Kad je Đurađ prebegao u Crnu Goru, zadržao se na Cetinju tek da se pozdravi i odmah produžio svom dobrom poznaniku Feris begu, Turčinu koji ga nikad nije prevario. Sa njim je bio neki Mudreša Radić koji je sve ugovorio. Ovaj ga carski dočeka i posede pored sebe. Tako ga i ugosti no mu otvoreno reče da mora sultanu u Stambol. Ako ništa ne pokvari kod sultana, sačuvaće glavu a možda i prestonicu. Nakon dva dana, Đurađ krenu sultanu. Dubrovčani pričaju da ga je dočekaao sa počastima i da mu se Đurađ zakleo na vernost za sva vremena. Sultan je već bio doneo odluku da ga šalje u daleku Anadoliju u večno nemirni timar Kars. Ali ako sve uradi kako treba, onda će opet pričati o Crnoj Gori. Videći da nema kud Đurađ nerado prihvati i reče da je došao da služi verujući da će biti u sultanovoj milosti. Nedade mu nikakvo odsustvo, ali ga pusti da može poslati momka da izvesti porodicu i sve nas o tome šta mu se desilo. Koliko znam i danas je tamo u

Anadoliji.

Jovan se zagleda u kotoranina. Pomisli da je valjda Đurđu bolje nego što mu je bilo u Mlecima. Ipak ga iznenadi odluka da ide sultanu na noge.

- Između Mlečana i Turaka na kraju je odabrao Turke. Kako to?

- Ni sam ne znam. Mlečani su probali odgovoriti Đurđa i pridobiti ga za sebe, ali je izgleda bilo kasno. Sve što su uradili, kasnili su. Turci pridobiše i Paštroviće svašta im nudeći, a oni na Svetom Stefanu ponudu prihvatiše. I tu Mlečani zakasniše. Mi smo sve to znali ali nas niko nije pitao. Turci silno napadoše Bar, ali tu bitku izgubiše. Onda se okrenuše protiv nas. Ni tu nisu uspjeli, čak su i Orahovac izgubili. Crnogorci nisu puno slušali Turke, no se okrenuše Mlečanima. U maju Sinjorija je primila crnogorce pod svoju zaštitu, ali ne htedoše poslati Solomuna da vlada Crnom Gorom. Te godine su bile najteže i za nas. U Baru su ljudi umirali od gladi. Venecija i ako je pomagala morala je potpisati mirovni sporazum sa Portom. To je bilo 1503. godine. Bajazit je odmah rekao da njemu pripada sva zemlja Crnojevića. A Mlečani još izgubiše i solila u Grblju. Jedan od vaših njeguških knezova Aleksa Božidarević, uživao je veliki ugled kod Turaka, pa se obogatio trgujući tu na razmeđu između dve strane.

- On je uvek bio dobar sa Nikolom !

- Zato ti ovo i pominjem. Aleksa je dobio daciju pod Kotorom pa sam se imao priliku često sa njim susretati. Znam da će ti oca dobro dočekati i u svemu mu biti pri ruci. On ti je dobar sa svakim, ali dobro pamti sve kako je bilo.

- Kotor je onda siguran ?

- Jeste, čak uživa i neke privilegije, a Venecija ga bolje snabdeva nego ikad, a i tvojih Crnogoraca je sve više.

- Znae sve. Recite šta mi savetujete ?

- Teško je u današnje vreme bilo kome i bilo šta preporučivati. Jedno znam. Vi u Kotoru imate prostranu kuću u čijoj je jednoj polovini sada smešten mletački službenik. Ako Nikola pristane imaće drugu polovinu a i dovoljno novca od najma da može živeti. A kad mu se baš prohte, lasno mu je skočiti do Cetinja.

Jovan pomisli da Buća dobro govori. A ovaj kao da mu je čitao misli. "Ja ću sa Nikolom razgovarati. Uredićemo mu dobar život u Kotoru". Oliver mu onda objasni da Mlečanima jedan Crnojević u Kotoru može samo koristiti a sigurno im neće smetati. Ako bude trebalo pomoćiće i Vicko koji je sada u zadužbini u Dobroti. Jeste mlad, ali njegova braća dominikanci su moćni i uticajni. To bi već bila njegova briga.

- Mi smo u dobrim odnosima sa Nikolom Dragom, ali ni sam ne znam koliko smem na njega računati. Posebno ovako na daljinu.

Oliver Buća sleže ramenima. Neki odnosi koji su tinjali između dve

vlastelinske porodice već niz godina, sada su ga sprečavali da se izjasni. Ipak promrlja da se u Nikolu Draga može imati poverenje. On će u svakom slučaju naći način da sa njim popriča pa onda kako se dogovore. Tako završiše razgovor o Nikoli. Dogovoriše se da će Jovan sutra dovesti Nikolu na razgovor, a pre toga Buća je namerio da poseti Jelisavetu. Jovan rado prihvati da i on pođe sa njim.

Sutradan zajedno sa dva momka u pratnji pokucaše na vrata palate Ericovih. Jelisaveta se obradova Oliveru Bući i odmah poče pričati srpskim jezikom. Tek onda ugleda Jovana. Srdačno ga zagrlji i obojicu ih uvede u salon. Izvinjavajući se Oliveru, pitala je Jovana sve ono što bi zabrinuta majka pitala sina. Onda poče pričati. Govorila je brzo pa pređe na italijanski, ali su je obojica odlično razumeli. Još je bila lepa, samo su sitne mrežice oko očiju pokazivale da je propatila. Jovan je odgovarao kratko čekajući da čuje ono što njega interesuje.

- Imamo vesti o Đurđu, mada nisu najnovije. Republika ima svoje izaslanstvo u Carigradu pri Porti. Gospodar je dobro. Rešio je što se rešiti može, ali na put neće. Izgleda da mu to sultan ne dopušta, a teško da bi tajno uspeo stići. Molila sam od duke pomoć ali mi ništa jasno nije obećao. Sve je nekako magloviti, pa ako bude biće, a ako ne, neće. Ja se sve nadam da će Gospodar naći način da stigne ovamo, a ako ne, ja ću njemu.

Rekla je to sa toliko odlučnosti u glasu da njeni gosti ni trenutka nisu posumnjali u njene reči. Jelisaveta promeni temu.

- Nisi mi rekao da li si se oženio. - Jovan oseti kako mu lice gori. Znao je da ga može pročitati, posebno kad ga ovako iznenadi. Nije ga htela ostaviti na miru. Ređala su se pitanja a Jovan nemoćan da na njih odgovori povijao se poput breze na vetru. Konačno pređe na druge priče, ali je Jovan znao da dok njena znatiželja ne bude zadovoljena neće završiti razgovor.

Bez skanjivanja Jovan objasni šta je cilj puta. Trgovina, posebno nakit fine izrade. Jelisaveta je o tome znala mnogo više nego što je Jovan mogao i pretpostaviti. Ima čoveka koji se u to izvanredno razume, a ona će već posredovati. Bitno je da zna gde je smešten pa će dobiti poruku kad da dođe. Tek onda dođe red i na Nikolu. Buća preporuči da se dozvola za boravak u Kotoru traži ovde a ne tamo. Za jednog Crnojevića to bi moglo trajati i godinu dana. A treba i ustanoviti stanarinu koja ne može biti manja od 25 dukata godišnje. Energična gospodarica Crne Gore, odluči da će već sutra ona ići da izdejstvuje dozvolu za boravak i najamninu za kuću. Kao da je samo čekala priliku da stupi u akciju. Još sat vremena sedeli su u domu Ericovih pre nego što se oprostiše. Susret Nikole i Olivera bio je susret starih prijatelja i odmah se javi bliskost koja ih je nekada krasila. Jovan je za to vreme obilazio sa gazda Ištvanom trgovce, ali je zaustavljao gazdu od pazara, znajući da Jelisaveta sigurno neće omašiti. Trećeg

dana dobi poruku da dođe na ručak kod gospođe Jelisavete zajedno sa “tim” mađarskim trgovcem. Gazda Ištvan se propisno obuče i spremi jer se ide “kod velike i ugledne gospođe”. Obojica su bili svesni da njena pomoć može biti veoma važna.

Kad ih gospođa Jelisaveta uvede u salon, tamo je već sedeo gospodin četrdesetih godina, koji ustade i teatralno se nakloni. Predstavi ga kao velikog pesnika po imenu Aeli Jakobus de Bona. Napisao je ogromno delo De raptu Cerberi, slavno po celom svetu, a ona je imala priliku da neke stihove čuje od samog autora. Autor se sam bolje predstavio

- Mogu se predstaviti i drugačije - govorio je hrvatski - kao Jakov Bunić, plemić i pripadnik jedne od najstarijih plemićkih loza u Raguzini. Dobro nam došli u Mletke mada je i za mene ovaj grad isto što i za vas.

Visoka figura pesnika i pripovedača i pored dubrovačke nakindurenosti delovala je prijatno. Razgovor se odmah začne i tek kad Jovan shvati da vreme prolazi upitno pogleda u domaćicu. Pesnik mu se dopao, bila mu je i čast što ga je upoznao, ali njemu treba trgovac koji radi sa zlatom i dragim kamenjem a ne pesnik.

- Gospodin de Bono je jedan od onih koji ovaj grad snabdevaju najlepšim nakitom i najboljim persijskim tepisima, a verovatno još sa ponečim.

Jovan to odmah prevede gazda Ištvanu koji zadovoljno klimnu glavom. Jakov im ispriča da su pesme njegov život, a trgovina jedan od načina kako da se preživi. Domaćica im je sve rekla kako jeste, a i on se spremio da trguje sa pravim kupcima. Posle se može više pričati o poeziji, jer svet bi bez poezije izumro. To je mislio iskreno. Jovan se nije mnogo razumevao u stihove, ali kao trgovac Jakov Bunić ili Jakov Ilijin kako se predstavi u jednom trenutku, bio je izvanredan. Imao je rafiniranu robu najbolje izrade sa različitih strana sveta, čak takvu kakvu ni gazda Ištvan nikad nije video. Jovan je tek sada imao priliku da posmatra neke predmete vizantijske umetnosti, shvatajući koliko je ono što je do sada gledao bila tek kopija svega ovoga. U toj golemoj hrpi nakita i dragog kamenja svih mogućih boja i oblika, Jovan prvi put vide velike bisere o kojima nije mogao ni sanjati, skladno ugrađene u ogrlicu i prsten. I sve drugo što je ponuđeno, bilo je vrhunske izrade. Kad su izdvojili sve ono što im je trebalo, Jakov reče cenu od skoro 3000 dukata. A osim nakita, ponudi im da sutra kad god žele mogu u jednoj kući koju je zakupio videti i neke druge predmete koji će ih možda interesovati. Oni njemu preneseše da jedan problem postoji, a to je da će mu sva roba biti plaćena u Trstu jer tamo imaju otvoreno pravo kod jednog jevreja. A i tu probranu robu lakše će on preneti nego oni jer je već sigurno tu puno iskusniji.

Pesnik pogleda u gospođu Jelisavetu.

- Ako sam za ičije poštenje ikada mogla da garantujem, to je onda za

Jovana Crnojevića. Sve što se i kako dogovorite, on će ispuniti.

- Neka bude tako, ali onda će roba koštati 50 dukata više koje će te mi isplatiti odmah, pa ako vam Jevrej ne bude dao pare da imam za povratak robe, ali i da platim brod i ljude.

Jovan to prenese gazda Ištvanu, a ovaj mu na mađarskom odgovori da “nije mnogo ni tražio”. A pošto su već sve videli i utvrdili cene, sigurno je da se treba odužiti domaćici, pa trgovac šapnu Jovanu da jej daruje. Jovan mu potvrdi glavom da je razumeo. Na rastanku, Crnojević pokloni gospođi Jelisaveti 30 dukata, što ova jedva prihvati. Isprati ih sa suzama u očima.

Sutradan u zakupljenoj kući Jakova Bunića naiđoše na robu koju su takođe hteli pazariti. Gazda Ištvan počeo odmah izdvajati ono što hoće a Vojko je sve to precizno upisivao. Bili su ubeđeni da su dobro kupili, najviše tepiha, svile, brokata, čoje, lepih murano ogledala u bakarnim okvirima, staklenih čaša i staklenih ukrasa. I ovde je pazar bio oko 3.000 dukata. Dubrovčanin će sve to doneti u Trst svojim brodom, a oni samo neka kažu kad kreću, on će biti dan kasnije kod njih. Kad se rastadoše od Bunića gazda Ištvan ode do onog trgovca kod kojeg ga je Karlo odveo pa tamo kupi nakita u vrednosti od 1500 dukata. Sad su već pazarili preko sedam i po hiljada dukata.

Svi Nikolikini papiri bili su sređeni. Gospođa Jelisaveta se izborila za stanarinu od 30 dukata, a ponekad će mu Sinjoria dodati još po koji dukat više za neophodne troškove održavanja kuće. Pred odlazak Olivera Buće, otac i sin se osamiše. Dugo su sedeli u tišini, kao da su sve što su imali već rekli jedan drugom. Nije ni pokušavao da ga odvрати od puta, razmišljajući o tome koliko je on sam nesrećan bez obzira što živi među ljudima koje on poštuje i koji njega poštuju.

- Mi smo sine mali narod. Veliki smo samo na svom kamenu. Zato mu se moramo vraćati. Danas ću ja, sutra ti, prekosutra ko zna ko. Ja ću u Kotor sa Bućom i mislim da ću se snaći kako već treba. U godinama sam kad su moji prohtevi svakim danom sve manji, a i da odem na Cetinje ni tamo ne bi umro od gladi. Znam da će mi klima u Kotoru prijati jer su sa jedne strane mirisi naših brda, a sa druge more. A na Lovćen ću samo kad me srce povuče. Neprijatelje nisam nikada stvarao, pa mogu kud hoću, a ovako star sigurno neću smetati ni Mlečanima ni Turcima. Jedino ćeš mi ti faliti, a falio si i do sada. Ako uzmogneš doći dok sam u životu, posle kako hoćeš.

Ćutali su dok je topla noć pritiskala Veneciju. Sutradan u kući Jovan krišom dade Bući 50 dukata da poda Nikoli kad izađu na more. A ako mu šta zatreba neka mu bude pri ruci on će mu svakako vratiti. Buća je video njegove muke ali mu nije mogao pomoći. Morao je sam sve rešiti.

Oliver Buća je bio diplomata od zanata poput svojih predaka. Samo zahvaljujući tome opstajali su na vetrometini između brđana, Turaka i mletačkih ambicija. Oliver je dobro znao priču o svom dalekom pretku koji je prihvatio katoličku veru, ali je podržavao one Buće koje su se ženile pravoslavkama. Jedan od predaka, Nikola Buća je ušao u legendu i stvorio veliko porodično bogatstvo zahvaljujući vernoj službi kod cara Dušana. Jedan od najvećih mletačkih događaja, Frančesko Dondolo smatran je carevim prijateljem, ali je samo zahvaljujući Bući taj odnos ostao do kraja bez senke. Dužd je Bući učinio mnoge povlastice u Kotoru, a ništa manje nisu bili darežljivi ni dubrovčani. No najveću počast Nikola Buća je doživeo za krunisanja Dušanova u Skoplju 1346. godine. Kralj je tada postao car, a sekretar doživotni protovestijar sa svim prihodima koji uz to idu. Car ga je posebno nagradio u zlatu pa otuda i osnove porodičnog bogatstva. Sve kasnije Buće branile su interese pravoslavnog sveta u zaleđu, pa su tako sada bili na usluzi Crnojevićima. Pa ipak kad barka već odmaknu na pučinu, Jovanu suze kliznuše niz lice, a da ih skoro nije bio ni svestan. Sedeći u tami na krevetu, pio je slatkasto italijansko vino i razmišljao. Kad ispi, nasu drugi vrč. Alkohol ga je polako “hvatao” a misli su klizile od Kotora do Sent Mihalja. Zaspao je snom pravednika, svestan da je učinio ono što je morao.

Gazda Ištvanu se sad odjednom žurilo i to je Jovanu prijalo. Svakodnevni poslovi su ga odvajali od turobnih misli, a Vojko mu nije davao ni sekunde odmora. Na kraju sa gazdom Ištvanom i Vojkom pođe u oproštajnu posetu Jelisaveti Crnojević. Dostojanstvena plemkinja je bila zadovoljna. Videlo se to po njoj, mada se trudila da ničim ne pokaže da im je učinila uslugu. Najviše se bavila Jovanom, pa je Crnojević ponovo morao odgovarati na neka već odgovorena pitanja. “Krivac” je bio i gazda Ištvan koji najpre nagovesti da se mladi ljudi mnogo bolje snađu nego što to na prvi pogled izgleda, a posle iz čista mira ispriča kako je Cobor “mala varoš ali fina”. Jelisaveta odmah oseti gde mu je bolna tačka, pa nastavi da ga “pecka” pa Jovan na kraju morade ponešto i priznati. Onda joj ispriča svoju ljubav na italijanskom i mada je video da se Mađar uzmuva ne htede je ponoviti na mađarskom. Bila je zadovoljna. Plemkinja se udalji da donese neki zamotuljak pa ga pokloni Jovanu, ali mu ne dade da ga otvori. Gazda Ištvan je bio dosetljiv i diskretan. Nagradi i on plemkinju sa 20 dukata za sve ono što je njemu učinila. Srdačno se pozdravi sa gazdom i Vojkom, pa sa suzama u očima poljubi Jovana.

Sutradan su već bili u Trstu. Nikakvih problema nisu imali sa carinom, tako da ih je sve što su uneli koštalo tek nekoliko dukata. U narednih par dana raščistiše na obostrano zadovoljstvo sve poslove sa Bunićem i bi tačno kako su se dogovorili. Ono malo dukata što je još preostalo, potrošiše u Trstu kupujući dobre

stvari, ali ne za gospodu. Bunić ne htede nazad dok veliki posao ne proslave kako dolikuje a ima i jednu veliku molbu za Jovana. Pristadoše, posebno rado gazda Ištvan. Sve je Jakov Bunić organizovao kako je trebalo i na veliko zadovoljstvo gazda Ištvana, jedino nije ni pokušavao da se sa Mađarom meri u količini popijenog vina. Kad je društvo bilo u najboljem raspoloženju, Bunić zamoli Jovana da mu ustupi dva momka iz njegove pratnje i kad oni pristadoše, slavlje se nastavi do kasnih sati. Sutradan se srdačno pozdraviše, ponešto mamurni, ali zadovoljni.

Krčmar im se sada nađe na usluzi pa predloži put preko planine Rog gde sigurno neće sresti finance, a ako kakva banda i naiđe ima joj se ko suprostaviti.

Ujutro prodoše bare i odmah zađoše u planine. Put se pre mogao nazvati prolazom, ali su kola išla dalje. I ovde je sunce grejalo, ali se moglo putovati preko celog dana. Tek predveče stadoše da se odmore i prenoće. Ljudi su bili umorni, kao da su predhodnog dana mnogo radili. Trebaće im malo vremena da se “urade”. Nekako je slično bilo i sa konjima koji su se nakon dvonedelnog nerada, brzo umarali. Radosav još iste večeri postavi straže kao da Turci napadaju. Tako će raditi do kraja puta. Suviše je robe bilo u kolima a znao je da samo ako stigne tamo gde treba, biće svi zadovoljni.

Sutrašnji dan bio je još naporniji. Niz Krku se spustiše do Šmitela, ali je malo ko od ljudi večerao. Zaspashe čim su završili redovne poslove. Kiša je počela sa ustajanjem. Nije bila jaka, ali je odmah natopila odeću ne dozvoljavajući ljudima da je osuše. Put je bio dobar kamenit, pored Krke i ništa nije smetalo da se ide normalnim tempom. Ognjen je tog dana vodio ljude u izvidnicu, dobro zagledajući okolinu. Oko podne stadoše kod očuvanih zidina nekog starog grada. Miša upozori Jovana da već malo napred mogu imati problema jer u Brežničkom gradu nikada nisu bili ljubazni sa trgovcima. Sada su ga držali Habzburgovci i pitanje je kako će se ponašati. Grad uvek ima veliku vojničku posadu pa ne treba računati na započinjanje boja. To zato što je ta posada bila iskusna jer se već sudarala sa Turcima i sa pobunjenim seljacima. Dalje od Grada uvek postoji mogućnost da se naleti na turske bande. Turcima je ovaj grad toliko smetao da su ga nekad davno spalili, ali je ovaj sada, sagrađen bolje i čvršće.

Savu pređoše skelom. Nekoliko bednih kućica i još bednija skela, ali drugog nije bilo. Skeladžija im dade savet kako najlakše stići do reke Sutle i drugog prelaza. Ovaj teren bio je svima nepoznat a to ih je onespokojavalo. Malo pitajući, malo na sreću probijali su se narednih dana prema Ugarskoj. Odahnuše kad stigoše do starog drumca za Varaždin. Ovaj je put već bio bolji ali se videlo i puno više korišćen. Vrludao je kroz planinu, ali za konje to nije predstavljao problem. Pred veče se ulogoriše pored reke Bednje u neposrednoj blizini nekog seoceta.

Niko nikom tu noć nije smetao, a ujutro gazda Ištvan sa Vojkom i tri momka u pratnji, odjaha ka Varaždinu da ispita šta se mora platiti. Imao je on tamo poznanike pa se nadao da će zajedno sa njima pronaći sa vlastima zajednički jezik. Jovan tek oko sedam sati pokrenu karavan. Oko podne vratio se i gazda Ištvan, ali neraspoložen i bezvoljan. Saopšti da su dobili prolaz ali će ih to koštati 50 dukata. Najpre će platiti podno starog grada, pa tek onda mogu na skelu na Dravi.

Gazda je kao i obično pomenuo “Rabloa”, ljut i neraspoložen, ali Vojko šapnu Jovanu da su dobro prošli. Gospodar grada je jedan od Frankopana i tek se pre nekoliko godina ustoličio i nije mislio da popušta nikome. A grad je bio velik i snažan, sa dobro razvijenom trgovinom. Širio se uz obalu reke, a trgovcima je nudio razne povlastice, boreći se za trgovačku prevlast sa Mariborom koji se nalazi severnije. I pored ljutnje, gazda Ištvan je grad dobro poznao. Objašnjavao je Jovanu gde se šta nalazi i zašto je baš ovako sazidan.

- Grad je utvrdio i gradio Mačas Kiralj zato je neosvojiv. Pored njega možemo proći samo ako nam oni u gradu dozvole. Čak je i skela vlasništvo grada.

Reku predoše brzo i sigurno. Gazda Ištvan je bio prvi i čim pređe odjaha prema Čakievoj kuli. Jovan uveče kao što je i očekivao dobi poziv za večeru, ali nekako uspe da je izbegne. Rađe je bio sa ljudima i sa njima večerao. Te večeri odmah po povratku, gazda Ištvan odvoji dobrih pola sata da bi napravio pac u kojeg spustiše meso juče ulovljenog vepra. Sutra će društvo bez njega dalje na put. Ali jedan deo mesa biće posebno spakovan i upućen njegovim prijateljima u Veliku Kanjižu. Jovan nije voleo takve kombinacije, ali nije ni pokušavao ubediti gazda Ištvana da to ne čini. Mađar je po licu video da Jovan nije zadovoljan, ali tvrdo obeća da će ih on već stići. Prelazak svih kola preko Mure sutradan se odužio, pa Jovan sa prvom grupom produži odmah ka Kanjiži. Stiže za vida, a po mraku stigoše i ostala kola. Najvažnije je bilo da su svi momci na broju. Sutradan su prolazili kroz Darvošpustu i nastavljali kroz Felšobogatpustu sve do dobrog svratišta na tri sata od Kopošvara. Pre nego što ujutro krenuše ostavi za svaki slučaj petoricu dobrih momaka da sačekaju gazda Ištvana i doprate ga do Segedina.

Kao za inat počela je kiša. Na mekanom tlu probijali su se sve teže. Umorni i mokri zaustaviše se u malom neuglednom seocetu sa velikim svratištem. Kao što je obećao, te večeri se nije štedilo ni na hrani ni na piću. Ljudi su se mogli osušiti i nervoze nestade. Sutradan ih namerno pusti da ustanu kasnije, znajući da će na vreme stići do narednog konačišta.

Jovan nikada nije voleo bajsku skelu. Bila je najbolja na putu, sigurna i

komotna, ali uvek je bilo znatiželjnika, špijuna, kontrola i žandara. Svega onoga što mu je najmanje trebalo. Stigli su rano kao što je planirao, ali su izgubili dosta vremena objašnjavajući ko su i šta su, pa je dalji put bio naporan zbog brzine kojom su se kretali. U Meljkutu se osećao sigurnim, jer u ograđenom prostoru ni ptica nije mogla unutra a da se ne primeti. Pa ipak te noći su imali posetu. Desetak razbojnika tiho se uvuklo kroz rupu na ogradi, ali su na vreme bili primećeni. Posla tek jednu desetinu i nakon kraće čarke, razbojnici pobegoše glavom bez obzira. Sutradan dade ljudima odmor, ali već oko podne primeti nestrpljenje. Hteli su dalje i što pre kućama. Uveče stiže gazda Ištvan, vedar i raspoložen. Video je da je sve u redu, pa mu oko sinu. Sutradan su bili u Segedinu. Putovanje je bilo završeno.

Odmah po dolasku isplatiše sve momke, a njihovim vođama dadoše posebne nagrade. Ujutro krenuše momci za Lipovu sa Ognjenom na čelu, dobro nagrađeni i zadovoljni. Radosav ostade još jedan dan duže, pa i on sa jednim kolima ode put Lipove. Jovan ostavi gazda Ištvana da trguje, a on skupi Lenine pare i krenu ka Sabatki. Kod Vrlića prespava i mada je dugo u noć pričao kako je bilo, ipak ga prvi sunčevi zraci zatekoše na putu.

Pred Leninom kućom nije trebao lupati na vrata. Istog časa kad su stali, vrata su već bila otvorena i Lena je bila na vratima. Tek prošapta da ga je čekala već sedam dana. Uhvati ga ispod ruke i uvede u kuću. Tek sutradan stiže Tomo pa je Jovan imao muku da ispriča sve usputne doživljaje. Tomu je sve interesovalo, pa ga je Lena u neko doba morala prosto isterati. Najpre je ipak dobio poklon dug italijanski dvosekli nož sa sjajnim sečivom uvučenim u srneću nogu. Lepa kanija sa srebrnim ukrasima i sama je bila malo umetničko delo. Tek kad ponovo ostadoše sami, Jovan izvadi kesu sa novcem i izbroja Leni njen deo. Na kraju joj pokloni onaj nakit što ga je pažljivo čuvao svo ovo vreme putovanja, noseći ga uvek sa sobom. Uzela ga je polako kao da pazi da ga ne slomi. Samo jedan jedini pogled u Jovana sve joj je rekao. Nakit je značio obavezu i ona ju je svesno prihvatila.

I kod Lene su se desile neke promene. Za iduću godinu grofovi Cobor povećali su joj poreze, tako da će umesto 20 morati dati 35 uhranjenih bikova i oterati ih na sever. Ni jedan od Cobora nije bio u gradu, pa se nije imala kome ni požaliti. Ali nisu samo njoj povećani porezi, to je zakačilo sve na pustari, a novi porezi su i za zanatlije u gradu. Jovan je znao da joj tu ne može pomoći. Gazde su tražile tek nešto manje od polovine stoke koja joj godišnje prispe za prodaju. Mihalj Cobori je bio palatin na dvoru, a sinovi su mu na raznim stranama bili ugledna i cenjena gospoda. Bilo kakva žalba samo bi navukla na sebe gazdin bes. Još uvek je to sve mogla podneti, ali ako nastave povećavati poreze uskoro neće

imati za sebe i za njih.

- Da nema ovih dukata, bilo bi sve još mnogo teže. Ovako sam dobila više nego što bih ovde mogla dobiti, pa za narednu godinu nemam mnogo brige. - razmišljala je da li da mu kaže da ima malo imanje nedaleko od Požuna. Na kraju je prećutala. - Čak i ako negde pođem, ne mogu voditi sve ove ljude sa sobom a dobro su me služili i uvek mi bili odani.

- A i gde bi mogla poći ! - Jovan je to više rekao kao zaključak a ne kao pitanje.

- Sve više se priča o Turcima. Kažu da upadaju u Panoniju i pljačkaju sve pred sobom. Daj bože da ovamo ne stignu.

- Nigde ih nismo sreli. Ali ko zna. Videli smo njihove tragove na putu kuda smo prolazili. Malo toga ostavljaju iza sebe.

Još iste večeri Jovan ču priču o Turcima kakvu on nije poznavao. Jedan od uglednih slobodnjaka iz Sent Mihalja, čovek već u godinama, čuo je da Turci sve drskiji i češće prelaze Savu i Dunav i pljačkaju sve veće površine. Nisu to bile nikakve bande, već dobro organizovane jedinice pod dobrim zapovednicima, koji su silovito udarali, vešto se branili i hitro nestajali a da ih niko nije mogao pratiti. Nisu istinite ni priče da se Turci pet puta dnevno mole svome bogu i da su za to vreme nemoćni. Ovi kao da boga nisu imali. Jovan je sve to slušao sa zanimanjem, Lena sa brigom. Odstupnicu je imala, ali sada je mora pripremiti. A kada u to sve bude sigurna, obavestiće i Jovana.

Što je vreme više proticalo, Lena je bila sve slobodnija. Više pred nikim nije krila svoju ljubav. Zaboravila je da je starija ali i to da je mladi Crnojević neprekidno na putu i da ga mesto ne drži. Bila je svesna da je osuđena na čekanje i neizvesnost i kao da se sa tim pomirila. A Jovan je samo izgubio nešto od svoje stidljivosti, ali je ostao isti. Za njega je Lena bila mirna luka koju je trebalo paziti, čuvati i uvek joj se vraćati. Oboje su znali da druge osobe nema niti će je biti. Pripadali su jedno drugom bez obzira gde se ko od njih nalazio. Kad ga je nakon nedelju dana ispraćala znala je da će se vratiti i to mu nije ni govorila.

Gazda Ištvan u Segedinu dočeka Jovana širokim osmehom. Nikada nije krio radost kad su poslovi dobro išli. I sada je ustajao sa bolovima, ali ih je zaboravljao onog trenutka kada su mu dolazili trgovci i kada je počinjalo cenkanje. Ono što je za Jovana bila borba mačem, to je za gazda Ištvana bilo nadmudrivanje. Pri tom čak nije ni dobit bila najvažnija, koliko želja da se po njegovom, posao dobro obavi. Jedini izvan svega toga, nedodirljiv, bio je Jovan. I sada ga je njegov dolazak obradovao, a da ni sam nije znao zašto, niti je o tome razmišljao. Bio je sve ono što on nije bio. Ličio mu je na mladog Apolona, doista znatno tamnijeg, koji je svoju snagu uspešno sakrivao ispod odeće i mladalačkog

lika. Pruga koja mu je za vreme ljutine presecala lice, jedva je bila primetna kad je bio dobro raspoložen. A ipak pogled mu je bio ono što je ljude najviše privlačilo. Ni traga od nadmenosti, već samo siguran pogled čoveka koji zna šta hoće i koliko može. Njime je privlačio ljude, sticao prijateljstva i čuvao ih. Čak je i način na koji se obraćao drugim ljudima bio poseban. Nikada nije pričao previše, ali kao da mu je svaka reč pogađala mesto, dolazila do onoga kome je bila upućena. Gazda Ištvan je ponekad žalio što nema trgovačku dušu jer mu niko ne bi bio ravan.

Počelo je od onog pada u reku. Do tada bio je saputnik poput hiljade onih koji su sa njim putovali ili se susretali. Od tada ga je počeo pratiti ispod oka, dovoditi u situacije gde se moralo brzo razmišljati. Prvi posao koji je uradio bila je možda ludost. Nepoznatom mladiću poveriti mnogo novca. Ali već dalje je bio miran bilo šta da je Jovan radio. Sada mu je smetalo ako ga ne bi bilo, ili od njega ne bi bilo duže vreme poruke. Gledao je da mu neka svoja iskustva presadi isto kao što je pokušavao da shvati njegove odluke. I bez obzira šta radio, uvek je taj momak znao šta želi, pa makar to odmah i ne izgledalo razumno. A ljudi koje je okupio oko sebe nosili su u srcu onu vernost koja se novcem ne može platiti. Isto kao što je on veliki trgovac i bogat gazda, verovao u tog momka i stvarao mu sve uslove da može onuda kuda se zaputio. Na ovom putu je dobro shvatio, Jovan je bio najpre ratnik i vođa, pa tek onda sve ostalo. Imao je osećaj da predoseti i znanje da udari. Nešto mu je u tome falilo, ali to će već i on pomoći da se nadoknadi.

Gazda Ištvan je za Jovana toga dana bio isti kao i za ranijih susreta. Možda samo veseliji. A kako i ne bio kada je zaradu merio hiljadama dukata. Tek kada je Jovanu pružio njegov deo, Crnojević se prvi put zbunio. Mislio je da je to cela zarada. Gazda Ištvan je bio kategoričan. "To je tvoj deo kad se sve odbije, a računao sam i moje uložene novce i kamatu na njih". Uživao je gledajući ga kako premešta kesu iz jedne ruke u drugu, dok je naposljetku ne odloži pored sebe i prihvati ponuđenu čašu "karlovačkog" vina.

Zima još nije popuštala 1510. godine. Bio je februar, a led kao da je okovao Lipovu i reku. Debeo snežni pokrivač nije nikome smetao, ali velike hladnoće jestu. U celom tom srpskom pojasu od Jenove na severu do Bečkereka na jugo-istoku, Nađlaka i Segedina na zapadu, Lipove i Lugoja na istoku, zima kao da je naplaćivala sve ono što je predhodnih godina propustila. Sneg je počeo padati još u novembru, a onda sve zavejao u decembru. Gotovo svi su okasnili sa klanjem posjeka pa su se u decembru dobro namučili da sav posao urade kako je trebalo. Hladnoće su počele u januaru, pa krajem meseca tek malo popustile da napada

novi sneg, a onda je zima ponovo stegla. Samo se zbog hitnog posla izlazilo van kuća a počelo je već ponestajati ogrevno drvo. Tako je Lipova bila odvojena od ostalog sveta, isto kao što je i većina drugih gradova bila zavejana.

Jovan je cele protekle godine ponešto radio, ali najviše se zadržavao u Lipovi. Jedino je do Baje oterao dželap od 250 goveda kojeg su posle drugi oterali put Beča. Zato je sa gazda Ištvanom išao do Budima i tamo se dosta sa njim zadržao. Preostalo vreme proveo je u Lipovi i okolini. Najveći problem mu je bilo imanje. Nikako za njega da dobije sve papire i pored svih nastojanja gazda Ištvana. Jednog dana saopšti mu da je u njegovu korist intervenisao grof Petrović pa ako se on već zauzeo to bi moglo ubrzati stvar. Grof ima veza sve do kralja. Malo je on toga verovao. Smrknut dolazio je kod Lene i ona ga je tešila kako je znala i umela, ali je stalno imao utisak da je prevaren.

Kada je konačno u jesen u Segedinu dobio tapiju, bio je van sebe od sreće. Zadovoljan produžio je za Sent Mihalj i od zbunjene domaćice saznao da je Lena na putu. Sa njom je bio Tomo i još nekoliko momaka. Znala je da kaže samo to da su negde na daleko odveli neke konje. Okrenuo se i vratio u Lipovu izmešanih osećanja. Naredna dva meseca je obeležio zemlju i sagradio pravu kuću, a da to skoro nije ni osetio. Priskočili su mu u pomoć oni koje je znao i koje nije. Od Radosava i Ognjena se skoro nije ni razdvajao, a onda je tu uvek bilo i njihovog društva. Povremeno bi i preko nedelje odlazio u crkvu, a pop Jovo videći da nešto sa njim nije u redu, posebno ga je pazio. Nosio se mišlju da ode do Kotora ali ga sveštenik ubedi da ne ide. Kuću su tek pokrivali kad odluči da ode do Sent Mihalja. Lenu ponovo nije zatekao kući, ali jeste onaj zbunjeni pogled domaćice. Odmah posla po Tomu na imanje i dok je čekao pokušao je razmišljati. No ništa pametno nije mu padalo na pamet. Tomo ga pozdravi usiljeno veselo a u očima mu je video da ima tajnu. Odmah je saznao i koju. Lena nije bila kod kuće, već negde u Slovačkoj na nekom svom imanju koje joj je ostalo od muža. Jovan ni jednom rečju nije ništa zamerao Tomi, samo je slušao. Pokušavajući da mu ispriča kako je Lena tamo morala za kratko ostati, Tomo se uplitaio poput pileta u kućini, da na kraju ni sam nije znao šta je ispričao. Jedino je mogao razumeti da ga Lena puno pozdravlja i da ga moli da se strpi dok se ona ne vrati. Odbi spavanje i samo joj poruči da ako hoće može ga naći u Lipovi.

Razgovor sa gazda Ištvanom ovog puta je bio neprijatan. Trgovac je znao gde je Lena, ali mu to nije rekao. Na optužujući Jovanov pogled trgovac je neprekidno ponavljao da to “nisu stvari koje se pričaju”. Lena je bila na imanju u Slovačkoj, a to imanje nije ni jednom rečju spomenula. Uzalud ga je gazda Ištvan ubeđivao da ona to sigurno pred njim ne bi zataškala, ali da nije imala priliku da mu kaže. Jovan je ostajao odlučan pri svome. Ona je proračunato ostavljala za

sebe rezervu a da njega o tome nije obavestila. Znači da nije imala poverenja, niti je u toj rezervi bilo mesta za njega. Nije pomogla ni gazda Ištvanova pomirljivost koji je dobro osetio kuda sve to vodi. Bar je tog iskustva mnogo imao. Na kraju se vrati u Lipovu a da nije ni pokušao sa njom da uspostavi kontakt. Za njega je jedan deo života bio izbrisan. Sada je u novoj velikoj kući boravio sam. Ognjen koji je živeo poput vuka samotnjaka, rado prihvati ponudu da se doseli, pa za sobom povuče i nekog momka koji se pokazao kao dobar kuvar. Od nervoze ga je spašavalo jedino stalno mačevanje, pa je Ognjen povremeno u šali govorio da će on ili uskoro postati najbolji mačevalac na svetu, ili će biti mrtav. Krajem decembra doseliše se još dva Ognjenova momka, pa se tako teret stalnog mačevanja pravilno raspodeli na njih trojicu.

U nekoliko navrata tokom zime dobijao je poruke od Lene. Javljala mu je da je kući i da ga očekuje. Poruke su bile kratke i šture jer nije znala da li će ih neko usput čitati. Nije odgovarao! Ni sam nije znao da li zbog ponosa ili zato što se osećao prevarenim, tek sve je odlagao na stranu. Ako je po danu mogao varati sebe, po noći nije. Lena mu nije izlazila iz glave i što se on više trudio da je izbaci, ona je bila sve prisutnija. I kad konačno vreme počne raditi svoje, ispoljila se njegova nezgodna narav. Mesto ga nije držalo ni trenutka a prekost koju je dobro kontrolisao, sada je dolazila do punog izražaja. Malo koga je trpio pored sebe. Najbolje je to shvatao Radosav, ali se čuvao da to bilo čime pokaže. Ponekad je znao sedeti i čekati da pravi razgovor započne i po sat vremena, a drugi put je osećao da je suvišan nakon pet minuta. Pitomi Sremac je to primao kao normalno i taj period će kasnije samo učvrstiti njihovo prijateljstvo. Na kraju sa prvim toplim danima, povede sa sobom Radosava i dva momka i odjaha u Segedin kod gazda Ištvana. Ognjen osta da čuva imanje i pronađe nekog momka.

Veliki gazda je bolovao. Naslonjen na jastuke izgledao je kao da je na umoru, ali brzo od domaćice saznadoše da ga je uhvatila kostobolja kao i obično u proleće. Dok joj se osmejak video u očima promrlja da mu je ovo već deseti put kako umire. Predstava je bila savršena. Gazda Ištvan jeste bio bled, ali se dobro videlo da pažljivo neguje svoj pozamašni stomak i dobro vidljivi podbradak.

- Došao si na sreću malo ranije. Još sam živ, ali ko zna koliko ću još biti. Sve si mi ti to dao sa onom tvojom Lenom. Od silne sekiracije sada ne mogu na noge stati, ako mi već i one nisu oduzete.

Nenamerno Jovan se nasmeši, našta ga gazda Ištvan prekori pogledom, ali ovaj već nije mogao zaustaviti smeh. Škrto se nasmeja i Radosav, a gazda Ištvan kad ih vide kako se mladalački smeju najpre se nasmijulji, pa se onda i on počne grohotom smeјati. Na kraju viknu domaćici da mu donese njegove haljine, vreme je da se ustaje. Jovan je znao da je bolno, ali kad se gazda konačno dočepa dobro

postavljene stolice, moglo se izneti posluženje. Tu već gazda Ištvan nije priznavao nikakvu bolest. Tek kad se dobro najedoše, Jovan ispriča da bi u Slovačku da obiđe Solomuna. Gazda Ištvan je mislio da je grehota ići »naprazno« nego treba gledati da se »uvrne« neki dukat. Ujutro je već imao kompletan plan. Treba od njegovog velikog prijatelja u Garamsentkerstu kupiti crveni kamen, granat, samo treba pripaziti jer je granat pod zabranom prodaje. Sa njim će jedan njegov čovek koji se u robu razume a zna i put.

Početkom maja Jovan se pozdravi sa gazda Ištvanom i krenu na sever sa dvadesetak ljudi u pratnji. Putovali su komotno ne žureći. Tako prođuše Budim i Vac ne svraćajući. Jedne noći zanočiše u planinskoj krčmi. Malo neoprezno ne postaviše stražu, već ih iznenadi grupica drumskih razbojnika. Opljačkaše tek jednu od torbi u kojima su bili dukati, ali dovoljno da se svi bedno osećaju. Jovan pusti da osećaj besa i inata nadvlada i tek onda krenu u akciju. Bio je ubeđen da je krčmar u dosluhu sa razbojnicima, a kad mu pronađuše neke dragocenosti u sobi, znao je da je u pravu. Pod pretnjom spaljivanja krčme i njega u njoj, krčmar popusti. Detaljno im opisa kako i gde mogu naći razbojнике. Ljude nije trebalo kuražiti. Bili su spremni da razbojнике podave golim rukama. Čim otkriše logor, bez puno taktiziranja jurnuše na razbojнике u galopu. I mada su ih ovi, već upozoreni, očekivali napad sprskih ratnika bio je silovit. Tek po neki razbojnik je uspeo da pojaše konja, ostali su se borili sa zemlje. Nemilosrdno terajući konje na njih, skidali su jednog po jednog. Dosta njih se skloni u šumu, za jednom grupom nestade i Ognjen sa dva, tri momka. Na brzinu pretresoše logor. Jedna kesa sa zlatnicima bila je prazna a druge nigde nije bilo. Brzo spališe ono što je bilo za spaljivanje i povukoše se nekoliko stotina metara. Jovan pusti da samo ranjeni sjašu i oni koji će im previti rane. Ostali ostadoše na konjima, vrebajući. Napokon se pojavi Ognjen. Dojaha do Jovana besan kao ris. Vođa im je pobegao prema nekom selu. Brzo odlučiše da će za njim.

Pregaziše neku planinsku rečicu i na jednom njenom delu ugledaše selo. Nije bilo veliko, možda tridesetak kuća, ali se niko napolju nije video. Kod prve kuće Ognjen viknu domaćina ali se niko ne odazva. Isto se ponovi i kod druge. U treću provališe unutra i nađuše domaćina uplašena. Dovedoše ga do Jovana.

- Idi obavesti koga znaš. Hoću da nam kažete gde su razbojnici. Ako to ne budete hteli počecemo paliti kuću po kuću i tako sve dok ih ne nađemo.

Čovek izbulji oči, ali se brzo snađe. Čutke pokaza prema jednog kući malo u strani, "Tamo su". Ognjen jedva da je čuo kraj već mahnu ljudima i jedna grupa krenu za njim. Nekoliko strela poleti prema njima i to je bilo sve. Mačevima počеше razvaljivati vrata dok su drugi pazili na sve četiri strane. Kad ih razbiše, grupica odmah uleti u kuću. Čula se galama, udarci mačem, trupkanje i gužva,

pa na kraju trojicu ljudi izvukoše, a dvojicu izvedoše. Jedan od njih bio je vođa. Ognjen mu odmah nađe kesu sa dukatima. Bila je nedirnuta.

Poglavar sela priđe Jovanu.

- Šta ćete sa njima?

- A šta bi ti ?

- Ako ih ne pobijete nama više nema života. I onako su nam stalno bili na grbači, a sada posle ovog pobili bi pola sela.

Jovan ga umiri. Znalo se šta u ovakvim slučajevima treba raditi. Ognjen ga tek upita hoće li sa razbojnicima popričati, a Jovan gadljivo odbi. Tako razbojnici okončaše svoju karijeru, a selo se oslobodi muke. Poglavar sela bio je zadovoljan. Izvuče iz pojasa malu kožnatu kesicu i pruži je Jovanu, "Ovo ti je za to što si nas spasao muke". Unutra je bilo dvadesetak zrnaca zlata. Jovan ga začuđeno pogleda, pa tek na navaljivanje uze jedno veće zrnce a ostalo vrati knezu.

Te noći ostadoše u selu. Sutradan na rastanku, poglavar pokaza okolna brda "Sve je to puno zlata. Sad kad nam je ova muka prestala, ljudi će moći više raditi. Navrati nam za godinu dana pa ćeš videti". Još istog dana bili su u Garamsentkerestu.

Ovo je već bio gradić u koji se dolazilo i kroz koji se prolazilo. Nekoliko velikih svratišta, zanatlije i živost na pazaru, najbolje su govorili o tome. Iz bede, stigli su u grad imućnih. Tvrđava se uzdizala iznad reke. Više je plenila dobrim položajem nego impozantnošću. Jovana tvrđava nije puno interesovala, njemu je trebao trgovac. U svratištu "Nal medve", lako umoliše momka da odnese trgovcu Janču poruku da ga čekaju trgovci iz Segedina i da bi hteli sa njim da se sretnu. Nije prošlo ni pola sata a trgovac sa mladim pratiocem, dođe u svratište. Ispitivački je tražio poznata lica ali ih ne nađe, pa priđe gazdi i ovaj ga usmeri ka Jovanu. Međusobno se predstaviše, a trgovac tek onda prepoznađe gazda Ištvanovog čoveka. Jovan mu u kratkim crtama objasni zašto su došli i da im treba njegova pomoć da obave posao. Trgovac potvrdi da će na tome poraditi, ali to se ne može obaviti za tako kratko vreme kao što on misli. Treba mu desetak dana za tako nešto. Diskretno upita da li su dukati tu, a kad mu Jovan potvrdi, zadovoljno protrlja ruke.

Jovan je znao gde će iskoristiti tih deset dana. Upita trgovca za mesto koje se zove Galanta, a ovaj odmah odgovori da dobro zna to mesto i okolinu. Pa upita zašto. Jovan mu ukratko odgovori da bi rado otišao da poseti jednog prijatelja koji radi na imanju kod grofova Benicki. Trgovac je odlično znao grofa pa se razgovor otkrivi i Jančo se pokaza kao prijatan sagovornik. Jedino o svom poslu nije voleo mnogo govoriti, ali ni Jovan na tome nije posebno insistirao. Na kraju se dogovoriše da će u Gari ostati gazda Ištvanov čovek i Ognjen sa pet ljudi, a u njih

će biti i svi dukati. U sobi Jovan pokaze nakit kojeg su zarobili od krčmara. Trgovac je bio oprezan, pa se na kraju dogovoriše da će mu platiti samo 1500 dukata jer je verovatno u blizini ukraden, pa se mora daleko slati radi prodaje, a to sve smanjuje dobit.

Preko Njitre trećeg dana pre podne stigoše u Galantu. Smestiše se u gradu a Jovan sutradan odjaha do dvorca grofa Andreja Benickog i najavi mu se punim imenom i prezimenom. Grof je bio već u godinama, ali još uvek držeći. Primio ga je u laganim haljinama, udobno zavaljen u veliku kožnu stolicu. Jovan mu ukratko ispriča da je došao radi posla u Garu i da je iskoristio priliku da dođe da obiđe Solomuna. Grof mu objasni da za to nema nikakvih problema. Solomun je živ i zdrav i zaista je komandant njegovih konjanika. Već je pet dana na putu oko Gute ali da ga on već sutra očekuje. Do tada Jovan će biti smešten u dvorac kao i njegovi ljudi. Grof se izvini što je ceo dan zauzet, ali zamoli Jovana da ga sutra ujutro poseti kako bi duže mogli porazgovarati jer ga interesuje situacija u južnim krajevima.

Sutradan ujutro, obuče se što je lepše mogao, pa ga sluga otprati do grofa Benickog.

- Čast mi je što ste me posetili i posvetili mi svoje vreme - grof je govorio uljudno, smešeći se, obučen u paradnu uniformu. Ponudi Jovana da sedne, a on se namesti preko puta njega. - Kod nas gosti retko dolaze, mada se ja trudim da okupljam ljude i budem im dobar domaćin.

Grof je govorio dobro mađarski, sa tek приметnim stranim naglaskom. Upita Jovana još jednom odakle je i kako je rođak "njegovom" Solomunu. Jovan mu kratko objasni da je iz Lipove. Grof je čuo za taj grad, ali na žalost u njemu nije bio. Onda mu ispriča i rodbinsku vezu između njega i Solomuna i razlog zašto su se razišli po svetu.

- Da, da - potvrđivao je grof - zlo je to kad se jedan narod raseli.

- Nije se poštovani grofe raselio narod, raselile su se samo glave. Narod je ostao da se snalazi sam, bez gospodara i plemića. A nije mu lako. Izbegli smo jer smo morali, jer su nam glave bile u pitanju. Sada smo rasejani po svetu, a eto Solomun je tu kod vas. Već ni sam ne znam gde nas sve ima.

- Dobro je ako su u dobru.

- Uvek je bolje na svome pa makar bilo i lošije.

Grof pređe na drugu temu. Interesovala ga je situacija u južnoj Ugarskoj. Čuo je priče o Turcima pa je sada molio Jovana da mu priča o njima. Još nikada nije imao priliku da sretne tursku vojsku, a moraće ako dođu i on poslati svoje ljude. Jovan je jedva nekako udovoljio grofovoj znatiželji. Toga dana grof ga zadrža na ručku. Tako je imao priliku da upozna celu porodicu, tri kćeri i sina

Andreja, najmlađeg među njima. Sa njima je ručao i grofov upravnik dvora i glavni sekretar. Grofica Olinka je sada imala svoje teme pa je grof dobroćudno pusti da vodi glavnu reč. Jovan je odgovarao koliko je mogao i znao. Na kraju ga upita “Kakve su žene crnogorske jer se do sada samo o muškim pričalo”. Jovan iskreno odgovori da ne zna. I zaista nikada o crnogorkama nije ni razmišljao. Majke se nije sećao a sve ostalo što je bilo vezano za žene, nije bilo vredno pomena. One su bile tamo, uvek nekako neprimetno prisutne, nikad glavne a retko kojoj je reč mogao čuti u društvu.

- Pa to je gore nego ropstvo.

Jovan oseti da crveni.

- Niti su crnogorke ropkinje niti smo mi njihovi gospodari. Okolina i vreme su učinili tako. Ako ne pričaju ovako slobodno kao vi, nemojte misliti da se ne pitaju.

Gospodja Olinka primeti trzaj na Jovanovom licu pa ga vešto “prebaci” na Veneciju. I pored svega, Jovan se divio tom gradu mada ga nije voleo. Tako je i pričao. Na kraju joj ispriča za gospođu Jelisavetu.

- Kada jednom budem išla u Veneciju, vi će te biti moj pratilac. Želim da ga upoznam kao što ga vi poznajete. A u moje ime zamolićete gospođu Jelisavetu da me primi.

Jovan joj lako obeća, mada je bio siguran da prilike za takvu posetu neće biti. Grofica je bila iskreno oduševljena. Ručak završiše dobrim vinom, pa tek onda grof otpusti Jovana da se malo odmori. Sutradan, taman je bio završio obilazak ljudi, dočeka ga sluga sa molbom da se odmah javi grofu. “Red je da vam pokažem moje imanje jer i onako ovde morate ostati” reče grof pa se zajedno sa Jovanom pope u otvorene lepe karuce sa dva prekrasna vranca. Tek nakon obilaska Jovan je shvatio veličinu grofovog bogatstva. Uveče za večerom, tek je bilo posluženo glavno jelo kad jedan sluga priđe i nešto šapnu grofu na uvo. Ovaj ga samo za tren zadrža pa mu reče nešto na slovačkom.

- Dragi moj gospodine Crnojeviću, za koji minut ćete imati priliku da pozdravite vašeg gospodina Solomuna. Sluga me je obavestio da se vratio i da čeka na prijem, a ja sam mu poručio da ću ga primiti ovde i naredio da ga dovedu. Ali pustite mene da mu ja saopštim, nemojte mi kvariti to zadovoljstvo.

Solomun uđe za slugom. Bio je visok poput oca, crn, lepo obučen. Lako se nakloni prisutnima i ne gledajući ni levo ni desno krenu prema grofu. Verovatno je krajičkom oka primetio Jovana, zastade kao ukopan ne verujući svojim očima. Dvojica Crnojevića se zagriše i izljubiše. Obojici je srce igralo. Jovan se izvini grofu, ali ovaj blistajući odmahnu rukom pa posede Solomuna odmah pored sebe. Sada su mogli smešeći se gledati jedan u drugog. Solomun odbi večeru jedino

prihvati piće. Kratko referisa grofu šta je uradio i šta očekuje, pa ih grof obojicu otpusti jer imaju puno toga o čemu se može razgovarati. Tek kad izađuše napolje, obojica dadoše sebi odušak. Smejali su se, tapšali, udarali po leđima, srećni što su zajedno. Solomun ga povede u svoje prostorije u produžetku prostranog dvorišta i tek tada se počеше raspitivati jedan o drugom.

Najstariji Đurđev sin krenuo je u nepoznato. Sa njim je pošlo tridesetak crnogoraca, Đurđevih perjanika, sve stasitih i jakih ljudi, koji su se bili spremni suočiti sa bilo kojom opasnošću. Grof je ispunio sve ono što je obećao, posebno stan, hranu i platu. Već prvih dana po dolasku, nakon što su crnogorci smešteni i malo se navikli na novu okolinu, grof pozove Solomuna i sa njim se dogovori oko svih detalja i poslova koje Solomun treba raditi. Zahtevao je da Solomun formira odred od pedeset ljudi koji će uvek biti spremni da intervenišu ako na imanje upadne neka banda, ili krene tuđa vojska. Njegovo nije da čuva stražu, to će raditi drugi. Njegovo je da spreči upade, a ako bog da da ih toliko zaplaši da ne smeju udariti, onda će grof biti najsretnije da leže u dvoru i nigde ne mrdaju. Solomun u odred pored svojih primi samo Slovake, bez obzira na grofovo insistiranje da treba primati i sve druge koji su vični oružju.

Tako Solomun ostade za stalno kod grofa Benickog. Gubici koje je svojevremeno grof Benicki procenjivao na desetak hiljada dukata godišnje, smanjili su se na hiljadu, dve. Uz to su ljudi koji su bili sa Solomunom bili dobro plaćeni. Da je Solomun dobro uradio što se oslanjao na svoje Crnogorce i Slovake, pokazalo se pre dve godine, 1509. Jedan od mađarskih plemića, neki Tamaš smatrao je da su grofova goveda provalila na njegovu teritoriju pa je tražio oštetu od 100 goveda. Grof to glatko odbi, ali je Mađar bio uporan. Na kraju upade na imanje i otera tri puta više. Grof se nađe u nezgodnoj situaciji, ali spreči Solomuna da interveniše. Plemić to razumede kao slabost pa udari ponovo, ali sada nastrada i jedno selo. Ni to mu nije bilo dosta nego sa stotinak konjanika dojaha do imanja javno preteći grofu i pričajući o nekoj pokori koju mu je ovaj uradio. Grof nije znao šta da radi. Na kraju upita Solomuna za savet. Ovaj odgovori da bi on to brzo i za kratko vreme rešio. “A ti onda reši” zaključí grof. I dok se plemić sa tri svoja pratioca šepurio u dvorani za prijem, a njegova vojska lenstvovala pred dvorom, Solomun silno udari po njima. Pedeset ljudi je zarobio, nešto ranio i pobio. Onda uđe u dvoranu sa desetak svojih ljudi i razoruža Mađare, a plemiću zaveza ruke pa ga povede u prostoriju koja je služila kao zatvor. Tamo su već bili smešteni njegovi vojnici. “Vi sad grofe vidite šta vam je činiti, jer ja sam svoje uradio. Ako budete hteli, imaćete jednog neprijatelja manje”. Grof na to odabra da će tražiti nadoknadu štete za sve ono što mu je plemić učinio, a na kraju zatraži otkup. Kad sve bi urađeno, plemić gušeći se od

mržnje odjaha na svoje imanje, ali više mu ni na kraj pameti nije padalo da napadne. Pa ipak Solomun je bio pripravan i na to.

- Ovde je sada mirno i prsti me svrbe kad pomislim kako se Turci baškare po našim brdima. Jedino mi oni fale.

Ni jednom rečju Solomun nije pomenuo oca. Jovanu još samo ispriča da je u više navrata pratio stoku koju je grof prodavao Habzburgovcima, ali su se te ture uvek završavale na Moravi kod Angerna gde je stoka prodavana i jedino ju je još trebalo pomoći preterati preko. Za jedno govedo grof je dobijao tri i po dukata što je bila dobra cena, a za dva ovna dukat. Bilo mu je drago kad ču da je Jovan stizao do mora, ali i krivo što u tako nečem on nije učestovao.

Druge noći nastaviše razgovor od predhodne. Samo sad su već zalazili u detalje, poput dece se prisećali ljudi koje su zajedno poznavali, smejali se nekim uspomenama, gnušali se Mletaka i mrzili Turke. Složiše se da im ne treba dati mira, a Solomun je bio za to da se upadne na njihovu teritoriju i seče sve redom.

- Ja bolje nisam mogao izabrati nego što sam izabrao. Ima lagodnog života a i ukrštanja mačeva. Dobro sam ljude probrao i pokupio i sada bi mogao uživati, ali me uvek nešto vuče ka jugu. Prosto boga molim da se nešto desi pa da pojašemo. To ti je valjda prokletstvo kod nas Crnojevića. Čim je mir, nama nešto fali.

Zaspaše pred zorom. Ni sutradan dan im nije bio mnogo drugačiji. Jedino što su dosta vremena proveli na konju, jašući po okolini i razgovarajući. Kao da im to nije bilo dosta, uveče su nastavljali započete i nedovršene priče. Četiri dana tako proletoše a da ih nisu ni osetili. Petog su obojica na poziv grofa Benickog bili njegovi gosti. Samo su uloge bile promenjene. Grof ponosno najavi da je svima njima danas domaćica grofica Olinka. Ona je sazvala poveći skup jer želi da svoje goste predstavi drugima. Veselo se smejući zapreti Jovanu da će njega žene posebno ispitivati jer mnogo zna o Mlečankama, njihovim običajima i onome šta se tamo nosi. Tako Jovan dobi ulogu kojoj se ni u snu nije nadao. Nije bio siguran koliko će u tome uspeti.

Prava iznenađenja tek su nailazila. Isto kao što Jovan nije znao šta mu se priprema tako ni pozvani gosti nisu znali ko će biti grofičin glavni gost. Kako su dolazili tako ih je grofica predstavljala stalno naglašavajući Jovanovu titulu "Baron od Črne Gore". Među gostima bila je i Lena! Kad mu je grofica predstavi, ukočiše se oboje. Ostali gosti zauzeti razgovorom i pićem ne primetiše ništa, ali grofici ništa nije promaklo. Uostalom, ona je Jovana pozvala da bi mu predstavila svoje prijateljice i nekoliko mladih dama za koje bi mogao biti zainteresovan. Ni u snu nije mislila da bi to mogla biti smerna udovica. A gost joj se skoro ukočio i po naglom trzaju ruke uvide da je uzbuđen. Iskusno je odmah reagovala i gosa

povela da mu nešto pokaže. Nije ga gnjavila, već izdvojila tek toliko da se pribere. Kad je procenila da je dovoljno, vratila ga je u društvo i pustila ženama na “milost i nemilost”.

Jovan je kao u snu proveo neko vreme pričajući o onome što je žene posebno interesovalo. Već je osećao da se ponavlja, kad ga grof nekako iščupa iz ženskih ruku i dovede u muško društvo. Vino je među njima već činilo svoje a jedino se na Solomunu ništa nije primećivalo. No on je stajao po strani i retko se uključivao u razgovor. Jovanovim dolaskom i on živnu. Grof kao da je društvo skupio “s brda, s dola” ali Jovan se brzo uveri da je grof znao šta čini. Slovaci i Mađari okupljeni u dvorcu međusobno su se družili i među njima nije bilo zle krvi. To je po svoj prilici bio najvažniji kriterijum. Sve ostalo je išlo samo po sebi. Tako dočekaše Jovana. Kao na nekoj kružnoj traci, razgovor se odmah prebaci na Turke i Crnu Goru. Malo koga je interesovao položaj Srba u Ugarskoj, što jeste bilo razumljivo i Jovan im na tome nije zamerao. Čak se trudio da tu temu previše ne nameće. Sve drugo je interesovalo goste, od putovanja i trgovine, do toga kako se Turci ponašaju u svojim gradovima i da li je istina da kod njih postoji samo jedna kazna, nabijanje na kolac. Jovan je pričao koliko je znao, ali obeća da će drugi put znati više jer mu put među Turke tek predstoji. Jedino je Solomun bio izričit, on je jedino Turčina video preko sablje. Niko mu nije protivrečio, čak ni grof koji je odavno slušao priče o lepoti i značaju Carigrada. “Ali on je sada Stambol” zaključio Solomun i grof to prihvati.

Večera je protekla uz muziku i pesmu, više na mđarskom nego na slovačkom a svi razgovori odvijali su se skoro isključivo na mađarskom. Lena je sedela ukoso od Jovana, pa ma koliko se ovaj trudio da ne pogleda u tom pravcu, njen pogled nije mogao izbeći. Na kraju se izvini celom društvu i povuče. Ubrzo za njim stiže i Solomun. Osetio je šta je Jovanova muka pa ga ništa nije pitao. Započe druge teme i Jovan se toga dohvati radosno. Tek u neko doba noći kad su već poslednji gosti napuštali zamak, Jovan reče Solomunu da će sutra krenuti što ranije bude mogao, čim se pozdravi sa grofom. Solomun se nasmeja, jer to neće biti tako rano pošto grof kasno ustaje. “Onda se nećemo pozdravljati”, odluči Jovan. Do jutra nisu spavali ni jedan ni drugi. U ranu zoru se rastadoše sa obećanjem da će jedan drugog zvati čim to bude bilo potrebno, a ako ne, Solomun će čim bude mogao krenuti u Jovanove krajeve. Zaštitnički mu se nasmeši dok je uzjahivao. Minut kasnije Jovan je znao zašto. Lena je čekala. Ogrnuta u neki tanki šal verovatno je pred zoru drhtala, ali predosećajući da će Jovan rano izjahati, rešila je da svoje “stražarsko mesto” ne napušta ni za sekund. Podršku je još sinoć dobila od Solomuna.

- Mogu li s tobom? - Gledala ga je odlučno spremna da odmah krene po

konja.

Kolebao se nekoliko trenutaka pa sjaha sa konja i momku dodade uzde. Više nije bio zbunjen a ona ga je i dalje privlačila, možda više nego ikada. Obmanula ga je ali ne i izdala. Dugo se osećao odbačenim iz njenih planova i nekog budućeg života, da bi kasnije sam omekšao te svoje stavove, ali joj nije oprostio. Sinoćni šok samo mu je pomogao da shvati ali ne i da promeni mišljenje. U srcu je osećao da mu se obratila pravim rečima.

- Nemoj- tiho je rekao, ali nije ni pokušao da je privuče sebi.

- Kod mene se ništa nije promenilo - video joj je ljubav u očima i bio siguran da je razumeo svaki njen pogled i pokret.

- Sve se promenilo, samo je ljubav ostala. I kod tebe i kod mene!

Zgrabila ga je za ruku poput utopljenika pokušavajući da je poljubi. Ni sam nije znao da li da je povuče ili ne. Tako je klečala pred njim na dvorištu grofovskog zamka u Slovačkoj, dok se sunce lagano promaljalo na horizontu. Podiže je sa zemlje. Oči su joj bile pune suza.

- Slušaj me. Sada mora biti onako kako ja kažem. Idi obavi ono što imaš pa kad sve posvršavaš kreni u Cobor ili Segedin, od volje ti. Ja ću biti slobodan posle Krstovdana. Ako budeš na jednom od ta dva mesta, naću te i nastaviti ovaj jutrošnji razgovor.

Ne stideći se, obgrli ga oko vrata tražeći nežnost. Zagrli je tek na tren pa se izvuče iz njenog zagrljaja, pojaha konja i ode. Svo njegovo dalje putovanje ličilo mu je na san. Ognjenu ništa nije trebalo objašnjavati kad se nađoše kod trgovca. Na svom gazdi je video da je srećan. Trgovac je uradio sve onako kako je bilo dogovoreno, pa nakon kraćeg zadržavanja krenuše natrag. Jovan nije hteo da reskira pa je povratak bio istim putem kuda su došli, a Peštu ponovo zaobiđoše i odmor potražiše na drugoj strani.

Gazda Ištvan je bio zadovoljan. Posao je urađen kako treba, sada ga je samo trebalo dovršiti. I za to je imao rešenje. Treba ići u Pečuj kod jednog gazdinog prijatelja koji ima veze sa trgovcima koji nose robu u Mletke. Pečuj je bio sličan Segedina, ali sa više malih sitnih trgovac. Na Segedin su se obraćale bogatije mušterije, pa su i trgovci bili veći. Martin Botoš je bio poput gazda Ištvana. Spolja jedva primetan, a koliko je imao, to je samo on znao. Od gazda Ištvana manje, ali među trgovcima Pečuja bio je na glasu kao čovek koji sve može. Trgovački njuh dvojice prijatelja bio je presudan da najpre sagledaju robu i posao, pa tek onda da se pogoste. Gazda Ištvan ništa nije hteo bez Jovana. Najpre krenu priča o tome kako je malo onih koji su dobro robu spremni da plate, pa se onaj "jadnik" koji takvu robu ima, živ mora slomiti da kako, tako nađe kupca. Mnogo je bolje prodavati jeftinu robu jer ona uvek ima kupca.

Kad taj jedan čas uvodnog razgovora prođe, gazda Ištvan izvadi kesice i istrese njihovu sadržinu. Botošu zasvetleše oči. Nije tu pomoglo ni profesionalno iskustvo, ni želja da mu se u očima ništa ne vidi, blago koje je stajalo pred njima bilo je pravi izazov. Znalački probra nekoliko komada i podignu ih u visinu očiju. Spontano mu se ote “Sep kiš dolog”, ali kao trgovac - kupac odmah se prenu. Nije morao govoriti da je kamenje pravo. Zameri naravno na tome kako je obrađeno jer to se mora raditi finije i lepše, a rezovi na koje je ukazivao gazda Ištvanu lako su se uočavali. No to kamenu nije umanjivalo cenu jer se takvo kupilo, a takvo će se prodati. Tek će ga pravi majstori fazonirati i ugraditi u nakit. Martin Batoš je radio lagano nigde ne žureći. Nije on nakit procenjivao, to će već neko od njegovih uraditi, on je uživao u lepoj robi i razgovoru sa prijateljem.

- Reci mi sa kojom zaradom bi bio zadovoljan.

- Sa polovinom od onog što ti zaradiš u Mlecima. - odmah odgovori gazda Ištvan.

Merkali su se poput dva prijatelja koja su postavili laktove na sto i sede jedan nasuprot drugog, pa ko prevagne. Jovan kome se razgovor od početka činio spor i monoton, sada je postajao sve zainteresovaniji. On je tačno znao koliko je plaćeno kamenje. Sa troškovima puta sve je koštalo 4600 forinti. Na njegovo iznenađenje ni jedan ni drugi ne rekoše cenu. Jedino Botuš odvoji dvadesetak komada i bez pitanja ih potrpa u neku svoju kesicu, a ostalo zaveza i vrati Jovanu.

Večera je bila prava mađarska, a nazdravljanja srpska, česta i neumerena. Razgovor ponovo započe, jedino što niko nije pominjao sa kojom se robom trguje. Na kraju Jovan jedva razumede da gazda Ištvan traži 8.600 forinti i da ni za jednu neće spustiti cenu. Jovan se zamalo prekrsti. Kako je priča započela, tako se brzo i završila. Sutradan onaj gazda Ištvanov čovek ode sa Botuševim da se vidi šta se zapravo nudi. Dva prijatelja su za to vreme mirno hrkala u svojim krevetima. Jovan je nervozan tumarao po dvorištu, ne usuđujući se da krene u grad jer nije znao kad će trebati. Konačno se trgovci probudiše, ali samo zato da bi dalje nastavile ono što su sinoć započeli. Jovanu ih je već bilo dosta pa ode da vidi šta se radi sa nakitom. Tamo već nije bilo ni buke ni galame. Trojica ljudi su pregledali svaki kamen a četvrti je ponešto zapisivao već kako su mu govorili. Jedva su ga pogledali, usredsređeni na posao koji su radili. I ne gledajući ga jedan saopšti da će do večere sve završiti.

Uveče, dva trgovca su sedela sami za stolom, tek ovlaš pijuckali rakiju. Sede i Jovan. Nije bilo one veselosti od predhodne večeri.

- Roba ti je dobra - govorio je Botuš - I ja ću je preuzeti ako se dogovorimo oko cene. Meni ona vredi 7.600 forinti, ali znam da ti moram priznati neke

troškove koje si imao. Na ovo ti dodajem još 200 forinti i ti iz njih plati sve koje imaš a ja ću platiti moje.

Gazda Ištvan je nekoliko sekundi razmišljao pa pruži ruku.

- Neka ti bude, mada sam računao na više. Sam znaš da je ovo teško izneti i doneti dovde. Znam da ni tebi nije lako ovo odneti do Kopra, mada ja mislim da su tvoje veze puno bliže.

- A onda je i zarada manja.

- Ali nema rizika. Ovaj moj partner - pokaza na Jovana - život je izlagao dok se do mene probijao. To se ceniti mora.

Tako trgovina bi završena. Tek za večerom, Jovan je video da su obojica zadovoljni. Uvek je mislio da je što je suma veća cenkanje je duže, da bi sada bio začuđen za kako je kratko vreme sve bilo urađeno. Gazda Ištvan mu kratko objasni da "trebaju trgovati oni koji to znaju, pa će razgovori biti kraći, ali zato ostala uživanja veća". Dokle je njihovo uživanje trajalo Jovan nije znao jer se u neko doba noći odvojio i otišao na spavanje.

U Segedinu, gazda Ištvan pošteno isplati Jovanu sve ono što su dogovorili a ovaj zadovoljan pohita u Lipovu.

Zimu je proveo u Sent Mihalju, s Lenom.

glava 6.

NA TURSKOJ ZEMLJI I IVAN CRIJEVIĆ

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Proleće 1512. u Kupiniku¹¹ bilo je obasjano suncem. Lep utvrđeni despotski grad kupao se u zelenilu okoline, a topli sunčevi zraci izmamili su napolje sve koji su mogli pomoći u poljskim radovima. Tek pred despotskim dvorom osećalo se da ta prolećana idila možda vara. Neka uznemirenost osećala se u vazduhu. Možda su takvom utisku doprinosili konjanici, kojih je ovih dana bilo više no obično, mada se ni kod njih nikakvi posebi znakovi nisu osećali. Zavaljeni u hladovinu, mirno su se odmarali. Tek pred kovačnicom bilo je više živosti jer se par momaka takmičilo u gađanju iz samostrela.

U privatnim odajama despota, raspoloženje je bilo tmurno. Ivaniš Berislavić je rano ustao i pored toga što ga je celo telo bolelo i odlučio da odmah primi neke srpske velikaše. Sada ih je slušao, kao i stotinu puta do sada, mada je znao šta će ga savetovati. Pa ipak nikada nije propuštao priliku da čuje i drugo mišljenje uvek se nadajući da bi moglo biti rešenje za probleme koje je imao. Samo sada su i njegovi živci bili pri kraju. Sve što je radio proteklih godina sada mu se razbijalo o glavu. U njemu su se mešala osećanja i dužnost a na to je već bio navikao. Osećao je pripadnost ugarsko- hrvatskom plemićkom staležu, a istovremeno i obavezu da bude srpski despot. Ako već zbog ničeg drugog, ono bar zbog ogromnih despotskih dobara koje je koristio.

Pre svih u ovelu prostoriju za prijeme ušla je despotica Jelena. Obučena u haljine od venecijanske svile, sa nakitom oko vrata i ruku, delovala je lepo i pored godina. Jelena je bila svesna svog izgleda pa se trudila da pred despota uvek izlazi besprekorno obučena, ponajčešće u svilu, baš kako je on voleo.

Reče joj da kaže šta ima.

- Moje mišljenje znaš, ali ti uvek radiš po svome.

- Sa vama ortodoksima uvek je bila velika muka, ali se nekako dogovorimo. Sa mojim je puno teže. Ja srpski despot, moram da odlučujem šta ću i kako ću. Moji su me Hrvati izdali, pa ste ostali samo vi prevrtljivi Srbi, na koje moram računati. Slavonci caruju na mojoj zemlji, a Jajce je okruženo sa svih strana Turcima. Kao da niko neće da razume da su nam najveći neprijatelji Mlečani i Turci. Koji su veći to ni ja ne znam!

Jelena je ćutala. Znala je raspoloženje svog muža i to da sada traži izlaz. I pored neprospavanih noći i časova razmišljanja, rešenja kao da nije bilo.

- Ne treba žuriti, bolje je malo sačekati - skoro došapnu despotica.

- Nema se šta čekati. Sabor je pre dve godine doneo odluku o oslobađanju Dalmatie a Hrvati su je prvi izdali. I ono malo borbi što je vođenje, više je ličilo na čarkanje nego na pravu bitku. A Turci su nam na granici. Bosne skoro da i nema. Jedino se još Jajce drži, a pitanje je dokle će - naglo se uspravi. - Nema tu šta da se čeka. Treba ići i videti šta se dešava. To i Petar traži od mene.

Teško ustade i odšeta do prostorije u kojoj su se već nalazili dostojanstvenici. Žagor prestade.

- Srpski velikaši. Znae zašto smo ovde. Recite šta mislite i šta nam valja raditi?

Dok je čekao da prvi progovori, gledao ih je. Sve su to bili ljudi koje je on dobro znao. Dosta im je verovao, ali u žilama nisu imali onu želju koju je on imao. Razmišljali su o svojim posedima i imanjima i sve svoje odluke gledali kroz to. Već prvi govornik potvrdi njegove slutnje. "Turci neće u ove krajeve. Niko nema snage da udari na Kupinik pa neće ni oni. Njih samo interesuje Adriatik i Dalmati. Ne treba ih dirati dok oni nas ne diraju". Bio je ovo samo nastavak jučerašnjih priča koje su se uvek svodile na jedno isti, "Turke ne treba dirati, jer neće ni oni nas". Najgore od svega je bilo što je svaki od njih sumnjao u vesti koje su neredovno pristizale. Pravo stanje kao da niko nije znao. Samo se kod kuće sve znalo. Situacija u Ugarskoj bila je sve gora. Srbi su još verni svojim vođama, ali među Mađarima je nezadovoljstvo. Najgore za despota je bilo to što je među gospodom bilo plemića koje nije smeo mrko ni pogledati, a kamoli podići ton. Ko zna šta su oni imali u svojim glavama. Učinilo mu se pametnim jedino ono što je predložio grof Petrović, da nekog pošalje na jug da ispita stvar i odmah mu predložio da to bude neko ko malo zna, a hrabar je i odlučan. Napomenuo mu je da je čuo za mladog Jovana Crnojevića pa bi možda on valjao za takav posao.

Ujutro pre bogoslužjenja u crkvi Svetog Luke, pozva Jelenu i kratko je upozna sa onim šta će činiti. Pozvaće Jovana Crnojevića da hitno dođe u Kupinik. Odašlaće ga kroz turske zemlje i slobodnu Bosnu, sve do mora. Istina se mora saznati i o tome moraju svi znati. Tako se savetovanje u Kupiniku završi onako kako je i počelo, bez ikakve odluke, ali uz saglasnost despotu da pošalje izvidnika na jug. Dok su velikaši zadovoljni krenuli svojim feudima i sami osokoljeni time što se ništa ne zna i što nigde ne moraju, despot je bio ubeđen da gubi dragoceno vreme i da se već trebalo pripremati za rat.

Despotova poruka zatekla je Jovana u Lipovi. Doneo ju je jedan od ljudi grofa Petrovića i tek to mu odagna sumnje u istinitost pisma. Čitao je nekoliko puta kratak tekst kojim mu despot srpski poručuje da sa malom pratnjom dođe na dvore u Kupinik jer za njega ima poseban zadatak. Posao je neodložan i u interesu je svekolikog srpstva, a njega je izabrao na osnovu blagonaklone preporuke grofa Petrovića i saglasnosti mnoge vlastele srpske. Mada ništa nije bilo precizno navedeno probra dvadesetak ljudi i brzo krenu na jug. Nedelju dana kasnije bio je u Kupiniku. Despot već u poodmakloj dobi, sedeo je u vrh dugačkog stola. Despotica Jelena sedela je pored njega.

Despot mu kratko ponovo ono što je u pismu bilo napisano, pa ga upita da

li je spreman da izvrši jedan veliki posao. Kad Jovan potvrdi odmah pređe na stvar.

- Hoću da odeš u Bosnu i vidiš šta rade Turci. Ti si za njih nepoznat i o tebi se ništa ne zna. Zato si izabran. Ne upuštaj se u obračune ako ne moraš, a moje ime nigde ne spominji. Posebno ne u susretu sa Hrvatima. Oslušni! Vidi koji su gradovi javno ili tajno u savezu sa Turcima, a posebno gledaj sve oko Jajca. Ako Turaka već ima, propitaj se koliko su snažni i šta se priča. Možeš biti i trgovac i razbojnik, ali saznaj što više. Izveštaj ćeš predati meni, a ako ne, onda Petru u Budim. On će znati šta dalje.

Jovan se upilji u despota.

- Vi to sigurno možete bolje doznati iz samog Jajca, jer vi ste ban.

- Jesam ja ban, ali ono što meni treba to ne mogu čuti od nikog iz jajačkog grada. Pričaju mi ono što bi voleli, a ne ono što je stvarno. Ako budem sudio po njihovom dojavljivanju, onda Turaka u Bosni gotovo da nema. A ja osećam da su mi za vratom. Prođi Bosnu, vidi šta se sprema i da li se nešto sprema. Ja ću ti dati papir da možeš mirno kroz naše krajeve a i da u Jajcu možeš dobiti svu potrebnu pomoć. Na tebe puno računama i za svoj posao bićeš dobro nagrađen. Ako bog da biće ti priznata i ona prava koja si čujem tražio po Segedinu.

- Ko je Petar kojeg ste pomenuli ?- Jovan je čuo da Berislavića ima još. Znao je da je Bartol bio nekoliko godina jajački ban. Za Petra je čuo kao za biskupa u Mađarskoj.

- Petar je bio uz kralja Vladislava, a sada je postavljen za priora u Vrani. Ipak je najvažnije da se već nekoliko godina bavi poslovima koji su povezani za granicu i zaštitu od Turaka. Zbog toga je često u ovim krajevima. A ako ti bude bio potreban naćićeš ga u Vesprenu - despot tmurno progundā. - Valjda ću poživeti toliko da te dočekam i povedem vojsku ako bude trebalo.

Razgovor nije dugo trajao. Jovan prihvati zadatak, pa mu despot odredi dukate za trošak i provijenta koliko mu treba. Najvažnije je jajačkom banu predati poruku. Sutradan Jovan se u crkvi svetog Luke pomoli za život i zdravlje svojih ljudi i sebe i da uspešno završe ono što su započeli. Radul kalauz vodio ih je samo njemu znanim putevima. Presecajući sremsku ravniciu u noć stigoše do prvog odredišta, pa već sutra produžiše dalje. Jahali su dosta na sever kako bi izbegli močvare i mukotrpno probijanje kroz šume. Hteli ne hteli, kroz šumu su ipak morali, pa kad stigoše do čistine, odlaknu svima. Odmorni konji lako su nosili teret, a Jovan je hteo da budu što odmorniji kad uđu na tursku teritoriju. Uveče Jovan pozva kalauza i naredi da se nađe prelaz ali dalje od Barke. Hteo je preko reke a da to niko ne zna. Kalauz konačno stiže sa dobrim vestima. Našao je skelu sa kojom se malo prelazi, a skeladžija je naš čovek. Turci retko dolaze na

skelu, rađe se zadržavaju u nekoj krčmi podalje od reke, ali ipak ih se treba pripaziti. Skeladžija je imao rešenje. Kupiće im nešto vina i kad se zapiju prelaz je slobodan.

Mrak je odavno pao kad nestrpljivi ljudi začuše škripanje skele. Sve je bilo kako je skeladžija govorio. Turci su bili zauzeti vinom pa grupa lako pređe u Bosnu. Jovan pošteno nagradi skeladžiju, a ovaj mu objasni gde će biti ako naiđu nazad u gluvo doba noći kad je skela zamandaljena.

- Da ti još nešto kažem. Noću je sve tvoje. Široko ti polje. Turčina noću nećeš videti napolju. Oni su po gradovima i tvrđavama. Ako hoćeš da putuješ a da te ne vide, obiđi i oko ove naše sirotinje jer su neki zbog gladi prihvatili njihovu veru, a takvi će te prokazati. Drži se šume danju a putuj noću. I ko boga te molim, odmakni noćas što dalje jer ako te vide znaće kud si prešao.

Jovan tako i učini i tek pred zoru dade odmor. Ljudi pozaspaše čim su rasedlali konje. Prvi zraci sunca već su probijali krošnje drveća a ljudi se počеше buditi oko podne. Čekali su ih već komadi mesa nataknuti na štapove. Posle jela nastaviše dremuckati, a jedino je Radul kalauz otišao napred. Pred veče se vrati i on. Nalazili su se pred Srebrnikom, važnim trgovištem i uporištem iz vremena kraljevine Bosne. Grad je još uvek bio značajan ne samo zbog mesta na kome se nalazio, nego i zbog važnosti koju su mu Turci pridavali. Kasnije noću, prodoše desetak kilometara pored njega i na dobrom mestu, stadoše. Sutradan se Jovan sa Ognjenom i još jednim momkom uputi ka gradu.

Grad je bio živ. Već u jutarnjim satima uveliko se trgovalo i tek kad se navikoše na galamu, obratiše pažnju na lepe velike kuće, ali i čatrlje izrasle neposredno pored njih. Turaka je bilo malo i u šarolikoj masi lako su se raspoznavali kitnjastom odećom duginih boja. Zapanji ga dosta mletačke robe koja je bila jeftinija nego u Segedinu. Trudeći se da budu neprimetni, obiđoše ceo grad, pazeći da uvek budu među narodom. Jovana je čudila slaba posada u gradu, ali mu je bila jasno zašto je tako malo Turaka po ulicama. "Slabo se oni mešaju sa nama" brzo mu objasniše u svratištu kojeg su nekada držali patareni. Sa nekoliko plaćenih bukara vina, saznade sve što ga je interesovalo. Turaka u ovom kraju jedva da je bilo. Bajazit je nakon pohoda ostavio manje posade po najvažnijim gradovima, ali prave vlasti u Bosni nije imao. Stvarao se zato jedan sloj bogataša koji su se oslanjali na Turke i koji su se povijali kako vetar duva. Jedan od gostiju ispriča da je bio u pratnji dubrovačkom karavanu sve do Zvonika i da je i tamo isto kao ovde. Jedino su nešto veće posade u rudarskim gradovima. "A Jajce" upita Jovan.

- Jajce je prokleta Ugarsko !

Jovan se začudi rečima. Čovek je govorio iskreno i verovatno je ovo što je

rekao posledica lošeg iskustva.

- Ugari i Hrvati su nam na vratu sa jedne, a Turci s druge strane. I jedni i drugi bi najbolje učinili da nas puste na miru i da nas od nikog ne brane. - čovek se predstavi. Bio je Srbin od Doboja, ali sa turske strane. U Doboj redovno odlazi da trguje "tek toliko da se preživi". - Više volim ovo Tursko, nego ugarsko i hrvatsko. Od Turaka znaš šta možeš očekivati, a do sada ni u čemu nisu preterali, a na drugoj strani nikad ništa ne znaš. Sve menjaju kako im se prohte, a ni glava nije sigurna. A da ti ne pričam koliko uzimaju. Znaju li da imaš paru, odmah je moraš dati za porez.

Čovek je bio slobodan a dosta toga je znao i čuo od starijih. Pričao je o nekim drugim vremenima, a Ugarima će kažu narod pamtiti dok je njih, što kralj Žigmund pobi u Doboj 171 velikaša i telo im pobaca u reku Bosnu.

- Evo već sto godina kako je prošlo, a uvek neko sa severa ulazi ovom stranom i uvek misli da je istina samo njegova. A strada tek jedna raja. Kad Turci dođu, ni jedna glava zbog vere nije posečena, a zbog bosanske crkve nas ne ostavljaju na miru ni katolici ni oni drugi, a Ugari i Hrvati bi najradije da nas istrebe.

Jovan spretno ubaci pitanje o vojsci i vojnoj sili, ali promućurni Bosanac preču pitanje i nastavi po svome

- a Turci nemaju ni puno ratnika a ni potrebe da ih šalju. Šta imaju slati kad je sve mirno. A kad Ugari već odluče da krenu u ove krajeve, Turci to znaju kad i oni - pronicljivo pogleda u Jovana. - Nije vam tamo lako kad šurujete sa dva gospodara.

Jovan se nasmeja.

- A otkud ti znaš da smo mi iz Ugarske ?

- Bosanac nikad tako nije izgledao kao ti. Skupio si se u te halje ni disati ne možeš, a ruku od sablje ne odmičeš. Niko u ovu krčmu nije ušao a da ga ti nisi pogledao. Srbin si to vidim, ali ti posao ne znam. A trgovac sigurno nisi.

Jovan priznade da je Srbin iz Ugarske. Predstavi se i brkajlija. Pričali su još sat vremena ali bosanac je uvek terao po svome, a Jovanova priča da je došao da vidi i ispita bili se moglo doći ostavi ga ravnodušnim. Na kraju mu pristize i sin sa porukom da je sve popakovano i da se može kretati. Tek tada ga Jovan zamoli da i on krene sa njima jer ima posla u tom pravcu. Kad ču da će prema Jajcu, pokaja se što je pristao. Kad još ugleda Jovanovu družinu sam sebe ujede za jezik ali povratka više nije bilo. Oraspoloži se tek uveče kad Jovan kod njegove kuće kupi tri jagnjeta za ljude i plati bez zastajkivanja.

Sedeći pored ražnja nastaviše jutrošnji razgovor. U neku dojahаше dva konjanika na omanjim hitrim konjićima. Gazda ustade da ih pozdravi. Visok snažan čovek

pedesetih godina bio je knez. Lako sjaha sa konja i pozdravi se. Prihvati ponuđenu rakiju i namesti se pored žara. Od domaćina saznade kako je bilo u Srebrniku, a on ispriča događaj iz Maglaja. Vlasi tamo nisu rado dočekivani, ali su se oni i dalje žilavo spuštali sa svojih planina prodajući tamo najviše jaganjce, kožu i sir.

- A kojim vi poslom - upita napokon knez.

Jovan reče da su krenuli u Jajce.

- Sa toliko ljudi mogao bi u rat.

Jovan kao i ranije u krčmi i sada "otvori dušu" i ispriča kako je u Ugarskoj teško pa su došli videti kako je ovde, ako se već tamo ne bude moglo izdržati.

- Nikome ni u ovoj zemlji nije lako. Bajazit je zauzet na drugoj strani, vodi neke svoje bitke, kao i mi naše. A čim nema gospodara, podrepaši kolo vode. Fala bogu ima nas, pa se nikog ne bojimo - knez ispod oka pogleda Jovana. Ovaj mu uzvрати pogled. - Prijatelji su ovde vazda dolazili i ostajali, a neprijatelji su brzo prolazili. Ovo nikad tursko neće biti, mada im plaćamo kako smo dogovorili.

Momci veselo zažagoriše dok su dva janjca skidali sa ražnja.

- Kažeš, hoćeš da vidiš kako se ovde živi. Kako ko. Treba svići na svaki život. Mi smo navikli oko stoke. Držimo ovce a imamo i konje. Moji znaju "zapucati" do Zenice da natovare prtljagu nekog karavana i prenesu to u Srebrnik ili Zvornik. Treba to sve preneti i sačuvati. Vični su oboma.

Domaćin prinese parčad isečene jagnjetine. Svi se prihvatiše. Odmereno i polako jedući, knez je imao još nešto da kaže.

- Najgori ste nam vi iz Ugarske. Turci su ovde gospodari i sve što imamo čuvaju kao svoje. A vi kad dođete sa silnim krstovima znate samo paliti i ubijati, kao da ovde nisu kršćani kao vaši. Zato kad čujemo da je neko sa gornjih strana, nije nam uvek mило, mada volimo čuti kako naš narod tamo živi.

Jovan je pričao o svom narodu, despotima i borbi za vlast, sirotinji i silnom bogatstvu. Na kraju i stalnom strahu od Turaka.

- Mi smo za Turke raja, ali sam bio sa njima i viđao ih. Pod dobrim gospodarem Turci su silni i moćni, ali pravedni. Kod turske vojske ode glava zbog sitnice. Pravi vojnik zna šta sme i tu im niko ni malo ne popušta. Zna i kakva je kazna. Opasne su sitne krdžaliје koje zaostanu iza vojske. Ali ni oni na tvrdo neće udariti. Kod Turaka se samo jedno mora znati. Mora te pokoriti. U krvi im je da se šire i idu dalje u nova osvajanja. A onda kad sve to prođe, vidiš i sam da se može živjeti. Moji su ljudi bili podno Jajca, kosili i spremali travu za sultanovu vojsku i nikom dlaka s glave nije zafalila. Ako pokrene novu vojnu, mi sa njim moramo.

- A hoćete li uskoro morati ?

Knez je vagao svaku reč!

- Nova vojna će skoro biti. Neće sultanova, ali samo lud bi pustio Jajce da ti se pred nosom širi, a da ga ne pokušaš uzeti.

Noć se polako spuštala. Jovan pusti Ognjena da rasporedi ljude a on zanet razgovorom osta pored domaćina. Knezu ne promače da Ognjen dvojicu ljudi postavi za stražu. Tek promrlja da ovde još nikom dlaka sa glave nije falila, a Jovan prećuta odgovor. Knez nastavi hvaliti Turke i njihovu konjicu sa kojom se niko ne može boriti.

- Mogao je car Lazar.

- Jeste dok su išli prsa u prsa, dok je bog bio sa Srbima, a oklop na grudima, ali čim se raširiše, Turci udariše po svome, puno ljudi izginu, a Turci nam opet za vrat dođoše. Da je bilo sreće i pameti Kosova nikad ni bilo ne bi.

Jovan ga začuđeno pogleda.

- Tukli su se u ime Boga, za krst časni, za sve naše svetinje.

Knez je mrmljao sebi u bradu "Pa šta bi ?"

- Niko još nije znao kako će se bitka završiti kad je u nju polazio ?

- Ali se znalo šta će biti ako se izgubi - knez nije tražio nikakvu potvrdu. U svojoj bosanskoj glavi on je imao svoje mišljenje i od njega nije mislio odstupiti.

- Kosovo je naše prokletstvo. Dve vojske se sudariše, pa obe odoše nazad, svaka bez gospodara a polje osta prekriveno mrtvima. Za par godina Turci se vratiše kao da ništa nije bilo, a naši najhrabriji i najpametniji odoše bogu. Mi i sada o Kosovu pričamo, palimo sveće junacima, a ja još ni jednog Turčina nisam čuo da je Kosovo i pomenuo. A mi ćemo za Kosovom kukati dok je Srba.

- Tako je moralo biti i nikako drugačije - odseče Jovan.

- Nikad ništa ne mora biti. Uvek može biti drugačije. Kad su Turci došli u ove krajeve, zvali su da im se poklonimo. Moj ćaća glavu u torbu pa njima pred noge. Divan je kratko trajao "Ili slušaj il se bori". Tako glave sačuvamo, tako se množimo i živimo. Nije lako ali živa glava sve podnosi. A ti koji živiš tamo u krišćanstvu bez Turaka, opet dođe da vidiš može li se ovamo. Nije nama onda tako ni loše.

Jovan se lecnu. Crna pruga mu odskoči na licu poput strune.

- Kosovo je svetinja !

- I za nas je. Kako neće biti sveto mesto gde izginuše najbolji! - knez začuta. Lagano ustade "Mora se polaziti. Javi kad kreneš". Pre no što uzjaha još jednom se okrenu Jovanu.

- Ne zaboravi. Mi smo danas pod Turcima, vi pod Ugri, a pola srpskih muških glava nema. To je istina i od nje pobeći ne možemo ni ti ni ja. A ono što ti rekoh za Jajce, ove godine se ne boj, jer travu kosili nismo niti hranu

pripremamo, a za iduću bolje ovamo ne dolazi.- Lagano uzjaha, obode konja i odjaha u mrak.

Jovan ustade i povuče se na spavanje.

Junske kiše držale su Jovana tri dana prikovanog na planini. Puno je toga čuo od ljudi, ali je hteo dalje. Četvrtog dana spustiše se planinskim putevima do reke Bosne, obidoše u širokom luku Maglaj i niže od njega predoše reku. Tu se pozdraviše sa vodičem i produžiše dalje sami. Ovo je već bio nesiguran kraj, mada su turske posade retko dolazile. Ali zato su okolinom harale bande otpadnika ne gledajući ko je kakve vere. Ni sela im nisu ulivala poverenje pa su ih rađe zaobilazili. Kad se jednog dana zaustaviše na povećem proplanku da se odmore i napoje konje, usledi napad. Sreća je što su Turci bili na vreme primećeni. Polovina ljudi uspe se dočepati konja, a druga zgrabi lukove i strele. Pustiše samo jednu strelu, pa zgrabiše mačeve. Koliko ih je palo, teško je bilo uočiti jer se Turci kao po komandi raširiše i svako jurnu na svoga. Jovan nije mogao videti ko je sa samostrelom neprekidno gađao i pogađao, a da ga ni Turci nisu odmah uočili. “Seci konje” i pešaci su već bili spremni da udarcem u stomak onesposobe konja i nateraju Turčina da sjaše. Jovan izdrža nalet jednog konjanika, ovaj se okrenu i jurnu ponovo. Jovan je sada bio spreman. Ko zna odakle izjuri jedan od Ognjenovih momaka, Turčin naglo cimnu konja, da bi izbega sudar i to je bilo dovoljno da naleti na mač. Bez reči se strovali na zemlju. “Konja” doviknu i jedan momak skoči sa konja i dade mu ga. Sa isukanim mačevima sad Srbi jurnuše na Turke, ali njihovi konji bili su prespori da bi ih mogli pratiti. Na zemlji, dva Turčina su bila mrtva, a dvojica ranjena. Tri Srbina nisu odolela napadu, a malo koji nije imao neku ranu na sebi. Sa preživelim Turcima završiše po kratkom postupku, a svoje mrtve odmah sahraniše. Uhvatiše tri turska konja, pa žurno krenuše niz Bosnu. Nakon dobrog sata jahanja skrenuše u šumu i tu se utaboriše. U sumrak se vrati kalauz Radul sa veću da im je 12 Turaka na tragu. Nije se imalo šta čekati, trebalo je krenuti na njih. Kalauz ih povede nazad dok konačno ne zaustavi kolonu. Udar je bio silovit jer je trebalo iskoristiti iznenađenje. Samo su se dva Turčina uspela iskrasti i nestati negde u mraku. Jedan Jovanov čovek ostao je mrtav na zemlji, a dvojica su bila dobro nagrđena. Tek ujutro Jovan pregleda ljude. Neki nisu mogli dalje sa njima. U jednom vlaškom selu ostaviše ranjenike a oni produžiše dalje. Na Vrbanji na raskršću puteva, izabraše pogodno mesto i Jovan tu sačeka dva dana da mu svi ljudi dođu sebi, ali ga opreznost nije napuštala. Čak je i kalauzu koji je išao da kupi jagnje naredio da dobro zametne trag.

Kad krenuše dalje Jovan se manje plašio Turaka koliko je bio zabrinut zbog silnih rana. Ipak nakon dva dana stigoše do grada. Jajce je bio kraljev grad,

dobro utvrđen, ali sa brojnim propustima iznutra. Odnosi među hrišćanima bili su loši. Ono malo Srba što je živelo u gradu izbeglo je u okolna sela a time i na tursku teritoriju. Vojska u utvrđenju se svađala između sebe i tek su im duge patrole po okolini smanjivale bes. Znao je da to na dobro ne može izaći. Turci su bili na vratima grada, a u njemu su ljudi živeli kao rogovi u vreći. Bartol Berislavić je ovde banovao četiri godine i za to vreme razbio i ono malo sloge koliko ju je u Jajcu bilo. Slab organizator neprekidno je bio raspet između sladostrasnika i katoličkog mistika, donoseći najpre loše vojne odluke koje bi mu se razbile o glavu samo da su Turci napali. I ono malo ugarske vojske koliko je imao u tvrđavi smanjio je svojom nedoslednošću i lošim procenama. Ivaniš koji je proglašen banom 1511. jedva da je situaciju upoznao, ali je bio svestan toga da mora grad ojačati i poveriti ga sposobnom vojnom komandantu. I pored silnih obećanja sem jednog manjeg odreda koji je stigao kao pojačanje, ništa se drugo u Jajcu nije promenilo.

Čim se malo odmorio zatraži prijem kod komandanta grada. Nije znao ko je niti ga je to interesovalo. Znao je samo da ima da preda poruku i ako mu bude rečeno, sačeka odgovor. Ništa u Jajcu nije bilo veliko pa ni banske prostorije. Ali prijala je prijatna tama i hladovina koja je tu vladala. Samo su kamene kuće mogle praviti takvu hladovinu. Stotinar je bio mlađi čovek a uđe u prostoriju sa dvojicom vojnika.

- Kakvu to poruku imaš za mene - upita bez ikakvog uvoda.

Jovan mu bez reči pruži presavijen list hartije, sa očuvanim pečatom. Ovaj se primače prozoru i poče čitati. Ona dvojica ga nisu ispuštala iz oka. Tek u neku, mahnu im rukom pa napustiše prostorije. Mogao je sada bolje pogledati svog domaćina. Obučen po Ugarski sa svakom sitnicom na svom mestu, nešto dužom grguravom kosom i oštarih crta lica, nije se osvrtao dok pismo nije pročitao.

- Znaš li šta piše unutra? - Jovan odrečno odmahnu glavom. - Piše da si poverljiv čovek jajačkog bana i da si došao po poslu da izvidiš stanje na turskim zemljama, a ja da ti pružim pomoć gde mogu. Čujem da si već grad obišao, reci kako ti se sviđa?

Jovan slegnu ramenima, ali ovaj zatraži da mu odgovori.

- Ni malo. Koliko je grad pouzdan, toliko su ljudi zauzeti svako svojim poslom, a na odbranu niko ne misli. Suviše su Turci olako shvaćeni, ali kad udare, onda će tek videti svoje zablude - Komandir potvrdi da je tako.- Čak je i vojska zabavljena sa drugim poslovima, a manje sa odbranom. Mora se uvesti red, milom ili silom.

Komandir je ćutao. Znao je on bolje nego taj crnopurasti stranac kako grad

izgleda i gde su sve greške. Mada je bio do zla boga pedantan, suviše stvari nije odgovaralo njegovim gledanjima, pa umesto da ispravlja jednu po jednu, on je odjednom hteo sve da promeni. Tako se gubio u silnim objašnjenjima, pa i kažnjavanju, a da ništa nije uradio. Sve što bi pokušao brzo mu se počelo obijati o glavu. Čak su ga i njegovi desetnici jednom slušali a pet puta ne. Od one čelične vladavine od pre nekoliko godina tako nije ostalo ništa.

- Puno novca treba da bi se sve uradilo kako valja - pravdao se više sebi nego strancu.

- Za nešto što ne valja treba samo batina.

Nije bio voljan za razgovor pa otpusti Jovana. Nered i nepoštovanje u gradu, uskoro su se ticali i njega. Izazvani, njegovi ljudi su u krčmi zgrabili mačeve i samo je hladnokrvnost jednog vojnog desetnika sprečila krvopriloče. Ceo život u gradu odvijao se u tvrđavi i za tvrđavu. Tu su se vojnici osećali kao neprikosnoveni vladari. Zato i Jovan brzo umiri svoje ljude. Dve nedelje koje je proveo u gradu, uglavnom je patrolirao hrvatskom teritorijom i slušao priče ljudi. Jedan Berislavić ovde je ostao u velikom sećanju, Franjo. Bio je hrabar, dobar organizator i veliki ratnik. Dva puta je odbijao silne turske napade na Jajce i oba puta pobedio. Za njegovog banovanja bilo je najviše vojske u gradu, a tada se znalo kad se ratuje a kad se pije. Ceo grad ga je ispratio kad se 1503. godine ostario i ožalošćen smrću sinova, dobrovoljno odrekao titule i napustio grad.

Bilo je vreme da se kreće pa se Jovan javi komandantu grada. Ovaj mu predade komad hartije sa pečatom.

- Čuvaj ga dobro jer sam u njemu napisao kakvo je stanje i šta se mora uraditi da grad ojača i bude spreman za Turke. Ti reci šta si video, ja te u tome ne sprečavam, ali ako pogledaš bolje videćeš da ima i dosta toga dobroga. Jedno gledanje je malo da bi se sve videlo, zato pogledaj još jednom.

Jovan mu na kraju reče da će na jug, pa napraviti širok krug i vratiti se nazad. Turke će nekako izbegavati, a narodu će se javljati, pa dokle se bude moglo. Nema puno ljudi, ali ono što ima to je spremno za borbu i može svašta da izdrži. Tako se rastadoše.

Jovan je čuo da u okolini ima dosta srpskog življa, posebno na Kupresu. Žive na turskoj teritoriji, ali drže se svojih običaja i vere. Bez pozdrava izjaha sa svojim ljudima u patrolu, pa naredi da se produži dalje. Tek oko rečice Janje sretoše prve Vlahe. Nisu mu verovali. Četvorica stasitih gorštaka bilo je spremno na bitku sa 16 ratnika. Jovan skoči sa konja i nazva im boga. Kratko mu odgovoriše ne pokazujući volju da nastave razgovor, ali napetost ipak popusti. Teškom mukom saznade da su Vlasi - Srbi i da su se malo udaljili za stadom. Njihovo selo je na tri sata hoda pa ako ne žure, mogu ih odvesti do tamo.

Polu dana kasnije, Jovan dobi još jednu pouku iz ratne veštine. Tek što ugledaše prve nastambe, neki nečujni alarm pokrenu ljudi i Jovan se nađe pred dvadesetak muškaraca naoružanim onim što im je bilo pri ruci. Jovan ih pozdravi, a kosmati brkajlija tek u neku, otpozdravi. Držao je u rucu sekiru nasadenu na dugačko držalje. Videlo se da je zna upotrebiti.

- Ja sam ovde knez. Reci ko si i šta tražiš.

- Tražim Srbe, jer sam i sam Srbin, a vidim da ste se spremili za bitku.

- Trebao si ih tražiti sa druge strane Drine.

- Ja sam namislio da ih tražim po Bosni, a sve mi izgleda da ste to vi. Da ste Turci odavno bi već ratovali.

- Mi smo bolji od njih, a u to se možeš uveriti. Ovde smo da branimo prolaz.

Jovan sjaha sa konja, praveći se da ne primećuje nervozne pokrete kod ljudi.

- Valjalo bi o svemu tome pričati polako - Brkajlija priđe ni za trenutak ne ispuštajući sekiru a gomila se poveća za još desetak ljudi - Nisam došao da ratujem sa svojim, već u miru. Potegao sam dugačak put, da bi tražio bolje za svoj narod. Šalje me srpski despot iz Ugarske, a niko od sreće na ovakve puteve sada ne ide.

Brkajlija promrlja nešto o tome da ga baš briga za Ugarsku.

- Znaš li ti da je ovo Tursko ?

- Znam ! Proputovali smo kroz Bosnu i preko turske zemlje, bili sa Srbima na Ozrenu, tukli se sa nekom turskom bandom, pa stigli u Jajce. Hteli smo na jug i tako stigli do tebe.

- Ako ovim putem ideš mene moraš sresti. Ja sam ti kao balvan na putu. Preskočiti ne možeš već samo zaobići. Ili da te ja pustim. Kažeš da si iz Ugarske?

I razgovor krenu. Brkajlija se zvao Sibin. Bio je stočar, graničar doseljen u ove krajeve da brani Tursko. Njegovi ljudi su po okolini čuvali stada ovaca, a po potrebi su se okupljali i čuvali prolaz. Zato su živeli slobodarski, organizovali se po svom nahođenju, neuznemiravani od Turaka. Jedini porez koji su plaćali bilo je jagnje po kući i to su jednom godišnje terali u Kupres. Kraj u kojem su živeli bio je siguran. Hrvati se nisu usuđivali doći, a turske bande su od njih zazirale.

- Najteži su nam naši otpadnici. Napadaju hanove, pljačkaju pa beže u planinu. Teško im je doskočiti. A Turci onda šalju svoje odrede koje treba hraniti. Tako i nama prave štetu. Šta se može, iz ove kože nikud napolje. A narod... narod dobro živi. Teško da je bilo gde bolje. I da su nam naše velbuže ne bi živeli ništa bolje, samo možda lošije.

- A rat. Imali rata i bitaka?

- Ko voli, ima i toga. - Brko žmirnu - Sve nešto mislim da će naredna

zakačiti i nas.

- Neće valjda po vama Turci udariti.

- Po nama neće, ali po Jajcu po svoj prilici oće... A što to tebe toliko interesuje ?

Jovan se prignu, pa počeo kao poverljivo.

- Da ti pravo kažem mrzim Turke i uvek sam ih mrzio. Volim da čujem da ih naš narod pobeđuje. Vidim da se oni u Jajcu spremaju za bitku pa bi baš voleo da ih potuku, mada ja odoh dalje i to neću videti. A sve mislim da te nekrste ni ti puno ne voliš.

Brko se skoro cinički nasmeja.

- Ti znaš ! - onda se slatko nasmeja - Vrag će ih voliti. To si dobro rekao, ali bome da upitaš ove moje koga manje mrze, svi bi ti rekli: Turke. A ono što kažeš da se oni u Jajcu spremaju da potuku Turke, to je bilo, a više biti ne more. Znaju Turci dobro kako je tamo jer su moji ljudi dosta puta išli da izvide kakvo je stanje. Ta njih bi ja i moji seljani potukli a kamoli turska vojna što se sprema.

Sa brkom se dugo moglo pričati. Iz sveg tog razgovora Jovan shvati da se ostvaruju crne pretpostavke Ivaniša Berislavića. Turci će zaista udariti na Jajce. Tu noć ostadoše kod brđana. Ujutru im se pridružiše i dva momka. Odvešće ih do kupreških Srba, pa onda dalje kako se dogovore. Srdačno se pozdraviše na rastanku.

Kupres je bio daleko od varoši. Tek jedna naseobina seljaka odbeglih negde iz crnogorskog krša koja se nastanila u lepoj pitomini podno planina. Raspoređeni po prostranom polju uglavnom su se bavili stočarstvom uz tek po koju obrađenu njivicu. I za to su bili zahvalni jer su im davanja bila manja no u starom kraju. Kupres je bio stalna stanica karavanima koji su od Livna vodili ka Travniku i Hadidjedi. Već je bio uređen prostrani han u kome su trgovci i pratnja odsedali, a tu su se mogli menjati konji. Ceo život kasabe vrtio se oko toga hana. Tek nekoliko Turaka nalazilo se u Kupresu, a o svemu je odlučivao knez sela. Jovanova grupa stiže baš na Petrove poklade. Na platou pred krstom okupilo se dosta naroda. Knez se umiri kad vide momke sa planine. Ne časeći časa pozva ljude da sjašu i da se prihvate vruće janjetine. Male Trojice su ovde dan kada se obilato mrsi jer posle ovog počinje veliki post sve do Petrovdana. Najteži, jer se posti onda kad ima najviše posla, ali po ozarenim licima ne bi se reklo da sledi stroga posna hrana.

- Mi smo ovde na karavane navikli, ali na ovakav kao tvoj, nismo. Sreća što su zaptije otišle ka Bugojnu pa se može na miru razgovarati. Došli ste nam na divan dan, a još ako sutra nastavite put eto sreće.

Jovan ispod oka pogleda u kneza. Govorio je od srca. Znao je on za

narodno verovanje o ponedeljku. Potanko ispriča knezu šta će i kud će, čekajući zgodnu priliku da i on pripita njega. Prilika mu se ukazala tek uveče, a knez je dosta znao, mada je malo toga mogao ispričati što Jovan već nije čuo.

Knez je zajutra odavno bio na nogama kad Jovan i njegovi momci krenuše put Livna. Mada po brdima, put je bio dobro održavan i osiguran gde god je trebalo. U predvečerje ujahaše u livanjsku kasabu. Po odeći se lako moglo zaključiti da su Srbi u najvećem broju. Kuće su bile lepo građene od kamena, a dolina je izgledala još lepše nego što ju je knez opisao. U hanu je sve vrvilo od naroda. Dubrovački trgovci vraćali su se kući. Karavan je nedavno stigao jer su se konji još pušili. Prtljaga i teret su bili uredno složeni a Jovan je znao da će straža pored tovara biti neprekidno. Većina pratilaca je bila iznajmljena i pošteno plaćena. Slično je bilo i sa vodičima. Sve te vođa karavana već su više puta isprobane u svim nevoljama i dobro su se pokazali čim su imali poverenje dubrovčana.

Velika prostorija nije baš delovalo onako otmeno kako ju je knez opisao, a već i sam pogled na jelo, bio je dovoljan da čovek ne započinje večeru. Jedino su dubrovčani imali svoj kazan i za njih se pripremala posebna hrana. Ako već nisu bili za jelo, bar ih niko ništa nije zapitkivao. Pomisli da su prošli potpuno neprimećeno. U jednom trenutku uhvati munjevit pogled Turčina koji je sedeo sa dva dubrovačka trgovca. Znao je da je smešten negde u mozak Turčina i da će kad tad morati objasniti ko je i zašto je došao. Dva dubrovčanina su se preznojavala za stolom. Izgleda da su i oni bili u situaciji da moraju nešto dati za “razvoj” kasabe.

Turčin čim završi razgovor, nasmešen priđe Jovanu i predstavi se. On je ovde zadužen da se brine o bezbednosti svih karavana i putnika. Pa tako svrati da pozdravi i stranca. Jovanu ne promače da dvojica zaptija budno paze na svaki njegov pokret. Bez obzira na broj ljudi ovo je bila ozbiljna vojska koja je znala svoj posao. Turčin se spusti na stolicu nekim mekim lelujavim pokretom. Tako je i govorio. Otegnuto i meko bez i jedne greške. Odbi ponuđenu rakiju, ali natoči malo vina. Jovan mu ispriča da je glavni razlog dolaska trgovina. Zato ide u Dubrovnik pa “ako bog da eto nas za dve - tri nedelje ponovo nazad”.

- Ako, ako,- povlađivao je Turčin.- Neka ti put bude berićetan. Nego nisam dobro čuo za koga se trguje.

Jovan brzo izvaga pa odluči da “glavni kupac” ipak bude gazda Ištvan. Turčin to mirno prihvati. Da li je i koliko verovao, Jovan nije mogao proceniti. Ako mu je to bila neka uteha, ni Turčin njega nije mogao otkriti. Zato nastavi metodično ispitivati kao kad dva prijatelja vode mirni dokoni razgovor. Jovanovo trgovačko iskustvo sada je došlo do punog izražaja, jer Turčin je dobro znao

trgovinu i tek je ispitivao da li je njegov sagovornik zaista trgovac ili ne. Zadovoljno proceni da je Jovan pravi trgovac, ali slabiji od njega.

- Eto šta su ti ove male kasabe. Čovek nikada nije siguran hoće li neko naglo povući nož ili kolac. Najsigurnije je u hanu posebno noću - sve je to bilo mirno rečeno, a Jovan je shvatio poruku. Turčin nije hteo da mu se grupa naoružanih ljudi, pa makar oni bili i trgovci, mota po kraju. Jovan jedva da je i primetio da je Turčin nastavio razgovor - Nije lako, bogami nije. Siromašan je ovo kraj, ima najviše hrišćanske raje. Da nema trgovaca koji ostave po koji dukat, jedva bi bilo za hladnu vodu - nije ga gledao u oči niti je za tim bilo potrebe.

Jovan je bio spreman za ovakav razgovor. Bilo je jasno da bi se Turčin zadovoljio sa dukatom, ali Jovan je hteo više. Razmišljao je o povratku i bio skoro siguran da će nazad preko Livna. Zašto onda ne dati dva dukata i biti dobro dočekan. Tako dva dukata promeniše vlasnika, a da se ni jednom ni obrva ne pomeri. Turčin se lagano nakloni i izađe iz hana.

Dubrovčani su završili večeru i sada su sedeli uz čašu vina. Ko zna zašto jedan iz društva ga pozva da im se pridruži. Možda im se učinio kao potencijalna mušterija, a možda ona razmena dukata nije prošla nezapaženo kao što je mislio. Reče im da bi ka Dubrovniku i ako im ne bi smetao može sa njima. Sigurnije je kad su brojniji. Objasni im da je ugarski trgovac i da bi hteo do Kotora, do svog rođaka Olivera Buće. Dubrovčani su ga znali i kad ga Jovan "slučajno" opisa, odmah omekšaše. Sad su već i oni bili zainteresovani da im se Jovanova grupa priključi.

Dubrovčani su ujutro zaista uranili, a slaba kišica nije smetala ni Jovanu i njegovim momcima. Kroz dolinu moglo se jahati uporedo, pa Jovan iskoristi priliku da priđe mladom Dubrovčaninu koji ga je pozvao u društvo. Tek kad poče uspon preko planine Jovan ga zapita za put kojim se kreću. Objasni mu da idu ka Spalato putu i da je uspon povelik, ali može se jer ni ljudi ni konji nisu previše opterećeni. Jovan lako uvide prednost brdskih konjića. Njegovi momci su svoje jedva obuzdavali, a brdski su išli sigurno bez zastajkivanja. Tek kad se spustiše do Cetine, Jovan odahnu. Učinio je to dosta glasno pa ga ču i Dubrovčanin. Nasmeja se.

- Kod vas u Ugarskoj nema ovakvih prelaza?

- Ima, samo ih je manje.

- Manji konji svikli na planinu to lakše savladavaju od vaših konja. Sreća je što nemaju tovar.

Stigoše u Sinj. Bare su se već bile povukle pa je oko reke sve bilo u zelenilu. Ognjen se pobrinuo za večeru. Pre nego što su se dubrovčani snašli on je već od nekog ribara koji je lovio pletrom otkupio svu ribu koju je imao i tako družinu

rešio suve večere. Odoše i dubrovčani da se pogode, ali se uskoro vratiše žaleći se da ribari neće ni mince ni solade, već da traže dinare.

Jovan primeti da i pored trojice gospode koja su jahala u karavanu, vođa karavana se redovno obraćao njegovom mladom saputniku. On se baš zabrinuto ogledao oko sebe.

- Ovo je granica ima dosta hajduka koji, ako ih je mnoštvo, znaju udariti i na karavan.

- Pa zar ih Turci nisu suzbili?

- Ovo je ničija zemlja. Treba biti oprezan.

Jovan to prihvati kao objašnjenje. Han u Sinju bio je manji nego u Livnu ali zato neuporedivo čistiji. Čim se smestiše Jovanovi ljudi okrenuše ribu i nakon toga "pomogoše" dobar san sa nešto vina. Jovan tiho upozori Ognjena da mora postaviti straže i da dobro drže otvorene oči. Te noći iznenađenja nije bilo. Put se nastavljao penjati. Izgleda voljom jednog i drugog, on i mladi dubrovčanin ponovo su jahali naporedo.

- Ja sam Ivan Crijević, dubrovčanin i vodim svoj karavan. Imali smo na ovom području loših iskustava, vodič to zna pa je zato tako oprezan.

Jedva da je završio kad karavan stade. Primetiše i neke ljude sakrivene iza stene. Vodič je napred pregovarao i Jovan mu se pridruži i dalje motreći na okolne stene. Trojica ljudi zaustavili su karavan i sada su bili sigurni u svoju prednost. Stiže na vreme da čuje jednog od onih na drumu

- ... a da ti pokažem kako je otpor glup, pogledaj okolo!

Dok je širokim pokretom pokazivao ljude kako ustaju iza zaklona, Jovan tek malo obode konja i ovaj strelovito skoči napred. Narednog trenutka to uradiše i njegova tri čoveka a zapanjujuće hitro napred pojuri i vodič karavana. Presretač je već imao nož na vratu, dok su njegova dva druga ležala na zemlji, svaki sa po jednim čovekom na sebi.

- Reci im da ostave oružje.

I pored iznenađenja čovek nije delovao uplašeno. - Dogovrićemo se - pa jako zviznu. Njegovi ljudi se povukoše, osta samo jedan vidljiv na stenama. - Šta hoćete od mene?

- Ništa a šta ti hoćeš od nas.

- Hteo sam mnogo ali sada bi se zadovoljio sa pet zlatnika i 10 kutala vina za mene i moje ljude.

Jovan ga predade jednom od svojih ljudi a on odjaha do Crijevića. Brzo se vratio.

- Daju ti tri dukata i vina koliko tražiš.

Čovek se nasmeja vučjim osmehom.

- Da ti ne naiđe ja bih uzeo 20 dukata i vina koliko mi treba. Ovako neka im bude.

- Kako da znam da nećeš prevariti ?

- Osinjak nikad ne laže. Nego daj to što smo se pogodili pa da se sklanjamo. Kad dobi ono što je tražio okrenu se Jovanu.

- Reci mi Crni, ko si ti?

- Možeš me zvati Jovan Crni čovek.

- Junački si me zaskočio, ali da znaš nije Osinjak tako loš ratnik kao što sada izgleda. Ako ti moja pomoć zatreba, stani ovde. Moji će te ljudi već naći. Ne zaboravi da tražiš mene.

Zajedno sa svoja dva čoveka zamače stazom kroz stenje.

Uveče stigoše do novog odmorišta. Ni posada nije bila velika tek sedam ljudi računajući i zapovednika. Ovde ljubaznosti nije bilo. Turčin je režao tražeći i najmanju sitnicu, na kraju i dokaz o plaćenju carini. Jovan se u jedan mah maši mača, ali ga dubrovčanin zaustavi. Nakon dobrih sat vremena, umorni ljudi rasteretiše konje i posedaše. Ivan Crijević naredi da se donese vino, pa dok je lagano pio sa Jovanom, pričao je

- Da si onog pogubio, upropastio bi sve ono što Dubrovnik gradi sa Turcima više od 30 godina. Imamo ugovor sa njima koji nas godišnje košta 12.500 dukata, ali putujemo kroz Tursku kuda želimo a tako i trgujemo. Svaki trgovac na robu plaća 2 posto carine. I uvek ispadne nešto što moramo dodatno potplatiti, od prodaje soli do uvoza srebra. I ovaj će doći sutra ujutro po svoja dva dukata inače nas ne bi pustio da pođemo. A večeras je samo pokazivao svoju moć.

- Dosta toga vi plaćate!

- Dosta, - nasmeja se. - Eto vidiš zašto su dubrovčani škrtice kad kupuju i cepidlake kad prodaju. Moramo i mi nešto zaraditi.

Ivan Crijević pripadao je uglednoj dubrovačkoj plemićkoj porodici, čiji je otac i sada bio dubrovački senator. Porodica je stotinama godina davala ugledne i sposobne ljude, među kojima je bilo i naučnika. Trgovina je bila i ostala izvor bogatstva, a porodičnu tradiciju je sada nastavljao Ivan. Još je bio mlad za politiku pa je svesno usmeravan ka trgovini, da je savlada i upozna krajeve. Dva puta godišnje otiskivao se u unutrašnjost Balkana, noseći najviše englesku tkaninu, sapune, metalni alat i nakit. Sada se vraćao iz Olova dobro natovaren olovom, ali i kožom, medom, suvim jarećim i jagnječim mesom i sa nešto vina.

Pred njima je tek bio težak dan. Trebalo je izbeći Gabelu koju su Mlečani čvrsto držali u svom posedu. Tek uveče stigoše na prelaz na Neretvi. Dubrovčanin se ovde već osećao kao kod svoje kuće. Na drugoj obali kupi ribu za sve ljude i nešto podalje od reke naredi da se riba sprema. Kad večeraše, uz čašu vina

dubrovački vlastelin zapita Jovana za njegovo ime. Ovaj se predstavi. Pričali su još pola sata pre no što zaspše.

Dan je osvanuo bez i jednog oblačka, a do Dubrovnika je ostao dan i po puta. Već se i na konjima videlo da im je dosta teglenja, a i vođičevi ljudi su pokazivali znake klonulosti. Podne još nije bilo prošlo kad Ivan Crijević veselo objavi da su na teritoriji Republike, a nakon pola sata pred njima je na carinarnici vijorila zastava Svetog Vlaha. Stigli su u Ošlje. Nisu se dugo zadržavali pa produžiše dalje zaleđem. U Liscu se ljudi dobro odmoriše, pa po podne krenuše put Slanog. Za tri sata su stigli i jedva dočekali odmor. Ivan poslao emisare u Dubrovnik, a on pozva Jovana u malu prostoriju posebnu uređenu u odmoristu. Naredi damačinu da se sve pripremi što ima iz mora za njegovog gosta. Jovan ga spreči. "Neka bude samo malo ribe, moji će ljudi spremati ostalo".

- Što pobogu pa ribe i školjaka bar ima.

- Danas je petak iznad svih petaka. Najteži petak u godini. Danas po našem treba biti smeran i Bogu se moliti da te koja nesreća ne pogodi.

- Kad je tako ti onda radi po svome.

Ivan Crijević je još večerao kad se Jovan vrati i pridruži mu se. Ivanu nikako iz glave nije izlazila Jovanova revnost prema Bogu.

- Dubrovnik je katolička republika, a plemstvo je to koje odlučuje ko će biti na čelu crkve. Papi se to puno ne sviđa, ali za sada sve to prihvata. Crkva osim toga nema ništa. Zakonom joj je zabranjeno sticanje imovine. Još su Nemanjići u nas formirali pravoslavnu crkvu, ali je i ona nestala sa njima, a ljudi su kasnije primili rimsku veru. Lako ćeš ih sada poznati u gradu jer će za svetog Vida paliti vatre pred kućama.

- To onda znači da ima Srba u Dubrovniku?

- Srba, katolika. Ortodoksa nema. Dubrovnik je kroz svoju istoriju mogao opstati što je složan. U svemu pa i u veri. To ti je tako već 500 godina i biće do vijeka. Iz vaših krajeva ima dosta plemstva koje je proteklih nekoliko stotina godina tu stizalo i ostajalo, ali su se svi prilagodili. Jako su ti ugledni Bogdančići iz plemićke familije Ljubibratić, Boškovići pa Pavlovići.

- A seljaci ?

- Svi su katolici. Mogu u Dubrovniku živeti i drugi, no se Dubrovčani sa njima ne mešaju, a svoju veru mogu provoditi tako da nama ne smetaju.

Dubrovnik se Jovanu učini poput bisera smeštenog na obali. Do njega su stigli putem iz Rijeke Dubrovačke pa preko Gruža. Ivan mu je objašnjavao da su tu letnjikovci dubrovačkog plemstva. U Gružu ih sačeka senator Crijević. Došao je da dočeka sina. Zadovoljno se smešio videći da je zdrav, a još više gledajući natovarene konje koji su klackali po kamenom putu penjući se uzbrdo. Goleme

zidine okruživale su grad. Dole ka moru videle su se velike kule koje su ga branile. Ivan predstavi Crnojevića a senator ga toplo pozdravi. Pred vratima grada, uputiše ljude ka skladištima na Pločama, a Ivan povede Jovana svojoj kući.

Lepa široka ulica delila je grad na dva dela. I ako ne tako velike ipak su zgrade sa obe strane podsećale po lepoti na Venecijanske. Pred velikom kućom strogih linija stadoše. Unutrašnjost je bila potpuno suprotna. Senator je bio veoma imućan čovek. Nekoliko sluga priskočiše da im pomognu sa stvarima. I dok se Ivan pozdravljao sa ukućanima, senator pozva Jovana u prostranu sobu ukrašenu vitrinama sa staklom, knjigama i jednom lepom uštavljenom kožom. Dubrovački gospar otmenim pokretom pokaza Jovanu jednu stolicu pa onda i sam sede. Zahvali se Jovanu što mu je sinu bio na usluzi. Sluga unese tri čaše na visokim stopicama i bocu sa crnom neprozirnom tekućinom. Senator sam natoči.

- Ovo je posebno vino puno jače od običnog a slabije od grape. Dobija se iz vinograda na Pelješcu. Probajte - podiže čašu. Jovan odmah oseti snagu vina i njegov poseban ukus. Senator se nasmeši - Već drugo će ići sasvim lako.

Dubrovački gospar je imao puno tema i puno pitanja ali ipak nije previše zamarao svog gosta. Konačno se pojavi i Ivan. Naredi slugi da pokaže Jovanu sobu i mesto gde će se okupati a Jovan pomisli da bi najbolje bilo u moru. Kasnije se čist i presvučen spusti u trpezariju. Glatko obrijan, punih crnih brkova, markantno je delovao. Ivan je već mirisao poput ruže, širokog neizveštačenog osmeha. Razgovor se nastavljao sve dok senator ne proceni da je gostu dosta priče i da jedva čeka da vidi krevet.

Tri naredna dana je Jovan obilazio Dubrovnik. Bio je poseban kao i ljudi koji su živeli u njemu. Nije se on mogao meriti sa Venecijom, ali je po čistoći možda bio ispred nje. Mali, uvek vlažni Kotor, nije bio ni blizu grada pod Srđem. Ceo je bio u znaku svetog Vlaha, velikog zaštitnika. Njegov lik je čak i u kamenu bio isklesan. Uoči velikog praznika svetog Vida senator zakaza svečanost u svojim dvorima. Jovan u gradu nađe pogodnu odeću, pa je bio spreman. Za njegov ukus prijem je bio sa previše gužve. Više pažnje je posvetio muzici nego onima kojima je bila namenjena. Ivan je bio pravi domaćin trudeći se da gostima posveti svu pažnju, pa je tek povremeno dolazio do Jovana i govorio mu ko je ko. Žene su bile raskošno obučene a jedna lepa pojava privuče mu posebnu pažnju. Ivan koji taman tada naiđe mogao je čuti od novog prijatelja

- Ovo je prava za tebe - šapnu mu na uho - lepše u Dubrovniku nema!

Ne bez žaljenja Ivan promrlja da je ona za njega nedostupna. "Zašto?" začudi se Jovan, "...da nije udata". Prijatelj mu odrečno odgovori.

- Nije ni udata ni verena, veoma je bogata, a nekada smo se i zagledali, ali

ona je iz porodice Pantela, ugledne ali nisu plemići. Ako bi se njom oženio, više ne bi mogao biti član Velikog veća, a prestao bi biti i plemić. Moramo se ženiti u plemićkom krugu a tu je već devojaka manje.

- Otkud onda ona ovde ?

- Zbog ugleda i bogatstva. Njena porodica puno radi sa tkaninama, posebno engleskim ako si čuo za manšestar, a imaju i para da budu kreditori, pa su čak suvlasnici desetak brodova.

- Kod nas u Crnoj Gori ovakvu curu bi uhvatili pre zore.

Obojica se nasmejaše. Jedno poznanstvo je te večeri za Jovana ipak bilo značajnije. Upoznao je kapetana koji će za dva dana put Kotora i koji rado prihvati da poveze Jovana i njegove ljude. Ostalo se do dugo u noć, pa Jovan u neko doba neprimetno ode u svoju sobu.

Sutradan Ivan mu sredi papire pa predloži da zajedno obiđu još jednog člana njihove porodice. Ivan je u kola spremio ponude, uglavnom ribu, nešto povrća i smokava i bačvicu vina. Benediktanski manastir Svetog Jakova u Višnjici pored Dubrovnika, delovao je pusto, skoro sablasno. Kaluđer ih je ipak čuo kad su ušli. Pozdravi se sa Ivanom a Jovanu tek toliko pokloni pažnje da ovaj shvati da ga je primetio. Bez reči povede goste kroz samostan u kojem kao da nije bilo žive duže. Pred jednim vratima se zaustavi i pogleda Ivana. Trebalo je pričekati. Nakon nekoliko minuta, za njim došeta krupan muškarac koji je nekada morao lepo izgledati. Na njemu se videlo da je davno prešao šezdesetu, ali pokreti su mu bili hitri i brzi. Ivan mu poljubi ruku, pa ga onda celiva u obraz.

- Ovo je Jovan Crnojević, zetski plemić koji sada živi u Ugarskoj. Nisam mogao propustiti priliku da vam ga dovedem, znajući za vaše delo.

Kaluđer je radoznalo gledao u Jovana, pa mu pruži ruku. Tek kad se pozdraviše pozva ih unutra. Velika soba je bila namenjena za rad. Dva velika radna stola, jedan na kome se pisalo, drugi na kojem su stajale knjige, neke otvorene, druge sa obeleženim stranicama.

- Ovo je dubrovački nadbiskupski vikar, moj stric Ludovik Crijević kojeg zovu Tubero.

- Ludovicus Aloysius de Cerva - dopuni ga kaluđer svojim imenom prevedenim na latinski.

- Teolog, filozof i historik, proučavalac prošlosti i pokazivač budućnosti.

Monah odmahnu rukom, pa smesti goste na udobni kanabe a sam se smesti u fotelju koju je izgleda često koristio, jer je pored nje bilo naslagano dosta knjiga. Zahvali se Ivanu za darove, a posebno reče da ga je obradovala bačvica vina, još ako je crno... Ivan potvrdi da jeste i da ga je on lično birao. Najpre ispriča otkud on i Jovan zajedno, pa tek onda ugrabi priliku da ga upita za

zdravlje i za broj bratije, jer njih tek nekoliko ne stižu sve obaviti. Vikar odmahnu rukom. Nema vremena za traćenje. Mora se raditi jer život nije večan. Tek kad stiže vino, razgovor se odveza, a Ludovik Crijević iskoristi priliku da im pokaže biblioteku. Bila je odmah pored njegove radne sobe, popunjena ukoričenim knjigama, svitkovima hartije i rukopisima.

- To je moje bogatstvo koje stalno upotpunjavam. Tu je historija i sve ono što se o njoj moglo doznati.

Raspitivao se o stanju u Ugarskoj, pedantno ga vraćajući na neke detalje koji su njega posebno interesovali.

- Teško nam je gore na severu - govorio je Jovan - ipak nas osećaju kao strance koji su osvojili njihovu zemlju. Možda smo i mi za to krivi jer ne poštujemo to što je vekovno njihovo. Muka je to kad se seliš iz starog kraja koje je hiljadama godina tvoj, jer ti treba bar sto godina da bi u ovim novim krajevima bili starosedeoci.

- To su gluposti. Exemplum inauditum. Niti su Sloveni kojima i mi svi pripadamo, hiljadama godina u starom kraju, kako ga ti zoveš, niti je to više Ugarsko nego tvoje. Svi smo mi ovde doseljeni, a može svako da priča šta hoće. Ja sam dokazao da smo se svi mi doselili, isto kao što su se i Mađari doselili tamo gore, puno posle nas. Nije tvoja muka i muka vas Srba u tome što ste naselili prazno i pusto, već u prokletstvu koje pape šire. Za njih svi ste vi bezbožnici, heretici i šizmatici, a samo je jedna crkva prava, ona kojoj su oni na čelu. Oni misle da su pars triumphans a takvih nema.

Jovanu se učini da nije dobro čuo. Jedan opat, visoki crkveni poglavar govorio je protiv svoje crkve. Toga nikada nije bilo.

- Ne čudi se, a vidim da ti nije jasno. Ja sam dušom i telom za ovu našu veru i život ceo sam joj poklonio, verujući u Hrista i boga spasitelja. Već pedeset godina sam sa benediktancima, izučavao sam našu veru i naše učenje. Pape i kardinali su unele razdor među poklonike Isusove, govoreći o skromnosti i vrlinama, a živeći drugačije i radeći na štetu svih nas Slovena. Protervitas e dono orta . Bilo im je najvažnije da nas zavade. Mene već sada ne diraju, star sam i usamljen, pa ni papi više nisam opasan. A i odao sam se historici, za koju se misli da ne može nikom nauditi, a upravo je suprotno. Animus inter amorem et iram vacillat.

Opat je ćutao. Prebirao je nešto po mislima. Naglo je promenio temu.

- Hoćeš li ti mladi čoveče nešto uraditi za mene. Napiši mi imena i prezimena sve srpske vlastele koja živi u tvom kraju, a možeš i više ako znaš. Ako im znaš poreklo i iz kojeg kraja su došli, tim bolje. Ono u čega nisi siguran isto napiši, ali mi označi da to ne znaš sigurno. - kad primeti Jovanov upitni pogled,

ustade i pozva ga da pođe sa njim u biblioteku.

- Ovo je moje historijsko delo koje već godinama pišem. - pokaza mu nekoliko knjiga i hrpu rukopisa. Na jednoj Jovan pročita "Ludovici Tuberonis Dal. COMMENTARIORUM DE REBUS"- Ovo je tek pet knjiga a uskoro će ih još biti. U njima je zapisana istorija ovog našeg novog doba, od kralja Matijaša i borbe za vlast do kralja Vladislava. Na tom ugarskom prostoru sada ste i vi Srbi, a ja o tome malo znam. Zato mi ta lista treba da bi od nje počeo.

Jovan potvrdi da će mu to poslati čim pre bude mogao, mada o tome nije posebno razmišljao. Možda još ove godine. Dobar je sa srpskim sveštenicima a oni najčešće dosta toga znaju i imaju sačuvano.

- Narod uvek zna više nego što je zapisano i zato treba čuti ono čega se narod seća i šta pamti. Zato ja hoću sve što znam da zapišem i ostavim istinu onim koji će želiti da je znaju. - Prihvatiše novu čašu vina, ali ovog puta od onog što ga je Ivan doneo. Tubero ga znalački pomirisa, pa otpi dobar gutljaj. - Reci mi da li ti je priznato plemstvo Čarnojevičko.

Jovan negativno odgovori.

- Želim samo ono što je moje, a za to ne tražim nikakve posebne privilegije. Kroz sve ovo vreme sam se snašao i kupio malo imanje, ali se loze i korena Crnojevića niti mogu niti smem odreći. Do kralja ne mogu, a kako koji vlastelin, tako mi drugo priča.

- Tako je - Tubero živahno poskoči - Baš to rade i to ne samo u Ugarskoj. Vlastela i bogatuni hoće vladara da gurnu u zapećak i da oni pravdu dele, a narodu ne daju da do vladara dođe. Faktum infectum fieri nequit 21 . A tu su Turci puno bolji i kod njih je lako doći do sultana. Ovi naši se boje naroda, a kod Turaka je to drugačije. Mi se ponosimo humanizmom, a u biti smo varvari. I kad jednom narod ustane protiv ugnjetavanja, tada ni kralj više neće moći ništa. A historija sve zapisuje i sve ostaje za budućnost. To mora biti nauka, a ne dobra volja nas starih zanesenjaka. Poslušaj mene, jer koliko ja znam tebi pripada bar titula Domine sperctabilis 22, a to se lako može urediti.

Tubero otplovi svojim putem u prošlost pričajući o svom redu. Bilo ga je teško prekinuti. U samostanu Svetog Jakova bili su već skoro pet sati. Ivan je već pokazivao znake nestrpljenja da se krene, pa i Jovan ustade. Ispraćajući ih naloži Ivanu da pozdravi oca i sve ukućane.

- A kako je onaj erotik poet?

Ivan potvrdi da je dobro i da ga je pozdravio, našta Tubero samo odmahnu rukom. Srdačno se pozdravi sa sinovcem a Jovana još jednom zamoli da ga ne zaboravi. Vraćajući se u grad, Ivan ispriča još jedan fragment iz istorije svoje porodice. Taj koji je pozdravio Tubera, bio mu je takođe rođak, Ilija Crijević. Bio je

veliki poeta, pa je to izučavao u Rimu, a ovjenčan je za poeziju lovorovim vencem 1484. godine. Sve to ne bi bio problem da između ostalih nije napisao i veliki ciklus erotskih pesama, što mu Tubero nikada nije oprostio.

- Šta ima da mu zamera kad se na njemu vidi da je široke duše i veoma pametan.

- Zato moj Jovane što on kaže da se erotske pesme ne mogu naučiti u crkvi nego na drugim mestima. To još nekako i ide da pre desetak godina nije izbio veliki škandal kad ga je Veliko vijeće smenilo sa mesta kastelana tvrđave Sokol. Hteo je da napiše nove erotske pesme pa je okupio i takvo društvo - Ivan se slatko smejao svojoj domišljatosti - ali sve je to brzo zaboravljeno, ali on i Tubero od tada ne pričaju. Kad je postao kanonik, Tubero se izvinio što zbog bolesti nije mogao doći, a mene zna pripitati "kako nam je raskalašni kanonik".

- Zanimljiva porodica - smešeci se reče Jovan.

- Da znaš da jeste. Jedni zarađuju novce, drugi pišu poeziju i historiku. A meni je izgleda suđeno da je pravim.

Ako je nešto doprinelo dobrom utisku o Dubrovniku, sigurno je to bio Ludovik Crijević. Jovan je o tome kasnije razmišljao, diveći se čoveku koji je govorio iz svoje glave, neopterećen ničim. Kakva razlika između njega i zadržanih i teških kanonika po Erdelju i Ugarskoj. Imao je u sebi blagost pravoslavnog sveštenika, ali i hrabrost ugleda i nagomilanog bogatstva porodice Crijević. Smeo je da kaže i napiše i što je najvažnije znao je to uraditi. Jovan sebi stavi u zadatak da će obećanje prema njemu ispuniti najbolje što bude mogao.

Veče pred polazak on i Ivan proveli su na terasi razgovarajući i šaleći se. Kad se nije radilo o trgovini Ivan je bio veseljak, čak po malo neobuzdan, radoznao i avanturista. Nije ga umirila ni kratkotrajna poseta vršnjaka i benediktanaca Mavra Vetranića. Ovaj mu se izvini što mu ništa nije doneo od svojih stihova, ali će to prvi naredni put uraditi. Više od poezije smejali su se njegovim mljetskim doživljajima u samostanu gde je vladao nešto slobodniji opat Bernard Gundulić. Tako prođe i to veče. Po dogovoru brod sutradan isplovi sa Jovanom i pet ljudi. Ostali momci i konji su privremeno ostali u Dubrovniku. Hteo to ili ne, postajao je sve uzbuđeniji.

Potpuno izgubi hladnokrvnost kad brod prođe kroz Verige i u širokom luku prateći vetar zaokrenu u Kotorski zaliv. Na obali su se videle kuće i ljudi, ponegde i raskošno zelenilo. Tek kad prodoše suženje kod Dobrote pred njima se ukaza Kotor sa pretećom gromadom planina iznad sebe. Jovan je upijao svaki detalj tražeći onu veličinu koju je u mislima odneo kao momak. Ali Kotor nije mogao uvećati. Čak su i silne zidine koje su se spajale na Svetom Ivanu, sa mora izgledale krhke i osvojive. Na pristaništu slika kakvu je pamtio, dopunjena tek sa

jednim mletačkim brodom i trgovačkom galijom privezanom nešto dalje. Jedan oficir kotorske bratovštine sa dva mornara odmah im zatraži papire. Jovan ih pokaza a oficir u kitnjastom odelu upita za razlog posete. Dobi neodređen odgovor “Trgovina” ali se sa njim zadovolji. Puno ga je više interesovao brod jer je postojalo pravilo da se porez određuje od broja jarbola. Na doku ostavi ljude a Ognjenu skrenu pažnju da paze šta rade. On se uputi kući Nikole Draga. Lako ju je pronašao. Nalazila se severno od katedrale, a koliko se sećao ispod nje je vodio mali ulični prolaz. Uklesani anđeo sa grbom na pročelju govorili su mu da je stigao kuda je krenuo. U lepo uređenoj kući Dragovih Jovan je bio dočekan kao najdraži gost. Mlađi Nikolin sin Petar odmah se pobrinuo da se gost osveži pa ga tek onda izvede pred ukućane. Jovan mlađima dade po dukat kao svoj dar. Sve ih je interesovalo, pa je dosta trajalo dok im prvu žeđ nije utolio. Tek onda se malo založi a radoznalost tek malo utihnu. Dovoljno da se i on raspita. Nikola je umro u proleće prošle godine²³. Po njegovoj želji prenet je u brda i tamo sahranjen. Sve poslove oko toga preuzeo je Aleksa Božidarević a odavde ga je ispratio Petar. Lepo je preživeo nekoliko godina, uvek zadovoljan i tek sa tugom što mu sin nije bliže. Umro je lako bez grča sretan što je u svojoj zemlji. Voleo je u leto otići u brda. Mlečani mu nikakve probleme nisu pravili, a zahvaljujući Aleksi, ni Turci.

O ostalim Crnojevićima Nikola Drago je znao tek nešto više od Jovana. Jelisaveta je konačno našla mir u Veneciji zahvaljujući prihodima od Sinjorie. O Đurđu su vesti nepouzidane ali se priča da mu tamo negde u Anadoliji nije loše. Na njegovu žalost Bajazit i ne pomišlja da ga vrati u Crnu Goru, a ponovo je odbijen zahtev porodice da odu do njega. Drago mu ispriča i za neke Crnojeviće, uglednu gospodu iz Plava koji su sačuvali veru. Oni mogu biti samo od Stefana Đurašinovog Đuraševića.

Prilike u gornjoj Zeti teško se mogu prepričati. To se mora videti i osetiti. Ako hoće u brda mora se osloniti samo na Božidarevića, ali mora biti oprezan jer je cela zemlja “posejana” turskim špijunima i njihovim doglavnicima. “Mnogo se toga promenilo od tvog odlaska!”. Drago mu na kraju poverljivo ispriča da je čuo da se sprema sveta alijansa protiv Turaka i da papa pod krst poziva sve krišćane. Jesu li i Srbi u tome ?

Jovan to već nije znao, a iskreno se nadao da je tako nešto moguće. No malo šta mu je u tih dana boravka u Kotoru to moglo potvrditi. Jovan se više okretao ovozemaljskim temama, jer se i Kotor mnogo promenio od kada je u njemu poslednji put bio. Jedino su Crnogorci ostali mnogobrojni. Njihov broj se uprostručio, pa su gradske vlasti imale puno muke da smanje priliv naroda iz brda. Začuđujuće je veliki broj Crnogoraca prihvatio zanatstvo pa su neki od njih postali pravi majstori. U to se uverio i slučajnim susretom sa bogatim trgovcem

Pautinovim. Za njega su izrađivali najbolje samostrele, čak toliko dobre da ih je on izvezio i prodavao na severu.

Bio je Ivanjdan kad se pozdravio sa Nikolom i Petrom Dragom. Uzjaha konja pa sa momcima krenu put brda. Na Njegušima lako je bilo pronaći kuću Alekse Božidarovića, kneza. Kuću zateče punu ljudi. Domaćin, čovek četrdesetih godina pozdravi goste. Predstavi se kao Aleksin sin Stojan. Knez je umro pre nedugo vremena i sada ga sin zamenjuje. Tek kad sjaha domaćin ga upita "A koji si ti?"

- Jovan Nikolin Crnojević.

- Pa šta ne govoriš no te dočekujem ko stranca, a još si mi se učinio poznat.

Knez raširi ruke pa se izljubiše. Domaćin prekide žagor i predstavi gosta. Posni ručak se posle toga oduži do duboko u noć začinjen razgovorom. Knez Stojan mu reče da više nije knez no spahija. "Titulu spahije sam od oca nasledio pa sad gledam da radim na dobrihit ljudi kao što je i on radio". Objasni mu da su i danas imali neke dogovore, a ponešto je mogao čuti "Ivanjdan je pa smo zato malo duže zaseli". Knez je bio jedan od dva spahije iz cele Zete. Osim njega spahija je bio još Stefan Crnojević. Pored njih Turci su probrali i namestili još 53 muselima i oslobodili ih svih dažbina. Ti knezovi srpskog roda trebali su da bezbolno učvrste tursku vlast po svim važnijim mestima i oblastima. Crnogorci su ih zvali knezovima.

- Nije dobro - pričao je knez. - Narod se puno buni. Smatra da sam po sebi ima veća prava od drugih. Više ne daju ni mladiće u vojsku, jer se boje da ih Turci ne pošalju van granica. Najgore je što nisu svikli nikome plaćati porez. Mi se borimo da budu što manji, ali šta to vredi kad naši sve odbijaju. Sada neće da daju ni harač. Ni sam ne znam šta da mislim. Teško je od sirotinje uzimati, a opet i država mora od nečeg živeti.

Jovana je interesovalo koliki je taj narodni bunt. Knez ga je smatrao kao neprijatnost koja se može rešiti, a manje kao mogući ustanak.

- Pazi se ljudi Jovane. Turci nikad ne staju na jednom. Mi smo izabrani i odgovaramo vlastima, ali oni imaju i druge svoje ljude, pa znaju i kako se mi ponašamo i šta radimo.

Već je zahladnilo. Od Lovćena dunu prohladni vetar. Jovan je sa zadovoljstvom pio dobro Crmničko vino. Knez mu skoro prošapta da ga i Turci vole. Tiho nastavi priču.

- Slušajući skadarskog bega, nešto mislim da ovo gundanje neće izaći na dobro. Nisu Turci budale. Znaju oni šta hoće. Čim su ih počeli pritiskivati sa severa, oni malo popuste omču oko vrata, ali uvek traže neku uslugu kako bi učvrstili državu. Sada znaju i vide, pa sve mislim da će popustiti tamo gde mogu

a ovde mogu - knez zamišljeno mahnu glavom - Govorili smo da Crna Gora bude poseban sandžakat sa Crnogorcima kao filurdžijama.

- To ti meni kneže moraš detaljnije objasniti jer ja ti se u to ne razumem.

- Daj bože da nemoraš ni saznati, jer kako god ga okreneš, turski si podanik i haračlija, a i tu ima više grupa a mislim da to znaš. Ovde kod nas je najbolje što se moglo postići. Svi mi spahije i muselimi smo Srbi, a samo je kadija poturčenjak. A on se malo pita. Jedini mu je posao da organizuje odlazak crnogoraca u maju u Grbalj na čišćenje solana. A to se plaća - knez još više utiša.

- Ako dobijemo sandžak onda sa skadarskim begom nećemo ništa imati a naveliko se priča da ćemo plaćati samo filuriju, a to ti je manje od manjeg.

Jovan je tražio “pukotine” u kneževoj priči, želeći da veruje da će crnogorci ustati na signal sa strane i da će se boriti protiv Turaka. Takva vest bi mu bila najdraža.

- A ima li bune zbog prisilnog rada ?

Knez se slatko nasmeja.

- Moj Jovane ovaj narod je samo u rat rado išao, a na rad nikako. Jedva nekako uspemo prikupiti ljude, a knezovi su tu mnogo uradili. Sve ovo oko Gornje Zete ima po defteru skoro 2600 domova a u svakom bar po dve muške glave, negde i puno više. Ali kad počnemo u maju skupljati ljude, jednog po kući, kao da im zube vadimo. A solane se moraju očistiti i to je jedva petnaestak dana posla... Bune se jašta, ali se ne bune kad je isplata. Turci su podigli dnevnicu sa 5 na 7 akči pa ti vidi. Nekima su to jedine pare koje za godinu dana unesu u kuću.

Knez se pohvali kako su Mlečani počeli popuštati. Sada se lakše ulazi i izlazi iz grada a puno lakše primaju ljude koji moraju bežati iz Turske.

- Risan je tome mnogo doprineo. Od kako su Turci useli, u njega su puno uložili, a na skeli se vodi velika trgovina. Ako hoće da trguju Mlečani se moraju okretati nama. Da znaš - tu knez značajno zastade - ovako nikad nije bilo.

Jovan to “proguta”. Od ljubaznog kneza oprostio se ujutro. U prvi tren se upita da li će se setiti puta ka Cetinju, ali je nesvesno jahao dobrim putem. Kao da je u njega urezan, a tuda nije često prolazio ni u mladosti. Tek kad prodoše Dugi do progovori prvi put sa Ognjenom. Zamukoše kad se pred njima ukaza cetinjska dolina sva u nekim čudnim bojama, sa manastirom i dvorom. Nešto podalje videle su se kamene kuće podignute dok je još on bio na Cetinju, a i podosta novih. Cetinje je bilo malo, puno manje nego u sećanju. Pa ipak srce mu je bilo puno. Sve mu je sada izgledalo kao ranije, a zapravo sve je bilo drugačije. Manastir kao da se proširio, a sve drugo se smanjilo. Većina kuća koje su napravljene u prvo vreme, sada se skoro nisu videle, malene i skromne, a nikle su

neke nove koje kao da su štrčale u toj pitomini. Nekad šumoviti obronci i velika bukova šuma smanjili su se i polako nestajali. Doseljenici su je iskrčili braneći se od hladnoće. Umesto šume voda je već uradila svoje, pa se tamo gde je ona bila nazirala gola stena. Tek sada Jovan vide u kakvom je kamenu živeo. Najviše mu je nedostajala šuma. Čak je i ona podno Lovćena bila isečena. Bez nje, Cetinje kao da je izgubilo svog velikog moćnog zaštitinika. Videla su se tek dva stada ovaca. Dok je jahao ka manastiru primeti nekoliko napuklih ognjišta a jedva da primeti nekog čoveka.

Vladika nije bio u manastiru, a jedan od kaluđera udovolji Jovanovoj želji da mu pokaže očev grob. Malo groblje sa tek nekoliko grobova najbolje je govorilo o broju stanovnika. Nikolin grob je bio malo veći od ostalih, a na kamenu se video i nekakav pokušaj da se nešto ukleše ali Jovan ništa nije mogao razaznati. Upali sveću i sede na kamen. Razmišljao je o ocu i o onom što ga je vuklo ovamo, na vekovne pašnjake Crnojevića. Šta je to bilo u njegovom srcu što ga je iz Panonije dovelo među munje i gromove. Čak i iz bliskog Kotora često je ovamo zalazio tražeći tu neki mir i spokoj, da bi ga tu našao za večnost. Nije osećao žalenje, tek nostalgiju. Otac je život ishodaio samo njemu znanim stazama i onda kad ga je vreme pregazilo povukao se u sebe, svestan da je uradio sve što je mogao i da dalje nema. Taj nemir koji ga je mučio našao je na Cetinju svoje ishodište. Dalje je put prepuštao njemu, Jovanu.

Darova manastir i izađe napolje. Momci su sedeli na guvnu Ivan bega. Samo im kratko reče da je to sveto mesto crnogoraca pa uzjaha konja i uputi se svojoj kući. Zateče zapuštenu kamenu kućicu, obraslu nekim gustim bodljikavim žbunom sa nešto trave. Vetrovi su po zidovima ispisivali godine, a ognjište davno već nije paljeno. Prikupi malo suvaraka pa upali plamen na njemu. Dim se odmah počeo uzdizati prema nebu. "Neka se u još jednoj kući Crnojevića dim zavijori iznad krova". Bio je setan i znao da još dugo neće goriti, a onda ko zna da li će ikada ponovo biti upaljen.

Ceo taj dan je samovao a tek predveče sede sa Ognjenom i momcima. Nisu ni pokušavali da ga razumeju. Ovo je za njih bila pusta zemlja, bez šume i neke posebne privlačnosti. Manastir, lepo sagrađen mogao je imati značaj samo za ovdašnje ljude. Videli su oni i veće i bogatije. Pred noć Jovan odjaha put planine, kazujući ljudima da se ne brinu ako okasni ili čak ako nedođe.

Na toploj steni²⁴ podno planine, ponovo je mogao posmatrati dolinu koja se pod njom pružala. Samo sada je bila manja nego što mu se to u mladosti činilo. Kroz prvi mrak pogleda još jednom put manastira i zaklopi oči. Bio je sa Nikolom. Noć je prolazila dok je Jovan razgovarao sa mrtvima. Pred zoru oprosti se od njih. Trebalo mu je pola sata dok je shvatio gde se nalazi i ko je. Postajalo je

sve vidnije. Stražar pred kućom Crnojevića bio je budan. Seo je na panj, naslonio se na zid svoje kuće i zaspao.

Kasnije u toku dana stiže i kurir iz Kotora sa pismom u kojem mu Drago poručuje da Ivan Crijević dolazi u Kotor za pet dana i da svakako hoće da ga vidi. Sigurno je nešto važno pa zato treba neizostavno doći u grad. I bez toga Jovan bi se spustio do Kotora. Dan pred Petrovdan Jovan nabavi dva jagnjeta, sutra će se sa njima pozabaviti. Jutro osvanu mrgodno i tmurno. Jovan se sa nekoliko momaka uputi ka manastiru. Na službu božju okupilo se podosta naroda, posebno mladeži, svo Cetinjsko pleme. Svi u najljepšoj odeći, a muškarci sa pripasanim sabljama. Oni iz bliza stigli su sa čitavim porodicama, a iz većih daljina su stigli samo muškarci. Jovan nije nikog poznavao, ali se znalo ko je on. Prećutno ga propustiše na ulazu u crkvu. Vladika je služio uz pratnju kaluđera. Jovan ga prepoznaše a i on njega. Posle službe, srdačno se pozdraviše a Jovan obeća da će sutra popodne navratiti u manastir. Napolju nebo se razvedrilo, a sunce je već okupalo Cetinje. Narod povadio ono što je poneo za pojesti, jer se na Cetinju nije imalo šta kupiti. Na Ivanovom guvnu nešto muškaraca. Biće ih više kad im se pridruži vladika. Jovan se osećao poput stranca, a znao je da bi nepoverenje bilo takvo da bi samo drugima mogao smetati.

Kod kuće momcima se prijelomilo pečenje. Sa obe strane žara stavili su po jedno jagnje i već ih lagano vrtili. Opusti se slušajući nevezan razgovor i male šale. Tu na svom ognjištu samo ti momci pored njega davali su mu spokoj koji se nadao naći dolaskom na kućni prag. Tek sutradan u manastiru postao je svestan da su koreni suviše jaki da bih ih se tek tako odrekao.

Vladika se Jovana sećao još od ranije, dok je bio kaluđer u manastiru. Često je odlazio u narod. Po prirodi tih i nenametljiv, čeličnom voljom je čuvao svoja ubeđenja. Na Cetinje je došao onda kad je to bilo najteže, odmah po osnivanju manastira. On čak i nešto ranije da bi nadgledao i pazio kako se radi. Kao vikarni episkop zetskog mitropolita Visariona vodio je računa o svakom detalju pripremajući manastir za novo sedište Zetske mitropolije. Tako je upoznao i bio u stalnom kontaktu sa Ivanom Crnojevićem, a odatle ga je znao i Nikola. Kad se mitropolija preselila na Cetinje obavljao je različite poslove, a koliko je bio cenjen govori i to da ga je Ivan Crnojević pomenuo u svojoj povelji, a pominjan je i u Oktoihu prvoglasniku. Posle Visarionove smrti 1494. postao je mitropolit Zetski, a nakon odlaska Đurđa u Mletke preuzeo je i neke poslove vladara, stalno se nadajući da će se gospodar vratiti.

Sedeli su jedan nasuprot drugog u ovelikoj prostoriji koju je vladika koristio za primanja.

- Preko Mletaka si stigao iz Ugarske da se napiješ vode i odeš. - Vladika je

tiho govorio - Čujem bio si u manastiru. Neka. To nam je još jedino ostalo na čega se ponosimo. Tvoj otac Nikola dolazio je u manastir svakog ljeta i uvek kad nema naroda. A stalno te je prizivao moleći boga da dođeš i ti, makar samo da se pokloniš ovoj zemlji i uspomeni na Crnojeviće. - Mitropolit Vavila to mirno reče, ali ostavi vremena Jovanu da i on odgovori.

- Sveti vladiko. Ti sve znaš. Ovde sam jer me je krv dovde dovela. Upalio sam oganj u kući Nikole Crnojevića, ali ga neću dugo držati upaljenu. Dao sam vjeru da ću nazad i ne mislim je kršiti. - Vladika samo potvrdi da ga je razumeo - Došao sam ovde poslom i idem dalje. Ali sada mi se sve probudilo, osećam da to nisam ja od pre tri meseca, već neki drugi čovek.

- Ako. U čoveku se uvek bori dobro i zlo. Samo u pravih ljudi, dobro pobeđuje.

Vladika je želeo mnogo da sazna. O narodu sa tog kraja malo je toga znao. Tek toliko da se u Jenopolju nalazi sedište crke. Jovan mu je pričao o plodnim prostranstvima u Bačkoj i Banatu, vremenu kada sve ozeleni pa kako god se okreneš opet zelenilo. Pričao je o stotinama goveda i ovaca, o ljudima koji se o tome brinu, ali i o mucu i nepravdi koja se godinama sprovodi. A najteže je biti vernik, jer Srbina svako omalovažava, a katolici ih hoće u svoje redove. Možda je to tako bolje, jer će se onda srpska bolje čuti.

- Tako ti je kod nas u Paštrovića. Što ih više pritiskaju naša se reč sve bolje čuje - pa se nećeg priseti. - Nikola ti je odlazio u manastir Praskvica. Znao je tamo ostati po nedelju - dve dana. Govorio je da mu se ovde pričinjavaju duše Crnojevića, a mislim da je tamo nalazio spokoj. Oni ti sigurno mogu još ponešto ispričati o ocu. A ti šta ti želiš?

Jovan potanko objasni svešteniku šta želi, borbu protiv Turaka. Reče i to da ga je srpski despot poslao da vidi kakvo je raspoloženje i šta se može uraditi.

- Ovde si već par dana. Šta misliš ?

- Ni sam ne znam sveti oče. Vidim da Crnogorci Turcima ne veruju i da su stalno spremni da uđu u boj, ali sve je to nekako izolovano i sigurno ne bi Turcima nanelo puno štete. Ti si vladiko jedini koji može reći neku više.

Vladika je gladio bradu.

- A šta ti sine očekuješ od mene?

- Podršku, sveti vladiko. Podršku od tebe koji čuvaš guvno Ivana Crnojevića i duše svih nas.

- A tako... To ti sada teško mogu odgovoriti. A nisam siguran ni da je vreme za ovakve razgovore. Moje je da ti kažem šta mislim, a tvoje da shvatiš. Dužan sam da ti pričam istinu onakvu kakvu je ja vidim a moliću se Bogu da to bude na korist svih nas.

Poteče ćutanje koje Jovan nije prekidao. Znao je da vladiki nije lako, a svikao je sa plemenskim glavarima voditi ovakve razgovore. Morao je biti brz i hitar, oštar i milosrdan, ali sada je hteo govoriti potpunu istinu čoveku pred sobom, jer samo istina je spasavala srpski narod da ne srlja u bitke koje je unapred izgubio.

- Nije mi lako odgovoriti tebi Crnojeviću, ali nešto ću ti reći. Bog je izmislio Turke i poslao ih ovamo nama. Da njih ne bi, za koju godinu ni mene ne bi zatekao. Više je ljudi poginulo sveteći se među sobom, no što će ikada poginuti ratujući sa Turcima. A do Turaka, Cuce su bile protiv Đeklića, Bjelice protiv OZRINIĆA, a onda svi zajedno protiv KOSIJERA ili BJELOPAVLIĆA. Već se nije znalo ni ko se sa kim bio, ni zašto. Samo čuješ da glave padaju. No da ti kažem, dok je Turaka biće i sjeće. Evo sada su uprli da ništa ne plaćaju, 'oće ĐURĐA na vlast. Diraju Turke i gde treba i gde ne treba. A niko sa nikim ne zbori, nego svako posebno. Ovako, malo po malo pa jedni drugima oprostiše. Zato ti ja moram obavljati poslove koji su moji, ali i stotine oni koji se moraju uraditi, a gospodarevi su.

Krenu priča o Vasojevićima i Bratonožićima koje Turci "ujediniše i izmiriše". Ali svi oni i dalje imaju svoje planove i svoje borbe. Najmanje je ljudi oko Cetinja, a možda je tako i bolje, jer da je više naroda, lakše bi se na Turke udaralo, a ko bi onda Cetinje branio.

- Ovo upamti. Sva plemena će lasno po Turcima udariti, ali ovi naši su ko kurjaci navikli se boriti sami, pa će tako i u buduće. Od njih Turci nikada mira imati neće ko što ga ni sada nemaju. Ako hoće Crnu Goru moraju biti ovde, a ako su ovde, nisu tamo u tvojoj Ugarskoj. To ti je najveća pomoć koju odavde možeš dobiti, a za to ti ne trebaju nikakvi razgovori ni ubeđivanja. Niti ja, a niti neko drugi neće i ne treba ništa potpisivati. Krst, ma bio i rimski uvijek je od meseca preči. - Vladika učuta, ali Jovana je još nešto interesovalo, Stefan.

- Vlada li Stefan Crnom Gorom kao što je to uvek hteo.

- Niko ne vlada Crnom Gorom. Još se jedino poštuje zakon Ivana Crnojevića i dobrohotnost ĐURĐEVA prema ovom svetom hramu. A ovi naši su odavno prestali plaćati dukat po kući što je još gospodar Ivan uveo, ali je ipak ostalo ono što je dato svetoj crkvi. Od toga se izdržava ova mitropolija i sve crkve po Zeti, a pomaže se i narod naročito kad glad zavlada. Sudbina sveštenstva je da bude uz narod i mi ćemo uz njega ostati bez obzira šta bude sutra. Kad je ĐURAĐ polazio odavde ostavio nam je narod na staranje. Dok god je on živ, samo on može odlučiti ko će ga zameniti, a posle njega, može biti samo njegovo potomstvo. Tako je odlučio zbor, a ja to ne mogu promeniti sem da ponovo pred narod iznesem isto pa neka opet kažu.

Sve je bilo rečeno. U svečanoj tišini se i rastadoše. Jovan poljubi vladiki ruku, a ovaj ga podiže i poljubi u obraz.

- Živi časno, čuvaj ime, obraz i glavu. Nije vas još puno ostalo.

Bio je Pavlovdan 1512. godine. Zetskog mitropolita Vavilu video je tada poslednji put. Spuštajući se sa crnogorskih brda ka Kotoru, Jovan je ponovo kao opčinjen gledao ka moru. Nisu se zalud Mlečani i Turci otimali za ovaj jadranski biser. Boke di Kataro²⁶ zvali su Mlečani ovaj prekrasan sklad mora i kopna. Pa i Ivan iz Dubrovnika nije rekao Boka, nego Boke. Dok je gledao zaliv lagano se spuštajući ka njemu, seti se priče da je Kotor gradio car Stefan uz pomoć vile. Pa kad grad završi poče se njime hvaliti, a vila da bi ga kaznile u sušna leta posoli sve izvore sem jednog. Tako dokaza da čovek nikad ništa bez božje pomoći nije napravio a da to bude savršeno. Bez problema prođe carinu. Petar Drago ga dočeka sa pričom da Ivan Crijević sutra stiže u Kotor da bi se nešto dogovorio sa Jovanom. Više od toga, ni on nije znao.

Brodica jedva da je dodirnula molo, a Ivan Cijević je već bio na obali. Brzo prođe mletačkog službenika i uputi se kući Dragovih. Radosno ga dočekaše. Bio je drag i rado viđen gost. Jedva dočeka da Jovanu ispriča svoju zamisao. Opremio bi veliki karavan sa skupocenom robom i poveo je ka Beogradu. No na takav rizik bi se odlučio samo ako ga Jovan i njegovi ljudi budu pratili. Sve turske dozvole će lako srediti, ali hajduci i razbojnici ne pitaju za dozvolu. Karavan nema potrebe da žuri pa će Jovan moći usput raditi ono što je naumio. Tako će Ivan pomoći Jovanu da nesmetano putuju kroz turske krajeve, a obrnuto karavan će imati potrebnu sigurnost. Sve Jovanove ljude, Ivan će pošteno platiti. Lako se dogovoriše da se nađu u Onogoštu na Ognjenu Mariju, pa će dalje yajedno.

Ivan se sada žurilo. Uskoro se njegova brodica izgubi sa vidika. Sada je Jovan već smirenije mogao obići Kotor. Crnojevića je još bilo u gradu mada nisu nosili to prezime. Obiđe tetke, da bi na kraju ceo jedan dan proveo jašući oko zaliva i razmišljajući. Ujutro, 17. jula odjaha ka manastiru Praskvica. Znao je za njega samo po čuvenju, ali nikad u njege nije odlazio. Paštrovići su ga čuvali kao najveću svetinju. Sećao se priča da nikada velike divane nisu pravili oko manastira, da se ljudi na tom njihovom svetom mestu slučajno ne bi sporečkali, jer je to veliki greh. Za to su imali druga mesta. Najpre i najčešće Sveti Šćepan²⁸. Samo zahvaljujući ugledu Buća, Jovan sa malom pratnjom dobi dozvolu da ide u Paštroviće.

Hteo ne hteo, smeškao se dok su jahali obodom Grbljanske doline i slušao priču kotoranina vodiča, koji je o Paštrovićima imao svoje mišljenje. A celo vreme je kružio i obmotavao, pazeći da svojim papskim uverenjima, ne povredi Jovanova pravoslavna. Na kraju kad više nije mogao izdržati, izreče da Paštrovići nisu takvi

junaci kakvi se predstavljaju a samo ih je sreća nanela te su silne Turke pobedili. Jovan jedva razaznade da su ne tako davno, Paštrovići krenuli da pomognu Kotoranim u razbijanju turske opsade. Vraćajući se nazad ugledaše odozgo sa Spasa nasukane turske galijune. Spustiše se na Jaz i sve ono što su Turci nosili i opljačkali, oduzeše i da se ne bi puno sporili oko podele plena, odlučiše da utvrde ostrvo Sveti Šćepan, kao svoje glavno sabiralište. A da ne bi bilo zle krvi svako od 12 plemena tu dobi jednu svoju kuću gde će njihov zastupnik stanovati kad god mu se prohte. Ostrvo utvrdiše tvrdom zidom, bedemima i kulama, puškarnicama i topovima. Na kraju rekoše da se niko nema pravo hvaliti da je ostrvo njegovo, no se svi zajedno mogu dičiti ostrvom i malom lukom nasuprot njega. Održaše reč sve do ovih dana, ali Kotoranima nikada pod “kapu” nije išlo da su baš Paštrovići bili ti koji su napali Turke pod njihovim gradom i toliko ih oslabili da su posle kotorani mogli proterati sve ostale, a naročito im se nije dopalo što su se u povratku dokopali silnog blaga.

Paštrovići se pružaju od Kufina do Babina vira, od rta Zavala pa sve do Spiča. Tek deo sela je uz more, ostala su na Paštrovskoj gori, uglavnom oko hladnih i bogatih planinskih izvora, van oka i domašaja neprijatelja s mora. Već od Bečićkog žala ujahaše u šumu. Sa leve strane, već se ništa nije videlo od golemih stoletnih hrastova, samo je hladovina mamila na odmor. Kroz taj gustiš nije se video nikakav put sem onog kojim su išli prema manastiru. Sunce je već zalazilo kad prodoše kroz manastirska vrata. Jovan se obradova izvoru kao led hladne vode, po kojem je manastir dobio ime. Tek kad se osveži mogao se bolje zagledati po manastiru. Ništa nije delovalo veliko, ali sve je bilo skladno i prilagođeno potrebama Paštrovića. No nešto više o manastiru nije mu mogao niko pričati sve do sutradan, kad ga primi iguman. Tako saznade za Nikoline posete, duge boravke i samotne šetnje po okolnoj šumi. Nije pokazivao volju da se zamonaši, ali je iguman i pored toga odredio jednog monaha koji mu se poput duhovnika uvek nalazio pri ruci. Bogu se molio uvek u manjoj od dve manastirske crkve, onoj posvećenoj Svetoj Trojici.

- To je Nemanjička crkva kralja Milutina. U njoj je nalazio mir za molitvu, ali je pravi spokoj nalazio svuda po manastiru i oko njega.

Posle skromnog doručka Jovan sa nekadašnjim očevim duhovnikom obiđe ceo manastir. Najpre mu pokazaše veliki okrugli sto u drugom delu trpezarije sav od crvenog kamena, za koji je moglo sedeti 12 osoba. Za tim stolom je vjećala paštrovska bankada, a to je takođe bio i predsednički sto kad se u manastiru sastajao paštrovski zbor. Lutajući po manastiru kao da je osećao Nikolin duh i to mu produži boravak. U prvi sumrak videlo se mora kako belesa. Iguman je stajao i pustio Jovana da uživa u prizoru. Tu dole podno manastira videli su se

već prvi lučevi upaljeni preko na ostrvu.

- Eto to nam je jedino pravo ostrvo, zaklonica za ljude i čamce. Ima dolje duž obale još nekoliko, ali sva su melena. A nema ni dobre zaklonite luke. - Iguman kao da je time bio zadovoljan. - Da je drugačije ko zna ko bi nam sve pristajao i kako bi se ponašao sa narodom. Ovako je bolje. A ono ribe što nam treba to se lako upeca tu blizu obale, posebno ljeti.

Iguman mu je te večeri pričao o Paštrovićima, žaleći što Nikola nije na životu jer je on puno toga čuo kako od manastirske bratije, tako i od naroda po selima. A od pametnih uvek se može nešto naučiti. Sutradan Jovan obiđe veću crkvu posvećenu svetom Nikoli, pa još jednom ode u manju i bogato obdari manastir. Onaj duhovnik isprati ga do vrata, puštajući da tišina učini svoje.

Dubrovački karavan stigao je u Onogošt predveče onog dana kada su i obećali. Ivan Crijević, raspoložen i nasmejan pozdravi Jovana. Vlasi su vodili karavan kako je trebalo a Crijević ga je dobro opremio pa se nadao velikoj zaradi. U Onogoštu je mislio samo prespavati ali ne i trgovati. Ovde se to teško moglo. Ljudi pomogoše da siđe i jednom posebnom putniku koji je pored svoga imao još pet natovarenih konja. Ivan ga predstavi kao Valopa, podanika i izaslanika njegovog veličanstva kralja Engleske. Ivan mu ukaza dužnu pažnju ali bez imalo servilnosti i dodvoravanja. Tako pokaza i Jovanu kako se sa nepoznatim treba ponašati. Stranac je govorio tek razumljivim jezikom, verovatno naučenim u Dubrovniku. Ivan mu se obraćao na italijanskom, a taj jezik i pored stranog naglasaka, Valop je dobro govorio. Tek kad sjaha, bolje se pogledaše. Valop skide neku dubrovačku kapu kojom se zaklanjao od sunca. Bio je kratko ošišan, povelike glave, nešto dužih zulufa, smeđ. Lice bez izrazitih karakterističnih crta, jedno od onih koje čovek lako zaboravlja, a opet prijatno za razgovor. Po visini, merio je otprilike koliko Jovan i Ivan. Obučen je bio u narodno konavaosko odelo, u kojem mu je putovanje sigurno bilo udobnije nego u nekom od zvaničnih odela. Nosio ga je nehajno kao da je u njemu odrastao. Jovan pozdravi engleza po italijanski i ovaj rado odgovori zadovoljan što će usput moći razgovarati. Čim sjaha sa konja, odmah odjuri do jednog od konja sa tovarom upozoravajući na očajnom jeziku jednog od vodiča da pažljivo skida teret, pokazujući energičnost koja nije bila svojstvena poslanicima. Tek kad to obavi, vrati se do njih. Ujutro pre polaska, Jovan i Ognjen lako odrediše kako će rasporediti ljude. Vlasi će svoj posao raditi normalno a Jovanovi momci će jahati duž kolone i grupisati se ako to bude bilo potrebno.

Čim sutradan krenuše dočeka ih uspon. Staza je vijugala obroncima, a negde je bila tek toliko široka da se dva konja nisu mogla bez muke mimoići. Podne je poodavno prošlo kad se zaustaviše na planinskom proplanku dobro

poznatom vodičima. Mada je bila sredina leta, na planini je bilo prijatno za putovanje. Oko sat vremena su se odmarali pa produžiše dalje. Karavan nije žurio, ali je to nadoknađivano time što se putovalo bez zastajkivanja. Taj deo puta bio je dosta ravan pa Jovan dojaha do Ivana.

- Ko ti je ovaj gospodin ?

- Englez. Bio je godinu dana kod nas u Dubrovniku a pre toga ko zna koliko u Veneciji. On ti predstavlja Englesku a sve je istovremeno: diplomata, trgovac i špijun. Naši su se tamo u Londonu, njihovom velikom gradu, raspitivali o njemu, pa kažu da ga treba poštovati jer niko ne zna koliko je velik njegov uticaj kod kralja. Mi smo imali neki spor sa njihovim trgovcima, pa je on doplovio i ostao neko vreme. Od njih kupujemo već godinama tkaninu, prevozimo je našim brodovima, pa je onda dalje prodajemo po Balkanu, čak i u Stambolu.

- Kud će sada ?

- Ima kaže kraljevo naređenje da ide na sever. Nisam mu mogao odbiti da pođe samnom. Mislim da će najpre u Kupinik, a posle možda i do Budima. Posebno plaća ljude koji mu vode konje, tako da mi nije ni malo na teretu. Jedino što ću se pobrinuti da samnom jede i pije, a gde ja budem konačio, gledaću da konači i on.

- Samo da ne zadržava karavan ?

- Neće sigurno. Vidiš da dobro jaše, a ovih par dana kako smo na putu jedva sam ga i primetio.

Pred večer stadoše na prostranom odmorištu na kome su se karavani i ranije zaustavljali. Vlasu su posebno pripremali hranu, pa se sa njihove strane uskoro oseti miris luka, a Jovanovi se prihvatiše suvog mesa. Ponudiše Engleza pa se na kraju i on prihvati.

Strahovit pljusak pred zoru probudi putnike. Vlasu odmah preko sebe navukoše neko platno koje ih je štitilo od kiše, a ostali se snađoše kako su znali i umeli. Put se zbog kiše nije prekidao a Ivan pusti da kolona krene jer su neki od njegovih ljudi mogli ovuda proći i zatvorenih očiju. Oko podne stigoše do nekoliko kamenih kuća, suviše malo za smeštaj toliko ljudi. U daljini se još čula grmljavina, ali su gromovi prestali. Iza njih je ostala rečica za koju seljani rekoše da se zove Bukovica. Kao da joj je svaka kap kiše povećavala snagu. Ljudi rastovariše konje pa potražiše zaklon. No nisu dugo lenstvovali. Kiša tek što je uminula kad krenuše dalje.

Nastavili su uz planinu a karavan je već počeo da mili. Nakon tri sata konačno izađoše na ravan. Isto onako kako je kiša počela padati tako sada stade a sunce se skoro odmah počeo pomaljati. Predveče stigoše do prekrasne zaravni³¹. Nebo se razvedrilo potpuno a prijatna svežina treperila je vazduhom. Kiša kao da je

umila nebo i pred očima im puče cela Crna Gora u svojoj svojoj lepoti. Bilo je lako reći ljudima da se raskomote i uredi logorište. Nađoše već nasečene bukove trupce koje je neko za sobom ostavio. Planuše vatrice a sapeti konji bez jarma i tereta raširiše se po ravni. Zagledan u planine Jovan i ne primeti Valopa koji je sav očaran govorio sam sebi. Video je Engleza dok su se uspinjali i znao je da mu uspon smeta, ali nije mogao zaustaviti karavan. Gledajući sada njegov oduševljeni izraz znao je da mu je Valop oprostio. Mučio se tražeći srpske reči, ali ih ne nađe.

- Dopada vam se - upita ga Jovan na italijanskom.

Valop ga skoro začuđeno pogleda

- Ovako nešto nigde ne postoji.

A prizor je zaista bio čaroban. Sunce je zalazilo, ceo plato presijavao se u duginim bojama, a zaostale kapi kiše presijavale su se poput dijamanta. Upaljene vatre ništa nisu remetile u tom skladu, samo su kraj činile još pitomijim. Ovo je kraj Drobnjaka, poznatog bratstva koje se ovde naselilo i potislo starosedeoce, a da ničiju vlast nisu priznavali. Graja u logoru se pojača. Oto je sa konja skinuo lepog jelena ubijenog samostrelom. Ljudi će posle silnih napora toga dana, večeras dobro jesti. Tek manja grupa pozabavi se time, a ostali čim urediše sklonište pružiše se i zaspase. Ivan Crijević nakon što je pregledao kako su skinuli toware sa konja, pridruži im se.

- Zar kod vas u Engleskoj nema ovakvih krajeva - pitao je Jovan.

- Da ima, u njima bi bila svetilišta... Čudna je ovo zemlja - govorio je kao za sebe - kuda se god okreneš naiđeš na nešto neočekivano. Moja zemlja je u travnjacima, ali nema planina. Sve je puno ravnije. Jedino kiše padaju često kao ovde. Prvom prilikom ću pisati o ovom prekrasnom kraju, mada mislim da će dugo trebati dok neki Englez ponovo ne naiđe ovamo. Ovde je i vazduh drugačiji, a mislio sam da više nikad ništa neću čuti toliko mi je uši nešto zapušilo. Još i sada mi zuji u glavi.

- To je dobar znak kažu da je tako samo onima koji su zdravi. I meni se isto događalo, ali ja za taj osećaj znam još od ranije.

Valop pogleda u Jovana.

- Kako to da tako dobro govorite italijanski jezik.

- Čudni su putevi gospodnji. Živeo sam u Mlecima i tamo ga naučio.

Malo počutaše. Valop je bio diskretan ali radoznao. Jovan oseti da mu je Ivan o njemu sigurno više pričao.

- Kažu da će Kara dag kako već Turci zovu ovu vašu zemlju, dobiti novog gospodara i da će to biti jedan od Crnojevića koji je primio njihovu veru.

- I ja sam tako čuo.

- Pa šta će onda Crnojevići u Ugarskoj. Zašto se ne vratite ovamo u ovu lepotu?

- Bolje da smo na različitim stranama, lakše se širiti. - Jovan se nečeg priseti - A koliko je Engleska daleko odavde?

- Mislim oko 1600 milja.³² - Jovan se nije razumeo u engleske mere.- - Odavde do Cetinja ima 70 milja pa onda sami izračunajte, ili ako vam je lakše, od Budima do Stambola ima provereno 850 milja.

- Sad mi je jasno zašto ste samo posmatrači. Da vam Turci sede za vratom kao nama, drugačije bi mislili i računali.

- Tako jeste, ali nemojte misliti da se naša vojska izležava. I mi imamo svoje probleme koji se jedino mogu oružjem rešiti. Unutra, plemići su hteli da ojačaju pa ih je trebalo umiriti. Na severu je Škotija, a preko kanala Francuska. Mada međusobno nemaju nikakve dodirne tačke, našli su nas za neprijatelje. Svi su oni hteli da iskoriste mladost našeg kralja Henriha, ali hvala bogu, kralj je pokazao veliku kraljevsku mudrost, hrabrost i odlučnost. Nije samo vama teško, ni drugima nije lako.

Henrih VIII zaista je mlad došao na vlast sa napunjenih tek 18. godina, ali ga to nije sprečilo da u međusobnom obračunu potuče Škote i Francuze. Sve to Jovan nije znao, ali je srcem osećao da se jedina prava bitka vodi ovde, na jugu Evrope.

Pride i Ivan Crijević. Bio je umoran ali zadovoljan.

- Dok ste vi uživali u ovoj lepoti, ja sam istovarivao konje i starao se da se Jovanovi ljudi smeste. Da nije bilo mene jadnici bi još na konjima sedeli.

Sva trojica se nasmejaše. Miris prženog mesa širio se proplankom pa se i Jovan i Valop pridružiše grupi oko vatre. Čim večeraše logor pozaspa, samo su Ognjenove straže ostale budne.

Bili su na Durmitoru, car planini. Na sve strane smenjivali su se prizori lepote i snage, veličanstven pogled i sitan jedva vidljiv cvet u travi. Durmitor je izgledao poput velikog dobroćudnog diva, na čijim su se padinama mogla primetiti stada ovaca kako se poput belih tačkica kreću po planini. Pitomija Sinjajevina delovala je još življe. Na prozračnom planinskom vazduhu sve je to izgledalo nekako bliže i jasnije. Spuštali su se i peli putem kojim je stotine karavana već prošlo, ali su upravo zbog tih uspona i spustova češće zastajali i odmarali umorne konje. Kuće su uglavnom bile građene oko nekog proplanka, pa tako zastadoše i kod nekih Pletivina koji su se još zvali Milašinovići. Ovde su karavani, čak i ovako veliki bili dosta česti pa neku posebnu pažnju nisu izazvali. Ubrzo nakon Bukovice put skrenu prema Tari što su vođiči dobro znali. Ni ovde im nije bilo ništa lakše, ali su se bar svi tešili mislju da je put siguran. Tu iznad

jezera postaviše logor i prenočiše.

Sutradan nastaviše kroz Drobnyački kraj. Sve do podne svi su jahali zajedno, a onda se posle podnevnog odmora Jovan, Ivan, Englez i tri Jovanova momka odvojiše i odjahaše ka Pljevljima. Ivan je znao taj grad i unapred mu se radovao. Pljevlje je odjednom iskrslu pred njima. Na prostranom platou pored reke videle su se lepo ušorene kuće i dugačka široka glavna ulica. Ni spuštanje nije bilo previše naporno jer je i ovaj grad bio u planinama.

Lepa varoš imala je tek desetak turskih kuća, sve ostale su bile srpske. Smestiše se u saraju, ali Ivan odmah krenu da prijavi karavan. Turska posada mogla je imati dvadesetak vojnika. Ivan lako raščisti sa njima sve što je trebalo oko karavana, a jedan od njih će doći da ga pogleda kad stigne. Razgovor sa trgovcima ostavio je za kasnije. "Već će oni doći u saraj". Karavan je tek prilazio gradu, a jedan od njih već se srdačno pozdravljao sa dubrovčaninom pa se odmah dogovoriše da će sutra trgovati.

- Nije to taj kojeg ja čekam - bio je samouveren Ivan. - Glavni će doći kasnije, kad mrak padne. Zove se Mihajlo ali kao da je lisicu progutao dok je bio mali. Jedino mu je reč jaka kao dubrovačka, samo je retko daje.

- Vi ste Dubrovčani neuništivi. Još se taj nije rodio koji bi vas potisnuo.

- Lako je trgovati kad to radiš stotinama godina, pa čim nas neko spomene, već se zna da ne idemo u rat nego u posao. Zato niko nema interesa da nas pomera.

Valop se po prvi put umeša u razgovor.

- Koliko ja znam prošle godine su neki dubrovčani tu svoju veštinu glavom platili na Hvaru.

Ivan ga iznenađeno pogleda.

- To malo ljudi zna, a mislim ni da tajni odavno više nema - pa primećujući da ga Jovan radoznalo gleda objasni mu. - U buni na Hvaru nastradali su neki Dubrovčani koji su se tamo nalazili - nerado nastavi. - Hvar je pod Mlečanima zatvoren i sve što se tamo proizvodilo odkupljivali su bagatelno lokalni plemići i prodavali Veneciji. Dubrovčani su povremeno nailazili, zbog brzine, plaćali duplo, pa opet dobro zarađivali. Onda smo naše ljude tajno naselili u Jelsu na kraju starogradskog polja. Godinama su oni tajno plaćali nešto više i kupovali vino, masline, smokve, žito i ribu. Onda su seljaci pre dve godine digli bunu i proterali plemiće. Mlečani zaprete da će proterati sve koji su u buni učestvovali, pa se "popale" i drugi gradovi na obali a i naš Pelješac. Dubrovčani se u međuvremenu vrate ali se nađu između Mletaka i pučana, pa nam zapale brod. Sad se tek ništa ne zna jer ostrvo drže pučani, a plemići eno kukaju po Dubrovniku. Vodi ih neki vojvoda Janko a taj je vojvoda koliko i ja car. Problem je u tome što smo puno

izgubili, a bog zna kako ćemo to nadoknaditi.

- Znaju li Mlečani za vas ?

- Znaju vruga! Da znaju zatvorili bi nam luku, ali kako se počelo pričati saznaće i oni.

Ivan huknu. Od dalje priče spase ga turski kapetan koji dođe da prekontroliše teret. Ivan se odmah odvoji sa njim a za stolom ostadoše Jovan i Valop. Progoviše malo o Veneciji, malo o trgovini dok se Ivan ne vrati nakon što je obavio razgovor sa dizdarom. Pravi trgovac je stigao sa sumrakom. Ivan ga pozdravi sa “kneže Mihajlo” pa predstavi Jovana i Valopa. Debeljuškasti knez dostojanstveno sede. Gostu ponudi specijalno vino sa Pelješca, ali su obojica umereno pili, što se za Valopa ne bi moglo reći. Oba trgovaci su bili “majstori” koji su znali šta hoće. Pljevaljski knez je hteo i da kupi i da proda, Ivanu je to odgovaralo ali je tek trebalo usaglasiti cene. Knez će kupiti brokat, svilu, engleski tekstil i staklene predmete, a dubrovčanin kože, pre svega od divljih zveri, pa onda jareće i jagnjeće, a ako šta preostane, žito. Kneza je najviše mučilo ovo poslednje, jer je godina bila dobra a on je nakupovao mnogo žita, više nego ikada do tada. Sada je hteo bar smanjiti zalihe.

Zbog trgovine ostadoše ceo sutrašnji dan u Pljevljima. Jovan najpre obezbedi momke sa hranom, pa tek onda sa Valopom pojaha kroz grad. Čak ni u ovoj prilici nije se razdvajao od oružja, što Valop primeti. Knez je zarad posla častio sa jagnjetom a jedan od gostiju bio je i dizdar. Znao je kuda će karavan dalje pa skrenu pažnju

- U Teslidži³⁵ ste sigurni, ali dalje preti opasnost da vas zaskoče iz busije. Napadaju u čoporu. Jedni se bore a drugi gledaju da se dokopaju tovara i sklone ga. Morate biti oprezni. Najčešće iz zasede izbace strelu pa onda skaču na juriš a drugi krađu. Kad vide da su uradili posao, beže i ne možeš ih stići. Najgori su noću jer najrađe napadaju pred zoru. Tako su jedan karavan iz Nikolj Polja³⁶ potpuno uništili.

Jovan je pažljivo slušao. Navikao je saslušati šta drugi misle, pa onda donositi odluku.

- Jednog imam u apsu. Sumnjam da je od hajduka, ali niko ga ne može prepoznati. Za sada je još živ, ali mislim da ću ga sutra obesiti.

- Kako ste ga uhvatili ?

- Azapi ga pojurile a njemu pade konj, pa ga moji stigli i savladali.

- Možda bi mi on hteo reći nešto više.

- Ako misliš da hoće pustiću te k njemu.

Jovan spremno pristade. U kamenoj zgradi gde su živeli vojnici, u polumraku uske sobice Jovan ugleda krupnog muškarca za koga proceni da ima

25 godina. Mirno dočeka Jovana. Reče da se zove Cvetko i da nema stalno mesto boravka. Turci su ga na pravdi uhvatili i sigurno sa nekim zamenili i valjda će uvideti grešku i pustiti ga.

- Ti odavde možeš samo do dželata - Cvetko ravnodušno slegnu ramenima - ali ti nudim da te izvedem, ali da i ti meni budeš pri ruci.

- Reci šta tražiš, pa ako išta mogu ja ću pristati.

- Da me pored tvojih provedeš do carskog drumu. Posle toga si slobodan, ali reč moraš dati da se u ove krajeve nećeš vraćati.

Cvetko nije ni pokušao da negira da zna hajduke.

- Besplatno ?

Jovan se nasmeja

- Od kada ti je glava besplatna ?

- Ako mi daš tri dukata i još dva za moja dva druga dlaka vam sa glave neće faliti.

Jovan mu obeća da će videti šta može uraditi, a i razmisliti kako mu pomoći. Problem iznesu knezu Mihajlu i reče da je siguran da apsenik misli iskreno. Knez tako nije mislio jer kad se glava spašava svašta se obeća. Ipak pristade ali uz uslov da dizdaru na ime troškova neko da dva dukata, a njemu jedan za posredovanje. Dogovor tako bi sklopljen.

Sutradan ujutro pre no što će krenuti, azapi dovedoše Cvetka i predadoše ga Jovanu. Sada je izgledao još mlađi i snažniji. Jovan je bio siguran da nije pogrešio. Odvede ga u stranu.

- Sad si moj do drumu. Neko će već biti uz tebe. Ako pobegneš i pored date reči, na čast ti, ali ako naudiš bilo kome u ovom karavanu, gledaj da mene živa ne ostaviš.

Tek jedan pogled na kao ugalj crne oči, govore su Cvetku da njegov dobročinitelj nije raspoložen za šalu.

- Ja sam reč dao. Nisam žena da je svaki čas menjam. Samo i ti održi svoju.

Karavan lagano krenu. Njih trojica na začelju. Momak mu pruži komad suvog mesa i tvrdog hleba. Hajduk ih sa uživanjem proguta. Do carigradskog drumu još će se on pogostiti hranom dubrovčana. Putovali su planinskim putem kroz šumu. Oko podne Cvetko priđe Jovanu

- Ja bih trebao sad naći moja dva drugara. Tu su oni negde. Eto mene na konak. Veruj mi ...!

Jovan ga prekinu "Idi!".

- Sad će nam postaviti zaseda - bio je siguran Ivan.

- Ako bude tako mi ćemo prvi poginuti, a ti se onda pogađaj. Ništa se izgubiti ne može. Ja ga u kavezu držati ne mogu, a ako ima časti, pošteno će

ispuniti svoje.

Ivan slegnu ramenima. Englez je posmatrao celu scenu bez komentara, a Jovanu se učini da mu u očima vidi odobravanje. Do večeri kolona je zbijena polako napredovala kroz planinu. Jovanovi ljudi bili su napeti poput struna, spremni da svakog trenutka trgnu mačeve. U suton stigoše do karavanskog odmorišta na proplanku, uz reku. Lim je hujao podno njih. Jovan odluči da konje spusti u dolinu pored reke, a ljude ostavi gore. Jer ako se svi spuste biće laka meta. Vođi Vlaha Vidu reče da posle ponoći i pred zoru stavi duplu stražu, a on će već sa svojim momcima uraditi što treba.

Po običaju Jovan je bio budan kad se počelo razdanjivati. Probudi Ognjena pa se ceo logor počeo buditi. Tek nešto dalje proteže se Cvetko i nogom gurnu jednog od svojih ljudi. Jovanu bi drago.

- Kad ste stigli ?

- Kasno pa vas nisam hteo buditi, nego smo se odmah opružili da uhvatim malo sna. - pokazao na kalauza - Taj nas je primetio čim smo prišli. Taj bi i vraga mogao otkriti - zadovoljno se nasmeja - ali smo zato sve druge otkrili i obišli.

Ognjen zaškripa zubima. Nije mu bilo pravo da neko pored njegovih najboljih ljudi može proći neopaženo pa da čak legne u logor a da ga niko ne vidi. Ode besan kao ris. Brzo su krenuli dalje pa mu i bes splasnu. Prolazili su putem koji su sa obe strane nadvisivale planine, a kasnije levo od njih pružio se prostrani pašnjak koji se spuštao do doline.

- Ovo je područje gde se sreću Vulini hajduci. Taj je lud, a za nas on misli da smo mi još luđi. Nikad ne znaš ni kad ni kako će udariti. Napadaju peške i to tako da skaču sa pogodnog mesta na putnika. Uvek dogovore koliki će deo kolone odvojiti i tu napadnu. Dok su oni napred zabavljeni borbom, odvedu konje i plen.

- Možeš li ih unapred otkriti.

- Teško. To su divlji ljudi ko ovaj moj Bogosav. Sramote brate za sve nas koji se ovim časnim poslom bavimo.

Jovan se nasmeši krajičkom usana.

- Čime napadaju ?

- Svačim, ali najviše dugim motkama i sabljama. Od njih smo jedino sigurni noću jer se plaše vukodlaka pa se ne udaljavaju od vatre.

Do uveče ništa se nije desilo. Zanoćili su na golom platou, dovoljno velikom da primi sve ljude i konje. Ujutro, Jovan pažljivo rasporedi ljude. Napad je usledio iznenada i bez ikakve najave, pola sata nakon što su krenuli. I ako su ga očekivali, niko nije mislio da će biti odmah. Rošavi Bogosav je jedini osetio da se nešto sprema. Na mestu gde se put sužava jedno drvo mu se učinilo sumnjivim. Istog trenutka dreknuo je upozorenje, pa se pet dobrih boraca našlo na

zaprečenom delu puta. Napad je odpočeo odmah čim je drvo palo. Više od trideset ljudi bacilo se na vodiče, dok je druga grupa jurnula ka začelju odvajajući dvadesetak konja sa tovarima. Jovan poseče jednog napadača pa jurnu u gužvu. Čim je prvi trenutak iznenađenja prošao Vlasi počеше da se bore kao pravi vojnici. Zadavali su i primali udarce. Jovan odmah uoči neku divlju figuru u jagnječem kožunu kako vitla teškim topuzom. Obori konjem dvojicu i jurnu na njega. Hajduk oseti opasnost skoči sa staze, dohvati se nekih grana i nestade.

»Pobeže Vule«, povikaše njegovi, ali je bilo kasno za uzmicanje. Vlasi su radili svoj posao nemilosrdno obarajući jednog po jednog. Jovan se okrenu i jurnu niz put. Tamo je već sve bilo gotovo, jedino se Ognjen namerio na sebi ravnog. Poštedišе ga. Šteta je bila mala, jedino je bilo dosta uboda i uboja. Vlasi su prošli puno lošije. Kad su se konačno svi iskupili, lako su se sabrali gubici. Četiri čoveka su poginula, šest je imalo prelome a ostalo su bili ubodi, posekotine ili udarci. I dva Jovanova momka bila su dobro uzdrmana, jednom je mač prebio nogu, a drugi je dobio težak udarac motkom koji ga je zbacio sa konja. Sedmorica hajduka je zarobljeno i vezano jedan za drugog. Jedan uskoro »propeva« pa Jovan brzo odluči da za hajdukom pošalje poturu.

Nakon šest sati jahanja, ugledaše ili bolje rečeno osetišе miris pečenog mesa. Pored vatre stajala su još 4 muškarca. Bile su to derbendžije³⁷ iz sela udaljenog sat jahanja. Jovan im ponudi da zarade. Neka uzmu ranjenike koji sa njima ne mogu i neka ostanu kod njih u selu dok ne budu spremni za pokret. Nevoljnike pokupiše i odvezoše odmah. Dok se jagnjetina pekla razgovor postade življi. Ljudi su previli rane, nameštali ležajeve i spremali se za odmor. Jovan je pametno uradio što je naredio da se peče jagnjetina. Raspoloženje poraste a krenuće i šaljive priče. No pod utiscima toga dana većina čim završi sa jelom, poleže.

Naredna dva dana išli su sporije, pa Jovan rado posluša Vlahe da zaranije postavi logor pred Požegom u trokutu između dve rečice. Ovako nešto Jovan do tada nije video. Visoravan a sa svih strana ostaci nekada moćnog grada. Mada razrušen i sada je silno delovao sa jakim odbranbenim zidovima, ostacima nekada velikih zgrada i gromadama kvarcnog kamena. Trgovi i ulice pravolinijski su vodili na sve četiri strane sveta, pa zaključišе da su sada sigurno u centru naselja. U sumrak omanja četa dojaha do logora. Jednoobrazno obučeni u narodno odelo, stadoše pred logorom a starešina predstavi kao vođa četa Todora Bakića. Obavesti ga da je ovo miran kraj, a da njegov gospodar spahija Bakić očekuje sutra Ivana i nekoliko njegovih ljudi na gozbu u njegovom dvoru. Konjanici će doći po njega. Odbi ponuđeno piće, uzjaha i ode.

Ivan je prelistavao neke svoje knjige. Objasni Jovanu da svaki karavan vodi svoj protokol i u te knjige se upisuje sve ono što je značajno. Sada u knjizi nađe Radovana Bakića, kneza u ovom kraju i njegovog brata Dmitra. Bakići su se stalno širili, a to što je Todor spahija, znači da su stekli tursko poverenje. Konjanici su bili Srbi, što je moglo značiti da je ovaj spahija imao široka prava i ovlašćenja čak toliko velika da Turaka u svom kraju nema. Ništa neće izgubiti ako stanu jer je ljudima odmor svakako potreban.

Isti četovođa sa četvoricom momaka dojah na sutradan u rano po podne. Na pitanje koliko ima do gospodara odgovori oko pola sata jahanja. Sa Ivanom pojahaše Jovan, Valop, jedan dubrovčanin i dva Jovanova momka kao pratnja. Zaustaviše se pred zgradom koja teško da bi se mogla nazvati dvorcem. Sagrađena je od tvrdog materijala, pokrivena ćeramidom. Na nju su se nasložile sporedne zgrade, takođe od tvrdog materijala, sve jedna na drugu, pa do šupa i skladišta na drugoj strani. Mladi čovek koji izađe da ih dočeka bio je obučen u narodno odelo sa prslukom išaranim zlatnim nitima. Zvao se Todor Bakić.

Ljubazno ih dočeka a Ivanu usput objasni za kakvu je robu on zainteresovan, a pošto ima još Bakića neka ponudu proširi. Ivan odmah posla onog što je sa njim došao da donesu traženu robu. Razgovor je tekao spontano. Todor je interesovalo sve što se dešava van njegovog spahiluka, a Ivan je bio dobar pripovedač sa mnogo priča iz Stambola. Republika je o svemu u tom sultanovom gradu morala biti dobro obaveštena jer im je od toga zavisio opstanak. No priča je bila nova pa zainteresova i ostale.

- Jedan dubrovčanin, moj rođak⁴⁰ prati kao istorik već poodavno uzlet Turaka. Bez obzira ko je sultan, uvek se radi na utvrđivanju vlasti pa tek onda daljim osvajanjima. Bajazit je imao dosta problema u Anadoliji i još ih nije rešio. Mora zaštititi svoje velikaše i državu. Novi sultan će to nastaviti rešavati, ali sigurno na svoj način, najpre sabljom pa tek onda pričom. Zato verujemo da će novi sultan biti Selim. Ali to se nikad ne zna.

- A šta to znači za naše krajeve ?

- Znači da će ovo postojeće sačuvati i utvrditi. Na tvoju i našu sreću. Ima doista i jedna opasnost - tu pogleda u Jovana, Todoru taj pogled ne promače. - Ako Ugari krenu na jug sa većom vojskom, sultan će morati napustiti Anadoliju i prebaciti vojsku ovamo. Onda će udariti svom silinom i pomeriti kamen sa kamena. U toj borbi učestvovaće svaki spahija, svaki vojnik. A ko će pobediti zavisi od toga koliko će krišćana biti u borbi. Ako budu išli samo Ugari, onda se pobednik zna. Turcima se ne mogu odupreti, ali ako naprave alijansu, onda je sve moguće.

Za trenutka začutaše dok Todor naredi da se unese rakija. Raspoloženje se

brzo povrati. Todor čim saznade da je Jovan iz Ugarske, natera ga da mu priča o tome. On sam je poimenice znao čitava sela koja su se raselila u Ugarsku. Mudro je izbegao razgovor o situaciji u svojoj knežini.

Poveća se i broj gostiju. Stiže još Bakića na čelu sa Herakom. Svi su bili slični, dobrodušni i raspoloženi. Napokon stiže i dubrovčanin sa pet tovarnih konja. Todor naredi da se roba unese u kuću, pa onda pozva i žene. Nakon sat vremena sve što je bilo doneto, beše prodato. Ivan zadovoljno pokupi dukate, a domaćin ih nakon toga pozva u trpezariju, gde je sto već bio postavljen. Trpeza je bila bogata sa dosta divljači, svinjetine i jelenskog buta.

Čim utoliše prvu glad, Todor se od Jovana poče raspitivati kakva je tamo preko organizacija vlasti i priznaju li Ugari srpske titule. Čuo je da je na despotskom tronu Hrvat, ali da radi u interesu naroda "Samo kažu da se njegova slabo čuje". Večera se zalivala dobrim crnim vinom, a Bakići se pokazaše i za stolom. Herak je stalno nutkao govoreći da nema snage ni u sablji ni u maču ako je na usta nisi uneo. Sve to pratio je dobrim gutljajima vina. Kad su se oprastali Todor reče Jovanu da se nikad ne zna kad će se i gde opet videti. Skrenu Jovanu posebnu pažnju na Gradac jer tamo hrišćana nema. Sve je Tursko.

U Logoru zatekoše živost. Dok su oni bili u gostima kod Bakića, Oto i Bogosav su takođe doveli "gosta", hajduka Vulu. Njih dvojica su spavali tvrdim snom, a harambaša se preznojavao čvrsto vezan za drvo. "Dajte mu vode" naredi Jovan pa odmah posla jednog momka do Todora Bakića da mu javi da imaju hajduka pa ako ga hoće nek dođe po njega. Hajduku dadoše da jede. Bio je poput lisice, spreman da klisne da je postojala i najmanja šansa za to. Ništa u njemu nije pokazivalo ljudskost, čak mu je i pogled stalno bežao. Ko zna šta se krilo ispod te stalno pognute glave. Todor Bakić lično dojah do karavana. Sav srećan priđe Jovanu, pa mu pruži pet zlatnika. "Ovo daj momku koji ga je uhvatio". Zagleda se u hajduka "Više nam je zla on naneo nego Turci za sve ovo vreme. Turci su udarali na silu, a ovo ovde na nejač". Malo kasnije ga odvedoše. Tako je završio hajduk Vule.

U zoru krenuše put Gradca a pred večer su već bili u prostranom saraju. Nikome iz karavana nije ni na kraj pameti padalo da ode u grad, zapušten i prljav. Ali zato oni odmah dobiše posetu u liku brkatog Turčina u pratnji četiri prljava azapa. Zatraži da vidi vođu karavana, ali ga nikakvi papiri nisu interesovali. "To će sutra aga pogledati, vi do njega nigde ne idite". Ujutro dojah aga. Oči su mu odavale pohlepu, pa dobro proceniše da će mu zahtevi biti veliki. Ni Ivan nije bio naivan. Znao je da se Turčin mora podmititi, ali to ne bi smelo biti mnogo novaca. To i jeste bila veština. Spahije su se obično zadovoljavale sa nešto robe, ili par dukata, a aga je hteo i jedno i drugo. Primio ih je kao da su pred

sultanom. Još samo da su klekli. Posedaše po turski, a sluge unesoše posudu sa malim limenim šoljicama. Tečnost se pušila i mirisala.

- Oću da počastim moje drage prijatelje sa pravom kahvom kakvu piju samo pravoverni. - Jovan nije znao sa čime to hoće da ga počasti. Aga je ponosno gledao dok je momak razasipao crnu tečnost - Ovaj ibrik i fukfurija⁴¹ su u Meki iskovan i zato kahva ima poseban ukus. - Valop i Ivan su već probali napitak i sada lagano srknuše. Turčin je lagano srkutao svoju.

- Ništa ne pruža takvo zadovoljstvo kao kahva i ružina vodica. čujem da vi u Dubrovniku imate dobro vino.

- Imamo plemeniti ago, ali uglavnom za domaće potrebe, a za trgovinu kupujemo na drugoj strani.

- Eski Hisarluk⁴² je nekada bio čuven po dobrom vinu, ali ovi doseljeni Muslimani to ne znaju raditi, pa tako u ovom kraju dobrog vina nema ni za lek. Tek tu i tamo poneki karavan mi ostavi malu bačvicu, pa se to onda čuva samo za moje potrebe.

- Plemeniti ago, ja vodim karavan na sever ka Beogradu...

Aga ga utiša podignutom rukom i Ivan začuta.

- Znam ja da ti imaš dozvolu za putovanje. Ja sam tek verni sluga svoga gospodara - gledao je nekuda pred sebe, nikoga ne videći, pa kao da se trže nastavi. - Bojim se samo da vas dalje ne smem pustiti, baš zato što ste mi prijatelji. Hajduci su se toliko namnožili da te moram zadržati ovde dok ovi moji azapi ne jave da je put čist. - Bio je ubedljiv - Ti moja naređenja znaš. Moram putnicima obezbediti sigurnost kroz celu Tursku i štiti ih od nevolje. Tu sam zapovest dobio od Smedereva i ne mogu je kršiti.

- Koliko bi to moglo da traje - upita Ivan.

Aga je razmišljao i kao da je prebirao sve mogućnosti.

- Možda, nedelju, dve, tri... dok azapi ne završe posao.

Ivan se neprijatno trže. Aga to odmah primeti, ali lukavi Turčin je unapred znao kakav će efekat izazvati njegove reči.

- Dugo !

- Ništa nije dugo kad je glava u pitanju !

- Može li se to vreme nekako skratiti ?

Aga odmahnu glavom. Sluga mu dosu još kafe u fildžan. Lagano je srkutao gledajući zamišljeno pred sebe. Ivan je očekivao završni "udarac".

- Jedino što bih ti mogao uraditi je da samo za tebe namestim da te čuva četa džebelija, ali ne znam smem li to tebi kao prijatelju preporučiti. Dobri su vala, najbolji, ali i jako skupi - odmahnu rukom, - 20 dukata je mnogo novca. Bolje ti sačekaj da moji obave posao, pa onda serbez putuj i za robu ne sekiraj. -

Pa kao da se premišlja dodade - A ovi tvoji neka budu u saraju, jer ništa ovde nije sigurno. Tek sada uvodim red, a u saraju su svi dobro zaštićeni.

Ivanu se ni jedan mišić ne pomeri. Tako se »sudariše« mlitavi lukavi Turčin i dobro "iškolovani" mladi dubrovčanin. Obojica su znali da aga postupa sasvim u skladu sa svojim ovlašćenjima. Ali su takođe znali da sutra i za pet nedelja put će biti isto nesiguran. Aga je dobro procenio da Dubrovčanin ne sme izgubiti ni dana, a kamoli tri nedelje. Otvoreno nije hteo tražiti jer je dubrovačka ruka podugačka pa bi se i do Stambola mogla pružiti. Aga je tačno odredio cifru koju može tražiti, siguran da će je dubrovčanin platiti. Tek onda će tražiti tri dukata za sebe i nešto svile za nove haljine.

- Plemeniti ago. Hvala ti na tvojoj dobroj volji, velikoj ljubaznosti i želji da mi pomogneš, ali je to platiti ne mogu. A kasniti ne smem!

Turčin je očekivao da će tražiti vremena za razmišljanje, ali da će odmah odbiti, tome se nije nadao. U njegovom pogledu po prvi put se pojavi radoznalost.

- Odmah sam ti rekao da je to skupo i da ne treba platiti - još uvek je bio siguran u svoju stvar. Pomisli u sebi da će stranac brzo videti kako vreme u saraju sporo prolazi, a dukati se tope jeo ne jeo. A on će svoj deo dobiti i iz saraja. Samo manji.

- Plemeniti ago, ti koji mi dobro želiš, molim te samo da mi učiniš jednu uslugu. Da propustiš mog glasnika koji mora u Smederevo plemenitom sandžak begu. Nosim za njega deset tovara najfinijeg stakla, svile i ukrasa. Za nedelju dana moram biti kod njega, pa samo da mu javim da sam ovde pod tvojom zaštitom dok nevolje ne prođu.

Turčin osta nepomičan vagajući to što je čuo. Znao je da su dubrovački trgovci svuda prisutni, da otvaraju carska vrata, a kamoli vrata sandžak bega. Moguće je da je sandžak beg naručio tu robu jer će mu je dubrovčani dati jeftinije, a to će nadoknaditi na drugoj strani. Ako ne propusti glasnika, neće valjati. Čak i sultan prima one koji se žale iz celog carstva. I on sam morao je svakog saslušati. Ako sačeka pa ubije glasnika, to će ubrzo postati sumnjivo, a tolike ljude koliko ih je sad u saraju nije mogao pobiti. Neko bi to već došapnuo sandžak begu. A ne valja ni što su prošli kroz Požegu, a nisu stigli do Aladža Hisara⁴³. Sandžak beg bi ih odmah tražio u ovom pravcu. Lako bi saznao da su ostali ovde. Planiranih 20 dukata ipak mu se nije ispuštalo. Odluči da ih zadrži pet - šest dana, za toliko uvek ima opravdanje, a možda se i smekšaju za to vreme. A ako misli da šalje glasnika neka šalje, neće daleko stići.

- Zbog tvoje sigurnosti, ja moram ovako uraditi. Ti malo sačekaj sa glasnikom da vidimo kako će sve izgledati za koji dan - a u sebi pomisli "za šest dana pevaćeš drugačiju pesmu".

- Plemeniti ago dirnut sam svojom dobrotom, ali i ja imam svoje obaveze koje moram ispuniti.

Sva trojica ustadoše i lako se nakloniše.

- Sutra u osam krećemo - odlučno reče Ivan. Jovan je znao da dubrovčanin ima pravo, ali nije znao kako će on to izvesti.

Tmurno jutro donelo je neizvesnost. Kiša nije padala, ali je mogla početi svaki čas. Pripreme za put su obavljane namerno bučno. Jedan od stražara odjuri da obavesti agu da se stranci pakuju. Jovan je već sa Ognjenom dogovorio šta će i kako će. Nije bilo druge, morala se prihvatiti bitka. Ivan je i dalje ćutao. Kad ga Jovan upita hoće li krenuti, kratko odgovori da još nije vreme. Pola sata kasnije dojaha aga pred saraj u pratnji odreda azapa, svi do zuba naoružani. Ne silazeći sa konja, naredi da mu dođe Ivan. Sada je delovao preteće. Ivan pojaha konja a Jovan odmah pritera svog. Ivan je u ruci držao savijenu listinu. Dojaha do age i lako se nakloni.

- Poštovani ago, ja ću preduzeti rizik putovanja a na to mi pravo daje ovaj dokumenat.

Aga prelete pogledom tekst, savi ga i vrati mu.

- Ja te ne mogu sprečiti da ideš - pa naredi vojnicima da se uklone.

- Plemeniti ago, ceneći svu tvoju brigu i zabrinutost, spremio sam ti mali poklon. Bio bi ti duboko zahvalan da ga primiš. Uvek kad budem ovuda prolazio, sa zahvalnošću ću te posetiti - pruži aga u platno upakovan paket.

Aga mahnu jednom azapu i on preuze poklon. Zagleda se u Ivana, smešeći se "Kome čast, čast". Sklanjajući konja tiho reče "Biće mi čast da te ugostim u svojoj kasabi".

Karavan krenu.

- Šta si mu to pokazao- upita ga Jovan čim su krenuli.

- Papir sa sultanovim potpisom. Zove se abdane i trgovinski je ugovor Carevine i Republike. U njemu je i jedna posebna odredba koja kaže da niko ne sme zadržavati dubrovački karavan ako se ponaša po ovom ugovoru, a svaki aga i spahija mora mu pružiti na putu svu potrebnu pomoć.

- Šta mu ga juče ne pokaza?

- Onda bi imao celu noć za razmišljanje šta će uraditi. Ovako je bio doveden pred svršen čin i morao je odlučiti odmah.

- Ipak si mu dao poklon.

- I to bogat. Da nisam, stekao bih neprijatelja, a ja to ne želim. Još ću ja prolaziti ovim krajem.

Karavan je dosta brzo išao dolinom Morave. U rano popodne izadoše na levi krak carigradskog drumu. Put je bio usečen i širok. Pravili su ga rimljani i zvali

ga Via militaris. Njime su putovali krstaši u prva tri krstaška rata, a Turci su se njime kretali kad su išli u velike pohode. Zato su ga održavali i starali se o bezbednosti putovanja. Ulogoriše se na mestu gde su se odmarali svi karavani (iznad Bresnice). Mada je ovaj krak bio manje poznat od drugog, Ivan je put hvalio po svemu. Vijugao je šumadijskim dolinama, pored šumaraka i kroz proplanke. Ovde je sve bilo pitomo. Koliko su krajevi gornje Zete i Polimlja već sami po sebi ulivali strahopoštovanje, toliko je Šumadija proizvodila dobro raspoloženje. Na pravilnim razmacima taman onolikim koliko je trebalo da se putuje jedan dan, bila su odmorišta, hanovi i saraji. Tamnava je bila dobro obrađena, a letina se uveliko skidala. Preko Debrca bez velikih muka stigoše u Zaslon⁴⁴ i smestiše se u han. Taman na vreme da bi izbegli silan pljusak koji se prosu po Mačvi. Dubrovčanin nije gubio vreme. U velikom svratištu u prvoj ogradi odsedali su trgovci iz Ugarske. Ulazak karavana izazvao je pravu živost. I ako ovo nisu bili najveći kupci posao se mogao raditi. Te večeri je tek bio uvod, a roba će se po potrebi sutra vaditi i pokazivati, mada će ona najskuplja ostati za Beograd. Ivan sutradan sa svojim dubrovčanima ode preko mostića u ograđeni centralni deo gde se nalazila tvrđava. Mada je kiša neprekidno padala, zalihe su se smanjivale, ali to za konje nije bilo nikakvo olakšanje jer je Ivan istovremeno kupovao juneće kože.

Sutradan su bili u Kupiniku. Ivan se smesti u prigradu, a Jovan se najpre okupa i spremi pa tek onda krenu despotu. Na dvoru je bilo neoubičajeno živo. Despotu se zdravlje popravilo pa su i gosti više dolazili. Jovana odmah primi despotica Jelena. U njenom salonu Jovan je potanko ispriča gde je bio i šta je radio. Sve to kao da zaboravi kad joj ispriča za svoje prijateljstvo sa dubrovačkim trgovcem. Despoticu je interesovalo koju robu nosi, pa kad saznade naredi da sutra ujutro obavezno obojica budu kod nje. I da nikom ne prodaje robu dok ona prva ne kupi šta želi. Jovan tako nenamerno učini Ivanu pazar.

Konačno sluga javi da ga despot očekuje. Bolje je izgledao nego kad je Jovan polazio na putovanje. Radosno dočeka Jovana i posadi ga na stolicu. Predstavi mu sina Stefana i gospodina četrdesetih godina, markantnog lica, obučenog po Ugarski, grofa Petra Petrovića. Jovan odmah reče da je za njega čuo kao jednog od najznamenitijih Srba u Ugarskoj. Redom ispriča gde je bio i kuda je hodio, ništa ne preskačući, a posebno naglašavajući ono za šta je mislio da je važno. Noć je već davno bila pala, ali despot nije dozvoljavao da se priča prekine. Dopadale su mu se Jovanove procene. Kada je govorio, nikad nije rekao u množini, već je uvek iznosio svoje mišljenje u brojkama. Obojica se zamisliše kad ispriča o zverstvima Ugara na osvojenim teritorijama. Ugari su i srpski narod koji se nije branio, tretirali kao Turke nemilosrdno gazeći sve pred sobom. Despota

obradova kad Jovan ispriča da Turaka nema mnogo i da bi dobro organizovana vojska mogla mnogo učiniti. No već ga naredna rečenica zabrinu. Jovan je bio siguran da će Turci udariti već iduće godine na Jajce. Svi u Bosni tako misle, a slične podatke imaju i dubrovčani. Ono preko čega malopre pređe, o neorganizovanosti vojske u gradu, sada je bio još jedan razlog za brigu.

- Priča se da Turci dovode nove jedinice i smeštaju ih po turskim gradovima u okolini. Taman dok upoznaju teren, krenuće.

- A ti tvoji Zećani, koliko su oni spremni da se bore ?

- Oni se bore stalno. Ni jedan Turčin koji je tamo sigurno neće moći ići da pomogne drugima. Već sada je tamo buna, a možda se i poveća. Ali od njih ne treba očekivati da će puno prekoračiti granicu svoje zemlje. Njima niko ne naređuje čak ni vladika. Svako misli svojom glavom pa je to nemoguće uskladiti. Jedino kad im Turci “zakucaju” na vrata, svi odreda skaču, grabe oružje dok ih ne proteraju. Posle su opet ko rogovi u vreći.

I ne znajući Jovan je dao pravi presek raspoloženja srpskog naroda u krajevima kroz koje je prolazio. Despot je dobio još jednu potvrdu da na zapadnom Balkanu nema puno Turaka, a jedini grad o kojem se moralo voditi računa je Smederevo. Turci nisu nepobedivi, ali se hrišćani moraju bolje organizovati.

- A Jajce ? - ponovo upita despot. Jovan mu opet opisa sve šta je video samo sada detaljnije i dade broj Traka u okolini po onom šta je čuo.

- Niko sad Jajce posebno ne pritiska, ali će ga Turci sigurno napasti. On im je duboko u njihovoj zemlji i sigurno im smeta. Već i narod u tom kraju pripremaju da će se na Jajce iduće godine udariti. Tamo se mora jačati posada i drugačije organizovati odbrana.

Već u kasne sate, despot reče Jovanu da sutra bude gost na ručku, ali da urani jer hoće još da razgovara. Jovan objasni despotu da će to biti malo teže jer ga je despotica već naručila, ali despot osta nepopustljiv. Izlazeći Petar Petrović mu reče da sutra posle despota hoće i on da ga vidi, a želeo bi da se upozna sa tim dubrovčaninom.

Prijem kod despotice bio je pravo slavlje za Ivana. Ponosna Jakšićka kupovala je za sebe, despota, decu i svitu. Ivan je morao slati po novu robu. Jovan čim su se oni zaneli, zatraži prijem kod despota. Sada je bio sam i zamišljen.

- Juče si ti meni pričao vesti, a sad ću ja tebi reći jednu. Na Porti je zbačen sultan Bajazit, a sada je na vlasti njegov sin Selim. Uz pomoć janičara, nije ostavio ocu nikakvu mogućnost da se spase. Sada je on vrhovni gospodar a sve pristalice starog sultana su mrtve ili će to biti... Znamo mi za Selima već nekoliko

godina, nema u njemu ničeg ljudskog. Videćemo šta će sada biti. Plašim se da će pokrenuti vojsku.

Pridruži se i Petar Petrović. Sve je već znao, ali je imao i nekoliko novosti.

- Selima već zovu Javuz 45 a šta će tek biti. Kažu da je odmah po dolasku na presto, poslao novu vojsku u Persiju i Siriju. Bar za sada ne moramo ga se bojati. A to je to vreme koje nam treba da se dobro organizujemo.

Ivaniš Berislavić je klimao glavom i izneo svoje zle slutnje

- Plašim se da će najpre udariti na Jajce. To im je kamen na srcu ali i vrata za Hrvatsku.

Obojica su znali zašto misli na Jajce. Ivaniš je lani izabran za jajačkog bana a te poslove u njegovo ime sada je obavljao sin Franjo. Da li će biti dovoljno da se hrišćanska vojska tako organizuje da može braniti grad. Sve su to bile velike nepoznanice. A i Kupinik je bio na granici, mada ga je bar štitio Beograd, ali je i to pitanje koliko. Jovan sada još detaljnije opisa Jajce i sve ono što je u gradu i podgrađu primetio. Ban očigledno nije u stanju da sa svim tim izađe na kraj. Posebno je primetio Vlahe koji su obavljali razne poslove za bana i komandanta grada ali i za lokalne trgovce. Despot je dobovao prstima po stolu. Turci ih ne mogu iznenaditi, jer okupljanje vojske u Stambolu, videće i mnogobrojni predstavnici posebno Venecije i Dubrovnika, a takva vest će za čas stići ovde, mnogo pre Turaka. Ali ako se ljudi tek tada počnu okupljati, to može biti kasno. Petrović ispravno zaključio.

- Treba sačekati da se novi sultan učvrsti na vlasti, pa onda donositi odluke. Turci na Balkanu će bar prvih godina biti mnogo disciplinovaniji i poštovati sve ono što je urađeno. Tek kasnije će sultan donositi odluke koje mogu smetati svima. A bolje je despote da samo ban tamo stegne disciplinu nego da se primaju novi vojnici. Treba to godinama plaćati za ništa.

Jedno je ipak bila uteha. Turci su na drugoj strani. Ipak despota je nešto bunilo.

- Koliko smemo upadati na njihovo teritoriju i napadati tvrđave, a da to ne izazove opšti rat na koji nismo spremni. Kad je pre desetak godina Korvin najpre potukao Turke kod Jajca, a posle toga prešao Dunav i spalio Kladovo, Vidin i Nikopolj, zvao je sve pod zastavu a niko se sem Srba nije odazvao. A pobeđivao je. Šta bi bilo da je gubio ! Vladislav nema koga da okupi. Niti će ga ko slušati. Plašim se da vlastela ne počnu upadati na turske teritorije, a kad ovi budu spremni, njih nigde neće biti.

Pogleda u Jovana.

- A šta bi ti uradio ?

- Zagorčavao im život iz dana u dan, utvrđivao ono što imamo i stalno

povećavao broj tvrđava pored Save i Dunava. Treba proceniti gde Turci mogu praviti most i tamo postaviti jake tvrđave koje će braniti prelaze. Nikako ne bih dao da se napadaju turska pogranična mesta, već ako neko hoće na Turke neka ide u unutrašnjost. Narod ne smemo dirati, jer oni već imaju jedan kuluk, a mi dođemo pa popalimo i ono malo bede što im ostane. Šta će biti ako Turci osvoje Beograd i Zaslon. Gde ćemo ih onda zaustaviti, jer ako to prođu svi su im putevi otvoreni.

Sedi despot se zagleda u Jovana.

- Pametno govoriš, ali daj bože da se tvoja ne ostvari, mada se o tome mora misliti. - Despot je još nešto imao na umu - Ako bi ponovo trebalo ići na tursku zemlju sa pedesetak ljudi, da li bi išao.

Jovan odgovori bez razmišljanja

- Išao bih i sam a ne sa pedeset boraca. Ja ću se protiv Turaka uvek boriti ali ne očekujte od mene da se borim protiv Srba sem ako su razbojnici i mortolosi.

- Videćemo šta ćemo - pa se nećeg priseti. - Sa tobom je doputovao neki Englez. Kaže da je predstavnik engleskog kralja i da zastupa njegove interese. Znaš li šta mu je namera?

Jovan mu kratko ispriča Valopov posao, ali ne zaboravi da skrene pažnju i na to da Englez sve beleži, a tu sigurno ima i onoga što nije vezano za njegov posao, već za špijuniranje. Jovan u svakom slučaju preporuči Valopa za razgovor jer mnogo zna.

Audijencija je bila završena. Despot iz neke škrinje izvadi podeblju kesu od grubog platna. Iz nje izvadi drugu manju: "Ovo ti je za dobro urađen posao. Imaćeš dosta i momke da nagradiš." Isprati Jovana napolje pa ga poverljivo zagrlj oko ramena..

Ivan je već bio na hodniku. Sijao je od zadovoljstva.

- Ako se ovako nastavi, ja sam u Kupiniku završio putovanje.

- Sačekaj da te upoznam sa jednim znamenitim Srbinom. Uz to još i bogatim.

Petrović se pokazao kao čovek sa mnogo ukusa. Znao je da probere, a ni cene mu nisu bile strane. Kad završi sa njim trgovinu, ostalo mu je još samo dvadesetak tovara, a to će nositi u Beograd. Jovanu je mnogo više od prijateljeve uspešne trgovine godila pažnja koju mu je grof ukazivao. Nije to bio nadmen odnos velikaša prema nižem od sebe, pre odnos starijeg prema mlađem. Na kraju Jovan rado prihvati da će svakako posetiti grofa. Kad ostadoše sami, Ivan Crijević je gledao u zadovoljno lice svog prijatelja.

- Pripazi se. Grof je opasan čovek - kratko je prokomentarisao. Jovan ga

začudo pogleda. - Ništa on nije lagao od onog što je pričao, ali on o tebi zna skoro sve, a ti o njemu mada je grof, gotovo ništa. On se za tebe dobro pripremio pa je verovatno i priču odabrao takvu da godi tvojim ušima. Nema ti druge, sa njim moraš, ali budi pažljiv.

Jovan to dobro zapamti. Više se nije imalo šta tražiti u Kupiniku pa svi zajedno krenuše ka Beogradu. Prašnjavi ali zadovoljni smestiše se u svratište u Zemunu, a Jovan i Ivan potražiše stan u privatnim kućama. Tu saznadoše da sa prodajom neće biti problema, ali sa krznom hoće. Turci su uhvatili brod koji je sa dragocenim tovarom išao iz Vlaške i teret su iskrkali u Smederevu. Sigurno će hteti trgovati jer su krzno retko koristili. Ivan odluči da on ode lično i da pokuša da se dogovori. Sa malom pratnjom i Jovanom krenu u Beograd. Tek kad pristadoše na drugu obalu, Jovan primeti da je grad mnogo lepše izgledao sa druge obale nego sada kad su pristali u njega. Vojnici su delovali jadno i u neurednim uniformama. Već nakon pola sata shvati da je Beograd "bedem hrišćanstva" još samo na papiru. O njemu se izgleda niko nije previše brinuo. Nije bio ni kasaba ni šehar⁴⁶, već neka mešavina između, sa velikom tvrđavom na brdu. Sav je bio u nekim kontrastima. Iz široke pravo prosečene ulice, ulazilo se u uske prljave uličice. Jedna pored druge stajala je palata i udžerica. Nekoliko palata mada zapuštenih, govorilo je da je ovo nekada bio bogat grad. Pravoslavna crkva ga začudi svojom veličinom. Odmah pored nje stamena velika jednospratna palata, a na nju skoro naslonjene udžerice prekrivene trskom i ćeramidom. Htede u crkvu, ali je bila zaključana pa reši da navrati kasnije. Tek nešto dalje živost na ulici. Ton su davali trgovci i zanatlije koji su ovde dolazili sa svih strana, posebno za vreme despota Đurđa. Mađari su već više od 90 godina bili posjednici grada. Zvali su ga Nandor Fehervar a ipak mađarski jezik se najmanje čuo. Najviše razgovarajući sa trgovcima, proveli su skoro ceo dan u Beogradu. Predveče Jovan još jednom ode do crkve. Bila je otključana ali bez sveštenika. Tek je jedan monah čistio crkvu. Nazva mu boga a ovaj odmah odgovori. Od njega saznade da je crkva zadužbina despota Stefana i posvećena Uspenju svete Bogorodice. Odmah pored crkve, ta velika zgrada je rezidencija mitropolita, ali i mali manastir. Dalje nije bio raspoložen za priču jer je morao posvršavati još neke poslove. Kasnije se svi zajedno vratiše u Zemun na noćenje.

Jutro proparaše topovskih pucnji. Turci su sa avalskog grada Žrnova tukli Beograd, a posada im je odgovarala iz svojih topova. Dok su slušali tu razmenu "pozdrava", pristize i dubrovčanin sa vešću da se kože mogu kupiti u Smederevu, samo treba tamo poći. Jovan odluči da i on ide kao vodič.

Dok je Beograd bio mali, Smederevski grad je bio ogroman. Nije verovao rođenim očima kada je video velike zidine koje je bilo skoro nemoguće osvojiti.

Dubrovčani su taj grad dobro znali a jedan od njih bio je i Đurđev najpouzdaniji čovek. Zahvaljujući Paskoju Sarkočeviću Dubrovčani su imali sve moguće povlastice za trgovanja po Srbiji. Đurađ je od grada napravio ono što je sada, stalno strahujući od Turaka. Đurađ je 1455. godine odputovao u Đur, gde je franjevac Jovan Kapistrano pripremao krstaški rat protiv Turaka. Despot obeća 10.000 vojnika a ostali još 90.000. Dovoljno da Hunjadi izjavi kako će Turke izbaciti iz Evrope. Ništa se od toga nije desilo, a Smederevo 1456. doživi svoje prvo veliko vatreno krštenje, a Turci produžiše ka Beogradu koji se takođe uspe odbraniti. Bez velike borbe Turci osvojiše Smederevo 20. juna 1459. godine, na sramotu sveg hrišćanstva. Grad i tvrđava, tako pažljivo građeni i čuvani, nisu ispunili svoju osnovnu namenu.

Jovan je u Smederevu gledao i slušao. Turska vojska je bila profesionalno organizovana, svako je radio svoj posao a po gradu se mogao slobodno šetati ne plašeći se da će ga neko napasti. Ivana je samo krzno interesovalo. Prvog dana nije uradio ništa, pa su bili prinuđeni da prespavaju u golemom saraju. Sutradan se lako dogovoriše čim prihvati da će pošteno platiti robu, ali i čast. Kad sve isplati i natovari, krenuše ka Beogradu. Srećno stigoše do Zemuna.

Ivan je 1. septembra sve svoje ljude prebacio preko u Beograd. Hteo je odmah natrag za Dubrovnik da ugrabi još koji lep dan. Dva prijatelja rastala su se u Zemunu na obali Dunava. Jedan će na sever drugi na jug. Jovan u Zemunu sačeka da mu stigne Valop iz Kupinika, pa sa momcima krenu ka Slankamenu gde predoše Dunav. U velikoj pustari se razdvojiše. On sa delom momaka ode pravo u Lipovu, a Ognjen otprati Valopa do Segedina.

glava 7.

DOŽINA BUNA I PRVI PORAZ

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Sedeli su u prostranom salonu dvorca Petra Petrovića u Aradu. U kaminu je gorela velika vatra, a kroz prozor se video debeli snežni pokrivač i reka pod ledom. Isticao je februar 1514. godine. Petrović nazdravi Jovanu i Suboti Vrliću. Nema ni dva sata kako su Jovan i Subota stigli do Petrovića i još uvek im je studen bila u kostima.

- Srbi moraju više nego ikada biti okupljeni i čvrsti. Vremena su teška i neizvesna, ko zna šta će doneti sutrašnji dan. Beograd je ugrožen od Turaka, a malo se šta čini da grad ojačaju. A padne li Beograd, otvaraju se putevi prema Ugarskoj. Jedino Zapolja pokušava da se suprostavi i to je sve. Suviše je to sloboda. Suviše!

Sva trojica su se razumeli. Nije on mislio na hiljade seljaka u pravim feudalnim odnosima, već na vlastelu i plemstvo. Kada su pre 24 godine doveli na ugarski tron češkog kralja Vladislava, bili su jedinstveniji nego ikada. Nakon Matijaševe čvrste ruke, trebao im je kralj koji će biti spreman da popušta. Za samo par godina, nestala je Matijaševa državna najamana vojska, pa je svako od plemića stvarao sopstvene čete uz obećanje da će kada to bude u interesu naroda, dati vojsku za rat. Ubedili su Vladislava da to znači smanjenje državnih davanja. Tvrdili su da je to jedini način, jer povećani poreski zahvati i onako će otežati tešku situaciju, a pitanje je koliko će seljaci moći plaćati povećani namet. Na svojim grofovijama, plemići su bili neprikosnoveni vladari, nezavisni od bilo koga. Ni na kraj pameti im nije bilo da zaista urade što su pričali. Nigde porezi nisu bili smanjeni i pored toga što su plemićka izdvajanja bila manja. Smrću Vladislava njihova nezavisnost bila je sve veća da bi nakon proglašenja Ludovika za mladog kralja, postala praktično neograničena. Dečak je imao desetak godina i nikakvu moć. Opasnost od Turaka, međutim, bila je iz dana u dan sve veća. Petrović je bio ozbiljno zabrinut jer su Turci već jednom doprli do njegovog imanja na donjem Tamišu sve porobili i popalili.

- Nije dobro. Svi obećavaju vojsku, ali niko i ne pomišlja da je da, plašeći se svako u svom "kraljevstvu". Sad su nam popovi počeli zvati u ratove.

Petar Petrović je bio veliki protivnik onog što je radio moćni ostrogonski biskup i kancelar Bakač²⁰. Odbio je čak da se pojavi u Budimu gde je bio zakazan sastanak, pravdajući se bolešću. Bakač mu to neće zaboraviti, ali Petrović nije mnogo brinuo zbog toga. Imao je silu i moć. Petroviću nije trebao rat već mir. Imao je dovoljno novca da sam ako treba finansira veliku vojsku, ali mu to nije padalo na pamet.

- Dva i dva ne mogu da se slože a on bi na Turke. Svi su mu obećali dati borce, na kraju će svi tražiti a malo će ko dati. I takva vojska da osvoji Smederevo. Ni mnogo jači to nisu mogli.

Subota je čuo da će se u vojsci naći seljaci.

- Svaki seljaku koji mu se pridruži kao nagradu dobija slobodu. Malo će mu koji plemić na tome biti zahvalan. Svima koji sa njim pođu daje oprost, a za poginule carstvo nebesko.

- To su gluposti - bio je kategoričan grof - Seljaci neće u rat. Suviše su uplašeni da bi se Turcima mogli suprostaviti. Nikakav pop neće ih na to pokrenuti.

- Jedino muka - progovori Jovan.

- Nema te muke koja će voditi u smrt. Život je važniji.

Sneg je napolju ponovo počeo padati.

- Zapolja nije za ovaj rat, ali se javno ne izjašnjava. Daće 200 konjanika, možda 300 ako ga na to nateraju, ali neće pustiti seljake. A moji Srbi, - Petrović se za časak zamisli - ... neće oni nikud. U svakom ratu papisti su ih gledali kao kužne pse, ni sada im ne bi bilo bolje.

Nešto drugo se motalo po grofovoj glavi. U opsadu turskih teritorija nije verovao. Brinulo ga je kako od te haotične mase zaštititi svoje imanje i sela. To je bio razlog što je preko Subote Vrlića tražio da ga Jovan poseti.

- Ja sam opremio 500 konjanika, a deo će ih ostati ovde sa pešadijom. Malo da bi odbranili šta imam ili ne daj bože morali odbiti neki turski napad, a znam da će pljačkaške bande biti najgore. Treba mi više ljudi dobrih boraca, a ti ih imaš! Za tvoje momke se priča da su vični oružju, kadri na svašta. Niko u tvoje planine i ne ide. Priča se da i vukovi zaobilaze tvoja stada.

Sva trojica se škrto nasmejaše. Jovan je od početka imao svoje ljude. Stalno je pod oružjem bilo stotinak momaka, a još toliko je jedva čekalo da se prihvati oružja. Bilo je tu ljudi sa svih strana, najviše izbeglica iz Turske i Bosne, koji nisu bili na nikakvim spiskovima okolne vlastele. Tako nije ni bilo potera za njima. Za svaki slučaj planinu su dobro poznavali. Na prostranim pašnjacima podno Padeža, Jovanovi ljudi su bili kao kod kuće, a sa stadima su znali zaći dublje u predele Južnih Karpata, gde je malo ko dolazio. Kroz šume, samo su najveštiji znali staze i prolaze. Navikli na slobodu i nesputani, teško su provodili dane u Lipovi, pa su se čak i zimi rađe odlučivali da ostanu po planinskim staništima. U sela su se spuštali najviše zbog devojaka.

Sve je to grof Petrović znao.

- Treba mi tvoja pomoć. Ne da ih šaljem u rat, nego da štite ovo srpskih glava i sela od bilo kakve pomame. Meni će valjati a ni ti nećeš štetiti. Daj bože da se crne slutnje ne ostvare i onda ćeš biti pošteno nagrađen.

Subota je Jovana već bio pripremio za ovakav razgovor. Petrović je znao da štete mogu biti veće od onih ratnih. Još ga je nešto pritiskalo. Turci su krenuli u

osvajanja po Bosni. Jajce je odolilo samo zahvaljujući Petru Berislaviću i herojskom otporu branilaca. Ali Turci se nisu povukli kao što su to redovno činili, već su krenuli dalje pljačkajući redom. Ko zna gde se u ovom trenutku nalaze. Možda se spremaju za upad na ove terene, a još uvek nema ko da im se suprostavi. Trebaće mu svaki čovek. Grof je bio spreman da angažuje 200 ljudi od trenutka kad sneg okopni pa dok novi ne padne. Za to će dati 1500 dukata a Jovanu uz to i slobodu napasanja na pašnjacima kod Kuvešdije. Ljudi će jedino slušati Jovanova naređenja i sve će ići preko njega ili nekog od njegovih ljudi. Živu stoku za ishranu i žita koliko je potrebno, obezbediće grof.

- Šta ako budem morao seći Mađare ?

- Onda ćeš ih seći i ti za to ne odgovaraš. Ali ako to budeš radio bez moga naređenja pazi da te ne uhvate jer ti ja neću moći pomoći.

- A šta ako se velikaši pobune pa zatraže moju glavu ?

- Ako budeš radio kako se dogovorimo, ne boj se. Iza tebe stoji veliki vojvoda Zapolja.

Mogao je misliti da su grof i Zapolja u sprezi. To mu je u više navrata bilo potvrđeno sa raznih strana. Svi ti glasovi spominjali su grofa i Ištvana Verbocija kao glavne uzdanice Zapoljine i stožere preko kojih on sprovodi ono što želi. Gospodar Erdelja je bio neosporno moćan, najveći vlastelin u celoj Ugarskoj. Samo je on imao redovnu plaćenu vojsku od bar 3.000 ljudi. Zahvaljujući Zapolji, Petrović je puno stekao, ističući se i sam kao spretan i dobar ratnik. Bio je rado viđen gost u budimskoj palati. Obećanje da će moći koristiti pašnjake, Jovanu je mnogo značilo. To je deo niskih planina gde se seno moglo pripremiti za zimu, a ovce lako prezimiti. Dovoljno je daleko od Lipove da nemaju nezvane goste, a opet blizu da se lako stigne do nje. Taj deo pašnjaka je i inače bila daleka periferija grofovih imanja i ništa mu nije značilo što će ih koristiti neko drugi.

- Imam još jednu molbu. Bio sam u Ragusi i sreo veoma zanimljivog benediktanskog opata, inače strica jednog mog prijatelja. Zove se Ludovik Crijević Tubero. Piše veliku historiku i već je dobar deo uradio. Sada me moli da mu u interesu historije, napišem sve što znam o našim ljudima ovde u Ugarskoj, posebno plemiće, njihove korene i sve što je zanimljivo o tome. Ne treba to biti predugo, ali moralo bi biti tačno.

Grof se samo za trenutak zamisli.

- Imam čoveka za to. - Nakon par minuta pojavi se muškarac u skromnoj odeći, gotovo neupadljiv - Ovo ti je Fabijan, pisar! Zna latinski, mađarski, germanski i srpski. Sve mu objasni - pa se obrati sekretaru. - Budi gospodinu na usluzi za ono što mu treba.

Jovan mu kasnije objasni šta je to potrebno Tuberu. Pisar pokaza vidno

interesovanje, jer je dosta toga već znao a neće mu biti teško da se raspita dalje. “To još niko u ovoj zemlji nije uradio, pa neko mora početi”.

Još kratko vreme Jovan ostade kod grofa Petrovića, pa se rastadoše, ali ne za dugo. Početkom aprila na imanje u Lipovi stiže mu Subota Vrlić, sa vestim da je Tomo Bakač proglasio križarski rat protiv Turaka. Naređeno je da se vojska sprema i čim se okupi kreću ka Beogradu.

- Ide li Zapolja ?

- Ne. Da je Zapolja onde bi to bar ličilo na državnu vojsku. Bakač je video da ga vlastela zaobilazi pa je sa papinom bulom otišao kod kralja i od njega dobio odobrenje. Proglas počinje rečima “Uz blagoslov pape i u ime kralja...” Pod krst je pozvao seljake nudeći im bolji život i zaštitu od vlastele. Seljacima komanduje neki Doža, slobodnjak poput tebe.

- Nikad čuo!

- Znaju za njega od ranije. Već je ratovao protiv Turaka. Hrabar čovek. Vodio je čete i kod Zapolje. Dobro misli o njemu, ali je željan slave i podviga, zato i jeste opasan.

- Zar je moguće da su vlastela pustila seljake u rat a čak im oni i ne komanduju.

- Vraga su ih pustili. Samo je problem što je sve u ime krune i krsta, pa se javno ne smeju buniti. Seljake naoružavaju iz kraljevih magacina. Na sve strane su tabori seljaka a priliv je toliki da je sve iznenadio. Ovde kod nas ih nema jer se Doža nije setio Srba, ali u Segedinu i oko njega su tri tabora. Ništa za njih nije pripremljeno pa će morati u pljačku ako hoće da prežive. - Subota reče i razlog svog dolaska - Petrović ti poručuje da skupiš 200 ljudi kako ste se dogovorili i da što pre kreneš.

Subota mu objasni da međ Dožinom ruljom niko nema para ništa da plati. Doža je suviše sitan da bi mogao platiti za ikog sem za sebe.

- A naši ljudi ?

- Naši ljudi su za sada mirni. Ako se negde bude moralo ići, proglas će objaviti despot. Knezovi i plemići treba ljudima da sačuvaju glave na ramenima, a ne da ih gube po pustari. Ako rata sa Turcima bude, Srbi će se boriti, ali kako izgleda rata nema. Ljudi ne smeju verovati bukačima, jer će biti svakojakih priča.

Kasnije u noći, dok je Subota spavao, Jovan je sedeo sa svojim ljudima. Objasni im šta će i kuda će i šta treba raditi. Čim se ljudi razidoše, iz mraka izroni Cvetko i spusti se pored Jovana. Sa merakom popi ponuđenu rakiju.

- Tebe nisam ni pitao. Ti ćeš samnom. Spremi samostrele i pripremi ljude. Krećemo prekosutra ujutro. Ako bog bude dao borićemo se sa Turcima, a ako ne, videćemo šta ćemo.

- Ti misli šta ćemo i kako, a što se mene tiče ja bih najpre protiv Turaka dole u Srbiju, a ako ne onda da pokoljemo ovu ugarsku vlastelu. Drže ljude kao stoku.

Jovan naredno jutro zajedno sa Subotom i Ognjenom probra nekoliko momaka i uputi ih u razne tabore. Neka se tamo muvaju i tek kad budu znali nešto pouzdano neka dođu na Petrovićevo imanje. Tako odoše u Arad, Segedin, Batanju i Totkomloš.

Ceo Arad je bio uzbunjen. Videle su se pripreme na sve strane, a pored Petrovićeve vojske, po tvrđavi se muvalo i dosta ljudi bez vojne odeće i bez oružja. Petar Petrović ga dočeka sa lošim vestima. Seljaci masovno dolaze u tabore, provljuju magazine i otimaju hranu. U Nađvaradu su se već sukobili sa vlastelom.

Na velikom stolu, raširena karta je pokazivala gde se sve nalaze zemlje Petra Petrovića. Prstom mu je pokazivao zemlju koja se pružala od Moriša prema jugu u nepravilnom obliku, prelazeći Begej i spuštajući se jednim svojim krakom dalje na jug.

- Za ovo se plašim - pokaza na nekoliko tačaka na karti. - Tu ti je selo Periam izmešano sa Srbima i Mađarima. Uglavnom su zemljoradnici, a muka je što su tamo skladišta u kojima i sada ima žita. Višlje od njega je Čanad, srpsko selo i mađarska tvrđava, koje će prvo biti na udaru. Ovde je Baris na putu Arad - Temišvar. Tamo ima junadi i žita.

Jovan ga prekinu.

- Šta ja treba da radim ?

- Za sada obidi i vidi, pa posle rasporedi ljude i čuvaj ono što je moje. Posle ćemo videti kako će sve izgledati. Ako Bakač uskoro povede ljude, možda sve ispadne dobro, a ako ne, biće pljačke i ubistava kao kod najgorih neprijatelja.

- Šta ću ako udare seljaci?

- Udaraju na moje. Ti ne daj, i uputi ih na mene. Ja ću odlučiti što je najbolje. Ja ću sa mojim ljudima biti svuda, pa i priskočiti u pomoć ako zatreba.

Još istog dana odjahaše lošim putem ka Periamu. Sve ljude rasporedi u selu i obližnjem Barisu i u oba sela utvrdiše stalne logore. Pet dana kasnije bio je ponovo u Aradu. Još uvek se osećala hladnoća sa Karpata mada je već bio maj mesec. Petrovića zateče još zabrinutijeg. Subota Vrlić se izgleda preselio kod njega. Jedino što ga je Jovan mogao izvestiti bilo je da je sve u redu, da seljaci rade svoj posao, a njegovi ljudi su na konjima i u patroli. Nije verovao da bi iko od Srba mogao krenuti u rat dok ih vlastelin ne pozove.

Petar Petrović objasni da je na drugim mestima sve gore. U Budimu je u toku državni savet, a iz Kupinika od despota, nema nikakvih vesti. Ono što je

njega najviše zbunjivalo bile su vesti o sve većem broju ljudi sa kojim je Doža raspolagao. Znao je za Dožinu harizmu, ali takav odziv niko nije očekivao. Ko zna koliko je već seljaka imao sa sobom. Jedno grof ipak nije znao. Šta učiniti kad mu krstaši zakucaju na vrata tražeći hranu. Za njima će doći sledeći i tako sve dok neke prvi put ne odbije. To ti je već bitka. Petrović je znao da će se uskoro morati opredeliti.

- Nije dobro ni ako neko od naših burno reaguje. Sve to će se obiti svima nama o glavu. Sada treba misliti hladne glave - pa zamišljeno dodade da se ipak najviše plaši Jakšića i njihove hirovitosti.

Ostavio ga je da se preznojava i produžio za Čanad. Tek tamo je video koliko je sve napeto i tek mala iskrica nedostaje da se upali požar. Deo seljaka je otišao ka Doži. Vlastela su već batinala one koji su kretali prema taborima. U mračnoj krčmi Jovan je slušao ljude. Pričali su i glasno i tiho, bili mirni i ratoborni, za Dožu i protiv njega. Moglo se čuti i da je "Doža sveti čovek inače ga biskup ne bi za to proglasio" do mišljenja nekih Srba da je sve to samo mali bunt koji će vojska lako rešiti. Srbi seljaci su imali svoje dileme. Doža je Mađarima obećavao slobodu i pravo na zemlju bez ikakvog poreza. Razmišljali su o tome da će njih ta privilegija mimoići, jer njih Doža nije zvao u rat, pa se tako umesto podrške javljala ljubomora.

Sve češće vesti da su seljaci napali ovog ili onog činile su Jovana sve nervoznijim. Razmišljao je da pošalje nekog po Lenu, ali opet tamo je bune bilo puno manje nego ovde. U banatskoj ravnici sve kao da se utišalo, jedino su se oblaci gomilali nebom a u vazduhu se osećalo iščekivanje. Ognjen dovede dvadesetak seljaka koji su krenuli u tabor pa Jovan odvoji Petrovićeve a ostale pusti. Zašto su ti Srbi išli nepozvani u smrt, nikada mu nije bilo jasno. Naredi da im udare po deset batina, pa ih pusti kući a imena im "zaboravi".

I taj prinudni i pritajeni banatski mir brzo nestade. Jovan se nalazio kod Ognjena u logoru kad se vrati dobro isprebijana patrola. Napala ih je iznenadno motkama grupa od tridesetak Srba, seljaka. Sada idu prema Nađlaku i neprekidno prete. Cvetko jedva dočeka da krene i da ih "umiri". Nakon četiri sata umorni i "umireni" seljaci su stajali pred Jovanom. Sad su i oni dobili batine i nisu bili voljni za razgovor. Jovan jeste. Izdvojiše se dvojica mlađih ljudi, voljnih da govore. Mladić koji je najratobornije izgledao reče da su krenuli u sveti rat protiv Turaka, za Srbiju i srpstvo. Kad već nije mogao u rat, ponudi se Jovanu. Tako pređe u nove redove. Patrola koju su seljaci iznenadili, bila je pretučena ali nepovređena. Ognjen upita šta da rade sa njima. "Po pet bičeva svakome a vođi sedam". Naredba bi izvršena odmah. "Ako vas seljaci budu prepadali, šta li će tek od vas uraditi Turci".

Potkraj maja vreme naglo okiši. Jovan dobi kratku poruku da dođe u Arad. Ne časeći ni časa sa Cvetkom za leđima odjaha grofu Petroviću. Ovaj ga dočeka rečima “Ništa od rata sa Turcima. Krenulo je sve naopačke”. Desilo se ono što je Petrović predvideo. Nije bilo dovoljno hrane i “sveti ratnici” su krenuli u pljačku po vlastelinskim imanjima. Doža je poput pravog kolovođe tražio veća prava za seljake, jaku centralnu vlast, agrarnu reformu, drugačiji Državni savet. Verovatno mimo njegove volje, seljaci su po imanjima pravili kaos, uništavajući sve pred sobom, a onda su zaređali sa ubistvima svih onih koji su im pružali otpor. Doža je imao malo pravih ratnika da bi ih u tome sprečio. A hrane je trebalo.

Grof je bio jasan:

- Državni savet odlučuje, ali i bez toga znam šta moram uraditi. Neću dozvoliti da me ubiju kao poslednjeg psa samo zato što sam plemić. Braniću svoje. Šta ti o tome misliš?

- Ja sam se sa vama dogovorio pre dva meseca, pa nema potreba da ponovo o tome razmišljam.

Dok je Petrović mozgao o svojim problemima, u Budimu su velikaši većali o sudbini zemlje. Za razliku od ranijih Krunskih saveta kada je svako od njih imao svoje mišljenje, sada su svi mislili isto. Biskup Bakač se našao na mucu. Njegova i samo njegova ideja o ratu protiv Turaka o novom “Keresteš haboru”², doživela je slom. Vlastela su tražila njegovu glavu. Za samo mesec i nešto dana, nadmeni crkveni velikodostojnik splasn timer je poput probušenog balona. Bar da ga je Doža slušao. A pre toga u ovoj istoj dvorani, sve je bilo njegovo. Sa fanatizmom je govorio da zemlju treba braniti i to braniti na tuđoj zemlji gde niko za ništa neće odgovarati. Govorio je u ime kralja i pape. Za vođu je postavio malog plemića Dožu Đerđa upravo iz želje da se svaka njegova poštuje i izvršava. Danas se mogao samo nadati u čudo. Još je mogao odbiti napade razljućenih plemića i tek malo dobiti na vremenu.

U predahu u svojim prostorijama kraljev savetnik se dugo molio bogu tražeći da mu da snagu da pobedi. Koga ? To ni on sam nije znao. Možda velikaše koji su mu se gadili i zbog čega je Dožu postavio za komandanta. Nije još u njega izgubio poverenje, ali sve mu je više izmicao kontroli. A on je hteo da nadmene velikaše spusti na zemlju. Tako malo je za to trebalo. Istinu o Bakocijevom pravom cilju znao je samo kralj i Baćani i složili su se sa tim. A cilj je bio upad u Tursku sa seljačkom vojskom, jačanje perifernih gradova i probiranje desetak hiljada dobrih boraca i od njih stvaranje nove vojske, koja bi bili protivteža svakom vlastelinu. Kralj bi tako ponovo imao vojsku i prihode, crkva sva prava a on kardinalski šešir. Doža, taj mali sitni plemić, dobio bi više zvanje, ali bi i dalje bio

tek sitni nemeš ember³. Sa nešto imanja bio bi do boga zahvalan njemu i kralju. Lako bi mu ugasili bilo kakve drugačije ambicije. Kralj bi ponovo bio vrhovni zapovednik, ali bi sve konce iz pozadine vukao Bakoci. Danas su se velikaši zaboravili pa je čak Bakoci bio direktno i neuvijeno napadnut. Biskup sede da napiše pismo Doži.

Pismo do Dože nikad nije stiglo, a i da jeste ništa se ne bi promenilo. Sve ono što mu je trebalo on je imao uza se: kraljev i Bakocijev potpis. Više nije mislio nikog da sluša, bar ne ako mu se ne uklopi u planove. Sve okolnosti su mu do sada išle na ruku. Bio je zahvalan bogu što seljacima nije bila obezbeđena hrana, pa je od mirnih seljaka dobio buntovnike spremne na sve. Kad se počeo spremati za rat protiv Turaka želeo je da ga slave, a materijalno bogatstvo mu je bilo u drugom planu. Onog trenutka kad su zapalili prve kaštele i potukli vojsku lokalnih velikaša, seljaci su zaboravili Turke. Hteli su da “naplate” svoje dugove. Bili su nemilosrdni prema svima onima koji su im se suprostavili, a tamo gde nisu nailazili na otpor samo su izbacivali gospodu napolje i nesmetano pljačkali. Odgovor je odmah stigao. Seljačka vojska zaticala je svoje izvidnice i predhodnice povešane po drveću kao opomena svima onima koji su mislili krenuti tako. U jarosnom besu gubili su kontrolu i uzvraćali istom merom. Sva zla ovog sveta njima su bila oličena u sjaju i bogatstvu vlastele.

Sve to Doža Đerđ nije želeo. Bio je zapanjen kad su mu počeli donositi prve izveštaje da bi malo po malo postao svestan da to sve ide njemu na ruku. Postao je vođa nečega što još nije bila buna, ali je svakim danom to postajala. Doža je sanjao svoj san, sebe u Državnom savetu, ogrnutog zelenim plaštom optočenim hermelinskim krznom. Imati tu snagu da sedi ravnopravno sa Zapoljom, Batoriem, Baćanijem, Farkašem, Esterhaziem... A za takvo nešto ovolike žrtve nisu prevelike. Seljaci ? Doža je iskreno mislio da ljudi moraju imati svoje dostojanstvo, ali i da moraju biti podložni svojim gospodarima. Dobro se pazio da okupljenoj masi ne kaže ovo drugo. Uostalom nisu to ni očekivali. Doža nije hteo ništa da ruši, hteo je samo da promeni svoje mesto na ovom svetu. Bakoci mu je to odmah bio nagovestio. Nadmenog biskupa nikada nije voleo, ali on je nudio ono o čemu je Doža sanjao.

Poslednjih dana maja Doža je donosio sudbonosnu odluku. Toga je i on bio svestan, mada još uvek nije mogao da proceni svu širinu svog pokreta. Seljaci nisu hteli Turke, hteli su najpre obračun sa svojim mučiteljima. Na sastanak je pozvao samo one u koje je imao puno poverenje. Nije gledao stalešku pripadnost, već sposobnost i ratno iskustvo. Napolju su seljaci čekali odluku svog Saveta. Od prvobitnog cilja da “...najpre treba potući Turke da bi nam bilo bolje”, sada nije ništa ostalo. I tu na Savetu, Doži je bilo jasno rečeno da se najpre treba

obračunati sa vlastelom, pa tek onda, možda, voditi rat sa Turcima. “Ako ćeš tako, ti si vođa”, jasno su mu rekli oni na koje je računao. Jedino su fratri pokušali nešto promeniti, ali preteći pogledi sprečili su ih da do kraja kažu šta misle. Doža nije imao izbora, izašao je pred narod.

Govorio je najpre polako, pričajući o Turcima kao velikim neprijateljima koji hoće da nas pregaze i nametnu nam svoju tursku veru i svoje običaje. Mađari to neće trpiti i nikada neće prikloniti glavu divljim anadolcima.

- Mi smo hteli da to zlo tučemo i bijemo na njihovoj teritoriji, da svoju zemlju ne zalivamo paganskom krvlju. Svi ste vi ovde došli jer ste spremni ginuti za krst i naše svece, za našu jedinu veliku istinsku crkvu. Bili ste prvi na oltaru gde se žrtvuje i gde se hrabrošću brani zemlja. - govorio im je o turskim “mravima” koji se poput prljave vode šire i razlivaju svuda gde stignu, o narodu kojem ništa nije sveto. Žamor u masi se povećavao - Mene su poslali među vas jer ni jedan plemić nije hteo da izađe sa svog vlastelinstva i nešto uradi za ovu zemlju. Skrili su se poput baba, a ispred sebe isturaju plaćenike i najamnike koji su nam godinama zagorčavali život. I šta smo onda dobili od njih. Dobili smo to da vas vešaju i čereče konjima, da vam ne daju da krenete na ovaj sveti put. Vi ste za njih manji od običnih pasa. Sve ono, na šta vi imate jednako pravo kao i plemstvo, plemići zločinački sebi prisvajaju. Ta vam razmetljiva i raskalašna pasmina ne bi ni golu dušu ostavila kad vaš život ne bi služio njihovim interesima. Trpe vas jer bi bez vas pocrkali od gladi - uzvici odobravanja osokoliše Dožu - Zato najpre moramo očistiti đubre u svojoj kući, ojačati i bolje se naoružati, pa tek onda udariti na nekrst. Zato vam kažem: neka bude rat svima onima koji vekovima piju vašu krv. Znajte da smo jači od sviju i ako budemo složni, pobedićemo svakog neprijatelja. Seljaci, ljudi, bog mi je svedok da nismo hteli bunu. Na nju su nas naterale naše derikože. Sada je imaju! 22

Već sutra Bakoci je znao šta se dogodilo, ali nije obavestio nikoga. Nadao se da nešto može promeniti. Jedno je samo bilo sigurno, Doža je bez njegove saglasnosti, odabrao svoj put. Ali bilo je kasno za promene. Poput vatre na pustari, Mađarskom je početkom juna prostrujao glas: pobuna. Još 25. maja Jovan je od Popovića čuo da se sada više ne radi samo o imovini, već i o glavama. Pobuna se širila državom lomeći sve pred sobom. A u svemu tome jedino je bilo dobro, što je u pobuni bilo malo Srba. Oni koji su živeli kao jedinstvena zajednica u Banatu i zapadnoj Mađarskoj ostali su uz svoje plemiće. Doža je zaboravio Srbe pozvati pod svoju zastavu i zato na njih nije mogao računati ni kao na vojnike, ali ne ni kao neprijatelje. Nije mu prišao ni jedan srpski vlastelin ili slobodnjak.

Segedin je naglo buknuo. Plamen je obasjavao grad pored Tise, a da pravog otpora nije bilo. Samo je tvrđava odolevala. Jovan je u poslednjem trenutku

uspeo izvesti gazda Ištvana iz grada i prevesti ga do Baje, odakle je on produžio do Pečuja. Spasio je ono najvažnije, zlato i srebro ali i dragocenosti do kojih mu je bilo najviše stalo. Nije se plašio seljaka, ali kad mahnitost uhvati, svaki koji nije seljak, može biti neprijatelj. Petrović je neprekidno dobijao vesti sa raznih strana, a njegova snaga od 500 svojih i 250 Jovanovih boraca smatrao je, biće dovoljna samo ako u ovom pravcu ne krene glavnina. No Petrović još nije hteo borbu, tražio je druge izlaze. Kad je čuo da je počela paljevina u središnjoj Mađarskoj znao je da su mu šanse da se izvuče sve manje. To mu potvrdi i Dožin glasnik. Poruka je bila usmena i kratka. Doža je tražio da mu se Petrović priključi sa svim svojim ratnicima. Ako to prihvata, lično će Doža voditi računa o njegovom statusu i velikom ugledu kojeg uživa. Glasnik je tačno preneo Dožine reči. U njima nije bilo pretnje, ali... Petar Petrović je već dosta toga preturio preko glave da bi sada bilo šta zanemario, posebno kad je zemlja u plamenu.

Sutradan dobiše izveštaj da seljaci idu ka Nađlaku i Jakšićima i tamo se neće zaustaviti. Ima ih na hiljade. Druga manja kolona odvojila se i ide prema Sabatki verovatno u poteri za hranom. Subota prebledi. Njegovo imanje sigurno neće zaobići. Jedina uteha je da ih je malo i po svoj prilici nisu nikako naoružani.

- A ovi drugi ?

- Seljaci sa po kojim konjem, ali naoružani.

Petrović odmah sede i zatraži hartiju

- Treba javiti Jakšićima. - Završi pismo presavi ga i udari pečat - Neka im bog bude na pomoći.

U neko doba stiže i dugo očekivani glasnik od Zapolje. Petrović se dugo zadrža čitajući pismo.

- Državni savet je proglasio bunu i objavio opšti rat protiv seljaka. Vodiće ga Zapolja a svi mu moraju dati vojnika koliko mogu jer je stvar toliko hitna da ne trpi nikakvo odlaganje. Od mene traži 250 ljudi potpuno opremljenih i spremnih za rat.

Pismu je predhodila hitna sednica Državnog saveta. Predsedavao je Baćani i samo zahvaljujući njemu Bakoci je bio u dvorani. Jedinstveniji nego ikad u novijoj istoriji, plemići su tražili opoziv proglasa, dok seljačka "pošast" ne uništi celu Mađarsku. Kralj skrušeno priznade da je proglas potpisao pod uticajem svog prvog savetnika, biskupa Ostrogonskog. Silni izlivi mržnje mogli su biskupa koštati glave. Kralj na kraju reče da će poništiti naredbu. Biskup se vajkao da to papa možda neće hteti učiniti. Talas protesta Baćani jedva utiša, pa biskup nevoljno prihvati da će potpis biti povučen. Biskup je u to mogao biti siguran, ali nije bio siguran u ono što se može desiti. Jer, papa Lav X je potpisao proglas nakon dužeg ubeđivanja i nakon što je Bakoci povukao sve svoje kardinalske

veze. Mada već u godinama, papa je tek godinu dana sedeo na tronu svetog Petra u Rimu i želeo je da ostane zapamćen. Ako već po ničemu, onda bar po krstaškom ratu. Biskup je bio zamišljen ali je unapred znao da papi na noge neće ići da povuče potpis. Ne bi on bio ni prvi ni poslednji koji bi se za boravka u Rimu naglo razbolio. Potpis će biti tek usmeno povučen, a to će svima ovima koji su ga neprijateljski gledali, biti dovoljno. Sekretar pročita poziv Doži da smesta ostavi oružje i pošalje seljake svojim kućama. O privilegijama i svemu onome što je Bakoci obećavao, govoriće se kad u Mađarsku bude uveden red i mir. Ako ne bude tako svi će biti najstrože kažnjeni. Na kraju kralj i biskup prihvatiše da daju prava vlasteli da mogu da upotrebe sva sredstva da bunu slome. Janoš Zapolja dobija specijalna ovlašćenja i zadatak da vojnom silom uguši ustanak, a sva vlastela će mu bez obzira na sopstvene probleme dati odmah određen broj vojnika. Zapolja će raditi samostalno a jedino će izveštavati Državni savet. Kad vojna bude uspešno završena, Zapolja će podneti izveštaj o svim troškovima koje je imao. Baćani nije bio srećan zbog ove odluke, jer je postao svestan da time erdeljskom plemiću samo podiže ugled. Na svoju žalost drugog izlaza nije imao. Zapoljin sekretar Georgius je još istog dana poslao pismena na više adresa. Jedno od njih i grofu Petru Petroviću.

- Čuo si. Reci šta sada misliš i ostaješ li pri našem dogovoru - grof je gledao u Jovana.

- Moje je da branim i to hoću. A ako već neko mora da ih satre šaljite koga hoćete.

- Radi ono što smo se ti i ja dogovorili. Sada znaš koliko daleko možeš ići. Nema ograničenja. A ako mi zatrebaš ovde za odbranu, poslaću ti poruku, mada mislim da na tvrdi grad neće udariti.

Ćutali su. Kao da nešto nije bilo dorečeno. Petar Petrović je znao da je Radosav u Sremu pa je čak načuo da se pridružio pobuni, ali namerno nije hteo da pita Jovana. Kad dođe vreme i to će se raščistiti. Bio je siguran da Jovan ima snage da sa Radosavom izađe na kraj.

U narednih nekoliko dana, mira nestade i iz Banata. Jovanovi ljudi su u Periamu bili napadnuti, ali silovito uzvратиše i razbiše grupu slabo naoružanih napadača. Nisu ih jurili. Jovan pojača patrole, tako da je na konjima stalno bilo najmanje dvadeset ljudi. Uveče 26. maja dojah jedan od izvidnika i ispriča o sukobu između vlastele i "keresztes lovag"²¹. Jakšići su se pridružili Ištvanu Batoriju i negde između Segedina i Nađlaka kod Apatfalve, isekli nekoliko hiljada ustanika. Sa njima su bili na čelu svojih kopljanika Peter Revazdai, Andraš Oros, Đerđ Doci, Mikloš Tornjai i neizbežni biskup Čaki. Batori je poveo konjanike na vest o pokretu ustanika uz Moriš, iskoristio njihovu komociju i brutalno se

obračunao sa seljacima, zalud među njima tražeći Dožu. Preživele je kao opomenu svima, povešao i nabio na kolac. Jakšići su na svoj način pokazali da pripadaju mađarskim višim staležima i da opravdano nose titulu egregius nemilosrdno satirući sve pred sobom. Batori je bio ubeđen da će ova pouka biti dobro shvaćena i da je ustanak već sasečen u korenu.

Te večeri uz vatru, Jovan se savetovao sa svojim.

- Ako vas napadnu, silovito odgovorite. To će ih poučiti da ovamo ne nadiru. Hvatajte vođe, ali ne dirajte ranjenike. Ako beže pusti ih i njih je muka na ovo naterala. Samo pazite ima i među njima ološa pokupljenog sa svih strana, željnog pljačke.

Sutra ujutro javiše da Nađlak gori. Izvidnica nije iz daleka mogla videti kakve su i koliko je žrtava, ali velika masa seljaka uspela se probiti u grad. Ognjen odmah uzjaha i sa sobom povede tridesetak ljudi. Vratu se tek uveče. Još iz daleka viknu da imaju goste. U to do vatre dojahu desetak konjanika. Jovan prepoznaše Petra Jakšića. Krupna ljudina koja je stajala pored njega, priđe vatri i ne nazvavši ni boga oštro se okomi na Jovana.

- Šalji ljude prema Nađlaku da zaustave poturu. Kreći ! - Skoro se izdera.

Jovan ga jedva udostoji pogledom.

- Šta se dešava ? - upita Ognjena.

Nervozni pridošlica planu, naglo trže mač.

- Neću da ti govorim dva puta. Šalji ljude!

Cvetko koga Jovan nije hteo slati u akciju, kao da je samo ovu priliku čekao. Njegovi ljudi su bili oko vatre pre nego što je pridošlica shvatio šta se dešava. Niko od njegovih pratilaca i ne pokuša da se maši mača. Na kraju i on svoj mač uvuče u korice.

Tek tada se oglasi Petar Jakšić. Govorio je na mađarskom. Glas mu je bio osoran, ali bez pretnje.

- Jovane ne greši. Pred tobom je Istvan Batori, slavni ratnik i plemić.

- Kako ja to u ovom mraku mogu poznati. Plemići dolaze kao gospoda sa svitom i pratnjom, a ne ovako na konjima iznureni i prljavi. Da nema tebe, teško da bi mu poverovao.

- Naredi ovim tvojima da se sklone.

Jovan mahnu rukom Cvetku, ali ovaj osta u pripravnosti.

Jakšić ga pokuša umirit, ali Jovan preču njegove pomirljive reči. Ponudi ih da sednu oko vatre.

- Možda bi stvarno trebao poslati nekog natrag, da nas napadači ne iznenade.

- Već je poslata patrola. .. Reci ko vas goni i zašto ?

Jakšić počeo sada već pomirljivo.

- Pre neki dan je oko 3000 pobunjenika krenulo na Nađlak. Sačekali su ih Batori i moj tast Čaki i više uglednih i poštovanih plemića. Odneli su veliku i slavnu pobjedu. U Nađlaku smo je zajedno proslavljali kad sam Doža naišao sa glavninom od 5000 ljudi i na prevaru uđe u grad. Jedva smo žive glave izneli. Sakrivali smo se dok se potere nisu proredile, onda smo pojahali i naišli na tvog čoveka. Idemo u Temišvar tamo sam sklonio familiju. Ako hoćeš daćeš mi pratnju do tamo.

- Čuo sam za tu "slavnu" pobjedu. Kažu da je Batori junački odsekao glavu svakom ranjeniku na kojeg je naišao i natakao na kolac više od 200 seljaka kao da je najgori Turčin.

Batori skoči kao oparen.

- U moju čast niko ne sme dirati.

Jovan ga je gledao podrugljivo. I po glasu mu se to osećalo.

- Niko je i ne dira. Sedi i više nemoj skakati. Ti si na mene trgao oružje, po svim pravima imam razlog da te smatram uljezom - pogleda u Jakšića. - Koliko vam je vojske ostalo ?

- Ne znam. Nešto se razbežalo, nešto nastradalo. Okupiće se već oni i doći u Temišvar.

- Ako ih je Doža uhvatio, proćiće isto onako kako su prošli njegovi ranjenici. Doža to neće oprostiti.

Dva plemića učutaše. Jovan im pokaza kuću. "Tamo odspavajte pa sutra nastavite put. Ovako umorni nećete daleko stići. Moji ljudi će štititi sve puteve i sutra vas otpratiti do Temišvara".

Čim odoše Cvetko odmah priđe.

- Šta me ne pusti da onome ogulim kožu sa leđa. Bio bi manji od makova zrna.

- Dosta mu je svega i ovako. Od 500 ljudi evo vodi njih petoricu. Zapamti da su obojica zmije kojih se treba čuvati.

- Zmije su najsigurnije kada im se stane nogom na glavu i dobro pritisne. Mrak bi ih pojeo niko za njih ne bi ni znao.

- Neka sad bude ovako. Nego da te nešto pitam. Šta bi bilo da je neko pipnuo oružje.

- Svi bi dobili po dve strele a ona dvojica i po nož u leđa.

- Tako sam i mislio.

Ujutro Jovanova patrola otprati goste do Temišvara. Rastanak je bio hladan. Na drugoj strani, Nađlak se još dimio.

Jovana je već polako hvatala nervoza. Očekivao je Petrovićev poziv. Trećeg

dana izviđači javiše da je velika vojska krenula put Arada. Jovan pripremi ljude za borbu. No glasnik ne dođe. Tek šestog dana kad mu javiše da se vodi bitka oko Arada, krenu ka gradu. Prigrade je bilo najvećim delom već opljačkano, ali grad se držao. U ranu zoru probiše se do grada i kroz otvorena vrata ujahaše u dvorište. Grof je već bio na vratima.

- Gde ste pobogu do sada ?

- Nismo dobili ni sada nikakavu poruku.

Vlastelin se udari rukom po čelu "Sigurno su ga uhvatili".

- Ili se predao.

Jovan brzo odluči. Treba se probiti. Ujutro izjuriše iz grada i pojuriše ka Lipovi. Trista konjanika pojuri za njima. Jovanovi momci se počеше osipati levo i desno. Nakon pola sata okrenuše se da dočekaju napadače. Progonitelji nisu bili previšeiskusni. Imali su prednost tek nekoliko prvih minuta borbe, a onda se počеше priključivati grupe sa strane. Jedan po jedan progonitelj je padao. Konačno komandir im naredi povlačenje. Za njima krenu tek izvidnica, a ostali nastaviše put u Lipovu.

Lipova je bila prepuna naroda. Gradić od 2500 duša, udvostručio se. Grof i njegovi ljudi ostadoše u gradu a Jovan sa svojim ode na imanje. Još istog dana tridesetak ljudi odjaha u planinu da obiđe pastire i stada, a izvidnice odoše na sve strane. Nakon dva dana bilo je jasno da glavnina Dožinih snaga ide na Temišvar. Izvidnice javiše da je velika grupa seljaka krenula prema Lipovi a Jovan to odmah dojavu u grad. Dogovoriše se da on sa svojim ljudima ostane van zidina, a ako zatreba znaju se i boriti i uteći u planine. Petrović ga obavesti da Zapolja već ima veliku vojsku i da kreće na ustanike. Odbrana Lipove se pojačala. Izviđači javiše da ka Lipovi ide 3000 ljudi među njima oko 200 konjanika. Srbi uglavnom beže a retko se ko pridružuje ustanicima.

Polovinom juna započe opsada Lipove. Tvrđi grad na Murešu je bez problema izdržao prve nalete. Zapolja zauzet gušenjem bune u Erdelju nije mogao pomoći. Zato pravu priliku dobiše Petrovićevi konjanici. Izjahivali su dva puta i naneli značajne gubitke napadaču. Trećeg dana Dožini ljudi pobodoše u zemlju duga koplja i to tako da konjanik ne može proći a čovek - pešak može lako. Konjanici tako dobiše nepromostivu prepreku. Te noći kad je kolje bilo postavljeno, spolja udari Jovan. Njegovi momci se tiho približiše vatrama. Ni jedna straža ih nije primetila. Svi su bili okrenuti ka gradu. Udariše strelovito ostavljajući iza sebe pustoš pa se isto tako brzo povukoše. Udar izazva pravu paniku u redovima napadača, pa čak ni potera ne krenu za njima.

Izvidnica sutra javi da oko Temišvara ima desetak hiljada ljudi, ali grad se drži. Okružen dubokim vodenim kanalom, čvrstih kamenih zidina, bio je teško

osvojiv bez topova. U neku to je shvatio i Doža koji je lično vodio napad. No dok su topovi stigli, branioci su mogli odahnuti. Lipovi zapreti još jedna opasnost. Iz Erdelja je pristizala grupa od oko 1000 pešaka, naoružanih svim i svačim. Išli su dolinom Mureša ka Lipovi. Jovan im odjaha u susret. Drugog dana u zoru njegovi konjanici udariše po spavačima. Seljaci se u neredu razbežaše. Nisu ih gonili, a ranjenike ostaviše na bojištu. Jadne zalihe hrane što je zatekao, Jovan uništi. Ranjenom vođi samo saopšti da on drži ovaj kraj i da ne pokušava ponovo prići, jer tada neće biti milosti.

Izviđači su pod Lipovom radili svoj posao. Čim se vratiše, odluči da sada napadače treba drugačije uznemiravati. U kišnoj noći Jovanovi ljudi se došuljaše do najveće grupe i odapeše strele pa hitro nestadoše u mraku. Tek što je uzbuna prestala, kad konjanici predvođeni Jovanom udariše na “rep” napadača gazeći sve pred sobom. I oni se srećno povukoše. Narednog dana Jovanovi ljudi presekoše dotur hrane. Opsada Lipove je već jenjavala. Bio je kraj juna. Polako su seljaci svoje položaje pretvorili u logorište, ali i pored toga iz grada niko nije mogao izaći. Jovanovi jedne noći zarobiše nekoliko ljudikoj su se prokradali kroz mrak. Predstaviše se kao ljudi grofa Petrovića. Krenuli su ka Zapolji sa pisanom porukom od vlastelina. Stanje u gradu nije loše ali ponestaje hrane.

- Imamo i za tebe poruku. Ako možeš doturi hranu barkom, jer to je jedini načina. Ako odapneš tri strele sa upaljenom kućinom jednu za drugom, znaće da se krenuo. Straža neće dizati uzbunu. Moraš se zaustaviti kod zadnje kule i onda će ljudi iz utvrde priskočiti i istovariti te. Koga pošalješ taj mora ostati u tvrđavi jer se drugačije ne može spasiti. Ako uspe, javiće ti na isti način.

Već sutradan Jovanovi ljudi nađoše tri velika čamca i napuniše ih zaklanom stokom. U mrkloj noći čamci se spustiše do Lipove, a signal potvrdi da je roba primljena. Dve noći kasnije ponoviše manevr, ali ovog puta posla i lagani čamac sa četiri čoveka u njemu, da se mogu vratiti uzvodno uz nabujali Moriš. Kad stigoše bili su toliko iscrpljeni da jedva izađoše iz čamca. Jedan od njih pruži Jovanu presavijenu hartiju “Rekli su ti da ovo daš Zapolji da zna na čijoj si strani”.

Narednih petnaestak dana Jovan je napadao uvek na drugačiji način, svestan da samo tako može nešto uraditi. Čim bi se neka grupa, želeći pljačku, udaljila od glavnine, Ognjen i Radosav su je napadali. Tako je okolina grada ostala mirna i ako je Lipova bila pod opsadom. Sa julom stizale su vesti sa obe strane. Seljaci nisu imali milosti, sveteći se vlasteli za sve muke u kojima su živeli. Obespravljeni i ugnjeteni dočekali su vreme kad nikome ne moraju odgovarati. Uživali su u toj slobodi, svesni da neće dugo trajati. Povremeni porazi kao da ih nisu puno uznemiravali, samo ih je to još više teralo da slave slobodu. I

sav taj bunt i otpor kao da se sabio u omanji prostor omeđen sa severa Morišem, s' zapada Tisom i sa istoka Temišvarom.

Dok je Jovan branio Lipovu u Sremu se događalo nešto što je bilo lako objašnjivo. Sremci kojima je dozlogrdila nebriga dvora prema njima i njihovim mukama, ostavljeni gotovo uvek sami i na cedilu, spontano su na bunu odgovorili iskrenim narodnim buntom. Na čelu jedne od tri vojske stajao je Radosav. Odvojen od Jovana, bez vođe, znao je jedno, Crnojević je uvek bio za rat sa Turcima, a nikada mu nije bilo mrsko udariti na nekog nakindurenog ugarskog vlastelinčića. Rezonujući tako bio je ubeđen da ono što on radi u Sremu, Jovan radi u Pomorišju. Za svaki slučaj vojsku je usmerio ka Banatu. U Slankamenu skoro da nije imao nikakvih problema dok je osvajao varoš jer su šajkaši bili spremni da mu pomognu. Njihova pomoć posebno je došla do izražaja pri osvajanju Titela. Radosav je tek tu shvatio šta znači masa. Dok su njegovi ljudi disciplinovano radili ono što se od njih tražilo, novopridošli su razbijanje tvrđave shvatili kao priliku za ličnu osvetu. Za Radosava, ratovanje je bilo zanat kao i svaki drugi. On ga je znao, ali njemu je bilo strano mučenje zarobljenika ili nabijanje na kolac. U ratu nema milosti, ali kad boj završi sve se menja. U Titelu ni sam nije znao šta mu je činiti. Na kraju već nije mogao gledati šta se radi pa šajkama pređe na drugu obalu. Tek tu dade ljudima odmor. Uveče uz vatru razmišljao je šta da preduzme. Jedino što mu je pametno padalo na pamet bilo je da požuri ka Jovanu i da izbegne sve sudare do kojih bi moglo doći. U noći sa reke začu glasove i dozivanje šajkaša. Tek kad pristade prepoznade jednog od kapetana iz Varadinske tvrđave. Doneo je hitnu poruku da treba ići pod Temišvar i priključiti se glavnini Dožinih snaga. Temišvar treba uništiti da više nikada nikome ne bude pretnja. Kad šajkom ode nazad, kaos u Radosavovoj glavi samo se poveća. On je uvek znao da je Temišvar najveća tvrđava i istinska brana prema Turcima. Sada je treba rušiti ? Već je bio siguran da mora pronaći Jovana. Ispričao mu da je Doža poslao nekog sveštenika Lerinca Mesaroša kod despota u Kupinik, ali ga nije zatekao u životu. Despotica sa mladim Stefanom bila je odlučna da nikakav proglas ne uputi Srbima. Radosav je znao da mu samo jedan čovek može pomoći da se snađe pa se sutradan oslobodi prekobrojnih i sa svojim momcima krenu prema Lipovi.

Čovek od koga je sve zavisilo još uvek je bio u Erdelju: Zapolja. Imao je tada 27 godina i osmogodišnje iskustvo. Već tada je sve znao a i ono najvažnije, kako steći i sačuvati. Sve ove godine on o seljacima nije ni razmišljao. Na njegovim imanjima im je bilo kao i svuda u Ugarskoj, možda i bolje. Njegovi nadzornici se nikada nisu izživljavali na seljacima. Samo su provodili u delo ono što se od njih tražilo. Stalno je imao pod oružjem hiljadu konjanika i stalnu stražu u gradu i na

bedemima. Kada je Bakoci zatražio vojnike, dao je 100 ljudi. Odjahali su u tabor, ali su se odmah i vratili. Kad su seljaci počeli odlaziti jedno vreme je to mirno posmatrao, a onda je bio primoran da nešto preduzme. Postavio je svoje straže na mestu gde se Bihar spušta u Moriš. Sve što je krenulo dobilo je po deset šiba i vraćeno nazad. Oni najodlučniji ipak su se probijali. Onda su počeli ustanci oko Kluža. Pustio ih je na miru ali je počeo da povećava broj ljudi pod oružjem. Na kraju je unajmio plaćenike. Odluka kralja da povuče proglas i biskupa da baci anatemu na sve koji se ne vrate na svoja imanja, nije mu ništa značila. No zato jeste ona koja mu daje pravo da formira vojsku i zaštititi najpre Erdelj pa onda i Mađarsku. Odmah je od velikaša dobio skoro 3000 ljudi, a oglušio se jedino Bočkai, a baš je na njegovim posedima buna prva izbila. Dojahao je do Zapolje tražeći pomoć. Erdeljski vojvoda je naizgled pristao, ali pošto nije hteo da ima više vođa, reče mu da sedi u gradu, a bunu će on sa svom vojskom slomiti. Priključi Bočkaieve momke svojim, a ni na kraj pameti mu nije bilo da ide braniti njegovu zemlju.

Zapolja je imao dovoljno vojske da je mogao pročešljati Erdelj. Gde god je naišao na bilo kakav otpor reagovao je okrutno. Bez posebnih naređenja, njegovi ljudi su bez milosti uništavali cela sela ne štedeći nikog. Tamo gde nije bilo bune, vojska je prolazila ne dirajući nikog. Za samo petnaestak dana Erdelj je bio pun obešenih. Kod Sibinja naiđe na veliku grupu pobunjenih seljaka. Nakon tri dana stotine pobunjenih “krstaša” visilo je po drveću. Milosti nije bilo. Svi ranjeni bili su odmah pobijeni. Jedino za odbeglim nije tragano, jer je bilo važnijeg posla. Sela u kojima nije bilo pobune, utihnula su. Zapoljini desetine obilazili su ih uvek istim rečima “Zafali li samo jedan seljak, svi će te na grane”. Strah se uvukao u Erdelj. Vodeći veliku vojsku Zapolja se primakao Lipovi. Jovan mu je pošao u susret sa pedesetak konjanika.

- Ja sam krenuo ka Temišvaru.- Bio je kratak Zapolja - Tamo je glavnina a verovatno i Doža. Možeš li osloboditi Lipova?

- Ako mi posada iz Lipove pomogne onda mogu. Imaću velike gubitke, zato do sada nisam otvoreno udario.

- Koliko ljudi imaš ?

- Oko dvesto konjanika a računam da u Lipovi ima znatno više. U opsadi ima oko 3000 ljudi, uglavnom pešaka.

- Okupi ljude i slomi to. Nemoj da mi dođu na leđa onda kad mi najmanje trebaju. Ni jednog čoveka ti ne mogu dati jer je ogromna masa pod Temišvarom. Ne daj da ovi iz Lipove krenu na jug čak i ako ih tamo razbiješ. Sve moraš uraditi sam, a ako uspeš ostaću ti večni dužnik. Još nešto! Ranjenici nisu nikom od koristi. Sada je vreme da se mora uraditi tako. Seci sve što se miče. A kad sve ovo

bude završeno, ja ću te potražiti. - Zapolja je imao i nastavak - Ako slomiš opsadu Lipove, odmah idi u Arad i uradi ono što su uradili oni. Postavi sada ti njima blokadu dok ja ne stignem. Ako mi ne dođu iza leđa kod Temišvara, ti si sve svoje uradio.

- Udariću na Lipovu.

Zapolja ohrabrujuće klimnu glavom.

- Krenuli su da ruše državu a neko je mora spasiti. To sam ja. Znam ja da me ugarska vlastela puno ne voli. Za njih sam tek onaj iz Erdelja. Od sada pa za narednih 500 godina mi smo pridošlice, bez obzira na veru i plemstvo starije od njihovog. Ja ću im skinuti seljački jaram sa vrata, ali tako da će me upamititi za sva vremena. Sve će ovo neko meni platiti, a ja ću tebi. Sada treba biti razuman i boriti se za pravu stvar.

Na kraju mu reče da prenese grofu Petroviću, da čim razbije blokadu Lipove krene prema Temišvaru. Ni on ni Zapolja nisu gubili vreme. Pod Lipovom je vladao kaos. Seljaci su se raširili na prostranom platou oko grada, a oko vatri krčkali su se kotlići sa ovčetinom. I dalje su dominirali pešaci sa tek manjim konjičkim odredom. Ognjen mu saopšti da se broj povećao pa ih sada ima oko 3500. Jedino su se redovno održavale straže oko velike gradske kapije. Te noći ponovo posla čamac niz Moriš, predhodno ga najavivši. Poruka za Petrovića je bila usmena. Javljao je grofu da kad oni naredno jutro napadnu, neka krene i njegova konjica. Petar Petrović mu javi lučama da prihvata.

Ceo dan je protekao u pripremama. Seljaci skoro da nisu ni odlazili u patrolu. Šenlučeći gađali su primitivnim bacačem kamena gradska vrata i jedina sreća je bila u tome što se nisu trudili da gađaju jedno mesto, već su birali cilj kako kome padne na pamet. Sve topove Doža je odvuкао prema Temišvaru. Uveče Jovan okupi svoje ljude na poslednji dogovor i naredi kako će se napasti.

Još je bio mrak. Kad proceni da je Cvetko mogao uraditi posao krenuše po grupama lagano jašući. Počelo se razdanjivati. U daljini ugleda konje. Pokaza ih Ognjenu a ovaj potvrdi da je shvatio. Napad je bio silovit ali ovog puta Jovanovi ljudi se nisu mislili povlačiti. Bilo ih je suviše malo, a "krstaša" suviše mnogo da bi iznenađenje moglo biti potpuno. Jer dok su prvi padali drugi su dolazili sebi i zgrabili oružje. Sva sreća što je od sinoć bilo mnogo mamurnih, pa je njihov otpor bio slabiji. Jovan je još nešto znao. Mađar bez obzira u kakvoj se opasnost nalazio neće mačem ili sabljom ubosti konja. Sada se sve to potvrđivalo. Jovan je projurio kroz gomilu probuđenih i onih koji su još ležali ne shvatajući šta se dešava. Cilj mu je bila kapija grada. Ognjen je sa stotinak konjanika uleteo u privezane konje i konjanike koji su bili vični jahanju, ali mnogo manje spremni na borbu. Izabrao je najlošije mesto gde će udariti jer su baš na tom delu bili najspremniji da pruže

otpor. Veština je bila presudna, ali je “krstaša” bilo mnogo. Jovan vide da mu ljudi padaju. Već htede narediti povlačenje kad se gradska kapija otvori i Petrovićevi konjanici najpre lagano otvoriše brešu a onda jurnuše pored Jovana na napadače. Petar Petrović je bio na čelu svoje konjice. Sada je prvi put imao priliku da se uveri u hrabrost i sposobnost grofa Petrovića. Ljudi su mu bili odlično obučeni i radili ono što im je on naredio. Jovan poteže na levo, da pomogne Ognjenu. Cvetko odmah shvati manevar mada je bio okrenut u drugom pravcu i njegovi ljudi disciplinovano krenuše za njim. Ali ne i svi Jovanovi. Zaneti bitkom, krenuše nekim drugim putevima, a nije bilo vremena za čekanje. Ognjen se i pored uspešnog ispada grofa Petrovića, nalazio u teškom položaju. Broj ljudi mu se osetno smanjio, a seljaci su spretno dugim motkama pogađali konjanike i ubijali ih odmah čim bi pali na zemlju. Jovan srećno odbi jedan dugi štap, raspali napadača pljoštimice po leđima i ovaj pade. Stigoše do Ognjena koji je nemilosrdno delio udarce desno i levo ali obruč samo što se nije zatvorio. Začas ga razbiše i Ognjenovi ljudi malo odahnuše. Seljaci se počеше povlačiti. Svi zajedno pojuriše ka Petroviću. Sada je već pobeda bila vidljiva.

Dojahaše jedan do drugoga. Petrović je bio okrvavljen, ali vidno radostan.

- Gde ste do sada, već sam hteo da se povučem ?

Petrović mu pokaza na četu koja je taman izlazila iz grada.

- Muku sam imao sa onom kukavicom Krupnikovićem. Sve je činio da krenem što kasnije, bojeći se da ostane sam u gradu. Sada je tek na svome.

Jovan se bolje zagleda.

- Šta on to radi ?

Komandant Lipove je počeo seći ljude na zemlji koji su se pridizali i ranjenike. Jovan pocrni. Dreкну Cvetku.

- Dovedi mi tu budalu!

Cvetko pozva nekoliko momaka i odjaha. Potcenio je Krupnikovića. Ni na kraj pameti mu nije bilo da posluša. Ali ovog puta on je natrčao na tvrd orah. Začas tridesetak Jovanovih momaka opkoli grupu. Psujući, užarenih očiju, Krupniković dojaha do Jovana. Ovaj ga pusti da gušeći se od silnog besa kaže šta ima. Razumede samo da je on komandant i da sve treba pobiti i povešati. On o tome odlučuje jer mu je kralj to pravo dao. Jovan ga preseče u pola reči.

- O njima odlučujemo grof Petrović i ja. Ti budi ovde ili idi u grad na volju ti, ali dirneš li samo jednog čoveka, neće valjati.

Krupniković ništa nije naučio. Naprotiv!

- Znam ja dobro tebe. I ti ćeš zajedno sa svojim na granu. Dosta mi je tebe i tvojih razbojnika u mom gradu. Skloni se jer pravda mora biti zadovoljena.

Jovan naredi konjanicima da sjašu. Ljudi se međusobono pogledaše, ali

mrki pogledi ih uveriše da bi to bilo najpametnije.

- Ti se zapovednik, eto i konja i oružje imaš, sad idi pa kolji koga hoćeš, ali sam.

Peneći se od nemoćnog besa Krupniković odjaha ka gradu. Povukoše se van bojišta da bi sa male uzvišice gledali kako se seljaci povlače i beže. Osećajući da neće biti osvete, poneki je pomagao ranjenom drugu da se izvuče. Jovan odluči da ne ide u poteru. Ako budu imali mozga seljaci će kući. Samo konjanike zadrža a ostale pusti. Petrović se složio. Na bojištu je ostalo dosta Jovanovih ljudi. Naredi da se ranjeni nose na imanje a pali da se pokopaju. Petrović ga je ćutke gledao.

- Pedeset ljudi ti je ovde glavu izgubilo, a ti ih puštaš da se razbeže.

- Zavedeni su, pijani i celog veka mučeni, a sada i lagani. U njima su govorile životinje a ne ljudi. Već sada su oni ljudska bića. U boju mi nije žao ni udariti ni ubiti, ali ovako možeš samo biti veća životinja od njih ako im glave poskidaš. A ni vi niste sekli one ranjene.

- Nisam. Šta ćemo sada ?

Jovan mu kratko prenese Zapoljinu poruku.

- Nema nam druge idemo na Arad.

Petar Petrović zadovoljno prihvati. Lako prebrojaše da mogu računati na 400 konjanika. Jovan mu onda ispriča šta je dogovorio sa Zapoljom. Petroviću je odgovaralo. Iste večeri Cvetko probra nekoliko momaka i sa Jovanovom porukom posla ih prema jugu sa zadatkom da nađu Radosava. Ostali već narednog jutra osvanuše pred Aradom, rašireni da bi ih izgledalo što više. Rasporediše se oko grada a glavninu postaviše tako da mogu lako udariti na one koji pokušaju izaći napolje. Nisu očekivali nikakav ozbiljniji prodor. Oni u gradu su se osećali sigurnim. Moglo ih je biti najviše hiljadu, možda i par stotina više. Ostali su otišli ka Lipovi. Cvetko se pobrinuo da patrole budu daleko od gradskih zidina, a Ognjen je vodio računa o blokadi grada. Hranu su lako rešili. Trećeg dana stiže jedan od Cvetkovih momaka i javi da je Krupniković organizovao poteru i posekao sve one koje je uhvatio. "Najmanje dvesto ljudi". Jovanu udari krv u lice. Grof ga jedva odgovori da ne krene odmah u Lipovu. Sa njim stiže i Zapoljin izaslanik sa porukom da grof sa svim raspoloživim snagama krene prema Temišvaru. Grof sad već nije imao izbora. Kratko se posavetova sa Jovanom pa na čelu 250 konjanika krenu još istog dana prema Temišvaru.

Temišvar je odjednom postao centar bune i oko njegovih zidina sve se lomilo. Kao da su sve sukobljene strane imale samo jedan zadatak, stići do Temišvara, jedino su im ciljevi bili drugačiji. Doža je ovamo krenuo još početkom jula, gomilajući vojsku, ali dovlačeći i zaplenjene topove. Svim slobodnim jedinicama bilo je naređeno da krenu prema gradu. Bio je ubeđen da će masom

uspeti da razbije tvrđavu. Unutra su se nalazila vlastela koje ni bog ranije nije mogao sastaviti zajedno. No imali su poverenja u tvrde zidove grada pa su u njega izbegli zajedno sa svojim vojnicima. U odnosu na Dožinih tridesetak hiljada ljudi, ipak je to bila kap u moru. Uz to je Doža znao ratovati pa je odmah presekao sve izlaske iz tvrđave. Tako je pomoć odbrani mogla doći samo spolja. Unutra Batori je snagom autoriteta organizovao odbranu grada nemilosrdno uništavajući sve one koji bi i za tren posumnjali u ispravnost njegovih postupaka. Time je pojačao snagu odbrane.

Prvu bitku pred gradom Batori je rešio u svoju korist. Doža je pre napada uvek tražio da mu se predaju ključevi grada i svi će sačuvati žive glave. Batori to glatko odbi, a Doža kao što je to i do sada radio naredi masovni napad na grad. Njegovi ustanici vešto počеше prelaziti preko dubokih šanaca koji su okruživali grad sa namerom da na kapiji izvrše glavni proboj. Kad ih se već mnogo okupilo, uraganska paljba iz topova sa bedema, slisti sve koji su bili u blizini, a Doža se u nemoćnom besu zakle da ni jedna živa glava neće izaći iz Temišvara. Više nije napadao, sada je dovlačio topove i čekao da mu se ljudi prikupe samo podgrevajući mržnju među ustanicima. Kad konačno njegovi topovi počеше delovati prošlo je već nedelju dana, bio je već deseti juli. Doža tada još nije znao da mu je vreme najveći neprijatelj.

Radosav je pod zidinama Temišvara bio 12. jula. Predhodno je prošao kroz srpski Bečkerek, bez borbe jer su vlastela odavno pobegla, a srpski živalj mu nije bio neprijatelj, naprotiv. Doža koji je tada već znao za pokrete snažne Zapoljine vojske, odredi Radosava da bude među onima koji će je dočekati. Čelnik tek sada nije znao šta da radi. Ipak zauze bojni položaj prema severu, skoro potpuno van mase ostalih pobunjenika. No dilemu o tome šta da radi razreši te noći Jovanov izaslanik koji je slučajno saznao gde se Radosav nalazi i uspeo da stigne do njega. Jovanova poruka je bila kratka "Izvlači se jer to nije naša bitka. Možeš prići grofu Petroviću koji se uputio tamo, ili kreni prema Aradu gde se ja nalazim". Čelnikovi ljudi su ujutro bili spremni. Kad Doža stiže sa odredom u obilazak položaja, Radosav je bio otvoren "Ja se povlačim, ovo nije moja bitka. Neću ni protiv tebe jer sam se do sada borio na tvojoj strani, ali ovo nije rat za krst, ovo je uništavanje zemlje". Još Radosav nije ni završio, a Doža naredi da se svi pohvataju. No precenio je svoje snage a još više nevične seljake Đerđa Sekelja. Pod borbom, Radosav uspe da uzjaše i sa svojim ljudima odstupi prema severu. Doža nije smeo da naredi poturu jer mu je svaki čovek trebao. Dosta čelnikovih ljudi bilo je ranjeno a i on sam je imao dubok ubod mačem kroz butinu. Na nepuna tri sata od Temišvara Radosav nabasa na grofa Petrovića. Kratko mu ispriča kakva je situacija pod gradom i šta se dešava kao i ono što je on uradio.

Grof ga uputi prema Aradu ka Jovanu. Još istog dana stigao je do Jovana, a ovaj srećan što ga vidi, zaboravi mu bilo šta zameriti.

Zapolja je za to vreme odlučivao sudbinu bune. 15. jula napao je sa svom svojom vojskom “krstaše” pod Temišvarom. Odlučujuću ulogu imao je grof Petrović. Odnos snaga je u tom trenutku bio u korist Dože, ali Zapolja je imao više konjanika i mnogo bolje izvežbane ljude. Konjica u tvrđavi pod Batorijevom komandom takođe je bila nadmoćnija od ustanika. Jedino na šta je Doža mogao računati bila je brojnost. I on ju je u prvim satima bitke koristio. Njegovi ljudi pokazivali su neviđenu hrabrost suprostavljajući se Zapoljinoj konjici. Prvi put oko podne kad je bitka bila u punom jeku izjahaše konjanici iz tvrđave i svom silinom udariše po boku ustanika. To odmah dovede do pomeranja na ratištu, ali ustanika je još uvek bilo dovoljno da dugim kopljima odbiju napad i prisile Batoria na povlačenje. Upravo u tom trenutku dok su bili zabavljeni ispadom iz tvrđave, poput vihora uleti srpska konjica Petra Petrovića. Poput golemog talasa, čistila je sve pred sobom, krčeći put prema zapovedniku. Jedan od Dožinih komandira pokuša sa svojom konjicom parirati, ali bez uspeha. Ostao je ispod konjskih kopita. U tom silnom naletu gde je 250 Srba delovalo kao da ih je pet hiljada, počеше se kolebati i redovi ispred samog Dože. No bitka nije bila završena jer Doža hrabro stade na čelo svojih ratnika, pa i pored rane, nastavi da se bori. Petrović videći ga, a osećajući i sve veći pritisak Zapoljinih snaga, nastavi prema njemu. U toj užasnoj seči ranjeni Dožin konj se prope, a ovaj pade na zemlju. Grof jedva zaustavi jednog od svojih da ga odmah ne poseče. Sa Dožom, počеше se lagano povlačiti a Zapoljine snage nastaviše da deluju. No vest o Dožinom zarobljavanju već je za kratko vreme stigla do svakog njegovog borca i sve kao da se okrenu. Više to nisu bili hrabri ratnici koji su голу ruku poturali pod sablju, već uplašena rulja u koju se uselio strah. Tek oni desetnici koji su uspeli sačuvati bistru glavu i znali komandovati, nastavili su da pružaju otpor. A onda ponovo iz tvrđave izjaha Batori pa se i on pridruži opštem klanju. Tek uveče bitka je bila privedena kraju a na bojištu više niko nije pružao otpor.

Zapolja nije stao ni kad ih je razbio. Terao je svoje ljude do iznemoglosti, dok većina seljaka nije bila ubijena ili zarobljena. Isto je to radio i Batori na drugoj strani, a krvlju opijeni velikaši sada su naplaćivali svoj strah. Ni jedan ranjenik na bojištu nije pošteđen. Do jutra polja ispred Temišvara utihnula su. U zoru, klanje je nastavljeno, ali ovog puta onih zarobljenih. Preko pet hiljada ljudi mučeno je pa vešano ili naticano na kolje. Samo su jauci odjekivali tvrđavom i raskalašan smeh ljudi opijenih tuđom krvlju. Jedino su nakratko pošteđeni Doža i nekoliko njegovih najbližih zapovednika, koje je on već zvao vojvodama. Oni su ostavljeni za kasnije. Od velike Dožine množine nije ostalo skoro ništa, a pre

napada imao je tri puta više ljudi od Zapolje. Deo seljaka se ipak uspeo spasiti.

Sve to grof Petrović nije video. Odmah nakon velike pobeđe, kad je otpor već bio slomljen zatražio je i dobio dozvolu da se povuče pravdajući to velikim brojem ranjenika u sopstvenoj vojsci. Zapolji kome nije trebao pratilac u pobeđi, rado ga otpusti, pa je tako grof izbegao da vidi ono od čega se sam grozio. Nije video ni na kakvim je groznim mukama završio Doža dok su ga mučili do ivice ludila, ludi kao i onaj kojeg su mučili. Završio je go na usijenom gvozdenom prestolu sa usijanom krunom na glavi umirući u stravičnim mukama.

Pojačan Radosavom Jovan je konačno probio blokadu Arada i upao u grad. U odlučnom momentu u pomoć stiže i grof Petrović. Tri dana se vodila bitka za svaku stopu, a ustanici sad već svesni toga da milosti nema do poslednjeg daha su branili život. Jovan nije hteo zarobljenike. Ono što je pobeglo puštao je da odmakne, a ranjenike niko od njegovih ljudi nije ni takao. Poslednjeg dana bitke iz Temišvara stiže Zapolja sa vojskom. Srdačno se pozdravi sa grofom Petrovićem, a Jovanu pruži ruku.

- Sve si uradio kako sam naredio. Ovo ti neću zaboraviti. Sada moji ljudi preuzimaju opsadu, a tvoji neka se odmore.

Arad je izdržao još samo jedan dan. Klanje je trajalo neprekidno. Zapolja nije hteo zarobljenike a Jovan je bio preneražen okrutnošću velikog vojvode. Na kraju uradi ono što i pred Temišvarom, poveša tristo zarobljenika a dvesto nabi na kolje. U suton trećeg dana pozva Jovana na večeru. Tamo je već sedelo desetak ljudi među njima i grof Petrović. Jovan se začudi kad vide da je tu i Krupniković. Digoše se zdravice u znak pobeđe. Krupniković je bio u svom elementu. Najpre je hvalio hrabrog i velikog Zapolju o čijem će junaštvu "pevati deca u kolevci" pa bez obzira na Petrovića i Jovana ispriča priču o svom junaštvu i hrabrosti.

Usred večere Zapolja se preko stola obrati Jovanu

- Kažu mi da si puno neprijatelja pustio da ode.

Jovan je znao odakle vetar duva.

- Kako sam ih ja vojvodo mogao pustiti kad po onoj priči od malopre u bici nisam ni bio.

Zapolja se nasmeja. Osmeh je odudarao od njegovih postupaka toga dana. Bio je srdačan smeh mladića, pun radosti i života.

- Dobro kažeš. Kad se nisi ni borio! A hvala ti što me ne podsećaš da sam ti rekao da radiš onako kako misliš da je najbolje. A ti junače moj - obrati se Krupnikoviću - uradio si baš ono što sam ja naredio. Pobio si sve koje si uhvatio.

Krupniković je bio siguran da je na dobrom putu. Uostalom gledao je celog dana šta Zapolja radi. Za nikog nije imao milosti.

- Preko 300 razbojnika i ubica - ponosno izjavi.

Osmeh polako poče da nestaje sa Zapoljinog lica.

- I kažeš da ti je moje naređenje preneo grof Petrović.

- Nije grof, no sam ja to uradio po tvojoj želji.

- Ali ja to tebi nikad nisam naredio - pa pokaza na Jovana.- Ni njemu.

Samo sam mu dao ovlašćenje da tako može uraditi. A on je postupio onako kako je mislio da je najbolje. Nije prekršio naređenje, ali je trebao korov očistiti do kraja. Kao ja danas.

Krupniković sada nije bio siguran da nije otišao predaleko, ali na sreću Zapolja se već okrenuo drugoj priči, pa nije mogao objasniti ono što je mislio. Večera se privodila kraju. Jedan po jedan polako su napuštali prostoriju.

- Možda si ti u pravu, ali nije se smelo ništa prepuštati slučaju.- Jovan je znao da misli na one silne pobijene. - Sada ću biti blaži. Jakšići su se vratili u Nadlak. Neka sami počiste svoje dvorište, a ti pođi sutra u Lipovu. Ako ti neko od vlastele zatraži pomoć, pomози. Ja ću sa vojskom prema Segedinu. Javiću ako mi budeš trebao.

Večera je bila završena !

Ništa nije izgledalo toga leta kao pre. Opšti kaos nastao je delom zbog prolaza ustanika, a još više zbog nerada. Njive su bile puste i zapuštene jer nikakvi prolećni radovi nisu urađeni. Lipova je u odnosu na Arad dobro izgledala. Zidine su izdržale opsadu, ali je sve van njih bilo uništeno. Miljama unaokolo nije bilo ni jedne glave bilo koje stoke, a Jovanov posed mada nije bio spaljen bio je mnogo oštećen. Čak je i drveće oko kuće bilo isečeno. Jovan pusti ljude da odu do svojih kuća i obiđu rodbinu i prijatelje a njega je već hvatala nostalgija za Lenom.

Kad na kolima ugleda Leninog Tomu, krv mu se sledi u žilama. Čuteći ga je pratio dok su kola prilazila. Izraz na licu mu je govorio sve. "Ubili su je ustanici i sve spalili", Tomo tiho zajeca. Nije ni pokušavao sakriti suze. U Jovanu se nešto slomilo. Lice mu samo postade bleđe i tek je dobar posmatrač mogao zapaziti da se nešto strašno dogodilo. U sebi je bezglasno ponavljao "Zašto, zašto". Nije nikom ništa ni pokušao da objasni. Samo se skloni u sobu. Kad ujutro izađe na svetlo dana u kosi mu je bilo nekoliko sedih vlasi, a duboka bora kao da mu je preko noći urezana na licu. Navikao se već da podnosi udarce, ali ovaj je bio težak. Kad Ognjen dođe izdade mu zapovest kao da se ništa nije desilo, ali mu naloži da ako još neko ima nešto da pita neka se danas snađe sam. Tek oko podneva upita za Tomu. Rekoše mu da je otišao. Niko nije znao kuda. Ponudiše se da pođu za njim, ali Jovan odbi. Toma je svoj put izabrao. Do tada Lene se prisećao po nekom postupku, ili detalju koji je za nju bio vezan. Sada mu je bila stalno u mislima. Trećeg dana naredi da se krene u planinu. Probra nekoliko ljudi i sa njima

odjaha. Hteo je da nešto radi što će mu odvući pažnju od Lene i smrti.

Prema onome što su mu javljali stado ovaca samo se umnožavalo. I junad je dobro izgledala. Odluči da obiđe gradskog kapetana pa svrati do Krupnikovića. Bio je ljubazan i udvoran. Čak i takav kakav je, bio je bolje rešenje od nekih koji bi mogli doći na njegovo mesto. Odmah mu reče da će dobiti malo stado ovnova i jalovica, pa neka sa njima radi šta mu je volja. To još više raskravi kapetana, a možda je pomogla i rakija koju je često prinosio ustima. Sve ga je interesovalo pa je bolje znao ono što se sada dešava od Jovana. Dožina buna još nije bila završena, bar ne za seljake. Velikaši su krenuli u obračun sa onima koji su im nasrnuli na imanje. Nastala je nemilosrdna seča, mada niko više nije davao otpor. Kao da je cela Mađarska bila opijena ljudskom krvlju. Čitav jedan sloj društva uništavan je. Bila je dovoljna sitnica, poput sumnje da je neko iz tog sela bio u “krstašima”, pa da celo selo bude uništeno.

- Zapolja je sve očistio do Segedina. Nikoga na životu nije ostavio - pričao je Krupniković - Sada je u južnoj Mađarskoj. U Erdelju je gore nego što je on radio. Plemići sve redom uništavaju. Jedino još nešto ima Dožinih pristalica oko Velikog Varada, ali ka njima je već krenula vojska. - Kao da će ga neko čuti počeo govoriti tiše - Puno seljaka je pobijeno. Neće ko imati raditi zemlju. I ono što je posejano, uništeno je, biće gladi. Kažu da stoke nema nigde unaokolo. Zima nije daleko a o ogrevu niko ne misli. Bojim se da će mnogo naroda postradati. - Krupniković je izgleda iskreno govorio ono što je mislio. - A kako je kod tebe. Sve kuće su spaljene a u gradu nema mesta sem da ih smestam u crkvu. Ne znam šta ću sa tolikim narodom.

Jovan je o ovome razmišljao i tu kod kapetana mu pade na pamet prava ideja. Uveče je sa Radosavom i Ognjenom dugo o tome pričao. Na kraju se dogovoriše. Deo ljudi će krenuti uzvodno na seču drveća a drugi deo će dočekivati debla na reci, vaditi ih iz vode, obrađivati i praviti ono što se može brzo uraditi da bi se narod smestio. Nakon deset dana napornog rada, poslaše prve balvane niz reku. Mukotrpan posao se i dalje nastavljao jer je trebalo obezbediti i ogrev za zimu. Hladni dani su stigli sa septembrom. Zabavljeni svojim poslom, nisu obraćali puno pažnje na sve ono šta se oko njih dešavalo. Imali su još toliko vremena da kuće dobro oblepe blatom i krovove tako učvrste da ne propuštaju kišu. Svi su bili na ovom poslu ali sa oružjem u blizini. Jedino je Cvetko imao slobodu kretanja, neprekidno obilazeći okolinu i ispitujući sve ono što je mislio da je sumnjivo.

Kraj septembra ponovo je bio topao. Jovan se baš zatekao kod svoje kuće kad ga iznenadi topot konja. Prepozna jednog od erdeljske vlastele i svog “starog prijatelja” Ištvana Batorija. Samouvereno dojaha do Jovana i ne pomišljajući da

sjaše.

- Sekao si moju šumu - glas je bio arogantan i samouveren - zbog toga se visi. Ti nećeš ako mi doteraš 300 ovaca i drugog duga prema meni nemaš. Ali što pre.

- A ko si ti ?

- Znaš ti dobro ko sam ja, ali je dobro da ne moraš bolje da me upoznaš. Neću ti ponavljati. Doteraj ovce i više sa tobom nemam ništa. U suprotnom... neće ti ni Zapolja pomoći.

Već se htjede okrenuti.

- Nećeš dobiti stoku !

Jahači staviše ruke na mačeve. Istvan Batori kao da preču šta mu je Jovan rekao

- Sada je cena 350 ovaca, a ako ja dođem oteraću sve.

- Neće to biti ni malo lako !

Jovanovi ljudi su već pristizali. Deo je u rukama držao lukove, a najviše njih mačeve. Sa svojih dvadesetak ljudi, teško da se mogao meriti sa njima. Batori se osvrnu. Nije sumnjao da ovi ljudi znaju da upotrebe oružje koje su držali u rukama. Bes je u njemu rastao. Čvrsto povuče konja kao da će napred, ali se u poslednjem trenutku predomisli i okrenu nazad. U očima mu je blistao ludački sjaj.

Jovan sutradan odjaha sa Radosavom u planinu. Kad su se nakon sedam dana vratili imali su šta da vide. Većina novih kuća bila je u zgarištu, a njegova, najveća na imanju, potpuno je uništena. Ognjen je bio ranjen ali živ. Batori je pre tri dana dojahao sa pedeset konjanika i počeo da seče sve koji su držali oružje u rukama. Nije poštdeo ni žene koje se nisu sklonile. Ono malo ljudi pod oružjem žestoko se borilo, ali tek toliko koliko da se nejač može skloniti. Na kraju su većinu novih zgrada spalili. Iz njih je ostalo dvadesetak leševa i desetina teško ranjenih.

- Idemo na njega - kratko će Radosav.

Jovan odmahnu. Batori ih je očekivao. Bio je siguran da će doći i da Jovan ovakvu uvredu ne može otrpeti. Jovan kao da se okamenio. Imali su još toliko vremena da zajednički naprave veliku kuću i unutra smeste najugroženije. Po prvom snegu u logor dojaha Cvetko sa svojim ljudima. Stoka je bila u pećini a da li će preživeti zavisilo je od dužine zime. No bar je bila bezbedna. Do njih do proleća niko neće moći sem vukova. "Ne mogu ni oni zbog palisada na ulazu". Jovan pomisli da bar nešto ide kako treba. Ali u Lipovi ništa nije valjalo. Odmah posle pobune po Ugarskoj je izvršen egzodus seljaka. Biskup Bakoci je služio misu zahvalnicu bogu, a velikaši su i onako mala kraljeva prava još više smanjili.

Jedino što je Jovana moglo radovati bilo je jačanje Zapolje, koji se pretvorio u neprikosnovengo vladara Erdelja i jednog od najjačih plemića Mađarske.

Pred Božić Jovan dobi poziv od Petrovića da dođe u Arad. Dočeka ga kao sebi ravnog.

- Prođe i ova pošast. Bogu hvala Božić ćemo dočekati u miru - Petrović je ipak bio zabrinut - Nešto mislim da je ova buna vražja rabota. Svuda oko nas seljaci su uterani u mišju rupu. Meni neki zameraju da sam popustljiv i da moram više stegnuti. A šta da stegnem kad je i onako sve popaljeno, a stoka poklana. Kako li će proživeti do proleća. Dosta sam stoke izdao, ali bojim se da neće biti dovoljno. Čeka nas glad.

Jovan je znao da govori istinu. Video je bedu seljaka. Sam se nadao da će njegovi pregurati nekako do proleća a tada će već biti lakše. Imao je dosta stoke.

- Kad ogreje proleće prodaćeš mi jedno stado ovaca za priplod. Znam da ih imaš dosta i da si ih negde sklonio da prezime. A sve nešto mislim da ne bi bilo loše kupiti stado junadi.

Razgovor je morao doći na Batoria. Petar je čuo sve šta se desilo, a da ga Jovan o tome nije obavestio. Imao je znači svoje izvore.

- Pametno si postupio što nisi krenuo za njim. On računa da ti imaš stotinak boraca, pa je zato lako udario. Ali da si ga stigao bog ti ne bi mogao pomoći. Zapolja tek mora da lomi jednog po jednog velikaša, a to je sada najteže. Svi hoće da budu vojvode, a na svome se ponašaju kao kraljevi. Ni na kraj pameti im ne pada da se bilo kome pokore. A ti da si dirnuo Ištvana Batoria, svi bi krenuli na tebe - čutali su i pili vino.- Do neba sam te nahvalio Zapolji. Kaže da takve vukove voli imati kraj sebe, a ne voli kad su protiv njega. Mlad je i hrabar. Stari Stjepan je bio nemilosrdan, ali je uvek znao kada i u koga treba udariti. Zato radi po svome, ali Zapolji nikad ne pokazuj zube. - Priča se oteгла do duboko u noć. Jovan te noći sa zadovoljstvom leže u pravu postelju. U snu mu se kao i svake noći javila Lana.

Sneg je prekrivao Arad i okolinu. Dođe i Badnji dan. Do kraja godine ostalo je još sedam dana⁴. Sva sela u okolini Arada bez obzira na nedostatak hrane, mirisala su na pečenicu. Kod Mađara takvog običaja nije bilo, ali su i oni sa nestrpljenjem očekivali Božić. Monah Danilo se pridružio ukućanima. Danas je gospođa Jelena po prvi put sedela sa suprugom i gostima. Svi popiše po rakiju i doručkovaše oskudni, posni obrok.

Danilo je hvalio domaćina.

- Nije u našoj veri običaj da se pečenica ovako priprema kao što ti to radiš, ali bog će ti oprostiti radi tvoga čestita srca.

Znajući za nemaštinu, grof je naredio da se nešto pre ponoći počne vrtiti

pet junaca na ražnju, namenjenih onima koji dođu. Delice se besplatno i sigurno će koliko koliko obogatiti božićnu trpezu. Jedno će se podeliti ljudima u kaštelu, a ostalo narodu. Grof je već ispekao božićnu pečenicu, prasca od 50 kila. Lično je nadgledao kako se peče uživajući u samom ritualu i sam odnoseći momcima vruću rakiju. Svaki put ih je opominjao da ne sme biti premasno, pa su momci znajući njegov ukus okretali prase skoro sedam sati, primičući i odmičući žar već kako je trebalo.

- O tebi Jovane mnogo mi je pričao brat Maksim - započe monah - Kaže da si bogoljubiv i načitan. Mislio sam te svakako na proleće obići u Lipovi.

- Moja vrata su za vas uvek otvorena. Nego jesi li i ti iz naših krajeva?

- Misliš zbog imena... Nisam. Ja sam iz Raške. A ovo ime sam dobio kad sam se zamonašio, zavetujući se da ću slediti primer arhiepiskopa Danila drugog Srpskog. Bio je najveći sledbenik Svetog Save. Njegove knjige sam čitao, jezik učio. Napisao je žitija svetih kraljeva Uroša, Dragutina i Milutina i presvetle kraljice Jelene. A najveći putokaz su mi bila žitija srpskih arhiepiskopa, gde sam se na delima velikih, učio mudrost.

Uveče sluge pozvaše u veliku trpezariju. Petar Petrović posadi Jovana sa desne strane. Tiho su razgovarali kad se začu lupanje na vrata. Dvojica sluga unesoše badnjak i postaviše ga na njegovo mesto na ognjištu. Petar sa ženom i dvoje dece priđe mladom hrastu pa poljubi jednu granu a to isto učiniše i deca "Dobro nam došao badnjče". Jedan od ona dva momka pruži mu rukom u rakavici, poveći iver. Drugi priđe sa bakarnim sudom punim vode. Grof se prekrsti pa onaj iver spusti u vodu. Onda izvadi dva dukatića i svakom momku dade po jedan. Obojica izadoše pa se uskoro vratiše sa sitnom trinom od pšenice. Razbacaše je po jednom delu prostrane trpezarije a gospođa Jelena iz već pripremljene kotarice razbaca po toj slami orahe, lešnike, suve šljive, jabuke. Domaćin sa sinovima i monahom pristupi tada badnjaku i pripali ga. Hrastovina zamirisa po prostoriji i odmah poče iskriti.

Tek sada gospođa Jelena dade znak slugama da unose večeru. Sve je bilo posno, ali se i pored toga trpeza brzo napuni. Jovan još nikada nije toliko posnih jela video na jednom mestu. To naglas reče, a gospođa Jelena to shvati kao kompliment jer je sve rađeno po njenim naređenjima. Od mesa jedino se služila riba i to smuđ, som i šaran. Domaćin je izgleda posebno voleo šarana jer sluge pred njega staviše veliku dobro ispečenu ribu.

Razgovor se produži do duboko u noć. Nešto pre ponoći vlastelin se uputi do golemih ražnjeva na kojima su se okretali volovi i oko kojih se već sada bila okupila masa sveta, a odatle se u pratnji supruge, monaha i Jovana uputi u crkvu na ponoćno bogoslužjenje.

Božićni dan osvanuo je hladan, ali bez vetra. Monah protumači da je to dobro. Mudrost je crpio iz vekovnog verovanja naroda.

- Zelen Božić, beo Uskrs. Ako nije snega o Božiću, biće ga kad mu vreme nije. Bolje Božić kužan nego južan.- Zadovoljno konstatova da je vreme baš takvo kakvo treba da bude. Ako bog da, godina će biti plodna.

Celo pre podne domaćin je dočekivao goste. Sa jednim je bio srdačan i šalio se, sa drugim ozbiljan, ali sa svakim druželjubiv. Jovan je učestvovao u svim tim razgovorima kao počasni gost, svestan da ljude interesuje njegovo prisustvo u grofovima dvorima. Hteli su da čuju i njega. Domaćin jedan razgovor ipak prekide. Započela je priča o Jakšićima i čim ljudi posprdno počеше pričati o njihovom "srpstvu", Petrović usmeri razgovor na drugu stranu, tražeći da se o toj vlasteli tako ne priča. Sa zvukom crkvenog zvona započe ručak. U prepunoj trpezariji menjala su se jela jedno za drugim. Ručak se otegnu dobra tri sata, pa se Jovan skoro iskrade, obiđe svoje momke i povuče u svoju sobu. Smerno se pomoli bogu i zahvali mu se što je dočekaov ovaj sveti dan.

Tako prođe Božić. Već sutra počesh ozbiljni razgovori. Grof Petrović je znao mnogo više nego što je protekla dva dana pričao. Sedeći sa probranim gostima iznebuha reče da će ove godine Zapolja do Nandorfehervara pa onda dalje na Turke. Ništa još nije gotovo, ali erdeljski velikaš se priprema i naoružava. No on neće voditi kuruce, već pravu vojsku sastavljenu od probranih boraca velikaša i naravno sopstvene snage.

- Ubeđen je da Turci nisu ništa i da ih može tući i odbaciti od Beograda. Možda ih čak može goniti i do Niša pa tamo praviti granicu. Svi će dati vojsku jer mu se niko ne može suprostaviti, a pohod će finansirati crkva.

U salonu nastaje tajac. Grof je zamišljeno gledao ispred sebe i ne pomišljajući da izriče svoj sud. Znao je on dobro da još ništa nije gotovo, ali je isto tako znao snagu i upornost erdeljskog vojvode. Ako je on odlučio da krene, teško da mu se neko može suprostaviti, a crkveni velikodostojnici će teška srca, ali ipak rado dati novac za troškove ratovanja. Sa sebe moraju sprati ljagu a ovo je način da to urade brzo i lako. Jovan prvi prekinu tišinu:

- Idu li Srbi?

Grof je ćutao. Kao da je svesno primio na sebe svo breme srpskih muka. Znao je on dobro šta znači vojevanje po Srbiji i koliko ih se sa tog puta neće vratiti, ali i to da ako on krene, drugi srpski velikaši nemaju izbora, moraju i oni.

- Dragi moji prijatelji, mislim da namamo nikakav izbor. Ako se bude išlo u rat, ratovaćemo i mi. Nema nam druge. A ako već bude tako ne govorite nikom šta mislite jer i zidovi imaju uši.

Jovanu bi drago što će na Turke, ali ništa ne reče. Ostadoše na tome da će

grof biti taj koji će Srbe pozvati pod zastavu, a ako se nešto značajno bude dešavalo, svi će znati. Sad treba okupljati ljude i čvrsto ih držati u disciplini. Tako se i rastadoše, svako sa vojim mislima.

Gazda Ištvan se silno obradova kad mu dođe Jovan sa malom pratnjom. Najpre ga izljubi pa tek kad popiše malo vina, moglo se razgovarati. Gazda Ištvan je na svom posedu malo šta zatekao. Najpre su mu robu razvukli seljaci a ono što je ostalo, "očistila" je vojska. Sedeo je na nekoj visokoj dobro postavljenoj stolici poput biskupa, jadajući se kako je osiromašio i sad se može jedino ubiti jer drugog izlaza nema.

- Ta gospoda plemićka nikada me nisu primali u svoje društvo, a ja se nisam mnogo ni trudio da u njega uđem. Ali sad kad je trebalo tražiti pare za borbu protiv ustanika, dolazili su mi i oni koji treba i koji ne treba. Sve su mi razvukli i sada sam na prosjačkom štapu. Nisi me trebao spasavati nego pustiti da me seljaci dotuku. Ništa nemam i ne znam kako ću dočekati proleće. A kako se hranim ko ptičica, dobro sam još i živ.

Jovan pogleda u pozamašni trgovčev stomak pa mu ozbiljno ponudi kao pomoć nekoliko dukata. Ovaj ga pogleda ispod oka pa se obojica nasmejaše. Nije gazda Ištvan jeftino prošao, ali je i dalje bio daleko od prosjačkog štapa. Jovan mu ispriča ceo razgovor sa Petrovićem. Trgovac se odmah uozbilji: »Ne treba vruga izazivati ako ti ne smeta« bio je njegov lakonski zaključak. »Ako te ne diraju, ne diraj ni ti njih, bolje je trgovati pa svima dobro«.

Obojica ni sami nisu bili svesni toga koliko su u pravu. Turcima Evropa nije bila prioritet, imali su oni svojih drugih briga, a na sever i onako nisu rado išli. Krvavi Selim ratovao je po Sredozemlju, trudeći se da učvrsti ono što njegovi predhodnici nisu. Pri tom nije birao sredstva. Njegov nastup u Bosni pokazivao je da hrišćanin mora pognuti glavu pred Turčinom, a za sve koji tako ne misle, sledi jedna jedina kazna, ljudska glava. Padom Srebrenika sa Tešnjem i Sokolom nagoveštavala je da Turke treba suzbiti. Na ugrožena područja novac skoro da nije ni stizao, a broj ljudi po tvrđavama je rapidno opadao. Za Beograd sam kralj je govorio da je u očajnom stanju (ruina muri pene esse desolatum) a on je smatralo se, bio bedem hrišćanstva. Turci su se nakon vojne povukli, što je u Ugarskoj protumačeno kao slabost. Dovoljno da se jave aspiracije, poput Zapoljine.

Krajem februara Jovan se ponovo obreo kod grofa Petrovića. Grof je bio izričit »Spremaj vojsku«. Jovanu to nije trebalo ponavljati. Još od Božića spremao je ljude, predočavao šta ih čeka. Nije on nikog plašio, ali dobro je shvatio da je ovo vreme dokazivanja, da se mora proliti krv da bi se živelo na ovom tlu. Tokom marta rat se skoro osećao u vazduhu, sada se o njemu pričalo na sve strane.

Krajem marta Jovanu stiže kurir sa porukom od grofa da bude spreman za pokret, a da će biti u sastavu njegove vojske. Neka povede najbolje i najiskusnije, a grof će obezbediti hranu za svu vojsku. Ceo pohod će predvoditi Zapolja sa neizmerno mnogo vojske. Početkom aprila Jovan dobi poruku da 10. aprila bude pod Aradom. Došlo je vreme ratovanja.

Tačno po naređenju 200 Jovanovih konjanika bilo je pod Aradom. Vojska je defilovala po tvrđavi, a grof Petrović je svakog časa nekog primao i slao poruke. Sinu kad mu Jovan saopšti da je sa njim 200 ratnika. »Krećemo za pet dana« saopšti grof uz napomenu da će se priključiti Zapoljinoj vojsci i dalje nastupati zajedno. Ide se na Beograd pa onda dalje u Srbiju. I grofa je već uhvatila ratna groznica, a po onome što je on znao Turci su slabi i jedino smederevski grad može biti »tvrđ orah«. »Sad je prilika da očistimo Srbiju od nekrsta i da ih za sva vremena odbacimo preko mora«. Jovana ponese to oduševljenje upravo zbog toga što ga je grof retko kada iskazivao. Sada je bio siguran u svoju stvar pa oduševljenje pređe na sve iz njegove okoline.

Kad se grofu priključiše još neki plemići, dade znak za pokret. Bio je petnaesti april, rano proleće i još uvek prohladno. I pored blatnjave banatske ravnice do Dunava stigoše nakon pet dana. Nekoliko dana su čekali pre no što predoše na drugu obalu, pod beogradske bedeme. Ne očekujući opasnost grof izvuče svoje ljude na uzvišenje izvan grada, a tek su patrola radile svoj posao. Konačno krajem maja sa dvadesetak hiljada ljudi preko reke pređe i Zapolja. Jovanovi ljudi nenavikli na čekanja postajali su sve nervozniji, pa Jovan dva dana iskoristi da obiđe okolinu penjući se sve do Avale. Kad se vratio čekala ga je poruka od grofa da odmah priđe.

- Više nema ispada. Sada smo svi jedna vojska pod zapovedništvom velikog vojvode. Ja ću dobijati naredbe od njega i odmah vam ih prenositi. Ništa ne raditi na svoju ruku i ne upuštajte se u gonjenje neprijatelja jer su vešti da postave zasedu. Uhode javljaju da su oni po tvrđavama, a potpuno su zatvorili Smederevo. Nema ih mnogo pa će tek deo vojske ostati pod gradom da spreči izlaze iz tvrđave, a ostali idu sve do Niša. Tvrđave nećemo napadati jer nemamo sprava za to, zato ćemo udarati na otvorenom. Naredno logorište će nam biti sa druge strane Žrnova.

Svi klimnuše glavom da su shvatili i razidoše se. Čim pristize u logor, Jovan pozva Radosava. Kratko se posavetovaše pa još iste večeri petnaestak momaka krenu niz carski drum sa zadatkom da drže oči otvorene. Nije se on plašio boja, ali nije ni verovao da su Turci ovce koje će mirno čekati sudbinu. Za svo vreme boravka pod Beogradom, Jovan ni jednom u njega nije ušao. Tamo su bili smešteni mađarski velikaši sa silnom poslugom i bleštavim sjajem. Konačno

četvrtog maja Zapolja naredi pokret. Sunce kao da je čekalo da izađe i pokaže svu silinu mađarske vojske. Dok su oklopi blistali na suncu, čitava ta vojska delovala je sigurno i nepobedivo. Posebno su bili sjajni Zapoljini oklopnici, za koje se posle bune pričalo da su nepobedivi. Na začelju vojske grofa Petrovića jahali su Jovanovi konjaci, tihi i skoro neprimetni.

Vojska je već prvog dana zašla u Šumadiju. Bilo je u pokretima kolona mnogo nehaja i nereda, pa je Zapolja ranije naredio da se pravi logorište. Te večeri besan kao ris zahtevao je red inače će ga on uvesti na silu. Pred silnim besom velikog vojvode zamukoše i velikaši kojima odjednom postade jasno da veliki vojvoda nije na čelu te vojske tek formalno, već hoće i želi da njegovu svi slušaju. Završi naređenjima za sutradan a jednom od svojih erdeljskih poslušnika naredi da postavi straže i organizuje izviđanje. Logor pred veče još više živnu, odnekud se počеше vaditi bardaci sa rakijom, a stotine kotlova mirisalo je na junetinu i ovčetinu. »Kao da smo na svadbi« mrmljao je Radosav ipak ne izbegavajući da se i sam prihvati jela.

Noć donese hladnoću, ali Jovanovi momci nisu palili vatre sve dok to i drugi ne učiniše. Pa i onda su vodili računa da zapale više vatri, tako da i nakon toga ostadoše u mraku. Jovan je pod šatorom grofa Petrovića predlagao da se pojačaju straže jer »...vrag dođe kad mu se najmanje nadaš«. Grof Petrović se samo nasmeši na to, ali na kraju prihvati pa izdade naređenje. Dok se oblačio, gledao je Jovana kako poput kurjaka luta pogledom.

- Ti kao da nemaš mira- pitao je grof.

- Na bojištu smo a onda nema mirovanja. Ko zna šta se Turcima premeće u glavi.

- Moj Jovane Turci još i ne znaju da smo ovde. Još uvek oni misle da smo sa druge strane Dunava. Dok oni shvate, mi ćemo biti pod Smederevom, a dok se osveste eto nas u Nišu.

Jovan nije po običaju klimnuo glavom.

- Da sam na njihovom mestu, noćas bih udario.

- Ali nisi. – Grof se slatko nasmeja- Nego se ti prihvati jela, popij malo vina i mirno spavaj. Ja ću do velikog vojvode, valjda ga je ljutina prošla.

Probijajući se do svog logorišta, Jovan ponovo uoči komociju koja ih je pratila od Arada. Kao da je vojska išla u pohode protiv bande prosjaka a ne organizovane vojske. Čak su i grofovi ljudi pijuckali, siti i opušteni. Čim sede pored vatre, sazva desetine i naredi da ljudi spavaju sa oružjem na dohvat ruke, a nekoliko vatri ugasi tražeći da ljudi priđu bliže konjima. Čak i stameni Radosav nije video razlog za uzbuđivanje, ali poslušao sve kako mu je bilo naređeno. Dok se pružao pored vatre Jovan naredi da ga probude čim se Cvetko sa svojim pojavi u

logoru. Nije dugo spavao, pa ustade da obiđe ljude i logor. Sve je izgledalo kako treba pa se ponovo spusti pored vatre.

Još se nije počelo ni razdanjivati kad Jovan naredi da se ljudi probude. Nije im bilo pravo, ali Radosav brzo ućutka one glasnije. U drugim logorima još je carevala tišina, a tako će biti bar još dva sata. Tek topot konja poremeti tišinu kad Cvetko dojaha sa svojim. Nije ni sjahao a već je vikao da su »Turci tu na korak od nas«. Ukratko ispriča da se Turci primiču i da će sigurno odmah napasti. Krako naredi da se javi grofu, a ljudi se odmah dohvatiše konja. Za desetak minuta su bili spremni pre no što poče uzbunjivanje u grofovom logorištu. Još se ljudi nisu poštenoni razbudili, a na pospanu vojsku velikog vojvode jurnuše turski konjanici.

U prvom trenutku se nije znalo kuda udara turska glavnina. U polumraku iskakali su na svojim hitrim konjima, vitlajući sabljama i sekući sve koji su im bili na dohvatu. Taj prvi udar tek zakači grofovju konjicu, a Jovanove ljude i ne dotače. Jovan pokuša razaznati odakle Turci nadiru i to uspe tek kada mu se Cvetko prodera u uho. Ne časeći krenuše ka Turcima sa boka. Već su odavno bili u borbi kad krenu i konjica grofa Petrovića. I dok su se Jovanovi ljudi držali u grupi ne vodeći računa o rasporedu, grofovi ljudi hladnokrvno primiše udar potiskujući Turke. Pravilno rasporedjeni, sada su njihovi oklopi dolazili do punog izražaja. Jovan je iskoristio priliku koja mu se ukazala jer je udario kada je turska glavnina prošla, tako da su nasuprot njemu bile manje formacije. No i tako, Turci su bili žilav protivnik. Ovo je bila prava vojska, a ne banda pokupljena s brda s dola. Čim osetiše snagu sprske konjice, deo turske vojske se predstoji i Jovan se za tren nadje pod udarom snažnijeg neprijatelja. No isto tako naglo kao što je pritisak nastao, tako i popusti. Turci su sigurno znali gde je glavni i svom silinom su udarili na tom pravcu. Grof Petrović je za to vreme postojano potiskivao sve ispred sebe. Bolje od Jovana uočio je opasnost koja preti Zapolji. Povuču svoju vojsku na desno, pa Jovan i sam krenu u tom pravcu. Ispred njih, Turci su stezali obruč, silovito napadajući centar.

Zapolja čim se dočepao konja poču izdavati naređenja koja u onoj gužvi je malo ko čuo a skoro niko izvršavao. Na desnom krilunasta silan metež i deo ugarske vojske se poču povlačiti. Besan kao ris, Zapolja pokuša da im pošalje kurira, ali od toga nije bilo nikakve vajde. Malo je trebalo da se i sam zaplete u tursku mrežu. Ohrabri ga jedino to što ugleda Srbe kako postojano idu prema njemu. I Turci odjednom promeniše taktiku. Tek mali odredi krenuše u gonjenje, drugi se okrenuše ka onima koji su se borili. Da su svi Zapoljini vojnici bili na konjima i na broju, teško da bi Turci tako lako razbijali deo po deo vojske. Kada se Srbi konačno stopiše sa Zapoljinom vojskom, otpor se pojača, ali već se videlo

da Turci pobeđuju. Konačan otpor Ugarske vojske slomi turska rezerva koja bez arlaukanja i galame gotovo neprimetno stupi u dejstvo po vojsci grofa Petrovića. Jovan odmah uoči opasnost pa se odmah uključi u borbu na toj strani.

Bitka je trajala dva sata kad Zapolja naredi povlačenje. Uz njega su ostali samo vojnici grofa Petrovića i Jovanove delije. Trebalo je sačuvati glavu na ramenu jer se već odavno videlo da Ugarska vojska nije u stanju da se odupre Turcima. U masi koja se povlačila sada su bili i Jovanovi ljudi. Po avalskim šumarcima i proplancima moćna vojska je hitala nazad trpeći neprekidno gubitke, ali sigurno manje nego da su bili u manjim grupama. Turci su naglo promenili taktiku pa umesto frontalnog udara počеше goniti manje grupe koje su se odvojile. Kako su koju sustizali tako su ih nemilosrdno sekli. Na kraju pod Beogradom od 20.000 naoružanih ljudi, veliki vojvoda vrati tek trećinu. Od 200 Jovanovih konjanika u tvrđavu ujaha 130.

Umesto da budu iznenađeni, Turci su iznenadili hrišćane. Smederevski sandžak Bali beg, pratio je ugarsku vojsku dok je još bila na svojoj teritoriji. Sakupio je svu raspoloživu silu, ali je i tada imao petinu vojske manje od hrišćana. Na ruku mu je išla ugarska sporost i oklevanje. Nije čekao u Smederevu već je procenio gde bi ugarska vojska mogla zastati, pa približio svoju, svestan da samo iznenadnim udarom može nešto uraditi. Na kraju je tako i ispalo. Retke ugarske izvidnice mu nisu pravile nikakav problem jer nisu išle daleko od glavnine, jedino ga je otkrio Cvetko i to u povratku sa izviđanja ni sam ne očekujući da su Turci toliko blizu. No to ništa nije moglo promeniti. Krah Zapoljine vojske bio je totalan.

U velikoj sali protokola Zapoljino ponašanje ličilo je na sve sem na poraženog. Sav je blistao u novom ruhu nazdravljajući i levo i desno, posebno hvaleći mađarske plemenitaše, a najčešće nazdravljajući grofu Petroviću. »Izgubili smo nekoliko hiljada ljudi, ali smo pobili tri puta toliko Turaka i pokazali im svu našu snagu«. Iz njegovih reči izbijalo je silno uverenje i to kao da se polako prelivalo na ostale.

- Danas smo ovde u našem slavnom gradu, a sutra, sutra ćemo goniti Turke do Niša. Ništa neće stajati na putu našoj slavnoj konjici. Mi smo pobedili neprijatelja koji je imao dva puta više vojske od nas. Sutra kad se vratimo bićemo još jači i smeliji, naši ratnici hrabri kao lavovi a njihove vođe sve ognjeni zmajevi. Moramo zatražiti sve što je argijatsko i nečisto na ovoj zemlji i pod ovim svetim gradom.

Dok se vino točilo razvezaše se jezici, pa vojvode i baroni počеше govoriti svoje priče svaka obojena i ličnim herojstvom. Kao da je od bitke proteklo pet godina na ne tek nekoliko sati. Digoše se zdravice u slavu kralja Matijaša, pa u

slavu mađarskog srca i na kraju za slavu i život velikog vojvode. Grof Petrović i Jovan u svemu tome nisu učestvovali. Jovana je mučila sudbina njegovih ljudi, gledao je bitku otvorenih očiju, video ko je i šta učinio. Sem Zapoljine hrabrosti i hrabrosti njegovih plaćenika, niko se sa mađarske strane nije istakao, tek po koji sitni plemić, a oni najveći prvi su »podvili repove«. Kad u jednom trenutku Zapolja gromoglasno diže pehar u čast grofa Petrovića njegovog prijatelja po krvi i kad mu grof otpozdravi sa nekoliko fraza Jovan oseti da se nešto dešava. Uz dubok naklon grof se izvini velikom vojvodi što moli za dopuštenje da se on i njegov mladi prijatelj povuku, našta veliki vojvoda pokroviteljski klimnu glavom.

Pred vratima Zapoljin vodjanemačkih najamnika u punoj ratnoj opremi bez reči ih propusti napolje. Tek tada Jovan primeti da prolaze kroz špalir nemačkih vojnika pod punom ratnom spremom. Tek kad siđoše niz stepenike Jovan se okrenu ali ga grof povuče dalje. Tek kad se sasvim udaljiše grof mu objasni:

- Zapolja ih je sazvao da ih još jednom čuje, da vidi hoće li iko priznati da je bio kukaica i pobegao, da se njegova nije slušala, da niko nije uradio ono što je naredio, počev od straže pa do izvidnice. Mene i tebe je otposlao jer nam u tom društvu nije mesto, a ko će od njih izvući živu glavu odlučiće noćas veliki vojvoda. A ti prijatelju moj idi među svoje i mirno spavaj, znaj da si uradio sve što si mogao.

U polusnu izmedju sna i jave Jovan je razgovarao sa mrtvima, bodreći ih i vodeći u boj. Tek u neko doba Radosav ga prodrma i razbudi. Smiri se i u jednom uglu poče moliti bogu. Tako dočeka jutro. Napolju ga dočeka tišina. Čim ugleda grofa Petrovića kako izlazi iz tvrđave uputi mu se u susret. Grofovi ljudi već su bili pod punom spremom. Nije trebalo dugo čekati za objašnjenje. Izvedoše četvoricu plemića svakog sa po deset ljudi. Za kratko vreme krvnici obaviše svoj posao. Dok su raspolučeni ljudi još ležali na zemlji a krv liptila iz njih, Zapolja održa kratak govor:

- Izdali ste me, svi ste me vi izdali. Ovi ovde više neće izdati nikoga. Sada vam kažem i to više nikada neću ponoviti, za sledeću izdaju nabiću na kolac bez obzira o kome se radi. Ja sam vas poveo u časnu bitku za krst i Isusa, a vi ste me ostavili sami protiv nekrsta. Da samo ostali pobedili bi. Ovako kao ovi završavaju izdajice. Pazite se da ne prođete kao oni.

Niko se ne pomeri dok su mrtva tela bacana niz tvrđavu i tek kad Zapolja uđe unutra ljudi odahnuše. Odahnu i Jovan kad ga te večeri šajkaši prebaciše na sremsku stranu. Bio je 7.maj 1515. godine, dan posle bitke pod Avalom.

Ni malo pobednički Jovan tog maja stiže do gazda Ištvana. Ljude je poslao u Lipovu, a on je sa Ognjenom i deset momaka neveselo zakucao na gazdina vrata. Iskusni trgovac je sve uradio da mu povрати vedrinu duha. Jovan na kraju

popusti na gazdina naviljavanja i posla Subotu Vrlića u Dubrovnik da javi Ivanu šta da ponese i da ga očekuje u Zaslunu. Narednih mese i po dana Jovan je živeo kao u snu, olakšavajući dušu kroz molitvu i tek ga je gazd Ištvan svojim optimizmom izvlačio iz učmalosti. Kad na kraju krenu put Zaslona ipak je to već sada bio tek dužan čovek.

Kad napokon dubrovački karavan stiže, Ivan se obradova susretu sa Jovanom a ništa manja nije bila ni radost pratnje kad videše vola na ražnju. Ni jednom rečju Ivan ne pomenu bitku, niti da išta o njoj zna.

Po malo teatralno predstavi ga saputniku. I on je bio iz ugledne dubrovačke porodice Kotruljević.

- Ovo je najumnija glava slavne zetske porodice Crnojević, po imenu Jovan, a ovo je - pokaza gospodstvenog dubrovčanina - konte Nikola Kotruljević, od koga učim ovaj posao i sve se nadam da ću ga toliko naučiti koliko ga je on zaboravio.

Jovan se nakloni kitnjastim mletačkim naklonom

- Drago mi je ovde na granici svetova pozdraviti prijatelja moga prijatelja. Ja sam vam na usluzi.

- Za pravog trgovca ne postoji granica sveta. A ako i postoji, preskočićemo je.- Dubrovčanin je strogim izgledom pokušao da sakrije meki sjaj u očima. Čuo je za Jovana ali ga nije imao priliku upoznati. Sad mu je bilo milo što je ovaj stranac u nekoj nedodžiji znao da ga oslovi kako dolikuje. Jovan je u njegovim očima dobio simpatije koje se više ni na koji način ne mogu ukloniti. Ali samo dok se ne počne trgovati. Nikola Kotruljević je mogao imati šezdesetak godina, ili je bio blizu njih. Čim je skinuo ogrtač ukaza se skupoceno odelo, začudo čisto.

Jovan ih sve pozva da se malo osveže pa da se onda pošteno okrepe jer to im nakon tolikog puta sigurno treba.

- Sve sam doneo kako si pisao. Nešto sam imao, nešto dokupio i sad je tu oko 10.000 dukata robe. Polovina robe je vlasništvo kontea Kotruljevića, a druga moja. Daj bože da to toliko bude pa ću i tebe častiti.

- Ako si dobro procenio, častiću se ja sam.- Smešeći se odgovori Jovan.

Tek kad utoliše glad moglo se pričati opširnije. Putovanje je bilo naporno i teško najviše zbog vremena, a često su i živci bili na ispitu. Kotruljević pohvali "ove mlade" da se ničega ne boje. Dubrovčani su bili umorni pa razgovore nastavili sutradan.

- Konte mi se malo uspavao. Nije mu ovo putovanje bilo lako - govorio je Ivan Crijević koji ni sam nije bio ranoranilac.- Niko ga nije mogao sprečiti da na put krene. Toj familiji je trgovina u krvi, vole sve da vide i svuda da budu prisutni, ali nikada ti on neće dosadivati. Ti si za njega vjeki vjekova moj partner i prijatelj. U ove krajeve nije dolazio ni trgovao, pa ga sad interesuju sve

moćnosti. Ali sve će ići preko mene. Nisam ga mogao odbiti a toliko zna da može samo koristiti.

Pređoše na posao. Ivan je doneo puno robe. Pažljivo je birao jer je znao da su ugarski velikaši već dolazili u dodir sa ovakvom robom i da je znaju ceniti. Nikola Kotruljević je mnogo robe imao u magacinu koja je već bila spremna za kupce, pa su i to doneli, a nešto su kupili i na sajmu u Traniu i Lancianu¹⁶. Sve je ipak naginjalo kitnjastom kao što mu je Jovan savetovao.

- Reci mi nešto pošteno, da li je taj tvoj Mađar kupac za ovu robu.

Jovan je bio siguran da će gazda Ištvan odrešiti kesu i isplatiti Crijeviću 10.000 dukata da se ovaj “ne muči” po Ugarskoj. Uostalom to je i bilo najpametnije jer je gazda Ištvan puno bolje znao prilike u zemlji od dubrovčanina. A Ivanu je i jezik bio smetnja. Kad Jovan to potvrdi dubrovčanin zadovoljno zaključi da će onda dati ljudima dva tri dana odmora i odmah krenuti ka Segedinu. Tako i bi. Jovan je hteo da izbegne Kupinik. Zato ga je obilazio u širokom luku. Smeštaj nije bio problem jer su noći bile tople. Bez ikakve neprijatnosti stigoše do Slankamena, pređoše Dunava i utaboriše se na putu koji iz Titela vodi ka severu. Nije bilo kiša pa je put bio lako prohodan. Kad prođoše malo srpsko naselje Čurug, uđoše u područje trske. Kalauz Radul je ovaj put dobro poznavao. Reka ili bara taman je bila toliko velika da se nije mogla pregaziti, a Jovan glasno prokune kad vide skelu. Jedva su jedna kola mogla na nju. Nije mu se dopalo ni nespretno baratanje skelom, a ni skeledžija nije ulivao poverenje. Navikao da posmatra sve oko sebe jer od toga glava zavisi, Jovan naloži Ognjenu da ispita okolinu. Patrola se vrati a da ništa nije primetila. Znači ako neko hoće da ih napadne, napašće na drugoj strani. Skeladžija nerado preveze preko reke 12 konjanika, a već se naglas počeo buniti kad sa prvim kolima pređoše još četvorica. Jovan ga brzo umiri. Tek nakon toga poče prebacivati ostala kola, pa na kraju i dubrovački karavan. Negde u sredini pređe i on na drugu obalu. Mogao se samo bogu moliti da hajduci, ako ih je bilo, nisu ostali nazad. Sve je bilo mirno. Skeledžija je zato bio nemiran i sa svojim pomoćnikom zverao čas levo, čas desno.

Konačno se pojaviše i oni koje je čekao. Bilo ih je dvadesetak. Pet na konju, ostali peške. Skeladžija glasno odahnu. Sa druge strane Jovan je imao još samo petoro kola. Sve drugo je bilo na ovoj. Nazvaše boga i krenuše ka skeli. Plan im je bio jasan. Njih dvadesetak je bilo dovoljno da savladaju ljude koji još nisu prešli, na brzinu da pokupe plen iz kola i nestanu u trščaku.

- Niko neće preko, dok moja kola ne stignu ovamo !

Stasit muškarac se kao iznenadi.

- Zašto, skela je prazna a mi hoćemo preko i to pošteno plaćamo.

- Tako i treba. - dva momka su bila na skeli i skeladžija nerado krenu sa neželjenim putnicima.

Onaj stasiti ponovo se obrati Jovanu.

- Sve je ovo nepotrebno. Mi smo mirni stočari i nikoga ne diramo. Samo idemo svojim putem.

- Puno bandi hara ovuda, pa se zato plašim. Tebi se puno ne žuri, a ja ću manje strahovati. Nego sad kad imaš vremena, mogu te počastiti dobrom rakijom.

Čovek uvređeno odbi. Sa mukom se pomiri sa situacijom u kojoj se našao.

- Još ćemo se mi sresti.

- Ako se sretnemo znam da si mi neprijatelj, pa ni ti ne očekuj puno dobrog.

Kad i poslednja kola pređoše, kolona ubrza. Pred veče postaviše logor onako kako je kalauz izabrao. Konje odmah pustiše da pasu, ali se kočijaši od njih nisu puno udaljavali. Kad je mrak već odavno pao svi konji su bili vezani. Ognjen postavi straže, a sam se sa kalauzom izvuče van logora. Nije mu se dopala visoka trava koja je okruživala logor, pa je zato mislio da je pametnije dobro otvoriti oči. Iz sna ga trže šušanj. Poput kurjaka napregnu oči i na bleđoj mesečini primeti talasanje trave. Sačeka da se uveri ima li još pokreta, pa kad nađe da nema, spremi se za akciju. Zakasnio je. Trava se naglo uskomeša i dok on stiže kalauz je već držao hajduku nož na vratu.

- Kad napadate - tiho upita.

- U zoru.

- Koliko vas je

- Mnogo. Ako ti je život mio, pusti me - nož pojača pritisak i čovek se ukoči-ima nas trideset, možda i neki više.

U logoru nije dugo izdržao. Ispriča da ih predvodi neki Momčilo. Ti su iz Bačke, ali su se odmetnuli jer su se borili kod Varada na Dožinoj strani. Sada napadaju tamo gde misle da ima plena. Vođa je ljut jer je hteo da ih napadne na skeli pa nije uspelo i sada hoće da se osveti. Svezaše ga, a pred zoru svi ljudi su bili na nogama. Dubrovčani su se ćutke pripremali za odbranu. Ovo za njihove vodiče nije bila nikakva novost.

U cik zore tri jahača dojahашe nadomak logora. Vođa naglas pozva "one u logoru". Tražio je otkupninu inače nema prolaza. Predstavi se kao Momčilo, strah i trepet ovih krajeva, a zatraži 100 dukata.

- Mnogo tražiš. Nema nam druge nego da vidimo ko smo i šta smo.

Harambaša nije ni očekivao da će sve ići glatko. Zviznu i sa obe njegove strane pojaviše se ljudi. Jovan sa olakšanjem primeti da je konjanika malo. Većina su bili pešaci. Moglo ih je biti pedesetak.

- Još ovoliko ih je spremnih da uzjašu ako bude trebalo. Odlučuj šta ćeš da ne gubim vreme.- jedan od jahača nešto došapnu vođi- A ko si ti?

- Onaj koji se tebe ne boji. Zovu me Crni čovek.

- Čuo sam za tebe - kao da se u njegovom glasu osećalo poštovanje- Svejedno je, prolaz moraš platiti.

Jovan povisi glas.

- Samnom je četrdeset mojih ljudi. Neki su već iza vas. Ako napadnete puno će vas ovde ostati. Znam ja da ste se na krv navikli, ali sada ćete videti kako izgleda vaša. - Onda se tišim glasom obrati harambaši - Ne budali Stevo nego sjaši i odi kod vatre da se dogovorimo.

- Pa da me onda zaskočiš!

- Da sam tako radio, odavno bi ti to znao.

Harambaša nevoljno sjaha, a dva mu čoveka ostadoše na konjima. Sede pored ognjišta. Jovan mu dade čuturicu sa rakijom, pa povuče dobar gutljaj.

- Previše smo jaki za tebe, a više nas ne možeš ni iznenaditi. Jeste da ću izgubiti dosta ljudi, ali tebe i tvoje ću uništiti. A tebe sam mogao skinuti čim si se pojavio. Reci čime bi bio zadovoljan pa da se rastajemo.

- 50 dukata.

- Onda smo završili. Niti ih imam, niti bi ti toliko dao. Idi nazad pa da se koljemo. Samo, dajem ti reč da ću ja na tebe, pa ko koga iseče.

Harambaša je bio neodlučan.

- Daću ti deset dukata, a kad se budem vraćao ovuda nazad, dobićeš i nešto stoke da prehraniš ljude, a daću ti i kablicu rakije.

- Malo je a ko zna šta će biti sa stokom.

- Biće to što sam ti rekao. Ja reč držim.

Ustade. Ni sam nije znao da li da prihvati ili ne. "Idem da vidim sa svojim ljudima".

Čim odjahaše Ivan odahnu a Jovan skoči pojaha konja, a njegovi momci za njim. Kočijaši isturiše duge motke spremni za borbu. "Ako ne bude za mir, mi udaramo prvi". Nije trebalo strahovati jer se harambaša vrati sam za desetak minuta "Neka bude po tvome". Brzim pogledom preleteo je po ljudima spremnim za borbu. Jovan izvadi 10 dukata i pruži mu ih.

- Bilo bi dobro da nas sada malo ispratiš.

- Znao sam,- nasmeši se hajduk - pa sam se već pripremio.

Pojahaše i kolona krenu na sever. I pored svega, ljudi su bili spremni. Po Jovanovom komotnom ponašanju, to se nije videlo. Hajduk usput ispriča svoju priču.

- Ja ti i nisam baš neki naročiti hajduk, jer previše popuštam. Na muku nas

navede Doža. Puno je obećavao i puno naroda iskupio. Borili smo se kod Varadina protiv Zapolje, ali su bili suviše jaki. Kad nas rasturiše ja nekako odlučim da ostanem u Bačkoj jer je Srem prepun bandi. U ruke velikaša ne smemo jer nas ništa neće pitati, nego odmah na drvo. Zato se snalazimo kako znamo i umemo.

- Vidim! A kažeš da ti vodiš ove ljude.

- Mene za sve pitaju, mada pravog vođa nema. Svako brine o sebi a ako šta ućarimo ja gledam da pravično podelim. Zimus smo bili više gladni nego siti, ali hvala bogu sad je već bolje.

- Neće ti valjati posao. Kad tad će vas pohvatati, a onda se zna.

- Nije ni to lako. Imam ja oči na sto mesta i znam kad je šta za nas a kad nije.

Već su bili poodmakli. Jovan se pozdravi sa harambašom, uz dogovor da će se još videti. Harambaša mu mahn timer rukom odlazeći "I da znaš da ti nisam čuo ime, ni danas nas dvojica ne bi zajedno jahali".

Sutradan su već bila na dvadeset kilometara do Segedina. Dok su momci postavljali logor, Jovan sa dubrovčanima odjaha u grad. Gazda Ištvan jedva da je pozdravio dubrovčane a već je hteo da vidi robu. Teška srca pristade da se to odloži za sutra, ali pošto je nešto morao učiniti, probra svojih deset momaka i posla ih da dodatno stražare. Tek kada to obavi mogao se više posvetiti gostima. Ivan mu se odmah dopao a kada ču da je i Nikola Kotruljević veliki trgovac, gazda zablista. Terao je posluga da neprekidno trčka oko gostiju, naručujući i ono što hoće i što neće. Lično je odlazio u kuhinju starajući se da večera bude prava, da bi na kraju izneo gostima zamerku na "svog partnera" Jovana Crnojevića koji ne poklanja dovoljno pažnje hrani, već sve to nekako prebrzo pojede i skoro da ne zna narediti šta da mu se spremi. A onda poče raspitivanje o putovanju, pa o tome šta se dešava u Turskoj, jer je čuo da je Stambol pun robe koju samo treba pokupiti. Delovalo je to u pojedinim trenutcima i naivno kao da Mađar želi da pokaže neku površnost ili lakomislenost. Jovan koji ga je dobro znao, nije mu u tome pomagao, ali ni odmagao. Tek nakon dobra tri sata Nikola Kotruljević se zahvali gazda Ištvanu na predivnoj večeri i lepom prijemu. Nastup gazda Ištvana nije ga pomerio od početnog uverenje kad ga je video. Trgovac najbolje može osetiti trgovca.

Čim je sutradan stigla, dubrovačka roba bi smeštena u poseban suvi magacin, a odmah poče raspakivanje. Vojko je imao pune ruke posla. Na kraju se gazda Ištvan izvini svima pa ode i on u magacin. No trgovačko uživanje ipak nešto pokvari. Stiže gost kome se niko nije obradovao, a trebalo ga je ugostiti Erne Batori sa desetak do zuba naoružanih vojnika, svi u plavoj uniformi. Ušao je

bahato svestan svog položaja i titule. Dubrovčani mu nisu smetali, a Jovana “nije ni primetio”. Vlastelin je svojom arogancijom potcenio i domaćina i goste. U Jovanu su se rojile misli. Znao je da je to tek početak. A udariti na Batorija bez obzira ko to bio, kriv je. Još uvek hladne glave Jovan je ćutao. Nadmeni velikaš pričao je o svojim slavnim podvizima pa tek kad ode na spavanje svi odahnuše.

Batori sutradan ode. Jovana je i sama pomisao na njega dovodila do usijanja, a sada mu je bio tu pred nosom a nije smeo ništa preduzeti. Tek kad on ujutro odjaha, malo se smiri, ali i dalje nije bio za nikakve razgovore. Tek pred ručak došao je malo sebi kad je počelo pogađanje. Nikola Kotruljević se nije mešao, sve je prepustio Ivanu. Gazda Ištvanu takođe nije trebala nikakva pomoć. Na kraju se dogovoriše da ukupna cifra bude 9800 dukata. Na Ivanu se videlo da je zadovoljan, a gazda Ištvan je delovao po malo tužno. Sve dok konte Kotruljević ne progovori.

- Dragi moj gazda Ištване, dozvolite mi da vas upitam kako to da u čoveka koji ima tako veliko srce, baš to igranje srca kao u mladića izaziva tugu na vašem licu. Vidite li kako je zadovoljan moj mladi Crijević, a vi bi trebali da budete zadovoljni još i više. Ne zato što smo vam robu jeftino prodali, već zato što vi znate puno više nego mi, pa ste joj već po svoj prilici našli mesto za puno veće novce nego što ste danas pogodili. Osmehnite se da vidimo da smo pošteno prodali.

Gazda Ištvan se nasmeja širokim srdačnim osmehom, pa potvrdi sve što je Nikola Kotruljević rekao.

- Sve je to istina ali lako je vama. Vi ćete ove silne dukate staviti u džep i otići a meni ostaje da se borim za svaki filer sa kojekakvim nezahvalnicima. Ako na kraju nešto i postignem za mene i ovog mog partnera, to će biti sitnica u odnosu na ono što vi imate.

Nazdraviše svi za dobro obavljen posao. Pre polaska, Jovan donese Ivanu spise.

- Ovo je za presvetlog Ludovika Tubera Crijevića. Mislim da je mnogo toga unutra, a upisano je i ono što sam ja znao o Dožinoj pobuni¹⁹. Možda će mu to pomoći ako bude pisao i o tom delu historije. Sve je napisano na latinskom od strane pisara jednog mog velikog prijatelja. Neka mi prečasni oprostí ako nešto nisam uradio onako kako je on zamislio.

Ivan je bio prijatno iznenađen.

- Ja to prijatelju moj nisam zaboravio, ali nisam imao nameru da te na to podsećam. Stric će biti oduševljen jer mu ovo više znači neko tovar zlata. A za Dožinu bunu me je terao da se raspitam, jer ma kako ja to loše uradio, ipak će to biti više nego što je on do sada saznao. Sad će imati tvoje pismo i to će mu

mnogo pomoći.

Kolona dubrovčana krenu iz Segedina bogatija za skoro 10.000 dukata, a olakšana za svu robu koju su poneli. Gazda Ištvan proceni da će Jovan od ove robe imati bar 2.000 dukata čisto. Kod gazda Ištvana je bilo još toliko para da isplati Ognjena i ljude, pa Jovan zadovoljan krenu put Lipove sa namerom da se zaustavi u Aradu. Grofa Petrovića obavesti da će ga gazda Ištvan uskoro posetiti sa robama već kako je dogovoreno. Na kraju mu ispriča za susret sa Batoriem. Grof je imao samo jedan odgovor “Nosi ga na grbači dok možeš podneti, a onda ...” Nije bilo potrebe da dalje nastavi. Velika i jaka porodica Batori imala je snage i moći da se obračuna sa svakim. Trebalo je izdržati dok se može. Jovan htjede produžiti u Lipovu, ali se grof suprostavi, pa je morao čekati dok kola sa robom i gazda Ištvanom ne stignu u Arad. Inače škrt na rečima grof nije štedio pohvale na Jovanov račun kad se povelala reč o Turcima. I Jovan je uzvratio istom merom. Kad stiže segedinski trgovac sve je ispalo onako kako je grof rekao. Mnogo toga je kupio i na kraju isplati sve i dukat. Gazda Ištvan mu kavaljerski odbi njegov dati deo i još 200 dukata pride koji se računaju kao kamata. Već je morao kući, pa ostavi grofa i gazda Ištvana da sačekaju još neku vlastelu koja su hteli robu. Nije sumnjao da će biti prodana kako dolikuje. A njegov deo već će biti obračunat i u to nije trebalo sumnjati.

Kod kuće u Lipovi prvi put mu zasmeta tišina. Ostao je sam. Umesto da legne, tek je pružio noge i naslonio se. Bio je umoran i tužan. U mislima su se vrteli tek neki delići iz bliske prošlosti, nepovezani i rastrgani. Kao da su i oni doprinosili njegovoj obamrlosti. Tek ponegde u deliću sekunde javljala se Lena, pa je i ona odlazila na oblaku poput svega što ga je okruživalo.

glava 8.

ZAPOLJA I SURDUK

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Poziv od Petra Petrovića da ga sa svojim ljudima prati u Budim na ustoličenje Ludovika za kralja, nije iznenadio Jovana. Probra 30 momaka i sa Ognjenom na čelu dojah u Arad. Radosav osta sa ostalima u Lipovi. Petrovića zateče ljutog i nervoznog. Jedno srpsko selo severno od Moriša bilo je “očišćeno” bez i jednog stanovnika, a njive su ostale uparložene. Jovan se čudio, čitavo selo nije moglo pobeći!

- Nije ni pobeglo. Neko ko je svoje seljake pobio za vreme bune, sada je došao po moje. Sada su se setili da im treba seljaka, a nemilosrdno su vešali i sekli sve odreda.

Kad se opusti ponovi zahtev a reče i nagradu. Jovan odmah odgovori da prihvata. Pratio bi on njega i besplatno jer je hteo da bolje upozna grad mađarskih kraljeva, a nikada u životu nije gledao ni ceremoniju krunisanja. Bio je zahvalan grofu što ga se setio.

- Turci su nam pred vratima, a mi smo slabiji nego što smo ikada bili. Video si kako deluju kod Beograda. A ovi ovde kao da su im vrane mozak popile. Niti ko koga sluša, niti se zna ko je gospodar. Još dvadeset godina nosićemo breme bune na leđima, a to će svaki neprijatelj znati iskoristiti. Čućemo šta na to kaže Zapolja, a ti ako možeš izvidi gde mogu biti.

Petar se plašio Turaka ali ne kao kukavica već kao moćan čovek koji toj velikoj sili nije dorastao. Najviše mu je smetalo primirje. Kao da se spremala velika oluja u kojoj pojedinac ništa ne može već se povija kako vetar duva.

- Ništa nećemo rešiti ni sa mladim kraljem. Sve je to već odavno dogovoreno, a sve će biti kako je već bilo. A to je samovolja i rasulo.

- Tome je i stari kralj doprineo.

- Mnogo. On je mlad zamenio kralja Kazimira u Češkoj. Možda je tada imao petnaestak godina, pa se navikao slušati. Zato ga je naša vlastela izabrala za kralja posle Matijaševe smrti. To ti je najčudniji deo Ugarske istorije. Matijaš ga je potukao u bici i uzeo mu Češku i Moravsku, a samo deset godina nakon takvog vladanja, mađarski Državni savet ga proglašava za kralja¹. Nije se ništa pitao a jedino što je za nas Srbe uradio je izdavanje novog grba i pečata i tako potvrđivanje vlastelinskih privilegija i prava. Lane su već starog kralja naterali da promeni još jednu odluku. Pre samo deset godina je odlučeno da hrvatski kralj ne može biti tuđinac. Mislili su na Habsburgovce, a lani su im gotovo predali vlast. Kraljević je zaručen sa Marijom, unukom cara Maksimilijana, a Jagelovići se opraštaju od krune.

Nije Petrović previše brinuo oko mađarske krune, koliko ga je zabrinjavala opasnost od Turaka. A Turci su u međuvremenu postali gospodari Medine². Biće jači i silniji nego što su bili pod Beogradom. Dan kasnije u lepo prozračno jutro,

velika zatvorena kočija grofa Petrovića sa vlastelinom i suprugom, u pratnji trideset konjanika krenula je put Segedina. Trećeg dana bili su u Pešti. Petrović se smesti u svoju nedavno kupljenu kuću. Deo momaka i Jovan ostadoše uz njega, a ostali u obližnje konačište. Već sutradan Petrović je bio kod Zapolje u Budimu, a ostala dva dana proveđe u svojoj kući primajući goste. No ni jedan veliki prijem nije dao, niti je gde hteo ići. Dan pre odlaska na krunisanje u Stoni Beograd, momci isprobaše paradnu odeću grofovih ljudi. Izgledom i stasom privlačili su pažnju čak i među nakinđurenim vojskama mađarske vlastele. Tih pet dana u Sekešvehervaru protekoše brzo, a da ništa od te silne ceremonije Jovan nije video. Ostrogonski biskup je mladom kralju stavio na glavu krunu Svetog Ištvana i on se sa njom pojavio pred narodom. To je bio vrhunac, a onda je usledilo slavlje po mnogim pričama puno skromnije i manje nego za ranijih krunisanja. Svemu tome predhodio je prikaz bogatstva i moći mađarske vlastele. Najupečatljiviji je bio dolazak grofa Esterhazija. Pozlaćena kočija sa dva para konja i sa obe strane po dva jahača uparađena u nebo plave uniforme sa crnim šeširima. Ispred njih pet momaka obučenih u istu uniformu. Peti je nosio zastavu grofovske kuće. U pratnji kočije su bila četiri jahača. I grof je bio u plavoj uniformi, sa pozlaćenim širitima i zlatnim dugmadima. Pre i posle njega stizali su mladi i stari, svi svečano obučeni, mnogi sa uparađenom pratnjom. Dolazak Ištvana Batorija praćen je tišinom. Veliki palatin je bio u kočiji okružen privatnom gardom, pa se kočija jedva i videla. Pričalo se da on vlada, a iz svakog njegovog pokreta i nadmenog držanja, to se moglo zaključiti. Zapolja stiže na kraju sa svojim erdeljcima. Cela ta bleštava parada trajala je preko tri sata da bi se na kraju pojavio mladi kralj, okrunjen krunom. Najuglednija zvanice ostadoše na svečnosti u dvoru, a sitni plemići i građanstvo počeo se razilaziti. Mladi kralj Ludovik je već u narodu imao svoje pomađareno ime Lajoš. I kao da je taj narod bio srećan time što je za svoje boravište odabrao dvor u Budimu. Ludovik je bio jedini sin starog kralja Vladislava i na njemu je sada bilo da obezbedi stabilnu vladavinu sebi i svom potomstvu.

“Idemo u Budimirov grad” ozbiljno naglasi grof Petrović “Tako su ga još naši pra preci krstili, pa što da mu ja menjam ime”. Jovanu je to u tom trenutku bilo svejedno. Grof je hteo da izbegne gužve koje obično nastaju kod takvih ceremonija pa se ranije uputiše ka Budimu. Još iste večeri po dolasku bio je organizovan veliki prijem u kraljevskom dvorcu.

Nakon proslave, Jovan je imao priliku da čuje više o novom kralju i njegovoj vladavini. Postavljen je da bi kraljevao a ne vladao. Umesto njega to će raditi krunski savet, čiji je jedan od članova bio Janoš Zapolja. To je bio razlog što je erdeljski vojvoda odlučio da svoj boravak u Budimu produži. Verovatno zbog

Zapolje u Budimu je duže ostao i Petar Petrović. Jednog od tih dana, Petrović mu za sutradan najavi Zapoljin dolazak, sa napomenom da momci budu što bolje odeveni. Veliki vojvoda ga odmah prepozna, pa nakon nekog vremena bi pozvan pred njega.

Pohvali njegovo junačko držanje i napomenu da će takvih bojeva, ali bolje organizovanih, biti još.

- Kad ćeš doći u moju službu ? - upita ozbiljno.
- U vašoj sam službi uvek - Vlastelin to primi sa zadovoljstvom.
- Na moju podršku možeš uvek računati, ali je nemoj zloupotrebiti.

Jovan mu se lako nakloni. Petrović odmah pređe na temu koja ga je mučila. Šta da radi da zaštiti svoja sela. Odgovor je bio tvrd kao i vreme u kome su živeli.

- Seci, pa da su božji. Puno ih je koji su “potrošili” svoje seljake, posebno u srednjoj Ugarskoj. Sada im fali i radnika i ratnika. Tome se mora stati na kraj, jer će izbiti rat među velikašima. Video si kako su kukavički izbegli Turke, hteće to uraditi i u buduće.

Grof Petrović se odmah nadoveza da bi “poslove oko traganja i u slučaju nekog novog napada poverio Jovanu, ali mu ne može reći da ne sme upotrebiti oružje”. Zapolja tek malo zažmuri na jedno oko.

- A ti misliš da on sa nekim jačim može izaći na kraj- pa kao da sam dođe do zaključka nastavi.- Neka udari po onome ko je to zaista uradio. Jer sramota je njegova a ne tvoja. Ja ću stajati iza tebe ako se budu hteli udružiti. A ti - govorio je Jovanu - kad to uradiš prvi put, znaj da nosiš glavu u torbi. Ni do sada ti nije bila skupa, ali onda se pazi. Javno te niko neće osuđivati, ali se čuvaj osvete.

Jovan mu ukratko ispriča za svoj sukob sa Batorijem. Zapolja odmahnu rukom.

- Tu ti mogu pomoći na svaki način, ali javno ne. Moćni su, mada sad nemaju mnogo ljudi pod oružjem. I njih je buna dosta koštala, a čujem i ja da mladi Batori vitla po južnoj Ugarskoj izigravajući Boga. On mi nije prijatelj i na volju ti je kako ćeš. Ako udariš po njemu, gledaj da ti niko ne pobegne, jer sumnja je sumnja, a istina je istina. Čuo si za velikog palatina Ištvana Batorija. On je sada kralj umesto kralja i zato pazi šta radiš.

Zapolja je govorio jezikom iskusnog čoveka. I pored mladosti, mnogo toga je i sam iskusio. Rađe bi ponovo išao u boj protiv Turaka nego što je lane gušio ustanke seljaka, ali je i tu drugačije razmišljao od Petrovića.

- Turci su sada zauzeti dalekim osvajanjima. Sada ih treba tući dok ih je manje. Ponovo moramo na njih samo sada drugačije. Uradili mi to ili ne, doćiće nam na prag. Pa bar da im umanjimo snagu.

- Šta na to kažu biskupi i papa ?- upita Petrović.

- Briga me za jedne i za druge. Papa ima mozga, ali bi da neko drugi ratuje a on da se bogati, a ovi ljudi biskupi kao da boga mole da im narod izgine. - samo za časak zastade, pogleda u Jovana, ali ipak reče. - Erdeđi⁷ je jedan od takvih. Zaveo je narod i uništio državu. Sad ću ja njega.

Zapolja verovatno zbog Jovana prećuta šta je time mislio. A Zapolja je u razgovoru sa nekoliko velikaša već odavno “napio zdravicu” ostrogonskom nadbiskupu i kancelaru. Na poziv Državnog saveta biskup će uskoro morati u Budim. Zapolja je već platio ljude koji će ga “dostojno” dočekati i bez previše priče, ubiti. Bakoci je osećao da mora da se čuva, ali u Budim će morati. Znao je šta o njemu misle erdeljci onog trenutka kad ga je Zapolja nazvao “Bakocijem”, a ostrogonski biskup se već odavno potpisivao kao Erdeđi bežeći od svog prezimena kao “vrag od krsta”. Da zlo za nadbiskupa bude još gore, javno je rekao šta misli o Zapoljinoj vojni po Srbiji, a nije ni isplatio sve kako je trebalo. Pravdao je to velikim porazom. Zapolja je zato Bakocia otpisao, ali neke druge nije mogao. Za sve ovo vreme u Budimu svaki od vojvoda hteo je da vlada i da mu tu vladavinu niko ne ograničava. Ta težnja bila je toliko očigledna da se već otvoreno izražavala. Svi su se oni okupljali oko Batorija, isto kao što se sitno plemstvo okupljalo oko Zapolje.

- Kada bi sad Turci krenuli, jedva da bi sakupili desetak hiljada ratnika a Turci ako udare imaće pet puta toliko. Nećemo im se moći suprostaviti mada svaki moj konjanik vredi za tri njihova.

Jovan nije mislio tako i Zapolja mu to pročitao na licu. Svaki je izvlačio pouke iz bitke pod Beogradom, ali su zaključci očigledno bili drugačiji. Jovan je ćutao, ali Zapolji nije morao ni govoriti šta misli. Iznebuha ga upita:

- Kad pođem u Srbiju, hoćeš li samnom?

- Hoću ! Išao sam pod vašim plemenitim vođstvom i prvi put, a zašto onda ne bih sada.

- E, onda ćeš videti kako deluje prava konjica.

Jovan vide da je zabrazdio, ali nije imao kud. Ne zbog toga što će sa Zapoljom u Srbiju. To mu nije smetalo, već zbog toga što je osetio da se Zapolja ljuti. Grof Petrović oseti da razgovor nije na dobrom putu, pa ispriča Zapolji kako se Jovan divio napadu njegovih konjanika pod Avalom. Jovan to nikada nije pričao, ali je sada klimao glavom sve dok se osmeh ne vrati na Zapoljino lice. Razgovor je prelazio na teme koje nisu bile za njega i on dobi otpust, uz Zapoljinu najavu da će ga uskoro pozvati.

Do ponovnog susreta nije morao dugo čekati. Kad ga Zapolja pozva bio je spreman da odgovori na svako pitanje. Sepeški vojvoda je bio u punoj uniformi, uglađen i utegnut.

- Da li te još uvek interesuje da ti se prizna plemstvo ?

- Bio sam slobodan očekivati da će te mi tu pomoći jer sem vas, ja nemam nikoga drugog ko bi to mogao.

Zapolja je naglašeno razmišljao. Na kraju zaključi da će već videti kako se to može izvesti, ali mu trebaju i nekakvi dokazi.

- Nemoj misliti da je to lako. I moja je familija palatinska, pa ipak ne mogu postati veliki palatin poput moga oca. Eto sebi ne mogu dati ono što želim, pa kako ću onda tebi. - prenu se kao da se nečeg setio.- Da li bi došao da radiš za mene. Bićeš stotinar i tek će ti moj komandant zapovedati. A obećavam ti pohod na Turke čim to bude bilo moguće.

Pre tri godine Jovan bi ovu ponudu prihvatio jer je znao da uz nju ide i novac. Sada je mislio drugačije.

- Poštovani vojvodo, za mene je već ova ponuda velika čast, a kamoli za moje ljude. Ali ja je ne mogu prihvatiti. Nisam dostojan tako važnog posla u vaše ime. Od kako sam došao u Lipovu, odvikao sam se discipline, pa stalno gledam gde ću i kako ću. A biti u vašoj blizini za mene bi bila stalna obaveza. Bez toga, ja sam vam uvek na raspolaganju, dovoljno je već da pošaljete nekog po mene. Ja i moji ljudi uvek smo spremni za borbu. - Videći još uvek nepoverljiv Zapoljin pogled, Jovan nastavi - Ljudi koji su oko mene nisu navikli na sve one udobnosti koje ima stajaća vojska. Ti se i zimi jedva skrase u krevetu. Bojim se da bi se u zamku kao što je vaš iskvarili i navikli na udobnosti za koje sada ne znaju. Čopor je uvek bolje držati na otvorenom nego u kavezu. Samo na otvorenom znaju napasti kako treba, a u zatvorenom omekšaju. A vi ih gospodaru uvek kad treba, imate pri ruci.

Zapolja sad već raspoloženiiji primi obaveštenje. Jovan mu je našao "žicu" sa odanošću koju mu je uvek bila na prvom mestu, ali i sa onim "čoporom" jer mu je hrabrost imponovala čak i kod neprijatelja. Zapolja je bio zadovoljan odgovorom. Brze zakletve su mu uvek bile sumnjive i retko kada su se poštovale. Nije se na ovome zaustavio, nastavio je Jovana ispitivati, čas smešeći se, čas ozbiljno pazeći kako mladić reaguje. Na kraju izvadi kesu iz škrinje i pruži mu je, da se "seti kad je sa sepeškim vojvodom razgovorao i njemu se obećao".

Jovan napusti prostorije siguran da ga je Zapolja u mnogočemu shvatio. Trebala mu je samo još jedna jedina rečenica pa da se prećutno Zapolji zakune na vernost, ali je nije rekao. Jeste, odazvaće se on Zapolji na poziv, ali će biti uz njega sve dok to bude u skladu sa onim što on bude cenio kao istinito i pošteno. Cele te noći razmišljao je o onome što je rekao i kako je rekao. Susret sa Zapoljom za njega je bila jedna od stepenica ka tituli koja mu pred bogom pripada, ujedno i mogućnost rešavanja svih problema koje je imao sa imanjem i plaćanja ljudi koji

su se oko njega okupljali.

Zapolja je razmišljao mnogo kraće. Čak je i to ispalo slučajno. Zavaljen u fotelju očekivao je grofa Sečenjia i nije hteo da se opterećuje nikakvim drugim razgovorima. Tako je na miru mogao razmisliti o tom ponosnom Racu koji je znao lepo i ubedljivo pričati, ali koji će se dobro pomučiti da stekne njegovo puno poverenje. Mada ni jedan ni drugi nisu previše potencirali, Jovanu je trebalo ono zvanje koje je verovatno u svojoj Zeti imao. Da je dao sekretaru Georgiusu nalog da mu to izdejstvuje, ceo posao bi bio završen u narednih nekoliko nedelja. Znao je međutim, da je to mamac za koji će se Jovan stalno držati i hvatati, čak i onda ako nerado bude primao ono što mu se naredi. Nije imao običaj posvećivati toliko vremena ljudima koji su po značaju mnogo ispod njega, ali sada je osećao da mu taj Rac može koristiti. Ako je tako ubedljiv sa svojim Srbima, onda se njegova vrednost povećava. Grof Petrović mu je napomenuo da ga nikako ne treba procenjivati samo na osnovu onoga šta je sada i koliko sada ima, već svakako gledati na budućnost. “On će se sam izboriti za sve, sem za titulu. Tu mu Vi možete pomoći”. Grof je bio u pravu. Kad Georgius uđe da mu najavi grofa Sečenjia, kratko mu reče da upiše “crnog Jovana” u knjigu ratnika i da mu je dao 20 dukata. Kada mu to bude bilo potrebno Georgius će ga sigurno podsetiti. Sada je imao drugih briga. Najpre umiriti ovdašnju gospodu, a onda ga čekaju njegovi Erdeljci: Balog, Čaki, Gergelj, Rakoci, Vekonj i pre svih Verboci. Vrata se otvoriše i grof Sečenji uđe u salu.

Petar Petrović nije ujutro ništa pitao Jovana. Samo mu reče da su danas poslednji dan u Pešti. Oko podne ima oproštajnu audijenciju kod kralja i time su sve njegove obaveze završene. Osam momaka propisno obučених otpratilo je grofovу kočiju do dvora i nakon polučasovnog zadržavanja dopratilo je nazad. Grof je bio veoma zadovoljan.

- Sve je ispalo onako kako je planirano. Državni savet je imenovao Krunski savet u kojem je i Zapolja. Znalo se to i ranije, a sada je potvrđeno. Pet kraljevih dušebrižnika od sada će voditi računa o državi sve dok kralj ne preuzme svoju dužnost sa punoletstvom. Sada se više neće moći događati iznenađenja na koja smo ranije na žalost uvek morali biti spremni. Loši savetnici mogu napraviti više štete nego cela turska vojska.

Jovana nije bilo puno briga ko je u Krunskom savetu, jer ga se to nije ni najmanje ticalo. Svaka odluka Saveta za njega će uvek biti iznenađenje. Bio je ubeđen da ni jedna odluka neće biti doneta zato da bi njemu i Srbima olakšala položaj u Ugarskoj, sem ako Turci ne napadnu pa im zatrebaju ratnici. Za grofa Petrovića svaka odluka je mogla biti sudbonosna. Otud i zadovoljstvo što je Zapolja u savetu.

Iz Pešte su krenuli kako je grof rekao. Kad god je izlazio iz kočije da se malo protegne i pojaše, bio je pored Jovana. Sve je mogao da razume, ali ne i njegov odnos sa gazda Ištvanom. Trgovac i ako na prvi pogled jednostavan, stvorio je oko sebe famu gde dva čoveka nisu o njemu isto pričala. Jašući Petar Petrović ga je karakterisao kao poštenog trgovca, koji je ograničen samo na uski krug roba, poštenog ali zatvorenog, ali raskalašan život će ga ubiti. Možda su ta različita mišljenja razumljiva jer Arad je daleko od Segedina, ali i u Segedinu Jovan je imao priliku da čuje komentare koji su bili dve različite krajnosti. Samo jedno niko nije pričao, da ga je gazda Ištvan prevario.

U Segedinu grof Petrović dozvoli da ga gazda Ištvan umoli i jednu noć prespava kod njega. Uveče je za goste priredio specijalnu večeru lomeći se od htenja da gostima udovolji. Grof je sve to sa odobravanjem primećivao pa zadovoljan sutradan nastavi put praćen delom Jovanovih momaka, dok je Jovan ostao kod gazda Ištvana.

- Pričaj mi o svoj lepoti krunisanja i ništa ne izostavljaj.

Gazda Ištvan je zaista uživao u priči a Jovan kad vide da se toliko unosi u to da je već sam počeo da stavlja kralju “krunu na glavu”. Pričao je detalje, opisujući ponešto što ni sam nije video samo da bi priča bila uverljivija. Tek kad trgovac pripita “ hoće li sa Krunskim savetom sada biti bolje”, Jovan preskoči lirske opise i vrati ga u zbilju.

- Isti vrag kao i do sada. Oni vladati drugačije ne znaju, nego kao što su i do sada vladali. Sigurno je samo da će puno vode proteći Tisom pre nego što bilo ko u ovoj zemlji podigne ustanak, a nas dvojica sigurno u njemu nećemo učestvovati. Svi koji su u krunskom savetu, zagovornici su oštre politike prema seljacima a to znači da su ovi mada ih nema dovoljno, izloženi na milost i nemilost plemiću. A što se trgovaca tiče i za njih je donet novi zakon - gazda Ištvan se uozbilji, kao da je dobio udarac korbačem po ledjima. - Od sada svaki trgovac mora za sekretara imati Srbina i obavezno vođu karavana, Erdeljca.

Gazda Ištvan odmah shvati.

- Razumem zašto sekretara, to si mislio na Vojka, a zašto k vragu Erdeljca?

- Pa baš zato što ih toliko “volite”.

Ručak je tog dana bio skroman jer se spremala specijalna večera za specijalnog gosta. Trgovac iz Pečuja Martin Botuš, gazda Ištvanov partner po nervu za trgovinu i istinski prijatelj, stigao je sa bogatim kulinarskim ponudama, a najpre izvanrednim vinom. Poput dece su se radovali što je dobro i što se može sa uživanjem gustirati. Botuš je u početku malo zazirao od Jovana. Uskoro prestade. Jovan je izgleda delovao dobro, a tome je doprineo i gazda Ištvan svojim neposrednim pristupom. Od početka se pričalo o politici i stanju u zemlji i

naravno Turcima, a gazda Ištvan je jedva nekako preseče, tvrdeći da za njegovog života neće doći.

- Pričaj ti šta hoćeš ali oni postoje i već sada mi kvare trgovinu. Na njih se mora računati - bio je uporan Pečujac. Obojica pogledaše u Jovana.

- Ja mislim što i gazda Botuš. Oni postoje, a mi smo slabi. Ja vam mogu reći kako razmišlja Zapolja, a svaka njegova je važna. On misli da Turci nikada neće doći ovamo...

- Šta sam vam rekao - slavodobitno uzviknu gazda Ištvan - ... a to zato što mogu da se šire drugim putevima na Zapad. Beč im je interesantniji od Budima. Zato misli da veliku vojsku ne treba sakupljati jer ona puno košta. Treba uraditi nešto drugo. Što u ovim krajevima bude bilo više vojske biće više i turskih bandi. Oni su najveća opasnost i njih treba uništavati. Zato bi stavio manje odrede po najvažnijim tačkama i oni bi išli tamo gde se te bande pojave. Jedino bi Srem prepustio na milost i nemilost onima koji naiđu.

Obojica trgovaca su se "uhvatili" za to da Turci neće prelaziti u ove krajeve. Sada su sa odobravanjem pozdravljali ono što je Zapolja rekao. Pa ipak opasnost je pretila a Segedin će sigurno biti na udaru. Nasta tišina.

- Šta nam je onda raditi ?

- Skupljati dukate a ne robu, pa ako zatreba sve što imaš poneti na konju i odstupiti bilo gde- Jovan je bio siguran u to.

- I ti ćeš tako ?

- Ja nemam gde odstupiti. Iz jedne domovine sam prognana. Iz ove druge me niko neće proterati. Ovde ću ostati bilo na zemlji ili pod njom.

Mrki pogled u Jovanovim očima nije dozvoljavao nikakvu sumnju. Tišinu prekinu tek poziv sluge na večeru. Čak se ni tada nije mnogo pričalo, dok se ne povede reč o trgovini. Tek tu, dva trgovca zaboraviše Turke i počеше se smeјati zajedničkim poduhvatima gde su dobijali, ali i gubili. Vino još više produbi tu atmosferu prisnosti. Vojko im se pridruži već skoro pri kraju jela, pa počеше redom iznostiti i za njega. Da ne bi jeo sam, obojica trgovac, mada ruku na srce u manjem obimu, ponoviše večeru. Sa količinom popijenog vina, trgovci su postajli sve setniji. Vojko ih je junački pratio, možda i preticao, ali on je postajao tek pospaniji.

- Ja sam pri kraju - govorio je gazda Ištvan, jednu od svojih omiljenih tema u "zagrejanom" stanju.- Lepo mi je bilo. Ti si Martine moj drug i pobratim. Jedini koji me je trpio, ali sam i ja jedini koji je trpio tebe. Uvek mislim da je grehota da se ne vidi gde sam živeo i radio, da kada odem, sve ode. Pričaćeš o meni još neko vreme, a ti Jovane duže. A posle vas gotovo! Ja sam star da sad nešto sam započinem. Prođe mladost treba se za smrt spremati. - Oči mu malo zasuziše -

Dok sam bio mlađi hteo sam podići crkvu, ali me drugi pretekoše. Da se pitam od ove tri segedinske, bar jednu bih srušio - prekrsti se na brzinu "Bože mi oprosti"- A nešto u zadnje vreme u krst puno i ne verujem kad vidim kako se ispod njega izliva mržnja. Biskup kaže da ne verujemo onim koji se mole sa tri prsta. Kao da to nije svejedno. Nikad nisam čuo da je bog po tome delio ljude. Ja u boga verujem i bogu se molim, samo u jedno nikada neću poverovati, da ti Martine, ja i ovaj moj Jovan, kada umremo, bićemo isti kao i neki od ovih nikogovića plemićke krvi. E to neće moći. Uvek će oni naći način da budu iznad nas, visoki i nedodirljivi. Boriš se sa njima čitav jedan život ovde na zemlji, pa posle večno moraš i na nebu.

- E zato se meni na nebo još ne ide. Ovde ih bar znam kakvi su, a tamo dok ih upoznam ima da prođem paklene muke - prostodušno zaključim Martin Botuš.

Jovan se htede glasno nasmejati, ali oba trgovca su bila ozbiljna. Zaista su se međusobno osećala. Vojku je bilo svejedno.

- Slušaj sada - gazda Ištvan povuče Jovana za ruku. Martin je već pažljivo slušao. - Hoću da napravim česmu kad umrem, a voda da stiže sa onog izvora u vrbaku. Neka me narod po čistoj vodi pomene, a kad na mene i zaborave ostaće Ištvanova česma. Ništa neću da se pravi za mog života, ali hoću sve da pripremim i tačno dukata koliko treba, pa kad me sahranite, odmah sve platite i neka se to ljudski uradi.

Martin Botuš i Jovan se zgledaše. Gazda Ištvan naredi poluglasno Vojku da mu prinese ono što je on nacrtao, pa sekretar sigurnim korakom kao da ništa nije pio ode i vrati se sa velikim papirom. Raširi ga po stolu.

- Dao sam da se sve nacrti. Česma je sa tri glave, koje će ovako izgledati - pokaza im prstom crtež u kraju papira - Jedna glava sa strane je moja, druga je božja, a treća je posvećena našem prijateljstvu. Sa ove božje, svaki će se namernik moći napiti, a na moju i vašu podmetaće se sudovi da se u njih voda napuni i kući nosi. Za ovu srednju već sam naručio stotinu drvenih čaša kao one iz kojih je Isus pio. Neka se iznosi jedna po jedna. Najpre će nestajati, a onda će se narod navići, pa ih neće dirati. Računam da će poslednjih trideset, jednu po jednu vreme uništavati. Ako svaka bude trajala 10 godina, to je tristo. Previše i za pamćenje.

Jovan se zagleda u nacrt česme. Bila je fino zamišljena u tvrdom kamenu, sa zidanim kamenim blokovima i uklesanim inicijalima KI. Žljebovi ili glave kako ih je gazda Ištvan nazvao odudarali su po svemu od ostalog. Kratko rečeno bili su ružni. Jovan to i reče.

- A šta bi ti, da budu lepi, pa da mi je neka budala odbije i odnese kući. Ovako je niko neće ni pipnuti, jer šta će sa time kod kuće. - Gledao je dugo u

prijatelje. Pogled mu je bio nešto mutan od popijenog vina, ali misao jasna. - Ja ću se postarati da česma bude lepa, a ti ćeš Jovane još ove godine samnom da to pogodimo, ali nije lepota u česmi, nego u vodi. Ja sam pod starost tek počeo piti tu vodu iz vrbaka i razumeo da svaka voda nije ista. Ako sa ovom našom barskom opereš ranu, ona će buknuti, a ako je opereš sa onom ona će se zalečiti. Pitao sam ja onog doktora da li je to istina, a on kaže da ne zna, jer voda je voda, ali i on pije onu iz vrbaka jer mu više prija. - Malo utiša kao da se stidi.- Sa onom iz vrbaka nikad nećeš dobiti proliv, a od ove naše se ne možeš odbraniti. A sad gledajte ovo - raširi potpuno hartiju.

Na česmi je u lepom okviru izrađenom u obliku vrbove grančice trebalo da na mađarskom jeziku piše:

“Ez a mennyei ital váljék, egészségedre,
frissesége józalságot,
pezsgése nyugalmat,
maradandósága pedig nyúitsan neked haósszú életet.
István, az Isten szalgája”

Jovan u sebi preveđe poruku, a Vojko čak i pot uticajem vina, lako to sroči:

“ Neka ti ova rajska tečnost da zdravlje
njena svežina, hladnu glavu
njen žubor, tvoje smirenje
a njena večnost, tvoju dugovečnost
Ištvan, sluga božji.”

Martin i Jovan klimunuše glavom pred ispitivačkim pogledom gazda Ištvana.

- Nije mi jasno zašto to nije na latinskom, onda je to za večnost.

Gazda Ištvan prekorno pogleda Matina Botuša.

- Ja nisam Latin i oni ovde ne žive. Ja sam samo mali Mađar koji voli sve dobre ljude na ovom svetu. Ja ću reći ljudima ono što imam onako kako znam. A kad moj Jovan bude dizao česmu neće napisati na grčkom već na svom srpskom.- Time je razgovor oko natpisa bio završen, ali ne i monolog. - Ti ćeš Jovane obaviti ono što imaš i uzeti momaka koliko nam treba za pratnju. Idemo u Stoni Beograd, kako ga ti nazivaš, da pogodimo sve oko pravljenje pa onda u Budakalaš da pogodimo kamen. Sad možete reći šta god imate.- Niko nije imao nikakvu primedbu. - Kad je sve to tako, sada ono najvažnije. Ni jedan kamen, ništa neću da bude stavljeno za moga života. Kad ja umrem vas dvojica će te sve to završiti i uraditi.

- Pobogu gazda, pa vi pričate kao da će te sutra umreti.

- Nije važno kad ću ja umreti, ja hoću da vas obavežem dok sam pri zdravoj pameti, a ne da me slučajno neka budala ubije na ulici, a ništa nisam dogovorio. Sve ću ja pare ostaviti iza sebe za ovo, a to ću vam i objasniti kako, ali sada tražim da mi kažete. Reci ti Martine - trgovac spremno potvrdi, Jovan takođe.- Sad je sve rešeno, a ja ću sve ostalo sprovesti kako treba.

Taman se razgovor priveo kraju, kad sluga najavi još jednog gosta. Dostojanstvenog gospodina niko nije poznavao sem gazda Ištvana. Predstavi ga, gradski pisar. Došao je da napravi njegov testament.

- Sad ste vi slobodni dok ja ne izdiktiram ono što hoću a onda ću vas zovnuti da se potpišete.

Nakon dobrih sat i po vremena, pozvaše ih unutra. Gazda Ištvan naredi i notaroš pročita njegovu poslednju volju. Trgovac je dugo razmišljao šta će i kome će šta ostaviti. Nije zaboravio nikog od ljudi sa kojim je radio. Stigoše i do česme. Nju kad bude završena poklanja gradu da se o njoj stara. Pošto će česmu još za života završiti pa je treba samo postaviti, za sve radove koji će tome prethoditi odredio je 2.000 dukata koji se mogu podići kod Isaka ili njegovih potomaka i to tako da obojica izvršilaca Martin Botuš i Jovan Čarnojević to potpišu. Niko ih u trošenju tog novca neće kontrolisati, već to njima pada na dušu.

Gazda Ištvan zaustavi pisara u čitanju.

- Onaj deo koji se na njih dvojicu odnosi preskoči. To neće znati. Neka se posle moje smrti raduju ili tuguju, a dotle im ne dam spavati. Hoću da razmišljaju o meni. - Setno se nasmeši, a pisar zaista preskoči ono što se na njih odnosi. Kad završi sva četvorica se potpisaše, a pisar uredno zapečeti testament.

Narednog dana se oprostise. Martin Botuš ode u Pečuj a Jovan ka Lipovi. Pratio ga je gazdin glas da što pre dođe kako bi mogli obaviti još nešto što imaju uraditi. Obeća da će se brzo vratiti. Ni sam nije znao zašto je svratio u Nađlak. Petar Jakšić je odlučno gradio utvrđenje kako ga više niko ne bi iznenadio. Primiše ga on i gospođa Katarina. Ispriča gde je bio i šta je radio. Jakšići su kao visoko plemstvo već mnogo toga znali mada nisu lično putovali u Budim. Gospođa Katarina je ipak bila dovoljno radoznala da se propita o tome kako je ko izgledao i da li je gospođa Jelisaveta bila u dvoru. Petar nije pokazivao puno radosti što ga vidi, ali ni mržnje. Ipak ga ljubazno pozva da ostane u zamku i prespava pa sutra će već lako nastaviti put. Jovan prihvati. Pred večer odšeta do lepe pravoslavne crkve koju čak ni Dožini pobunjenici nisu spalili. Jovan nije znao ko je crkvu ukrasio, naravno Jakšići su to platili, ali svaki ulazak u nju za njega je bio novi doživljaj. Mada je po prostranstvu bila tek ravna Lipovskoj, po svemu ostalom je bila lepša. Jovan se pomoli bogu i na ikonu ostavi nešto novca.

Tihi čovek koji se tu zateče mu zahvali. Jovan mu klimnu glavom. Nije bio sveštenik, možda zvonar. Napolju pred vratima crkve zastade i zagleda se u daljinu, dok je sunce lagano zalazilo.

- Lep je ovo grad - tiho reče čovek.

- Lep je - pa skoro za sebe dodade - a lepa je i crkva.

Ponovo ga je sreo nakon dva sata u gostinskoj trpezariji Jakšića. Spremao se da večera pa ljubazno pokaza Jovanu da sedne preko puta njega. Predstavi se kao čovek iz Jenove, javni je pisar i došao je ovde po molbi vladike da obiđe crkvu i pastvu i vidi kakvi su to svetovni problemi koji su iskršli.

- Šta ne dođe vladika, lakše bi se razgovaralo.

- Vladika misli da je ovako bolje, jer mene je gospodar Jakšić već primio i primiće me opet, a vladiku možda ne bi.

- Ne bi primio vladiku - začudi se Jovan. - Da to nije zbog toga što se naveliko priča da je primio katoličanstvo ?

Pisar je isto onako tih kao što je započeo, nastavio priču

- Gospodin Jakšić nije pravi katolik, on je husit. Toliko znam od njega jer mi je dužnost bila da ga pitam. Ali kaže da ništa ne misli menjati i da će sve što se naroda tiče ostati onako kako je bilo, pa tako i crkva.

- Zar gospodin Jakšić već nije u tim godinama kad se vera ne menja.

- On je pod stare dane postao husit, čak kaže pravoslavni husit, mada to niko živi ne zna šta znači, ali su mu deca katolici. Kad on umre ko zna kuda će sve to ići.

Umesto osude, Jovanu bi žao Jakšića. Jedna od najstarijih i najuglednijih srpskih porodica na ovoj strani sveta, gubila je svoje osnovno obeležje, pravoslavlje. Daleko od toga da je on imao nešto protiv husita, ali ako već neko uzima njihovu veru što je ne uzimaju katolici.

Narednog dana već je bio u Lipovi. No ne za dugo. Petrovićev kurir javi da hitno dođe u Arad. Bilo je nešto važno. Čim je ušao u grad video je razlog hitnosti. U Arad je stigao Zapolja. Mađarski vlastelin ga primi sa osmehom. Bio je zbog nečega zadovoljan i opušten. Interesovao se o Jovanovom kraju, pričao o novom uređenju granice prema Turskoj i na kraju o praznoj kraljevskoj blagajni. Ostajao je jedan problem za rešavanje i Zapolja ga je namerno iznosio. Male bande su napadale trgovce i to je sve poskupljivalo robu koja se prenosila iz jednog kraja zemlje u drugi. Ko hoće da ima razvijenu trgovinu, mora puteve držati tako da budu sigurni. On Zapolja će se za to lično postarati, ali ni jedan plemić ne sme odstupiti od te obaveze. Zato je pozvao Jovana da mu da zadatak.

- Najviše razbojnika upada iz Vlaške. Imaju dva planinska prevoja koja je teško kontrolisati. Zimi problema nema, ali je leti velika opasnost. Upadaju u

Erdelj i ne biraju. Ja mogu držati jedan sa svojim ljudima, a ti drži drugi, onaj preko Vulkana. Samo se moraš čuvati jer upadaju i Turci i Vlasi, pa se ne zna koji su gori.

Jovan je znao je da vlastela nemaju dovoljno ljudi, a da dovode najamnike iz drugih država bilo je previše skupo.

- Koliko ljudi tuda može proći.

- Sa dvesto ljudi možeš zaustaviti hiljade ako si dobro postavljen. Najvažnije za odbranu je da oni ne mogu praviti nikakav frontalni napad. Planina je sa jedne a reka sa druge strane. Preko planine ne mogu, a koritom reke samo u avgustu dok ne počnu jesenje kiše.

- Koliko vremena ja to moram braniti.

- Do iduće zime. Tada ću ja već moći postaviti tamo svoje ljude. Do tada propuštaj trgovce i karavane, mada će među njima biti špijuna. Ti drži Surduk³ a o ostalim prelazima nemoj da misliš. Da te utešim - slatko se nasmeja - tvoj veliki "prijatelj" Batori će na Fagaraš. Plata će ti biti komad zemlje između sela Fegeta i planine Padeš. Kad se nađemo pred zimu iduće godine dobićeš tapiju.

Jovan prihvati, ali ...

- Ne znam kako ću prehraniti toliko ljudi ?

- Na Sebešu ima nekoliko stada ovaca. Uzmi koliko ti treba. Po selima ima svinja, a meni duguju neki od njih porez u svinjama. Daću nalog da ih daju tebi. Jedino se za junad sam snalazi.

- Kad ste mislili da krećem?

- Odmah. Samo pazi, turske bande su dobro organizovane i samo zimi možeš biti miran, ali i onda oprezan. U svako drugo doba možeš ih očekivati da ti se za vrat popnu.

- Ne plašim se Turaka.

- Znam, zato ti ovo i poveravam. Ti braniš Ugarsku i ako je odbraniš ja ću stati iza tebe kad bude trebalo.

Jovan zadovoljno napusti Arad. Pripreme u Lipovi brzo su bile gotove. Nedelju dana kasnije dvesto konjanika odjaha put planina. Jovan je voleo taj kraj oko Moriša. Podsećao ga je na njegovu Crnu Goru. Nakon Hunedoare zađoše u planine. Pridruži im se omanji Zapoljin odred. Šumoviti Karpati smenjivali su se sa proplancima. Stalno se išlo naviše ali to nije smetalo raspoloženju ljudi. Pevušenje prestade kad počеше nailaziti na uništena sela. Predvodnik odreda objasni da je to posledica upada sa one strane. Iz jednog dopre nesnosan smrad tela u raspadanju. Pojahaše brže. Spuštali su se sve do Hetega i udarili na manja sela, pored velikih stada ovaca. Slikovitim kanjonom reke Ivi uđoše u planine. Strane su postojale sve strmije, a gusta šuma obrastala je visove sa obe strane

puta. Reka je bila mirna i ne puno duboka, mada se po duboko usečenom koritu videlo da zna biti i drugačija. Na šumskoj čistini naiđoše na spaljene brvnare. Vođa odreda mu reče da su tu bili Zapoljini ljudi, ali su ih Turci iznenadili i sve pobili. Sa pedeset ljudi Jovan nastavi dalje. Bukva i hrast koji su dotle obrastali brda, zameniše četinari. Vođa Zapoljinog odreda više se nije išlo napred, pa su jahali svi zajedno. Konačno stigoše do Surduka. Sa erdeljske strane do Surduka se stizalo stalnim, pravilno rasporedjenim usponom. Pri vrhu uspon je bio još manji, čak i nešto proširen pre nego što se u znatno većem luku počeo spuštati prema Vlaškoj.

Vođa Zapoljinog odreda bio je srećan što može Jovanu biti na usluzi. Imao je malo ratnika, više carinika. Rado prihvati da Ognjenu pokaže gde su stada i sela gde se mogu snabdeti hranom. Smestiti se tamo gde su već bile Zapoljine barake, a Jovanovi ljudi prionuše na posao da sebe izgrade druge. Za dve nedelje i taj posao bi urađen. Nakon toga pristupiše osiguranju puta postavljajući prepreke i barijere.. Mada na izgled u divljini, put je bio prolazan. To je razumljivo jer je bio najvažniji put koji spaja Erdelj i Vlašku. Sa druge strane prolaza, nikakve kontrole nije bilo. Znalo se da su taj posao najpre radili Turci ili sa njima povezani vlaški plemići. Ni jednima ni drugima u Erdelju se nije verovalo. Zato je Zapolja morao od pre dve godine postavljati svoje ljude na Surduk kako bi se zaštitio od upada. Drugi erdeljski plemići razmišljali su jedino o carini. Sada su od toga odustali, samo da se spreče pljačke na njihovim posedima.

Čim završiše posao Jovan posla Cvetka u izviđanje na drugu stranu prevoja, u Vlašku. Vratio se nakon nedelju dana sa vešću da preko znaju za njih i da se organizuju da ih odbace. Turci su sposobniji, ali Vlaha ima više. Nevolju nije trebalo dugo čekati. Duga kolona pristiže iz Vlaške a dva Turčina dojahaoše do barijere.

- Veliki Suad aga lični izaslanik presvetlog sultana, traži prolaz.

- Moj gospodar će sa svim počastima primiti slavnog agu - izaslanici se pogledaše, - ali može proći samo on sa pratnjom od dvadeset ljudi. Ja ću posebno dati svoje najbolje momke koji će ga otpratiti gde god on želi i glavom garantovati njegovu bezbednost.

Izaslanici stadoše zbunjeni.

- Prolaz je slobodan za sve. Svi hoćemo da prođemo.

- Tako ne može. Mogu oni što sam vam rekao.

Izaslanik na čistom mađarskom reče bez neke posebne ljutnje, više kao činjenicu.

- Suad aga neće biti zadovoljan tvojim odgovorom, a kad je on ljut zemlja se trese - pogledom preleti Jovana i pozadinu. - Vidiš i sam da nas ima više.

- Isporuči poštovanom agi moje pozdrave i reci da smo o njegovom junaštvu čuli puno priča, ali ja moram poštovati volju moga gospodara.

Izaslanici se okrenuše i odjahaše natrag. Petnaestak minuta je trajao dogovor među Turcima, pa se sve umiri. Uskoro primetiš da je pedesetak ljudi Vlaha ili Turaka sišlo do reke i da se tuda probija prema njima. Izaslanik ponovo dojah. Po svoj prilici da bi dobio u vremenu. Ponovi isto, njegov gospodar je ljut i hoće da sa svom svojom silom prođe, a ako se Jovan ne skloni on će već naći način da put oslobodi. Ponovo mu je isto odgovoreno. Sad se već trebalo spremati za odbranu. Momak što je motrio korito reke javi da je dole trideset ljudi i da se neki već mogu gađati strelama. Dobi odgovor da sačekaju da priđu bliže, pa nek gađaju.

Turci su čekali da njihovi ljudi koritom reke priđu što bliže kako bi odvukli pažnju odbrani. Kad plan ne uspe, prva grupa konjanika krenu prema barijeri. Strele, unesoše kratku zabunu među konjanike, sasvim dovoljno da se povuku. Grupu ratnika spusti se prema reci da zaustave napredovanje, sa naređenjem da koriste luk i strelu i samo ako tako ne bude moglo, neka prihvate borbu iz bliza. Na putu, Turcima se barijere nisu ni malo dopale. Već posle prvih čarki shvatiše da protivnik ima prednost jer na uskom putu gde je samo po sebi teško napadati, usporavanje i vijuganje uz barijere predstavljalo je dodatnu teškoću. Sada napred krenuše Vlasi pešaci. Bilo ih je dosta i bili su mnogo glasniji od Turaka. Hrabrili su sebe i strašili protivnika. Jovan je proučavao svoje ljude. Momci koji su tek od nedavno stigli još nisu bili sigurni u svoje snage. Jovan šapnu Ognjenu da njih povede sa sobom u juriš. Ovaj odmah razumede. Vlasi na kraju moraše na čistinu. Čim puške opališe, Ognjen poput munje izjuri sa dvadesetak ljudi i poče nemilosrdno gaziti i udarati levo i desno. Šok od pucanja jedva da je prošao a usledio je konjički napad kojeg nisu očekivali. Vlasi okrenuše leđa i nadadoše u beg. Ognjen projuri do prve barijere, vrati se nazad udarajući one koji su poustajali. Okršaj je trajao tek desetak minuta kad Ognjen namerno pobedonosno ujaha u zaklon. Pohvali momke na hrabrosti, svestan da su sada jači za jednu bitku. Tek nekoliko rana i uboda bila je sva šteta koju su pretrpeli.

- Ništa nije gotovo. Udariće ponovo, samo će sad čekati noć - zaključí Jovan.

U sumrak Jovan naredi Ognjenu da otvori četvoro očiju uz reku, a on zatvori drugu barijeru potpuno. Dođe i Zapoljin carinik, sa deset ljudi spremnih da se pridruže borcima. "Sad kad je barijera zatvorena moraju udariti peške. Pazite opet će Vlasi, oni su u tome veštiji od Turaka". Sve se odvijalo kako je bilo planirano, jedino ih Vlasi skoro iznenadiše. U sumraku stigli su skoro neprimetno i da ne bi konja koji osetiše nepoznate mirise, gubici bi na Jovanovoj strani bili

veći. Posle bitke povezaše ranjene i zarobljene, a ujutro ih po kratkom postupku povešaše. Arlaukanje sa druge strane bilo je najbolji odgovor šta napadači o tome misle.

Udaljenost između dve strane bila je tek nešto veća od stotinak metara, ali su se ljudi i pored toga mogli odmoriti. Po podne ponovo stiže emisar sa jednim pratiocem. Dojaha skoro do barijere.

- Kaurine, sada više nema milosti. No ako ti je život mio, kreći odmah kući, jer ujutro ko bude sprečavao prolaz biće kraći za glavu.

- Ja sam ti moje rekao. Prenesi agi da mu se divim na hrabrosti, ali ja se povući niti hoću niti smem. A koga uhvatim, završiće na grani kao ovi jutros.

Psujući poluglasno emisar se povuče. Napad je usledio nakon dva sata. Turci su vešto na konjima obišli barijeru pa onda krenuli ka drugoj. Jovan proceni da im se može suprostaviti težim mađarskim konjima, pa na čelu grupe od pedesetak ratnika ujuri u okršaj. Njegova prednost poče se brzo pokazivati. Ali Turci su bili bolji borci od Vlaha. Vešto su izbegavali udarce teških mačeva, vitlajući svoje sablje koje su u odnosu na mačeve delovale kao igračke. Radosav oseti da se bitka lomi, pa poslao Cvetka sa pešacima i to odmah prevagnu. Zaokupljeni izbegavanjem teških mađarskih konja, Turci nisu obratili dovoljno pažnje na Cvetka, pa ga primetiše tek kad im se broj smanji za desetak boraca. Jovan razbarušen, crn u licu, naleti konjem na jednog Turčina, ovaj se ne uspe ukloniti, konj posrnu a mač sevnua. Preostali Turci okrenuše konje i povukoše se. Dvadesetak ih je ostalo na zemlji, a tek nešto manje Jovanovih ljudi. Sa reke se čuo okršaj, ali Jovan nije imao vremena da kontroliše Ognjena. Turci ponoviše napad. Udar je ponovo bio silovit, koliko se to na uskom putu moglo. No poučeni malopredšnjim sudarom, sada su Jovanovi ljudi bolje koristili snagu svojih konja. Mada spretni i hitri, araberi su zajedno sa svojim jahačima bili izguravani sa puta u provaliju. Najveći problem ipak su ostali teški mačevi. Samo mali prostor u kome su se svi nalazili pomogao im je da se brane i odbrane. A onda su počele muke po Turke. Vlasi naiđoše iza njih i još više smanjiše prostor za borbu. Tako ukočiše arapske konje i velika turska prednost odmah se smanji. Teški mačevi sada su sekli nemilosrdno. Vlasi konačno shvatiše da dobro nije pa zaždiše prema Surduku, a grupa od desetak turskih konjanika tražeći izlaz odluči se za proboj prema dolini. Jovan ih pusti ali krenu uzbrdo za onim što su bežali. Kod prve barijere ostavi deo ljudi sa Radosavom a on pohita da pomogne Ognjenu. No njemu pomoć nije bila potrebna. Neprijatelj je imao velike gubitke ali je i Jovan imao pedeset ljudi van stroja. Ranjene poslao u barake a mrtve sahraniše. Mrtve Turke i Vlahe potovariše u kola i odvezoše do prevoja, i tu ostaviše. Ranjene ostaviše vezane da o njihovoj sudbini kasnije odluče. Jovan

odvoji dvojicu, Turčina i Vlaha.

- Mi krećemo za Vama. Koga uhvatimo završiće kao ovi. Vi boga molite što ste moji glasnici. Ali to samo sada, jer ako vas ponovo sretnem... Javite vašim da idu svojim putem jer milosti više nema.- Srećni što su izvukli živu glavu odjuriše preko prevoja.

Dani prodoše bez neprijatelja a izvidnica javi da Turaka i Vlaha nigde nema. Trećeg dana pojavi se Cvetko koji je išao u poteru, vodeći sa sobom osam konja. Jednog je izgubio a drugi je slomio nogu. Izgubio je samo jednog momka, a svi su Turci pobijeni. Jovanu pruži polovinu onog što je od Turaka probrao.

- Drugu polovinu sam već podelio momcima. Možda su uzeli i malo više. Jedino što sam samovoljno dopustio to je da mačeve zamene sabljama. Ti znaš kuda mi sve idemo i kako se provlačimo, pa sam mislio da je to pošteno.

Septembarske kiše naterale ljude u zaklon. Cvetko ponovo ode u izviđanje na drugu stranu. Kad se vratio ni na njemu ni na njegovim momcima nije se videlo da im je kiša nudila. Otkrili su turski logor i mada mu se nisu mogli dovoljno približiti, procenili su da ima oko 150 Turaka i pedesetak Vlaha. Smešteni su pod privremenim nastrešnicama, a tek manji deo je pod šatorima. Aga je verovatno u jednom od njih jer je taj šator najveći. Jovan odluči da ovog puta on napadne. Dva dana kasnije bili su pred turskim logorom. Hladnoća se osećala a ljudi i konji već su jedva čekali da krenu. Predvodio je Cvetko. Ognjen zaostade kao rezerva, Jovan će direktno na logor, a Radosav će pokušati da spase turske konje.

Tek kad prvi jahači stigoše do logora, Turci se uzbuniše. Teški Jovanovi konji pregaziše šatore i bunovne Turke. Nasta seča. Čim bi primetio grupisanje Turaka, Jovan bi udarao po njima ne dozvoljavajući da se organizuju. U bitku uleti i Ognjen po osećaju udarajući baš po grupama. Turci i pored toga što nisu bili redovna vojska, već njeni otpadnici, pokazale da znaju da se bore. Ali bili su uhvaćeni na prepad pa je njihov otpor popuštao i lomio se. Na kraju svi koji su mogli, pobegoše. Tek tada se u dolini pojaviše Vlasi, a Radosav istog trena krenu u galop prema njima. Vlasi nisu imali nameru da ih sačekaju. Radosav brzo zaustavi poteru. Borba u logoru je bila završena. Preko 50 Turaka ostalo je mrtvo, a još više od toga nesposobno za borbu. Cvetko dovede Turčina obučenog u bogate haljine.

- Dovodim ti velikog agu.

Jovan ga pogleda. Bio je njegove visine, snažan, crnih bistrih očiju.

- Kako ga uhvati ?

- Nije bilo lako. Oborio je dva moja momka ali na svoju nesreću uzjaha na pogrešnog konja, pa se morao boriti i sa njim i samnom. Sad ti ga evo.

Jovan se bolje sagleda u Turčina. Stajao je mirno ne pokazujući strah.

- Pitaj ga koliko će dati za svoju glavu ?

- Sve zlato što ima. Ako mu ostaviš konja i sablju, na Surduk neće ni jedan Turčin u pljačku dok si ti tamo.

- A šta ako mu odsečem glavu i uzmem ovo što ima.

- Kaže da će doći neki drugi.

Jovan pokaza da ga vežu. Turčin dostojanstveno sede ne obraćajući pažnju na krv što mu je curila niz rukav.

Podalje, Jovan se savetovao sa svojim.

- Neka mu bude. Da vidim kolika je turska vera. Do zime nam i onako ništa ne može, a na proleće isti mi vrag ovaj ili neki drugi. A možda ipak govori istinu.

Reče Turčinu da prihvata, ali da donese blago. Cvetko i trojica njegovih odoše za Turčinom. Vratili se nakon pola sata. Za to vreme momci prevrnuše logor i pokupiše sve što je bilo od vrednosti. Najveća vrednost ipak su bili konji. Aginog prepoznaše odmah po ukrasima.

Cvetko dođe noseći neki sandučić.

- Da nije bilo njega ostali bi bez ovoga. Tako ga je vešto zakopao da ga ne bi našao.

U sandučiću behu zlatnici. Prinesoše i njegovo oružje. Nekoliko sablji, mali kožni štitić ojačan metalom, nešto nakita i odeće. Jovan mu pokaza i reče da odabere. Turčin uze samo sablju. Jovan pokaza da može uzeti i svu odeću i nakit, pa naredi da mu dovedu konja. Turčin ga ne menjajući izraz uhvati za uzdu i osta nepomičan. Njegovi ljudi oslobođeni sa njim, već su bili spremni za pokret. Na konje su natovarili i desetak mrtvih.

Jovan pojaha svog konja "Reci mu da ga držim za veru", pa se okrenu. Turčin progovori, a Cvetko viknu da stane "Kaže da ima nešto da ti da". Turčin se sagnu i počeo preturati po onoj odeći. Izvuče prekrasan nož u kanji. Pruži ga Jovanu. "Kaže ti da čuvaš nož jer ćeš ga jednom za glavu zameniti". Jovan se nasmeja i turi nož za pojas. Kad dobro odmakoshe, okrenu se. Turčin je još uvek stajao usred logora držeći konja za povodac.

Stigao je oktobar. Hladnoća se već uvlačila u kosti. Cvetko i njegovi neprekidno su krstarili Vlaškom u blizini Surduka, prateći šta se dešava. Koliko su mogli videti, aga se smestio u jedno selo sa pedeset momaka, bez namere da nešto preduzima. Vlasi su se razbili u više bandi i krstarili okolinom. Od njih se još ponešto moglo očekivati. Jovan je poput duha lebdeo nad svim što se u logoru dešavalo, starajući se da ljudi zimu dočekaju spremni. Jedino se straža nije zapostavljala. Zima je bila na pragu i kad jedan veliki karavan prođe iz Vlaške prema Erdelju, Jovan im se sa delom momaka pridruži i krenu ka Lipovi. Usput

posla jednog momka Zapolji sa porukom da je Surduk i dalje siguran.

U Lipovi ljudi se brzo razidoše po kućama, a Jovan se prohladnog sunčanog dana uputi ka kožaru. Naruči gunjeve i opaklije i sve ono što je mislio da će ljudima trbati u planini. Kad nakon mesec dana sva roba stiže, bio je više nego zadovoljan. Krajem oktobra ponovo odjaha na Surduk. Momci se najpre obradovaše opaklijama. Već su im trebale. Tek mala grupa osta na Surduku da prezimi a većina krenu put Lipove.

Zima je bila strašna. Sneg je danima padao, a za Božić ga je već toliko bilo da se bilo nemoguće kretati. Debljina smetova negde je iznosila desetak metara. Moriš je u Lipovi bio zaleđen i moglo se komotno prelaziti peške na drugu obalu. Jovan se postarao da u kući bude svega. Post ga je iscrpio, ali mu dobro raspoloženje ništa nije moglo pomutiti. Na badnji dan je sa momcima okretao pečenicu. Imao je za taj posao pravog majstora, a posao se oteže do duboko u noć. Kad se ispeče, pečenicu svečano unese u kuću i stavi u ugao. Kroz smetove, po snežnoj belini, odjaha na ponoćnicu u crkvu u Lipovi.

Ujutro položajnik je bio Cvetko. Za to dobi dukat, ali i dokaza svoj vučji apetit. Preko zalogaja je mrmljao da su mu baš dobro ime dali "Pravi si Nenad. Ko bi se nadao da ćeš i na današnji dan tek meziti. Danas se jede. Vidi mene." Ne htede mu reći da zna da je i pre neki dan mrsio, jer Cvetko je u duši postio pa makar i mesa jeo.

- E moj Cvetko, nije post kazna pa kad prođe, ti navali. Post je duh, preobraćanje, vernost bogu i Hristu. To je pročišćavanje duha i tela ujedno.

- Ma i ja bih bio redovniji - priznade - ali dugo je.

- Nije dugo, jer nikada niste postili kad ste u boj išli i bili na nekom teškom poslu.

Cvetko se prekrsti.

- Ja u boga verujem, ali ne verujem da je on uveo post. Hajduk i siroma moraju jesti kad imaju jer sutra kad se može mrsiti, možda neće imati. Tako je to dvostruka šteta. Ja se Bogu molim, ali priznajem da postoji samo nedelju dana posta pre Uskrsa i pre Božića.

Jovan nije tako mislio, ali pusti Cvetka da razvija svoju teoriju. Stigoše i drugi gosti. Cvetko jedva dočeka da Radosavu ustupi mesto, a on se poput mačka pribi uz veliku zidanu peć i utonu u slatki dremež. Jedino staru domaćicu upozori da ga obavezno probudi za ručak. Ova ga "koso" pogleda gundajući da je dobro što još nije u krevet legao. Kuća se brzo napuni. Domaćica je gundala ali služila. "Priča li još da ovoj kući trebaju mlade ženske ruke" započe Radosav.

- Sada više nego ikada, a kad bi i hteo gde da dovedem ženu. I sam sam kao kurjak, koja bi to trpila.

Stara Staka koja je majarila još oko Nikole, nastavila se brinuti o Jovanu, ali joj je bilo sve teže. “Dosta mi je što ga pazim i pokrivam, perem i čistim, nego moram još kuvati i služite sve vas ale. Šta se ne okupite na drugom mestu”. U šali i zadirkivanju prođe praznik.

Sneg je posle Božića padao još desetak dana. Posle toga nebo se otvori i sunce sinu. Nije bilo dovoljno snažno da topi снег, ali je već i od samog njegovog pojavljivanja, ljudima bilo toplije. Nije se putovalo, pa su ljudi uglavnom bili u toplom. Jedino su se na volšeban način okupljali Cvetkovi hajduci. Uredili su i ušuškali neku šupu, pa se i Jovan zapanji kad vide kako su je sredili. Sve je bilo u toj jednoj prostoriji, samo se kuvalo u drugoj. Ni za najvećih vetrova, nije bilo studeni jer su zapušili pažljivo svaku rupu na zidu i tavanici. Jedino se tih dana Cvetko pojavljivo kod Jovana moleći da se nešto zakolje. Ostali ljudi skoro da se nisu mogli ni primetiti. Tek se u sumrak mogla čuti njihova setna pesma, a jedino su bili vidljivi noću dok su stražarili oko kuće.

Jednog od tih jutara Jovan se zaputi kod kod mladog trgovca Joakima u Lipovu. Zateče ga iza radnje. Mala prostorija je bila topla, a sedišta prekrivena krznom. Dugo su razgovarali, pa na kraju Jovan prihvati da bude njegov gost na ručku. Dade mu 60 dukata a Joakim se obaveza da će gledati da nabavi puške koje su Jovanu trebale. Dok su ručali neuobičajeno mnogo posluге vrzmalo se oko stola. Jovan to glasno primeti. “Bolje je da se vrzmaju ovuda, zarade neki forint i pristojno ručaju, nego da se smrzavaju po Lipovi”. Jedna privuče Jovanovu pažnju. Izgledala je zrelija od ostalih i imala nešto u sebi što Jovan tek oseti. Domaćinova žena mu isprati pogled. Reče koliko je plaćaju, ali da zasluži svaki filer jer je vredna i čista.

- Platiću joj duplo neka dođe kod mene.

Joakim odmah prihvati.

- Samo moraš povesti i majku, ona je unutra u kuhinji i dobra je kuvarica kao što i sam vidiš. Plaćam ih isto.

Jovan odmah preseče. “Pitaj”. Domaćica se prihvati te dužnosti. Kad se nakon nekoliko minuta vrati, reče da su obe dale pristanak i da samo čekaju Joakimovu dozvolu. Domaćica dozvoli sebi slobodu koju je retko kada iskazivala pred gostima, glasno je hvalila obe žene, posebno ukazujući na mlađu. Tek joj je vragolasti sjaj u očima pokazivao da ima i “zadnje misli”.

Kad Jovan uveče stiže kući, dočekaše ga tri žene. Staka je bila zadovoljna i uveliko pričala sa pridošlicama. Već ih je ona bila smestila i pokazala šta se ima raditi, a momci su se utrkiivali ko će im šta učiniti po volji. Starija je mogla imati pedesetak godina. a mlađa najviše 25. Kao ugarak crna kosa, nešto tamnije puti, srednje visine, delovala je jedro i zdravo. Velike pametne oči netremice su gledale

u Jovana. Majka se zvala Stana a mlada žena Ljubica.

- Brinite se za kuću i tražite ono što vam treba. Staka će vam sve pokazati i sve pomoći. Kad vam treba pomoć za velike poslove Staka zna koga treba zvati.

Obe klimnuše glavom. No Jovan je samo mislio da je time završio posao. Kuća se tih zimskih dana malo pomalo počela menjati, pa unutrašnjost i pored hladnoće zablista. Na kraju dade novac da se kupi novo posuđe i sitnice za kuhinju. Već nakon dve nedelje, kuća se jedva mogla prepoznati. Bilo je tu posla za stolare i limare, a na zid velike sobe momci su pričvrstili jelensku kožu i kožu od risa, dok na pod staviše dva velika medveđa krzna. Jovan je od Stake mogao saznati ono što je ona htela. Da se mlada žena zove Ljubica, da ima 26 godina, da se nikad nije udavala, da je imala momka do pre tri - četiri godine, ali on negde poginu, pa ona tako osta. A ne bi je trebalo ispustiti iz ruku jer će doći neko ko je pametan. Tako je Jovan hteo ne hteo, dobar deo zime proveo sa momcima ili je sa Radosavom obilazio ljude.

Sneg konačno prestade pa Jovan odluči da krene grofu Petroviću u Arad. Cvetko jedva dočeka, ali predloži da se ide sankama. Sa troje sanki udariše aradskim putem, već dobro ugaženim. Odmorni konji išli su u galopu i tek nakon dvadesetak kilometara umiriše ih i nateraše u lagani kas. Predveče stigoše u Arad. Grof se obradova dragom gostu. Dok ga je smeštao reče mu da ima ugledne goste i da će ih sve videti za večerom, a dotle mogu malo popričati nasamo. U prijatnoj toploti salona, Jovan se dobro osećao. Upaljene svetiljke širile su neki prijatan, neobičan miris, a grof mu objasni da su stigle iz Stambola. Razgovor se odmah prenese na posao što ga je od Zapolje dobio. Već se znalo da upada preko Surduka više nema, ali i da je velika bitka vođena sa dosta žrtava.

- Cela Ugarska je sada velika žrtva. Proleće će biti još teže. Neće valjati ni ako zima dugo potraje jer će dosta ljudi gladovati. Bojim se da će biti preseljavanja čitavih sela. Moram naoružati više ljudi i bolje paziti. A ti ćeš mi sigurno morati pomoći.

Petrović je do zime izgubio skoro hiljadu seljaka i ni na kraj pameti mu nije padalo da to prepusti zaboravu. Znao je da sa njegovog imanja niko nije dobrovoljno otišao. Pretpostavljao je gde su, ali nije imao snage da ih povрати. Morao se pojačati.

- Ja mogu pomoći i hoću da pomognem bez obzira o kome se radi. Jedino Vi morate prihvatiti da šta god uradim, uradio sam po Vašoj volji.

Obojica su znali šta to znači. Bez obzira na Petrovićevu slavu i bogatstvo, ako napadne na ugarskog vlastelina, lako može izgubiti podršku drugih. Zato i odabra ono što je bilo najpametnije "Neka presudi Zapolja!". Time razgovor na ovu temu bi završen. Vino je prijatno grejalo dok je Petrović pričao zimske

dogodovštine. Najviše ipak o Zapolji. Sada se nalazio u svom vojvodstvu u Erdelju, spreman da u rano proleće krene za Budim. Po grofovom mišljenju Zapolja je bio najjači a sačuvao je i sva svoja sela.

Sluga najavi gosta. Uđe ser Teodor Edvard Valop. Paradno obučen sa dugim grimiznim ogrtačem, pozdravi najpre grofa Petrovića pa onda Jovana. Na solidnom ugarskom udeli domaćinu nekoliko komplimenata pa prihvati ponuđenu stolicu uz kamin. Malo je pomeri prema sredini pa tako i prema stoliću na kojem su se nalazile staklene čaše sa vinom. Englez je bio pravi predstavnik svog naroda. Teško je odgovarao na pitanja, ali je detaljno ispitivao ono što njega interesuje. Jovan i njegovi Srbi su ga interesovali, posebno zato što je Jovana zatekao ovde u Aradu, kolevci Srpstva. Na kraju zaključi da se “konci srpske sudbine izgleda vuku iz ove prostorije”.

Grof se trže.

- Samo ako se može pomoći. Srbi imaju svoje privilegije i svoje gospodare. Ja sam tek jedan od njih a na Jovanu je kao slobodnjaku da odluči da li će ovde doći ili ne.

- Onda ste vi dakle potpuno samostalni i samo bogu odgovarate.

Jovan prihvati “bačenu rukavicu”.

- Svi mi od nekog zavisimo. Moja recimo večera zavisi od vas. Ako me nastavite ubeđivati, moraću se povući, a verujem da to našem domaćinu ne bi bilo pravo.

Valop se nasmeja

- Nemojte sve primiti ka srcu. Ja sam spreman da vama kao stari prijatelj, kažem ono što vas interesuje.

- Kad je tako - Petrović je bio hitriji od Jovana - recite nam kakva je vaša prava uloga u ovim krajevima.

- Ja sam samo običan predstavnik svog kralja. Nisam nikakav ambasador, tek emisar, mada verujem da obavljam važan posao. Ovde sam da posmatram i ako je moguće otvorim puteve za trgovinu. Posebno me kao i vas brinu Turci i njihov prodor na sever. Vi ste glavna brana i ove dve velike reke koje vas štite. A eto iskoristio sam vaš poziv i obreo se ovde u Aradu da ponešto više vidim i čujem.

- I vidite koliko smo jaki i složni. Jeste li na kraju zadovoljni ?

Valop pogleda u Jovana. Nije odmah odgovorio. Kad je progovorio, govorio je tiše kao u nekom poverenju

- U Engleskoj znamo dosta o Turcima. Mi imamo kod njih više ljudi i trgovaca. Turci mogu da ugroze celo hrišćanstvo, svi su složni i poslušni. A kod nas je to drugačije. Ova buna je vašu zemlju jako uzdrmala, a mladi kralj nema moć da

bilo šta promeni.

- Zato ste krenuli ka Zapolji ?

- Krenuo sam da sačekam Zapolju, a u međuvremenu odazvao sam se vašem ljubaznom pozivu da vas posetim i ovde provedem zimu - lako se nakloni grofu - na ovakve uslove mi nismo navikli. Kod nas sneg i kada padne, mali je i brzo se istopi. A u mojim godinama, sneg je egzotika samo ako se gleda iz tople sobe.

- Naravno dragi gospodine Valop poziv da ostanete koliko želite, uvek važi. Za mene je to čast i zadovoljstvo, ali i prilika da nešto naučim od jedne napredne zemlje.

Englez se ponovo lagano nakloni. Grof dade znak pa sluge pozvaše i ostale da se pridruže za trpezom. Sve ukupno bilo je za stolom dvadesetak ljudi. Poslednji uđe Subota Vrlić i Jovan mu se iskreno obradova.

- Ti zaista dolaziš kad te niko ne očekuje - veselo će Subota.

- Pa moram doći nenadno kad me niko ne zove! - Uzvratila Jovan a grofu Petroviću se malo trže mišić na licu.

- Mađari ga već zovu Fekete Ember4.

Jovan se nasmeja.

- Mogu me zvati kako hoće, sa ovakvim zaštitnikom kao što je grof Petrović, niko mi ništa ne može.

Jovan je tri dana ostao u Aradu. Sem sa domaćinom najviše vremena je provodio pričajući sa Subotom i povremeno se družeći sa Valopom. Kad je saznao da se do Segedina lako može stići, odluči da produži do gazda Ištvana. Subota će sa njim, siguran da se neće zastati kod barona Jakšića u Nađlaku. Zahvaljujući tome u veče stigoše do gazda Ištvana. Sluga odmah otvori kapiju, ali Jovan primeti da nešto nije u redu pre nego što su sanke stale.

- Gazdu smo sahranili pre nedelju dana - tužno promrlja sluga. Već iz kuće izađe i Vojko sa jednim od starijih trgovaca gazda Ištvana, Lajošem. "Ponašajte se kao da je živ" i odmah naruči bogatu večeru, pa potpali vatru u kaminu. Lajoš je gledao da svakako Jovanu ugoditi, trudeći se da mu bude onako kako ga je gazda Ištvan očekivao. Tužni crnogorac jedva da je to i primećivao. Nevoljno uze čašu rakije, pa je po starom običaju tek malo podiže i promrlja " za pokoj duše". Prvi put u životu, Jovan je te noći popio više nego što je mogao podneti. Oštra, ljuta rakija cepala mu je želudac i kao da je ublažavala bol u duši. Nedostajao je još Martin Botuš iz Pečuja. Vojko reče da je svejedno koji je prvi došao. Testament će se otvoriti, a kada Martin dođe i njemu će se ponovo pročitati. U noći tuge, Jovan zaspao samo zahvaljujući onoj rakiji što ju je pio pre večere.

Ujutro zamoli Lajoša da mu da čoveka da ga odvede do groba. Odbi

Cvetkovu pratnju, pa sam sa pratiocem pronađe svežu humku. Momka odmah posla natrag, a on ostade sam. Mraz je štipao, ali ga nije osećao. Malo pognut, povremeno dodirujući krst žalio je za jednim dobrim čovekom. Nije se morao truditi da se priseti svojih susreta sa gazda Ištvanom. Sličice su navirale same po sebi, slagale se i postajale oštre. Nesvesno Jovan se smešio sećajući se događaja i priča, malih tajni i velikih podviga. Kad je nakon dva sata stigao u dvorište, Cvetko je zajapuren i nervozan zajahivao konja spreman da krene u poteru za njim.

Advokat je već čekao. Dostojanstveno raspečeti papir. Već je konstatovao da drugi izvršilac testamenta Martinu Botuš, trgovac Pečujski nije prisutan, a tekst testamenta će mu biti pročitao kad dođe. Za čitanje po usmenom nalogu gazda Ištvana dovoljan je jedan od dva izvršioca. Pored Jovana unutra su još sedeli Vojko, Lajoš i Ognjen. Monotonim glasom advokat počeo:

“Ja Ištvan Keveždi, od oca Ištvana, trgovac segedinski, govorim dana (ano domino 1516. juna 20.) pri čistoj svesti, advokatu Đerđu Rakociju, svoju poslednju volju, trudeći se da pomenem sve one koje u srcu osećam.

Živeo sam život kako sam znao i umeo, trudeći se da se ne ogrešim o pravdu i Boga. Ako sam pogrešio nisam to radio sa namerom, već samo iz neznanja i nepoznavanja. Osta mi jedan veliki greh koga sam svesno učinio, a koji po svojoj smrti hoću da ispravim. Za života sam više vina popio nego vode a znajući sve muke ovog grada, odlučio sam da mu poklonim česmu. Izvršiocima ove moje volje su dva moja prijatelja Jovan Crnojević, plemić iz Lipove i Martin Botuš, građanin trgovac iz Pečuja. Sve sam unapred naručio i platio, a sa potvrdom od advokata sve se može preuzeti odmah. Advokat će zajedno sa potvrdom o kamenu koji se nalazi u Stolnom Beogradu, dati potvrdu izdatu od jevrejina Isaka na osnovu koje će on isplatiti 3.000 dukata koji će se upotrebi za dovođenje vode iz vrbaka do određenog mesta. Obe potvrde će dati Jovanu Crnojeviću ili Martinu Botušu, obojici zajedno, ili jednom od njih, a onda će onog drugog obavestiti o učinjenom.

Kuća u kojoj sada čitate moju poslednju volju, zajedno sa radnjom, magacinom i svim zalihama pripašće mom nadgledniku Lajošu Kohu. On će iz blagajne koju zna gde stoji, isplatiti odmah pred vama kao svedocima mom sekretaru Vojku 500 dukata na ime otpremnine. Ostale pare iz blagajane koristiće za dalje obavljanje trgovačkog posla, jer to jedino zna. Kohu preporučujem da se ako bilo kakav veliki posao namisli da uradi savetuje sa Martinom Botušem i Jovanom Crnojevićem, a to prepuštam njegovoj volji i pameti. Kuću u gradu sa svim pomoćnim objektima ostavljam opštini, sa tim da moje ime bude upisano kao donatora. Iz kutije koju sam ostavio advokatu Đerđu

Rakociu isplatiće 2.000 dukata opštini pred dvojicom vas kao svedocima. Crkvi kojoj se nisam pokoravao, ali sam uvek u boga verovao, dajem 500 dukata, neka im bog sudi kako će ih potrošiti”.

Dalje su bila ispisana imena sluga, sluškinja, ali i nekoliko žena sa kojim je gazda Ištvan verovatno “drugovao”. Sve zajedno podeli još 500 dukata. Zatim sledi spisak dužnika, “težak” 240 dukata, koje ostavlja advokatu da istera i naplati a sva sredstva će ostaviti sebi. Ujedno mu testamentom ostavlja 100 dukata za sve troškove koje je do sada imao. Advokat naredi da se iz gazdine sobe donese drveni sanduk, propisno zapečaćen. Sanduk je gazda Ištvan poverio Lajošu na čuvanje. Advokat proveri da li je pečat neoštećen, pa kad se uveri da jeste nastavi čitati dalje:

“Pre nego što se dalje nastavi čitati neka se donese veliki drveni sanduk iz moje sobe koji mora biti propisno zapečaćen i očuvan. Kad se otvori u njemu se nalaze tri manja sandučića, svaki propisno zatvoren i zapečaćen. Zeleni će biti predat Martinu Botušu, pečujskom trgovcu, crveni će biti predat plemiću Jovanu Crnojeviću, a okovani osiguran sa malim katancem,advokat će uručiti Laslu Gajeru, zlataru iz Nađvarada⁵ za koga opravdano pretpostavljam da mi je sin. Ako se ne daj bože njemu nešto desilo, onda njegovim potomcima. Ništa mu se od ovog neće objašnjavati. Jovanu Crnojeviću posebno ostavljam sve ono što se u maloj sobi nalazi od predmeta, odeće i pribora. Ja sam to malo ili ni malo za života koristio a on to po svom gospodstvu zna bolje koristiti nego što sam ja znao. Moje prijatelje molim da svaki svoj kovčeg otvore nasamo, kako se među njima ne bi slučajno stvorila zavist. A Crnojevića upućujem na ovog advokata Rakocia, koji je potpuno upoznat sa delom njegovog sanduka i ima uputstva vezana za njega. Sve usluge koje će za to učiniti već su mu isplaćene za mog života.

Kraj testamenta je bio u maniru gazda Ištvana. Pisao je za života i pisao je za žive.

Ja znam da svi koji ste sada oko stola za mnom iskreno žalite. Ali nemate zbog čega jer je moja duša već u raj. Setite me se po dobrom i u dobrom raspoloženju. Lajoša zadužujem da iz mog podruma donese karlovačko vino koje se čuva u starom buretu već pet godina, a koje sam ja lično zapečatio. Od trgovca stokom Rufia, doneće jedno june od godinu dana koje će se iskoristiti za ručak radnicima i svima onima koji su povremeno radili za mene, a jedno jagnje i jedno prase će se ispeći meni za pomen za svu vas gospodu. Sve ovo je već potpuno isplaćeno a potvrda se nalazi kod advokata Rakocia. Jovan Crnojević ili Martin Botuš će iz svog džepa platiti 5 dukata za muziku koja treba da svira za vreme toga ručka, tako da i njima ostanem u uspomeni.

Gazda Ištvan dalje navodi da nikome ništa nije ostao dužan, niti ikakve dugove priznaje. Na kraju su sledili svi potpisi. Advokat savi testament, lagano izvadi Jovanov kovčeg iz sanduka i predade mu ga, pa pogleda u nadzornika i reče mu da donese vino. Ovaj to odmah naredi. Reče zatim da će za sutra pripremiti ručak sve kako je gazda Ištvan želeo. Advokat onda zamoli Jovana da zajedno odu da pogledaju malu sobu i sve što ima u njoj, a može poneti i svoj kovčeg i otvoriti ga, a on će veliki sanduk ponovo zatvoriti i uraditi onako kako mu je naloženo.

Jovan je u maloj sobi bio za gazdinog života, ali se tu malo zadržavao. Tek sada kad otvori ormane i vitrine, mogao je proceniti svu vrednost onoga što se u njoj nalazi. Trgovac je poput krtice skupljao dragocenosti i odlagao ih. Čak ni oružje nije zaboravio. Jedna nova puška, nekoliko noževa, prekrasna turska sablja i jedan samostrel kakvog do tada nije video. U ormanima su bili predmeti od murano stakla, posude, pozlaćene čaše i velika pozlaćena lampa koja nikada nije bila upaljena. U drugom su bili tanjiri od porcelana, sa crtežima na svakom od njih, escajg za jelo i sitni pribor koji ide na sto. Advokat mu pokaza da sedne i otvori svoj kovčeg. Najpre odmota u rolnu savijenu hartiju, takođe zapečecenu.

Dragi moj prijatelju. Nisam mislio ovako zavijeno raditi, ali sam razmislio i posavetovao se sa mojim prijateljem advokatom i smislio da je to najbolje. Taj papir koji sada vidiš unutra u kovčegu je tapija na moje imanje na pustari kod Rabe. Sada je tvoje sa svom stokom i imovinom koja se tamo nalazi. Advokat će ti reći kako da uđeš u posed svega toga, a on će sve dalje sprovesti. Njegove usluge ja sam već isplatio. Ti ćeš glavnom išpanu isplatiti 50 dukata, njegovim pomoćnicima (dvojici) po 25 dukata, a svakom radniku na imanju (22) po 5 dukata. Sve to ti se nalazi u kesi sa dukatima i još dosta više. Iz te kese ćeš imati još jedan izdatak. Predaćeš kao moj dar crkvi u Lipovi 100 dukata, a oni neka me pomenu u molitvi, a ako je nezgodno po mađarski, neka me spomenu kao Stevana. Ovo zato što kad si mi ti mogao biti kao sin, onda mi je i tvoja crkva blizu. Drži se moj gorski vuče i ne zaboravi da su ljudi poštteni rođeni, a tek ih život iskvari.

Advokat mu zatim objasni sve šta će i kako će. Sve je znao, jer je gazda Ištvan sa njim razgovarao oko svih detalja. Još toga dana raspitao se oko gradnje dovoda za česmu. Taj posao će sačekati proleće a advokat mu preporuči preduzimača koji će to sigurno uraditi kako treba. Sutradan napraviše pomen gazda Ištvanu, a prekosutra Jovan otputova za Arad.

Grofovska kuća je bila sva u velikoj žurbi. Svaki čas se očekivalo da će stići veliki vojvoda. Zaista uskoro ujaha u dvorište sa pedesetak ljudi u pratnji. Uveče

se velikom gostu po pozivu, pridruži i Jovan. Zapolja je celo veće bio uzdržan i odmeren. Ni jednog momenta nije potcenio mladog kralja i njegove sposobnosti. Turobno raspoloženje nametali su mu plemići i biskupi. I pored sve svoje taktičnosti i upornosti, opet je svako gurao na svoju stranu. Dok su bili sa njim još je to na nešto i ličilo, ali čim bi se udaljili, svako je terao po svome. Pohvali Jovana za njegov posao na Surduku, ali mu nagovesti da će već s proleća početi novi nasrtaji, ovog puta sigurno ozbiljniji, jer i Turci i Vlasi znaju šta ih čeka.

Valop je živnuo kad je stigao Zapolja. Ali u Valopovom prisustvu i Zapolja se menjao. Nije to bio više osioni gospodar Erdelja, već spretni političar koji je vešto koristio sitnice da bi rekao ono što mu odgovara. Valop je tražio a nije ništa nudio, dok je Zapolja nudio na rečima mnogo, a u stvarnosti skoro ništa. Petar Petrović se uglavnom nije mešao i tek jednom došapnu Jovanu “Zapolja samo što nije eksplodirao”. Bio je u pravu. Valop je počeo tiradu o engleskoj hrabrosti. Njihov se Ričard poput lava borio protiv nevernika, a niko mu nije pomagao, a eto oni su danas spremni da “Učestvuju i finansiraju napad na Tursku... kad za to dođe vreme!” Zapolji kao da neko udari šamar. Ukoči se u svojoj stolici.

- Laž. To je obična laž. Ništa vi niti hoćete niti želite. Mi za vas treba da se borimo, da uvučemo u rat što više zemalja, a onda ćete vi krenuti po Evropi. Dok mi ovde na granici sa Turskom budemo krvarili, vi sa njima trgujete i možda javljate kakvi smo i koliko smo spremni. Mi jesmo razjedinjeni, imamo svoje muke i probleme, ali mi se borimo za svekoliko hrišćanstvo. A vi lažete, podstičete nas i ulivate lažnu nadu. Kakva je to onda vaša politika ?

Valop se nije ni pomerio dok je slušao gospodara Erdelja.

- Naša politika je Engleska. O takvoj politici ja ne odlučujem, ja je samo sprovodim. Uglavnom dobro, ali i loše, kao sada na primer. Meni je rečeno ono što vama pričam, a da li je to laž ili ne, nije moje da pametujem. O tome odlučuje kralj.

Zapolja ledeno zaklima glavom “Kralj, Kralj...” pa setivši se kakav je onaj u Budimu samo huknu. U sebi se već hiljadu puta zakleo da će uraditi sve što je u njegovoj moći da nikada više na ugarski presto ne dođe stranac. I sada mu je na glavi ovaj stranac koji pažljivo pipka, traga i i verovatno javlja sve što je video. Valop mu to odmah potvrdi.

- Ja znam šta se ovde dešava, ali znam i da ste Vi jedini toliko moćni da nešto uradite. Zato se trudim da uvek budem u Vašoj blizini. Ugarska brani hrišćanstvo, ali ga sama neće odbraniti. - Valop je pažljivo birao reči.- Vi imate mladog kralja koji tek treba da ojača uz pomoć plemića i mimo krunskog saveta!

Zapolja ga znatiželjno pogleda

- Šta fali krunskom savetu. U njemu su probrani plemići iz cele zemlje.

Valop se malo zamisli

- Koliko je meni poznato, krunski savet će biti proširen, pa će tako velik, ostati bez direktnog uticaja na kralja, a sve te funkcije preuzeće tri namesnika.

Zapolja samo što ne skoči sa stolice. Smatrao se gospodarem Erdelja, diskretno je oko sebe okupljao plemiće, jačao vojsku i učvršćivao položaj. Bilo mu je stalo do uticaja u Krunskom savetu.

- Zna li se ko će biti namesnik ?

- Zna. Jedan biskup i dva plemića. Biskupa znate ko je i koliko Vas voli, a plemći su Batori i Baćani. Sebe smatraju najvećim i oni će u buduće potpisivati sve kraljevske odluke. Sve ovo će biti brzo urađeno da svi budete zatečeni, mada su neki iz saveta već "kupljeni". Najpre će proširiti savet sa poslušnim, a onda će glasanjem izabrati namesnike.

Zapolja je ćutao. Znao je on dobro kako se ljudi potkupljuju i odluke donose. Englez je ovo čuo iz poverljivih izvora. Namera je verovatno od ranije, ali su procenili da nemaju dovoljno snage da je izguraju. Sada su mislili da je Zapolja suviše zauzet svojim problemima i da ga je moguće slomiti. A kad dobiju vlast onda se mnogo toga može menjati.

- Zadužio si me - Valop se lako nakloni - a verujem da ovo malo ko zna.

- Ne zna niko, mada u dvoru malo koja tajna ostaje dugo sačuvana. Ali ovu, još ne zna ni mladi kralj.

Zapolja očuta. Pogleda u Petrovića.

- Ti ćeš sa svojim ljudima u Peštu. Dogovorićemo se.

Valop se nakašlja i ustade. Izvinu se zbog svojih godina i zamoli da mu oprostite što se mora povući. Čim izađe Zapolja progovori.

- Valop nije lagao. Zato se moramo pripremiti. Šta i kako ćemo raditi još ni sam ne znam, ali to moramo silom pokazati. Ja ću u Budim sa 50 ljudi, ti proberi svojih pedeset, a ti - okrenu se Jovanu - jednom si obećao da si uz mene, to sada dokaži. A ja ti reč dajem da će Crnojevići biti najveće srpsko plemstvo u Ugarskoj posle grofa Petrovića. Koliko tvojih vukova možeš povesti.

- Stotina može biti ovde za dva dana.

- Mnogo je. Nemam ih gde smestiti. Proberi pedeset najboljih i spremi ih tako da će možda morati dokazati da su najbolji. - Okrenu se Petroviću - Ti imaš mesta za svoje ljude, ja ću moje smestiti. Njegove moramo smestiti u Budimu jer ako budu trebali, tamo će trebati. Možeš li to rešiti a da ne bude previše upadljivo.

- Mogu, - kratko odgovori Petrović. - Zato ću ja krenuti ranije.

- Krećemo prekoustra. Njegovi ljudi neka idu posebno i smesti ih tako da ih niko ne vezuje za mene.

Još se pričalo o detaljima odlaska, pre nego što se razidoše na spavanje. U ranu zoru Cvetko sa pet momaka odjaha u Lipovu. Sutradan uveče sa pedeset ljudi i Ognjenom bio je već nazad. Ujutro krenuše ka Kečkemetu. Jovan zamoli gospodaricu Arada da mu omogući da donete stvari od gazda Ištvana stavi “pod ključ”, na šta ona rado pristade. Nakon dva dana bili su u Kečkemetu, već narednog predoše Dunav i zanočiše u gradu na reci. Sve je ostalo urađeno kako je bilo dogovoreno. Jedino Jovan promeni deo plana i umesto da čeka odmah ode do Zapolje. Veliki vojvoda mu saopšti da bude spreman jer se krunski savet sastaje za dva dana. Sva naređenja preneće mu njegov poverljiv čovek.

Dva dana Jovan je iskoristio da obiđe Budim. Neprimetno prodoše pored Zapoljine palate u severnom delu grada, pa se pored katedrale spustiše prema dvoru. Mislio je da je najbolje ulaziti na Bečku kapiju kuda je ulazilo najviše naroda. Sneg je ponovo počeo padati, ali ga to ne odvratilo od obilaska grada. Nije bilo mnogo naoružanih ljudi, ali je znao da ih ima. Kraljevska garda raspoređena oko dvora svedočila je da se nešto važno dešava. Tek kad je spazio Zapolju povuče se. Uveče reče momcima da budu spremni. Ujutro je počelo zasedanje, ali bez grofa Petrovića. Tek se kasnije tokom dana nekako probio preko Dunava. Dan kasnije u sumrak, Petrović sa malom pratnjom dođe do Jovana.

- Sutra pada odluka. Zapolja je naredio da ovde ostaviš koga moraš a da tvoji ljudi u malim grupicama ujutro odu do njegove palate. Konje nemojte voditi jer ih nemate gde smestiti.

Posle mu ispriča dotadašnji tok zasedanja krunskog saveta. Predlog za proširenje je olako dat, ali je lako i skinut sa dnevnog reda. Nisu pristigli oni na koje se računalo. Ali se zato na sve strane zveckalo oružjem. Zato i treba ići u Zapoljinu palatu. Jovan sve uradi kako je dogovoreno. Stigoše po dogovoru i u palatu. Odmah se ohrabriše i Zapoljini ljudi. Sada ih je već bilo stotinak, a dobro su znali da su Jovanovi ljudi dobri borci. Naredi Ognjenu da stegne do kraja, a on obeća momcima po dukat i provod kad sve bude završeno. Zapolju jedva da je i video, bio je suviše zauzet diplomatijom. Kočije su dolazile i odlazile, a tek je mala straža napolju govorila da je tu neko važan.

Bila je nedelja kad najaviše da na ručak dolazi veliki Baćani. Naređenje je bilo da svi treba da su napolju da ih Baćani vidi. Sjajno uniformisani Zapoljini momci formiraše špalir, a Jovanovi u dve grupe stadoše levo i desno od ulaza. Vrani Baćanijev četvoropreg sa četiri vojnika ispred i osam iza, stiže oko podne. Grof izađe iz karuca i malo zastade. Bio je u bundi, pa Jovan nije mogao oceniti kako izgleda. Iza njega odmah nastupiše dva pratioca. Na stepeništu se pojavi Zapolja pa se pozdraviše. Ferenc Baćani se još jednom osvrnu da pogleda ljude postrojene njemu u čast.

Razgovor između dva gospodara dugo je trajao. Baćani i Zapolja su bili podjednakih godina, po mnogo čemu slični. Čak su im i posedi bili podjednake veličine sa tim što je Baćani imao plodniju zemlju i mnogo bolji položaj kad je u pitanju izvoz i prodaja roba. Bio je pripadnik starog mađarskog plemstva, a Zapolja mada palatin po ocu, u tome se nije mogao meriti sa njim. Po još nečemu je Baćani bio u prednosti. Još je njegov otac bio odan Vladislavu pa je tako mladi Ferenc lako zadobio simpatije mladog kralja. Pričalo se da Ludovik bez pogovora sluša sve što mu Baćani kaže. Baćani je još u vreme Dožine bune zadužio neku vlastelu, pa je na njihovu podršku mogao potpuno računati. Zapolja, dosta prek, bio je najpre ratnik pa tek onda diplomata. Jedan bez drugog ipak nisu mogli. Zapolja je prvi povukao korak i pozvao Baćania na ručak. Tako im se pružila prilika da se dogovore oko podele vlasti i uticaja.

Baćani je otišao oko šest uveče i Zapolja pozva Jovana da mu se pridruži. Unutra je već sedeo grof Petrović, sekretar Georgius i komornik. Jovan odmah dobi čašu vina “Ti si moj plemić i imaš prava da čuješ ovo”. Kratko ispriča da mu je Baćani ponudio nedodirljivost u zamenu za neke ustupke.

- A namesništvo - upita Petrović.

- Kažem ti da je pametniji nego što izgleda. Pretpostavio je da ja znam za namere oko namesništva i želi da me iskoristi, dajući meni za pravo. Odmah je rekao da se priča o širenju krunskog saveta i izboru tročlanog namesništva. Znajući da to meni neće odgovarati, on je protiv toga jer su i njega planirali za jednog od namesnika. Ali zato jeste za proširenje krunskog saveta.

- To znači da će vas podržati protiv namesništva, a da vi njega podržite kod proširenje saveta - Georgius je tako razumeo Baćania.

Petrović je drugačije razmišljao.

- Zašto mu je toliko stalo do proširenja.

- Verovatno zato da udovolji svim svojim pristalicama. Budi siguran da će oni biti prvi na listi.

- Slažem se, ali... Neznam šta on hoće sa Batoriem.

- Batori je suviše jak da ga neko može zaobići, ili izigrati. Ovde svako zna sve pa i kako ko sa kojim stoji. Zna on dobro da je Batori osion, ali svako ima svoju slabu tačku. Jedino nikom ne odgovara da vidi kako deluje moja erdeljska vojska.

Grof je i dalje išao svojom logikom.

- Imao sam jednog momenta utisak da bi prihvatio povećanje broja članova saveta do u beskraj.

Polako dođoše i do Baćanijevih planova. Njemu jedino nije odgovarao krunski savet od devet članova, gde je svako mogao sve i ništa. Hteo je veliki

krunski savet gde je jačanje jednog ili dvojice pojedinaca gotovo nemoguće. On će i nadalje imati uticaj na kralja, a možda ga i poveća. Tako bi praktično bio jedini koji bi na kralja uticao. A za zvanične odluke imaće u krunskom savetu dovoljno svojih pristalica da može bilo šta progurati. Kada kralj dođe na vlast, Baćani će biti jedini čovek uz njega. Problem su bili Zapolja i Batori. Bilo je važno da Zapolja prihvati, jer onda više niko neće imati snage da se odupre.

- A Esterhazi ?

- Sa Esterhzijem i sa Ilešhazijevim, Baćani će se lako dogovoriti. Esterhazi već odavno širi imanje oko Požuna⁶ i to mu se daje za pravo, a Ilešhazi će ga poslušati za nove posede. Oni sigurno neće biti uz nas.

Petrović je bio siguran da se sa Baćaniem treba dogovoriti, ili ako to ne, onda tražiti da u savet uđu novi ljudi u koje je Zapolja siguran. Zapolja to prihvati i sastanak je te večeri bio završen. Jovan je imao tu čast da prisustvuje skupu i ništa više. Osećao se uvređen, ali nije ništa rekao. Dole u holu, grof ga pozva na čašu vina pre spavanja. Kucnuše se "Šta te muči moj mladi prijatelju?".

- Sve. Sve mi smeta. Ovde se igraju igre koje menjaju sudbinu zemlje, a u svemu tome nema mesta ni za nas Srbe, niti za bilo kog Srbina, čak ne ni za vas. Sutra će se tako dogovarati i za nas.

- Hoće moj Jovane. Baš tako. Mi smo ovde za raskusuravanje i svi će se pogađati sa nama i oko nas. Zapolja govori ono što misli. Drugi će obećavati a neće ispuniti, on ako obeća hoće. Zato sam sa njim i zato sam mu važan.

Jovan je isto to osećao. Gledao je on druge srpske plemiće kako se ponašaju. Petrović je bio iskren i u srpskim selima koja su bila pod njim, odvijao se život. Pomisli na Stefana Balentića i njegovo veliko imanje pored Lipove. Srbinu je tamo bilo teže nego kod Mađara. I pored svih privilegija koje su im zvanično bile date, ništa im nije bilo lakše nego Ugarima. Grof je govorio:

- Zapolja je takav kakav je, ali je jedini izlaz. Bićeš u prilici a i ja ću te savetovati. Onda traži. Ponudi mu to imanje što si ga dobio, pa traži tri puta više na pustarama ispod Segedina. To će mu Baćani rado potpisati za saradnju. Ne zaboravi da sve što dobiješ u Erdelju ide na nečiji račun, pa sa zemljom odmah dobijaš i neprijatelja. A pustare ispod Segedina su ti prazne i niko ih posebno ne potražuje. Sad ti ne treba žurba nego pamet. Ja ću ti u svemu pomoći. - Jovan je verovao Petroviću. - Stalo mi je da ostaneš uz Zapolju jer tako ostaješ uz mene. I ovde si glavu položio na panj za njega. To što ti radiš nije osobina plemića, već čestitog čoveka.

Dogodilo se onako kako je Zapolja priželjkivao. Formiran je veliki državni savet koji će vladati zemljom dok kralj ne napuni 16 godina i sam preuzme vlast. Šta je dobio Zapolja, ostalo je bar tada tajna. Više se nije imalo šta čekati u

Budimu, pa Jovan krenu nazad ali preko Pečuja. Osećao je da su se ljudi ulenjili, pa kod Seksarda namerno udari kraćim ali napornijim putem koji je vodio preko planine Maček. Znao je da su primećeni, ali niko se ne usudi da ih zaustavi. Martina Botuša zateče kod kuće. Nedelju dana provede kod njega, prisećajući se zajedničkog prijatelja, pa preko Segedina i Arada, stiže u rano proleće u Lipovu.

glava 9.

JESEN I PROLEĆE 1518.

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Makarije je i sada izgledao kao kad su se pre dosta godina rastali. Jedino mu je brada bila duža i belja. Vedre radoznale oči gledale su Jovana sa ljubavlju i on je to osećao. Sreli su se pre nekoliko minuta i sem gledanja za ništa drugo nisu imali vremena. Čim ga je visoki monah spazio odmah mu je prišao i kad ga je Jovan poljubio u ruku, poljubio ga u oba obraza. Onda ga povede ka izlazu iz manastira. Nakon dobrih petnaestak minuta uspinjanja stadoše. Mali plato dovoljan tek za nekoliko osoba bio je prazan. Spustiše se na urezanu kamenu klupu i odahnuše. Jovan pogleda monaha. Na njemu se nije video umor i ako je morao imati šezdeset godina.

- To mi je ostalo iz naše Crne Gore. Još tamo sam voleo šetati kad god sam mogao a to sam održao i u ovim planinama. Bog mi je dao dobro zdravlje pa kad god mogu, ja u brda, osamim se i prisetim svih onih dobrih ljudi koje sam poznavao.

Godine su ipak učinile svoje. Duga brada je već bila skoro bela, a ispod kape se mogla videti ista takva kosa. Žućkasto lice odavalo je utisak čoveka koji dugo boravi u tamnoj prostoriji. Jedino su mu oči uvek bile iste.

- Reci otkud ti ovde na moju sreću ?

Jovan ispriča da ga je ovde dovela puka slučajnost. Bio je na Surduku i obilazio ljude kad ga zateče Petrovićev kurir. Poruka je bila kratka, treba ga ako je ikako moguće sačekati u Sibinju otpratiti na jedno mesto. Sem stalnih sitnih čarki, Surduk nije predstavljao problem i Jovan sa petnaestak ljudi krenu grofu Petroviću u susret. Sa njim je u pratnji bilo nekoliko pravoslavnih sveštenika, a svog iz Lipove prepozna odmah. Idu u Vlašku gde se u Kurteu de Ardeš osvećuje veliki pravoslavni manastir a grof ide u ime pravoslavne vere iz Ugarske, pa su zato sa njim i sveštenici iz raznih eparhija, pa i pop Jovo iz Lipove. Muntenija⁵ je ipak nepoznata i ko zna šta ga na putu čeka pa ga je zato zamolio da pođe sa njim, znajući da Jovan taj kraj ipak bolje zna nego bilo ko od njegovih ljudi.

Jovanovi ljudi su taj put zaista dobro znali. Vodio je dolinom Olta, stišnjenog između masiva Fagaraša sa jedne i ništa manje surih stena s druge strane. Planinskim putevima i stazama spustili su se nakon nekoliko dana do Rimnice i odatle je već bilo lako pronaći manastir. Sagrađen na platou iznad reke Ardeš, delovao je nestvarno. Kao da je samo on oplemenio divljinu i dao joj neku posebnu svetlost. Što su se više primicali, gužva je postajala sve veća. Narod je takođe krenuo da prisustvuje osvećenju. U blizini manastira namestiše konak, jer nisu verovali da u manastir više iko može ući. Jedino je grof Petrović kao zvaničan gost primljen u manastir pa se za njim vrata zatvoriše.

Jovan ujutro porani. Vrata manastira su se taman otvarala pa je na miru mogao pogledati sve ono što ga je interesovalo. Manastir je zaista bio velik, ali se Jovan

razočara. Puno je bolje izgledao iz daljine nego iz bliza. Naši manastiri su mu bili lepši a crkve bogatije ukrašene. Obilazeći manastir sve se više čudio. Naviknut na ikone i likove svetaca, biblijske prikaze, sa zanimanjem je gledao šarene dekoracije, neke neobične likove po zidovima i tek poneko asketsko svetačko lice. Ni ikona Bogorodice nije imala ni lik ni odeću kakvu je nosio u pamćenju iz naših manastira i crkava. Čak ni velike zamišljene oči nisu bile iste, a onu tihu setu koju je u njima gledao, ovde nije osetio. I ako pravoslavni, Vlasi su sve doživljavali na svoj način. Kasnije sreće grofa Petrovića u društvu igumana, pa ga ovaj pozva i predstavi. Tu Jovan primeti Makarija i zamoli za dopuštenje da mu se pridruži. Kasnije čim su mogli izdvojiše se iz gužve.

Makarije mu ispriča da je on i još nekoliko monaha ovde već mesec dana. Doneli su nešto crkvenih knjiga, a pomogli su neukim kaluđerima oko oslikavanja crkve i dvora. Jovan radoznalo upita za knjige, sećajući se onih štampanih na Cetinju.

- Za manasire i crkve štampani smo knjige koje će stalno biti u upotrebi. Sve su štampane u Đali6, kako ga Vlasi zovu, samo nisu onako urađene kao naše, cetinjske. Bogu u slavu štampani smo prvu knjigu u Vlaškoj, Službenik na njihovom crkvenom i državnom slavonskom jeziku.

Makarije i njegovi monasi bili su dobro dočekani u Vlaškoj. Pratio ih je glas smernih, vrednih i vernih ljudi. Najvažnije je ipak bilo njihovo znanje. Knjige i oprema koju su poneli, dala je Vlasima nove ideje. Najpre su ih smestili u Trgovište, pa su kasnije prešli u manastir Đalu. Tamo su zasnovali štampariju i u nekoliko godina izdali više crkvenih knjiga. Vlasi su sa oduševljenjem sve to prihvatili, pa se dosta monaha uključilo u štampanje što je Makariju dalo više vremena. Najvažnije je bilo uključivanje dvorskih majstora koji su bili zaista dobri, što je sve otvaralo Makariju nove mogućnosti. Dok je bio sa njima, otštampani su Oktoih i Četvorojevanđelje. Makarije je sve više obavljao i druge poslove, pa je štampariju predao svojim pomoćnicima, a on je uglavnom bio u Trgovištu i Mirnoj Vodi1. I ovde je imao mnogo drugih zadataka a ne samo crkvenih.

Tek u manastiru Jovan saznade i glavni razlog dolaska grofa Petrovića. On će sa Makarijem kao posrednikom razgovarati sa vojvodom Raduom u ime Zapolje.

- Došao sam da razgovaram sa vojvodom Raduom u ime Zapolje i ugarskih velikaša. Turci su u Monteniji a ja sam došao da vidim kako se može zaštititi Erdelj. Jer to je moj interes, a onda i tvoj. A taj susret je ugovorio otac Makarije-razjasni mu grof.

Jovan ćutke primi objašnjenje, ali mu nije bilo pravo što ga ni jedan ni

drugi sa ovim nisu upoznali. Makarije to odmah oseti, ali kao iskusan diplomata pusti da prođe malo vremena. Jovan samo progundja da su “Vlasi lako Turke primili”.

- Ovo je sto godina kako je Mirče Basaraba pred smrt morao priznati tursku vlast, jer je spasavao ono što se spasiti može. Najpre svoj narod. Nije on to lako uradio, niti to sadašnja vlastela rado rade, ali druge nije bilo. Turaka ni sada nema mnogo na ovoj strani, a nezavisne vojvode plaćaju danak i čuvaju narod. Prvi među njima je Radu Negru, koga zovu kao i tebe, Crni. Ojačao je vlast, daje turcima tursko, ali jača državu, gradi manastire, crkve i puteve, štiti narod od tlačenja i nepravdi. Tamo dokle mu dopire ruka, nema razbojnika.

- I šta on to onda može da bi zaštitio Erdelj od Turaka?

- Treba sa njim imati dobre odnose, koji su sada zahvaljujući ugarskim plemićima, veoma loši. Kako se god to nama činilo vojvoda Radu je brana od Turaka. A može biti i iskren i odan saveznik.

Sutradan nepregledno mnoštvo sveta okupilo se pred manastirom. Prednje dvorište je blistalo. Videlo se da su radnici i monasi naporno radili. Istog dana oduševljeno pozdravljen stigao je i veliki vojvoda a već uveče je imao i prvi razgovor sa grofom i Makarijem. Naredni dan bio je sav u znaku crkvenih obreda. Činodejstvovao je mitropolit Vlaški Josif uz pratnju mitropolita sučanskog Stefana i mnogobrojnog sveštenstva. I kad višečasovni obred bi završen narod ozaren i srećan krenu napolje raspoređujući se oko vatri i ognjišta na kojima su se okretali bikovi, janjci i svinje. A unutra u dvorištu, mitropolit, episkopi i monasi su sedeli pored vojvode, a zvanice dalje oko stola. Jedino su se monasi manastira povukli u svoju trpezariju. Pred kraj ručka jedan od vojvodinih pratilaca, diskretno nešto šapnu Makariju. “Kasnije će nas ponovo primiti” reče Petru i Jovanu. Vojvoda se odmah posle ručka povuče, a Jovan ponovo uđe u crkvu. Tu mu Makarije ispriča legendu o majstoru Manojlu i njegovoj ženi Ani. Priča o njihovom žrtvovanju se prenosila sa kolena na koleno i svako ju je prilagođavao i menjao onako kako je hteo. A legenda priča o samožrtvovanju za hrišćanstvo. Simbol tog verovanja je Kurtea de Ardeš.

Vojvoda Radu Negru je ispunio obećanje. Dugo je razgovarao sa srpskim dostojanstvenicima. Grof Petrović je posle sastanka bio veoma zadovoljan:

- Postigao sam ono zbog čega sam dolazio. Vojvoda Radu će se postarati da Turci sa ovih strana ne upadaju. On će sa svoje strane na sva tri prolaza u Erdelj, postaviti svoje ljude, a Zapolja će to uraditi sa one druge strane. U Vlašku niko neće ulaziti, ali ni iz Vlaške niko neće u ratne pohode.

Makarije nije delio grofovo oduševljenje.

- Vojvoda drži reč. On zna kako može sa Turcima. Već godinama je sticao

poverenje, gledajući da im da ono što je njihovo, kako bi Turci što manje dolazili. Njegove vojvode nikad same neće udariti, ali Ugari ne drže reč. Ne znam koliko će ih Zapolja čvrsto držati, ali ne bi valjalo da se ovaj dogovor pogazi. Veliki vojvoda ga sigurno pogaziti neće dok ga vi ne prekršite.

- Oče Makarije, Janoš Zapolja ima tvrdnu reč!

- Zapolja nije sam, a nije ni kralj. Ugarskom zemljom upravlja svako na svome. To će trajati dok traje, a posle toga... jedan narod.

Makarije im ispriča da je vojvoda Radu cel Mare⁷ darovao preko sveštenika crkvu u Lipovi, a "tvoju nije" reče Petroviću, "to bi ti morao sam". Petrović odmah prihvati.

- Svi mi zajedno Srbi, a i drugi koji nas poštuju moramo pomoći očuvanju svetosavskog svetionika na svetoj gori Atos. Sada kad su Turci u Raškoj, može mu se pomoći više, jer ko će ako ne mi. Ne zameri mi plemeniti grofe što ovako govorim. Hilendarski isposnici niti mogu niti hoće, a neko mora.

Makarijeve reči pale su na plodno tlo, pa grof zamoli

- Kad iduće godine naiđu Hilandarci, molim te dođi sa njima. Do tada će i crkva u Aradu biti uređena onako kako je Bogu milo. Neka narod vidi da nije sam na ovom svetu.

Makarije odmah potvrdi.

- A Jovanovo plemstvo još niste rešili! On je od najplemenitije crnogorske loze a ima i moć da okuplja ljude oko sebe, a ta moć treba svakom gospodaru.

- Pogledi su nam uprti u Zapolju. Sad ni on ne može, ali doći će dan kad će moći. Ti znaš i sam oče kako je teško u Ugarskoj postati plemić a ne biti katolik.

- Teško je svakom u tuđoj zemlji. Nego drugo upamti. Ako nešto mora da bude, neka Zapolja pošalje tebe ili koga mu je volja kod vojvode. Zlo nikada ne mora biti onoliko veliko koliko se u početku čini. Grehota je ovo što si postigao, baciti pod noge.

To popodne brzo prođe. Jovan je uveče bio na večernjoj molitvi sa ocem Makarijem, a grof se pripremao za put. Posle molitve u Makarijevoj ćeliji su razgovarali do pred zoru. Monah ga je setovao, ali i slušao. Oproštaj sa Makarijem bio je srdačan. Monah ga pozva da svrati u Trgovište kad god uzmogne. Ako ga tamo već nema, znaće oni gde je. A sprema se i on na put u Moldaviju.

Ujutro krenuše nazad. Grof je hteo kod Zapolje i Jovan ga rado tamo otprati. Nakon četiri dana u sumrak ujahaše u Zapoljin zamak. "Ti ćeš samnom" odluči grof, pa obojica sjahaše pred širokim stubama. Uvedoše ih u prostranu glavnu sobu. Zapolja ih nije pustio da dugo čekaju. Pozdravi ih i odmah zatraži od grofa Petrovića da ga izvesti o svom sastanku sa vojvodom Raduom. Petar

Petrović skoro od reči do reči ispriča o svom susretu sa vojvodom i o tome šta su se dogovorili. Na kraju mu prenese Makarijevu poruku da ako se “zlo desi, treba odmah reći vojvodi da se spreči drugo još veće”. Tek tada upita Jovana šta on misli.

- Ne veruju nam. Ugari su uvek lomili sporazume, najčešće zbog nekog sitnog interesa. Makarije kaže da su i dve ugarsko - vlaške arhiepiskopije propale zbog ugarske pohlepe, bez i jednog drugog razloga. Do sada je uvek sve propadalo, jedino kažu da sada u vas imaju poverenja, ali vi niste kralj i jedini gospodar, pa će teško i od ovoga biti nešto.

Na Zapoljinom čelu usekoše se dve ružne crte.

- Jeli to neko pravoslavno mišljenje o katolicima ?

Petrović oćuta. Bio je na terenu gde se ne treba suprostavljati sepeškom vlastelinu. Jovan nije imao šta da čuti.

- Gospodaru, govorim ono što sam video i čuo, ništa ne dodajući. Ako ne kažem istinu pa nešto prećutim, to je gore nego da lažem. Istina je. Smatraju da papistima ne treba verovati. Kažu da ih je život na to naučio. Naprave sporazum sa nekim a onda ih biskup ili sam papa pozovu u rat i svi sporazumi padaju u vodu. I vi kažu, postajete drugi ljudi. Kod istočnih hrišćana toga nema. Vas znaju a zastupa Vas i grof Petrović, a za vašu stvar se zalaže i kaluđer Makarije. To je odlučilo da je vojvoda Radu spreman da digne svoju vojsku ako Turci krenu na vas preko Vlaške ili Dobrudže. Ali ako njemu ili nekom od njegovih zatreba sklonište od Turaka dužni ste da mu ga pružite. Vlasi ovamo neće sa vojskom, ali nemojte ni vi tamo.

- Sve sam ja to njemu predložio.

- Ali niste rekli da papa Lav hoće da prokune pravoslavce i da zove u boj krst protiv krsta.

- Papa ima svoje, a ja svoje!

- Retki su oni koji tako misle.

- Ja tako mislim a moja će se u Erdelju slušati dok je mene - pogleda u Petrovića. - Napravio si dobar posao u Vlaškoj, sada gledaj da sprovedemo ono što smo se dogovorili. A ti - upre prst u Jovana - imaš istu obavezu koju ti niko ne može ukinuti: uči narod da je krst jedan, bez obzira što se stalno nalaze neka nova učenja.

Dalji razgovor je bio prijateljski. Tek u neku, Zapolja se seti soli. Mlečani su već odredili takvu cenu da je treba tražiti na drugoj strani. Vlasi je imaju.

- Ja sam išao po so, ali u jednom drugom vremenu kad se pravi gospodar nije znao. Danas o njoj odlučuje vojvoda Radu i bez njega nema ni soli.- Jovan je u to bio siguran.

- Šta će primiti u zamenu?
- Ne znam, ali mislim da će te se sa njim lako dogovoriti.
- Hoću ako me ti budeš zastupao.

Razgovor kod Zapolje se otegao. Dođe i vreme večere. Za sto pozva sve srpske sveštenike koji su bili u Vlaškoj. Sutradan Petrović i Zapolja nastaviše razgovore, pa tek dan kasnije krenuše prema Lipovi i Aradu.

U Lipovi, grof Petar Petrović ode u crkvu da se pomoli bogu i bogato je obdari, pa tek onda produži dalje. Jovan je ostao kod kuće. Imao je muku da sve one koji su hteli kod njega, nekako odbije a da ih ne uvredi. Trebaće oni njemu kasnije. Na kraju odluči da iskoristi poslednje lepe dane u godini i da obiđe Subotu Vrlića. Ravnicom je duvao oštar vetar nagoveštavajući zimu. Subota je začudo bio kod kuće, žaleći se na neku bolest. Jovan posla momke da izvide teren sve do Crne bare, a on tek sa dvojicom osta na imanju. Sa njim je proveo narednu nedelju dana, uglavnom jašući po okolini. Objahao je celo veliko jezero i sa zadovoljstvom morao priznati da riba iz jezera po ukusu, ni malo ne zaostaje za onom u Tisi. Jednog dana mu je Subota organizovao lov južno od jezera, ali veće zadovoljstvo mu je bilo otkrivati pustaru i srastati sa njom. Veče je bilo posvećeno dugim razgovorima uz veliko ognjište i prijatnu toplotu koja se od njega širila.

U Lipovi Jovana dočekaše vesti iz Surduka i priča o sukobu na imanju. Jedan od lokalne srpske vlastele, Milan Ivanović ušao je u njegov posed jureći za odbeglim kmetom. Verovatno mu je jedan od Cvetkovih ljudi pomogao u skrivanju, ali je to učinio dosta nespretno i ne obaveštavajući nikoga. Vlastelin je oba pronašao i oba obesio na Jovanovoj zemlji. Radosav ništa nije hteo da preduzme znajući da će se Jovan brzo vratiti.

Jovan je Ivanovića znao od ranije, ali skoro da nisu kontaktirali. Srpski bogatun je nadmeno koristio seljake i sve što mu je bilo u vlasti, a prema krupnijim od sebe bio je ulizica. Stalno je pod oružjem držao tridesetak ljudi. Jovan uputi jednog momka da zatraži razgovor. Brzo se vratio "Poručio ti je da on sa tobom nema šta pričati, ali ako dođeš i pokloniš mu se, saslušać te". Žila na licu naglo potamni i kao da celo buknu "Poklonićemo mu se". Naredi Ognjenu da za sutra spremi deset momaka i da ih paradno obuče "Da blješte...". Radosav će povesti Cvetka i njegove, sve zajedno još šezdeset ljudi. "Ako se za sat vremena ne pojavim napolju, uleći i seci, pa kako bude. A najpre pusti Cvetka, njegov je čovek nastradao".

Vlastelin Ivanović je sedeo pored kamina, teatralno držeći ruke na rukohvatu. Dvojica njegovih ljudi stajali su nešto dalje. Za Jovanom u prostoriju uđe čovek koji ga je doveo i dvojica naoružanih momaka. Vlastelin ga ponudi da sedne, a cela njegova pojava odavala je nadmenost i silu.

- Reci zašto si došao i kako ti mogu pomoći ?- Bio je ubeđen da vlada situacijom i ovaj nadmeni došljak mu je dobro došao da to pokaže. - Hoću da ti učinim jer mi do sada nisi smetao niti šta loše učinio. Da jesi danas ne bi bio ovde u mojim dvorima, bar ne živ.

Jovan se skoro nasmeja. Milan Ivanović je bio siguran u sebe, presiguran.

- Došao sam zbog jednog mog ubijenog čoveka i zbog pretresa kojeg si radio na mom imanju.

- Imam pravo da uđem gde hoću i radim ono što je pravo. Ja sam plemić, zvanično potvrđen u Požunju i sigurno tebi ne moram podnositi račune. Ako sam bio na tvome, imao sam pravo, ako sam kaznio mogao sam. Ja sam ugarski plemić a ti tek kao slobodnjak, morao bi da znaš šta to znači.- Kao da govori najnormalniju stvar, vlastelin se sam posluži vinom sa stola, ne ponudivši nikog drugog. - Treba da znaš da kada odavde ne bi izašao, niko mi ništa ne bi zamerio. A od tvojih desetak nakindurenih momaka, niko se ne plaši. Mogu lakše biti savladani nego da ja ispijem ovaj pehar vina. Zato pazi šta govoriš.

- Nisam došao kod tebe da ratujem, nego da se dogovorimo. Hvala ti što si me primio.- namerno ga nije titulisao.

Vlastelin kao da malo smekša. Za njega je Jovan bio tek sitni mali posednik, koji se ni po čemu nije sa njim mogao meriti. Jedino što ga je malo uznemiravalo bila je njegova veza sa grofom Petrovićem.

- Obećao sam da ću te saslušati. Zato reci.

- Ušao si na moje imanje i ubio jednog mog čoveka. To će te koštati 100 dukata.

Vlastelinu je trebalo malo vremena da shvati šta je Jovan rekao pa se naglas počeo smejati.

- Sto dukata kažeš - sa njim su se smejali i njegovi ljudi. Jedino je Jovan bio ozbiljan. - Za jednog razbojnika da ti platim sto dukata. Ja Milan Ivanović, ugarski plemić da platim Fekete Racu 100 dukata. Cela bi mi se Mađarska smejala. - Naglo se prestade smejati - Vidim da govoriš ozbiljno, a srećan si što sam danas dobre volje, pa će ovo tvoje proći nekažnjeno. - Sitne oči mu se zlobno suziše. - Došao si da zloupotrebiš moje gostoprimstvo. Sreća je tvoja što nisi naoružan jer bih te već pozvao napolje. Budi srećan što ti danas poklanjam život.

Jovan ustade. Vlastelin ga je gledao, razmišljajući šta bi sa njim. Onda mu pokretom ruke pokaza da je prijem završen. Na vratima ga zaustavi.

- Nereće mi šta će sad biti kad ti nisam dao sto dukata.

Jovan već na otvorenim vratima, okrete se i dobaci.

- Sam ću ih uzeti!.

Još istog dana po jednom trgovcu posla mu poruku da ako mu po njemu ne

pošalje dug od 100 dukata, može smatrati da je sa njim u ratu. Bio je siguran da će Ivanović odgovoriti na jedini način na koji je znao. Radosav odmah rasporedi ljude oko kaštela, a Jovan oko svog imanje tek pojača straže. Još pre nego što je vlastelin krenuo, Jovan je za to znao. Istog časa Ognjen sa pedeset ljudi odjaha da mu zauzme kaštel. Dva sata kasnije, Milan Ivanović sa sedamdeset ljudi dojaha na Jovanovo imanje. Svi su bili u laganim oklopima, a vlastelin u nekoj lovačkoj odori. Niko od Jovanovih ljudi nije se video u blizini. To još više ohrabri napadače. Jedan iz pratnje sjaha i tek onda se na vratima pojavi prvi momak. Pogleda nezainteresovano u konjanike pred sobom i zatraži da mu predaju dukate koje su doneli..

Vlastelin kao da puče.

- Kakvi dukati. Javi gazdi da sam tu i da ću mu glavu skinuti ako se odmah ne pojavi.

Momak se nehajno udalji. Za minut se vrati ponovo.

- Ako hoćete sa njim da govorite, možete odmah. Ali možete unutra samo vi. Možete poneti sa sobom i oružje.

Vlastelin samo ciknu. Njegovi ljudi po komandi jurnuše ka vratima, a drugi pojahaše sa druge strane kuće. Prostor oko kuće odjednom se počeo popunjavati Jovanovim ljudima, a vrata kapije se odmah zatvoriše. Jedva da su izvadili mačeve kad Cvetko nemilosrdno krčeći put pred sobom jurnu sa svojim ljudima ka vlastelinu. Cela priča trajala je jedva desetak minuta. Jedino je vlastelin ostao na konju sipajući klevete dok se većina njegovih ljudi valjala po zemlji. Propinjao je konja gledajući kako da umakne. Tek kad se vrata otvoriše jurnu napolje, a tridesetak Jovanovih ljudi za njim. Nakon dva sata jahanja, vlastelin “udari” u zatvorena vrata svog kaštela. Okružen Jovanovim ljudima, bez odstupnice, stajao je nepomično. Više nije psovao, samo mu se iz izobličienog lica videla mržnja. Jovan mu pristupi.

- Plemeniti Ivanoviću. Došao sam po 50 dukata za obešenog čoveka i 50 dukata za štetu na mom imanju. Samo sada su mi se troškovi povećali pa ćeš morati dodati još 100 dukata, ukupno dakle dvesto. Ali samo ako to hoćeš dobrovoljno.

- A ako neću ?

Jovan viknu Cvetka.

- Šta ako ne plati ?

Krvožedni harambaša pogleda u vlastelina

- Kod nas hajduka je oko za oko, zub za zub. Ko se ne osveti, taj se ne posveti. Biraj.

Vlastelin otrovnim pogledom osmotri situaciju. Nije imao nikakve šanse.

Pogleda u Jovana.

- Nećeš valjda dozvoliti da se hajduci obračunavaju sa vlastelinom.
- Ja im nisam gospodar, no sadi si ti. Plati pa će te ostaviti na miru.
- A tvoji troškovi, kakvi su to tvoji troškovi - gnevno upita.
- To što smo ti kuću čuvali. Da moji ljudi nisu stigli na vreme sada bi ti kuća gorela. Ako ne platiš, goreće.

Ognjen se javi sa druge strane kapije. Sem malo ponosa, vlastelinu je malo šta ostalo. Besan poput risa, naredi da ga puste u kuću. Pustiše ga. Vрати se nakon desetak minuta noseći kesu sa dukatima. Besno je baci pred Jovana. Crnojević ne otrpi.

- Slušaj me dobro Milane Ivanoviću. Ti si niko i ništa a ne plemić. Za mene ta tvoja povelja ništa ne znači. Danas sam te mogao nabiti na kolac, ali nisam. Provukao si se sa dvesto dukata, a mogao sam uzeti koliko sam hteo. Ako si pametan znaćeš da ti je ovo poslednja opomena. Budeš li se ikada zakačio sa mnom, unišću ti sve što imaš, a tebe ću konjima rastrgati. Pa posle neka te svete Terek i Čaki. I prestani vikati jer ću narediti da te išibaju da se bar zbog nečeg imaš derati.

Vlastelin se ne usudi da progovori. Samo je nemoćno gledao šta mu se dešava. Jovan mahnu Ognjenu i momci izjahaše iza ograde. Kad uzjaha još jednom pogleda u vlastelina.

- Zapamti šta sam ti rekao !

Uveče Cvetko svakom svom čoveku podeli po dukat i donese nešto pića za pokoj duše, a Jovan Crnojević dobi večnog neprijatelja.

Prođe i ta zima tiho, gotovo neprimetno. Mir je vladao svuda. Stiže i proleće. Jednog od tih lepih prolećnih dana u sam sumrak, trojica ljudi kao da su srasli sa ravnicom. Stamen Radosav, tek nešto sitniji Jovan i uvek melanholični Subota Vrlić, nisu govorili ništa zagledani nekud u daljinu. Povetarac je povijao travu čineći neprekidan niz talasića čiji je svaki pokret stvarao šumove. Kao da je zemlja šaptala neku svoju priču. Tek je po neki kliktaj ptice prekidao tišinu. Bilo je rano proleće 1518. godine. Iza njih nesputani konji bezglasno su pasli primićući se Malom jezeru dok se u daljini tek naziralo Subotino imanje.

- Kao dete sam najčešće dolazio na ovo brdašce. Uvek sam sebe zamišljao kao velikog ratnika koji odavde kreće na Turke. - Subota je bio opušten i raspoložen za sanjarenje.

- Zašto onda ideš sa nama u nepoznato da se zlopatiš?

- Imanje sam prodao, kuća u Segedinu može jedno vreme i bez mene, a kad sam već nekom potreban, šteta je ne biti na usluzi.

Jovan ne htede da ga podseća da će njegove usluge po povratku u Arad biti

nagrađene lepom količinom dukata. Valentin Terek iz Sabatke je bio široke ruke kada je kupovao Subotino imanje, možda i zbog Petra Petrovića koji je za njega iskazao interes. Tek deo novca Subota je upotrebio za kupovinu kuće u Segedinu. Sada je bio slobodan i spreman za lutanja.

Jedva se odvojiše od ravnice i pojahaše konje. Vrani araber pod Jovanom radosno je cupkao jedva čekajući da ga gazda pusti u galop. Kad se Subota i Radosav izjednačiše sa njim, ovlaš dodirnu petom slabine i konj poput vihora pojuri napred. Nije se morao ni osvrnati znao je da je prijatelje ostavio daleko iza sebe. Što se Radosava tiče to nije bio neki problem, ali Suboti se ovakve trke u kojima je stalno gubio, nisu ni malo dopadale. Njegov veliki krupni vranac sa velikom lisom na čelu, nije mogao ni po brzini ni po izdržljivosti pratiti Jovanovog. Isto tako lako kao što je poterao konja, zaustavi ga u dvorištu Subotinog imanja. Tek ga pomilova po koži iza ušiju i konj se zadovoljno strese. Nije ni malo promenio temperaturu tela i pored deset minuta dobrog galopa. Već je odavno sjahao kad u dvorište ujuri Subota.

- Pokazaćeš mi tog trgovca gde si ovo čudo kupio. Već me je sramota gledati te kako odmičeš.

Jovan se slatko nasmeja i odmahnu rukom. Samo je Cvetko video kako se dočepao ovog konja. On i Cvetko su jesenas sa nekoliko momaka "špartali" širokim potezom do Crne bare. Tek su se bili spustili sa Zobnatice, kad Cvetko skrenu desno prateći tok Krivaje, objašnjavajući da je nekako uvek tu sekao pravac i da u ovom delu nikad nije bio. Naidoše na malo naselje od tek nekoliko kuća i neobičnog trgovca konjima. Jovanu se dopade zato što je bio crnopurast i razgovorljiv, ali sve su se priče vrtile oko konja. I zaista među desetak koliko ih je imao u korlatu, Cvetko se nameri na dva već uštrojena ždrepcu. Gazda Savo je bio za to da ih proda, ali Jovan brzo uvide da to neće biti laka rabota. Savo je hvalio svoje konje, otežući da kaže cenu, pa se jedva nekako pogodiše. Jovan upita ima li još šta za prodaju, našta ovaj odrečno odmahnu glavom. No zato jedan od njegovih donese odmah rakiju i čim primi dukate, nasu svima ne štedeći. Onaj momak što je doneo rakiju nešto se pokunjio pa kad ga Sava upita šta mu je, snebivajući odgovori da je razbio oba jajeta. Gazda se izdera na njega i naredi mu da kako ume i zna ima da nađe dva druga, jer će raditi šiba. Nakon petnaestak minuta momak se sav srećan vrati i upita "da mu dam". "A kome to" zainteresova se Jovan. "Pa onom konju u štali" odgovori momak. "Da ga vidimo" odlučan je bio Jovan. Tako upozna svog vranca. No konj nije bio u dobrom stanju, ali mu se po sjajnoj dlaci videlo da gazda Savo zna kako se konj može brzo oporaviti.

- Gazda Savo ti reče da više konja nemaš!

- Nisam ja gospodine to rekao. Ja sam rekao da više nemam konja za prodaju.

- A ovo ? - Plemenita životinja kao da je znala da se o njoj priča, prkosno ustuknu, ali i pored toga što je bio mršav, plemenitost mu je izbijala iz svakog pokreta.

- On će biti za prodaju tek na proleće.

- Ja hoću da ga kupim odmah.

- E to neće ići - trgovac je bio odlučan i ne razmišljajući da Jovan sa sobom ima desetak momaka. - On će biti za prodaju na proleće i tada će koštati petnaest dukata. A sada za ovu kost i kožu mogu da dobijem dva- tri dukata.

- Možda možeš i više ako se nagodimo.

- Gospodaru za ovog konja do proleća nema nagodbe. A kad sneg otopli dođi pa ćemo se tražiti.

- Hoću ga sada i ovakvog.

Savo kočoperno skoči pred Jovana.

- Oteti ga možeš ali ga kupiti ne možeš.

Sad i Jovan uvide da je vrag odneo šalu. Pokuša umiriti trgovca, ali je ovaj stalno terao po svome. Na kraju ga pusti da se "izdivani" pa mu tek dade ponudu: dvanaest dukata. Odmah trgovac promeni "pesmu" ali ne prihvati ponudu. Čutke odšeta do jedne kobile i ždrebeta starog možda mesec, dva dana. Stajao je tako zamišljen neko vreme buljeći u ono ždrebe pa se tek na kraju vrati "Daj dukate". Tako posao bi zaključen bez cenkanja. Trgovac se preporuči i za buduće poslove, pa na kraju teška srca izvede vranca iz štale i poljubi ga.

- Reci mi šta si onoliko gledao u onu kobilu pre nego što si prihvatio moju ponudu.

- To ti je navika gospodaru. Znaš i sam kakvi su nam dugi zimski dani na pustari. Samo ovaj vetar zavija, dođe čoveku da poludi. A ja sam ovog vranca spremao da mi prekrati zimu, da malo uživam u njemu, a ti mi ga odvede. Išao sam tamo ne da vidim kobilu, nego ono njeno ždrebe. Pa sam razmišljao može li mi on zimu skratiti. Nešto mislim da može. Zato sam ti vranca prodao, a po oku ti vidim da će mu kod tebe biti kao i kod mene.

Jovan pouči Subotu da kod trgovca može otići ali mora pazitit, jer dobri trgovci konjima znaju sva znanja ovog sveta. Subota u sebi obeća da neće zaboraviti na gazda Savu. Sa prvim zracima sunca bili su spremni za pokret. Jedinim stranac među njima bio je Petrovićev pisar, Mađar Zolt, koji je jedva kada nešto progovorio pravdajući to time da je "njegovo da zapisuje a ne da priča". Već prvog dana nacrtao je predeo kroz koji su prošli a posle je to radio redovno, koristeći svako zaustavljanje i predah². A Jovan mu je nenamerno išao na ruku

jer nigde nisu žurili, već su gledali da što više obiđu. Na pustari nigde žive duže. Pred veče utaboriše se na brežuljku iznad rečice Krivaje. Ognjen pohita da obiđe okolinu, a Jovan mu se pridruži. Spustiše se do doline. Sva je bila ispresecana baricama a korito reke skoro da nije ni postojalo. Sa druge strane doline primetiše kako se u nebo izdiše lagani stubić dima. Nisu dakle bili sami. Ispred njih iznenada iskoči krupan srndać, ali suviše brzo zamače u šiprag da bi mu mogli nauditi. Mrak ih “istera” iz doline. Logor je odavno bio postavljen. Obojica su mislili isto. Ovaj kraj treba dobro ispitati. Dovoljno je blizu Segedina a stalno naselje nisu nigde primetili. U rečici možda ima ribe, divljači sigurno, a ako je ova dolina ovako zelena i u jesen, stoka može lako preživeti i najtežu zimu. Odluči da je sutra još bolje pogleda.

Logor sutradan nisu pomerili. Sa delom momaka i Ognjenom pojaha ka severu prateći stalno rečnu dolinu koja se povremeno širila, a povremenu sužavala. Jahali su dobra dva sata pre nego što su je mogli pregaziti. I ovde je obala bila razuđena, obrasla u trsku, šiblje i šumarke. Na jednom mestu ugledaše stado junadi, ali se na topot konja sjuriše u dolinu. Zaključiše da su podivljala. U logor se vratiše tek uveče. Onaj srndać od juče već se krčkao u kazanu. Jedan od momaka ga je “skinuo” samostrelom.

Putovanje nastaviše ujutro. Topli dani i ravnica, skoro uspavaše ljude. Nikakvog uzbuđenja nije bilo sve do Bača. Mada je o njemu dosta slušao, Bač ih je ostavio ravnodušnim. Tvrđava na ostrvu bila je tvrdo uporište samo za malu vojsku. Bilo koja veća je lako mogla odseći tvrđavu na ostrvu od grada pa tako od branilaca napraviti zatočenike. Hteo ne hteo, ipak je morao odati priznanje graditeljima. Bili su temeljni i dobro su tvrđavu zaštitili od vode. Celo ostrvo je bilo oklopljeno visokim zidom. Dve kule na pročelju bile su odbrana sa prilazne strane. Da bi se stiglo do tvrđave morao se proći put od grada do prve kule koja je branila prilaz i gde se nalazila jaka posada. Iza nje se išlo na pokretni most, pa na glavni ulaz. Jovan se tek prijavio u gradu a pismo grofa Petrovića bio je dokaz u čestitost njegovih namera. Nije se zadržavao već nastavi ka Dunavu.

Ceo taj mesec proveli su tumarajući Podunavljem i Sremom. Tvrđave po Gori i uz obalu Dunava delovale su kao neprobojan štit od eventualne najezde sa juga. Svaku od tvrđava i tvrđavica, Zolt je precizno unosio u kartu, pa onda gledao i da je nacрта. Pažljivo je slušao kako ko naziva pojedini kraj ili mesto i to zapisivao u kartu. Tako je predeo sa druge strane Dunava bio i Baranya meggye i Boronja i Baranya. Srem je bio Szerem i Srem a Dunav još i Duna. A u Sremu je imao šta crtati. Sav je bio načičkan tvrđavicama od kojih svaku pojedinačno za veliku vojsku ne bi bilo problem osvojiti, ali će malo koji vojskovođa ići od jedne do druge i gubiti sa njima vreme. Puno ih je bolje zaobići. Gledajući jedne večeri

kartu predela, lako uoči da je jedini put bilo kom osvajaču prema severu, jedino ako se od Zaslona ide pravo na sever zaobilazeći Goru i napredujući kroz Baranju. Zolt to zapisa u svoj dnevnik napisavši da je to rekao Jovan Racz. Za njega je sve ispod Save i Dunava bila Rascia, predeo oko Lipove takođe Rascia, a Srbi samo Rasci¹².

Ilok je na Jovana ostavio veliki utisak. Dobro utvrđena tvrđava na Dunavu delovala je snažno i stameno a varoš pod tvrđavom je bila velika i uredna. Većina stanovnika grada bili su Srbi, a posada u tvrđavi Mađari. U utvrđenom gradu je bio kaštel iločkih knezova. Dole u gradu cvetalo je zanatstvo i trgovina. Varoš se lepo širila po bregovima, a po blagostanju videlo se da već dugo nije bila napadana i ugrožena. Jovan, Subota Vrlić i pisar prijaviše se knezu i ovaj ih odmah primi. Ime grofa Petrovića otvaralo je i ovde sva vrata, pa dobiše pravo da mogu kuda hoće bez posebnog prijavljivanja. I zaista nikakvih smetnji nisu imali. Samo jedno se u tom dobro organizovanom gradu nije svidelo Jovanu, a Radosav mu na to prvi ukaza. Posada nije bila velika, što sada nije bio problem, ali delovala je suviše kicoški. Jahali su nekako kruto i sigurno ne bi izdržali duga putovanja. Ali zato im je uniforma stajala besprekorno, a čizme su sjajile poput ogledala. Čak se i Jovan koji je voleo lepe uniforme, morao nasmejati. Druga jedna vojska proizvela je sasvim drugačiji utisak. Šajkaši!

U pristaništu behu usidrene dve šajke, svaka sa po 18 vesala i malim topovima kao naoružanjem. Šajkaši su bili otresiti ljudi, grubog ponašanja i svi Srbi. Svi su bili iz kraja oko Slankamena gde su imali zemlju. Jovan upozna desetnika koji je komandovao jednom šajkom. Uveče je imao prilike više čuti o tim hrabrim ljudima koji su svake godine bar pet- šest meseci provodili na svojim brodićima. Tako su svikli i bili ponosni na svoje zanimanje. Za vreme kralja Matijaša bili su dobro plaćeni, ali sada kad su državi najviše trebali, nisu mogli dobiti ni plate za sledovanje. Da bi se kako tako prehranili, šajke su raspoređene po utvrđenim gradovima gde su se o njima starali zapovednici.

- Ovde smo u Iloku već tri nedelje a bićemo još toliko pre nego što se vratimo u Slankamen. Redovno isplovljavamo, patroliramo rekom, a na odmorištu puštamo ljude da se malo provesele, ali ih ne ispuštamo iz ruku - pričao je desetar.

Dunav je poznavao kao svoj džep sve do Budima, posebno od Rita do Beograda. Plovili su po Tisi i Savi, ali samo kad je trebalo uraditi nešto veliko jer su redovne šajkaške posade bile i na ovim rekama. U poverenju ispriča Jovanu još nešto.

- Puno je uhoda koje se kreću rekom. Sa nekima se obračunamo po kratkom postupku, a tamo gde nismo sigurni predajemo ih zapovednicima

tvrđava. Sve su to turske uhode i kao da hoće da upoznaju svaku stopu vode i zemlje.... Neće to valjati, previše ih je.

Desetar se vajkao da mu je da bar ljude isplati, ili ako neće neka raspuste šajkaše pa će onda već znati šta mu je raditi. Stiže i Radosav sa dvojicom momaka. Kad vide sa kim Jovan sedi, zastade kao ukopan, pa priđe. Jovanu nije promaklo da su se on i desetar prepoznali. Ukočeno se pozdraviše. Nije to bila napetost kao među ljudima koji će se boriti, niti kao neprijatelja, već više kao dva psa iz istog legla koja su razdvojena pa se sada njuše i prepoznavaju, ni sami ne znajući šta od toga može ispasti. Znali su se još kao momci, bacili oko na istu devojkicu, obojica otišli svako na svoju stranu, a devojkicu je otišla za trećeg. Bi mu žao što razgovor utihnu jer je tek počeo ponešto saznavati o šajkašima.

Sutradan je gledao šajke kako plove Dunavom. Šajkaši su bili izuzetni veslači. Vetar je duvao niz Dunav pa su šajke pomognute jedrima letele rekom, sve dok ne bi pala drugačija komanda, pa su se jedra motala i koristila vesla. Uveče plati dobru večeru za sve šajkaše. Iznenadi se kad vide da su na ražanj natakli dve podebele svinje i dok su se one vrtile, točilo se vino. Desetar je dosta pio, ali ni jednim gestom ne pokaza da je pijan.

- Ima nas na celom Dunavu pa tačno znamo kako koji grad izgleda. Gornji Dunaj se kontroliše iz Đura, Komorana, Budima i Srpskog Kovina, srednji držimo mi iz Varadina i Zemuna, a dalje do klisure šajkaši iz Beograda, Smedereva i Golupca. Najveće su posade u Komoranu, Beogradu i Budimu, a mi iz Slankamena smo najhrabriji i najbolji.

Više od toga Jovana su interesovali utvrđeni gradovi. Mada nije poznavao gradove na Gori, desetnik je znao sve one na reci. Mislio je da su najvažniji Beograd i Zemun. Beograd sa šajkama sada čuva jedan od Ovčarevića, Petar, a u Zemunu su braća Skoblići. Tamo su velike posade šajkaša i vojnika. Na severu je Slankamen koji ima 400 šajkaša a koliko ih ima u Varadinu ni sam nije znao jer se taj grad čuva sa reke i sa kopna. Na drugoj strani je Futog odakle se može kontrolisati prelaz preko reke.

- Ako Turci dođu, mogu samo preko Zaslona ili Dmitrovice. Udariće levo jer im je to lakše a pred njima je ravnica i samo utvrđeni Osek3. Mogu komotno do Budima a da nikakve prepreke sem reke Drave nemaju. - Desetnik odmahnu rukom. - Više sam pričao sa tobom o Turcima nego u poslednje tri godine. U celoj Ugarskoj o Turcima izgleda brine samo onaj ko te je poslao i mi šajkaši. Kralj ništa ne zna šta se događa a plemstvo baš puno nije briga. Tako mi ostadosmo bez primanja. A kada im budemo trebali, kukaćemo svi zajedno.

Srdačno se pozdraviše sa desetnikom i nakon tri dana krenuše dalje. Jahali su uz reku sve do nasuprot Futoga. Odatle skrenuše ka Gori. Put je bio dobar i

ne previše strm pa su konji lako podnosili napor. U sumrak Gora je lepo izgledala a proplanak kao da je pozivao na odmor. Kiša pred zoru ih upozori da je tek juni mesec i da vremenu ne treba puno verovati. Svikli na svakojake vremenske neprilike, raspoloženje ljudi se nije mnogo promenilo. Kod nekih koliba upitaše za Irig, ali uz sleganje ramenima dobiše informaciju da se tuda ide u grad Vrdnik. To nije bio velik grad, ali je posada bila dobra i oprezna. Tek što ujahaše u podgrađe, patrola iz tvrđave već stiže sa pitanjem ko su i šta hoće. Jovan na mađarskom objasni da su u službi grofa Petrovića. Desetnik se obradova jer mu je brat služio kod grofa a znao je da mu je dobro. Na njegovo uporno navaljivanje Jovan pristade da uđu u tvrđavu i da ih predstavi zapovedniku. Tako je celo veče proveo pričajući o raznim temama, a razgovor se spontano vraćao na Turke i opasnost od njih. No sada je mir a najveći problem je isplata ljudi.

Zapovednik se požali da ima malo ljudi i još malo pa ih neće slati u patrolu. A mislio je da je od životne važnosti da neprekidno nadgleda ravnice i ako treba, organizuje odbranu. Ali sada kako stvari stoje o ozbiljnoj odbrani se ne može ni razmišljati. Sreća je samo to što je ovih tridesetak ljudi ostalo jer drugi posao nisu znali, niti su imali gde ići. Kada bi mogao isplatiti plate, vratili bi se i oni koji su otišli. "Irig ti je najvažnija tvrđava na Gori, jer ako on padne, Turci mogu do Varadina kud hoće i kako hoće". Situacija je ovde bila puno gora nego što je to spolja izgledalo. Čak su i nekada jake zidine na nekim mestima bile oštećene i tražile hitnu popravku. Jovan pokuša malo utešiti kapetana, ali ova je bio realan i tačno znao kako sve to stoji.

Sutradan napustiše grad i krenuše ka Dmitrovici⁴, a Zolt to upisa kao Sava Sent Demeter, ali dodade i ime solunskog sveca, po kome naselje krstiše Srbi. Jovan se zapanji videvši ruševine na sve strane, ali se brzo uveri da su one tu od starina. Sadašnji stanovnici su spretno koristili kamene zidove da na njih "nalepe" svoje skromne kućice. Manje se sve videlo nego što je bilo pod zemljom, jer je na dosta mesta kameni stub ili deo zida štrčao iz zemlje. Tvrđavica je bila napravljena od tog kamena. Nije bila velika, ali je bila dobro obezbeđena i nemoguće ju je bilo frontalno napasti. Jovana obradovaše šajke na Savi. Bile su manje od dunavskih, ali su i one imale po 18 pari vesala. Čak pet ih je bilo usidreno u pristaništu a izgledalo je da na njima nema nikog. U svratištu iznad reke saznadoše da su dve šajke na straži, a posada od tri je po njivama gde obrađuje zemlju. Šajkaši na obali sa zanimanjem su gledali Jovanove momke. Znali su da nisu iz tvrđave. Uveče izadoše na obalu da protegnu noge, a svratište se počeo puniti ljudima. Sa obe strane već su gorele vatrice. U krčmi se tiskalo sve više ljudi, a Jovan uoči da su svi naoružani. Uznemiri se i gazda. Jovanovi ljudi su se brzo razumeli.

Gazdi rekoše da je u krčmi gužva i da im večeru iznese napolje. Naručiše i piće. Gazdi laknu ali za kratko. U krčmi i okolo nje okupilo se četrdesetak šajkaša. Navikli na sve, Jovanovi ljudi su bili spremni mada je to moglo uočiti samo oštro oko. Vрати se i jedan od momaka što se “muvaо” oko kuhinje. “Napašće nas kad malo popijemo, ali neće dugo čekati jer treba da se vrati neki Vajda, a taj to neće dopustiti”. Jovan ga posla da motri dalje. Nekoliko ljudi neprimetno odoše do konja i donesoše još oružja. Sad su bili spremni i na miru završiše večeru. Jovanu se ni malo nije borilo protiv šajkaša. Isti je to narod kao i onaj kojeg je on vodio. Imao je tek pre nedelju dana priliku da se uveri u njihovu čast i poštenje, ali i u spretnost u borbi na bliskom odstojanju. I njegovi su momci bili probrani i ničeg se nisu plašili. Čekali su napad koji ničim nisu izazvali, pa je i njihova odlučnost rasla. Izvidnik dotrča “Idu ima ih pedesetak”. Istog trenutka ljudi poustajaše, oboriše klupe i stolove, a dvadesetak lukova i nekoliko samostrela bila je spremno. Šajkaši odlučno priđoše bez mnogo galame. No videše trideset ljudi spremnih za borbu sa napetim lukovima. Oni su u rukama imali sablje i kratke mačeve.

- Stani - dreknu Jovan - Šta hoćete od nas? - Odgovori mu ćutanje ali šajkaši ipak zastadoše. - Nismo ovde da se borimo sa vama, ali ako drugačije ne može mi smo spremni. Strele ! - Istog trenutka lukovi se napeše. Prednji redovi šajkaša pokušашe se zaštititi malim šitovima. Jovan došapnu Ognjenu - Pusti ih do vatre onda puštaj strele.

Šajkaši su ovog puta naišli na tvrd orah. Neprijatelj pred njima se znaо boriti. Od prvog udara, deset ljudi će pasti, a i pored alkohola i odlučnosti nikome se nije ginulo. Za ove ponosne ljude više nije bilo ni povratka nazad. Vođe su bile na nišanu, ali se ne obazirući krenuli napred. Ostali za njima. Nedostajalo je tek nekoliko koraka kad topot kopita preseče tišinu i tri konjanika ujahaše u vatreni krug. Snažni jahač samo podiže ruku i šajkaši stadoše. Jovan mahnu rukom i lukovi se opustiše, ali ostadoše spremni za upotrebu.

- Je li pala krv - upita jahač jednog šajkaša. Ovaj negativno odgovori - Onda nazad u tabor - Bez reči šajkaši se okrenuše natrag i povukoše. Čovek se okrenu Jovanu. I ako u polumraku i mada je Radosav bio krupniji, nepogrešivo u Jovanu otkri vođu - Više vas neće napasti, sem ako vi nećete nas.

- Nismo ni mislili da napadamo, ali bi se branili do poslednjeg.

- Onda mirno spavajte. Ja sam im vojvoda - reče čovek i odjaha.

Začas uspraviše klupe i stolove, pa naručiše vino. Momcima reče da se mogu odmarati jedino Radosav postavi jaču stražu. On i nekoliko ljudi ostadoše sedeti za stolom pijuckajući vino. Pola sata kasnije pojavi se vojvoda sa dva šajkaša. Upita sme li prići a Jovan ga odmah ponudi da sedne. Ispitivački pogleda

sve oko sebe i primeti da je tek nekoliko momaka pod oružjem, a ostali su ga odložili.

- Ja sam Živojin Račanin, vojvoda ovih šajkaša ili kako mi kažemo vajda. Moji su pogrešili, a borbe ne treba da bude. Svi smo mi Srbi i gde sada da gubimo glavu jedni od drugih. – predstavi se i Jovan, a vajda nastavi- Svaki je vojnik mojim momcima neprijatelj. Zimus kad je šajkaša bilo najmanje jer obavljaju tek stražarske poslove, naiđoše neki vojnici, dođe do sukoba i pet šajkaša ostade mrtvo. Navikli su oni glave gubiti, ali da ih gube od svojih i u miru, to im se ne može objasniti. Dok ne vrate dugove neće se primiriti.

- I pored naređenja ?

- Kada krv provri onda nema naredbi!

Jovan sleže ramenima. To vajdi nije puno pomoglo.

- Nisam rekao da neće biti kažnjenih, samo kažem da ih je teško zaustaviti kad nešto naume.

- Što se nas tiče ništa se nije desilo i zbog nas ne moraš nikog kažnjavati.

- Nikog ja ne kažnjavam. Oni kažnjavaju sami sebe. Zna se šta mogu a šta ne. Ko prekrši pravilo sam je sebe kaznio. Nego - pokaza nekoliko momaka kako komotno i bez oružja nešto posluju oko vatre - vidim da mi veruješ.

- Šajkašima veruju kraljevi, pa kako onda neću ja, tek običan smrtnik.

Vajda zadovoljan ustade i ode. Ujutro ona dva šajkaša donesoše veliku korpu punu ribe. Jovanu je trebalo nešto drugo - razgovor. Šajkaši su uvek imali svoje poglede na svet. Živojina Račanina pronađe u krčmi i zahvali mu se na ribi. Ovaj se samo nasmeja "Moji su odlučili da danas poste.

- Danas kako si naredio, a sutra ću ja častiti - pa odmah pogodi sa krčmarom tri jagnjeta da se ispeku šajkašima. Odmah ih plati.

Vajdu je interesovalo kojim poslom je Jovan krenuo u ovoj kraj. Objasni mu ali nije previše ulazio u detalje, a vajdu to nije ni interesovalo. On je pod svojom komandom imao pet šajki sa oko 200 ljudi. Glavni kapetan je Petar Andrić a on komanduje svim šajkama na Savi. Sada je na brodovima tek trećina ljudi, ostali su kod svojih kuća, ali se svi mogu brzo prikupiti ako zatreba.

- Imali smo ove godine već nekoliko sukoba najviše na ušću Drine. Ima svakojake bagre koja prelazi preko. Čim opazimo ili nam dojavu, mi uradimo što možemo, ali je sve teže i teže. Ima dosta turskih bandi koje idu u pljačku, a vešti su da nas izbegnu. Malo nas je a moramo puštati ljude da obave poslove kod kuće jer od nečeg moraju živeti.

Vajda nije primetio pokrete turske vojske. Samo su bande sve drskije. Bio je ubeđen da su na Savi samo šajkaši sila. Ono malo vojske u Dmitrovici, Zaslonu ili Kupiniku, nikoga ne može zaustaviti.

- Sada su šajkaši svima najveći neprijatelji. Granice na Dunavu i Savi ne postoje i nikog ne interesuju. Kralj je naše ljude izbacio napolje i sreća je što nisu dopali tamnice. Ipak nekako držimo ljude na okupu. Tako rade i drugi.

Jovan je odavno znao da samo voda ne može biti velika prepreka za Turke. Nije verovao ni da bi ih mnogo usporila. Ugarsko plemstvo je malo gledalo unapred, razmišljajući samo o tome kako će biti sutra. A suština je bila u izbegavanju obaveze plaćanja za održavanje vojske. Sada slušajući šajkaškog vajdu, Jovan se pitao ko će zapravo braniti hrišćanstvo. “Jadni srpski narod”, pomisli.

Na putu prema Zaslonu obradova se kad vide velika stada stoke. Narod bar neće gladovati. Zaslon ih dočeka u neredu, različito. Vojnici su bili neuredni i raspasani, koliko je mogao čuti uglavnom Srbi, a oficiri su bili Mađari. Njihov dolazak niko nije primetio mada ih nije bilo baš malo. Odluči da neće ni ulaziti u onaj deo koji je posebno ograđen i odvojen kanalom. Iznenadi ga da i pored svih opasnosti koje su se nadvijale nad ovim krajem, trgovina sasvim dobro ide, a koliko je mogao videti ni zanatlijama nije loše jer su neki imali prostorije i van ograde. Pogranični grad je imao svoje prednosti. Dubrovčani su još uvek redovno dolazili sa robom, kupujući i noseći odavde ono što je njima trebalo. Dok god oni budu dolazili, nema opasnosti po mir, jer su dobro znali šta se na Porti događa.

Trgovac Vukoje se obradova kad ugleda Jovana. Srdačno se pozdraviše i raspitaše o zdravlju. Jovan ga odmah upozori da nije došao da trguje, ali to trgovcu ni malo ne umanju zadovoljstvo. Pravi posao on je tek čekao sa dubrovačkim karavanom. Ipak zacakljenih očiju naglasi Jovanu da je šteta što nije došao da kupuje jer ima robu za njega. Na njegov upitan pogled, skoro šapatom izgovori “Puške, trideset na broju sa svim što uz njih ide”. Jovan se naučio trgovačkoj pameti. Reče da je u Vlaškoj već nešto kupio, a da ove tek može pogledati da vide da li su ispravne, pa onda možda kupi par komada. Ni trgovac nije bio “od juče”. Nekako se dogovoriše da se puške najpre vide.

Rakija se počeo učestaliije dolivati a razgovor postade prisniji i slobodniji. Subota Vrlić dobi priliku da vodi glavnu reč, ali je trgovac kada je imao nešto reći, to govorio samo Jovanu. Na kraju mu saopšti da je već kupio kuću u Ujaku⁶ preko nekih rođaka i da ako zatreba može se brzo skloniti. Zlu ne trebalo. On u Zaslonu neće čekati Turke. Jovan ga pohvali na mudrosti, a trgovac se iskreno snuždi.

- Nije to meni lako. Moj deda je stvarao Zaslon, otac dočekao Ugare i ovaj Šabac, a ja Turke niti hoću niti smem čekati. Sve osećam da su ove godine neki mir pred oluju. Vidim ja moj prijatelju da je Šabac kao zrela kruška. Čim prvi top opali, on će pasti. Niti se ko za šta pita, niti šta ko radi. A gledam kako plaćaju

ljude, jedva za hranu imaju.

- A šajkaši ?

- Oni su na reci. Braniće reku i prelaz, a oni jedino nešto mogu uraditi. Samo šteta što su sami. Zapovednik im je Petar Andrić, dobar i sposoban vojnik. On sve drži na okupu.

Pogledaše puške sa kojim se trgovac Vukoje toliko hvalio. Kao što je i očekivao bile su turske. Dobre i ispravne. Poče cenkanje, pa se na kraju složiše da budu dva i po dukata po komadu, ali će sve pregledati i samo ispravne kupiti. Kad i to obaviše nije se imalo šta čekati pa Jovan krenu ka Slankamenu. Zastajkujući gde god je trebalo, mogao je videti da ovde na periferiji Ugarske, narod ipak živi bolje i ima više nego na severu. Ali zato su plemići imali manje. Vlastela su čak i posle Dožine bune mnogo više vodila računa o raspoloženju seljaka nego na severu. I narod je manje stradao nego u srednjoj Mađarskoj i Erdelju. Jedino je Petervarad potpuno razrušen, a narod je u njemu i oko njega, postradao.

Slankamen se iz godine u godinu sve više širio. Sav je bio u znaku šajkaša. Tek deo ih je bio smešten severnije u Titelu. Jovan i momci smestiše se u veliko svratište koje je sada bilo skoro prazno. Daleko je to bilo od bilo kakve udobnosti, ali konji i ljudi su bili pod krovom i to je bilo dovoljno. Tvrđava poviše grada, nije ulivalo neko posebno strahopoštovanje. Najveća vrednost grada bili su samo šajkaši, a pravo strahopoštovanje izazivao je Dunav svojom snagom i širinom. Posle ulivanja Tise bio je još snažniji. Skela se nalazila nešto uzvodnije od grada, a uzvodno je bio i glavni pojas za ribolov, na mestu između dve ade i peščanog ostrva.

Krčmar ponudi da pripremi velikog soma tek uhvaćenog u reci. Osim nekoliko ribomrzaca svi ostali rado prihvatiše ponudu. Jovan odluči da sa Zoltom ode u tvrđavu i prijavi svoj dolazak. Iznenadi ga živost unutar zidina. Šajkaša je bilo više nego što je očekivao. Komandant nije bio unutra a menjao ga je jedan od vajdi. Bio je ljubazan i otvoren. Primi na znanje gde su odseli i reče da će ga kapetan tvrđave sigurno posetiti čim bude mogao.

Ujutro se kapetan zaista pojavio. I on je bio ljubazan i samouveren. Koliko je Jovan mogao razumeti pod svojom upravom je imao 12 šajki i više od 400 ljudi što šajkaša, što vojnika. Kapetan se iskreno hvalio svojim ljudima, tvrdeći da svaki vredi za trojicu. Posade su dobro uvežbane i uvek spremne za pokret. Inače patroliraju na širokom pojasu od Varadina pa do Zemuna, a na Tisi sve do sela Peterreve⁷, izuzetno do Zente i reke Kereš. Nikakve opasnosti još nema ali ljudi moraju biti spremni da bi mogli biti najhrabriji i najbolji onda kada je to najviše potrebno.

- A kako vi ratujete ? - Odjednom upita Jovana.

Jovan pokuša da mu objasni, ali kapetan nije bio majstor bitaka na suvom. Jovan mu opisa stanje u državi, svestan da bi kapetan to mogao nekom preneti, ali ga to nije ni najmanje zabrinjavalo.

- Jedino čega se plaše vlastela u Erdelju je da Turci ne udare u tom pravcu, pa da sve izgube što su stekli. Zato obilazim i gledam.

- I šta misliš hoće li Turci udariti ?

Jovan to nije ni sam znao, ali je bio ubeđen da hoće. Ako udare, ovuda moraju proći, a kada prođu malo će šta ostati. Ispriča kapetanu kako vlastela u Erdelju veruju da je najvažnije da prvi udar prođe mimo njih. Posle će već biti lakše jer će zemlji uvek trebati gospodari.

- Možda su u pravu, samo što Turci nisu predvidljivi tako lako. Imaju oni svoj sopstveni način razmišljanja, koji je retko kada onakav kakvim ga zamišljaju hrišćani. - Kapetan je bio zamišljen. - Ne znam kako će biti, ali šajkaši će biti prvi na udaru ili će prvi udariti. Kralj se zavarava da su nas Turci pustili na miru. I da hoće oni to ne mogu. Čujem da još uvek ratuju u Anadoliji, ali čim se to okonča evo njih na našem prozoru. - Na zemlji u grubim crtama nacрта kartu Srema - Gledaj! Sultan i njegove paše i begovi nisu ludi. Udariće tamo gde smo mi najslabiji i kuda će im vojska najlakše proći. Dolaze dolinom Morave kao što su uvek dolazili. Tek jedan deo će na Beograd, a drugi na Zaslon. Beograd će lomiti polako, imaju vremena a Zaslon će pasti za nekoliko dana. Tamo će graditi most jer je puno lakše nego na Dunavu.

Bio je siguran da će na Osek i Jovan mu morade odati priznanje za način rasuđivanja. Slično je i on mislio.

- A odakle ti to sve znaš- upita ga na kraju.

- Služio sam sultana godinama, gledao i učio.

Jovan ga znatiželjno pogleda.

- Nisam ja bio ni blizu sultana, ali sam bio u turskoj vojsci. Na kraju sam dospeo u Vlašku pa me onda krst privukao i tako sam se obreo među svojim narodom u Ugarskoj. Ja sam vojnik i to dobar vojnik zato sam i ovde. A od Turaka sam mnogo naučio i što sam duže ovde u Ugarskoj, sve više vidim da sam lošu stranu izabrao.

- A šta misliš o našoj jednoj Srbiji ?

- E tamo nam sada trebaju carevi a ne knezovi. Treba car Dušan a ne knez Lazar. Tako nam je i ovde. Ljudi će te poštovati samo ako budeš jači od njih, a voleti samo ako budeš pravičan i kad nagrađuješ i kad kažnjavaš. Ovde sem grofa Petrovića, drugog velikog nemaš, a da ih imamo više, imali bi novu Srbiju.

Čovek je govorio pametno.

- Kapetane ti mi ni ime svoje nisi rekao, a toliko već pričamo.

- A i ja tek površno znam da se ti zoveš Jovan. Ja sam Petar Ovčarević, komandant šajkašima Srbima ovde u Slankamenu. Ja sam Srbin i to sam i u turskoj vojsci bio i niko mi zbog toga nije zamerio. A sad bolje reci ko si ti.

Jovan mu potanko ispriča svoje poreklo i putešvesije sve do Lipove i sadašnjeg zadatka. Na kraju ga Petar Ovčarević povede da mu pokaže šajku. Jovan je imao priliku da ih gleda izbliza, ali sada je prvi put bio na jednoj od njih. Ova je imala 18 pari vesala, dva jedra, četiri topa. Kapetanova kabina bila je od čvrsto povezanih cepanica na krmi. Bilo ih je i manjih od ove, ali sve sa dugim veslima i jedrima. Mada je zbog svog zašiljenog vrha izgledala nestabilno, Jovana iznenadi da se struja vode skoro nije ni osećala. I druge šajke manje od kapetanove, stajale su uredno poređane jedna do druge. Nije bilo mnogo ljudi oko šajki, tek jaka straža i jedan vajda koji ih je obilazio. Petar objasni Jovanu onu komociju između veslača. Svaka šajka ima posadu koja je tri puta onoliko koliko ima vesala, počesto i veća. Jedni su na veslima, drugi na oružju, a treći u rezervi. Zapovednik odlučuje kada će ih i gde i koliko biti.

- Mi smo ti šajkaši ko vukovi. Kad smo sami režimo jedni na druge, ali u grupi uništavamo sve ispred sebe. Zato se uvek držimo zajedno.

Tmurno jutro sa kišom nije sutradan dalo mira. Jovan kupi june i posla ga šajkašima a on pozva Ovčarevića i njegove vajde da budu kod njega gosti na večeri. Zapovednik šajkaša odjavi da poziv sa zahvalnošću prima. I zaista se uveče pojavi u paradnoj tamno plavoj uniformi u pratnji tri svoje vajde i jednim momkom koji s mukom donese burence vina, dar Jovanovim ljudima. Obiđoše zajedno ražnjište gde su se pekla tri janjca. Dva dobra žara između njih već su bila malo odmaknuta kako bi se jagnjad što bolje ispekla.

- Ovo je tebi u čast jer ako si već bio u Turskoj, na ovo si se sigurno navikao.

- Kamo sreće da mi je i dosadilo, ali nije. Turčin malo jede, a ovako nešto samo u posebnim prilikama. Sreća što smo bili na Dunavu i izolovani od drugih pa smo se ovako mogli češće okrepiti.

Stiže i vino na probu. Bilo je izvanredno, a Ovčarević se hvalio da ga je doneo iz nekog vinograda podno Iloka i da ga tamo još ima a nije ni skupo. Radosav, Ognjen i Subota neprekidno su nutkali goste. Uz vino razgovor se proteže do duboko u noć. Ujutro pozdraviše se sa Ovčarevićem i skelom predoše reku. Ovčarević tvrdo obeća da će ga posetiti u Lipovi.

Titel mu se nije dopao. Malo naselje šćućureno između brda i reke i u stalnoj opasnosti od poplave, nije imalo ni jednu čvrstu kuću. Brzo projahaše pored njega. Logor postaviše na jednom od rukavaca Tise ili plovnom delu Crne

bare. Iz nedalekog naselja uskoro stigoše dva stamena muškarca. Nadoše Radosava i odmah poče trgovina. Nudili su ribu, a bili su spremni i da ispeku hleba koliko treba. Trgovina začas bi napravljena, a seljani im rekoše da dalje na sever već nisu u Šajkaškoj i da ništa nije sigurno. Severno je selo Feldvar⁸ i iznenađenja su moguća. Sve se pokazalo tačnim kad sutra dan ujahaše u selo. Bilo je siromašno sa tek nešto stoke, i verovatno u sprezi sa razbojnicima inače ne bi moglo opstati. Jovan je znao da je njihov prolazak primećen i da je sve to javljeno onome kome treba. Čak je i skeledžija bio isti. Prepoznaše se. Rasporediše se pored kućice, a Jovan reče skeledžiji da javi harambaši da hoće da ga vidi. Ovaj prihvati da će javiti, te posla nekud nekog momka. Dobra dva sata ništa se nije desilo, dok se ne pojaviše tri jahača.

- Ako hoćeš da ga vidiš moraš sa nama, a ako ne, prolaz ti je slobodan. Niko te neće dirati sa naše strane.

Tek kad ga obavestiše da treba jahati pola dana, pristade da pođe sa njima. Put je ipak bio znatno duži. Tek pred večer stigoše do neke pritoke Crne bare, obrasle topolom. Rečica je bila mala, a korito se lagano spuštalo prema reci zaklanjajući stanovnike od radoznalih pogleda. Odmah je primetio stražare, mada vodiči ničim nisu pokazali da su ih primetili. "Koliko si ih nabrojao" tiho ga upita Jovan. "Ja trojicu a ovaj moj vilenjak kaže da su postavljeni na dva mesta po dva čoveka i svi imaju konje. Čuo je kaže udare kopita". Ognjenovi ljudi su bili napred. Jedan od njih je bio i taj njegov "vilenjak" koga jedva da bi prepoznao da ga negde sretne.

Na prostranoj čistini, vodiči sjahaše, "Treba tu čekati, brzo će on". Radosav za svaki slučaj postavi stražu. Sva tri vodiča ostadoše sa njima, samo upozoravajući da vatra ne sme biti velika. Tek oko ponoći začu se topot kopita i uskoro u logor ujaha dvadesetak konjanika. Vođa odmah sjaha i šireći ruke krenu ka Jovanu da se pozdravi.

Volim što si došao - pričao je, srdačno mu stežući ruku. Ništa se nije promenilo, a i vučji osmeh mu je bio isti. I pored mraka videlo se da su mu ljudi na kraju snaga, neki i ranjeni. Bili su negde u borbi. Ništa nije moglo poremetiti Momčilovo dobro raspoloženje. Ipak umor je bio jači i logor uskoro utonu u tišinu.

Harambaša je ujutro blistao od zadovoljstva. Bili su na drugoj strani, dan jahanja odavde i dobro su prošli. Plen je velik i u zlatu je, a izgubio je tek nekoliko ljudi. Jovan se trže kad ču da je napao Docievo imanje.

- Šta si uradio sa mrtvim ljudima?

- Šta sam mogao ostavio sam ih. Pozivao sam ih po mraku, ali se niko nije odazvao. Morali smo brzo odstupiti.

- Kako znaš da su bili mrtvi.

Harambaša se uozbilji.

- Nisu davali nikakve znakove života.

- Gde si postavio straže ?

Momčilo odmahnu rukom.

- Ne brini se. Svuda oko logora.

- Znaju li svi tvoji ljudi za ovo mesto ?

- Kako ne bi znali. Dogovor je da se ovde okupimo, zato su i tebe tu doveli.

- Ako ti je samo jedan čovek preživeo imaćeš uskoro ovde stotinak ratnika na glavi.

- Moji ljudi neće odati.

- Ako dođu u ruke majstora, onda će “pevati” i one pesme koje nikad nisu naučili. A ako je dopao u Docieve ruke, to ti je sigurno. Nego diži ljude i sklanjaj se u Crnu baru. Još ako možeš podeli ih na tri četiri grupe i idite tamo gde nikad niste bili.

Harambaša se nasmeja širokim osmehom.

- Ništa od toga neće biti. Moji su ljudi poput kamena, a ja sam ovde najsigurniji čovek na svetu.

- Možda, a možda i nisi. - Naredi da se sedlaju konji dok ga je Momčilo začuđeno posmatrao. Nikakva odvratanja nisu pomogla.

- Ako moram da se bijem sa vlastelom ja ću birati vreme i mesto. Ne bojim se ja nikoga, ali je glupo ginuti i gubiti ljude u bici koju ne mogu dobiti, a ništa mi ne znači.

Harambaša je samo mrmljao da Jovan greši, mnogo greši. Jovan uzjaha:

- Znaš li gde je crni hrast - harambaša potvrdi. - Ako budeš u mucu tamo će te čekati neko od mojih ljudi. Idi za njim i ne pitaj ga ništa. A ako ne, javi mu kroz pet dana da je sve u redu, a on će ti dalje reći ostalo.

Harambaša ponudi vodiča, ali Jovanovom kalauzu nije trebala pomoć. Na zgodnom mestu predoše na drugu stranu i u širokom luku zaobidoše Surduk⁹, pa onda i Fibajč¹⁰. Stadoše na samoj obali Krivaje. Bili su na sat jahanja od Sabatke. Pisar pokuša da ustanovi kuda ih je kalauz vodio, ali ovaj sem mesta gde se nalaze nije znao ništa da objasni, pa se ovaj frkćući povuče proklinjući te Race koji “sve znaju i ništa ne znaju”. Jovanu jutrošnja scena nije davala mira. Sebi nije imao šta da prebaci. Sukob sa velikašima sada mu nije bio potreban, pa ipak Radosav je bez pitanja pojačao straže, a ljudi su držali oružje na dohvat ruke. Niko nije znao odakle je Ognjen stvorio podebelog ovna, ali raspoloženje se odmah popravi. Dok su momci veselo čavrljali uz vatru, Jovan je bio u svojim mislima. Prva je polovina juna, Petrove poklade¹¹, pa je bio zadovoljan da se

ljudi omrse pre tronedelnog posta. Mada je pop Jovo u Lipovi dao oprost, jer na pohodu se mora mrsiti, ipak je bilo dosta onih koji su čekali da vide kako se on ponaša. Tu zanoćiše.

Osvanuo je prekrasan sunčan dan. Momci su veselo pripremali stvari i spremali se za put. Za jedan dan su u Segedinu, a tamo je moguće ostvarivanje i nekih pritajenih želja. Jovan ipak odluči drugačije. Posla izvidnice na dve strane a on se uputi ka Zenti. Posle podne stadoše da se odmoreda, a tu ih zateče i prva izvidnica. Ulogoriše se nedaleko od grada, a noć kao da im je išla na ruku. Prijatna toplina pritiskala je pustaru i ljudi se zadovoljno opružiše po mekoj travi. Nisu bili presretni što će preko Tise pa prema Aradu, ali im ni molitva nije mogla pomoći. Sutradan stigoše na skelu. Samo Ognjen osta na bačkoj strani. U Zenti se skoro nisu ni zadržavali, mada je ovo trgovište bilo najveće na potiskom putu. Zaustavi se tek toliko da kupi nešto ribe. Na drugoj obali momci su već pripremali srneći paprikaš, a za njega rado staviše ribu na štapiće da se peče. Sutradan ni za ručak ni za večeru nisu imali vremena. Nekako obidoše močvaru Zlaticu, ali ih je voda pratila kud god bi se okrenuli. Prodoše napokon Kekenj12, Lovršin, selo Petrovića i trećeg dana bili su u Aradu. Petrović se baš spremao za Budim. No za dva dana je odložio odlazak.

Zolt je upravo objašnjavao svoje crteže na karti grofu Petroviću, tražeći povremeno Jovanovu pomoć, kad sluga javi da jedan Jovanov čovek mora odmah da ga vidi. Grof klimnu Jovanu glavom, ali ovaj ponovi da nema tajne. Tako Ognjen istrese priču čim uđe u prostoriju.

- Zaseda je bila pripremljena i neko je trebao u nju da uleti. Ja mislim da su je tebi spremili. Obišli smo je i bili do Sabatke. Sve je bilo kako si kazao. Cela Sabatka se hvali kako su hajduci razbijeni, a eno ti harambaše u tamnici u tvrđavi. Kažu da si mu i ti pomagao u nekim pljačkama oko Bača. Samo zahvaljujući Suboti mi izvukosmo žive glave, evo ti i pismo sam doneo od njega. Da su te uhvatili, ni ti ni ovaj pisac ne bi se glave nanosili.

Subota mu je poručivao da se skloni jer će Terek tražiti od Petrovića i Zapolje da mu ga isporuče. Grof Petrović samo sleže ramenima "Može on da traži šta hoće". Jovan razumede da je harambaša slomio ruku, ali i da su mu je namestili, jer njega i nekoliko njegovih ljudi hoće zdrave na vešalima.

- Šteta – reče grof- tvoj hajduk je po priči bio pametan i uvek se mogao koristiti. Ovako, više od njega nikakve koristi. Ovo mu je bila poslednja akcija.

Jovan se vajkao.

- Verovao sam da na onom mestu gde se on nalazio, možemo imati kontrolu čitavog područja. Zna on tamo sve staze i bogaze, svaki prolaz i svako sklonište. Niko mu ništa ne može u močvari.

- Ali može napolju...

Jovan je bio uporan.

- Bilo bi dobro da ga izvučemo. Imali bi ga za sva vremena i ja vam stojim da bi nam koristio.

- Ti baš nećeš da odustaneš!

- Hoću ako budem morao.

- Terek će poslušati samo Zapolju - stade za trenutak.- Možda ipak ima načina, samo ne znam da li se to isplati.

Petar Petrović je bio racionalan, mudar čovek. Dobro je razumeo šta hoće Jovan. Spretnog, hrabrog čoveka na polovini Bačke, mnogostruko upotrebljivog. Hajduk Momčilo je platio grešku, drugu neće praviti, a već je godinama na tom području, pa mu ni veće jedinice neće moći ništa. Ako bude mogao da bude koristan Jovanu, onda će preko njega koristiti i njemu. Terek je bio težak za svaki razgovor, ali svako je imao svoje slabe tačke. Petrović je imao Terekovu potpisanu menicu i dovoljno ljudi da je naplati. Ali onda pitanje: Zašto? Morao se dogovoriti sa Zapoljom, samo tada bi hajduk već odavno bio na devetom nebu.

- Baš ga toliko želiš ?

Jovan koji je odmah zažalio za hajdukom, sada je bio siguran da ga treba sačuvati. Žučno to počeo objašnjavati. Petrović ga pusti jer se i njemu ideja sve više dopadala.

- Ako mu bog da da poživi narednih pet dana, onda ga možemo spasiti. - mada radoznao Jovan se nije hteo raspitivati. Čim je izašao iz sobe, Petrović napisa pismo kaločkom nadbiskupu sa porukom da mu traži veliku uslugu koju će znati ceniti, a sve detalje će mu objasniti njegov čovek koji će pismo doneti. Zaklopi pismo i zapečeti ga. Odmah pozva svog poverljivog čoveka i potanko mu objasni šta treba da kaže i kako da nastupi. Suština je da kaločki biskup kako zna i ume produži zatvor za harambašu a možda i njegove ljude, za mesec dana. Biskup koji se s razlogom izdavao za Petrovićevog dobrog prijatelja neće odbiti molbu, a Terek teško može odbiti biskupa.

Petorica konjanika već su odavno bila na putu, kad su se grof i Jovan opraštali. Kratko mu objasni da će već sutra uveče njegovi ljudi biti kod biskupa, a dok biskup pošalje svog glasnika i ovaj stigne do Tereka proteći će još dva dana. Ako harambaša tih četiri - pet dana preživi, možda ostane u životu.

- Sve je urađeno što se uraditi moglo. Moji ljudi će ti javiti šta da činiš. Ako ne, saznaćeš od mene. Pođi sada svojim poslom, a harambaši kako bog da.

Dok su se njih dvojica kretala svako svojim putem, dva čoveka su svako na svoj način vodila odsutne bitke. Janoš Zapolja je svim silama nastojao da smanji moć plemića koji su u Državnom savetu vodila glavnu reč. Njegov predlog je bio

da mladi kralj preuzme svoje dužnosti. Time je mnoge okrenuo protiv sebe. Dolazilo je do oštrih reči i tek činjenica da je Zapolja imao veliku vojsku, omogućavala mu je relativnu sigurnost. Trebala mu je i Petrovićeva podrška jer je ovaj neku vlastelu “držao u rukama”.

Dvesto kilometara južnije, Terek je ulazio u Sabatku sa mišlju da je glupo potrošio nekoliko dana. Verovao je Dociu da je Jovan bio u logoru hajduka, ali je bio ubeđen da Jovan nije bio u pljački. No dopala mu se ideja da tom samouverenom Rac Nigeru postavi zasedu i muči ga zajedno sa hajdukom. Neko bi njegovo puštanje na slobodu debelo platilo, a ako bi kojim slučajem poginuo u bekstvu za one druge bi to bilo veliko zadovoljstvo. Toga se u stvari najviše pribojavao jer se plašio jedinog čoveka koji bi mogao da ga uništi - Zapolje. Čak je i Subotu Vrlića pod nekim izgovorom zadržao u gradu, da ne bi slučajno obavestio prijatelja. Sad mu je već bilo dosta svega. Imao je u zatvoru harambašu i pet hajduka. Odluči da danas završi sa njima. Loše raspoloženje postade još gore kad ugleda Subotu Vrlića. Samo mu kratko glimnu glavom i produži u svoje odaje. Najpre će njega pustiti pa tek onda vešati hajduke. Subota je jedva dočekao da krene kući. Pomisli da bar vidi tog hajduka zbog kojeg se već nekoliko dana mučio u tvrđavi. Desetnik je malo oklevao, ali nešto novca promeni mu raspoloženje. Harambaša je bio odvojen od svojih. Subota ga pozdravi na srpskom i prepozna ga. Desetnik uplašeno zabrani da se priča po racki i izgura Subotu od zarobljenike i odmah i iz tvrđave.

Terek je u tvrđavi imao gosta koji ga je čekao. Predade mu pismo kaločkog biskupa u kome ga umoljava da ne veša hajduke dok on ne stigne u Sabatku, jer ima indicija da je hajduk od nekog velikog rackog kneza. Promeni odluku o vešanju, a pomisli da nije zgoreg učiniti uslugu biskupu posebno ako se može naplatiti, a ništa ga ne košta da razbojнике drži još koji dan u tvrđavi.

U Jovanovoj kući bila je tišina. Ni on se unutra nije previše zadržavao. Skoro mesec dana je obilazio sela oko Lipove. Negde je pomagao, negde savetovao, ponekog i kaznio. Kod njega na imanju kuća je blistala, a iz dobro upakovanih sanduka izvučeno je suđe koje je nasledio od gazda Ištvana. Ljubica je sve činila da mu u kući bude udobno. Za tih mesec dana koliko je lutao Bačkom dosta toga se promenilo, pa su mu to čak i prijatelji počeli zapažati. Pravio se da sve to ne primećuje, ali mu je ipak sve to prijalo. Napolju pred kućom sagrađen je mali trem sa drvenim klupama i velikom stolicom njemu namenjenom. Te večeri kad je dojahao iz obilaska, okupao se, obukao i seo na terasu. Napolju je pirkao vetrić, čuli su se glasovi ljudi, ponegde i pesma. Zavali se na stolicu i pružio nogu preko klupe. Ljubica je prišla tiho, gotovo nečujno. Dodala mu je čašu hladnog vina. Nenametljivo se htela povući.

- Još si budna, što ne legneš ?
 - I ti si budan.
 - Nije vraga da si budna uvek kad i ja?
- Devojka samo klimnu glavom.
- Ko ti je rekao da se tako ponašaš?
 - Niko, ali tebi uvek nešto može zatrebati.

Sede je sebi preko puta. Nije pognula glavu dok ju je gledao, samo je po pokretima tanke bluze primetio da je ubrzala disanje. U polutami je bila isto tako privlačna kao i na svetlu. Čitali su. Na kraju Jovan ustade, uhvati je za ruku i povede za sobom.

Sutradan Ognjen odmah primeti promene na Jovanu. Radosav nije primećivao ništa. Dok je posluživala Ljubica se svim silama trudila da Jovana ne pogleda u lice. Ognjen je sada bio siguran da je dobro zapazio, jedino nije znao sme li nešto reći ili ne, pa rađe očuta. Brzo se dogovoriše ko će na Surduk da zameni Cvetka i njegove ljude do zime i prvih snegova. Sa njima će i Radosav da sve pregleda, ali će se sa Cvetkom i njegovim hajducima odmah vratiti nazad.

Ljudi odjahaše na Surduk zadovoljni obećanim nagradama. Ognjen se odmah izgubi negde u Lipovi a na imanju ostade tek desetak ljudi. Oko podne baš kad je sunce najviše peklo ujaha grupa od dvadesetak konjanika. Predvodio ih je paradno obučen muškarac u crvenoj svilenj košulji sa prslukom preko nje i oružjem za pasom. Jovan ih pozdravi sa trema, nazva boga i odmah ponudi da sjašu i priđu. Niko od jahača se i ne pomeri, a onaj u košulji tek nevoljno klimnu glavom. Tek kad ih Jovan upita šta hoće čovek progovori da je došao po svoje ljude i da ih hoće odmah. Predstavi se kao Ljubić sa Timiša. Jovan brzo primeti da se njegovi ljudi okupljaju. Dobi kratak odgovor da njegovih ljudi ovde nema. Plemić pocrveni trže mač iz korica a isto uradiše i njegovi ljudi. Nije imao nameru da odmah udari, možda tek da pretnjom pokaže svoju ozbiljnost. Tek malo zaigraše konje. Jovan je već narednog trena imao mač u ruci.

- Udaraj ili beži - kratko reče. Ljubić sad napravi drugu grešku. "Na njih" kratko komandova i krenu na Jovana. Jahači su imali prednost, ali to nikog od Jovanovih ljudi ne zaustavi ni za trenutak. Čim je Ljubić dao komandu, već su bili kod konjanika. Možda njihov napad nije bio viteški, ali je bio jedino rešenje. Dok su se napadači snašli nekoliko konja bi ubodeno i dok su se propinjali od iznenadnog bola, stvoriše gužvu, pa se nekoliko jahača nađe u prašini pod konjskim kopitama. Jovan munjevito odbi jedan udarac i probode čoveka u visini pleća. Dva konjanika priteraše jednog Jovanovog momka uz zid ali je ovaj vešto parirao hitro se izmičući. Dva Jovanova čoveka padoše, a jedan sa probodenom nogom vukao se ka zaklonu. Kao na nekom dobro uvežbanom manevru, Ognjen

sa petoricom mamaka ujaha u dvorište u punom galopu i odmah se baci na napadače. Bitka samo za trenutak postade ravnopravna, a već nakon nekoliko minuta kroz vrata počеше utrčavati zadihani momci. Njihova pomoć je bila potrebna tek za savladavanje onih koji su hteli pobeći. Samo su dva jahača uspela izaći napolje pre nego što se kapija zatvorila. Ranar pruži pomoć najteže povređenima a ostale prepusti sudbini.

Plemića i njegove ljude vezaše a sudiće im kasnije. Vрати se i sva zadihana Ljubica. Otrčala je da javi ljudima šta se dešava, pa su se zato tako brzo pojavili. Ognjen pokaza na dvojicu momaka posebno vezanih koji se nisu ni borili. Ostaviše i njih vezane. U sumrak u dvorište ujaha konjanik u lepom plavkastom mundiru. Najavi da ima ličnu poruku za Crnog Jovana.

- Dolazim u ime svog gospodara plemenitog Radiča Božića. Moj gospodar te moli da prema ovim ljudima koji su te napali imaš milosti dok on ne prispe. Želi nešto da ti predloži, a ti posle odluči kako misliš da treba.

Emisar poruku izgovori u jednom dahu. Ognjen mu dade čašu vina.

- Otkud Radič zna za njih.

- Bili su kod nas na konaku, pa tako i oni odbegli nisu znali kuda će nego su došli kod gospodara.

- Kad bi Radič stigao ako mu pozitivno odgovorim ?

- Ja sam jahao što sam brže mogao. On bi sutra pre podne bio ovde.

- Odmori se i prespavaj. Poslušaćemo te.

U rano pre podne zaista stiže Radič Božić. Krupnim glasom upita sme li se sjahati pa ne čekajući sjaha. Momci u plavim mundirima podjednake visine ostadoše pored svojih konja. Božić, stamen čovek od svojih 65 godina, čvrstim korakom krenu ka Jovanu pa se pozdraviše.

- Sretna je kuća u koju ovakvi junaci dolaze i Srbi što ih imaju - iz Jovana progovoriše crnogorski geni - Slušao sam o junaku Radiču Božiću i sebi ne mogu oprostiti što ti ranije ne dođoh u pohode, ali zato je moja radost sada još veća - pa ga povede u kuću, a Ognjenu naloži da smesti ljude.

Radič je sa simpatijama gledao svog domaćina. Već je mnogo čuo o njemu, a prisetiše se i nekih mesta gde su se mimoilazili za dan ili dva, a obojica su bili na krunisanju, ali se nisu sreli. Božić je godinama bio uz kralja Vladislava i obavljao za njega vojničke poslove po celoj Ugarskoj. Za vreme Dožine bune on je sa dvesto svojih momaka štitio kralja. Nije bio u borbi, ali je spretnošću i ugledom uspeo da izbegne krvoprolie. Jovan mu ispriča kako grof Petrović o njemu ima veoma visoko mišljenje, a tako misli i Zapolja.

- To je dobro jer u prošlosti nismo ja i Petrović bili uvek na istoj strani. Mene je kralj doveo u Ugarsku a ja sam mu se verno odužio. Ne možeš svaki čas

menjati stranu, a kad bi birao najradije bi služio svoga kralja u svojoj zemlji.

Kucnuše se. Radič je poput Jovana bio “dođoš” u Ugarskoj. Poticao je iz Stare Srbije i kad su mu Turci hteli doći glave, prihvatio je davnašnji poziv da pređe u Ugarsku. Tako je preko Šapca sa dvadesetak momaka stigao najpre u Srem, pa onda u Budim. Dopao se pre svih Esterhaziju, pa onda i kralju Vladislavu. Formirao je srpsku vojsku od 500 ljudi i zajedno sa Mađarima prešao Dunav kod Kladova i sukobio se sa Turcima. Mađarski zapovednik se razbolio, pa Radič preuze kompletnu komandu, brzo dovodeći u red niže starešine. Vojska od Kladova krenu nizvodno uz Dunav, munjevito napredujući sve do Vidina, paleći usput turske gradove. Ne htede se vratiti nazad nego produži do Nikopolja, neprekidno napadajući i uzimajući plen. U povratku sa sobom povede 20.000 Srba. Čim pređe Dunav rasporedi ih po selima po Banatu, a najviše ih stiže do Temišvara pa tako ovaj grad postade srpski. Ceo kraj nazvaće mala Rascia. Božića u Budimu dočekaše sve počasti, kralj mu potvrdi plemstvo i dodeli veliko imanje podno Temišvara. Bilo je to 1502. godine. Kralj je u njega imao veliko poverenje pa je najviše bio u Budimu pored njega sa svojom vojskom od 200 ljudi. Tek povremeno je stizao do Temišvara, a po kraljevoj smrti potpuno se preselio na imanje. Zahvaljujući tome sada je bio u Lipovi.

- Hvala ti što si me primio jer sam došao da te molim za glavu onog nesretnika napolju.

- Preneo mi je to tvoj emisar, inače te verovatno ne bi živi sačekali.

- Dugujem mu glavu i zato sam sad kod tebe. Pre dve godine ja i dva momka zanočismo kod njega. Neki Mađar koji mi je podosta toga pamtio, iznenadi nas na spavanju. Ljubić diže sve svoje ljude i Mađari se moraše povući. Zato se osećam obaveznim da mu dug vratim. Ti traži šta hoćeš a ja ako mogu, udovoljiću.

Obojica su znali šta znači napasti domaćina. Radič o tome nije ni pričao. Ostavio je da Jovan proceni šta će uraditi. Nije ništa ni obećavao. Sve je bilo na Jovanovoj volji. Naredi da mu dovedu Ljubića. Sačekaše ga na tremu. Kad još uvek vezan priđe, Jovan uze nož i preseče mu veze. “Poklanjam ti ga”, Radič dirnut zahvali.

- Sreća je tvoja što nisam došao sa više ljudi- kivno će Ljubić.

- Bio ti je namenjen konopac, a tvojim ljudima šiba. Sada si slobodan i smatraj da se nikada nismo sreli. Ali neko za ovo što je urađeno mora platiti. Tvoji ljudi, ili ćeš ih ti otkupiti za dvadeset dukata.

Ljubić je opet bio nabusit.

- Ja para nemam. Radi sa njima što hoćeš.

Radič Božić savi glavu i promrlja sebi u bradu “Jadna Rascio”.

Jovan naredi da se izdvoje nepovređeni i svakom odredi po pet šiba. Kad i to bi okončano plemiću vratiše konje svih ljudi koji su mogli uzjahati, a oružje probraše i nekoliko sablji ostaviše. Jadna kolona tada izjaha iz dvorišta. Radič Božić je zamišljeno gledao za njima.

- Nije ni čudo što mu seljaci beže. Za njega su ljudi isto što i stoka. Jadni srpski narod koji je umesto jednog vruga, tuđeg, dobio još i drugog, svog.

Jovan je sve uradio pravično. Čak ni šibe nisu bile prestroga kazna. Da je naredio duplo više ne bi preterao. Tek sada naredi da se odvežu ona dvojica što se nisu borila a koja ni šibe nisu dobila. Odmah ih dovedoše kod njega. Jovana je retko kada osećaj varao.

- Ja sam Radovan a on je Tomo Sukur. Nismo kukavice, znamo se boriti. Ali protiv tebe nismo hteli. Ako nas primaš ostaćemo sa tobom.

Jovan prihvati.

- ... ali zapamtite ako ovako budete stajali po strani kad meni budete trebali, sam ću vas svojeručno poseći.

Sa starim ratnikom, sede na trem.

- Imaš jednog neprijatelja više moj Jovane. Sad mi je žao što sam ti ja pomogao da ga dobiješ.

- Ništa ti nisi loše uradio. I do sada je on bio moj neprijatelj, ali je tek sada promolio glavu. No on me je nečem podučio. U ovim smutnim vremenima uvek moraš misliti da ti je neprijatelj pred kućom i nikad se ne opuštat. A ja otpustio ljude i ostao skoro sam.

- Naši stari su govorili, neka te uspeh ne ponese. Glava se najlakše gubi kad pomisliš da si na devetom nebu.

- Juče mi je bog pomogao, ali njegovu volju ne treba zloupotrebljavati.

Razgovor pređe na politiku. Radič Božić se lomio oko Zapoljine ponude da mu se pridruži. Njemu bi najviše prijalo da se svi Srbi sjedine.

- Nešto ću ti reći što nije za priču. Ima u Sremu pametan čovek, čak mislim da je iz tvojih krajeva. Zove se Stefan Štiljanović. Poodavno je već ovde i pristalica je kraljeve vlasti ali preko jednog drugog vlastelina, Ladislava Mora. Pametno govori kad kaže da ako ovako nastavimo međusobno da se borimo bićemo sami sebi gori Turci od Turaka. No predlaže da se češće nalazimo i vidimo šta nam je činiti.

Jovana odmah zagolica ime. Čuo je negde za njega, a po svoj prilici je Paštrovičko. Ispriča mu sve što je o njemu znao.

- O poreklu puno ne znam, a ostalo tek ponešto. Odan je Moru jer ga je prihvatio odmah čim je prešao Savu. Mor ga je oslovljavao sa kneže, a ovaj se tako i ponaša, kneževski. Pun je plemenitosti i dobrote. Tako nas nekako i

okuplja jer mu je teško nešto odbiti. Ali još uvek nas je malo. Stalno se plašimo da će novi čovek doneti zlu krv među nas ili ne daj bože, nalagati Ugarima o tome šta radimo. Najvažnije nam je držati ovaj naš Racki narod na okupu i pomoći mu koliko se to može.

Radič ispriča da se u srpskim selima posebno u zapadnom Sremu, bolje živi nego u Mađarskoj mada su nameti isti. Čak se i sela razvijaju i rastu, a iz njih niko ne beži. Na svom posedu i sam je sve uradio da život bude bolji. “Kad se pred noć u selu peva, znaj da se živeti može”. Sa starim ratnikom Jovan provede još neko vreme u razgovoru pre nego što mu se Radič još jednom zahvali i napomenu da ako mu pomoć za bilo šta bude potrebna, on je tu da mu učini.

Jedva da su ratnici odjahali, kad stiže kurir od grofa Petrovića sa porukom da čim može dođe u Arad jer mu je rešio problem. Već sutra je bio kod Petrovića. Zateče ga umornog od puta iz Pešte, ali raspoloženog i dobre volje. “Dođi da ti nešto pokažem”. To nešto bio je Momčilo i njegovih pet hajduka. Grof ih je držao pod stražom, sa namerom da ih preda Jovanu pa on neka vidi šta će sa njima. Njihovo oslobađanje urađeno je onako kao što je i planirano, jedino Petrović nije morao potrošiti svoju menicu, jer je sve svršio Zapolja. Kaločki biskup je zaustavio egzekuciju, a Zapolja je poslao kurira sa nalogom da se zarobljenici u ispravnom stanju predaju grofu Petroviću. U povratku iz Pešte grof ih je preuzeo od Tereke i doveo kući: “Samo da znaš Zapolja ti ih poklanja a ti radi sa njima ono što si namislio”.

Najvažnije vesti čuo je tek unutra. Ludovik - Lajoš, proglašen je za kralj i sada sam vlada. Odmah je zadužio najuticajnije plemiće za pojedine oblasti i naložio im da vojno jačaju. Svaki će morati imati 1000 vojnika spremnih da odmah krenu u boj ako to zatreba. Njihovo je da u “šaci” drže manje plemiće i prate šta oni rade. Svi grofovi i baroni moraju imati u pripremi po 200 vojnika a sitno plemstvo po 50. Ako zapreti opasnost sa juga, kralj će objaviti mobilizaciju i svi će tada staviti svoje vojnike pod komandu onoga kojeg kralj odredi. Kralj će držati svoju banderiju u broju koliko bude mogla izdržati kraljevska kasa. Jedino gde se nisu mogli dogovoriti bili su šajkaši. Većina plemića posebno onih koji su imali imanja na severu, smatrala ih je suvišnim, ili bar suvišnim u tolikom broju. Čak je u jednom trenutku neko pomenuo da bi toliko naoružanih Srba moglo biti opasno. Kralj je začudo energično prekinuo raspravu i zaključio da su šajkaši neophodni i da im treba odrediti zapovednika. Pri tom je zaboravio da kaže kako ih misli finansirati, a niko na to nije želeo da ga podseća.

- Ništa se posebno nije desilo, a opet puno je vremena trebalo da se sve koliko - toliko dogovori. Najveće počasti su iskazivane Ištvanu Batoriu, Baćaniju, Tomoriu, Peteru Perenjiju i Zapolji. Esterhazi se sam povukao u drugi plan i on je

uz kralja. To može biti dobro i loše.

- A Srbi?

- Tek su jednom dotaknuti. I sam znaš da smo mi njima važni samo onda kad im trebaju ljudi za rat. Sad o ratu ne misle, pa smo i mi u drugom planu. Jedino je Zapolja javno rekao da Racima ostavlja sve privilegije koje su imali kod kralja Vladislava.

Tek posle večere Jovan ispriča ono što se njemu događalo, posebno pričajući o susretu sa Radičem Božićem i uslugom koju mu je učinio. Petrović je znao obojicu i dok je za Ljubića samo odmahnuo rukom kao da tera dosadnu muvu, dotle je o Božiću govorio sa puno uvažavanja.

- Šteta što je u godinama jer da nije, danas bi on formirao kraljeve odrede u Budimu, a kud ćeš veće moći i uticaja za nas Rašane. - Ni sada nije potcenjivao njegovu moć i mogućnosti.- Sposoban je i hrabar, a bio je cenjen zato što je odan. On neće lako nikom prići, ali će još teže promeniti stranu. Zapolji je on uvek interesantan bez obzira na godine i čak mislim da će jako brzo uspostaviti sa njim direktan kontakt.

- A Štiljanović ?

- Otkud sad on - začudi se Petrović.- Sigurno ste se čuli u Sremu !

Jovan odmahnu glavom. Božić mu je pričao o njemu.

- Baš tako. Oni su ti po meri. Ugledni i čestiti. Jedan je ratnik, drugi narodni dušebrižnik. On ti je kod Mora i navodno je tamo najviše uradio za položaj Srba i na učvršćivanju vere. Ni ja ne znam više, nego samo toliko da se o njemu puno dobrog priča.

Jovan "zaboravi" da kaže ono što mu je Božić rekao o sastanku. Neka to ipak ostane tajna. Ali zato se o svemu ostalom moglo razgovarati. Ujutro dok ga je pratio bio je konkretan

- Vezuj ljude uza sebe, traži prijatelje tamo gde ih ima, a ako imaš neprijatelja koji ti neće oprostiti, udri ti prvi po njemu, ali ne ostavljaj nikog da ga sveti.

Petrović je dobro savetovao. Jovan je oko sebe kao magnetom vezivao ljude, a njemu je verovao. Sa množinom Srba puno se može učiniti čak i ako budu tek obična pretnja. Na rastanku ga posavetova da obavezno ode do Zapolje i da malo suzbije svoju vučju ćud. Šestorica hajduka već su sedeli na konjima, cvokoćući na prohladnom jutru. Naredi da im daju čebad, pa krenuše ka Lipovi.

Za celo vreme nije ni reč progovorio ni sa Momčilom ni sa hajducima. Harambaša je nakon mesec dana gladovanja bio tek senka silnog hajduka. Kao da su njegovi ljudi sve to lakše podneli. I pored iznurenosti dosta dobro podneše put do Lipove. Tamo ih predade Cvetku i naredi da im se primakne hrana i piće,

a odmah dobiše novu odeću. Nakon nedelju dana video je da su živnuli, pa se čak i Momčilo oporavio i šetao po prostranom dvorištu. Jedino je on bio zamišljen. Jovan tek tada odluči da ih obiđe. Ustadoše kad on uđe.

- Vi ste slobodni ljudi. Ja sam vas oslobodio jer imam posla za vas. Ako ste se oporavili, idite pokupite svoje ljude, vidite možete li još kome pomoći. - Svi radosno klimnuše glavom - A ti harambašo pođi samnom da se dogovorimo.

Tek u kući, Jovan progovori

- Koliko ti je ljudi pobijeno.

Mučno je Momčilo morao odgovarati na pitanja. Znao je da će kad tad do ovog razgovora doći.

- Najmanje trideset, isto toliko je verujem pobeglo, a deset je zarobljeno i od njih smo nas šestorica živi.

Jovan nije mislio da mu povlađuje niti da ga žali.

- Zaslužio si šibu. Ne zato što si bitku izgubio, nego zato što si do pre tri meseca bio sila, a sada si niko i ništa. Sve zahvaljujući tvojoj ludoj glavi. Kuneš se u nešto, a posle opijen slavom sve baciš pod noge. Udario si na Docija a znao si da te neće tek tako pustiti.

Za proteklih mesec dana harambaša je razmišljao. Nije ga mučilo što je ostao bez tridesetak ljudi, dobiće nove, a znali su šta ih čeka. Sebi nije mogao oprostiti što su ga uhvatili poput deteta, a mogao je to očekivati. Ovaj čovek pred njim osetio je opasnost u vazduhu, a on vuk koji živi na osnovu tih impulsa nije osetio ništa.

- Znašli gde su ti ljudi ? - prenu ga Jovan.

- Mogu ih sve pronaći jako brzo. Raštrkani su posvuda, a ja im baze znam.

- Slušaj me dobro. Ti si na teritoriji koja može biti samo tvoja, a okružena je moćnim neprijateljem. Niko ti ništa ne može ako budeš imao mozga u glavi. A meni takav trebaš. Ti ćeš biti moj graničar pored koga svi moraju proći, bilo preko Bečeja, ili Sentomaša ili na severni prelaz. A u Crnu baru bez tvoje dozvole niko ne sme ući. Hoću da tamo budeš moje oko i moja ruka. Za to ćeš biti nagrađen. Ali najpre idi, nađi ljudi, uredi sve da možeš prezimiti.

Hajduku je odgovaralo da bude tako. Prikupiti ljude do zime, naći novi logor, sagraditi ga da može izdržati sneg i kišu i napljačkati dovoljno hrane za zimu.

- Hranu nemoj pljačkati, jer će znati da si se vratio i da si jak. Pritaji se. Kupuj ono što ti treba kod svojih ljudi i na različitim mestima. Od mene ćeš poneti nešto tople odeće a za ostalo se snađi. - Kad hajduk sve potvrdi Jovan mu dade kesecu sa dukatima. - Čim prigrrije sunce na proleće hoću da budeš ovde. A sad na put i gledaj da te svi ne vide.

- Ništa ne brini - hajduk se sada prvi put nasmeja - biću poput vetrića. Odmah ću krenuti.

Hajduk dobi konje, oružje a još dva konja natovari sa kojekakvim kožunima i starim opaklijama.

- Drži se onog što si se samnom dogovorio, jer nema te Crne bare koja te od mene može sakriti.

Dve nedelje kasnije Jovan je bio kod Zapolje. Gospodar Erdelja nije bio raspoložen za razgovor. Naredi sekretaru da ga isplati a on tek progunda da je njegov posao na Surduku završen i da može povući ljude. Zapolja nije bio besan na njega, izgleda da su ga mučili neki drugi problemi. Odsutno je saslušao Jovana pa je prijem bio brzo završen. Kao da se nečeg priseti, naredi da ostane u zamku jer će mu trebati.

Smeštaj je bio onakav kako dolikuje. Jovan prvi put dobi sobu gde su izgleda odsedali plemići i gospoda. Mnogo toga se promenilo od poslednjeg Jovanovog dolaska. Najveća je bila brojnost posade. U stražnjem dvorištu vežbali su mačevanje i gađanje. Trudili su se ali je to bilo daleko od dobro obučene vojske. Bio je siguran da bi sa svojim momcima razbio tri puta jače Zapoljine snage. Mišljenje je promenio tek kada je video prave vojnike, dobro obučene i propisno naoružane. Konji su impresionirali. Svi podjednaki, krupni i jaki, kao stvoreni za udar konjice. Nije sumnjao da obučeni vojnici znaju koristiti sve njihove osobine. Gledao je za manjim odredom kako nekud odlazi. Delovali su silno. Jovan je ipak bio ubeđen da je laka konjica ono pravo. Ako se pametno koristi može delovati bolje i ubojitije. Odluči da svoja razmišljanja zadrži za sebe.

Treće večeri bio je kod Zapolje.

- Razgovarao sam sa dvojicom ljudi do čijeg mišljenja držim, a ja mislim poput njih. Pustiću da organizuješ svoje Srbe u veliki odred od 300 ljudi. Dobićeš i deo novca da ih možeš pošteno platiti, svo oružje i opremu koja im treba, ali neću da me izneveriš i odeš drugom, pa makar taj drugi bio i kralj. Srpska sela druge namete neće imati, a deo od tih prihoda dobićeš ti za izdržavanje vojske.

Sepeški vojvoda i erdeljski gospodar bio je direktan, skoro grub. Očekivao je odgovor.

- Veliki vojvodo, sva obećanja koje sam dao ja sam ispunio.

- Znam. I ja svoja prema tebi sem jednog. Ostao sam ti dužan titule. I nju ćeš dobiti. Sada okupljaj Srbe oko sebe, uči ih ratovanju i vernosti. Drži ih oko sebe, pa tako i oko mene i od mene ne odstupaj. - Nije bilo pretećih tonova u njegovim rečima. - Danima već ništa drugo ne radim nego mirim rogove u vreći. Ni sami ne znaju zašto se svađaju, ali znaju da je to uvreda.

Tek onda upita Jovana o putovanju po donjoj Ugarskoj i Sremu. Ovaj mu

ispriča uz napomenu da je Petrovićev pisar sve verno crtao i zapisivao, a obišli su velike krajeve. Sve će to Petrović nesumnjivo već njemu dostaviti. Iznebuha upita:

- Ako Turci udare, kuda će udariti.

- Na Zaslone i samo tuda. Nandorfeher var će okružiti i lagano samleti, ali glavni pravac njihovog napada može samo preko Zaslona. Odatle su im otvoreni svi putevi prema Budimu i Evropi. Glavnina će sigurno na Osek a ostali će čistiti okolo sve te naše male tvrđave po Gori, koje ih ni malo ne mogu zaustaviti. Ako Turci naiđu, sve će raditi brzo jer hoće i da dođu i da se vrate dok je toplog vremena. A treba se čuvati i njihovih brodova jer Dubrovčani tvrde da ih već sada mnogo imaju.

Ućutaše. Zapolja je bio jedan od malobrojnih na dvoru koji je uvek o Turcima razmišljao kao o dobrim ratnicima. Većina je mislila drugačije, pa se u jednom trenutku otvoreno počelo govoriti o tome da bi Turke trebalo napasti u Vlaškoj gde su najslabiji. Zapolja je jedva to izbegao i zato je prihvatio da njegovi ljudi idu u Srbiju.

- Sultan je izgleda završio posao u Anadoliji - mislio je naglas.

- Oni će vojvodo na sever, samo je pitanje kada. Turci su ratnici i dok ratuju oni su pravi. Kad završe jedan, saberu se, jačaju i kreću u drugi.

Tako je mislio i Zapolja. Jedna ga ideja nije napuštala.

- Kako bi bilo da na proleće kreneš u Tursku i vidiš koliko su jaki i šta hoće. Imaš i one tvoje dubrovčane, a oni u Stambolu bolje znaju šta se događa nego sultan. Možeš ući preko nekog grada, to odredi sam, ali moraš saznati ima li velike vojske po utvrđenim gradovima i sprema li se pohod. Udri gde možeš, sklanjaj se, beži, ali se živ vrati.

Jovanu se ideja odmah dopala. Imala je samo jednu manu. Ko će ostati u Lipovi na imanju.

- Sve tvoje u Lipovi biće pod mojom visokom zaštitom.

Jovan reče da se onda već odlučio. Zapolja se odobrovolji. Voleo je ovog neobičnog Raca plemićkog porekla. Znao je da ga neće izdati a jedino je mogao u mirno vreme preći na drugu stranu. Vlastela su te strane menjala kako su procenjivala svoju korist. Malo koji savez se dugo održavao. Seti se večerašnje priče pa to reče Jovanu. "Tog Štiljanovića treba obići i pripaziti. Biće do snegova još dana kad se može putovati, a ne bi bilo loše da ako već neće sa nama, ne bude ni protiv nas. Ja ću već sa Radičem Božićem posebno dogovarati".

- Nego nisi mi rekao da imaš i pedesetak pušaka - Jovan se trže. Taj detalj znao je samo grof Petrović - Kad ih već imaš obuči ljude da sa njima znaju rukovati. Jedno ipak nisi dobro uradio. Tog što ti je u kuću došao, trebao si odmah obesiti a ne ga pustiti. Samo je nekolicini trebalo poštediti život da pričaju

o tebi.

Georgius i Ištvan Verboci uđoše bez posebne najave. Ili je možda Georgius uveo Verbocija. Jovan im se lako nakloni, a Verboci nije krio znatiželju za Zapoljinim gostom. Tek kad Zapolja reče da je to on, progovori:

- Mislio sam da si veći?

Zapolja se grohotom smejao. On je doista bio višlji i krupniji od Jovana, ali način na koji je to Verboci rekao delovalo mu je kao iznenađenje, a Verbocija je bilo teško iznenaditi. Postariji uglađeni gospodin bio je najrečitiji govornik i veliki Zapoljin pristalica, jedini kojeg je nasledio od oca Stjepana. I on je mnogo čuo o Jovanu i drago mu je što se opredelio na pravu stranu, za Zapolju.

U neko doba noći, već zagrejan vinom, Zapolja ga otpusti.

- Ako bude prilike do zime još ćemo se sresti. U rano proleće ću ti javiti gde da dođeš pre nego što kreneš na put. Ništa ti faliti neće, a razmisli koliko ljudi možeš povesti. A ovo uzmi i ponesi kao znak mog ličnog prijateljstva - skide masivni prsten od zlata kome je gornju ploču činio neprozirni kamen nesvakidašnjeg izgleda - Čuvaće te kao što je i mene, a i kazniti ako zatreba.

Tako se rastadoše.

glava 10.

JEDNA LEPA ZIMA

1518- 1519.

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Sneg je danima padao. Ulice Lipove bile su dobro očišćene, ali se ipak kroz njih teško kretalo. Kroz sporedne ulice to su mogli samo pešaci. Jedino je pred crkvom bio čist širok plato, pa je tu moglo stati više sanki i zaprega. Trgovci su se kao i uvek pokazali najspretnijim. Do njihovih radnji lako se moglo doći. Čak ni izgladnelih pasa ove godine nije bilo mnogo po ulicama. Knez je jednog dana u kišnu jesen zašao sa desetak dobrih strelaca i pobio sve pse litalice. Blagodet toga se odmah osetila, a grad je konačno mogao odahnuti.

Na imanju Crnojevića život se odvijao poput zimske idile. Jovan je bio smiren i dobre volje. Za njega je post bio svetinja pa se tako i ponašao. Ostala mu je i navika da svake nedelje ide u crkvu. Uvek je dojahivao sa jednim ili dva momka, smerno saslušao službu i onda ili otišao u grad, ili odmah kući. Ljubica kao da je sinula. Odavno Jovan nije toliko dana bio kod kuće i u tako dobrom raspoloženju. Tome je doprinela i uspešna prodaja imanje kojeg je nasledio od gazda Ištvana. Odluku je lomio skoro pola godine, pa kada je konačno odlučio, sve ostalo je bilo lako. Kupovaće oko Lipove ili ispod Sabatke. Badnji dan je protekao u veselju. Dobro raspoloženje ušlo je u sve momke, a Ognjen je priveo i ženu. No za čestitanje Jovan je ostavio dan po prazniku. U selu zajednički su se okretale božićne pečenice, a kod Jovana u kući taj posao je radio Cvetko uz pomoć Tome Sukura. Unapred se znalo, jedno za kuću, jedno za Cvetka i momke, jedno za poklon popu Jovi, a jedno za “daj bože”. A to je značilo ako naiđu gosti pa treba još naseći. I ove godine dao je podobro june za grad.

Jedini tužan događaj bila je smrt stare Stake. Ali i pored poodmakle dobi Jovan je dostojno ožali i sahrani po svim običajima. Pored njega i Ljubice, najviše ožalošćen bio je Cvetko. Polu hajduk je od Stake prolazio najviše mrkih pogleda i grdnji, ali je izgleda on “posvojio” nju, a onda i ona njega. Tako su ti čudni nemušti razgovori trajali godinama, a na kraju Cvetko nije mogao skriti suze.

Na Badnji dan Jovan obiđe imanje. Sve je bilo na svom mestu. Iz konjušnice je dopiralo tiho meškoljenje konja ušuškanih između zidova od cepanica, trave i ilovače. Na ognjištu Cvetkovi ljudi su veselo pripremali palenje badnjaka. Gazda će ga malo kasnije prineti da bi momci oko njega naslagali drva. Pusti ih da se raduju. Cvetko je vodio glavnu reč kad je ražanj bio u pitanju. Posao se polako privodio kraju, pa će uskoro na ognjištu biti upaljen badnjak. Potapša Cvetka po širokim plećima i krenu ka kući. Nikada mu nije bila lepša nego sada u odsjaju snega dok je topla svetlost dolazila iz nje. Na ognjištu je gorela vatra, a dim se nije osećao u prostoriji, samo fini miris hrastovine. U maloj prostoriji se presvuče u svećanu odeću u kojoj će prineti badnjak i dočekati goste. Tek onda Ljubica izađe iz sobe i priđe mu. Sve joj je video u očima. Tek da nešto kaže upita je da li je sve spremno i dobi očekivani odgovor. Ponudi je da sedne.

Stidljivo se spusti pored njega. “Je li ti stigla pomoć iz sela”. Znao je da jeste. Glasni topot kopita prekide njihov nemušti razgovor. Odmah za njim i drugi, pa treći... Jovan izađe da pozdravi goste. Srdačno se izljubiše pa domaćin prinese badnjak. Začas ga opkoliše cepanicama. Sve je bilo spremno za potpalu. Iskupiše se svi a badnjak veselo zaplamsa. Iznese se odmah rakija i vino i nastala veseli razgovor. Cvetko je sa ponosom pokazivao četiri prislonjene pečenice, preteći da će postaviti straže ako se neko primakne. Rakija polako počne kružiti od jednog do drugog. Pođoše u kuću i posedaše oko velikog postavljenog stola.

- Mili moji božićari. Okupili smo se po vekovnom običaju da dočekamo najveću srpsku slavu, Božić. Badnjak sam upalio da izgori i odnese sve što nije valjalo u ovaj, i da se stvori novo božanstvo koje će nam dati svega najboljeg u novoj godini. Bog će nam pomoći da godine koje su pred nama budu bolje za nas i za srpski narod gde god bude. Zovu nas svakako, Racovi i Cigani, i neljudi, ali mogu oni činiti šta hoće ako mi imamo zemlju i podlogu. Za nas se i danas otimaju jer im treba naša krv. Ako je već moramo dati, onda da je bar skupo prodamo zbog naše dece. Sve će ovo jednog dana biti naše, pa neka nas onda ne vole. Zapamtite da je mađarski narod isti kao i mi i da mu nije ništa bolje nego nama. Možda samo lošije. Zato kod nas uvek imaju mesta. Ja ću biti pravedan, ali još stroži ako nešto ne bude valjalo. Svako je od Vas i do sada mogao reći svoje, može i u buduće, ali posle toga nećemo pričati nego raditi. A kako ćemo, dogovaraćemo se ovih zimskih dana. Neka vam je srećan Božić i živi bili, a ja zajedno sa vama.

Svi svečano nazdraviše i na dušak ispiše. Utom jedan od Cvetkovih momaka zalupa na vrata sa vešću da je badnjak izgoreo. Jovan izađe sa njim napolje pa kad se uveri, dade mu dukat za sreću. Čim se domaćin vrati večera se nastavi. Jovan je znao da će ostati dokle on bude hteo, a svi su oni želeli večeras biti i ovde i na drugom mestu. Nakon sat vremena ustade od stola, a pet minuta kasnije i poslednji konjanik napusti dvorište. Odoše i neki Cvetkovi momci, ali zato Cvetko iskoristi priliku da svrati kod gazde na još jednu. Nasloni se na zid razmišljajući je li ponoć ili još nije. Mirisala mu je pečenica. Pomisli da bi oni njegovi već odavno očistili sve do ražnja da nije straha. Tek su ovu poslednju nedelju kako tako postili, a ni na to ih niko nije terao. Nekadašnji hajduk je bio dobre volje. Imao je sve o čemu je mogao sanjati, toplu sobu, svoj ležaj, hranu i kesicu dukata za pojasom. Nije se skrivao od nikog a radio je ono što je jedino znao, ratovao. Večeras je imao još jedan “posao”. Među redušama koje su pomagale po kući, bila je i udovica koju je on dobro znao a i ona njega. A prespavaće tu na imanju. A sutra ujutro zna se. Kad izađe u mrak, po navici krenu da obiđe ogradu spolja i iznutra.

Kad osta sam, Jovan zovnu Ljubicu. Kao da je čekala poziv dođe odmah. “Hoću da te darujem”. Naredi joj da mu donese malu kutiju pa iz nje izvadi lepu zlatnu narukvicu i pruži joj je. Oči joj odmah zacakliše. No ništa ne reče, samo se prignu te ga poljubi u ruku. Sramežljivo mu se nasloni na koleno dok ju je on milovao po kosi.

Za mali božić, na praznik svetog Vasilija¹ Jovan i Radosav su imali dug razgovor. Trenutno su imali 150 ljudi spremnih za borbu. Kako ih podeliti i popunjavati, kako povećati broj na tristo koliko je Zapolja tražio. Ni sami još nisu znali kako koristiti puške. Mada mogu probiti oklop, bile su teške za nošenje i sa njima se moglo samo braniti. Strelci su imali na raspolaganju samo jedan jedini hitac. Za drugi nisu imali vremena, jer protivnik neće čekati. Dogovoriše se da Radosav obuči neke ljude posebno samo za njih. Svi ostali koji budu primani moraju proći celokupnu obuku posebno sa mačem ili sabljom. Ko god se ne učini pouzdan ne treba ga primati, a svakog pojedinačno proveriti. Najpre treba primiti toliko ljudi da se broj poveća na dvesto.

Februar je bio poput januara. Sunčano vreme, temperatura tek nešto ispod nule, svi putevi prokopani, ljudi zadovoljni. Ta zima je bila Jovanova najsretnija od kako je otišao iz Crne Gore. Ljudi oko njega jedva su dočekali komandu da se okupljaju i “prisete” kako izgleda mačevanje. Jedino Cvetkovi nikada nisu prestali da rade. Često ih je gledao, pa i oprobavao svoju veštinu sa nekim od njih. Svaki od Cvetkovih imao je neku svoju specijalnost, ali su svi zajedno imali u sebi životinjsku želju za tim da budu bolji. Čak i po snegu, njihovo prikrađanje bilo je gotovo nevidljivo. Pred ciljem bi se poput zmija izvlačili iz snega i uništavali zamišljenog neprijatelja. Cvetko je ponovo dokazivao da je mnogo više od pukog kavgadžije. Spretnost sa kojom su njegovi momci gađali iz samostrela bila je zapanjujuća. Čak toliko dobri da im je Jovan dao sve samostrela koje je na raznim mestima kupovao. Osim nekoliko teških koji su se natezali polugom, svi drugi su bili maleni i laki, manjeg dometa, ali svi su u rukama Cvetkovih momaka bili izuzetno precizni.

Jednog od tih lepih februarskih dana 1519. godine, momak mu javi da ga danas očekuje pop Jovo i da dođe kad bude mogao. Brzo se spremio i odjahao u Lipovu. Sveštenik ga upozna sa dva monaha Svetogorca koji su obilazili pastvu i prikupljali prilog za Hilandar. Putovali su “otvorenih očiju”, mnogo toga zapazili, čuli i videli. U ove krajeve su pristigli krajem prošle godine, ali su se dosta zadržali u Vlaškoj i Moldaviji. Sreli su brata Makarija i on ih je posebno uputio na Jovana. Ovaj im odmah obeća bogat prilog. Kaluđeri su bili pametni ljudi. Nadahnuto su pričali o Hilandaru i Svetoj Gori, uzvisujući ga, ali plastično opisujući lepote življenja u žarištu vizantijskog pravoslavlja u turskom moru. A u

Staroj Srbiji, Turci su stvorili takav sistem vlasti da svi oni koji su priznali njihovu vrhovnu vlast, mogli su se moliti svom bogu, odlaziti u svoje crkve i provoditi svoje verske običaje. Bili su građani drugog reda, ali su dobili mnogo više nego što su očekivali.

- Poslednjih godina kao da je to pravo pojačano, pa nema ni samovolje tamo gde se ranije redovno dešavala. Ako već narod neće u njihovu veru, onda bar da ga učvrste u svojoj. - Monah je govorio razumno - Znaju oni dobro da pravoslavlje neće pod katoličanstvo, pa se zato neće stvoriti nikakav zajednički tabor za borbu protiv njih.

Jovan se seti i jedne Makarijeve priče o tome da su Turci lakše osvajali zahvaljujući obračunu vizantijaca između sebe. Oni su i u pravoslavlju podržavali verski rat, a kako li je tek sada kada se ovde stalno sukobljavaju katolici i pravoslavci.

- Velika je to razlika od ovoga kako je ovde. Tamo se ratovalo u jednoj veri. Svako je hteo da bude u pravu, pa su tako oslabili državu. A katolici su ovde jaki i država je njihova. Ali ako su tamo znali zavaditi jednu veru, onda će Turci ovde još lakše napraviti zavadnju između dve.

Monasi nisu bili škrti u pričanju. Videli su kako Turci organizuju svoju vlast i samo je učvršćuju sa domaćim ljudima. Niko im ozbiljniji otpor ne pruža jer naizgled sve povlađuju narodu. Čak su i neki nameti manji nego u drugim turskim krajevima a nema ni mnogo pritužbi na turske age i begove. Prolazeći kroz krajeve pod Turcima, zastajali su razgovarali sa narodom pa produžavali dalje. Na tom putu vrebale su ih opasnosti jer su i Turci znali da kaluđeri prenose ono što su videli i čuli. Dvojica monaha su stigli dolinom Morave, pa skrenuli u Vlašku, na kraju stigli u Erdelj i Lipovu. Jovanu su ispričali sve što ga je interesovalo. Reče da će im svoj dar poslati još danas. Čim se vratio na imanje to i uradi. Razgovor o Turcima mu međutim, nije izlazio iz glave. Sa zanemarljivo malo snage držali su čitavu jednu državu u pokornosti. Sistem vladavine isprobavan davno negde u Aziji, i posle samo glancan i dorađivan, pokazao se uspešnim i na balkanskom tlu. A vojska je korišćena tamo gde je trebalo udariti čeličnom pesnicom i onda su Turci bili nemilosrdni. U istom su pokazivali svu snagu i surovost protiv onih koji im se suprostave i "dobrotu" za one koji ih slušaju.

Krajem februara Jovan sa sankama ode put Arada. U pratnji mu je ponovo bio jedan od momaka koji je odbio da se bori protiv njega, Tomo Sukur. Kao da je osećao grižu savesti što se onda nije postavio pored njega, sada se trudio da uvek on prvi proveriti, vidi i ako treba prihvati boj. Jovan je i sada dobro došao, ali ga Petrović za ozbiljnije razgovore ostavi za kasnije. Zamak je bio pun gostiju kao da

je leto a ne zima. Dvojici se posebno obradova, Englezu Valopu i Suboti Vrliču. Njemu se posebno obradovao pisar Zolt koji još nije bio završio sve detalje na karti pa je hteo sa Jovanom da je utvrdi.

Uzdržani Valop nije krio zadovoljstvo susretom. Ovog puta je bar što se odeće tiče bio manje napadan, a više gospodstveno uzdržan. Kad mu Jovan reče da mu Moriš prija više od Dunava, Englez se od srca nasmeja. Već drugu zimu je provodio kod Petrovića uživajući u njegovom gostoprimstvu, ali strogo vodeći računa da po njegovim merilima “računi” budu izravnati. Još u novembru u vreme prvih snegova, Englez je u svom udobnom stanu u Pešti, razmišljao o tome kako što lagodnije provesti zimu. A počelo je dobro, lovom u šumama podno Višegrada i na Sent Andrejskoj adi. Spremište mu je bilo puno divljači, a potrudio se da pribavi i odličnog mađarskog vina. Odjednom se društvo počelo osipati. Vlastela su krenula svojim putevima, a uz kralja su ostali savetnici, njemu ne posebno bliski. Umesto sjaja, dvor se pretvorio u lažnu fasadu iza koje se nije ništa dešavalo. Setio se Petrovićevog otvorenog poziva, spakovao stvari, pokupio posluhu i neposredno pre mećave stigao u Arad. Grof mu je dragovoljno ustupio nekoliko prostorija, pa se Valop osećao kao kod kuće. A u Arad kao na raskršnicu svetova, stizale su vesti sa svih strana. Trebalo ih je samo pokupiti. Tako je bio na izvoru, ali i u prilici da sam učestvuje u događajima. No ovog puta se trudio da bude nenametljiv. I bez toga Petar Petrović je rado prenosio diplomati sve informacije koje je imao, čuvajući samo one koje se moraju sačuvati. Čim su lepi februarski dan to dozvolili poslao je kurira u Budim, a onda dalje u Vienu. Poruka će tako stići do Engleske. Čekao je instrukcije jer se dosta toga novoga dešavalo, što nije bilo u sklopu onoga što je pre dve godine dogovoreno. No za iskusnog diplomatu to i nije bio neki poseban problem. Držao se osnovnog pravila “Dobro je samo ono što je u interesu Engleske” a to je u ovom trenutku bilo da Turska drži pod pritiskom Ugarsku i srednju Evropu, ali da ih nikako ne pregazi. U okviru toga kretala su se sva njegova razmišljanja i svi njegovi diplomatski saveti. Situacija u Ugarskoj se promenila i on je o tome detaljno obavestio Dvor, a instrukcije je tek očekivao. U obilju tih novosti i informacija, po njegovoj proceni dobrodošla novost je bio i taj srpski, nazovi plemić Jovan. Od susreta do susreta o njemu je menjao mišljenje sa iznenađenjem primećujući kod njega neke nove osobine koje u početku ili nije zapažao ili su bile slabije izražene. Od jedine dobre osobine koju mu je sa sigurnošću pripisao, pouzdanost, sada je već dodao i neke nove. Ako se ne izgubi u tom moru malih plemića i sitnih duša, za verovati je da će biti čovek o kojem će se tek pričati. Radovalo ga je što je ovaj ne skrivajući to, pažljivo sluša ono što on govori, izvlačeći iz toga svoje zaključke. Valop je primetio kod Jovana još jednu osobinu koja mu se u početku činila u najmanju ruku

neprimerenom, a sada ju je cenio. Dok god je iznosio stavove, neke i pogrešne, ili još bolje namerno pogrešne, gde kad provokativne, a najčešće dvosmislene, imao je u Jovanu pažljivog slušaoca. No čim bi skrenuo sa teme i diplomatski počeo da kruži oko nje, Jovan bi naočigled gubio interes i “otplovio” svojim mislima, a u dva navrata je ustao od stola i “izvukao se”. Nije uradio ništa namerno uvredljivo, ali je nepogrešivo ustanovio gde počinje “pričam ti priču”. Tek prošli put kod Petrovića primetio je njegovo ponašanje za stolom. Lakoćom je rukovao priborom za jelo, nikad se ne zbunjujući kako da upotrebi viljušku a kako nož. Nikada nije kost u tanjiru hvatao rukom. A opet na putu, služio se samo nožem kao i njegovi ljudi i to je bilo najnormalnija stvar. Uz sve to Jovan je malo šta zaboravljao.

- Iskreno se nadam da je veliki kralj Henrik osmi u dobrom zdravlju na sreću i radost njegovih podanika. - Valop prihvati pozdrav, zadovoljan što se Jovan seća imena kralja.

- Kralj je u dobrom zdravlju a onda i cela zemlja može biti samo jača i bogatija. Ove godine daćemo u Budimu veliki prijem povodom Coronationa². To je deset godina vladavina. Biće nam čast da tom prijemu i vi prisustvujete.

Jovan se lako nakloni.

- Mislio sam da tome prisustvuju samo priznati plemići.

- Da ali i svi umni i pametni ljudi i prijatelji Kraljevine.

Govorio je istinu. Engleska tog doba bila je karakteristična po mnogo novoproglašениh sitnih plemića, čime je svesno umanjena vlast stare nasledne vlastele. Nisu imali uticaj kao šljahte u Poljskoj ali nisu bili ni na margini zbivanja kao u Mađarskoj. Čak je i najuticajniji činovnik kod Kralja, Tomas Vulsi, kancelar i nadbiskup, bio tek sin trgovca vunom iz Ipsiviča. I sam Valop pripadao je nižem plemstvu, ali mu to nije smetalo da gomila i privatno bogatstvo, vodeći računa da ni u čemu ne pretera. U Mađarskoj je bio i “Kepviselo i Nemes”³ a to je otvaralo sva vrata.

- Izgleda da imate dosta posla u Ugarskoj ovih godina ?

Valop se nasmeja. Posla je zaista bilo. Za njega još više jer je želeo sve da zna i te informacije je pažljivo sakupljao, čak i plaćao.

- Ovo je lepa zemlja velikih mogućnosti. Samo žitom možete hraniti pola Evrope, a vidim da odlično radite i sa bakrom.

Jovan se u metale nije mnogo razumevao, mada je ponešto čuo. To je ipak bilo van njegovog interesovanja. Za večerom Valop je započeo temu o Turcima, gde su mu domaći mogli samo odati priznanje, jer je znao mnogo više od njih.

- Nikog ne treba zavaravati što Turci ne napadaju. Učiniće to kad se najmanje budemo nadali. Selim je uzeo titulu halife, a to znači da može pozvati sve muslimane u sveti rat. Koliko je nama poznato, Turci su se sve ove godine

borili za prevlast u svom svetu, osvajajući teritorije i porobljavajući narode. Sada imaju jedno i drugo.

Petrović ga samo za trenutak zaustavi pitanjem šta će činiti Engleska.

- Mogu ti reći samo prijateljski. Turci su nam neprijatelji samo zbog vere, zbog ideala kralja Ričarda i Jerusalima, ali po svemu ostalom oni to nisu. Nije nam u interesu da se dalje šire po Evropi, ali ako su oni pretnja odozdo, onda niko ne pretil Engleskoj na severu. Mi sa Stambolom imamo veoma razvijenu trgovinu, a više je Engleza sada u Stambolu, nego u svim drugim zemljama zajedno.

Nasta tišina a svako je mogao izvlačiti svoje zaključke. Valop se očigledno sve više vezivao za Zapolju, verujući da je njegova snaga neophodna zemlji da preživi. On u Jageloviće nikada nije verovao bez obzira na njihovu dugovečnost na vlasti. Pokojni Vladislav je za njega bio verski zanesenjak koji je gradio Prag, a na kraju nije u njemu čak ni umro. Mladi kralj je imao puno očevih osobina, a uz to loše savetodavce i samovoljnu vlastelu kojoj ništa nije mogao.

- Engleska će pomoći onoliko koliko bude mogla. Naš stav sam preneo i kralju Ludoviku. Brine me jedino što Turci jačaju a svi ostali slabe.

Petrović sleže ramenima. Sve je dalje bilo van njegove moći. Mogao se samo uzdati u sudbinu i Zapoljin razum, jer su njegova opredelenja bila jasna.

- Više se ne može stvarati ni Sveta liga protiv Turaka. Nema ko da je okupi, a možda nema ni koga. Papa Lav nema onu snagu koju je imao papa Julije i previše je posvećen crkvenim pitanjima. Poljake zanima kako se obogatiti, Maksimilijanu sada nije ni do čega, a Habzburgovci gledaju svoj posao i interes. Čak ni Hrvati neće ustati jer ih posle Krbave nema ko povesti. Molite dakle boga za Zapolju a i da Turci sada ne krenu.

- Borićemo se ! - kratko će Jovan.

- Znam da hoćete, ali Turci ako dođu dolaze sa vojskom koja sve čisti pred sobom. To nisu razbojničke bande, već najbolji vojnici na svetu.

Veče proteče u tmurnom raspoloženju. Subota sutradan vrati optimizam pričajući drugačije priče. Dugo nije bio sa Jovanom pa iskoristi priliku da se malo osame. Nakon prodaje imanja uglavnom je obavljao poslove za Zapolju preko grofa Petrovića. Dosta često je bio u Budimu, a zimu je rađe provodio u Aradu nego u Segedinu.

- Da li bi obavio jedan posao za mene - upita ga Jovan.

- Hoću ako to nije protiv grofa.

- Nije, a bićeš plaćen kao da za njega radiš, možda i bolje. Ideš u Dubrovnik.

Subota je već posao prihvatio čim je čuo prvu reč. Za njega je Dubrovnik

bio san. Jovan mu potanko objasni šta od njega očekuje. Treba otići u Dubrovnik čim to vreme dozvoli, preneti poruku i objasniti ono što Jovanu treba. A treba mu da se priključi dubrovačkom karavanu i sa njim prokrstari kroz Srbiju. Zato mu je trebala dubrovačka podrška a jedan čovek mu je sve to mogao obezbediti. Suboti oči zasijaše. Bio je spreman da na put krene odmah. Jovan kao što je i obećao najpre obavi razgovor sa grofom i potanko mu objasni šta želi. Subota će pored usmene, poneti i pismenu poruku, a Jovan će mu obezediti pratnju za put, a grof sve potrebne papire.

Nakon nekoliko dana Jovan se krenu kući. Pade mu na pamet da sa sobom povede Valopa. Englez najpre htede odbiti, ali promeni odluku. Sutrada ujutro sedeo je sa Jovanom u sankama dok su jezdili put Lipove. Najpre ga smesti u kuću pa ga onda povede da mu pokaže imanje. Bio je svestan onoga što ima. Ni na koji način se nije razmetao, niti je za tim bilo potrebe. Njegova kuća nije bila dvorac, ali je bila pouzdana od dobre građe i udobna. Englez se te večeri rano povuče na počinak, ošamućen od čistog vazduha i putovanja, dok je u kaminu pucketala vatra.

Valop je sa zanimanjem obišao Lipovu. Hteo je da to uradi sam, pa mu Jovan dade dva momka da ga prate. Ceo dan je proveo obilazeći varoš, po malo se zadržavajući svuda da bi na kraju završio u crkvi. Mada se nije sreo sa popom Jovom, ostavi lep dar na ikoni. Uveče umoran stiže na imanje, ali zadovoljan onim što je video. Jovan ga zamoli da mu dozvoli da sutra veče priredi večeru njemu u čast kojoj će prisustvovati i neki uglednici, ali svi prijatelji. Valop se rado složi ali uz uslov da se od njega ipak ne očekuje previše.

Gosti su uglavnom bili iz Lipove i bliže okoline. Najugledniji među njima Tomo Balint ugledni Srbin zemljoposjednik, stiže prvi. Ovo mu je bio prvi put da dolazi kod Jovana. Možda zbog godina, a možda i zbog drugačijeg načina života, on i Jovan su se retko sretali, najviše u crkvi, ali su se uvažavali. Balint je imao dosta zemlje i najviše je ratario, pa se obogatio od pšenice. Pop Jovan i kapetan grada Stevan Krupniković stigoše zajedno. Ovaj drugi sa velikim brčinama i širokim plećima, toliko se promenio da ga Jovan više nije izbegavao. Naredni je bio Obrad Kosovac, vešt trgovac solju iz Lipove, kojega je bio glas da nema toga što ne može nabaviti. Poslednji stiže najveseliji član društva Mihajlo Rac, stočar i trgovac, kome niko nije znao ni koliko ima ni gde su mu stada, a posebno je bio poznat po trgovini sa Vlaškom. Od njega je Jovan već naručio dvadesetak turskih konja. Od domaćih ljudi od početka je sa Jovanom bio Radosav.

Kako je koji dolazio, tako je u pratnji domaćina ulazio u sobu i bio predstavljen Englezu. Valop se dostojanstveno klanjao svakom pridošlici, pokazujući plemićku dobrohotnost na onaj način na koji to samo engleski plemići

znaju. Jedino što je u svoje postupke “uneo” dušu, a to baš nije karakteristika engleskog plemstva. Ljubica je sve diskretno motrila iz prikrajka, gledajući da devojče u narodnoj nošnji na vreme dospe piće. Pričalo se uglavnom o Engleskoj i Valopa nije trebalo moliti. Na kraju sedoš za sto. Znajući koliko Valop drži do etikecije, a hoteći se dobro pokazati i pred uglednim Srbima, Jovan je posebno skrenuo pažnju Ljubici da hrana mora biti posebna. I bila je.

Najpre lagana kokošija supa, tek da otvori apetit. Posle nje šiševi od junećeg mesa, neizmenično poslagani sa sitnim glavicama crnog luka, najpre dobro skuvani u povrću, pa posuti biberom i alevom paprikom. Odmah se iznese vino iz Pečuju, dar Martina Botuša, toliko rashlađeno da se po čašama stvarala magla. Darovao mu je jednu “petorku” 4, a ostala su mu možda još dva akova⁵. Vruća pita sirnica samo pomože da vino bolje klizi, a raspoloženje se iz časa u čas popravljalo. Na kraju Ljubica iznese dva velika pladnja sa pod sačom pečenim komadima teletine, jagnjetine i jaretine. Već posle prvih zalogaja gosti odadoše priznanje kuvaru, a knez reče Ljubici da se posle ovog “može udati”. Valop je bio praktičniji pa zamoli Ljubicu da mu zovne kuvara. Kad joj majka dođe i nakloni se društvu, Valop posegnu za mali džepić na prsluku i pruži joj dukat, moleći je da mu sve ovo jednom prilikom objasni, što kuvarica ponosno prihvati.

Razgovor ni jednog trenutka nije prestajao, a Jovan je svesno puštao svoje goste da dođu do izražaja, moleći jedino Mihajla Raca kad bi zabrzavao, da priča malo lakše kako bi Valop sve mogao razumeti. Ovaj je onda prelazio na mađarski kojeg je gost bolje znao. Valop kao da je zaboravio da je diplomata. Bio je iskren, duhovit i zabavan sagovornik. Jovanu je bilo drago i zbog gostiju. Krupniković je čud promenio, ali želju za pričanjem nije. No ovog puta svaka mu je bila na mestu. Na žalost Valop nije bio optimista kada se poveo razgovor o budućnosti. Čelnici Lipove se malo trgoše, ali za kratko. I oni su predosećali da se vremena menjaju, iskreno se nadajući da nisu u pravu. Od Turaka se ni večeras nije moglo pobeći, na šta Valop dobrodušno primeti “Ko o čemu vi Srbi o Turcima. Samo što ovog puta na žalost imate pravo”. Vino je delovalo pa se gosti potpuno opustiše. Tek u kasno doba prvi ustade gazda Tomo, pa onda nevoljno i ostali. Svaki posebno pozva Jovana i Engleza da ih posete prvom prilikom. Tomo Balint se okrenu Jovanu:

- Ma čuli ti šta reče Englez “Držite se zajedno, sad vam je prilika”, nisam baš siguran da sam ga najbolje razumeo.

- Gospodine Tomo, to je jedna od priča koju bih sa vama obavio čim mi se bude ukazala prilika.

Srdačno se rukovaše uz obećanje da će Englez biti gost kod gospodina Balinta već kroz nedelju dana. Cvetko je sa desetak ljudi ispratio goste dobar deo

puta. A Valop je u dnevnoj sobi vrtio glavom.

- Teško mi je verovati da među toliko Srba koliko ih je večeras bilo ovde, nije došlo do svađe - pa se nasmeja i zagleda u Jovana - Nešto ti moram priznati. Odavno nisam bio sa interesantnijim ljudima, mada se vidi da su iz naroda. A ja se nadam da sam udovoljio radoznalosti tvojih gostiju.

- Više od toga. Gde god dođemo Srbi se osećaju ugroženim, pa im je svaka lepa reč melem na ranu.

- Vi volite da budete voljeni! A stalno osećate da niste svoji na svome. I tu mnogo grešite. Zgrabite ono što imate, poput ovog u Lipovi i to je vaše. Nije moje da se mešam, ali dole skroz do Dunava ima zemlje koja nije ničija. Vi Srbi koji volite zemlju nećete to da uzmete, a pred nosom vam je. - Jovan htede da protestuje - Znam ja da to neko već na papiru ima, ali zemlja je onoga koji je na njoj sa obe noge. Uskoro će svakom kralju trebati vaše usluge. Onda tražite ono što možete dobiti i tu budite jedinstveni. Niko vam to neće moći odbiti.

- Mi smo tek šačica pravovernih u papskom moru.

- Nekada odlučuje i manje od toga, ali ne svađajući se. Traži od Zapolje da ti da Bačku pa tamo napravi dva, tri sela i onda je to tvoje. Ja ću mu preporučiti da to tako uradi.

- Neće to biti lako. Nismo katolici!

- Misliš li ti da oni koji lako menjaju veru moraju biti poštovani. Okreni se iza sebe pa vidi.

Jovan se seti Jakšića. Od Dmitra i Petra nije bilo silnijih, jačih ni većih Srba. Ali kad oni pomreše, sinovi kao da su se utrivali ko će pre u novu veru. Dmitrov sin Petar promenio je veru pre nego što se oženio. Seti se da je za njega pričao da u " ovoj ravnici nema mesta za brdskog vuka, nego ga treba dotući". Pa ipak nije mu se dalo samo slušati na račun Srba. Opsova što je retko kada činio "... pa od kojeg ste vi Englezi materijala?"

- Od istog kao i vi, ali drugačije razmišljamo. Vi imate neku prokletu želju da se drugima dopadate. U tome toliko preterujete da je za vas čast umreti za drugog. Mi Englezi smo jedno naučili. Bog je najpre nas stvorio pa tek onda druge. Uvek, ali zapamti, uvek, najpre mislimo o sebi i sve što radimo činimo tako da očuvamo svoje interese. A ti gledaj najpre da učiniš sebi, pa ćeš tek onda moći učiniti drugima.

Vino je lagano prolazilo. Ljubica je tek ponekad provirila da vidi ima li ga dovoljno. Tek oko ponoći razgovor zamre. Dok je odlazio na počinak Englez potapša Jovana po plećima.

- Vidiš ovo vreme. Lepše zime niti je bilo, niti može biti. A to znači da se moraš čuvati jer sa lepotom uvek ide zlo.

U svojoj sobi Jovan se najpre pomoli bogu.

U naredna dva dana mnogo toga se dešavalo. Već ujutro stiže kurir za Valopa od grofa Petrovića, sa pošiljkom koja mu je stigla iz Engleske. Valop otpečati pismo, ali mu se na licu ništa nije videlo. Jovanu samo kratko saopšti da će mu se na žalost morati zahvaliti na gostoprimstvu i krenuti, jer ga očekuju neodložni poslovi. Jovan mu predloži da ih obavi odavde, ali Englez reče da mora za Dubrovnik. Došlo je do trgovačkog spora a on je najbliži, pa treba da ode i to reši. “Kakve to ima veze sa diplomatijom” upita Jovan. Valop ga iznenađeno pogleda “Da nije trgovine ne bi bilo ni diplomatije”.

Pitanje je bilo kako stići do Dubrovnika. Jovan predloži da Subota putuje sa njima, pa će dati pratnju. Valop radosno prihvati. Sutradan ga otprati u Arad. Veče pre puta, Jovan je dugo razgovarao sa Subotom Vrličem. Ponovio mu je šta želi i kako to postići pa mu na kraju predade pismo za Ivana Crijevića. On će karavan čekati u Zemunu, ali u slučaju bilo kakve izmene plana, Subota mu to mora javiti. Ognjen će sa desetak momaka sve uraditi da bezbedno stignu do Trsata, ali ga moraju slušati. Ujutro se pozdraviše, a Valop samo kratko reče “Vidimo se u Beogradu”.

Petar Petrović se spremao u Kaloču a odatle će ako vreme bude dozvolilo preko Dunava u Peč. Jovan se istog dana vrati u Lipovu. Ni njega mesto nije držalo pa najpre odjaha do Mihajla Raca. Trgovac ga lepo dočeka i odmah pogodi zašto je došao. Jovan kupi 150 junećih koža i odmah ih kaparisa. Rac ga natera da kupi i stotinak ovčijih, a on će ih zauzvrat spustiti svojom šajkom do Dunava kad mu to Jovan javi. Obojica su bili zadovoljni.

Te večeri ču priču o Stevanu Štiljanoviću⁶ a da se ni sam nije nadao da će je čuti. Trgovac se očigledno nije zanimao samo za stoku i trgovinu. Interesu su mu bili puno širi. Jedno ipak nije mogao odgonetnuti, na čijoj je zapravo strani. Trgovac u neku, sam razbi dilemu “Ja sam za sve srpsko i ništa me drugo ne interesuje. Ako vidim da kralj popušta, ja sam za kralja, ako neko drugi, onda za njega, ali samo ako je nama u interesu”. Kao da mu je Englez držao posebne časove pa je sada govorio kao on.

- A Štiljanović ?

- E to je drugačiji čovek. Ja jesam za Srpstvo i sa crnim vragom ću se uortačiti ako će nama Srbima od toga biti bolje, ali sam i za zaradu. Štiljanović ti je sav za narod. Sam ima malo, ali narodu puno čini. Trgovao sam po zapadnom Sremu, tako sam ga upoznao. Bogata su to sela i ako su mađarsko vlasništvo, a puna su Srba. Hvale ga na sve strane i Srbi i Mađari, a on sve dobro urađeno pripisuje velikašu Moru, pa je tako milo i njemu. A svuda se on pita i o svemu odlučuje.

- Čuo sam za njega, ali ga nisam imao prilike upoznati. Čak sam prošao kroz Srem a da ga nisam sreo.

- Dosta je pokretan. Ja mislim da je na stanu u Moroviću, ali za vlastelina obavlja poslove u svim drugim gradovima u Sremu pa i dalje. Gde se on pojavi srpski narod zna da mu je došao najveći prijatelj. Dobar je prijatelj Radiča Božića, a koliko znam dobar je i sa Tomom Balintom.

- Ne znaš odakle je ?

Mihajlo Rac to nije znao, tek toliko da je Štiljanović “dodoš“, ali i da je već sigurno desetak godina u Ugarskoj.

Od Raca, Jovan odjaha preko ka planini da vidi kako su mu stada prezimila. Sve zateče u dobrom raspoloženju a stada uvećana za zimske jaganjce. Zahvali se bogu za ovu lepu godinu, priželjkujući da i naredna bude takva. No ovakva se više za njegova života neće ponoviti. Po obećanju odjaha do Tome Balinta. Njegova velelepna stamena kuća bila je poput gazde. Iza nje su bila velika zidana skladišta za žito. Domaćin ga uvede u prostranu sobu, mnogo veću nego što ju je Jovan imao kod svoje kuće. Mada nije bio lovac, sva je bila zastrta krznima od razne divljači a po drvenom patosu su bile naslagane ovčije kože. I ako je bio u godinama, dobro se držao i još uvek bio sposoban da sve poslove uradi. Mada nije davno prošlo, obradova se ponovnom susretu sa Jovanom. Ne bez ponosa zatraži da donesu ono specijalno vino da se njegov gost uveri da i stariji znaju odabrati.

- Ovo je auspruh⁷ iz Tokaja, koji verujem da nisi pio. Za nas dvojicu će ga biti koliko treba, a samo se za posebne goste iznosi - nazdraviše jedan drugom, pa povečeraše. Tek kad služinčad napusti prostoriju, Toma Balint se sav posveti svom gostu - Vidim da ti misliš što i onaj Englez. Kažeš da se moramo više ujediniti jer samo tako možemo više dobiti.

- Da !- Kratko odgovori Jovan.- Nema nam druge. Mi smo u Mađarskom moru i tu svaki njihov i najniži nemeš⁸ više vredi od srpskog despota. A onda možeš misliti kako je ostalima. Moramo biti zajedno, jer samo tako možemo učiniti bar to da nam svaki put ne uskraćuju prava i povećavaju obaveze. Nego kako bude njihovim plemićima, tako nek bude i našima.

Toma Balint je mislio isto, ali nije naglio. On je Jovana znao po čuvenju, kao poštenog čoveka, ratnika i velikog Srbina, ali još nikada nisu sedeli i ovako razgovarali.

- Ako se ikada sastanemo, svaka naša reč biće odmah preneti dalje, a pitanje je da li će je preneti onako kako je rečeno.

- Gospodine Tomo, čujem da ste upoznati sa Stevanom Štiljanovićem, a ako jeste onda znači da ste o ovome već sa njim razgovarali. On je najveći pobornik

srpske sloge, jer misli da samo tako srpski narod može opstati.

Tomo Balint zastade samo na tren.

- Štiljanović je velika pamet. Nešto od toga što on misli može se ostvariti, drugo ne može. Ja nisam ratnik, mada se nikoga ne bojim. Nisam da stvaramo novu Rašku na ovome tlu, ali jesam za to da znamo šta hoćemo. Najmanje nam sada treba rat sa Mađarima, a do njega bi došlo ako bi u nama videli neprijatelja. Niti mi možemo bez njih niti oni bez nas.

- Znamo li mi šta hoćemo i kako to postići?

- Neki znaju, neki ne znaju. Štiljanović misli da sve treba raditi korak po korak i držati tvrdo ono što se postigne. Misli da despotsko žezlo treba da dobije neki uticajan Srbin i da on bude taj koji će sve okupljati i voditi. Obaveza je srpskog despota da ima stalno 1.000 ljudi pod oružjem, što on teško može postići ako je sam, ali ako mu drugi pomognu onda može. A ta sila bi se koristila i da se neki naši plemići privedu redu. A najvažnije je da kralj i plebs znaju da ništa nije protiv njih. Uvideli bi i oni uskoro da su Srbi jedinstveni samo pod jakom rukom i da samo mogu kao takvi koristiti državi.

- Sve je to tako kao što kažete, ali još uvek svaki od nas vodi svoju politiku ne obazirući se puno na druge. A čujem da neki uzimaju drugu veru.

- Ali se narod ne osipa! Što ga više pritiskaš on je sve više uz svoju veru i svoje sveštenike. Da malo popuste, ko zna da li bi se i oni utapali u katolikus. Znam da ovako ne valja, a kako valja to samo bog zna. - Bilo je u njegovom tonu nege rezignacije, možda i razočaranja - Ja sam sa nekim našim plemićima razgovarao, dobro sam slušao i Štiljanovića, pa sam na kraju dao svoj pristanak da ću kad god to bude trebalo biti tamo gde se o sudbini našeg naroda bude razgovaralo. Ali ja hoću da razmišljam svojom glavom i neću da mi niko ništa natura. Jesam za dogovore, ali nisam za silu.

Jovan pomisli da Toma Balint razložno govori. Između njih dvojice postojala je tek jedna razlika. Ono što je Balint mislio ostvarivati korak po korak, Jovan je hteo odmah i u celosti. Ni jedan ni drugi nisu bežali od ugarskog kralja, samo što je Jovan u kralju video tek titulu bez značenja i velikih obaveza, a Toma istinskog vladara. Tako i ispriča. Toma Balint se nasmeši tek krajičkom usana "Zato moramo razgovarati da bi se uskladili". Završiše sa tim da će ako skup srpskog nižeg plemstva bude skoro zakazan, on urediti da na njega svakako bude pozvan i Jovan. A do tada, ne treba ratovati sa susedima ako se to ne mora a kralja Ludovika treba poštovati kao svog vladara.

2. DEO

glava 11.

KROZ SRBIJU 1519.

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Majske kiše uništile su u Beogradu i ono malo prohodnih trotoara. U pratnji Tome Sukura i nekoliko momaka Jovan Crnojević krenuo je iz Zemuna da se javi dubrovačkom konzulu i dogovori ono što je naumio. Kroz blato jedva su stigli do odredišta. Nikola Berko je bio već ko zna koje koleno dubrovačke trgovačke porodice. Vekovima su njegovi išli sa karavanima dok nisu stekli dovoljno ugleda i moći da zastupaju Republiku u drugim gradovima i na dvorovima. Četrdesetpetogodišnji Nikola je to radio u Beogradu, drugi Berko je bio u Solinu a treći negde u Bugarskoj. Cela filozofija je bila jednostavna, kupiti što jeftinije, prodati što skuplje. Preko cele godine oni su pregovarali sa potencijalnim kupcima, lagano pletući mrežu oko njih, pipkajući i ispitivajući, radujući se i naizgled ljuteći da bi onda kad konačno karavana stigne nepogrešivo određivali cene u prodaji i u kupovini. Od njihove procene zavisilo je šta će i koliko karavan doneti i kako to što donosi, najbolje prodati. Jovan mu reče da očekuje Ivana Crijevića i će ga čekati u Zemunu.

Vreme se oteglo i tek polovinom juna dobi vest koju je očekivao: Dubrovčani su u Kupiniku. Susret sa Ivanom Crijevićem bio je onakav kakav može biti samo među prijateljima. Sav srećan sa njim je bio i Subota Vrlić. Jovan brzo objasni prijatelju kakve su mu namere i kuda želi da putuje. No najpre su dubrovčani morali završiti posao zbog kojeg su došli, najpre u Kupiniku pa onda u Zemunu i Beogradu. Tek kad završiše trgovinu, Ivan i Jovan se dogovoriše oko detalja. Sa dubrovačkim karavanom će prema Nišu petnaestak Jovanovih ljudi kao zaštita ali će vođa puta i dalje biti Migo Cviković. Treba u karavanu ostati neprimetan, sve čuti i sve videti.

Dubrovčani su zaista imali efikasan način za otvaranje svake brave. Bez ikakvih problema i neprilika zaputiše se širokim putem za Stambol, a da im Turci ni jednog momenta nisu pravili nikakve probleme. Devđiril su već bili upaljeni kad poslednji konj iz karavana uđe u saraj podno Smedereva. Smederevo je bilo jako tursko uporište sa preko 2000 redovnih vojnika smeštenih u tvrđavi. U dobro zaštićenoj luci stalno se nalazilo šest šajki sa posadama, a povremeno su stizale i druge iz Vidina i Oršave. Posada tvrđave je između ostalog kontrolisala carigradski drum "čisteći" levo i desno od njega. Ono što je za Turke bilo najvažnije, iz Smedereva se vladalo ogromnim područjem Srbije. Grad je pored karavan saraja u kojem su bili smešteni imao još jedan i nekoliko hanova. Ni prilike za zadržavanje nije bilo.

Sutradan po laganoj kišici, još za dana stigoše u Lozice². Ujutro su nastavili dalje bez ikakvih smetnji. Sve je izgledalo sigurno i mirno. Napredovali su pouzdano napred, a Jovan ništa nije mogao videti od onog što je želeo. Peti dan je doneo tek lepo vreme, a put koji se pred njima pružao, bio je već dosadno

dobar. Oko podne primetiše da imaju “pratnju”, ali nije bilo potrebe da zauzimaju odbrambeni položaj. Pratlja se uskoro izgubi, ali su Jovanovi ljudi i dalje bili oprezni. Pred veče stigoše na Moravu. Reka se lenjo vukla koritom obraslim vrbama. Turski drveni most preko nje nije delovao pouzdano pa se podeliše i tako predoše preko. Pravo putem nalazilo se Ravno. Ujutro ponovo krenuše u samu zoru. Ljudi su se opustili i po toplom danu čavrljali dok su konji bez problema nosili teret i kaskali u karavanu. Na odmoru, Ognjen ponovo primeti “pratnju”. Dvojicu momaka posla u izviđanje, ali se vratiše neobavljena posla. Migo koji je ovuda prolazio mislio je da ih jedino mogu sačekati na par kilometara odatle pa do pod vrh Rtnja, jer i gore ima turska posada. Ognjen ponovo posla izvidnicu napred i ovog puta su videli šta ih čeka. Na jednom platou lako prebrojaše pratiocce, njih dvadesetak, po svoj prilici turski otpadnici. Trebalo se čuvati od nazad. Čim minuše mimo prvog šumarka, Ognjen se sa petoricom momaka odvoji i skrenu u visok šibljak. Jovan odmah posla svoje ljude na začelje. Kad se konačno pratioci pojaviše, karavan stade. Odmah stadoše i oni. Nisu još bili spremni za napad. Kao da su nešto čekali. Jovan kratko odluči, “Idemo na njih”. Lako se videla mala pometnja među napadačima. Htedoše okrenuti konje, ali dockan. Sada se i Ognjen pojavi na drumu. Njegovi ljudi su u rukama imali lukove i samostrele. Za napadača, jedina šansa bila je probiti se kroz malu Ognjenovu grupu. Kao što je i očekivao, Ognjenovi ljudi izbaciše po strelu, pa se odmah izmakoše. Dvojica napadača ostadoše na drumu. “Goni” viknu Jovan i većina njegovih ljudi se pridruži Ognjenu u ludom galopu. Na cesti Toma Sukur je već bio kod ranjenog razbojnika. Kad se nakon pola sata Ognjen vratio, razbojnik je već rekao što je imao i po kratkom postupku bio obešen na prvo drvo. Ognjen izvesti da su sustigli tek dva čoveka, a ostali su se razbežali po šumarcima i žbunju. Nije ih dalje terao.

Razbojnici su bili Srbi - muhamedanci, neradnici i probisveti koji su prešli u novu veru, nadajući se da će im teći med i mleko. Kad od toga nije bilo ništa počeli su vršljati po selima sa leve strane Morave, a onda “merkati” karavane sve u ime Alaha. Nekoliko manjih su opljačkali, sve pobili i sklonili sa drumu. Nekoliko kilometara dalje imali su još jednu grupu. Tu na tom platou su napadali sa obe strane, a plen delili. Dubrovački karavan ih je napao pre nego što su očekivali.

Odmoriše konje pre nego što su krenuli dalje. Izvidinica se vrati sa veću da su otkrili stražara koji motri na drum. Video je i on njih, pa će sad sigurno biti oprezan. Tek što stigoše na plato, začu se rog. Bio je to signal da napadnu i jedni i drugi. Na sreću onih drugih nije bilo. Kad na drum izadoše ljudi naoružani kratkim mačevima, dojaha Ognjen sa začelja i u punom galopu ujuri među njih.

Jovan se sa nekoliko ljudi odmah pridruži. Za nekoliko minuta put je bio slobodan i karavan ubrza da se izvuče sa opasnog terena. Nekoliko ljudi je ozbiljno krvarilo, ali sve se uredi u hodu, bez zastoja. Nakon sat vremena na platou okruženom šumom ukaza se Arsena³. Odahnuše kad ujahaše u ogradu karavan saraja. Već nakon nekoliko minuta stiže i turska patrola sa nekoliko zaptija. Migo iskoristi sve svoje znanje turskog, da objasni predvodniku šta se desilo. Ovaj ga pusti da se izlomata po turski, pa ga na čistom srpskom prekinu rečima da će krenuti da ispita šta se zapravo desilo. Ujutro u saraj stiže i zapovednik u pratnji zaptija. Najpre se zahvali na pomoći u trebljenju razbojnika, ali na žalost posao još nije završen i to tek očekuje njega i njegove ljude. Aga odmah ponudi da će do Spahikše dati karavanu pratnju jer nikako ne želi da neko u njegovom zijametu ugrozi ugledne dubrovčane. To je već za Migu značilo da mora biti spreman za nove pregovore, jer niko pratnju ne daje za džabe. Namršti se, a aga to shvati kao nezadovoljstvo ali bili su na njegovom terenu i igrali po njegovim pravilima. Turčin je bio ljubazan.

- Ni to ne mora biti. Pratnja dosta košta, a danas novaca nema niko. Sačekajte!

Migo i Ivan razmenjaše brze poglede. To je bilo najlošije rešenje. U turskoj terminologiji to je značilo da će karavan ostati na Ražnju dok god to aga bude hteo i plaćati skupe usluge u saraju, od kojih aga sigurno ima korist. Turčin je zacrtao koliko mora dobiti, sada je samo trebalo otkriti koja je to suma. I Jovan je već znao sva pravila ove "igre" i nikada mu se nije dopadala, jer je u njoj on bio nemoćan.

- Mi se ipak možemo probiti. Moji su ljudi vešti i hrabri - pokušavao je Migo.

Izgledalo je da razgovor odlazi predaleko i umesto olakšanja, Migo se sve više "upetljivao u kućine". Ivan tek sada prvi put progovori.

- Ja sam vlasnik ovog karavana i mislim da je agin predlog dobrodošao i veoma plemenit. Mi smo spremni da snosimo troškove skromne pratnje koja bi nas ispratila do sigurne teritorije.

Aga je postigao ono što je hteo. Dubrovčani su ga molili za uslugu, jer ma kako da se on ovde osećao sigurnim, sve se to moglo brzo promeniti. Dubrovčani su imali puno uticaja na Porti i trebalo ih je naterati da oni zamole. A aga je već odavno sebe obezbedio. Jednom u dva meseca njegov deferdar je pisao pismo u kome se aga žalio na mali broj vojnika, ali na sopstvenu golemu hrabrost u čuvanju puta.

- Moram druge ljude povući, a to sve košta. Gledaću da to uradim odmah ujutro. Ne verujem da tako nešto može koštati više od 30 dukata.

Ivanu oči stadoše. Očekivao je manji namet, ali izbora nije bilo. Aga ustade, a ustadoše i dubrovčani. Turčin se počeo okretati, pa naglo zastade zagledan u Jovanov pojas.

- Lep nož imaš kaurine.

Jovan pomisli da uz sve pare još će i nož morati da mu da. Aga će ostati bez noža pa makar noćas morao bežati. Izvadi nož iz pojasa i pruži mu ga. Aga sa pažnjom pogleda prekrasno oružje.

- Lep nož - mrmljao je tiho. - Takvih ima samo u Persiji i nigde više.

- Čestiti ago gde je iskovan to ne znam, ali je na čast dobijen. Zato ga sa ponosom nosim.

- Dobijen ili otet ?

- Dobijen čestiti ago, na obraz i hrabrost. - Nož je Jovan neprekidno nosio od kako ga je u Vlaškoj dobio od turčina. Aga ga još malo zagleda pa mu ga pruži.

- Gde kažeš da si ga dobio ?

- U Vlaškoj, od jednog velikog turskog ratnika. Zato ga nikad iz svoje ruke ne dajem, samo sam ga tebi pružio kao velikom ratniku.

Aga nešto promrlja sebi u bradu.

- Sutra ujutro dođite kod mene u tabiju⁴ da vam kažem šta ćemo i kako ćemo - nato se okrenu i sa pratnjom ode.

Kada zamače, Ivan opsova. "Još dvojica ovakvih pa se mogu hvaliti da sam džaba putovao i mučio se". Jovan ga pusti da se izjada, iskreno ne saosećajući sa prijateljem. Zarada dubrovčana sigurno je mnogo, mnogo veća. Ipak trideset dukata nikada nije bilo malo. Ulje na vatru, dodade još i krčmar. Obrni, okreni dnevni boravak bi koštao pet dukata. Dubrovčanina tek tada obli znoj. Valjda nije imao dovoljno psovki pa je neprekidno gundjao circulus vitiosus⁵. Ujutro škrgućući zubima, Ivan dade Migi vrećicu sa 30 dukata. Njih trojica pođoše u tvrđavu a jedan od sluga ih odmah uvede u odžakliju⁶ kod age. Odmah unesoše kafu. Aga nešto šapnu jednom momku i on se udalji, ali se odmah povрати noseći u rukama nož. Jovan se mahinalno maši za svoj. Bio je na mestu, a onaj što ga je aga sada držao bio je potpuno isti kao njegov.

- Vidiš da ima noževa kao što je tvoj - aga je govorio lagano, ali se po tonu moglo osetiti da je dobre volje, - da si se zaklinjao a vi Srbi to volite, nikada ne bi rekao da ima još jedan.

Jovan se tek malo nakloni, čuteći.

- Verujem ago da takav junak i gazija⁷ poput tebe do ovako nečeg može doći samo hrabrošću i junaštvom.

Aga klimnu glavom. Izgledao je zamišljen i spreman za pripovedanje.

- To ti je priča o dva jarana koja nekada davno, pre dvadesetak godina

krenuše kroz pustinju Turag al Ilab. Nakon nedelju dana, premoreni i polumrtvi stigoše do oaze gde je logorovala karavana za Hams. Kismet⁸ je hteo da pred zoru karavan napadnu pustinjski ratnici. Hrabro se boreći spasili su karavan i odbili napad, ali obojica zbog rana moradoše ostati u oazi. Vođa karavana, plemeniti Asaud ben Sur ostavi im trojicu robova memeluka da ih štite i dvore dok ne ozdrave. Za hrabrost svakome pokloni po jedan nož, taj koji je kod tebe i ovaj moj. Kad se jarani oporaviše, zeman dođe da se krene, pa im memeluci predadoše po jednu kesicu sa zlatnicima. Jedan jaran pođe u Stambol, drugi po svetu pa tako stiže u Vlašku. Tamo je dokazivao svoju hrabrost i smelost, pređe u Dobrudžu i tamo se iskaza kao glasovit junak. Brzo postade bimbaša, pa onda dobi na upravu grad Kazanlik, odakle stižu svi ovi prelepi mirisi. Drugi za vernu službu stiže ovde i tu ostade. Dunjaluk⁹ je mali, a dosluk¹⁰ je večan. Ja znam kako si ti taj nož dobio, znam za tvoje herojstvo i plemenitost. Zato ćeš dati pet dukata za ovo što smo vas čuvali a pet dukata za zaptije koje će vas ispratiti. I ovde ste uvek dobrodošli. Neka vam Alah bude u pomoći.

Napolju Jovan došapnu Ivanu. “Red je da sada onih dvadeset preostalih dukata podelimo. To bi bogu bilo mило, a meni drago”. Dubrovčanin se samo nasmeja obećavši čast kad stignu u Niš. Zaptije su zaista svoju ulogu ozbiljno shvatile. Pratili su ih ceo dan do narednog saraja. Jovan ih počasti večerom, pa dade desetniku dukat. Ovaj ga dostojanstveno pozdravi. “Da Zapolja može da vidi kako me Turci pozdravljaju” pomisli na tren. Jedva se suzdrža da se ne nasmeje.

U Nišu Jovan i Ivan su bili u dubrovačkom poslanstvu. I ovde je spolja delovalo neugledno, ali je iznutra imalo tri sobe i prostor za smeštaj ljudi, a u produžetku zgrade, tvrdo zidani magazin. Čim je konzul prepoznao Crijevića dostojanstveno ustade i uz naklon ga pozdravi. Nenametljivo mu je ukazivao svu moguću pažnju, ali bez lažne servilnosti. U prvoj prostoriji, oskudno nameštenoj, zadržase se tek koliko da se pozdrave. Druga prostorija, velika odaja izgledala je sasvim drugačije. Udobne stolice, lep hrastov sto za piće i drugi za ručavanje. Odmah im iznesoše nešto za osveženje, pa pristupiše poslu. Tek nakon toga Crnojević dobi priliku da ispita konzula. Zapanji ga koliko je dubrovčanin znao. Ništa nije promaklo ovom podaniku Republike, od cena do broja vojnika, straža i komandira. Kad mu Jovan odade priznanje, konzul samo zaključi da radi svoj posao najbolje što može, a trgovina i diplomatija su uvek išli jedno uz drugo.

Veliki dubrovački karavan iz Trakije, stigao je u Niš tačno na vreme. Ivana je to radovalo jer je mogao nastaviti svoju misiju. Uveče se on i Jovan izdvojiše. Dubrovčanin je imao veliku molbu. Hteo je da Jovan otprati deo puta ovaj karavan, a Migo će već usput sa dubrovačkim konzulom naći drugu pratnju za dalje. Za uzvrat, posebno će u Stambolu iskoristiti sve veze i saznati koliko god

više bude mogao. Jovan lako ponudu prihvati jer mu je odgovarala. Ujutro krenu sa karavanom prema Pazaru. Ne bez strepnje, Ivan mu reče da pripazi, jer bez obzira na sve, uvek je karavan odlazio u neizvesnost. A unutra je bio Crijevićev kapital. Tu se prijatelji rastadoše. Prvi grad na putu bio je Určup, čist i uredan i koliko je Jovan mogao videti, sa puno srpskog življa. U malo stešnjenom, ali urednom saraju, Jovan upozna i jednog od najsimpatičnijih dubrovčana što ih je do tada sretao. Dočekao ih je širokog osmeha rečima “Dobro došli u Určup”. Nekako se svi smestiše u saraj. Dok se spremala večera Jovan se sa svojim momcima spusti do Toplice. Hladna voda je prijala pa se zadržase na reci duže nego što su mislili. Migo ih dočeka rečima da je mislio da su se podavili. Seti se dubine Toplice, pa se svi nasmejaše. Nakon nedelju dana mirovanja u Nišu, ljudima je ovaj prvi dan putovanja bio dosta naporan. Domaćin Matko Vlatković i Migo su već pokazali papire, pa su sad na miru mogli pijuckati do večeri. Matko je znao sve što je Jovana interesovalo. I ovde u Toplici vojske je bilo malo, čak nije bilo ni toliko turskih doseljenika kao u drugim krajevima. Okolina je bogata, pa su dubrovčani čak otvorili i svoj fondacco¹¹ i nisu pogrešili. Dubrovčanin ga povede da mu više pokaže i mada u suton, grad se dobro video.

- Vidiš li ona turbeta - Jovan ih pobroja četiri - Svi se još i ne vide. Svi su podignuti u slavu turskih šehita. Kad vidiš tulbe znaj da je podignuto onome koji je za veru pao. A znaš li ti ko ga je u raj poslao. Hrišćani! Tako da kad prođeš pored tulbeta skini kapu i prekrsti se. Tako pozdravljaš naše junake i pobednike.

Ujutro, karavan nastavi dalje. Put je i dalje bio dobar. Najpre se putovalo ravnicom, pa krenuše uz rečicu ka brdima. Veliki saraj kao da izniče iz zemlje na prostranom proplanku, ali odmah uz reku. Stigli su u Grgure. No Jovan je jedva čekao da nastave dalje. Tek kad ujahaše u široku plodnu dolinu pred Pazarom, Jovan je znao da su tu negde srpske svetinje Đurđevi stupovi, Sopoćani i stari Ras, prva srpska prestonica. Kad je prihvatio Ivanovu molbu da ide do Pazara u glavi mu je bila ta Stara Srbija, kolevka naroda i najveća svetinja. Zato je lako promenio plan.

Dubrovčani su znali sve u Pazaru a i lokalni trgovci njih. Prostrani karavan saraj na ulazu u grad delovao je poput drugih sličnih, ali je imao i svoje posebnosti. Najpre zato što je skuplji, što Migo nezadovoljno prokomentariša. Dubrovački konzul je za kratko vreme bio u saraju. Jedina sličnost sa Matkom Vlatkovićem bila je u tome što je i on odlično znao svoj posao. Mada je Migo po dubrovačkoj hijerarhiji bio ispod njega, konzul mu je govorio sve ono što bi rekao i Ivanu Crijeviću. Kad je posao u pitanju, padale su sve staleške granice. Na kraju mu predade i pismo za senat. Sve što je rekao biće tačno preneto onome kome je

upućeno, zajedno sa pismom. Jovan se u taj razgovor nije mešao, ali primeti zabrinutost na Migovom licu kad konzul ode.

- Tovar mi se povećao, pa ću morati voditi još 15 iznajmljenih konja, a te vodiče ne znam dobro. Provereni jesu, ali ko zna... Veći karavan ti je uvek veća briga, a konji su mi i onako pretovareni. Još dva tovara moram uzeti u Sjenici. Biće to težak put - Migo je bio sve zabrinutiji. - Bilo bi dobro kad bi ti i tvoji ljudi mogli sa nama bar do Pljevlja. To bi ti odmah ovde platili.

Jovan odmahnu glavom. Imao je dosta toga uraditi u Pazaru i nije mu se odmah išlo dalje. A opet voleo bi malo do Vasojevića. Brzo odbaci tu pomisao. Nije bilo vreme davati srcu na volju. Migo se pokunji. Dalje će morati sam. Ipak sutradan uradi ono što je još Ivan obećao, ode da produži Jovanov boravak u Pazaru za petnaestak dana, za koje će vreme navodno naići novi karavan iz Dubrovnika koga će Jovan dalje pratiti prema Stambolu. Sa nešto novaca sredi to kod turske posade, jer da nije, Jovan se mogao loše provesti. Turci su uvek bili sumnjičavi prema strancima, posebno pod oružjem.

Jovan na kraju popusti i odluči da sa Migom produži do Sjenice. I njemu su goniči bili sumnjivi upravo zbog toga što su se svim silama trudili da budu gotovo neprimetni. Pre Braničevske reke Ognjenova izvidnica koja je krenula napred, dobro zaklonjena, propusti karavan da prođe pored njih, a oni ostadoše iza njega. A na reci desilo se ono čega se Migo pribojavao. Umesto da prešu reku, novi goniče nestadoše. Uplašenom Migi Jovan samo reče da produži dalje, a on će već videti šta se dešava. Odmah posla dvojicu momaka nazad da vidi šta je sa Ognjenom. Plašio se da odvoji više ljudi od karavana jer je možda i napred bila zaseda. Kad prodoše Vapu pred njima se pružila sjenička ravan. Više opasnosti od zasede nije bilo. Tek sada odvoji ljude i krenu nazad. Stigoše do onog odvojka pa produžiše uzbrdo dalje, lošim putem. Konji su već bili umorni kad ih zaustavi jedan od ona dva momka i povede do logora. Ognjen je sačekao da odbegli goniče pognu da se odmore, pa po kratkom postupku jurnuo među njih. Sve je obavio neposredno pre no što će Jovan naići. Trojica goniča koja su pružali ozbiljniji otpor bili su mrtvi, nekoliko ih je bilo ranjeno, a dva su bila nepovređena. Konji su bili suviše umorni da bi se uzbuđivali zbog malo vike. Jedan od vodiča ih je gledao sa mržnjom, ćutke. Čas kasnije koprcio se na grani. Drugi je bio puno razgovorljiviji:

- Na pola sata odavde je utvrđeni grad Moravica. Idemo tamo jer tamo prodajemo plen.

Nekadašnji gonič dobi dvadeset udaraca po leđima pa ga ostaviše vezana pored puta. Neka mu dalje sudi sudbina, a Jovan pokupi natovarene konje i krenu nazad. Sreća što je prvi deo puta sve do reke bio spuštanje, pa to koliko

toliko odmori konje. Bio je sumrak kad pregaziše Vapu i stadoše da se odmore. Tek što krenuše po mraku, kad pred njih iskrснуše dvojica iz logora. Migo ih je poslao da im pokažu put do logora. Jagnjetina je već odavno bila pečena i hladila se prislonjena uz drvo. Zaista je bila najbolja na svetu.

Sutradan se rastade od Mige, na njegovu veliku žalost. U povratku u Pazaru se javiše dubrovčaninu koji se pokaza kao dobar domaćin. On ih provede kroz Jeni Pazar.

- Svi ovde rade svoj posao i svi su dobro plaćeni za to. Nema mnogo ni samovolje. Jeni Pazar je "zlatno jaje" koje svi mi čuvamo da se ne bi "razbilo"- po prvi put se konzul nasmeja.

Lice mu poprimi dopadljiviji izgled. Jovan tek sada spoznade da mu ni ime ne zna. Zvao se Lujo i poput većine dubrovačkih trgovaca po svetu, bio je biran po sposobnostima, a ne po rodbinskoj vezi. Vremena za razgovor nije bilo premnogo. Objasni mu da hoće na sever ka Drini. Dubrovčanin je kombinovao. Predloži Jovanu da podeli ljude na dva dela kako bi bili manje primetni.

- Poslaću te sa porukom za Beograd. Tamo možeš ići sa dva čoveka, a ostale momke šalji za Prokuplje. Ti usput možeš svratiti u Studenicu i posle se izgubiti u planinama pa prema Drini.

Dogovoriše se da će dubrovčanin pripremiti pismo za Beograd u kome će javljati o trgovačkim poslovima, pa ako druge ne bude, neka Turci otvore pismo. Sutradan dobi papire od Turaka. Jedne za Beograd, druge za Prokuplje. Jovan sa Tomom i jednim momkom odjaha niz Ibar, dok ga je sa minareta ispraćao mujezinov glas. Projahaše pored male Petrove crkve, ali ne skrenuše prema Đurđevim stupovima. Jovan je čuo da su ga Turci razrušili i nije mu se svraćalo u jad razbacanog materijala i razbijenih fresaka. U Raškoj ga prvi put zaustaviše. Mada se sve obavi kako treba, ipak izgubi sat vremena. Pred večer stigoše na mesto gde se Raška uliva u Ibar. Od davnina su to zvali Ušće, a meštani su stalno ponavljali da je to ime selu dao Sveti Sava. Mada se videlo tek nekoliko kuća prostrana mehana govorila je o tome da ovde znaju svraćati i večer grupe. Ne bi Jovanu bio problem spavati van ograđenog dvorišta, ali dubrovčani su uvek spavali u ogradi, pa tako i on uradi. Kad konačno večera bi gotova, složno odlučiše da će jesti ono što su poneli. Za boravak u saraju ipak su morali platiti pa to odmah učiniše.

U ranim jutarnjim časovima bili su pred Studenicom. Skoro da nisu ni opazili Studeničku reku koja je tekla pored njih, nestrpljivi da vide manastir. Vrata nemanjičke svete lavre bila su otvorena, a narod je već ulazio unutra. Široki i visoki zidovi nisu mogli Studenicu zaštititi od Turaka, ali od razbojnika jesu. Zato je i sada krupan monah stajao pored vrata motreći na svet koji ulazi.

Bio je u “Carskoj lavri” na svetoj srpskoj zemlji. Nije mu trebao nikakav vodič, on je ovo mesto osećao, o njemu je slušao, sanjao ga.

Prenoćili su u senci borova a ujutro sa suncem krenuše na sever, ka Drini. I dalje su izbegavali susret sa Turcima. Na jednoj okuci skrenuše na planinski put koji je vodio ulevo. Sela nije bilo nigde na vidiku, tek po neka drvena kuća prikrivena uz šumarak, ili iza neke stene. Tek pred veče stadoše uz malu brzu rečicu¹² i spustiše se do nje. Zagledajući u nebo Ognjen reče da se manje kupaju jer će noćas sigurno biti okupani. Pred zoru poče kiša. Dosadna, neprekidno je kvasila ljude i konje, ne jačajući ali i ne stajući. Odlaganja nije bilo, putovalo se dalje. Zarana se dokopaše prostranih zlatiborskih proplanaka išaranih šumom. Čak i na kiši planina je delovala lepo i pitomo. Svuda zelenilo, nigde kamena. Susretoše nekoliko stada ovaca, sakrivenih pod drvećem, mada im je i ono teško moglo pomoći protiv kiše. Kiša ih je pratila naredna dva dana sve dok ne stigoše do Drine.

S druge strane reke ugledaše kule zborničke tvrđave. Poput strele u nebo su stršila dva minareta od džamija. Nasuprot Zvorniku, s ove strane reke stajala je skela na koju su se ukrcavali seljaci i stoka. Nije bilo nikakvih formalnosti jer se Zbornički sandžak pružao sa obe strane reke. Ovde već naoružana grupa ljudi nije mogla proći nezapaženo. Trojica zaptija ih zaustaviše i usmeriše ka malom hanu. Njihov starešina, lagator, nije ništa sam hteo da odluči, ali nije bio neprijateljski raspoložen. Smestiše se u mali han, željni da nešto pojedju. “Samo nemojte svinjetinu, jer to ne držimo”, ali im zato krčmar reče da će sad biti gotova jagnjetina. Posle jela uputi ih da najpre prođu tvrđavu Radelj, pa tek onda da logoruju. Jahali su niz Drinu i tek kod nekog sela nađoše pogodno mesto, a dvojica seljaka stigoše odmah da vide ko su i šta su. Rekoše im da su Srbi i da idu dalje a ovde će tek prenoćiti. “A kako se krstiš”, Jovan se nasmeja i prekrsti. Sad i seljacima odlaknu. Čim su videli grupu došli su da trguju, ali se nisu nadali grupi naoružanih ratnika. Ostadoše sa njima još dobar sat vremena.

U Paskovcu nastadoše prvi problemi. Dubrovčani su ovde imali svoje skladište, ali ne poverovaše Jovanu da je od dubrovčana poslat. Što mu je Jovan više pričao gazda je bio sve nepoverljiviji.

- Ti nisi vodič.

Jovan mu opisa Migu i način putovanja što ga malo trže, ali nepoverenje ostade i dalje. Pokuša mu objasniti da su svratili da se malo odmore pa onda nastave put, ali uzalud. Uto naiđe čeribaša. “Jesu li to vaši?” Dubrovčanin odmahnu glavom, “Onda su naši”. Izdade neko naređenje i četvorica skočiše prema Jovanu i Tomi. Istog trenutka obojici su sablje bile u rukama pa lako odbiše napad. Napolju se čula graja, a trojica momaka dojahашe sa konjima.

Vojnici su imali snage, ali puno manje znanja. Jovan se okrete čeribaši. Nije bio loš. Napadao je po turski, sitnim udarcima levo i desno sa namerom da iskoristi svaku grešku i odmah je kazni. Naišao je ipak na boljeg od sebe. Lako odbijajući udarce, Jovan silovito zamahnu ka kolenu. Turčin pokri udarac, ali mu je već narednog sekunda dugi nož iz Jovanovog pojasa bio pod vratom. Čutke ispusti sablju. Momci su već završili posao u dvorištu, ali su im dvojica pobegla, sigurno po pojačanje. Jedan od vojnika je ležao mrtav na zemlji dok je momak psovao nad njim. “Prokletnik, rasporio mi je konja”. Vezaše odmah čeribašu. Ranjene uteraše unutra i čvrsto vezaše. Jovan je bio kratak. “Dočekajte ih strelama, pa ako upadnu unutra svi na mač”. Turčin ga je sa mržnjom gledao. Ognjen dođe sa vešću da se dubrovčani organizuju unutra u kući. Ima ih desetak i sigurno će napasti kad stigne pojačanje.

- Jahaćemo, ali ćemo najpre ove nekrste skratiti za glavu.

Da su bili Turci, tako bi i uradio. Ovako izmeni odluku. Pokaza na jednog vezanog i naredi da ga puste.

- Čeribaša će sa nama. Pustićemo ga čim odmaknemo. Krene li ko za nama naćice mu odvojenu glavu....

Bez problema prodoše ivicom sela a da ih niko nije ni pokušao zaustaviti. Jovan je glasno razmišljao

- Zbunjeni su i bez čeribaše neće ništa preduzeti. Čekaće da se vrati pa će tek onda za nama. Ako ga ne bude ujutro, tražiće pomoć, a onda mogu krenuti tek sutra oko podne.

Jovan nije dobro računao. Čim su odjahali, dubrovčanin je odmah poslao svog momka u Saezu13 pa je potera bila rano spremna. Desetak kilometara dalje vezaše čeribašu za drvo. Neko će ga već pronaći. Poturica osta psujući na sva usta, ali se niko na njega nije obazirao. Napustiše put pored Drine i krenuše u brda. Posle se pokazalo da je to bila odluka koja ih je spasila nevolja. Tridesetak ljudi je krenulo u poteru za njima, ali su produžili drinskim putem. Više se nisu sreli.

Jovan udari preko Vlašića na Kamenicu, selo na Tamnavi gde i prespavaše. Razmišljao je da li da ide na skelu prema Kupiniku ili na Šabac. U Debrca starom gradu na Savi saznadoše da Turci kontrolišu skelu sa jakim odredom i da se silom ništa ne može uraditi. Ima ih dosta i stalno su u pokretu. Seljaci mu rekoše da je bolje na Šabac, mada ni u njega nije lako ući. “A kako ste vi ulazili kad vam je trebalo” upita ih. Seljak lukavo žmirnu “Imamo i mi svoje puteve”. Objasni mu da oni a i svi drugi kad im treba u Šabac, nađu ljude koji žive tamo u okolini, a oni znaju svaki prolaz. Turci se mnogo i ne trude da spreče ulazak, jedino ne daju većim grupama. Oko grada ima bar 200 Turaka i još toliko Srba najamnika.

Ujutro dobiše vodiča i on ih dovede do blizu grada, a tokom noći preuze ih drugi. Proveo ih je kroz straže a da ih nisu ni videli. Na rastanku isplatiše što su pogodili. Jovan zagledan u Šabac upita vodiča kako ih je tako lako proveo. “Da je lako ne bi ti meni ovoliko plaćao”, pa nasmejavši se nestade u šumici. Jovan sa momcima bez problema ujaha u grad na veliku kapiju.

Čim priđe, ode da se prijavi u tvrđavi na ostrvu. Zapoljino pismo odmah razuveri Mađare da je špijun. Ponudiše mu da se smesti u tvrđavu, ali on ipak odabra smeštaj u gradu. Osta sa oficirima još sat vremena u priči i što ih je više slušao sve manje mu se dopadala. Bili su samouvereni kao da ih brane zidovi od deset metara a ne balvani isprepletani pletrom. Nešto od tog vedrog raspoloženja vladalo je i u gradu. Vesela atmosfera u krčmama bila je protkana muzikom i pesmom. Oko podne skelom predoše Savu. Za Beograd i kurira bilo je još rano pa Jovan produži ka Moroviću da upozna tog Štiljanovića o kome je toliko slušao. Lako nađoše dvore, u kojima je stanovao Štiljanović, ustvari kuću od tvrdog materijala, provizorno ograđenu koljem. Nedaleko odatle na blagoj uzvisini uzdizala se lepa crkva Svete Marije. Momak na kapiji ljubazno ih dočeka i ode da javi Štiljanoviću da mu dolazi Jovan Crnojević iz Gornje Zete. Odmah ih uvede unutra. Na vratima kuće se pojavi visok čovek, crne kose i brkova, tamnih prodornih očiju ispod kao ugarak crnih obrva, Stevan Štiljanović.

- Ti si od Crnojevića - glas mu je bio krupan ali ne i grub.

Jovan klimnu glavom. Čovek mu pruži obe ruke pa se izljubiše.

- Davno već nikog iz naših krajeva nisam video - pa ga povede u kuću. Odmah naredi da se smeste i Jovanovi momci i da im se da hrana.

- Čuo sam puno o vama pa sam iskoristio priliku da lično dođem da vas upoznam. Reci mi od kojih si Štiljanovića.

- Koje znaš?

- Znam Nikolu. On je bio čuven čovek kod Crnojevića. Poreklom je koliko se sećam od Bečića.

- Dobro znaš. Iz Vitovog dola, a ja sam njegov potomak.

Zagledaše se jedan u drugog. Štiljanović je bio i za oko lepa pojava. Mada nije bio nakićen zlatom, ipak je delovao gospodstveno. Stevan je po očevoj preporuci rano postao knez u celim Paštrovićima. Vremena su se promenila pa je knez morao iz Crne Gore. Imao je neke veze u Ugarskoj, pa je na kraju stigao ovde u Srem, a u službu Ladislava Mora.

- Moralo se sklanjati jer više Mlečanima nisam odgovarao po ničemu, a jednom me zamalo nisu otrovali. Sve bi to nekako i podneo da se oni ne dosetiše pa počеше stezati a na kraju javno izjaviše da dok je mene u Paštrovićima, narodu će biti sve gore i gore. Nisam imao kud, već na zboru kažem da se mora ići. Svi

me ispratiše a ja sa nešto ljudi preko Hercegovine eto stigoh ovde u Srem.

- I opet si uz narod.

- Sve činim da pomognem ovom napaćenom narodu. Seljaci su živnuli pa sada ima i za njih i za gospodara. Činim gde mogu i kad god mogu, a sreća je da me Mađari puštaju da sve sprovedem kako sam naumio.

Razgovor se raširi, a da su se obojica utrkiivali da jedan drugom što više ispričaju. Jovan prvi pomenu da je čuo da se srpski plemići potajno sastaju.

I ne trepnuvši odgovorio je odmah.

- Jeste jer jedino mi možemo dobiti neku zemlju i tu razviti naselje. Bez nas ovaj će narod propasti. I tebe sam mislio pozvati, ali bi pre toga Božić sa tobom popričao. Već te je puno nahvalio. Sad već ne treba. Bankada⁴⁰ će biti za mesec dana, a javiću ti gde.

Pogledaše se.

- Koliko vidim bez bankade ne može ni ovde, još da nam je neko ostrvo ili živa voda⁴¹, lako bi razgovarali.

Štiljanović se od srca nasmeja.

- Moraju se složiti svi naši plemići i pokušati dobiti zemlju, ako je ikako moguće Srem, Bač- Bodrog, deo Torontalske županije, Slavoniju. Onda se lako seliti i preseljavati. Mađarima sada to ne treba, a plaše se i Turaka pa beže severnije. A naši ko po nekom dogovoru, kada i mogu birati, biraju u srce mađarske zemlje, gde su omeđeni i zatvoreni. Kao da niko nije izvukao pouku od Đurđa Brankovića koji je imao imanja po celoj Ugarskoj i sve su mu to oduzeli.

- Hoće li na skupu biti i grof Petrović?

- Ne! Nije ovo za velike nego za male glave. Oni veliki sve mogu sami, a mi smo osuđeni da budemo zajedno ili propadamo. Eno ti i u starom kraju, međusobno se kolju a poturica im radi šta hoće.- Rezignirano sleže ramenima.

Pazljivo da ga ne povredi Stevan ispita Jovana. Dopadalo mu se kako okuplja ljude oko sebe. Zadivi ga kad poče priču o putovanjima i drugovanju. Kao da je i sam uživao u svakoj Jovanovoj reči. Na kraju učutaše. Spolja se čuo uobičajeni večernji žagor. Obojica se mašiše za pehare sa vinom. "Gde je ovo od mog Paštrovićkog, čak je i Crmničko bolje, a ti znaš kakvo je nikakvo njihovo". Jovanu tek za tren prelete osmeh preko lica, dovoljno dug da ga Stefan primeti. "Zbog vina" pripita. Jovan klimnu glavom i otvoreno se nasmeja. Daleko od toga da je vino iz Paštrovića loše, ali se to ne može reći ni za Crmničko.

- Puno Srba ima u ovim krajevima. Dobro žive i zato se ne mogu požaliti na Mora. Puno toga je meni prepustio, a jeste zadovoljan. Ja nikom ništa nisam zvanično mogao dati, ali bar žive život. Imaju, hvala bogu. Malo je kuća koje nemaju božićnu pečenicu. Mora naiđe ponekad, vidi da ga zadovoljno dočekuju,

pa je i njemu milo. Gledam ja da udovoljim svakome, ali i da sačuvam dušu narodu.

Štiljanović mu se dopao. Bio je razuman i pametan. U Paštrovićima se naučio nositi sa narodom. Njega su jednoglasno izabrali za kneza a ni pre ni posle njega, knez nije biran. Paštrovski zbor tada je odlučio da će Stevan dovijeka kneževati a posle njega neće više birati kneza. On će se oslanjati samo na Carostavnik¹⁴ i svoju pamet. Radio je to i sada. Imao je svoje mišljenje o svemu što se ticalo naroda, ali se uzdržavao da komentariše ono što ga se ne tiče. Njega je Ladislav Mora interesovao samo kao vlastelin od čije volje zavisi položaj naroda, a šta ovaj radi u svom dvorcu nije ga se ticalo.

Dva dana su ostali zajedno, pre nego što obaveze povukoše i jednog i drugog. Jovan krenu prema Kupiniku, a Stefan za Đakovo. Srešće se uskoro ponovo. Jovan je po navici hteo da svrati u Kupinik, ali ga Ognjen razljuti kad upita “Šta ćemo tamo”. Ljutnja ga brzo prođe, ali pitanje osta. Ni sam na njega nije znao odgovor. Ipak proći pored Kupinika a ne javiti se despotu nije bio red. Despot je bio u Brodu, a po Kupiniku su “sevale munje i udarali gromovi” od silne ljutnje despotice.

- Dobro si se setio da svratiš. Dolazite samo kad vam despot zbog nečega treba, a ni na kraj pameti vam nije da smo i mi živi ljudi - znao je da novca imaju dovoljno, a ako bi joj i zatrebalo imali su šta prodati. - Svi ste vi zaboravili ko su plemenitaši, a za despota da i ne govorim. Čula sam od Lagode da si kroz Šabac prošao, ali si najpre otišao Štiljanoviću, pa si tek usput svratio ovde. Znaj da je despot veći Srbin no svi vi zajedno. To što vas ne priziva, to je zato što neće da nameće svoje gospodstvo, već bi vi sami morali znati ko je despot i gde mu je grad. A od novaca i ono što je bilo, smanjilo se. Jedva da ima za gardu. Neka veća hajdučija lako bi grad osvojila.

Jovan je verovao da se nasmešio samo u sebi, ali je despotica to sigurno osetila. No razgovor time nije postao ništa manje mučan. Despotica je terala po svome pa Jovan jedva dočeka da se večera završi. Do kraja nije birala reči, nemilosrdno šibajući sve koje je znala. Jedva se oprostila. Besna poput divlje mačke, gledala ga je kako izlazi. Njoj su se klanjale kraljevske glave, a ovaj crni čovek ruga joj se dok je pozdravlja. Najjednostavnije bi ga bilo maknuti, ali Zapolja bi to sigurno saznao. Nevoljno naredi da mu se otvori kapija.

Narednih dana u Zemunu Jovan se bavio momcima, odlazio do ribara, povremeno izjahivao napolje da se konji ne ulenje. Nedelju dana kasnije stigoše iz Niša dva momka noseći za Jovana zapečaćenu poruku. Oprezni dubrovčanin se nije potpisao, niti je bilo gde bilo napisano kome se pismo šalje. Za svaki slučaj! Ivan Crijević je mnoge stvari tačno znao, druge sa sigurnošću pretpostavljao, a za

ono što je sumnjao, iznosio je svoje mišljenje. Na Balkanu se jedva nalazi petina Rumelijske vojske. Tek se počela vraćati na odmor i oporavak iz Anadolije. U Stambolu se nudi nagrada za pristupanje u vojsku, što znači da je imala gubitke u Anadoliji. Sultan je star, ali disciplina u vojsci je velika, jer zapovednici čvrsto drže vojsku u rukama. Nema sumnje da se pobeđnički ponašaju, jer se stalno ponavlja da ova vojska ne zna za poraz. Stari sultan sigurno neće imati snage da pokrene neku veliku vojnu bilo kuda, ali je moguće da će usmeriti Rumelijsku vojsku na neki cilj, jer vojska je najskuplja kad miruje. Pišući u trećem licu saopšti da su dubrovčani potpisali novi ugovor sa Portom u kojem su im potvrđene mnoge povlastice, ali sa druge strane uvedena striktana kontrola na prodaju soli. Vojne neće biti, ali treba svoje čuvati a ne upadati preko Save i Dunava, jer će se na tako nešto sigurno odgovoriti. Za sada je dobro, ali bi lako moglo biti gore. Usmena poruka bila je jasna. Dubrovački karavan iduće godine kreće sa prolećem ka Beogradu. Neka Jovan sakupi što je više moguće koža. Dobiće najbolju cenu kao da je sam nosi u Mletke na prodaju.

Jovan već sutra pređe u Beograd. Ponovo uvide da je taj “bedem hrišćanstva” vojnički slabije organizovan od Šapca. Suviše je bilo mnogo ljudi koji su se vrzmali oko utvrđenja, suviše nehajno obučenih vojnika i mogao je pretpostaviti, mnogo turskih špijuna. A tek nekoliko kilometara dalje, nad glavama im je stajao Žrnov sa svojim topovima. Pomisli da bi šabački komandant Šimon Logodi već nešto uradio, mada su se i za Hedervarijeve komandante Olaha i Botu čule dobre reči. Za jednog da je odlučan i prek, a za drugog da je mudar. No za obojicu je važno da su lično hrabri. Čuo je i za priču beogradskog mitropolita Teofana da crkve ne bi bilo da je nije pomogao Janoš Bota.

U dubrovačkom konzulatu, razgovor je bio kratak. Jovan objasni kako će mu kurir nastupiti, pozdravi se i vrati u Zemun. Tamo ga dočeka stari prijatelj Jovan Dolić. Iriški zemljoposjednik je čuo da se kreće po ovim krajevima pa je svakako hteo da ga vidi. Osećao se nesigurnim na svome jer su mnogi hteli da mu smrse konce, a jedva je čekao da se nešto dešava. Ta uzbuđenja mogao mu je pružiti samo Jovan jer je u njega bezgranično verovao. Dolić je usput ponešto i trgovao, pravdajući se da novaca nikad nije mnogo. Jovan mu kratko objasni da ove godine od nikakvog pohoda neće biti ništa, ali bi ga voleo videti u rano proleće u Lipovi, jer se tada sve odlučuje.

Više ga ništa nije zadržavalo u Zemunu, mogao je kući. U Slankamenu proveo ceo dan sa Markom Skobličem, jednim od šajkaških kapetana. Ujutro krenu na put. Skelom predoše Dunav, pa krenuše u pravoj liniji ka Feldvaru. Skeledžija ga prepoznaše. Reče da će javiti da su tu. Pred večer Ognjen naredi da se upali vatra. Znao je da će Jovan čekati hajduka. A i on je želeo da ga vidi “Da

vidim je li nešto naučio”. Jovana probudi pred zoru dodir ruke po ramenu. Momčilo i dvojica njegovih momaka stajali su iznad njega, a malo dalje pokunjeni stražar. Odmah se probudi i Ognjen. Shvati da je hajduk prišao a da ga stražar nije primetio.

- Znao sam da ćeš postaviti isturenog stražara, a jednom sam video kako ga Radosav postavlja. Trebalo ga je samo zaobići. Ostalo je bilo lako.

Hajduk je delovao samouvereno i siguran u sebe. U zoru, pozva ih da mu obidu logor. Pođuše Jovan, Ognjen, Tomo i još jedan momak. Logor je bio usred šume, na malom proplanku. Svuda okolo trava je bila posečena, a kolibe napravljene od oblica, izdignute iznad zemlje. Nekoliko ljudi koji su se napolju izležavali ustadoše kad im jahači priđuše. Jednog je Ognjen znao od ranije pa ga pozdravi. Čim sedoš da dodaše im bardak sa rakijom pa se okrepiše.

- Imam sada pedeset ljudi, dobro probranih. Sve mi je to uglavnom proletos prišlo.

- Kako ih prehranjuješ?

- Dobro. Kad odem daleko i naiđem na neko imanje, tamo ima i stoke. Jagnjad ponesemo, a goveda zakoljemo i raskomadamo. Ako toga nema, onda pošaljemo momke pa kupe od pastira iz okoline. Njih nikad ne diram. Nikad se ne zna!

Ispriča mu kako je birao ljude, ali sve koji su hteli nije mogao primiti. Šaleći se Momčilo je tvrdio da bi do sada imao pravu vojsku, veću od one Zapoljine.

- Jeli slušaju?

Hajduk se ponosno isprsi.

- Veruju u trojstvo. Prvo je Bog, pa ti, pa ja. Ko drugačije pomisli, može odmah uzeti štrik i obesiti se o najbliže drvo, jer ja neću biti tako nežan. Samo ja mogu pustiti nekog da ode, a to radim samo kad moram. Volim da su mi svi pod okom.

Prva grupa hajduka dojava oko podne. Bilo ih je desetak. Doneli su dva zaklana i iskomadana juneta. Iznutricu su zakopali da sakriju trag. Bili su odsutni već pet dana, jer ih je Momčilo poslao na Dunav da izvide i ispitaju. Muvali su se svuda do reke, obilazeći veća sela. Promuvali su se i oko bogatih imanja oko Sonte, ali nisu ništa dirali. Tek kasnije su naišli na junad i nisu mogli doleteti. Probrali su dva manja i začas obavili posao. Predveče Momčilo najpre pohvali ljude na dobro urađenom poslu i na kraju im napomenu da se ne kače sa pastirima.

Svi se prihvatiše večere. Hajduk je bio dobre volje.

- Znam svaku stopu reke i Crne bare. Mogu ti pokazati svaki prelaz kuda se može preći na konjima. Jedino ne idem prema Tisi. Tamo su šajkaši a sa njima

niko ne može.

Tek kad logor pozaspa, Jovan ga upita šta misli zimus raditi. Umesto da se rasturaju po selima, predloži da dođe u Lipovu. Hajduk odmah prihvati. Sutra zadovoljan isprati Jovana do logora. “Ako treba da udarim ili bilo šta uradim, nemoj mi slati nikakve pisane poruke, jer ih nema ko pročitati. Pošalji mi razumnog momka koji će mi sve lepo reći. Sve će biti urađeno kako zapovedaš”.

Prostranom ravnicom jezdili su na sever i nakon dva dana stigoše u Petrovićev Arad. Grof se obradova gostu a još više njegovom izveštaju. Fabijan je bio sa njim. Neposredna opasnost nije pretila od nikud a to je značilo da ne mora primati nove vojnike i tako povećavati troškove. Jovan je kao i uvek bio oprezan. Po svemu što je čuo, Turci su završili posao u Aziji, ali ako neće da im vojska leži moraju je terati da nešto radi. Jedino kuda je mogla, je ponovo na sever. Petrović je pažljivo slušao, ali se po njemu videlo da tako daleko u budućnost “neće ići”. Hunjadi je sagrađio Beograd, a ako bude trebalo Zapolja će ga odbraniti. Jovan nije tako mislio, ali očuta. Petrović ga je terao da priča o predelima sa druge strane, tražeći što više detalja. Tek kad dođe do Bačke interes mu se smanji, ali ga zato upita za Štiljanovića. Izbegavajući da kaže da je pozvan na skup malih plemića, ipak ispriča da Štiljanović hoće da okupi ljude koji nešto mogu da učine. Na kraju upita Petrovića zašto ga Štiljanović toliko interesuje.

- Priča se o njemu. Kako on tebi izgleda?

- Meni, dobro.

- Ne pitam te je li pošten, nego da li je istina da tako vlada ljudima.

- Čuo sam da ga narod voli, ali teško mi je odgovoriti na takvo pitanje jer se lično nisam imao prilike u to uveriti. Šteta je da takav čovek ne bude ovde sa nama. Tamo nema šta raditi.

- Gde je Srba, tamo uvek ima nešto raditi.

Ostadoše na tome da će mu se Petrović javiti. Jovan mu ispriča i za susret sa despoticom. Petar se od srca smeja.

- Teško je imati vlast pa je nemati. Mladi Berislavić ima toliko svog posla da se ne stiče baviti još i sa Srbima, a despotici niko neće na poklonjenje. Despota ne treba zaobilaziti, ali ga ne treba ni previše uznemiravati. Neka svako radi svoj posao.

Na oproštaju, Petrović mu pruži kesu sa dukatima da nagradi ljude.

Radosav se iskreno obradova kad Jovan stiže u Lipovu. On koji je najčešće bio uzdržan, ovog puta je javno ispoljio osećanja. Tek posle toga u poverenju mu reče “Podebljali smo se, ne bi nam falilo malo borbe, nek ovi mladi nešto nauče”. Jovan na njemu nije primetio ni kilograma više, a ni na ljudima. Dugo su te noći razgovarali. Čutljivi Radosav mu na kraju ispruča da ne zna šta će od svih onih

koji bi u ove krajeve i pod Jovanovu vlast. Ako tako nastave dolaziti, siguran mu je sukob sa srpskom vlastelom: “Za ove ljude ti si car. Možeš ih okupiti koliko želiš”.

- Ako sam ja car, onda si ti od sada moj čelnik. Ja car nikad neću biti, ali ti hoćeš biti čelnik i takvim ću te sutra proglasiti.

Jovan sutra ispuni obećanje. Ceo naredni mesec proveo je u Lipovi i okolini. Najčešće je sa Tomom Sukurom i još jednim momkom jahao i obilazio ljude. Sve to prekinu Fabijan koji dojava od Petrovića sa vešću da je Stefan Štiljanović uskoro u Bodrogu i da treba da odu da ga ubede da dođe u Arad. Petrović je mnogo toga nudio, čak i plemićku titulu, a ako dođe ustupio bi mu i nekoliko sela sa ukupno 1000 duša. On će nadoknaditi Moru sve troškove, ako ih ovaj bude tražio. Petrović će mu činiti i više od onog što mu daje Mora, samo da nastavi da radi sa seljacima onako kako je do sada radio. Ako bude trebalo, Fabijan će imati i nešto para. Petrović još šalje pismo zapovedniku Bodroga, Ferencu Tihiju sa molbom da njegove ljude što bolje smesti i svakako zaštititi. Na put treba krenuti što pre.

Nedelju dana kasnije bili su u Segedinu, pa odmah prudužili ka Bodrogu. Grad je bio okružen kanalom koji je vodu dobijao iz Dunava. Velika tvrđava bila je rovom dodatno obezbeđena. Grad je bio centar županije i mogao je imati oko dvesto kuća, a tvrđava je bila ozidana od tvrdog materijala. Ispletено šiblje štitilo je zidine od prolećnih voda Dunava. Samo u tvrđavi župan je stalno držao 300 vojnika, što stražara, što konjanika. Mađari su bili u većini, ali je bilo i dosta Srba, nešto Hrvata i Jevreja. Komandant grada Ferenc Tihi, bio je grofov veliki prijatelj. Sada je bio i župan. Čim pročita Petrovićevo pismo, smesti ljude u tvrđavu, a Jovana i Fabijana u posebnu čistu sobu. Znao je da će Štiljanović doći u Bodrog jer mu je to bilo najavljeno. Trebalo je da uredi nešto oko Morovih imanja koje je ovaj imao u Bač - Bodroškoj županiji.

Stevan Štiljanović je stigao po kiši, tri dana kasnije. Bio je zadovoljan kad vidi Jovana. Nije ga tako brzo očekivao, pa je razlog sigurno važan kad je potegao toliki put. Stefan će u Bodrogu provesti nekoliko dana, a onda će na sever prema Baji, pa do sela Rem, ponovo nazad u Bodrog pa u Slavoniju. Tri dana svako pre podne Štiljanović je rešavao svoje poslove, a po podne su se nalazili i razgovarali. Jovan mu odmah reče zašto je došao. Grof Petrović hoće jednog narodnog tribuna u kojeg bi imao puno poverenje i koji će znati držati narod na okupu. Ovako, situacija jeste bolja nego kod drugih, ali ni grof sve ne stiže sam uraditi. Odmereni Fabijan vatreno se za to zalagao. Štiljanović mu se jako dopao. “Ali ako odem kod Petrovića gde se može živeti, pitanje je kako bi bilo narodu tamo gde sam sada”. Ipak se nije izjašnjavao.

Četvrtog dana Jovan otprati Štiljanovića u Bajū. Za Jovanove momke daljina nije predstavljala nikakav problem, pa rado krenuše. Štiljanović najpre svrati u tvrđavu Dent na Dunavu, pa u Bajū stigoše u mrak. Ni na kraj pameti im nije padalo da ulaze unutra. Jovan je grad dobro poznao pa lako pronađe smeštaj. Sutradan sa Stevanom odjaha u tvrđavu, ali svako svojim poslom. Tek po podne vratiše se nazad. Posle večere kad ostadoše sami nastaviše razgovor.

- Neću s tobom do Petrovića. Puno mu se zahvali i predaj mu ovu moju poruku - izvadi presavijen list hartije još nezapečćen - Slušaj.

“Poštovani grofe Petroviću. Sa osobitim uvažavanjem pišem na našem jeziku Vama velikom srpskom plemenitašu i grofu. Saslušao sam Vaš zahtev iz usta vašeg dičnog poslanika plemenitog Jovana Crnojevića. Ako bih bilo kome iz Vašeg okruženja učinio tu pažnju da ga saslušam i prihvatim sve što kaže, onda je to on. Moj odgovor je da na žalost i pored svega ne mogu prihvatiti Vaš predlog. Toj mojoj odluci mnogo su doprineli i vaši poslanici opravdano Vas hvaleći i govoreći o Vama samo lepo, što sam ja još ranije imao priliku da čujem. Ostajem u službi kod plemenitog More da bih pomogao svoj narod. Ja sam uveren da je svima Rascianima pod Vašom plemenitom rukom puno bolje nego bilo gde drugde. A ja ako odem iz ove službe ko zna ko će doći i kako će se ponašati, a da plemeniti Mora za to ne bude ni najmanje kriv. Ja sam video da je sve prolazno, sem naroda i njegove vere u boga, zato mislim da sam ovde potrebniji. Duboko Vas molim da moj odgovor shvatite najpre kao moje veliko i iskreno poštovanje prema Vama lično i da ćete shvatiti da ja drugog puta sem ovoga nemam i ne mogu imati. Ostajem u službi našeg naroda i Vaš veliki dužnik”.

Jovan je čutao. Nije se imalo šta dodati pismu. Štiljanović ga zapečeti i pruži mu ga.

- Svaku reč koju sam u pismu napisao, ja i mislim. Grof će me nadam se razumeti, a jedino mi je još žao što nisam mogao udovoljiti tvojim željama. Ima boga, valjda ću ti se nekad moći odužiti.

Čvrsto stisnuše ruke jedan drugom. Više o dolasku nisu pričali. Štiljanović je sada kada je doneo odluku bio mnogo opušteniji. Znao je puno priča iz naroda i rado ih je govorio. Sutra ih nastaviše pričati do Gare gde se rastadoše, a onda Jovan ne ulazeći u selo, krenu preko ka Tavankutu, gde je stigao u noć. Naredni dan projahaše podno Sabatke na putu ka skeli Rewkanisa. U predvečerje predoše Tisu. Trećeg dana stigoše u Arad. Petrović je bio u Budimu, a on papir ostavi kod Fabijana pa produži za Lipovu.

Godina je prolazila. Bilo je dosta poslova, ali ih se rado prihvatao. Momci koji su bili kod njega, nisu se plašili ničega, “Jedino Ilije gromovnika” govorio je Radosav. On je mnogo vremena provodio sa novim ljudima trudeći se da u

ratničkoj veštini ne zaostanu ni za jednom vojskom. Jedino je odskakao Cvetko sa svojim momcima. Imali su svoje zakone i svoja pravila ponašanja. Skoro uvek su bili zajedno, a Jovan ih je redovno zajedno i slao na zadatke.

Jovan odluči da do Božića još jednom odjaše do grofa Petrovića. Sneg je bio tek toliki da je pobelio zemlju, ali se lako moglo jahati. U Aradu naiđe na hladan doček. Nije to očekivao, ali brzo shvati da je razlog grofovog neraspoloženja, on. Petrović je bio hladan i odmeren, bez i jedne grube reči. Razumede da je suvišan, pa još istog dana u pratnji pet momaka napusti grad. Znao je da odlaskom ništa nije rešio. Nije ga previše mučilo čime se to zamerio grofu. Možda zbog Štiljanovića. Čudni su putevi razmišljanja onih koji menjaju ili mogu menjati svet. Kad veliki razmišljaju, mali se moraju sakriti u “mišju rupu” ili biti spremni da se brane. Dok su u sumrak jahali ka Lipovi, Jovan je znao šta će učiniti. Biti spreman!

U Lipovi, pozva Radosava i reče mu da će sa Petrovićem biti problema. Nije znao zašto, a nije znao ni veličinu grofove ljutnje. Samo se treba čuvati iznenađenja. Radosav je imao svoje mišljenje “Ako udari, neće to uraditi on, već neko od njegovih ulizica i najmanika”. Petrović se neće izlagati riziku da frontalno udari i pocepa jedinstvo naroda. Jedino bi plaćenici lako išli u boj, dok bi narodu morao mnogo objašnjavati. Jovan je ipak verovao da se prevario, ali život ga je naučio oprezu.

Cvetko po običaju dođe uveče na rakiju. Ovog puta je imao plan.

- Imam ljude u Aradu. Ako hoću, Petrović se neće ni popišati a da ja to ne znam. Jedino ako bude pisao, onda moj čovek ne može ništa. Ne zna čitati. Ako bog da, ja bih sutra do Arada.

Ujutro on i par ljudi odjahaše. Nakon nedelju dana bili su natrag. Cvetko je bio razočaran. “Ništa do proleća”, kao da mu je bilo krivo što borbe neće biti.

- Grof je ljut zato što misli da mu radiš iza leđa. Čuo je da se mali plemići okupljaju i da prave savez protiv velikih grofova i barona. Tajno se sastajete i oćete da preuzmete komandu u celoj Bačkoj. Kažu da ko god ne misli tako, ti udaraš na njega. Zato hoće da te u tome spreči. Zapolji je poslat kurir, ali mu on još uvek nije odgovorio. Moji ljudi misle da si do proleća siguran, ali čim otople svašta se može desiti. Kod njega je bilo nekoliko njegovih za koje se zna da te nevole i nevolju bi mogli očekivati od njih. Pominje se Tot, Verebeš, Ivekić, Sabov. Priča se da je od Zapolje tražio da ti oduzme povelju, a onda bi ti ostalo samo ono zemlje što si dobio od gazda Ištvana.

- Ko ti je taj koji sve to zna?

- Jednom ću ti ga pokazati. Nije on ni na kakvom važnom položaju, tek radnik u komori. Veliki je dužnik, a zaradi od mene i po koji dukat. Kod njega se

sve sliva, a da to ne znaju. A preneti do tebe lako je.

Važan događaj je bio dolazak Zapoljinog kurira. Javljao je da se Zapolja nalazi u Nađvaradu⁴⁵ i traži da ga Jovan poseti. Putevi još nisu bili zavejani, a kurir reče da ako ide, on će sa njim. Jovan odmah odluči da će ići. Puno izbora nije ni imao.

Mećava je počela pred gradom. Stigli su oko podne jedva se snalazeći i sva je sreća što je kurir bio sa njima. Tvrđava je bila puna vojske. Zapolja je krenuo iz Budima u Sepeš, ali se iz nekog razloga zadržao u Nađvaradu. Koristio je priliku da razreši probleme koji su iskrsavali, a među njima i ovaj. Čim se prijaviše, rekoše mu da će ga Zapolja ubrzo primiti.

- Čujem da sklapaš neke zavere protiv grofa Petrovića - reče mu dok još nije ni seo.

- Nikave paktove nisam sklapao, ni protiv grofa, ni protiv bilo koga drugog.

Sepeški veliki vojvoda i gospodar Erdelja ga je radoznalo gledao. U glasu mu nije bilo ljutnje. Mahnu pisaru da pročita deo pisma kojeg je Petrović pisao.

- Vidiš da te grof optužuje da sklapaš ugovore na njegovu štetu. Kaže da hoćeš sa sitnim plemićima da preuzmeš svu vlast u zemlji ispod Mureša, pa tako i njegovu zemlju, a da si odavno bacio oko na Bačku. Misli da se sa malim plemićima treba odmah obračunati, pre nego što postanu velika opasnost za kraljevinu. Ne misli da treba ratovati, ali vas treba urazumiti.

Neko je pričao više od onog što se desilo. Čak i više od onog što je Jovan mislio. U trenu odluči da sve ispriča Zapolji, jer nije bilo razloga da ga laže. Suviše se već toga znao.

- Jesmo razgovarali, ali tek par ljudi - kratko mu ispriča o razmišljanjima da se uzima zemlja na jugu Ugarske i tako omogućiti veća koncentracija Srba na jednom prostoru, a tako bi stara Srbija bila povezana sa sadašnjim centrima Srba u Ugarskoj.

- To bi bila Mala Rascia.

- Ne. Niko od nas nije tako razmišljao. Nemamo mi ni snage za to. Tek toliko da se ustalimo na jednom području i da nismo razbacani po čitavoj Ugarskoj, jer ćemo nestati. Možemo se bolje organizovati i u slučaju napada spolja, a sve obaveze prema kralju bi ispunjavali kako zakon kaže.

- A svi bi bili protiv grofa Petrovića?

- Petrovića niko nije ni pomenuo. Mislili smo samo na nas sitne male vlasnike zemlje. Petrović ima deset puta više nego svi mi zajedno - zastade za tren da svojim rečima da na značaju.- Veliki vojvodo. Ja se grofu nisam na vernost zakleo, ali sam ga prihvatio kao velikog prijatelja i vođu. Još se nikada nisam odrekao nikoga a kamoli takovog gospodara koji mi je iskazivao i svoju posebnu

milost.

- Niste pozvali grofa da vam bude na čelu. Ko je onda predvodnik?

- Nismo nikog ni birali, niti mislimo birati. Tek smo razgovarali o onome što sam vam rekao, a skoro bi nekoliko plemića došlo do vas i grofa Petrovića da vas upozna i traži vašu podršku. Svi bi mi bili u vašoj službi.

Zapolja je zamišljeno dobio rukom po stolu.

- Nikad me nisi slagao. Nemoj ni sada. Čega se onda Petrović toliko plaši da je spreman čak i vojsku da potegne.

- Ovako o ovome sa grofom nisam pričao. Ali on mora znati da Jovan Crnojević i da hoće, ne zna izdati.

- Ja treba da budem zabrinut a ne on. Praviš državu u državi, to se nikom ne bi dopalo.

- Ništa mi veliki vojvodo nismo ni pokušali praviti. Samo smo razmišljali o tome kako da nam svima u ovoj zemlji bude bolje. Dole je pustara bez žive duše. Ako odemo tamo, tvoja vlast će se i tamo prostirati.

Zapolji bi milo.

- I ta zemlja ima svoje gazde.

- Svaka ima. Ali ako bi iza nas stajao veliki vojvoda sve se to može rešiti bez puno potresa.

Zapolja preču primedbu.

- Činili ste svi zajedno nešto iza Petrovićevih leđa. To nije dobro. Tako onda dođe da ste radili krijući od mene. Neka ti bude ovog puta, jer verujem u tvoju reč i časne namere. Samo zapamti, ako budeš stvarao državu u državi, bićeš i moj neprijatelj... A to što pričaš za južnu Ugarsku, ne zameram ti. Pokušaj. Samo znaj da ćeš imati dosta neprijatelja. Zakleo si mi se na vernost. Ostaješ li pri tome?

- Uvek gospodaru.

Jovan izdrža prodoran pogled sepeškog vojvode.

- Između tebe i Petrovića ne sme biti neprijateljstva. Ja ću se za to pobrinuti. Dobro se odmori nekoliko dana pa možeš slobodno u Lipovu. I zapamti, javljaj mi šta nameravaš.

Stvar je izgleda bila izgladnena. Plašeći se većeg snega, Jovan već sutra krenu kući, a na odlasku saznade da je i veliki vojvoda odlučio da krene u svoj dvorac. Cele te zime, Radosav je pazio a Ognjen raspoređivao ljude, posebno kad snegovi zavejaše okolinu. Iznenadjenja su jedino moguća onda kad ih niko ne očekuje. No ove zime ih nije bilo. Erdeljski gospodar je po svoj prilici poslao poruku grofu da ništa ne preduzima. Ne znajući to, Jovan je bio spreman. U takvim nemirima dočeka Božić.

glava 12.

VREME PROMENA 1520.- 1521

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Proleće je rano stiglo u Lipovu i Erdelj. Čak toliko rano da je Jovan mislio da se sneg mora povratiti. Cele zime se presabirao oko broja ljudi. Bilo je ih sve više i više. Novca je imao dovoljno, ali priliv nije pokrivao izdatke. Sve zajedno imao je dvestotinak ljudi, dobro obučenih i uvek spremnih za borbu. Spas je bio u tome što je ponešto naučio od šajkaša. Kad god se moglo puštao je ljude kući a oni su na poziv dolazili i radili ono što je trebalo. Mart je tek počeo kad mu stiže Subota Vrlić. Mada ga je voleo, ipak je bio oprezan. Subota je bio dobar i sa grofom Petrovićem, a pošto je uvek imao novčanih problema, bio je “ranjiv”. Ispriča mu da je Petrović ljut na njega, ali sada se već umirio pa mu je žao što je do svega došlo. Jovan nagradi Subotu za dobru vest, hvaleći grofa više nego što je ikada radio. Reče mu da bi ostao u Lipovi sve dok Zapolja ne krene prema Budimu. Jovan prihvati nudeći mu da ostane koliko god želi, a on će čim to vreme dozvoli na hajduke koji mu prave mnogo problema, pa će onda možda produžiti u Vlašku. Subota se obradova, jer je imao svoje planove u Lipovi.

Jovan je međutim, drugačije razmišljao. Čim je vreme dozvolilo deo ljudi posla na sever, a deo pastirima na istok, sa nalogom da se obračunaju sa onim koji neprekidno napadaju stada, ali da se nikud ne udaljavaju. Cvetka odmah posla hajduku Momčilu da vidi kako je prezimio, kad već nije hteo u Lipovu, i da mu kaže šta treba da radi. Glasnike posla Radiću Božiću i Stefanu Štiljanoviću, a Jovana Dolića posla Botošu u Peč. On sa delom ljudi pojaha na jug obide Arad pa udari na Tisu kod Zente. Mada je zemlja još uvek bila vlažna, lako se putovalo. Odatle krenu ka Bodrogu, a usput poseti plemiće Coborieve u Sent Mihalju.

Od njih krenu ka Dunavu i Slavoniji verujući da tamo može pronaći Štiljanovića. Kod Varalje pređe Dunav. Tvrđava se nalazila na bačkoj strani. Ovim krajem je prošao tek jednom, ali se njegov kalauz dobro snalazio i nepogrešivo ga odvede do Otoka. Štiljanovića nađe u dobrom zdravlju, ali lošem raspoloženju. Turci su upadali preko Save pljačkajući sela od Spačve do Bosuta. Mora ih ili nije ozbiljno shvatao ili nije imao snage da im se suprostavi. Koliko je on mogao videti radi se o bandama koje se vešto prebacuju preko reke, napljačkaju što pronađu i onda se isto tako munjevito vrate nazad. Sigurno imaju podršku lokalnih spahija sa druge strane reke, inače ne bi bili tako drski. Prošle godine su upali dva puta, a ove su već jednom prešli. Koliko zna ima ih više od trideset, ali manje od pedeset. Jovan odmah pomisli na hajduka Momčila “Bi li gazda platio da ih očistimo”. Štiljanović hitro potvrdi. “Onda se možemo dogovoriti”.

Štiljanović je bio ogorčen na turske bande. Ono malo ljudi što je imao nije bilo dovoljno za ništa, a ljude po utvrđenim selima nije smeo dirati. Više od pljačke smetala mu je turska brutalnost. Nemilosrdno su ubijali svakog koga su zatekli a ubijali su i stoku koju nisu vodili sa sobom. Složiše se da ih treba

kazniti, a kako, neka razmišlja Jovan. Nedelju dana kasnije stiže Momčilo sa svojim hajducima. Mada su koliko toliko izgledali pristojno, Štiljanović se uplaši njihovog izgleda. Jovan ga jedva umiri. Ali hajduke nije dugo gledao. Već narednog dana razmiliše se prostorom, a neki preplivaše Savu i predoše u Bosnu. Jovan sa Štiljanovićem ode u Zvezdan grad, čekajući da mu se Momčilo javi.

Niski oblaci valjali su se nad pustarom. U gradu su se spuštali skoro do kula. Štiljanović je po ko zna koji put pogledao u nebo kao da od njega traži podršku. Sve se nekako pretvorilo u teško čekanje kiše koja bi konačno rasterala oblake. Jovan je čekao Turke, a od njih danih ni traga ni glasa. Odluči da pređe preko u Bosnu, što ljudi jedva dočekaše. U sumak junske večeri udoše u Savu kod Jaruge i nakon pola sata izađoše na drugu obalu. Još iste večeri svi su bili na okupu, pa hitro zađoše u planine. U ranu zoru udariše na tvrđavu Odžak a iznenađeni Turci jedva da su pružili nekakav otpor. Jovan proceni da ih je bilo tek dvadesetak. Plen je bio bogat, pa naredi da se sa njim ide ka Savi, a on udari niz reku Bosnu ka Doboju. Na pola puta zanočiše na ivici proplanka, ali tako da mogu brzo reagovati u slučaju potrebe. Napad je bio iznenađan i sva je sreća što je Momčilo bio oprezan, sa daleko isturenim stražama. Turci su tačno znali gde se oni nalaze i samo su dobro postavljene straže spasile ljude od pogibije. Čim prvo iznenađenje minu, momci odlučno prihvatiše borbu. Turci su bili vešti i dobri pa Jovan ograniči svoje ljude samo na odbranu sprečavajući bilo kakav ispad. Iznenađenje nije uspelo pa Turci uskoro napustiše bitku ali sada sa Momčilom za petama. Odjahaše skoro zajedno, pa se Momčilo tek kasnije vrati sa veću da su Turci u utvrđenom gradu Doboju, ali da neće tako lako izaći napolje. Opreza nikad dosta pa u sam suton pregaziše Bosnu i ulogoriše se na padinama Trebovca. Narednih dana su obilazili tvrde gradove i udarali po selima gde su u nebo štrčali minareti džamija. No nigde se ne sudariše sa bandom koja je uskakala u Slavoniju. Umorni, izranjavani ali sa bogatim plenom prebaciše se preko Save. Odjahaše tek toliko da ne budu direktno na udaru, pa se ulogoriše. U cik zore Momčilo razbudi ljude “Turci prelaze reku. Ima ih dosta”. Logor je začas bio budan. Trideset ljudi odmah pojaha. Bili su umorni i konji i jahači, ali odmah spremni za bitku. Hajduci se povukoše do šumice, spremni sa lukovima u rukama.

Svanjivalo je kad Turci na svojim hitrim konjima uleteše u logor. Sa takvim se još nikad nisu susretali. Obučeni u nekakve kože, okićeni ljudskim i životinjskim lobanjama i sami su ličili na životinje. Dočeka ih kiša strela i napravi puno praznine. Zaustavi ih to samo na tren, dovoljno da Jovanovi momci punom snagom udare po njima. Bili su razbojnici, ali vični oružju. Arlaučući i međusobno se hrabreći prihvatiše borbu ubeđeni da su još uvek nadmoćniji.

Hajduci se gotovo neprimetno uključiše u borbu. Jovanu konj posrnu i on se nađe na zemlji. Hitro se otkotrlja u stranu i uspe sačuvati svoju sablju, da bi je nakon nekoliko trenutaka nastavio upotrebljavati. Momčilo je odmah bio kod njega a jedan od momaka skoči sa konja i dade ga Jovanu. Prednost je već posle strela prešla na srpsku stranu i Turci shvatiše da ih je sve manje. U jednom trenu se okrenuše i stuštiše ka Savi. Ono što je ostalo u životu, Momčilovi ljudi odmah dotukoše. Kasnije pokupaše svoje mrtve, a ranjene posla u unutrašnjost ka slavonskim selima.

Sa ostatkom ljudi Jovan se uputi ka Moroviću, a Momčilo te noći pređe reku. Tri dana kasnije, Momčilo se vrati. Broj ljudi mu se nešto smanjio, ali je hajduk bio veseo. Našao je hrčkovu rupu, uništio je do kraja, najveći broj Turaka pobio, među njima i ranjenog vođu, a sve što je pronašao pokupio je i poneo sa sobom. Sačeka tek toliko da se ljudi odmore, pa nastaviše dalje. Jovan ka Slankamenu a Momčilo u Crnu Baru. Na skeli u Slankamenu saznade da su šajkaši kod svojih kuća i da iz prikrajka motre šta se dešava. Njima je državni savet odbio sve molbe za finansiranje, ali ih nije raspustio. Kad predoše u Banat, ubrzano pojahaše prema Temišvaru.

Radič Božić je bio kod kuće. Imanje mu se nalazilo u srcu Banata, nešto severnije od Temišvara, pa sa gradskim plemićima nije morao imati nikakav kontakt. I on je bio na jugu i ogledao se sa Turcima. Bio je dobro ugruvan, ali raspoložen. Izljubi se sa Jovanom, a čuo je već za njegov upad u Bosnu. Ispriča mu ono što zna. Dok je Jovan bio na putovanju, dosta toga se dešavalo na severu. Jedna poruka bila je i njemu namenjena. Božić mu je usmeno prenese: "Grof Petrović traži da za Svetog Panteliju 1 zajedno samnom budeš u Aradu, kako znaš i umeš".

- Ja sam se spremao da krenem u tom pravcu. Sad kad si ti tu, imam više vremena.

Božić je voleo i da sluša i da priča o bitkama. I sam vešt ratnik cenio je herojstvo i hrabrost više od svega. Daleko od toga da nije voleo druga zadovoljstva, ali godine su već činile svoje. Tako je Jovan bio u prilici da mu priča o Turcima i o svom okršaju sa njima. Probdeše skoro celu noć i ujutro se rastadoše. Jovan produži prema Lipovi, sa čvrstim obećanjem da će na dogovoreni dan biti u Aradu.

I bio je. Sa desetak momaka u pratnji pristigao je početkom avgusta. Radič Božić je već bio stigao i zabrinuto se ogledao za njim. Popović ga dočeka manje srdačno nego što ga je ranije dočekivao, ali je po njemu znao da više nema nameru da se za bilo šta sveti. Za večerom upozna još neke Srbe. Svi mu se nisu dopali, ali bili su tuđi gosti. Petrović je bio konkretan.

- Zapolja hoće vašu podršku. Traži da svi vi sa svojim Srbima budete uz njega, a on će vam to vratiti onako kako se dogovorimo. Svako od vas daće svoje obučene ljude i svu pomoć koja bude bila potrebna. Međusobno ne smete ratovati, nego čuvajte snagu jer će vam trebati.

Petrović je bio ozbiljan. Ni traga osmeha na njegovom licu.

- Za sve svoje postupke odgovarate direktno meni. Ako prekršite dogovor, znajte da ću vas kazniti bez obzira o kome se radilo. A ako to budem morao, biću nemilosrdan. Niko vas danas ne tera da uđete u ovaj savez, ali ako pridete ne smete ga lomiti. Iz njega možete istupiti ali ne u bici ili pred nju. Zapolja zna za svakog od vas i znaće ceniti vaše zasluge. Bićete moji gosti dok se sa svakim od vas posebno ne dogovorim.

Radič Božić i Jovan uglavnom su vreme provodili zajedno. U odnosu prema sepeškom vojvodi nisu se slagali, ali obojica su iskreno hteli da narodu bude bolje.

- O tebe sam se ogrešio, znam to - govorio je grof Petrović primajući Jovana
- Ali si se ogrešio i ti o mene. Umesto pokornosti, spremao si se za rat, umesto ljubavi, zadojio si ljude mržnjom, a umesto da dođeš na razgovor, oštrio si sablje i mačeve. Sve do sada si bacio pod noge i bio spreman za borbu. Drugi su mi govorili da se spremaš na Arad i na mene. Tako se stariji ne poštuju.

Bili su sami u velikoj prostoriji. Grof je učutao čekajući da Jovan progovori.

- Ja sam tek običan samrtnik, koji se nikako sa Vama ne može niti hoće merititi. Iz mojih usta nikada o Vama nije izašla nijedna ružna reč, a ni na kraj pameti mi nije pala nikakva borba protiv vas. Ja znam da su me pred vama opanjkavali i kudili, ali Vi ste već stotinu puta mogli videti da sam ja vaš veliki poštovalac. Jedino je istina da sam bio spreman da branim svoju glavu jer sam bio ubeđen da nisam kriv. I sada vam to tvrdim.

- Koliko imaš ljudi pod oružjem?

- Ako treba, onda tristo. Ako vam zatreba neću vam davati desetine, već vodim onoliko koliko mogu prikupiti i ja idem zajedno sa njima. Na mene uvek možete računati, kao što i sada računate. Samo mi vi možete komandovati. Od ove naše gospode, sa Božićem se lako mogu dogovoriti, a ostali... - odmahnu rukom.

Obojica su znali šta je hteo da kaže. Petrović mu kratko saopšti da će ako ga pozove imati platu za ljude od 3000 forinti za ovu i još 1000 forintina za iduću godinu. Prava predstava usledila je to popodne. U tvrđavu ujaha odred od stotinak ljudi. Svi na dobrim konjima, jednoobrazno obučeni i naoružani mačevima. Petrović je pokazivao ono što ima. Veliki utisak ostavili su na Radiča Božića, dok je Jovan bio uzdržan. On je ljude cenio samo po onome šta pokažu

na bojnem polju. Petrović je pažljivo pratio reakcije svojih gostiju. Dopadoše mu se Radičeve pohvale, ali mu ne bi milo kad Jovan tek reda radi pohvali izgled i poredak ljudi.

Uveče za trpezom, tek smireni Radič Božić, bio je ona prevaga koja ga je sprečavala da otvoreno “udari” po Jovanu. Na peckanja, Jovan nije reagovao, svestan da svaka njegova reč neminovno vodi ka daljem povećavanju jaza između grofa i njega. Kad se sutradan rastadoše, bio je srećan što mu više nije gost.

Dođe i decembar 1520. Jovan je išao u Segedin, mada nerado. Ravnicom je duvao hladan neprijatan vetar. Radosav Čelnik je bio u Sremu, Ognjena je ostavio u Lipovi, a Cvetka poslao među ovčare. U gazda Ištvanovoj kući, Martin Botoš ga je čekao već tri dana. Jovan mu reče da ni za kralja sad ne bi išao u Segedin ali prijatelj je više od kralja. Botoš ga je zvao zbog posla. Preko svojih jevrejskih veza saznao je da se na moru traže sve vrste stoke i da bi nešto trebalo uraditi, jer pametni ljudi misli da je u ovo vreme bolje imati srebro nego stoku. Botuš je hteo da uloži svoje pare, ali za veliki posao falilo im je još. I za to je imao rešenje: segedinske Jevreje.

Znali su da će Jevrej tražiti kamatu, ali proceniše da posao to trpi. Najvažnije je da je junadi bilo dosta. Trebalo ju je samo pokupovati. Čak se ne mora kupovati ni oko Segedina, već dalje kod Baje i sa druge strane Dunava da bude bliže. Sutradan odoše kod Isaka. Jevrej ih dočeka u maloj neuglednoj radnjici sa nešto robe, više da se vidi šta se sve može naručiti nego što je izbor bio bogat. Bio je ljubazan ali kad ču da ima poruka za njega, odmah postade ozbiljan. Pažljivo pregleda pečat pre nego što ga prebi i pročita poruku.

- U pismu kaže da će te mi se predstaviti- bio je oprezan.

Botuš je više nego Jovan bio sa Jevrejima u kontaktu. Važio je za njihovog velikog prijatelja. Verovatno su mu ranije pomagali u trgovačkim transakcijama od kojih su svi imali korist. Bili su nepoverljivi i hteli su sve da znaju pre nego što bi započeli posao. Botuš se predstavi. Tek onda ih trgovac pozva u kuću na razgovor. Kratko ih upita koliko im treba i na koje vreme. Rekoše da je to 5.000 dukata, ali da sve mora ostati u tajnosti. Saznade i za čega im dukati trebaju. Nutkao je goste rakijom i razmišljao. Ovo je i za njega bio velik novac, ali mu je najmanji problem bio da ga prikupi. Na kraju ih upita kad bi novac trebalo da bude spreman. Dogovoriše se da se čuju uveče a on će im reći pod kojim uslovom sve to može prikupiti, jer on sam nema ni izbliza toliko. Uveče im reče da se raspitao i da se njegovi slažu da daju novac uz garancije. Kamata je 6 posto na tri meseca a za njegov rad i trud oko prikupljanja, oteraće 100 komada njegove junadi za Trst i predaće ih onome kome on bude rekao. Jovan odmah pristade ali uz uslov da novac bude spreman prvog dana marta, a on će ga uzeti čim mu bude

potreban. Sporazum je tako bio zaključen. Jevrej je imao svoje zahteve.

- Isto kao što je vama stalo da se ništa ne zna, tako ni ja ne želim da se zna da sam vam bilo šta dao. Što manje ljudi zna, to bolje. Čak mi ni novac ne morate ovde vratiti. Ostavićete ga u Trstu tamo gde vam budem rekao. Meni sada predstoji posao da sve te dukate skupim i da ih pripremim onako kako smo dogovorili.

Jovan hladno upita, a koliko će platiti ljude koji će njegove bikove terati u Trst. Isak je odmah imao odgovor. "Daću pet bikova više". Složiše se da je to dovoljno.

Za predah je bilo malo vremena. U rano proleće 1521. godine u velikoj prostoriji dvora u Kupiniku tiho se razgovaralo. Predstavnici srpskog naroda u Ugarskoj, uglavnom sitni plemići očekivali su despoticu Jelenu. Okupili su se ovde više na poziv Stevana Štiljanovića, a puno manje na poziv despotice. Društvo je i pored svega bilo probrano. U čelu se sedeli Stevan Štiljanović i Radič Božić. Jedan patriota i sapatnik naroda, drugi iskusan ratnik, ali i razuman postojan čovek. Dalje su sedeli: Dragomir Fokmanović, plemić iz Srema, Jovan Dolić, ratnik i plemić iz Iriga, Petar Ovčarević, kapetan šajkaša, pa onda dalje plemići i zemljoposednici: Mihajlo Pešta, Petar Dijak, Mihajlo Rac, Nikola Jakšić, Mihajlo Kunović, Dimitrije Skenderović, Nikola Rajković, Damjan Velmožević, Vuk Kolaković i Jovan Šiljić. Svi još nisu bili stigli, no razgovor u sali je tekao spontano bez primetne nervoze. Kad se despotica pojavi, svi ustadoše. Obučena poput vizantijske carice delovala je zagonetno sa svojim kamenim licem i očima koje nisu ništa govorile.

Čim počeo govoriti, ljuti se učutaše. Bila je tiha, ali rečita i ubedljiva. Jedino što su joj u ovom trenutku mogli pružiti bila je pažnja. I saslušali su je:

- Gospodo Srpska. Ja i vi smo danas u situaciji da moramo štititi srpski narod od istrebljenja. Sve sile su nas pritisle sa svih strana, ostala je samo naša pamet i snaga da odolimo svemu ovom što se dešava. A pameti nam je uvek falilo, valjda je neće zafaliti sada kad je ceo svet u grču. Vi ste gospodo moja zaboravili naše kraljeve i Nemanjiće i svetog Savu. Lutamo po prostorima Ugarske, boreći se međusobno za čast i privilegije, ali nikada zajedno protiv drugih. Uvek su vam preči lični interesi od naših interesa. Niste se okupili ni oko ove svete despotske krune, već ste ovde dolazili samo kad morate ili kad vas zovemo. A u Kupiniku je trebalo da bude koren novog srpstva. Nemojte se stiditi, već mislite kako spasiti vasceli srpski narod.

Despotica je ispitivački prelazila pogledom preko prisutnih plemića. Ogorčena htela je biti daleko oštija, ali ju je Stevan Štiljanović namolio da ne prekoreva, jer nije vreme za to. On uze reč:

- Nemam vam šta mnogo pričati. Turska nije ono što je bila. Tek ćemo je sada osetiti. Stari sultan je osvojio svet, novom smo mi ostali. Sve govori da sultan priprema vojsku i da će udariti ovamo na sever. Turska sila će nas pregaziti i zatrati. Očistiće sve što je srpsko na svom putu, a ni mi ovde nismo ni malo sigurni.

Despotica ga prekinu

- Sve što ste stekli, sve je to danas na panju...

Štiljanović nastavi

- ... jeste i sve vaše je na panju, ali su i srpske glave na panju. Nikada kao do sada niste bili u ovoj situaciji. Turci su nam tu na pragu, Ugari nas stiskaju, svaki od nas hoće da bude gazda, a podložan je više nego što misli. Ovako razjedinjeni trpimo i ono što se mora i što se ne mora - zastade za trenutak. Ljudi su ga pažljivo pratili - Na svima nama je velika odgovornost. Sada veća nego ikad. Svi ste vi dolazeći u ove krajeve povukli za sobom i "svoje" Srbe, da bi neki od vas onda o njima mislili gore no ugarski plemići. Uvek nam je bilo malo i uvek smo hteli više. Sada bez tih Srba ništa ne možete. Oni su vam jedina uzdanica i jedina odbrana. Mađari vam sigurno neće služiti kao vojnici. Popravljajte ono što se popraviti može, dok svima nama ne bude kasno. Svi smo se ovde našli ne da bi nekom otkazivali poslušnost ili se bunili, nego da bi videli šta dalje. Nema nas mnogo, ali svi zajedno značimo mnogo.

Vuk Kolaković, stameni Irižanin, već u godinama, prvi uze reč.

- Bilo je svakako, dobro to kaže Štiljanović. Mi se ponosimo da ovde u Sremu Srbi žive sa najmanje stega. Možda i zato što ako ih stegneš odoše dalje ili nazad. Ja jedno znam. Ako bude bitke, imaću 50- 60 konjanika, sve Srbi, koji neće pitati ni gde idu ni zašto idu. Ipak mislim da Turci neće udariti. Preko reke ne mogu sa tolikom vojskom. Možda jedino treba paziti na njihove male odrede. I oni mogu biti opasni.

Plemić Mihajlo Kunović, mislio je drugačije.

- Turci su nam za vratom. Niko još ništa ne zna, ali ja mislim da nam od njih pretila stalna opasnost. Reke za Turke nisu nikakav problem, a tvrđave po Sremu su to još manje. Oni ih opkole, a glavnina produži dalje, dok zaostali manji odredi polako krune tvrđavu dok je ne unište. Moja, i ako jedna od najjačih, sigurno im neće biti velika prepreka. Moramo se složiti i svi misliti kao jedan čovek. Samo sve je to utaman ako krene sultanova vojska. Zato mislim da ako se tako nešto desi, sa Turcima treba pregovarati a ne se boriti. Neka malo Mađari krvare pod Turcima.

Dimitrije Skenderović ne tražeći reč skoči.

- Sa Turcima nema pregovora. Samo na mač, pa kom opanci, kom obojci.

Stevan Štiljanović se nije morao mešati u razgovor. Reč uze Jovan Dolić, za koga se znalo da izmeri ono što kaže, a bio je u službi despotice pa je sigurno znao više.

- Treba sa Turcima pregovarati, ako ne daj bože dođe do toga da im se ne možemo suprostaviti. Ja se ipak uzdam da do toga neće doći. Nama su pravi neprijatelji na severu. Na njih mi moramo gledati i sa njima se boriti. Treba ih terati iz Donjih krajeva³ što više prema severu. Više verujem Turcima nego njima. Kad sam im god poverovao to me je moglo stajati glave. Mi smo za njih bogohulnici i večni neprijatelji.

Mladi Jakšić naglo ustade. Crven u licu uperi prst u Dolića.

- Tako se ne govori o zemlji koja ti je pružila utočište i dala sve ono što sada imaš. Samo nečovek može govoriti ovako kao ti sada. Sve što se ovde dogovara mora biti onako kako misli mladi kralj i ono što se dogovorimo treba mu preneti. Mi ovoj zemlji moramo biti zahvalni, braniti je kao što je ona branila nas, a ne pričati ovakve gluposti. Najmanje nam trebaju kojekakvi “crni ljudi” i njegove mržnje- Nikola Jakšić se malo primiri. Despotica mu klimnu glavom da nastavi. Okuražen produži - Mi se moramo prikloniti narodu koji nam je dopustio da ovde živimo. Ja sam iz poštovanja prema tom narodu prihvatio mnoge njihove običaje, ali sam ostao Srbin. Svoju lojalnost pokazaćemo tako što ćemo se ovde dogovoriti da sve ono što kralj odluči, bude i naša odluka, pa i po cenu glave na ramenima. A ako Turci naiđu, sa drugim plemstvom trebamo i mi. To i despotica zna jer joj je kralj tu titulu potvrdio, a mi smo danas pod njenim i kraljevim patronatom.

U sali nastala tišina. Govorio je Jakšić iz slavne stare srpske plemićke porodice Jakšića kojoj je pripadala i despotica. Ona ponovo progovori a glas joj je bio sumoran.

- Ko misli kao Nikola Jakšić ? - u sali je vladala tišina. Mladi Jakšić obazre se, ali niko se ne pomeri. Despotica mahnu rukom negde prema vratima i u tišini su se čuli samo koraci Dimitrija Pozopa, zapovednika Kupinika - Nikola Jakšić napušta Kupinik, isprati ga do granice grada.

Mladi Jakšić nevoljno ustade. Još jednom pogleda u tetku ne verujući šta ga je snašlo. Najradije bi pljunuo na sve njih, ali stameni Pozop stajao je iza njega. Pogleda u despoticu pa se cinično nasmeši.

- Petru Jakšiću ovo se ni malo neće dopasti, kao što se ni meni nije dopadalo da dolazim ovde u ovu divljinu. Rekao sam vam što imam, a vi pameti nemate da slušate. Ni bog vam neće pomoći.

Izađe iz sale. Despotica sačeka da se za njim zatvore vrata pa pogleda u Radiča Božića. Ovaj progovori.

- Ja nisam protiv Mađara niti ću ikada biti, ja sam za Srbe. Štiljanović je

dobro govorio. Moramo biti jedan za drugog. Ako se bude moralo pregovarati sa Turcima neka to radi jedan, a isto tako i sa Mađarima. A ako se bude moralo boriti, treba tražiti privilegije za sav narod a ne samo za plemiće. Ovo je godina kad Turke ne treba izazivati. Samo treba uvek znati šta rade, pa pokušati razmišljati o tome šta će naredno učiniti. Ja se bojim izdaje, plašim se da će neko od nas popustiti onda kad nam bude najteže i kad nas samo sloga bude spašavala. I od jedne majke dece ne misle isto, a kamoli nas ovoliko. Ali neka, samo da ispoštujemo ono što se ovde dogovorimo.

Slično su mislili i drugi. Štiljanović je razmišljao o tome kako najbolje sastaviti zajedničku zakletvu. U tom trenutku otvoriše se vrata i u salu uđoše Jovan i Radosav u pratnji Pozopa. Dovede ih do slobodnih sedišta na kraju stola. Jovan je bio svečano obučen, a Radosav ogrnut u dug ogrtač koga nije ni pokušavao da skine. Štiljanović odmah prozva Jovana.

- Bio si u Beogradu, znaš li više nego mi ?

Jovan ostade stojeći. "Ako i zna neće reći" poluglasno izreče despotica. Jovan pozdravi sve, posebno despoticu čijom ljubaznošću se ovaj skup velikih srpskih plemića održava pod njenim patronatom. Kratko ispriča da ih čeka novo Kosovo i da će novi sultan Sulejman sigurno na sever.

- Ja ne znam koliki će pohod biti po veličini, ali znam da će novi sultan uraditi ono što je namislio. Jedino je dobro što kreće samo rumelijska vojska, pa možda neće prelaziti preko Save i Dunava.

Stefan Štiljanović je razmišljao.

- Kuda god budu prolazili Turci će narodu nuditi bolje nego što su imali. Mnogi će to prihvatiti, posebno ako ne bude krvoprolića. Bude li sultan vodio vojsku budite sigurni da toga neće biti. Svako će raditi šta mu se kaže. A on će nuditi med iz jedne a batinu iz druge ruke. Mislim da će u ovim krajevima najviše biti ugroženi plemići, jer nakon Dožine bune, narod će lakše poverovati Turcima nego svojim. Ali da mi vidimo šta da radimo sa našim življem i kome da se privolimo. A puno zavisi i od toga kuda će sultanova vojska proći. Ko joj bude na udaru bolje da se sklanja.

- Ili da se bori - odlučno izreče despotica.

Srpski plemići su ćutali. Osećali su da se nešto sprema, a suviše malo su znali da bi razumom odlučivali.

- Ima još nešto - javi se Radič Božić - Kralj i velikaši sad će biti spremni za velike ustupke, ali tražiće i velike usluge. Nekima od nas nudiće ono što im u normalnim prilikama ne bi palo na pamet. I položaj i plemstvo i zlato. Ali zapamtite, samo nekima a ne svima. Već kako budu procenili. Svaki od nas je sila za sebe i snaga koja će im trebati. Sve njihove pape i kraljevi tek će im pričati o

pomoći a mi ćemo sa našim Srbima biti tu i spremni da odmah krenemo u rat. Trebaće im vremena da to shvate. Tek kad vide da ih svi lažu, moliće nas. A mi se moramo držati zajedno jer jedino se tako može i mora.

Jedan po jedan plemić počeo je iznositi svoje mišljenje. Uglavnom su sva bila saglasna sa onim što je rekao Radič. Na kraju odlučiše da razgovor nastave sutra jer “jutro je uvek pametnije od večeri”. Možda zbog despotice, a možda i zbog vesti koja je pristigla, nikom te večeri nije bilo do pesme.

Radič Božić izjaha iz grada. Kapija se noćas neće zatvarati. Pred crkvom svetog Luke, bilo je privezano nekoliko konja. Napolju, pred ulazom sedeo je Radosav. Radič mu se pridruži. Tek onda u prvom sumraku primeti Tomu Sukura. Odmah je znao da je Jovan u crkvi. “Ima ih više” potvrdi mu i Radosav. Napolju, vetar je postajao jači i mada toplo obučeni, osećali su studen. Uđoše u crkvu. Služba je taman bila završena. Stevan Štiljanović izađe prvi. Jovan priđe Radiču i ovaj tek sada primeti koliko je umoran. Pred crkvom Mihajlo Rac skide čuturu sa rakijom pruži je. Svi se obrediše.

- Slušaj Stevane - progovori Jovan - od mene tražite šta hoćete, ali samo nemojte da sa Turcima vođu pijem. Ako se to već mora raditi, neka to radi neko drugi. Ja ću poštovati. Ako Turci udare i onako razjedinjeni, Mađari će se razbiti još više. Iskoristimo to.

Niko od njih nije bio daleko od te pomisli. Stajali su napolju pred crkvom i razmišljali. Razlikovali su se samo u načinu kako to uraditi. Ujutro se to odmah videlo. Despotica je prva progovorila. Bila je odlučna.

- Svi ste vi Srbi i jedino ne smete zaboraviti da imate svog despota. Zakleli ste mu se na vernost i ne smete to prekršiti. Stefan je u stanju da preuzme svaku odgovornost.

Radič Božić potvrdi to u ime svih. Radosav se po prvi put oglasi. Uvek je bolje znao sa ratnicima nego sa gospodom.

- Plemenita! Ja sam Sremac. Veran i odan ovom kraju i vama. Živim tamo i ovde. Ja izdati neću niti to znam, ali niko ne sme izdati.

Despotica planu.

- Jeli ti to reče da sam ja izdajica.

Radosav bez uzbuđenja pusti despoticu da se istutnja.

- Jovan Crnojević je dolazio u Kupinik i naslušao se vaših oštrih reči i samo zahvaljujući ovoj gospodi došao je ponovo. Mi odajemo čast vašoj tituli, vašim godinama i pameti, daćemo sve što treba dati, ali u Kupinik nećemo dolaziti. Ovde smo zato što osećamo svetu dužnost a ne zato da bi bili vredani. Mislim da i okolna gospoda isto misle. Nikom se ja nisam zakleo pa ni vama, zato ako hoćete da vas slušamo, voli i ti nas kao i mi tebe.

Radosav nije rekao namerno “ti”, ali ga to nije ni opterećivalo. Sede u stolicu i pusti da drugi kažu šta misle. Stevan Štiljanović odmah pokuša da ublaži njegove reči. Iz očiju despotice sevale su varnice. Na kraju morade odustati, a despotica izruči pravu bujicu ružnih reči na račun ljudi oko stola. Dimitrije Skenderović ustade prvi, Jovan za njim, a Radosav kao da je samo to čekao, pa onda redom jedan za drugim izađe napolje. U prostoriji ostadoše samo Štiljanović i despotica. On joj se tužno obrati

- Do sada su imali despota i despoticu. Sada više nemaju ni jedno ni drugo.

Jovan se pozdravi sa Radićem uz obećanje da će se ponovo čuti. Svi zajedno sačekaju Štiljanovića. Kad on izađe još samo Vuk Kolaković uđe da se oprostí od despotice, ali i on na kratko. Svi se ispozdravljaju, uz dogovor da se međusobno paze i obaveštavaju. Dogovor je ipak imao svoju svrhu. Jovan i Radosav sa Jovanom Dolićem krenuše prema Irigu. Na lepom i prostranom imanju Dolićevih ostadoše nekoliko dana a onda predoše Goru i uz Dunav krenuše ka severu. Bez ikakvih problema putovali su kroz Slavoniju. Dravu su prešli kod Oseka, pa produžiše do Pečuja i Martina Botuša.

Trgovac ga dočeka raširenih ruku. Sve je preduzeo za pohod, ali je bio za to da se još malo sačeka da se junad oporavi posle zime. Našao je pustaru gde Jovanovi ljudi mogu priterivati stoku i spremati je za put. Druge vesti nisu bile tako dobre. Mađarske pustare nisu bile sigurne. Borbe će sigurno biti, ali on veruje da spretni ljudi mogu obaviti posao. Ima još jedan problem. Ako bude išao severnim putem, platiće još jedan dukat carine, a ako tamo proda stoku zaradu će uzeti habzburgovci a ne oni. Tu pomoći nije bilo, moraće se mnogo toga rešavati na terenu. Sada nema druge nego se odmah prihvatiti posla.

Tokom maja većina Jovanovih momaka bila je zauzeta stokom. Dželač po dželač prebacivali su preko Dunava, pa sve to nikom nije izgledalo mnogo. Početkom juna je bio spreman. Radosav sa nešto ratnika osta u Lipovi sa namerom da se spusti u Srem, tek će nešto ljudi ostati na imanju, a on sa Ognjenom pređe reku i u Pečuju nađe celokupan provijent za put. Što on, što Botuš imali su preko 2500 junadi. Svi ljudi su bili na okupu među njima i desetak Botuševih guljaša⁵. Pečujski trgovac obilazio je stoku i zadovoljno gundao “jo szinben van”⁶. Znak za pokret dade 10. juna. Botuš ga isprati rečima da neće spavati dok se ne vrati nazad.

Celo putovanje odvijalo se na ranije provereni način. Napred je išla izvidnica i kalauz koji je dobro znao put. Druga veća grupa terala je stoku, uglavnom se smenjujući a na kraju je išlo četvoro kola sa provijentom, za čije su šarage⁷ bili vezani rezervni konji. Iznad Čurga stigoše do Drave nakon sedam dana lagodnog gonjenja, a da ni jedan problem sa stokom nisu imali. Mukotrpno

prebacivanje preko Drave na koje je Jovan i računao potrajalo je puna tri dana. Na sreću sa obe strane reke bilo je dovoljno sočne trave, pa stoka nije ni osetila prelazak. Zakup pašnjaka lokalne vlastele bio je tek sitnica u troškovima, a ni gubitak jednog čoveka u Dravi, nije nikog posebno uzdrmao. Na to se moralo računati. Na reci dok se stoka odmarala, ljudi su mogli zadovoljiti apetit. Iskusni goniči znali su koliko stoka sme stajati, jer ne valja ako je suviše odmorna jer tada uvek postoji opasnost da zađe van planiranog puta, ili još gore, da krene u trk. Čim su prešli reku povećala se opasnost od razbojnika i Jovan odmah oslobodi Cvetka svih drugih obaveza. Krenuše dalje 20. juna. Svo vreme puta, problema sa ljudima gotovo da nije bilo. A ako su iskršavali, odmah su to rešavali desetnici. Jedino kišu nisu uspevali da reše. Padala je iz dana u dan, sve hladnija i neprijatnija. Ipak brzina se nije smanjivala. Kad se dočepaše doline Dravinje, opasnost od razbojnika skoro da nestade, ali je Jovan čvrsto držao ljude na uzdi. Poslednjeg dana juna prodoše Celje a dan kasnije svi dobiše dan odmora. Jovan ispuni obećanje i šest jaganjaca se nađe na ražnju. No ovog puta problem su mu napravili Mađari pa je morao menjati odluku. Jedan od njih mu objasni da bi oni rađe kuvanu jagnjetinu nego pečenu na ražnju. Cvetko koji se u tom trenutku nalazio pored Jovana, samo se prekrsti, ali Jovan ozbiljno prihvati zamerku i dade da se tri od onih jaganjaca spremaju onako kako Mađari žele. Drugog jula on odjaha ka Ljubljani. Prespava pod gradom i sutra odmoran prođe kapije u pratnji Tome i dvojice momaka.

Problem sa carinom na svoju veliku žalost nije uspeo rešiti. Saznaše da je carina dukat po grlu, a može se preračunati i platiti u junadima. Dva dana je pokušavao da pronade nekog ko mu može pomoći, ali bez uspeha. Tek uveče krčmar ga posavetova da potraži jednog pametnog čoveka čiji su saveti skupi, ali samo ako može pomoći. Jovan prihvati a krčmar posla po njega. Nepun sat kasnije pojavi se najneobičnija pojava koju je u životu video. Jedva se uzdrža a da se ne nasmeje. Pridošlica se kitnjasto nakloni i reče da se zove doktor Rudolf Kerting. Jovan pomisli da je vrag odneo šalu kad se ljubljanci klanjaju Srbima. Pridošlica teatralno sede na ponuđenu stolicu a krčmar mu odmah prinese pehar sa vinom. Sve je na ovom čoveku delovalo preterano, od duge prevelike vlasulje do ogromnih kopči na uglancanim cipelama. Dugačak kaput od čoje, protkan zlatnim širitima u nekoj zelenkastoj boji prosto je "parao" oči. A na svakom prstu kindurio se po jedan zlatan ili srebrni prsten. Jovan ostade da sedi više iz radoznalosti, a manje iz ubeđenja da mu nalickani doktor prava iz Beča može pomoći. Doktor naglašeno ispriča da je u Dunaju⁸ završio škole na sreću ovdašnjih građana. Nije ga najbolje razumeo ni dok je normalno govorio, a kamoli sada kad je stalno ubacivao po koju germansku reč. Bilo mu je dosta doktora

prava. Mahnu krčmaru da plati. Za njega je razgovor bio završen.

- Vas muči carina od 2.500 dukata koliko morate platiti gradu, ili da prodate junad po niskoj ceni. Već tri dana pokušavate naći nekog koga bi podmitili da prodete što jeftinije, ali u tome niste uspeli. Zato ste poslušali krčmara i poslali po mene. - Jovan se tek sada zagleda u čoveka ispred sebe. Retko je kada on na osnovu spoljnih obeležja donosio sud. Sada primeti njegov prodoran pogled i ozbiljan izraz lica. Govorio je dovoljno razumljivo da ga je lako mogao pratiti.

- Tačno, to je moj problem. Možeš li ga rešiti.

- Mogu. Zato sam i došao ovamo. Mogu ti pomoći da cifra bude razumna, a ti da bez zadržavanja prođeš ovuda. Bez obzira na moj način odevanja, ja sam jedini istinski tumač prava u ovom kraju. Ja im tumačim zakone koje su im gospodari doneli. - Pred Jovanom je bio iskusan pravnik koji je znao koliko može. - Moje usluge su skupe, a tvoje je da mi kažeš kako ih misliš platiti. U junadima ili u zlatu.

- Zlatom.

- Dobro - pravnik ustade i ponovo povрати svoj teatralni izgled - Biću ovde sutra do 10 sati. Čekaj me i ako ti trebaju moje usluge, sam ništa ne preduzimaj.

Iza njega ostade u vazduhu miris jakog parfema.

Sutradan tačno u deset, doktor prava se pojavi na vratima krčme.

- Platićeš 300 dukata carinu, 100 dukata ide zapovedniku grada, 50 dukata carniku koji će te propustiti, 50 dukata meni, a 5 junadi ćeš pustiti krčmaru a on će znati šta sa njima. To ti je 550 dukata. Ako hoćeš da odem s tobom do Jame i tamo ti uredim prolaz daćeš mi još 30 dukata.

Pola sata ranije Jovan bi bio zadovoljan sa 1000 dukata carine a sada mu je upola manje bilo mnogo. Pobedi u sebi pohlepu i ništa ne reče. Doktor prava lako primeti šta ga muči. Upitno ga pogleda a Jovan mu nemo odgovori da je sve u redu.

Predveče umorna goveda prodoše pored grada. Jovan odmah ispuni svoje obećanje i izbroja dukate. Ujutro poteraše još uvek umornu stoku i oko podne u barama, dadoše odmor. Put su nastavili tek sutradan. Trećeg dana bez problema prodoše Jamu zahvaljujući najviše doktorovoj spretnosti. Tako ugled doktora prava još više poraste u njegovim očima. Zaradio je sve i dukat koje mu je isplatio. Na kraju ga svojim čudnim jezikom zamoli da ga pusti da sa njim ode do Trsta, što Jovan rado prihvati. Doktor prava se povuče u jedna kola da se presvuče. Pojavi se u komotnoj odeći, bez i jednog prstena na ruci.

- Za moj posao više vredi ona odeća nego diploma i sve moje znanje. Na tebe to nije ostavilo neki utisak, ali na moje građane, ostavlja uvek. Đavo će ga znati

zašto.

Dok je stoka lagano napredovala preko Pivke ka Divači, Jovan u pratnji doktora i nekoliko momaka odjaha u Trst. Grad je bio živahan, verovatno zbog uticaja kapitala koji je pristizao iz Beča i sve boljih trgovinskih veza sa spoljnim svetom i zaleđem. Doktor je bio vidra. Dobro se snalazio u svakoj situaciji. Jovan ga pusti kad počne govoriti italijanski no ni jednim gestom ne pokazujući da taj jezik mnogo bolje govori od njega. Lako se smestiše u novom velikom konaku. Jovanu se nigde nije žurilo. Stoci treba bar petnaestak dana da se odmori od puta i zaobli. Za to vreme kupac će već doći sam po sebi. Jedino ga je nešto stalno vuklo natrag i to mu nije dalo mira. Zato je šetao, najčešće uz more.

Vrativši se sa obale zateče u krčmi doktor prava Rudija u dugačkom i napornom razgovoru sa dvojicom ljudi. Bez obzira na jezik, doktor se dobro snalazio, koristeći u objašnjavanju i ruke. Tek kad ona dvojica odoše doktor mu priđe sa obaveštenjem da je već počeo trgovati, ali da najpre hoće da sazna cenu. Jovan ga pohvali i reče da samo tako nastavi kad mu već ide od ruke. On će sutra do Divače da se sa gazdom dogovori oko smeštaja ljudi i stoke. Doktor rado prihvati.

Umesto u Divaču, Jovan ode u Manfalkone kod Mlečana. Lako nađe "svog" trgovca koji i ako sam nejak za ovakav posao, ipak ga nije ni po koju cenu hteo propustiti. Napamet ponudi Jovanu 12 dukata po komadu. Već je i to bila cena koja je Jovana zadovoljavala. Obeća trgovcu da će ga obavestiti šta je odlučio. U Trstu doktor mu sav srećan reče da ima ljudi koji su spremni platiti 10 dukata po grlu, a odbaciće samo najmršavije.

- Onda sutra idemo kod njih na pregovore - odluči Jovan.
- Nema potrebe, dolaze oni ovamo.
- Idemo kod njih - bio je odlučan Jovan.

Trgovci se pojaviše ujutro. Jovan je ostao uporan. Može se pregovarati ali samo kod njih. Krčma nije za posao. Nije hteo ni da se upozna sa trgovcima. Temperamentno su objašnjavali doktoru da su oni predstavnici velike firme iz Beča i da zato ovde nemaju svoje prostorije. Inače su čuveni na celom Jadranu pa i dalje, a Mlečani ih se više plaše nego celog Trsta. Doktor je povlađivao, ali Jovan ponovo odbi da razgovara. Doktor je celo vreme prevodio. Na kraju ponudiše doktoru 50 dukata ako kupe junad po 11 dukata komad. Doktoru oči zablistaše. Iznova počeo ubeđivati Jovana, ali ljutit blesak u njegovim očima preseče ga u pola reči. Da ga ne bi dalje ubeđivao ostavi doktora u krčmi a on brzo nađe radnju Jevrejina kojem je trebao isporučiti 100 junadi. Bio je sličan segedinskom Isaku, možda tek nešto stariji. Čim ču kojim je povodom Jovan došao pozva ga u kuću. Očekivao ga je. Kad je čuo da se priča o nekoj stoci koja stiže u Trst pomislio je

da bi to on mogao biti. Cena stoke je u gradu porasla zbog velikog broja radnika i vojnika, a mnogo se izvozi preko u Mletke. Kad se prodaje na komad ili dva, može se dobiti 15 dukata, a ovako na veliko cena je obično 13 dukata po komadu. Ovoliko stoke može u gradu odraditi tek nekoliko ljudi, a on posebno preporučuje jednog za kojeg zna da je dobar trgovac i imućan čovek. Još tri dana, Jovan je spretno izbegavao konačni dogovor da bi na kraju sve prodao za 32500 dukata. Doktor prava je bio razočaran, ali ga nagrada od 50 dukata razvedri. Jedino ga je interesovalo zašto je Jovan stalno insistirao da sa onom dvojicom razgovara u njihovim prostorijama. “Da bi vi videli da nemaju ništa”, odgovori mu Jovan na čistom italijanskom, “oni su bili tek posrednici”. Doktoru je dugo trebalo da shvati da Jovan bolje govori jezik od njega. Osećao se prevarenim, ali uskoro oprosti Jovanu, kriveći sebe zbog neopreznosti. Ljudi odmah dobiše po dukat da se provedu ili nešto kupe, a ostalo će dobiti kad dođu kući. Niko se tome ne usprotivi. Ode i doktor da obavi svoj posao, moleći Jovana da nikako ne kreće bez njega. Tako ostadoše nekoliko dana pa se Jovan pozdravi sa onima koje je znao i bez ikakvog tereta krenu natrag. Sa doktorom se srdačno pozdravi pred Ljubljanom uz obećanje da kada god tuda bude prolazio, neće ga zaboraviti posetiti. Bez ikakvih problema putovali su natrag, uvek po lepom vremenu, pa brže nego što su očekivali stigoše do Peča. Tu isplati Martina Botuša i sve ljude koji su ovde ostajali, a sa drugim produži do Segedina, gde nagradi one koji ostaju tamo i tek u Lipovi potpuno isplati svoje momke.

Nakon dva dana, pred crkvom ga zateče emisar grofa Petrovića, ali pismo raspečati tek kod kuće. Grof je pisao da su Turci pod Beogradom i traži od Jovana da sa pedeset ljudi krene odmah ka Temišvaru gde se on trenutno nalazi. Sve ostalo će se tamo dogovoriti. U Temišvaru grof se žalio da on iz grada ne može nikud, ali bi svakako trebalo da on pođe na jug. Jovan odmah pristade, jer je Radosav još bio u Sremu i njegova sudbina ga je interesovala. Snabde se tek sa nešto provijenta i odmah krenu. U Slankamenu je vrilo kao u košnici. Silna vojska se pojavila na jugu a vodi je kažu sam sultan. Tmurnih misli pojaha prema Zemunu. Sve je više sretao izbeglice koje su hitale prema severu. Nadaleko su se čuli topovi iz Žrnova kako tuku Beograd. Naidoše i na neki ugarski logor. Odmah mu priđe pop Vasiljko, koji je imao grupu dobrih ratnika a kojeg je sretao sa Radičem. Ispriča mu da se Beograd još drži, ali nema nade za njegovu sudbinu. Niko ne šalje pomoć, a ko zna koliko je posade još ostalo u gradu. Šajkaši čuda čine na reci, pa Turci tuda i ne pokušavaju prodor, ali zato tuku sa Avale i niko im ništa ne može. Vajkao se samo šta će biti sa svetinjama iz Saborne crkve. Reče Jovanu da su tamo mošti svete Petke, svete carice Teofane i čudotvorna Bogorodica koju je oslikao sveti Luka.

Razgovoru se pridruži omanji krivonogi Mađar koga pop predstavi kao kapetana kod Pavla Tomoria. Nudio je svu pomoć, ali je imao tek dvadesetak ljudi. Ujutro stigoše do Zemuna. Opasnost se videla na svakom koraku, a grad se iz dana u dan praznio. Nađoše lako Marka Skobljića. Mesto ga nije držalo pa se retko kada zadržavao u tvrđavi. I sada je bio među šajkašima.

- Sve što znam javio sam kralju i onim njegovim dvorskim benama. Sada i da hoće ništa uraditi ne mogu. A naši životi zavise samo od toga šta i koliko sultan hoće.

Znao je sve šta se dešava, zahvaljujući šajkama koje su plovile Dunavom i Savom.

- Šabac vam je pao. Dosta smo njih spasili prenoseći ih preko vode. Turci su odmah tu počeli graditi veliki most. Hoće preko a ni noge neće okvasiti. Bar da im se posao oduži.

Turci su odavno premostili Savu. Spretni neimari sagradili su most za dvadesetak dana, pa je odmah počelo prebacivanje vojske u Srem. Znajući od uhoda da nema jačih ugarskih snaga, kako se koja vojska formirala, tako je i kretala ka zadatom cilju. Jovan u Zemunu još nije znao da su Turske snage krenula prema Iloku i Kupiniku. Zato komotno krenu prema Irigu. Nisu očekivali nikakav napad, ali Cvetkovom oštrom oku ne promaknu pomeranje na ivici šume. Tiho to prenese Jovanu, a ovaj isto tako tiho izdade naređenje. Ratnici se prestrojiše i zgusnuše da bi napad spremno dočekali. Turci napadoše silovito. Jovan u magnetovanju proceni da ih nema više od njegovih. Srpski ratnici bili su spremni i bitka je bila ravnopravna. Odmah se pokazalo da ugarski laki konji mada po hitrini još uvek nedorasli turskim, mnogo bolje pariraju napadu nego teški konji koje su koristili oklopnici. Turci su napadali poput osica, ali njihovo arlaukanje brzo prestade, pa jedan naredi povlačenje. Nije bilo svrhe juriti ih. Bili su brži. Jovan je imao tri ranjena i desetinu lakše povređenih, ali odmah produžiše dalje. Lako nađe utvrđeno Dolićevo imanje i gazdu u njemu. Ispriča Jovanu da je imao okršaj sa Turcima, ali se morao povući. Naišao je na pravu vojsku koja je išla prema Kupiniku i dobro da je sačuvao živu glavu. Obavesti ga da su despot i despotica u Moroviću, a tamo su i Radosav i Štiljanović. Najgore je što sa severa ne stiže nikakvo pojačanje pa su Turcima svi putevi otvoreni.

Dogovoriše se da Jovan sačeka tek toliko da sazna gde su Turci i kuda se kreću. Vesti su dolazila svaki čas, ali što ih je bilo više sve je teže bilo razabrati koje su prave. Trećeg dana odjaha ka Jarku. Sa Jovanom krenu i Dolićev sin Luka, koji se odmah pokaza kao spretan momak. Do Jarka nisu stigli jer od izbeglica saznadoše da se Jarak predao i da je sada u njemu turska posada. Gospodar grada Dimitrije Skenderović ostao je sa svojim ljudima. No čini se da

nije imao gubitaka jer su Turci ispunili obećanje i nakon predaje propustili ljude da prođu. Misli se da su i oni krenuli prema Moroviću. Jovan odmah promeni plan. Forsirano pojahaše i uveče stigoše u Morović. Zaista su svi bili tamo. Mladi despot, despotica, Stefan Štiljanović. Verni Dimitrije Pozop preuzeo je odbranu grada, ali bez neke namere da ga duže brani jer to nije bilo moguće. Despot i Štiljanović odmah primiše Jovana. Mladi despot je s obzirom na svoje godine pokazivao iznenađujuće mnogo zdravog duha. No bilo je jasno da despotica donosi odluke. Ovo nije bio običan rat, ovo je bila nacionalna katastrofa. Dvor nije ni prstom mrdnuo da sačuva svoje teritorije, a pitanje je da li je mogao.

Umorni Jovan prihvati poziv za večeru, ali se unapred izvini da će ostati tek toliko da utoli glad. Despotica se pojavi poslednja u tamnoj haljini bez ikakvog nakita.

- Nisu te valjda Turci poslali- upita Jovana. Ovome iskoči žila na licu. Najrađe bi tu oholu ženu išibao zaboravljajući ko je. Mladi despot začuđeno pogleda u majku - I tebe su Turci poterali. Takvog junaka. Zar je onda čudno što ni srpskom despotu ne možete grad obezbediti.

Jovan bez reči ustade od stola, nakloni se despotu i Štiljanoviću i izađe iz prostorije. Čak i u Kupiniku bez pravog despota, ovakav bi postupak sigurno imao posledice. Ovde niko ne reče ni reči.

- Sada možemo na miru večerati- bilo je sve što je rekla despotica.

Stefan Štiljanović se izvini uz reči da će se odmah vratiti. Napolju zateče Jovana. Nije se imalo šta reći. Samo naredi slugama da smeste i posluže gosta.

Štiljanović je ujutro rano ustao, nestrpljivo čekajući da se Jovan pojavi. Odmah se povede razgovor o Turcima. Knez je bio za to da se pregovara sa Turcima i prihvati turski mir ako je to ikako moguće. Jovan ni sam nije znao šta da radi.

- Jedino je pametno pritajiti se i čekati. Budeš li se sad borio, lako će te uhvatiti, a onda ti kolac ne gine. – savetovao je Štiljanović.

Pozop je užurbano naređivao da se prežu teretni konji. Nehajno razdrljene košulje čekao je da se despotica pojavi. Tek na dnevnom svetlu videlo se da je despotica bleđa i umorna. Pogleda ih a Štiljanović priđe da je isprati. Mladi despot odbi da se vozi u kočiji, nego i on pojaha konja. Kad kolona krenu, mahnu Jovanu. Despotica u kolima ni jednom rečju ili pogledom ne pokaza da Jovana primećuje. Ipak mu bi žao dok je posmatrao kako kolona kola i jahača odlazi dalje na zapad.

- Šta sad - upita Jovan.

- Čekaću da vidim šta Turci hoće, a onda ću to preneti Moru. Uradiću ono što mislim da je najbolje za narod, a već sam naredio da se otvore sva skladišta i

da se neprekidno kuva da narod ima šta jesti. Ni sam ne znam kuda da ih usmeravam, samo im govorim da ne idu u Srem. Prokletstvo je to moj Jovane. Pobjegli smo ovamo od Turaka, ali izgleda da nismo dovoljno daleko. Kud god ovaj jadni narod mrdne, uvek naiđe na Turke.

- A šta je sa Tomorijem?

Štiljanović ga je bolje znao od Jovana.

- On je kaločki biskup ali hrabar čovek i velik ratnik. Da je takvih više, sve bi ovo drugačije izgledalo. Za Tomorija je važno da si ratnik i tamo su mu svi isti. Jedini on shvata šta se sada dešava u Ugarskoj i kakva nam opasnost pretila. Priča se da ga je kralj postavio za komandanta južne Ugarske, ali nema više od 500 ratnika. Teško da nešto može učiniti sa ugarskim plemstvom, pa treba očekivati da će zvati Srbe. Ako on nešto bude obećao, to će ispuniti.

Sve je u Sremu ličilo na veliko rasulo gde se ništa nije znalo. Beograd "tvrđava hrišćanstva", samo što nije pala, a nije izgledalo da se iko u Ugarskoj posebno za to zabrinuo. Turci su se spremali na Zemun, na ugarski grad, a iz Budima nikakve vesti nisu stizale. I to imenovanje Tomoria verovatno je značilo samo to da jedan savestan ratnik pokušava da svojim i izmoljenim parama spase ono što se spasiti može. Štiljanović je mislio da je dobro što se despot sklonio jer i onako ovde nema šta raditi. On će ostati u Sremu, a Jovan treba da pokuša da stupi u kontakt sa onima koji hoće da se bore, a najpre sa Tomorijem.

- Nisam došao u Srem da pregovaram, već da se borim sa Turcima. Za pregovore ti zaduži Dolića. On je tome vešt.

Nakon dva dana stiže vest iz Bača da Tomori dolazi dolinom Mostonge i da će kod Futaka preći Dunav, a posle toga će u Petervarad. Tomori je međutim, prešao na drugu stranu kod Đale pa udario preko Gore do Iriga. Dolić je jedva nakon nedelju dana našao Jovana kod Keva. Kad je stigao u Irig Tomori je već kretao. Ne čekajući ni časa krenu i on sa njim. U Zemunu ih dočeka vest da je Nandorfehervar pao. Sve do sada je verovao u čuda, ali ga nije bilo. Preko su se samo videli stubovi dima kako se viju ka nebu. Ućutali su i topovi sa Avale. Niko od posada nije se spasio. Tek po neki kasni izbeglica potvrđivao je da su Turci u gradu. A Srbi koji nisu izbegli okupljeni su u grupe i poslani ka Carigradu. Idućeg dana Mihajlo Skobljić dođe do Tomorija i izvesti ga da su Turci u Kupiniku i da će sada sigurno udariti na Zemun. Kada, zavisi od turskog sultana. Tomori je dugo čekao i razmišljao. Nikakva pomoć mu odnikud nije stizala. Jedino mu je pristigla mala grupa ratnika od Požuna, ali suviše mala da bi se mogla nazvati pojačanjem. Trećeg dana pozva braću Skobljiće, Mihajla i Marka. Naredi im da drže Zemun da ga Turci lako ne osvoje, a onda da se povuku prema Slankamenu. Tako mala posada u gradu i šajkaši ostadoše da čuvaju grad, koji se već predao.

Jovan je u Irigu imao mnogo muke sa Dolićem. Mada je i sam shvatao bezizlanost otpora ipak mu se iz svog grada nije išlo.

- Ovde sam pustio korenje. Svejedno mi je ko će doći. Ako vidim bilo koju mogućnost, boriću se, a ako ne... sve ću zapaliti.

Nije ga vredilo dalje ubeđivati. Sa momcima krenu prema Slankamenu kao što je i obećao Tomoriju. Opet nigde ne sretoše Turke, ali mu se zato svi obradovaše kad ujaha u tvrđavu. Šanse da se grad brani sada su se povećavale. Tomori ga nije čekao već je sa polovinom ljudi produžio do Petervarada. Tek tada nastala isčekivanje. Turci su sistematski harali po Sremu, lomeći otpor gde god je trebalo, ostavljajući sve one koji su odmah prihvatili turski mir. Konačno Ferhat beg potkraj leta udari na Slankamen. On se nije zamario time da nudi turski mir. Hteo je u pljačku pa je zato zaobišao Zemun i udario pravo na Dunav. Za njegovu vojsku pljačka je bila jedini pravi motiv za napad. I pored toga, sve su radili sistematski, ne upuštajući se u bezglave juriše na tvrđavu. Najpre je opkoliše sa tri strane, postaviše jake straže nasuprot kapiji, a da bi onemogućili ispade konjanika, pobodoše duge motke u zemlju. Nisu se obazirali na onih nekoliko pušaka sa kojim su ih gađali iz grada, već su prišli dovoljno blizu da mogu hitro reagovati i dovoljno daleko da ih ni jedna strela ne može pogoditi. Jovan ih je noću jasno čuo kako razgovaraju, ili se vesele uz logorsku vatru. Tek onda se pojavi Ferhat beg i poslao poruku braniocima da se predaju. Garantuje im jedino život, ali ništa drugo iz grada ne mogu poneti. Branioci to odmah odbiše. Zapovednik grada odvede Jovana do male kapije naspram Dunava. Tu u neposrednoj blizini, odavno je postojao rimski rov, koji su samo očistili i kroz njega se moglo spustiti do Dunava. To je bila poslednja odstupnica, kad se grad više ne bude mogao braniti. Bilo je ugovoreno i kako će signalizirati šajkašima da dođu i prevezu ih preko reke. Samo je trebalo izdržati što duže, jer po hladnoći Turci sigurno neće ratovati, a što se duže ovde zadrže manje će vremena imati za dalja osvajanja.

Turci su znali šta čekaju. Nedelju dana su se nameštali oko grada, pa im onda kao pomoć stigloše topovi. Ni tada se nisu žurili. Najpre ih utvrdiše, pa tek onda započeoše paljbu. Vatra im je bila usmerena na dve tačke i još prvog dana, počeoše se stvarati breše u zidovima. Sreća što je kapija bila nepogodna za gađanje, pa su morali umesto nje gađati najjači zid. Trećeg dana bilo je jasno da više nemaju šta tražiti u gradu. Već sutra nekoliko hiljada Turaka će biti u tvrđavi. Komandant grada naredi povlačenje i te noći šajkaši prevezoše preko reke sve braniocima. Slankamen je ostavljen na milost i nemilost Turcima. Sutra uveče, nakon što su ga opljačkali, Turci zapališe grad, a dan kasnije podigoše logor i krenuše ka severu. Ferhat beg nije imao milosti. Najpre opusti Karlovce, pa onda

sva mesta do Petervarada. Najsnažniju tvrđavu na Dunavu branio je Tomori dokle se god moglo, da bi na kraju bio prinuđen da je i on napusti.

U Titelu se okupilo dosta onih koji su se mogli boriti. Branioci Slankamena vidali su rane. Jovan saznade da Skobljići nisu izvršili Tomorijevo naređenje. Ostali su u Zemunu do kraja sa svojim šajkašima i ne pomišljajući da se povuku. Poginula su obojica. Turci nisu pokazivali nameru da prelaze Dunav. Bili su zadovoljni onim što su uradili. Kad se uverio da neće dalje, Jovan pokupi ljude i krenu na sever preko Crne bare. Lako nađe Momčila i njegove hajduke. Naredi mu da se prebaci u Srem i da prati kretanje Turaka, pa pred zimu neka dođe u Lipovu na zimovanje. Što opljačka od Turaka, njegovo je. Produži prema Kanjiži a onda odatle prema Lipovi. Svuda se pričalo o Turcima, ali je malo ko šta preduzimao. Vlastela nisu Tomoriju dala ni po dvadesetak vojnika. Za njih je Srem bio suviše daleko, a ovde gore bili su ubeđeni, taj gubitak i nije tako strašan.

Jovan u Lipovi sa popom Jovo održa pomen za poginule. Sve drugo je bilo u redu, no Ognjen mu saopšti da selo sa druge strane reke ima problema sa Rakociem. Nedelju dana Jovan je odmarao ljude, dok se bes u njemu skupljao. Znao je Rakocija i koliko vredi. Sitni mađarski plemić bez bogatstva i slave, željan jednog i drugog. Pokupi ljude i krenu preko Moriša. Selo je izgledalo loše, ali je raspoloženje među ljudima i pored svega bilo dobro. Stočari su još uvek bili u planinama i za paljevinu nisu znali. Dva dana kasnije bio je pred Rakocijevim kaštelom. Vlastelin nije očekivao napad. Bez muke uđe u prostrano dvorište i bez milosti isekoše sve koji su na njih krenuli sa oružjem. Otpor je brzo bio obustavljen. Jovanovi momci privedoše četrdesetak povezanih ljudi, a on naredi da se svi koji nisu za rat odmah izdvoje. Na kraju ostade dvadesetak onih koji su se mogli boriti. Rakocija vezaše za direk od kuće. Naredi da mu se familija i pratnja spakuje, pa ih utovariše u kola i pustiše napolje. Znao je za trideset mrtvih u svom selu. Ipak naredi da se polovina išiba, a druga polovina nek se pusti kad oni krenu. "A šta sa njim", upita Ognjen. Jovan mu kratko pokaza da za njega milosti nema. Pokupiše sve dragocenosti i sve što je bilo vredno, pa kuću spališe. Dug je bio izmiren. Tri dana kasnije ponovo su bili u Lipovi.

U kišnu jesen stiže poruka od Zapolje da mu odmah dođe u Erdeljski Beograd na dogovor. Jovana ni kiša nije sprečila da sa malom pratnjom odmah požuri. Zapolja je bio ljut, ali se čuvao da to pokaže. Najpre natera Jovana da mu ispriča šta se dešava u Sremu. Zapolju je interesovao Tomori i sve veća popularnost koju je kaločki biskup sticao. To mu se nije uklapalo u planove. Na kraju reče i svoje mišljenje, hvaleći Tomorija na odlučnosti.

Zapolja prasnu.

- Bolje bi mu bilo da se drži crkve, nego što ratuje po južnim granicama.

Bes mu je bio razumljiv. Tomori je mimo volje velike vlastele, postao namesnik južne Ugarske, dovodeći u pitanje ne samo prava vlastele koja je tamo imala imanje, već i njihovu materijalnu sigurnost. I kod Zapolje je prevladavalo mišljenje da su Turci svoj posao završili. Sada treba potpisati mir, a onda prvom prilikom udariti na njih. Zapolji je Tomori smetao i zato mu nije poslao pomoć. Više je voleo da njegovi ljudi budu pod njegovom kontrolom, a ako bude trebalo na jug će ići on. Čudio ga je mladi kralj koji je bio energičan i ni za dlaku nije hteo da odstupi "Nema šta jesti, ali se Tomorija drži kao pijan". Objasni Jovanu da iz Srema hoće sve da zna, a posebno treba da pripazi na Tomorija i njegove akcije. Jovan potvrdi mada mu ni u snu nije padalo na pamet da izda Tomorija. Zapolja nastavi dalje.

- Jesi li još uvek uz mene ?

- Potpuno !

- Ako mi budeš trebao za raščišćavanje unutrašnjih prilika, mogu li računati na tebe.

Jovan bez oklevanja potvrdi. To što je važio za Zapoljinog čoveka, oslobađalo ga je mnogih opasnosti i omogućilo mu da se širi. Zapolja ga na kraju otpusti, sa tim da će razgovor nastaviti kasnije.

Sutradan ga ponovo pozva k sebi.

- Radi tako da imaš dvesto ljudi uvek spremnih da pođu u boj. Ja ću ti pomoći u plaćanju, ali deo moraš i sam stvoriti. Nigde ne kreći dok ti ja ne javim. Imaćeš sve časti i privilegije, ali me ne smeš izdati, ili ne uraditi ono što ti naredim. Na kralja se ni ti ni tvoji Srbi nemate šta oslanjati, jer on samo stoluje, ali ne vlada. Budim je za tvoje Srbe ovde, a ne u Budimu - zastade samo za trenutak - Vas Srba ima svuda. Ako hoćete južne krajeve i Banat, morate biti uz mene. Samo vam ja to mogu dati. Nemojte računati na gradove na severu, ali jug je vaš i može to ostati. To prenesi i onim plemićima sa kojim si dobar. Ovo ti kažem zato da znaš da sem mene drugog kralje nemaš.

Uđe Georgijus¹⁰ i ćutke se pokloni vojvodi.

- Sve što imaš da kažeš a ja nisam dostupan, slobodno reci Georgijusu. Stiće do mene onako kako si rekao. Ako ti nešto bude obećao ili preneo od mene, znaj da je tako.

Jovan mu se lako nakloni. Mali sitni čovek nije delovao kao poverljiva ličnost. Navikao da na prvi pogled ocenjuje ljude, uradi to i sada. Na Georgijusovu štetu. Ali šta je dobro Zapolji, dobro je i njemu. Sekretar mu pruži kesu, "Ovo ti daje Zapolja za prve potrebe".

Prijem je izgleda bio završen. Zapolji ni na kraj pameti nije bilo da se juri sa

Turcima po Sremu. Nije to tako rekao, ali Jovan lako izvuče zaključak. Po prvi put se javi sekretar:

- Dobili smo vest da je spaljena kuća i imanje kod jednog plemića južno od Jenove. Plemić je ubijen sa još desetak ljudi.

Zapolja znatiželjno pogleda svog sekretara. Znao je on i ime vlastelina, ali isto tako da to ime Zapolji nije mnogo značilo. A pomenuti to u ovom društvu značilo je da je racki kurjak sigurno u to umešan.

- Znašli ti nešto o tome - upita Jovana.

- Znam, ja sam ga ubio. - nije pokušao da sakrije. - Više se nije mogla trpiti njegova sila i šteta koju mi je iz godine u godinu nanosio. Zadnji put mi je selo popalio i pola sela pobio, znajući da se ja po tvom nalogu borim po Sremu.

- Nije pametno zameriti se jakima.

- To je njemu trebalo reći. Meni nikada ni na kraj pameti ne bi palo da ugrozim vaše interese, ali kad sam video sve spaljeno i uništeno mrak mi je pao na oči.

Zapolja ga je motrio. Ni malo ga nije bilo briga za tamo nekog vlastelinčića, ali je osećao da Jovana ne sme ispustiti iz ruku jer se plašio da će to ponoviti.

- Uplatićeš u moju blaganu 50 dukata, to ti je kazna za Rakocija. Čuo sam i za njegove atake na tebe, ali sve se moglo drugačije rešiti. - Zapolja nastavi pričati kako je sada svaki vlastelin dragocen. Jovan ga je ćutke slušao. - U toj kesi, što si je dobio, ovaj trošak ti je već odbijen pa zato ne moraš ništa dodavati. A kada drugi put budeš imao takve neprijatelje, javi. Ne uzimaj sam pravdu u svoje ruke.

Jovan kasnije prebroja 200 dukata. Baš onoliko koliko je i očekivao. Kad je polazio, sekretar Georgius ga ćutke isprati.

Do zime Jovan ode još u Temišvar gde je grof Petrović sve češće boravio. Nije primetio nikakvu promenu u raspoloženju velikaša. Dugo mu je pričao o vernosti prema Zapolji i snazi sepeškog vojvode. Jovan je uglavnom ćutao i slušao. One negdašnje srdačnosti između njih dvojice više nije bilo. Namerno upita za svoju titulu.

- Ni ovako ti ništa ne fali, a da li će ti zvanje zvanično biti priznato, odlučiće Zapolja. Ja tu malo mogu pomoći.

Jovan primi odgovor bez komentara. Obojica su znala da je drugačije obećano. Za razliku od Zapolje, Petrović je mnogo više držao do granice sa Turcima i do Srema. Neka vlastela su već tražila da se organizuje odbrana, a hitno je sazvan državni savet. Petrović im saopšti da će se ako zatreba on staviti na čelo svoje vojske i napasti Turke. Jedino što tada niko u Mađarskoj nije znao šta u stvari Turci hoće i kakve su im namere.

Trećeg dana Jovan odjaha Radiću Božiću. Sve je na njegovom imanju bilo

organizovano po vojnički. Njegov raniji stav je znao “Turke treba tući čim promole nos preko Save i Dunava, a ne upadati na njihovo”.

- Beograd je izgubljen i nema sile koja bi ga sada mogla osvojiti. Čuvajmo zato ono što imamo. Bio sam kod Zapolje. Tražio je da mu se stavim na raspolaganje i ja sam pristao. A šta će tražiti od mene, još ne znam. Verujem samo da bez Turaka neće moći.

Radič Božić je bio realan. U Ugarskoj nije video ni jednu drugu silu koja bi se mogla meriti sa Zapoljinom. Priznavao mu je odličnu vojničku organizaciju i ličnu hrabrost. Zapolja je bio jasan i nije mutio vodu, a Radič je to cenio.

- Bio sam i ja kod Zapolje.- priznade Jovan.

- I šta si odlučio?

- Što i ti. Mene jedino muči grof Petrović. Bojim se napada s leđa. Petrović je dobar ratnik, ima izvežbane ljude, ali je osvetoljubiv. Teško mi je što jednim okom moram uvek motriti na njega. A i interesu su mu previše isprepletani. Ako dirnem nekog mađarskog vlastelinčića, odmah mi prigovara da ne poštujem njegove prijatelje. Otišlo je to predaleko. Treba to malo skratiti.

Radič Božić se smejao grohotom od srca. Dobro je on ocenio Jovana.

- Hoće li ta tvoja usijana crnogorska glava poslušati starijeg - osmehnu se i Jovan - Nije nam vreme za sitne čarke. To danas jeste, sutra nije. Pamti ti samo onog na koga si udario. Eto i tvoj Petrović ti stalno nešto zamera. Ako iz bilo kog razloga odlučiš da na nekog udariš, udri nemilosrdno, bez milosti. Ako to odlučiš sve zaboravi i radi kako si naumio. Ali ne zaboravi da je tuđa krv najgori otrov, a u tvom kraju krv se krvlju vraća.

Nemir se te jeseni i zime uvukao u Jovana. Mir nigde nije nalazio. Momci su ojačali palisad oko imanja, a pravljene su i nove baraka pa se unutra moglo smestiti skoro 200 ljudi. I Ljubica ga je ostavila na miru. U takvom raspoloženju očekivao je Božić. Praznik je za Jovana uvek bio pun radosti i iskrene ljubavi. Sve je uradio kao i predhodnih godina, ali nekako bezvoljno. Sneg je nešto zakasnio pa se i na Badnji dan moglo ići zaleđenim putevima. Tek pred veče počese padati krupne pahulje snega. Obradova im se. Voleo je sneg jer je uvek mislio da mu donosi sreću. U kući, Toma Sukur mu nasu čašicu rakije. Nisu bili razgovorljivi. U drugoj prostoriji čule su se žene kako nešto spremaju. Uđe i Cvetko da saopšti da su pečenice “ko sunce”. Spolja se začu karakteristično “Dobro veče domaćine. Ima li koga živog?” U dva skoka bio je na vratima. Radosav se nakon šest meseci potucanja po Sremu vratio kući. Izljubiše se, pa ga Jovan sav radostan uvede u kuću.

- Ja te poslao na dva meseca a ti ostao pola godine. Dobro je da si stigao.

- Jedva - Radosav je omršavio, videle su mu se kosti na licu, a na rukama

kao da su mu samo žile nabrekle i porasle. Polako mu ispriča o svojim lutanjima po Sremu i Slavoniji. Bilo je dana kad su se poput vukova ustremljivali na Turke, ali i onih kada su se skrivali po šumama i močvarama - Uplašio sam se kad sam video kako Turci prelaze most. Ogromna je to sila. Već je izgledom plašila sve koji su je gledali. Jedni su krenuli u Jarak, pa na sever prema Irigu, a drugi prema Kulpinu. Jarak nisu ni pipnuli. Još disciplinovanije vojske na svetu nije bilo. Kao ovi tvoji su. Mi onda krenemo za njima. Napadali smo im kola za snabdevanje, pa uteknemo u šumu. Slali su potere za nama, ali smo uvek izmicali. Turčin je dobar ako je na konju, čim mora sjahati gubi volju. Deo vojske se izdvojio i krenuo prema Vuki i Dravi. Sa njima smo imali najviše posla. Kad su nas poterali, sjurili smo se prema Moroviću. Tamo saznamo da si pre dva dana odjahao. Mi onda otpratimo Štiljanovića u Slavoniju. Dva puta smo se sukobili sa turskim otpadnicima, ali oba puta, hvala bogu, mi nadjačasmo. Turci su temeljno srušili sve gradove koji im se nisu predali.

Radosav ispriča da je najteže bilo za hranu. Uglavnom su se hranili onim što otmu od Turaka.

- Pred zimu Turci se počnu povlačiti prema reci. Sada su u zimovnicima, a Turaka u Sremu skoro da nema.- Radosav otpi dobar gutljaj rakije. Ispriča da je dosta ljudi izgubio, ali je dosta novih primio, pa sada ima šezdeset boraca. Svi probrani i dokazani u borbi. Seti se još nečeg.

- Video sam u nekoj bici Momčila i njegove hajduke. Dobro su se borili. Videći da se Turci povlače, krenu i oni za njima, jer si ti tako naredio. Negde su prešli Savu i uputili se preko, a danas ni oni ne znaju gdu su.

Kad je već svu priču završio i ostao sam sa Jovanom, Radosav nešto utihnu. Jovan odmah oseti da je na pomolu nešto važno. "Reci šta te muči".

- Poginuo je Solomun Crnojević - Jovana nešto preseče. Netremica je gledao u ratnika - Stigao je kao pomoć Tomoriju iz Požuna na čelu pedeset ratnika. Od prvog dana je uletao u bojeve, silno ratujuću sa Turcima. U boju je poginuo.

Jovan zamuknu. Rukom obrisa ovlaženo oko. Nešto ga je stezalo u grlu. Iskašlja se da može govoriti.

- Znaš li još šta o njemu ?

- Tek po nešto. Tomori priča da takvog borca nije nikad imao, ali kad se pomenu Turci bio je odmah gotov da pođe na njih. Zaletao se u najgušće redove, a oni koji su sa njim bili, isti su kao on. Tomori koji je vatren ratnik, jedva ih je obuzdavao. Na kraju ih Turci uvukoše u zasedu i sve isekoše. Tomori je plakao za njim i odmah održao pomen. Tamo gde sam ja bio više niko ništa ne zna, a sigurno će ti Tomori moći reći više kad ga budeš video.

Otišao je još jedan Crnojević. Radosav se tiho povuče. Jovan to skoro i ne

primeti. U mislima mu je bio taj hrabri neobuzdani Solomun. Vest o njegovoj smrti dobro ga je “prodrmla”. Tek mu je sada bilo žao što nije više težio tome da se sreću. Obojica su tu želeli, a ostalo je samo na toj proklesoj želji.

Dolazak Radosava ipak promeni sve. Sa njim je rado i dugo pričao i na očigled mu se vraćalo raspoloženje. Nije u tim razgovorima bilo nikakvih mudrovanja, niti se tako sa Radosavom moglo razgovarati, jer Radosav je bio čovek iz naroda sa jasnim stavovima i zdravim razmišljanjem. O Solomunu više nikad nisu progovorili ni jednu reč. Jovan proslavi Božić kako dolikuje. Tek povremeno “zatvarao” se u sebe, ali onog mračnog raspoloženja je nestalo. Posle Božića sneg nastavi da pada, a ljudi se uvukoše u debele gunjeve. Tek uz vatru, priče o ratu i ratovanju postajale su herojske. A bilo koja da je, uvek je počinjala i završavala sa Turcima. Tako dođe 1522. godina.

glava 13.

JOVAN U SREMU (1522.)

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

U rano proleće Jovan stiže u Arad. Ceo grad je bio posebno očišćen, a dvor se presijavao u moru blistavog luča. Grof Petrović je bio puno ljubazniji nego inače. Reče mu da Zapolja ima neki razgovor pa će im se kasnije pridružiti. Nađoše se tek uveče. Za Jovana je imao konkretan zadatak. Treba otići u Srem, izviditi i ispitati, videti gde su Turci i koliko su jaki. Zapolja se spremao u Budim na sastanak sa kraljem, a svoje ljude izaslao je u raznim pravcima.

Zapolja je tog marta donosio odluke koje su ga mogle koštati glave, ili mu doneti krunu. Shvatio je svu trulost tadašnje organizacije vlasti, na čelu sa nejakim kraljem. Bio je jedan od zagovornika jakog plemstva, ali kralj je imao ono što on nije. Mogao je da proglašava plemiće i dodeljuje nedodeljeno. Jedan od najjačih velikaša Ugarske mogao je sve, ali nije mogao udovoljiti ljudskoj sujeti. Kralj nije mogao ništa, ali je mogao to što on nije.

- Neću ti platiti - gledao je u Jovana - ali Georgius će ti odrediti međe tvoje teritorije. To ti je nagrada za ono što ćeš učiniti. Zvanje ti ne mogu dati, ali daće bog pa ću moći i to. - Onda dade zadatak Petroviću da umiri Čakija i Tereka, a na dušu mu ostavi Jakšiće.

Nastavio je da naređuje. Znao je šta hoće i trudio se da od toga ne odstupi. Otpusti ih a da ih ničim nije ponudio. Ostade samo Petrović. Nakon dva sata, sluga ponovo pozva Jovana ka Zapolji.

- Ti znaš Radiča Božića. Predložiću kralju da ga postavi za komandanta šajkaša. Prihvatiće on to, mada sa njima nema nikakvo iskustvo. Misliš li da on to može?

- Siguran sam u to. On je veliki ratnik i to šajkašima odgovara. Ono što ne zna, Božić će brzo naučiti. Znaćete Vi i sami da je sa šajkašima uvek muka jer oni vole da je njihov komandir iz njihovih redova. Problem je i u tome što su skoro proterani. Pitanje je koliko će ih se okupiti i u kakvom su stanju šajke.

- Za to je lako. Njih samo veliki ratnik može okupiti, a Božić je taj. Kad se povukoše Georgius razvi poveliku kartu i na čistom srpskom mu počeo objašnjavati ono na šta je mislio Zapolja. Jovan ga pripita "Otkud ti tako dobro znaš srpski".

- Zato što sam Srbin.

- U Zapoljinoj službi?

- I ti si, pa se tome ne čudiš.

- Reci mi bar kako se zoveš? - sekretar mu se sve manje dopadao.

- Čuo si, Georgius. Kad se to prevede onda je to po naški Đorđe, ali tako me odavno niko ne zove. Sa verom sam se odrekao i imena - ne gubeći vreme prstom mu je pokazivao po karti. - Sve što ti pokazujem je u Čongradskoj županiji. Ovo ovde je Terekova zemlja i njegova Sabatka. Tu - prstom pokaza na prostor između

Krivaje i Čika - je jedno područje koje pripada Bodrogu a ispod toga je ničija zemlja. Pokazivao mu je mesto gde se dva kraka Krivaja spajaju u jedan, pa preko do Čantavira, pa Krivajom do Heđeš Turula¹ i u pravoj liniji preko sela Ketfula do Čika.

Tako se završi razgovor između sekretara Đorđa i Jovana Crnojevića. Ovaj drugi je mislio da je dobio ono što je hteo, a Đorđe je o svemu imao svoje, dobro prikriveno mišljenje. Sutradan ujuto, Zapolja se sa pratnjom odveze prema Budimu a grof Petrović odmah pozva Jovana k sebi. U njihovom razgovoru ovog puta nije bilo netrpeljivosti. Znali su da su upućeni jedan na drugog.

- Šta ćeš činiti sa pustarom ? - upita ga grof.
- Za sada ništa. Tek ću je obići i bolje pogledati kad se vratim iz Srema.
- Bolje pošalji nešto ljudi i pravi sela, ko zna zbog čega je to dobro.

U Lipovi je odvagao šta mu je činiti. Plašio se voditi mnogo ljudi dok vreme ne postane lepo. Nije verovao da se sada u Sremu može naći smeštaj a za spavanje na zemlji bilo je suviše rano. Sa Radosavom se dogovori da momci budu spremni za pokret prvi dan po Đurđevdanu. Tih dana u Lipovi se pojaviše Momčilo i hajduci. Ubledeli, mršavi, neobrijani bili su dobre volje, pa Jovan odmah razumede da su dobro uradili posao. Hajduk dobro raspoložen ispriča kuda je išao i šta je radio cele zime.

- Isterao sam sultana iz Srema - stade zadovoljno gledajući lica oko Jovana.- I to sam! Dok su ga jadni Mađari napadali, on se širio i prekrrio ceo Srem, ali čim ja dođoh, on se počeo povlačiti da bi na kraju pobegao u Tursku. - Momčilo se hvalisavo smejaio svojim grlenim glasom, tek ponekad gledajući ispod oka u Jovana da ne pretera. Priča mu je bila puno ozbiljnija, ali začinjena sa dosta humora. Bio je srećan jer je uspešno uradio ono zbog čega je poslan. Provlačeći se kroz turske redove, puno puta bez jela, pratio je Turke sve do Smedereva. Turci su u Šapcu i u Beogradu ostavili jake posade, a i u nizu utvrđenja sa druge strane Save. Sela po Srbiji skoro da nisu stradala, jedino je oko Smedereva veliko siromaštvo. Ferhat beg pljačka sve redom, ne da im živeti.

Zadovoljno je gledao oko sebe videći da je izazvao opštu pažnju. Izgleda da mu nije smetala. Ozbiljan Jovanov izraz upozori ga da se mane uživanja i da nastavi priču.

- Bacili smo oko na neka turska imanja oko Kostola. Skrivamo se okolo ko pacovi. Zima već počela da udara a mi nikako da ugrabimo priliku. Unutra sve blista od sjaja i bogatstva. Konačno se i mi dočepasmo "turske halve"³. Izgine mi tu sedam momaka, a ne pitaj kako su Turci prošli. Zajebe se samo što smo sve popalili. Kad naiđe odred od Kostola, mi beži u unutrašnjost, oni za nama. Volio bih samo da znam koji nas je to "pas" pratio, mora biti da je Srbin. Jer kud god

mi, tu i oni. Tako skoro četiri dana. Onda udari neka kiša ja dignem momke pa krenem prema Dunavu, ali vraga oni nas čekaju. Okrenemo nazad i jedva im nekako umaknemo u brdima. Lomatali smo se niz Dunav sve dok nismo naišli na skelu i prešli preko. Tek tada počese naše muke. Sneg počeo vejati, mi u stranoj zemlji. Smestimo se u neko selo dok vejavica ne prođe ali ona nikako da stane. Vidim vlaško selo. Treba se hraniti, a ja zlato ne smem pokazati, bolje da nas smatraju sirotanima. Počnem trgovati najpre oružjem, pa posle čebadima, sedlima, pa na kraju prodam i višak konja. Celo vreme su mislili da smo ubogi i jadni. Tako je to bilo do pred kraj zime, a onda jedna moja uboga budala potajno kupi neku rakiju i plati zlatnikom. Sve se odmah promeni. Neće više ni da čuju da išta daju bez zlata. Ja otezao koliko sam mogao, ali na kraju počnem davati zlatnike i samo gledam kako otiću. Vide Vlasi ima tu zlata, ali vidim i ja da se nešto sprema. Počnu pristizati neki nepoznati momci iz drugih sela. Uveče pošaljem ljude rano na spavanje, pa oko pola noći poskačemo na konje i udarimo levo. Potera je krenula za nama, ali džabe, nisu to očekivali pa im je trebalo dosta vremena da se organizuju. Dobru nedelju dana smo išli po zimi, sa nešto malo hrane. Tek onda čujemo govori se naški. To je bilo oko Kule na brdu². Od nje udarimo na sever i evo nas pred tobom.

Momčilo se primače Jovanu, a tako i onom bardaku rakije, pa pošteno nategnu. Jovan posla Ognjena da smesti i dobro nahrani ljude.

- Reci osta li ti šta od onih zlatnika?

- Toliko da mi ti ništa ne moraš dati a spremio sam nešto posebno za tebe. Ja fala bogu imam dosta i za sebe i za ljude. Moraću ih pustiti da se malo izduvaju u Lipovi, ali ne brini paziću da ni u čemu ne preteraju.

Svi se nasmejaše. Jovan ga otpusti do sutra, kad će nastaviti razgovor, a Ognjenu posebnu napomenu da im primakne hranu i da im greju vodu koliko im treba za kupanje i uređivanje. Najgore je bilo za odeću, ali Ognjen obeća da će to nekako rešiti tokom sutrašnjeg dana. Momčilo sutradan stiže oko podne, uredno ošišan i obrijan, jedino su mu gusti teški brkovi ostali isti. U ruci je držao neko džakče pa kad uđe u kuću istrese ga pred Jovana. Sve odreda je bio zlatni i srebrni nakit. Da je tu bio Subota Vrlić lako bi ga procenio. Ovako, tek se mogao diviti nekim komadima, mada je bilo i prostog rada, bez druge vrednosti sem što je od zlata. Kad ponovo vrati nakit u džakče i dade ga Jovanu, ovaj primeti da je dobro težak. To reče naglas.

- Zna Momčilo šta radi. Da sam doneo manje mislio bi da se sprdam.

Ponovo, ali sada sa mnogo detalja ispriča kuda je prolazio po Srbiji i gde se nalaze Turci. Jovan je sve pamtio, ali reši da to i zapiše. Momčilo je mnogo toga prošao i video, mnogo saznao i dobro osmotrio. Kad nakon dva završi, Jovan ga

upita šta bi sa onim čovekom koji plati onu rakiju zlatnikom.

Momčilo se uozbilji.

- Zastala mu je rakija u grlu nakon dva dana. Tamo smo ga i sahranili. Mora se znati čija se poštuje i šta se ne sme.

Znao je da je u pravu. To mu i reče. Na kraju ga pohvali za ono što je učinio.

Dan nakon Đurđevdana jednu grupu posla u Bačku sa nalogom da je očiste i proteraju one koji su tamo divlje naseljeni. Sela ne treba dirati, a ako ima stoke, neka je. Druga veća grupa Jovanova vojska krenu prema jugu. Tisu su prešli odmah posle Crne bare. Prvo stadoše u Titelu, pa odmah produžiše do Slankamena. Stanovnici su bili izbegli, ali su se posle povlačenja Turaka, pred samu zimu, vratili kućam i pokušali ih popraviti. Teško su prezimili jer je hrane bilo malo. Jovanu rekoše da je u celom Sremu tako. Glad samo što nije izbila. Glavnina krenu prema Moroviću a ispred nje Cvetko sa desetak ljudi, oči i uši kolone. Već nakon nekoliko dana Jovan stiže do Kupinika. Grad je bio prazan, ali se tragovi požara nisu videli. Crkva svetog Luke stajala je nedirnutu. Despotove prostorije bile su temeljno opljačkane. Ono što nisu uradili Turci, jesu domaći. Do grada se nije moglo na konjima jer je most koji je spajao odbrambenu kapiju i grad, bio spaljen. Nisu se zadržavali. Pođoše oprezno starim putem uz Savu ka Šabačkoj skeli. Pred skelom saznadoše da je most čitav i da sa ove strane isto ima jaka turska tvrđavica zadužena da ga brani. Izbeglice su pričale da je Šabac pun Turaka, ali Jovan ipak sačeka da se uhode vrate. Izvestiše ga da je sa ove strane mosta uvek bar tridesetak Turaka. Nije mnogo, ali ako zatreba lako mogu dobiti pomoć sa druge strane reke, zato reši da produži prema Moroviću. Slika je svuda bila ista. Tamo gde je pružan otpor sve je po pravilu bilo uništeno, a Turci svesno nisu dirali sela koja su im se predala, čak su im i stoku ostavljali. Morović je postradao i sada je bio prazan. Tek nekoliko kuća imalo je stanovnike. Prespavaše nemirnu noć u napuštenom selu. Stiže i Radosav pa se dogovoriše da on pođe na sever da vidi ima li traga Štiljanoviću, a Jovan će dalje kroz šumu.

Što je išao dalje, slika je bila sve crnija, samo ovog puta pošast je naišla naknadno. Bande su nailazile iz Bosne isključivo radi pljačke. Najviše su nasrtali na stoku, pa su neka sela bila potpuno očišćena. Ono malo otpora na kojeg su nailazili ni malo ih nije uplašio, samo je pojačao njihov bes. Bilo ih je skoro nemoguće uhvatiti. Pojavljivali su se iznenada i nikad na određenom mestu i isto tako se povlačili natrag. Odlučiše da ih potraže na drugoj obali pa pređoše Savu i krenuše u Bosnu. Umesto Turaka naiđoše na Srbe. Do sela na bosanskoj strani nije bilo daleko, kad iz šumice prema kojoj su išli požeše izlaziti ljudi. Nisu bili bog zna kako naoružani. Tek nekoliko je bilo u turskim uniformama. Konjanici

usporiše kad je do prvih kuća bilo je tek dvestotinak metara. Jedan iz grupe se izdvoji i lagano pođe ka konjanicima. Pozdravi ih sa “Pomoz bog”. Jovan mu odgovori.

- Ti vodiš ove ljude - nije čekao Jovanov odgovor. - Obiđi nas ili još bolje vrati se otkud si došao. - Jovan ga je gledao u čudu.- Znamo da vodiš ratnike i da imaš neku nameru. Sigurno da napadneš na Turke. Ovde ako znaš za boga miloga, nemoj to činiti. Ja sam krišćanin kao i ti, brat mi je pop negde u Staroj Srbiji, pa te zato i molim. Ako pođeš na ove Turke mi ćemo stati uz njih. Svi tako mislimo.

- Može li se pričati i sjediti?

- Može, ali te molim, nemoj da vas bude mnogo.

Sjahaše pa se Jovan sa desetak ljudi zaputi za predvodnikom. Na ivici sela dočekaše ih ljudi, među njima i desetak u turskim uniformama. Prodoše pored džamije visokog minareta i sedoš na neke klupice u blizini menzilhana. U tri korlata nalazili su se konji, a nešto dalje stajao je niz drvenih zgrada sa nastrešnicama. Čovek sede preko puta njih na tronožac. Otvoreno je gledao u Jovana.

- Dosta sam putovao, ali me još niko nije ovako zaustavio. Kako znaš da hoću bilo kome nauditi.

- Čuli smo za tebe i znamo da si neprijatelj Turaka, a ovamo sigurno nisi došao da mene obiđeš.

- A što bi to tebi zasmetalo ?

- Sve. Ti dođeš i odeš, a ja osta ovde sa familijom. Već nas je jednom neko tako oslobađao, pa je došao ovaj aga. Krv smo propišali dok nismo uredili odnose.

- I poturčili se!

- Neko jeste, neko nije. Pola - pola! – pa mu objasni da je on knez sela i da pregovara u ime svih.

Jovan se nasmeši.

- Ti se kneže više boriš za Turke, nego oni za sebe.

Čovek odgovori polako.

- Ali zato se oni zalažu za nas kad njihovi naiđu.

- Čudan si ti neki knez.

- Možda sam ja gospodaru čudan knez, ali na mojoj grbači je četrdeset pravoslavnih kuća i trideset poturčenih. Pa ti vidi. Živimo kako živimo, ali se može, a kud ćeš u ovo vreme tražiti više od toga.

- I kažeš tako misle svi koji su te izabrali za kneza?

- Bogami tako. Znam ja da je tebi lasno ovu tursku posadu uništiti i džamiju zapaliti, ali si onda i nas na kolac natakao a žene i decu u roblje poslao.

- Ti mene skoro ubedi.

- Lako je takvog gospodina i ratnika ubediti kad ima srce ko Majevice.

Jovan se od srca nasmeja, a knez mu se pridruži.

- Te što tražiš kod nas nećeš naći. I nama su oni muka. Sve su to krdžalije⁸ odmetnute i složene po nevaljalstvu. Ima među njima munafika, murtatina, rzusa i svakojakih jaramaza⁵. A kud se kreću i gde se kriju to niko ne zna. Ja ti dajem veru da ću o ovome sve potanko izvestiti agu, jer to Turci niti traže niti hoće. Ja ti pomoći drugačije ne mogu, ali ti nikako neću odmoći.

Gosti polako ustadoše.

- Čestiti kneže. Milo mi je što sam te upoznao i hvala ti na gostoprimstvu. Ja ću nazad, jer vidim da ovde u tvome nemam šta tražiti. Biću na drugoj strani i čekati one koji tamo pređu. Za njih ću biti smrt, pa došli sa prorokovim imenom na usnama ili bez njega.

Već sutradan Jovan se sa ljudima vrati preko Savu. Istog dana kao nekim čudom sustigoše kolonu kola i jahača. Predvodio ih je Dimitrije Pozop. U jednim od kola putovala je despotica sa mladim despotom. Pozop rado prihvati da ih Jovan otprati. I onako mu nije bilo svejedno dok su putovali nesigurnim putevima od Broda. Nakon dva dana udoše u Morović. Despot je tvrdoglavo hteo u Kupinik. Jovan je znao da je prazan, ali nikad se ne zna šta Turci planiraju. Sa dobrom posadom grad se može braniti, tvrdio je Pozop, a to je mislio i Jovan. Despot je imao tek šezdeset ljudi. Suviše malo za odbranu grada i okoline. Na kraju se složise da u Kupinik ide despot sa Jovanom u pratnji i nešto sluga, a despotica da ostane u Moroviću dok se sve ne namesti.

Jovan ujutro krenu na put. Prespavaše u Jarku kod Dimitrija Skenderovića. Ovaj je bio crn u licu i mada osmehnut nije bio zadovoljan. Ceo grad i prigrade bili su nedirnuti. Nikola Rajović objasni Skenderovićevu muku.

- Damjan Velmožević i njegova grupa optužuju ga za izdaju. Već je i oružje počelo zveckati i samo je pitanje dana kad će do sukoba doći.

Velmožević je poput Skenderovića prihvatio sultanovu ponudu za mir. Sve je bilo dobro do pred kraj godine. Sultan je već odavno prešao Savu vraćajući se u Stambol, kad Velmoževiću vrug nije dao mira, napade manji odred koji se sa plenom vraćao iz Slavonije. Sve posječe, a nije poštedio ni ranjenike. Turci saznadoše ko je to učinio i Irfan paša odmah posla na njega 300 konjanika. Velmožević koji se prsio svojim herojstvom i srpstvom zatraži smeštaj kod Skenderovića. Ovaj proceni da nema nikakve šanse da se odupre, pa ga odbi. Velmožević onda "zapuca" u Đakovo gde mu Štiljanović omogućiti da provede zimu. Turci uništiše sve što je njegovo, a njihov izaslanik izvesti Skenderovića da ni jedna turska ordija neće ovuda proći a da ne razruši i popali bilo šta što se tamo

napravi. Odlaskom Turaka, s proleća se vrati i Damjan. Proglasi Skenderovića neprijateljem srpstva, tražeći osvetu. Najgore je što je takvu priču pronosio gde god je stigao. Skenderović posla ljude da ga urazume, ali ništa nije pomoglo. Velmožević je bio sve gori. Na kraju počeo pričati da će udariti na Skenderovića. Ovog je sve to puno koštalo. Skoro se razboleo od jeda, ali nije bilo izlaza. Naredi da ljudi budu posebno oprezni i spremni za borbu. U takvom raspoloženju zateče ga despot. Jovan je morao dalje ali obeća da će se vratiti.

Zaista nakon par dana pošto je ostavio despota u Kupiniku, Jovan se sa Radosavom povrati do Skenderovića pa onda odjahaše do Velmoževića. Velikaš je stanovao u nekim naherenim privremeno osposobljenim šupama, a porodica mu je i dalje bila u Đakovu. Natmuren i nabubrio od pića izađe pred ratnike držeći ruku na balčaku mača. Jovan i Radosav odmah sjahaše. “Kojim dobrom” upita.

Oko njih okupi se tridesetak njegovih ljudi. Svi naoružani ali miroljubivog izgleda, “Došli smo kod tebe na divan”. Domaćin se treznio iz minuta u minut. “A vi izvolite unutra”. Odavno je već sklonio ruku sa mača. Jovan nije mislio da bilo šta treba okolišiti.

- Došli smo zbog tvog sukoba sa Skenderovićem.

- Nema tu nikakvog sukoba.

- Sada nema, ali stoji pretnja da ćeš ga kad tad napasti a i tvoja priča o njegovom izdajstvu.

- Sve je to tako - zagleda se u Radosava. - Ti znaš da je sve kako sam rekao. Radosav ga zagleda.

- Može li među vama biti mira.

- Nikad. On je moj neprijatelj i među nama mira ne može biti.

- Može! - Radosav podiže ton. On ga je dobro poznavao.- Može biti i to od ovog časa. Više nikad ni reći nećeš reći protiv Skenderovića, niti ćeš mu na bilo koji način nauditi.

Velmožević skoči kao oparen. Glas mu promeni boju a u licu se zacrveni.

- Niko neće odlučivati ko je moj prijatelj a ko neprijatelj. Sve će mi platiti. Niko Velmoževića neće izdati i ostati živ.

Radosav lagano ustade. Neosetno on je preuzeo ulogu vođe. Uostalom bio je u svom Sremu. Puče šamar koji Velmoževića obori na pod. Ne verujući gledao je odozdo na brkatog Radosava koji je prividno nezainteresovan stajao iznad njega. Ustade i zgrabi mač. Radosav mu steže ruku na balčaku. Onda je odgurnu, “Izvuci ga i mrtav si”. Velmožević kao da se na tren opusti. Još uvek nije dolazio do reči. “Sedi” zapovednički reče Radosav. Ovaj ga posluša. Kao da se ništa nije desilo Jovan mu počeo govoriti.

- Slušaj Damjane. Ti mene znaš samo iz priče. Jedno ti jamčim. Govorim

ozbiljno i neću ti ponavljati ono što kažem. Ali i ono što sada kažeš rekao si i nema povlačenja. Samo nemoj nama pretiti niti se za mač vatati, jer ti to neće valjati. - Malo zastade da proveri efekat svojih reči. Leva strana Velmoževićevog obraza bila je smešno crvena. No slušao je pažljivo.- Došli smo od despota iz Kupinika da donesemo mir između tebe i Skenderovića. Mi nismo ni na čijoj strani, ali mislimo ovako. Turci su nam na pragu, a dvojica uglednih srpskih plemića hoće da započnu svoj rat, preteći da u njega uvuku i druge. Ako do toga dođe svi znamo šta se sve može desiti. Ti i Skenderović nikada se jedan drugom ne morate javiti, ali rata ne sme biti. Jeli to jasno?

Velmožević je sve dobro razumeo. Nije klimnuo glavom, ali ni negirao.

- Što se pričalo, pričalo se. Više toga ne može biti jer ne rušite samo vaš ugled, već i ugled svih nas koji predvodimo Srbe po ovim prostorima.

Sad se javi i Radosav:

- Reci kako hoćeš da te Skenderović obešteti pa da se pitanje rata više ne poteže. Možeš zaboraviti jer fala bogu cela ti je familija zdrava a znam da si sačuvao i sve što si imao od dragocenosti. Ne daj bože da se zbog tebe njima nešto desi. To utuvi u svoju ludu glavu i nikad nemoj zaboraviti.

Velmožević tek sada progovori.

- Ovako se niko sa mnom ne može ponašati!

Jovan odmahnu rukom.

- Na volju ti Damjane. Dobio si ono što si zaslužio. Ti vidiš i sam da bi problem lako rešili i bez ovog uzbudivanja. - Gledao je napolje svoje ljude kako pričaju sa Velmoževićem - Misliš li da bi iko od njih trgnuo mač da izađemo odavde i kažemo da smo sa tobom završili. Mi se uzdamo u tvoju pamet, jer ovo što se desilo ostaje između nas trojice. Mi smo bili gosti onakvi kakav si ti bio domaćin. Nastaviš li se ponašati kao što si počeo videćeš kakvi smo kao neprijatelji. Nego zaboravi ovo i pošalji glasnika sutra i reci šta hoćeš.

Jovanu se učini da ču škrgut zubima. Možda mu se ipak samo učini. Priđeše svojim konjima.

- Je li mir Damjane Velmoževiću.

Ovaj samo klimnu glavom. Kasnije na putu prema Skenderoviću, Radosav nije bio ubeđen da ih je Velmožević dobro shvatio, "Znam ja Sremce. Teško će on to progutati". Složi se i Jovan. Do Skenderovića se dogovoriše da će odmah poslati nekog od Cvetkovih ljudi da motri, a oni će svi zajedno prema Irigu. Tako i uradiše. Još mesec dana bavili su se raznim poslovima po Sremu, stalno iščekujući da mu jave za upad bande sa druge strane reke. Bio je miran i Velmožević. Njegovi ljudi kretali su se u raznim pravcima, ali ništa nije ukazivalo na neprijateljstvo. No čoveka sa zahtevima nije poslao.

Jovan se već spremao da krene u Banat kad stiže vest da je više od 150 Turaka upalo u zapadni Srem. Krdžalije su opkolile Jarak i prisilile Skenderovića da se brani. U dva navrata je pravio ispade izvan zidina tvrđave, ali ih nije uspeo razbiti. Sa zidina je gledao mučne prizore kako Turci nabijaju seljake na kolje dovodeći ih sasvim blizu zidina. Kad je na čelu svojih konjanika izjurio napolje, čekali su ga. Za malo nije bio zarobljen. Morao se pomiriti sa tim da čeka pomoć, ili da se krdžalije povuku. Tek trećeg dana Jovan i Radosav krenuše prema Jarku, a za to vreme Turci su harali po okolini. Kivan i besan, Jovan je bio poput napete strele, spreman da eksplodira. Udariše po njima silovito ne štedeći nikog. Turci se brzo okrenuše napadačima i kad shvatiše da su u manjini okrenuše svoje konje i nestadoše prema Jarku. Sedmoro ih je ostalo na zemlji.

- Sad znaju da dolazimo, hajdemo mi njih namamiti.

I zaista kada se predveče pedeset konjanika pojavi pred Jarkom, krdžalije su bile spremne. Od njih se odvoji poveći odred i krenu na Jovana i njegove. Nasta trka. Izgledalo je već da će Turci stići Jovanove ljude, kad iz visoke trave doleti roj strela i dosta njih obori, a odmah nakon toga uleti Jovanova rezerva. Već su strele proredile turske redove, a odmah zatim ratnici spretno zaokružiše Turke, pa njihova brzina i hitrina više nije dolazila do izražaja. Spasilo se tek desetak ljudi. Pojuriše za njima u formaciji klina. Turci pred gradom videći šta se dešava, brzo uzjahaše konje sa očiglednom namerom da "klin" izbegnu i da odmah udare po bokovima. Stotinak metara pre sudara, srpski konjanici se naglo počеше širiti u lepezu. Bilo je to za Turke prvo iznenađenje. Drugo usledi odmah nakon toga. Sa leđa im naglo naleti trideset konjanika. Vodio ih je Damjan Velmožević. Nametnu se borba koja Turcima nije odgovarala, ali i pored toga nisu popuštali. Borili su se za život. Radosav se probi do vođe. Spretni Turčin je sekao levo i desno terajući konja samo pokretima kolena. Iz časa u čas broj Turaka se smanjivao, pa kad pade vođa, nadadoše u beg. Nisu ih tako lako pustili. Tek dvadesetak ih se spase, hitajući prema Šapcu. Puno ih osta na bojnom polju a neke zarobiše. Svi su bili Turci pa jedva nađoše jednog koji je znao srpski. Skenderović je bio srećan. On i Velmožević pružiše jedan drugom ruku. Bila je to tek jedna od turskih bandi koja je pratila vojske i gledala da se okoristi turskom pobedom. Ova je za čudo bila veoma velika. Nije se imalo šta ispitivati, za kratko vreme im "prekratiše" muke.

Kasnije u Jarku, dok je vojska vidala rane, Jovan skrenu pažnju Skenderoviću na neuspešne ispade koje je preduzimaao.

- Turci su znali da ćeš napolje i čekali su te. Radio si baš ono što su oni hteli. U budućе pazi. Turci su mudri i kad god vidiš da su nespremni, znaj da te čekaju.

Vest da je Radič Božić postavljen za komandanta šajkaša zateče Jovana u Slankamenu. Iskreno se obradova. Iskusni stari ratnik znaće sa šajkašima. Kralj je potvrdio njegovo imenovanje, ali već u Slankamenu čuo je da šajkaši nisu time bili oduševljeni. Od davnina navikli na samostalnost, teško su primili novog zapovednika. Jovan okrenu prema Petervaradu gde zateče Božića. Pod svojom komandom je imao skoro hiljadu šajkaša a sa sobom je poveo stotinu svojih momaka. Božić je zatekao kaos i jako oštećenu tvrđavu, pa je odmah počeo raditi na sređivanju stanja. Šajkaši već dve godine nisu primali nikakvu platu i to je bio glavni uzrok nezadovoljstva. Nešto para Radič je imao, ali je čekao da ih podeli onda kad bude morao dizati moral ljudi. Znao je da se ne ratuje praznih stomaka pa poslao ljude uzvodno da pokupe sve što se od stoke može naći. Tako je bar prvi problem uspeo rešiti. U početku su se njegova naređenja teško izvršavala, ali urođeni odnos prema vajdama, brzo ih je doveo u red.

- Već ovaj tvoj dolazak puno znači. Ljudi osećaju da nisu sami i da koliko toliko jača otpor.

Stari ratnik odmah objasni da Turci namerno šalju bande da im ne bi ostavile ni trenutka mira. Zato neprekidno prelaze Dunav i sada već ozbiljno ugrožavaju Kovin. Zbog Smedereva ne može tamo slati šajke, pa ih mora čekati na kopnu. Ako ih pod hitno ne vrati natrag, uskoro će ih ohrabrenih, biti puno više.

- Oni su kao voda, ako ih ne zaustaviš širiće se dalje poput talasa na sve strane. A baš ne bih voleo da se tamo previše šire. Ovo je sad njihovo vreme i zato se mora početi tamo. Moji šajkaši im na suvom ništa ne mogu.

Jovan reče da je čuo za Kovin, ali u njemu nikada nije bio, pa na kraju pita da li će neko nešto plaćati.

- Tvoje je ono što nađeš kod Turaka. Nikakvu drugu platu nemoj tražiti jer je nećeš ni dobiti. Samo je Zapolja rekao da će ti poslati nešto za trošak.

- Poslao je - kratko će Jovan - Reci kad si mislio da se kreće?

- Najbolje je odmah. Ti do tamo imaš dva dana putovanja. Svi su tamo pouzdani ljudi, ali ću ipak poslati sa tobom i dvojicu mojih, koji su iz tog kraja. Oni će ti uvek biti pri ruci.

Već sutradan Jovan nakon pozdrava odjaha prema Kovicu. Nisu ulazili u naselje, već se utaboriše na ivici pešcare a Jovan sa par momaka i onom dvojicom Radićevih ljudi odjaha u grad. Zapovednik grada se obradova pridošlicama. Bio je jedan od Radićevih prečana. Zvao se Budimir i pod svojom komandom je imao dvadeset naoružanih ljudi. Znao je sve što se dešava, ali nije mogao sprečiti nalete bandi i sačuvati stanovništvo. Ono malo što se moglo skloniti u kastrum jedino je bilo bezbedno, ali je imovina bila van utvrđenih zidina. Imućni Srbi bežeći pred Turcima počeli su se ovde nastanjivati pre stotinak godina. Bili su i

dovoljno blizu i dovoljno daleko. Bar su tako mislili. Privilegije koje su dobili od mađarskih kraljeva, pomogle su im da razviju trgovinu i prošire grad. Kad im Turci ponovo dođoše u komšiluk, poslaše delegaciju u Budim. Ko zna koliko su novca dali da bi se mogli preseliti u blizinu kraljevskog grada, ali su uspjeli. Kralj ih je najpre hteo smestiti u šumoviti deo podno Janoš heđa, ali nakon obilaska srpsko oduševljenje splasnu. Njima je trebala reka. Ako ne Dunav ono bar Tisa. U Dunajvaroši se ukrcaše na brodicu i pređoše preko na ostrvo Čepel. Lako nađoše mesto za naselje i to na nekoj rečici koja se u Dunav ulivala. Tu prenočiše, ali ih udar groma probudi iz sna. Ujutro pređoše na drugu stranu i stadoše kao opčinjeni. Našli su svoje mesto. Neko naselje je tu već ranije postojalo, a videli su se i tragovi crkve. Kralj im ispuni želju, nadeli mesto za naselje i dade veliku površinu za obradu zemlje i čuvanje stoke. Odobrio im je da mogu na temeljima rimokatoličke crkve posvećene praocu Avramu, sazidati svoju pravoslavnu bogomolju. Oni tako i uradiše, a svoju crkvu posvetiše Uspenju Presvete Bogorodice, baš kao što je bila i crkva u Kovinu. Kralj Vladislav im 1453. godine dade mnoge privilegije, pa i tu da na dan Uspenja svakog 15. avgusta imaju vašar. Naselje je dugo zvano Kiš Keve, a kako razvojem i bogatstvom brzo preraste okolna naselja, dobi ime Rackeve⁹.

Budimir je bio iskreno zabrinut. Ova pitomina nije im se napuštala, šta će tamo u stranom svetu. Jovan je bio za akciju pa narednih dana ispita ceo teren. Pusti Cvetka da radi po svome, no u grad nisu ulazili. Jedne večeri dok je prolećna kiša rominjala, dođe on sa predlogom da ide na drugu obalu. Ideja nije bila loša. Već sutra on je prenese Budimiru. Knez reče da bi to bilo moguće, ali on još nešto mora uraditi, pa će onda pozvati Jovana. Kojim putem i kako je uspostavljena veza, to je ostalo nepoznato, ali je već sutradan Jovan kod kneza susreo visokog muškarca sa turbanom na glavi, poturicu. Lako nađoše zajednički jezik. Ljudi mogu preko, ali ni za živu glavu ne smeju udarati na muslimanska sela i tursku vojsku. Inače svi dogovori otpadaju. Reku mogu preći između Kostola i Smedereva.

Tek kasnije kad poturica ode, knez objasni Jovanu da su nekad robu kupovali, odmah je tovarili na svoje brodice i Dunavom nosili na sever. Od kako je Beograd Turski, to nije moguće jer se beg nije usuđivao da naredi da ih propuste. Roba je zato prelazila u Kovin a odatle suvim putem nošena do Slankamena i onda su je dalje Kovinci nosili na sever. Tako će morati i sada da se radi.

Sutradan, prevezoše Cvetka preko Dunava bez konja. U povratku kad zapali tri male vatre na drugoj obali, čamci će krenuti po njih. Jovan nije bio ni malo zabrinut za njihovu sudbinu. Ipak su dani čekanja bili dugi. Jovan je

uglavnom obilazio teren tražeći zgodna mesta za zasedu i terajući ljude da idu daleko levo i desno. Kad nakon pet dana stiže ponovo u Kovin, primeti užurbanost karakterističnu za trgovačke gradove koji se spremaju za veliki posao. Kovinski trgovci išli su preko, na drugu stranu. Vратиše se tek uveče kad je mrak već padao. Bili su dobro natovareni robom. Sutradan mu dođe knez sa molbom da odredi dvadeset ljudi da otprate karavan do Slankamena. To će biti dobro plaćeno. Jovan rado prihvati.

Prošao je i osmi dan, a od Cvetka ni traga ni glasa. Nakon nedelju dana vratiše se ljudi iz Slankamena. Sem dva sudara sa sitnim bandama nikakvih problema nisu imali, čak niko nije bio ni ozbiljnije ranjen. Na obali je i dalje bio muk. Cvetko kao da je u zemlju propao. Stiže vest da je jedna banda prešla na banatsku stranu i da operiše uglavnom uz obalu. Jovan odmah posla izvidnicu i ništa ne čekajući krenu sa pedeset ljudi. Dočekali su zoru. Sa prvim odbleskom dana, dvadeset ljudi napade od Dunava a Jovan sa glavninom udari pravo na logor. Nemilosrdno gazeći i sekući sve što je diglo sablju, uspeli su naterati Turke da se brane sa zemlje. Nešto Turaka se odvoji i pojuri prema reci, a povučeni bitkom Jovanovi ljudi sunuše za njima, rastureni poput čopora pasa. Besan kao ris Jovan je čekao da se vrate nazad. Falilo ih je desetak. Tek sada za njima posla jaču grupu da vidi šta se desilo. Nakon tri sata stigoše natrag, noseći šestoricu mrtvih, a nekoliko se jedva držalo na konjima.

- Baci ih tamo među Turke - kratko naredi. Niko ne pokuša da mu se suprostavi. - Sačekaćemo da vidimo ima li još kojeg.

Namerno ih je držao na bojištu među mrtvima, ne pokazujući nameru da krene. Tek oko podne pozva one koji su krenuli za Turcima.

- Naredio sam da se za Turcima nikad, ali nikad, ne ide pojedinačno sem ako ja naredim. Znae za taj zakon jer sam vam ga stotinu puta ponovio. Kuda ste jurili i šta ste hteli? - Desetak ljudi je nepomično stajalo pred njim - U boju smo izgubili četvoricu, a u poteri šestoricu. Da ste bili zajedno svi bi se vratili nazad. Veži ih.

Jedan od momaka odskoči i trže mač. Tomo Sukur htede na njega, ali ga Jovan zaustavi. Dograbi mač i krenu na momka. Bio je dobar, ali uzbuđen. Samo za čas pogreši, promaši i izgubi ravnotežu. Već narednog sekunda Jovan mu sjuri mač u telo. Gadjljivo baci mač na zemlju.

- Nema sreće kad se svoji ljudi seku, - pogleda u Tomu - Veži ih za konje.

Zapovest bi odmah izvršena. Dvojica koja se nisu mogla držati na nogama, bila su pošteđena. Među ljudima je vladao tajac. Svi pojahaše. Nekoliko kilometara su išli korakom, pa laganim kasom. Tek kad su svi bili na zemlji, Jovan zaustavi konjanike. Pusti ih da dođu do daha.

- Mi smo u ratu u kome nema milosti. Ovde smo da sečemo i da budemo posečeni, ali ne da budemo blente i bandoglavci. Na prvom koraku ste zaboravili sve što sam vam govorio i radili na svoju ruku. Ovo vam je opomena. Idući put ću konjima zapaliti repove i pusti ih niz polje. Sad svako svog konja i u red.

Uveče ponovo izađe na vodu. Ni trag od Cvetka. U sebi opsova hajduka, ljut zbog svoje nervoze. Hajduk je izgleda ipak znao šta radi jer ni jedna velika banda nije prešla reku. Jedva jednom nakon tri nedelje na drugoj obali upališe se tri signalne vatrice. Kad konačno čamci stigoše do Kovina, prvi izađe Cvetko. Sav zarastao u bradu, blistavog osmeha pozdravi se sa Jovanom. Tek kad svi stigoše, Jovan ga detaljno sasluša.

- Jebali smo im majku, - bio je kratak istorijat svega onoga što se dešavalo na drugoj obali u protekle tri nedelje. Pokaza mu plen. Bilo je tu svega i svačega, ali ga je sad to najmanje interesovalo.

- Kako si prošao i koliko si ljudi izgubio.

Širokim pokretom Cvetko pokaza na ljude.

- Nešto sam izgubio, ali su mi ovi prišli tek da mi pomognu, a posle sam sve zaboravio pa sada niti znam koji su stari, koje novi, pa sam nešto mislio da svi ostanu. Jeste da ih je sada više, ali izdržaćemo ih nekako. - Jovan mu pusti na volju, uživajući u Cvetkovoј priči.

- Gde si do sada. Oči su mi pobelile gledajući na drugu stranu?

- Video si da nema mene, ali nema ni Turaka, pa si mogao biti miran. Ja sam tamo "poučavao" Turke kako se ratuje u Srbiji, ali izgleda da nisu dobro naučili, pa ću morati ponovo preko.

U logoru je došao sebi ali se najpre sa momcima prihvatio jela. Tek kad je utolio glad, mogao je pričati dalje.

- Da vidiš kad se sudari srpski hajduk i turski jaramaz. Ovog puta su im hajduci zagorčali život, a pazićemo da nam ne vrate istom merom.

Opisao je kako je otkrio turski logor i da je sve ono što im je Janko govorio bilo tačno. Bali beg je izgleda namerno povukao sve svoje patrolе i delija iz tog pravca tako da tursku vojsku nigde nisu videli. Mogli su voditi brigu samo o razbojnicima.

- Dva dana smo milili oko logora ko pacovi, gledajući i učeći. Kad smo uvideli šta i kako rade, a oni skoro da straže nisu ni imali, pustimo ih jedne večeri da dobro razgore vatre, uklonimo stražara, pa raspalimo strelama po logoru i izgubimo se u šumi. Sutra oni organizuju poteru, ali mi smo već bili na drugom mestu. Tako je počelo a onda smo ih udarali gde god smo mogli. Jednom upadnemo i mi njima u zasedu, ali na sreću je primetimo na vreme, no nešto ljudi ipak nastrada, ali već su nam novi počeli pristizati. Kad već nismo mogli da

ih iznenadimo ni pre sabaha10, vidimo da je vrag odneo šalu pa se neprimetno izgubimo prema Dunavu ali sejući tragove da znaju gde smo otišli. I evo nas sad ovde. Njih eto za par dana da nam vrate ono što su uzajmili.

- Koliko ih ima?

- Sada po mom brojanju između 60 i 70, a neće ih više ni biti. Onaj koji ih vodi tvrd je i nemilosrdan, ali zna šta radi, ostali tu i tamo. Ima dobrih boraca, a ima i gamadi. Kao i svuda. - Cvetko onda pojašni šta on misli da će Turci uraditi. Poslaće nekoliko ljudi preko da izvide gde su se smestili. Tek kada se oni vrate, prećiće glavnina i najpre udariti po njima pa tek onda po Kovinu i srpskim selima.

Jovan pusti ljude da se dobro odmore planirajući kako da ih iznenadi. Sa delom ljudi se izvuče iz logora, a Cvetka ostavi. Sve se ipak nije odvijalo kako je planirano. Dvojica turskih uhoda ostadoše da motre logor, pa je dogovor kasnije postao nemoguć. Cvetko je morao čutati i čekati. Turci napadoše u kasno popodne. Moglo ih je biti pedesetak. Cvetkovi ljudi su već bili poput napetih struna, pa ih napad skoro obradova. Turci jedva da su stigli do sredine logora, kad Jovanova konjica svom silinom udari na njih. Sevnuše sablje i mačevi, a onda usledi malo iznenađenje i za Jovana. Grupa Turaka za koju se nije znalo, od dvadesetak ljudi u galopu se priključi glavnini. Oni su Dunav prešli na drugom mestu i sada su bili željni borbe. Jovan ostavi najveći deo grupe da se bori a on se sa manjom grupom okrenu prema novopridošlim. Odmah shvati da ih je podjednako, ali vremena za plašenje nije bilo. Vešti u pojedinačnoj borbi Turci se odjednom nađoše pred čvrstom grupom koja nije odstupala od svog načina borbe. Pokušase sa zaletanjem u grupu, ali se to za njih pokazalo pogibeljno. Nagli manevar prema boku, tek malo uspori Jovanove ljude jer se hitro prestrojiše, ali nastaviše delovati kao grupa. Turci opet promeniše taktiku i u znatno manjem broju nego što ih je došlo, skrenuše prema svojoj glavnini sa namerom da joj se priključe. Ali i grupa se našla u iskušenjima. Sad Jovan udari po boku, pritiskajući turske konjanike prema sredini. Stvarala se gužva koja je odgovarala Srbima. Turci brzo uvideše da ovde više nemaju šta tražiti, pa nagoše u beg. Jovan naredi da se progone. Ali sada dve velike grupe jurnuše za njima. Stigoše ih tek kod reke. Neki se odlučiše za ulazak u Dunav, a drugi se okrenuše napadačima. Bili su sada suviše slabi da bi mogli pružiti ozbiljniji otpor. U Dunav poskakaše i oni koji nisu znali plivati.

Svoju prvu bitku na Dunavu Jovan je tako dobio. Ranjene odmah poslaše u grad, a mrtve na groblje. Nakon tri dana, Jovan sa većinom odjaha u Petervarad, a u Kovinu ostavi dvadeset ljudi i one ranjenike koji nisu mogli sa njim. Dočeka ga samo posada tvrđave. Radić Božić i šajkaši otišli su u nepoznatom pravcu.

Zato pređe u Bačku. Bilo je leto, a putovanje prijatno, čak i sporije zbog još nezaceljenih rana. Jedne večeri napraviše logor na mestu zvanom Zobnaticе. Nekoliko naramaka suvaraka iz doline Krivaje, stvori visok plamen koji se iz daleka mogao videti. Kao što je i očekivao uskoro dobiše posetu. Bili su Momčilovi ljudi. Nedaleko od logora podigli su zaklone u dolini Krivaje i odatle neprekidno motrili. Izvestiše ga da je Ognjen otišao u južnu Bačku po neku grupu prebega, a Momčilo je to vreme iskoristio da “obiđe” neke svoje “prijatelje”. Sutradan se Jovanova vojska “razbi” po vrbacima u nekoliko grupa. Cvetkovi ostadoše uz Jovana, samo se svi pomeriše bliže reci. Jovan iskoristi priliku dok su čekali da prokrstari one delove pustare gde još nije bio.

U takvom obilasku sretoše Ognjenovu prehodnicu. Vodio je sa sobom stotinak duša u dvadesetak porodica. Trebalo im je obezbediti smeštaj. Pokaza se da to nije bilo ni lako ni teško. Teško zato što su pridošlice i sami znali mnogo toga uraditi, a nije bilo lako zato što je trebalo iskopati dvadesetak kuća i spremiti drvo za njihovo pokrivanje. Tek kad se svi okupiše Ognjen im predstavi Jovana. Reakcija je bila burna. Svi su hteli bliže njemu, a jedva se odbranio od toga da mu žene i deca ljube ruke. Upita ih kako misle graditi.

- Bio si u Sremu gospodaru i video si kako se tamo gradi. Kuća se ukopa, a ono što ostane napolju, oblepi blatom i pokrije trščakom. Tako su zidali naši stari, tako ćemo i mi ovde.

Momcima se baš nije puno radilo, ali za jedan dan svi temelji su bili iskopani a nasečeno je i dovučeno dovoljno drveta za krovove.

- Sad se snalazite. Meni ove i iduće godine nećete ništa morati davati, niti bilo kome drugom. Orite i sejte, a dole u dolini imate stoke pa je možete hvatati i pripitomiti. Moji ste podanici i ja ću brinuti o vašoj sigurnosti. I ne zaboravite, ovuda uvek neko prolazi, a može se živeti i od toga da se neko napoji i nahrani.

Tek kad napustiše Zobnaticu, Tomo Sukur glasno odahnu. “Stalno u nečijoj ruci vidim sablju ili nož, pa ne volim da se previše primićeš nikome”. Jovan se nasmeja.

- Vidiš li ti moj Tomo da mene ni sablja ni mač neće. Nemaš se zašto brinuti.

- Ali oće grom gospodaru - aludirajući na udar groma još Crnoj Gori.

Jovan odmahnu rukom i setno se nasmeja. Jezero je belesalo na suncu dok su se približavali tvrđavi Sabatka. Grad ga je privlačio. Uvek je mislio za njega da je kapija južne pustare. No Terek nije bio u gradu pa Jovan odbi poziv da prespava. Tek u Segedinu Jovan se sreće sa gospodarem Sabatke. Nikad se nisu posebno “mirisali” pa tako prođe i ovaj susret. Jovan u Tereku nije video nikakvog suparnika. Znao je da bi ga pobedio bez obzira na tvrđavu. Kad tad će doći to

vreme i Sabatka će biti njegov grad, na severu njegove zemlje. Za njega ona je tačka odakle se sve može kontrolisati, dovoljno daleko od glavnih budimskih puteva, a opet dovoljno blizu da ni jedno odredište ne bude predaleko. Segedin je već bio nešto drugo. Puno veći i jači, razvio se u trgovački grad u kojeg se dolazilo radi trgovine i provoda. Nije imao volje za zadržavanje pa produži u Lipovu. Pred Aradom se ulogoriše jer mu se nije išlo u tvrđavu. A i ljudi su pre bili za pustaru i slobodu nego za tvrde zidine tvrđave i memljive spavaonice. Do duboko u noć Jovan je slušao razgovore ljudi, a začu se i po neka pesma. Zaspao je kad je ponoć odavno bila prošla. Tako raspoloženi vratiše se kući.

Cele te nedelje u Lipovi jedva da je nešto jeo. Ljubica je jedina znala da ga nešto muči, pa je uspeo prevariti čak i Tomu Sukura. Uglavnom je obilazio imanje, zastajući i razgovarajući sa ljudima. Na Preobraženje spremi se za crkvu. Naredi da se upregnu karuce, a Ognjen odredi svog kočijaša koji će ih voziti. Kad dva vranca sa karucoma stadoše pred crkvom, svi pogledi se usmeriše ka Jovanu i Ljubici. Jovan je bio u čistoj beloj košulji sa venecijanskim prslukom, čojanim pantalonama i mekanim polučizmama. Ljubica u suknji od brokata, koja se završavala pod zlatom izvezenim pojasom, venecijansku košulju od svile i jelek sa zlatom izvezenom ružom na levoj strani. Na sve to je išla mala kapica kakvu su znale nositi hercegovke i primorke. Tihi šapat proprati njihovu pojavu u crkvi. Retko je u to doba koja žena stajala pored svog muškarca pa Ljubica ponosno isturi bradicu i ode među žene. Pop Jovo je sve video i sve znao. Obradova se pomisli da je Jovan izgleda doneo odluku o ženidbi. U svakom slučaju on mu neće dozvoliti da to sada prođe bez njegovog komentara. Ipak je prošlo.

Te noći Jovan je mirno spavao i tek pred zoru javi mu se ona ruka i krv što kapa iz nje. Pa ipak nije bilo onih strašnih snova koji su ga u zadnje vreme proganjali. Ujutro čio i odmoran zahvali bogu što ga je oslobodio noćnih mora. Vraćajući se sa kratkog obilaska, kod kuće zateče Subotu Vrlića. Odmah je znao da je bez novaca, mada se ovaj dostojanstveno čuvao da to pokaže. Jovan je bio ljubazan, a Subota ga zasu vestima sa svih strana. Celu godinu je proveo u Budimu i Požunu, pa je u dva navrata odlazio u Beč. Voleo je pričati, a to je i dobro radio. Bio je dobar posmatrač i znatiželjan sagovornik. Ispriča mu je da Bali beg sada u Stambolu i da se ne zna šta će sa njim biti, ali u Budimu veruju da nije zgrešio. Kad sve ispriča Jovanu ipak nešto nije bilo jasno, “Kako to da si preskočio grofa Petrovića i najpre došao ovamo?” Nevoljno odgovori da je kod grofa u nemilosti, “Pravi razlog ne znam ni ja, ali izgleda da sam mu manje laskao nego što je trebalo, pa me je stavio u vodu da se ohladim”. Ja se onda spakovao pa došao kod tebe.

- Ja ti predlažem da kod mene i ostaneš. Ali samo kod mene. Radićeš što i

do sada samo sada ćeš biti moje oči i uši, a ja ću te pošteno nagraditi. Ali znaj ako nešto iscuri iz te tvoje rashlađene glave, gotov si. Ako tako možeš, onda si dobro došao, ako ne bićeš uvek drag gost i ništa više.

Subota je mogao i Jovan tako dobi iskusnog i pametnog čoveka, a Subota jaku zaleđinu i neophodan novac. No ono predosećanje i dalje mu nije dalo mira. Osećao je da se nešto sprema, nešto veliko čemu još nije video ni kraja ni konca.

glava 14.

U RATNOM VRTLOGU

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Prelep sunčani februar mamio je ljude napolje. Temperatura jedva da je bila ispod nule i tek su noći podsećale da je još uvek zima. Jovan je celo vreme bio sa ljudima, tek je nedeljom odlazio u Lipovu u crkvu. Niti je kod koga od plemića odlazio, niti mu je ko od njih dolazio. Trudio se da im ne daje povod ni za mržnju ni za netrpeljivost. Ipak nije od toga mogao biti izuzet.

Sukob je izbio u krčmi, kao što većina srpskih svađa tamo izbija. Jovanovi momci izvukoše deblji kraj, ali Jovan narede da se dugovi ne vraćaju. Nedelju dana kasnije, desi se nešto slično, ali momci su sada bili isprovocirani. Neko je izgleda mislio da mu je našao slabu tačku. Ognjen se ponudi da on “problem reši” pa odabra deseta momaka sa namerom da ih pošalje u Lipovu. U poslednjem trenutku Ljubica ih zaustavi. Nekom svojom ženskom vezom saznala je da druga strana to očekuje pa se tako i pripremila. Nekoliko plemića je dalo svoju pomoć unapred uživajući u porazu Jovanovih ljudi. Stvar se sada iz korena promeni. Onih deset momaka će ići, ali će ih pratiti još trideset najboljih Cvetkovih i Momčilovih bojadžija. Pustiše najpre da onih deset budu napadnuti, pa uleteše u krčmu i napraviše dar mar, da bi na kraju svakom koga su uhvatili udarili po pet po turu i izbacili napolje. Pevajući se vratiše na imanje. Jovan još iste večeri naredi Ognjenu da pripazi a ovaj pojača straže oko imanja i sela.

Tri dana kasnije posle službe u crkvi, pop Jovo zaustavi Jovana rekavši mu da trojica plemića hoće sa njim da razgovaraju. Odmah ih upita za razlog. Najgrlatiji je bio Nikola Sabov, sitni plemić dobre duše. Njega je među ovom trojicom jedino cenio. Optuži Jovana za zlo kojeg su njegovi ljudi učinili, puno razbijenih glava i zuba. Druga dvojica samo su povlađivali i dodavali. Jovan očuta dok ne začutaše, pa ih tek onda podseti kako je bilo. Sabov se nevoljno složi sa njim. Jedan od one dvojice promrlja kroz zube da je doveo svoje ubice. Sabov ga oštro pogleda, a Jovanu iskoči pruga na licu “Nikad ništa nisam tražio od vas, bio sam gospodar samo na svome. Moji ljudi nisu nikog ubili. Lako možete proveriti da li to znaju čuvajući vam zadnjicu od Turaka, a glavu od Mađara. Kad tako govoriš moraš znati šta si rekao i kome”.

Pop Jovo se umeša. Pokuša da izgadi, a Jovan ga umiri. Nije on došao ovde da se kavdži, već da se bogu moli. Pogleda u onu trojicu “Je li sva tri mislite da sam ubica?” Nikola Sabov ustade i stade pored Jovana. Ona dvojica ustadoše i izadoše napolje.

- Vitkoviću i Radiću poruči da među nama nema neprijateljstva, ali ako misle da ima, imaće ga. Sve im je na volju dok me ne dirnu, a onda kako im bog da. A tebi, moja su vrata uvek otvorena.

Kući stiže istovremeno kad i sanke sa pet jahača u njihovoj pratnji. Jovan odmah prepozna svega uvijenog Engleza. Samo su Valopove oči pokazivale

živahnost. Jedva se nekako izvuče i pozdravi. Najзад skide dug gunj sa sebe i uđe u kuću.

- Nisam mogao odbiti tvoj poziv. Svuda sam dobro došao, ali se nekako lepše osećam ovde na slobodi, nego iza aradskih zidina - govorio je Englez.

Ostao je do kraja februara. Sve ga je interesovalo, a najviše Jovanov boravak u Sremu. Čak toliko da ga Jovan jednom upita "Da li bi ti bio moj gost i da nisam ratovao po Sremu?". Odovor je bio diplomatski i neodređen. Jovan je ugađao Valopu, obavljajući usput i svoje poslove. A Englez je radio po nekom svom planu. Svako jutro je ustajao uvek u isto vreme, izlazio napolje u košulji i radio neke vežbe. Za doručak je tražio isto, dva pržena jajeta sa dva parčica slanine, a oko ostala dva obroka je zakerao tek toliko da je "bežao" od svinjskog mesa i pored ubeđivanja da snaga ulazi sa masnoćom. Ljubica je manje više sve radila ćutke, ali je Valopu već drugog dana sve bilo jasno. Nije to rekao Jovanu, ali ovaj shvati da Englezu malo šta može promaći.

Krajem februara stigoše mu dva neobična svata. O jednom nije znao šta da misli, a drugome se iskreno obradova. Prvog dovede Radosav. Oči su mu se smejale, ali je zadržao ozbiljnost. Predstavi ga Jovanu.

- Zove se Bogdan. Poreklom je sa druge strane Save, ali je već duže u Sremu. Bio je tri - četiri meseca sa mnom i dosta mi je pomogao. U sve se razume, ima zlatne ruke, ali je malo naprsit pa ga povremeno treba lupiti po prstima.

Jovanu tek sad ništa nije bilo jasno. I do sada je Radosav primao ljude i dovodio ih, ali nikada ih nije njemu predstavljao. Kroz vreme, on ih je upoznavao i bez toga.

- I šta da radimo sa Bogdanom ?

- Možeš ga koristiti kako hoćeš. Zna prodati i kupiti, pronjuškati i pronaći. Ikonom¹ kakvog samo poželeti možeš...

- Već ima ljudi koji se time bave!

- Ali ovaj je poseban. Možda malo više voli pivo nego što treba, ali to mu ni malo ne smeta da obavlja posao.

Čovek je imao pedesetak godina. Srednje visine, širokih pleća, prosede ravne kose, glatko obrijan, sa malim zvrkom na čelu, delovao je čisto i uredno a otvoreni izraz lica nesumnjivo je govorio da je pametan.

- Dobro, ajde da vidimo šta sa njim ?

- Samo - Radosav zastade i nasmeja se - ima veliku manu. Moraš sklanjati žene od njega, posebno ako su mršavije - nasmeja se grohotom. - Znaš li zašto je ovde. Dok je Velmožević jurio kao besan pas po Sremu, ovaj mu je vodio sve poslove, računajući i one kućne, ženske. Usput je održao lekciju drugom slugi, a

ovaj čim mu se gazda povрати odmah ispriča da mu je napadao ženu. Gospođa videći da bi zlo moglo biti još veće, to priznade, a ovaj posla ljude da ga uhvate. Ovom neko javi šta se dešava, pa iskoči kroz prozor i onako bos pobeže i spasi se. Jeli tako bilo - upita Bogdana.

Ovaj malo pocrveni, ali priznade.

- E ali Bogi ne bi bio vidra da nije uradio onako kako se ne očekuje. Par dana se pritaji na nekom tavanu čekajući izdajicu. Nekako ga uhvati i skрати mu mali prst za kaznu, a on pobeže prema Slankamenu. Tamo pronade mene i evo ga sada ovde.

- A šta bi sa gospođom - upita ga smejući se Jovan.

- A šta bi moglo biti gospodine. Kad se "ono radi" uvek neko nastrada, a sad sam najebao ja.

Nasmejaše se sva trojica.

- Kažeš da znaš svašta raditi. Ajde da vidimo i to čudo. Nego da ne ispadne da ti nisam rekao. Dirneš li i jednu ženu od ljudi ovde, ja lično ću ti odseći jaja. Jeli to jasno. - Bogi vide da je vrag odneo šalu - Nego reci kakvo ti je to ime.

- To su mi skratili od krsnog imena Bogdan. Nekako navikli - pa dodade tiše - a i za to su krive žene. One me tako najviše zovu.

Jovan se veselo nasmeja, a Bogi tako uđe u Jovanov život. Druga pridošlica bio je hilandarac Joakim. Toga suvonjavog neupadljivog monaha doveo je pop Jovo. Hilandarac je stigao u poznu jesen, pa je jedno vreme bio na imanju pokojnog Njagoja u Vlaškoj, onda obišao pravoslavna naselja u Erdelju, a najteži deo zime proveo u Jenopolju. Odatle je stigao do Lipove. Odavde će dalje do Arada i Jakšićevog manastira Hodoš, pa nazad do Temišvara i manastira Sveti Đorđe pa kroz srpska naselja po Banatu do Beograda. Ostade kod Jovana do pred samo večer kad se sa sveštenikom vrati u Lipovu. Jovana je sve interesovalo o Hilandaru, a monah mu je to rado govorio. Što je vreme više proticalo tema se širila, a kaluđer se pokaza izvanrednim sagovornikom. Znanja koja je stekao u Hilandaru i po manastirima rado je prenosio na druge. Čak je i pop Jovo koji je mnogo toga znao, netremice gledao u monaha. Jovan mu pomenu da je bio u Studenici, a kaluđer ga pohvali govoreći mu da su tri velika božja hrama na zemlji: "Studenica, majka srpske zemlje, Hilandar majka srpske duhovnosti i Žiča majka srpske državnosti i crkvene samostalnosti".

Kad pridoše ručku bilo je već kasno. Monah je jeo skromno, tek toliko da utoli glad. Odbi pečenje i tek se malo prihvati kuvane ribe. Kad završi skromni obed, nastaviše razgovor. Jovana je interesovalo jedno praktično pitanje sa kojim se u više navrata susretao.

- Kako postiti kad ratujemo. Puno puta sam ljudima namenio post, ali i

sam vidim da sam onda slabiji.

- Sveti Vasilije veliki je rekao da je “post nama hrišćanima potreban kao nasušni hleb, on je jedini poznati duševni lek”. Time je sve rečeno. On je govorio da svako treba da posti prema svojoj telesnoj snazi, kako se ne bi zadovoljavao onim što je ispod njegovih mogućnosti, niti se usiljavao da dostigne ono što prevazilazi njegovu snagu. Umerena uzdržljivost svagda, potrebna je svakom. Ne zaboravi da je post ujedno i uzdržavanje od grešnih misli i rđavih dela.

- Oče mene interesuju ratnici ?

Kaluđer nije žurio sa odgovorom.

- Potpuno strogo se posti 36 i po dana godišnje. Zapovedni postovi su ukupno 135 dana, ali kad se odbiju subote, nedelje i razrešni dani i ovaj broj je znatno manji. - Gledao je Jovana kako očekuje konkretan odgovor - Znaš i sam da se post može narušiti, ali razrešenje treba da ti da sveštenik - kao da mu čita misli kaluđer pojasni - Kad ti dođe posebno drag gost i u vreme posta, sem srede i petka, post se može prekinuti.

- A šta ako je slava u vreme posta ?

- Slava je svetinja, svuda pa i kod nas u Hilandar. A tako treba da bude i u svakoj domaćinskoj kući. Koja je tvoja slava?

- Petrovdan.

- Tvoja slava je mrsna, ali ima dosta slava koje su posne. Onda se tako i slave. Već su me puno puta pitali, može li sveštenik dati razrešenje posta za taj dan. Šta da odgovorim? Može se slava svečano slaviti i posno. Vi bar ovde možete doći do ribe, rakova i puževa.

Valop ga je sa poštovanjem slušao. Kad ga Jovan na kraju isprati sa bogatim darom, Valop se ne mogaše suzdržati.

- Vi ste čudan čovek gospodine Crnojeviću. Što vas više upoznajem to sve više mislim da ste izuzetni.

U ponedeljak poslednjeg dana februara počne Veliki post. Jovan ujutro popi rakiju, u podne pojede parče hleba, uveče tek čašu vina i to je bilo sve. I ostalih dana je malo jeo mada se Ljubica trudila da mu svakako udovolji. Valop je zato jeo normalno, ali ništa ne zapitkujući svog domaćina. No druge nedelje, čim Jovan stiže iz crkve, Valop se vrati svojoj omiljenoj temi: Srbima. Sad je i Jovan bio raspoložen za razgovor. Tek ih je ponekad prekidao Bogdan koji se već sasvim odomaćio. Narednih dana sunce prigrinja i sneg se počne topiti. Valop predloži da ga Jovan otprati do Arada. Ovaj najpre odbi, ali promeni mišljenje. Još uvek se moglo sankama pa obojica sedoše u njih.

Petrović ih dočeka kao najrođenije. Topio se od ljubaznosti, srećan što ih vidi.

- Mislio sam da će se ekselencija puno ranije vratiti.

Valop odgovori umesto Jovana.

- Nisam smetao, ali svakog gosta za tri dana dosta, kako to vi pametno kažete i ne poštujete. Tako to nisam ni ja poštovao. Uvek sam kao i svi Englezi puno bolji gost nego domaćin. Zato neću odbiti poziv ni ako me iduće godine ponovo pozove.

Jovan mu se lako nakloni. Petrović je bio dobar domaćin kada je to hteo, a sada je hteo. Uveče je bio čak toliko pažljiv da je naredio da se Jovanu spremi riba. On nije postio. Sutradan se pozdravi sa Petrovićem i Valopom i krenu natrag. Uveče je bio u Lipovi. Dani su mu proticali u organizovanju vojske. Tek dvadesetak ljudi će ostati da čuva imanje i selo, a ostali će na put. Jovan se kao nikad do tada spremao da proslavi krsnu slavu - Petrovdan. I do sada je na njegovoj trpezi za taj dan bilo svega, ali sada je hteo da bude drugačije. Kad ga je Radosav upitao zašto sve to, kratko mu je odgovorio "Možda mi je ovo poslednja slava koju slavim u miru". Ipak odluči da popriča sa sveštenikom. Pop Jovo dođe da sveti vodicu četiri dana pre slave. Kad ga htede poškropiti Jovan ga načas zaustavi i zovnu Ljubicu. Tek kad priđe pusti da se obred nastavi. Sveštenik ništa ne reče, ali kad ostadoše sami zameri mu što se sa Ljubicom ne venča, jer koliko on zna nikakve prepreke za to nema. Gundao je da je "Sveti Sava slao svoje najbolje učenike po Srbiji da obavljaju po crkvama venčanje svih onih koji su se po zakonu oženili, ali nisu bili "venčani". A ti mene zaustavljaš i teraš da radim ono što je protiv pravila."

Jovan se tak malo osmehnu. Razumeo je on dobro sveštenika, pa i sam je osećao da tako kako radi nije dobro. Ipak nije hteo ništa da menja. Jovan je tih nekoliko dana do slave bio u nemiru. Obilazio je naokolo, ponekad uzjahivao i spuštao se stazama do Moriša. U kući i dvorištu Bogi je pokazivao sve svoje organizatorske sposobnosti i uživao u opštem metežu. Kad gosti za slavu počese dolaziti sve je bilo na svom mestu. A dolazili su i momci koji su sa Jovanom zarađivali krvavi ratnički hleb. Za sve njih bilo je mesta u prostranom dvorištu, a Ognjen je bio zadužen da niko ne ostane gladan ili žedan. U kući, Jovan diže čašu:

- Hvala vam što ste došli na moj veliki sveti dan, moju krsnu slavu i krsnu slavu svih Crnojevića. Možda je ovo poslednji put do Petrovdan slavim u svom domu, zato neka vam je prosto što ste došli i uveličali je. Koreni su joj u dalekoj prošlosti još do Đurđa Đuraševića, a preko moga oca Nikole, meni je data u sveto nasleđe. Ponosno je slavim, a proslavljam kako mogu i kako je bogu ugodno. Uvek sam je slavio sa mirom u srcu i duši, žudeći kroz sve ove godine da slavsku sveću zapalim na mestu gde sam rođen i odakle sam potekao. Danas više tako ne

mislim. Zahvalan sam bogu što me je poslao u ove krajeve i dao mi priliku da ovde u svom domu slavim svoju slavu. - Poče paliti veliku slavsku sveću - Neka ova sveća gori dok je Crnojevića, jer preko nje, žita i vina, postajemo jedno i zajedno preci i potomci, živi i mrtvi, u Hristu Isusu.

Svi se pomoliše bogu, pa Ljubica iznese slavski kolač. Kad se rakija ponovo nasu, Radosav prvi ustade, a svi gosti za njim.

- Ja zdravicu znam dići, znam danas domaćinu i svima vama zaželiti dug život i dobro zdravlje, ali pričati puno nisam naučio, pa mi nećete ni zameriti. Popijmo za gospodara Crnojevića, za njegovo zdravlje, razbor i hrabrost, jer smo naše glave i glave srpskog naroda stavili u njegove ruke. Živ mi bio i bog te veselio.

Zdravice su se ređale, neka kraća neka duža, a sve za dobro zdravlje i berićet, za sreću i veselje, za zdravlje ukućana i napredak kuće. Sutradan Jovan sazva svoje najviđenije ljude.

- Počinje još jedna godina. Svake godine smo se nekako u ovo vreme slave našli i popričali, da bi vi i ja bili sigurni kako ćemo dalje. Tako vam je i sada. Dogovaramo se do naredne godine pa ko je samnom, neka zna da je to od danas pa za godinu dana. Vi znate šta vam ja mogu dati, rat i krv. Ako bog dana, ove godine neće biti ni jednog ni drugog, mada se u ovim čudnim vremenima ništa ne zna. Svi vi koji ste ovde, dobićete onoliko koliko je pravedno, svako prema onom kako ja mislim. Vi ćete među ljude i dogovarati se sa njima. Recite im da ko hoće da odstupi može odmah i nemojte toga kinjiti i proganjati, no ga pustite da ode kao što je došao. A najpre se sami odlučite.

Dva minuta kasnije, svi naglas rekoše šta misle. Niti je odstupio ko od njih, niti od njihovih ljudi. Onda im reče da je dobio pismo od Tomoria u kojem mu kaže da su krdžalijske već počele prelaziti Savu radi pljačke i traži pomoć. Drugo pismo je bilo od Radiča Božića u kojem mu poručuje da dođe do Slankamena, a najveći problemima su izbeglice koje mora nekud smestiti. Istog dana uveče stiže iz Sebeša Subota Vrlić noseći Jovanu 200 dukata i poruku od Zapolje da svakako krene u pomoć Božiću. Jovan nije morao ništa pitati Radosava, znao je da je ovaj spreman da krene u Srem. Odluči da zajedno idu do Slankamena pa će se Radosav sa sto ljudi odvojiti i otići u Srem, a Jovan će sa isto toliko pomoći Radiču. A ako već ima toliko izbeglica kao što Radič piše, deo najsposobnijih treba poslati do Krivaje i tu im dati da nešto sagrađe, a pomoći ih u stoci. Lakše će im biti nego u Sremu. Njih će štititi Momčilo svo vreme dok se Jovan ne povрати. A Cvetko će sa Jovanom.

Već sutradan Jovan na čelu 200 konjanika pojaha prema jugu, a odasla poruku Momčilu da se nekako javi Tomoriu i da i on pređe u Srem. Tri dana im je

trebalo da stignu u visinu Surduka, ali ih vodič povede niže niz Dunav. Odmoriše se pre nego što predoše u Srem uz pomoć šajkaša. Po silnoj grmljavini projahaše donjim Sremom a da nigde ne naiđoše na Turke. Zaustaviše se u razrušenoj kuli i tu ih u zoru pronađe Radič Božić.

- Zlo je. Veliko zlo. Ferhat beg je upao u Srem sa 15.000 ljudi i nikom života ne misli ostaviti. Pali, pljačka i uništava. Sve tera ispred sebe, narod u roblje, a stoku i sve što vredi preko u Smederevo. Tomori je na Dunavu, ali ni on sam ne može udariti. Čekamo pomoć iz Mađarske ali se bojim ako brzo ne dođe biće dockan. Ovakvog zuluma do sada nije bilo.

Ferhat beg se vratio iz Stambola umesto Bali bega, ali sa novom titulom paše. Sad je mogao sam odlučivati kako mu se prohte, a po zverstvima je i do sada bio poznat, kamen na kamenu u Sremu neće ostaviti. Ono što u roblje ne vodi, to odmah ubija. Čak je sa sobom poveo i odred Bali begovih delija, pa mu se ni prići ne može. Radič mu objasni da sada pljačkaju po gori i prema Slavoniji, ali ni ostalo neće biti pošteđeno.

Ferhat paša je u to vreme prešao Savu nešto zapadnije, a lađe je ostavio uz obalu sa jakim obezbeđenjem. Kako koja kolona roblja ili robe naiđe, tako su je lađe prevozile preko, pa se ponovo vraćale čekajući na vojsku. Dvojica ljudi se pogledaše, obojica sa istim mislima. Treba udariti po lađama i zaštititi, pa šta bude. Izračunaše da sve ukupno ima oko hiljadu ljudi od kojih svi nisu vični oružju. Tek koji minut kasnije, Radič i Jovan otposlaše uhode da dobro izvide stvar.

Brzo su saznali ono što ih interesuje. Kad Turci sa jednom kolonom krenuše ka reci, podeliše se. Jovan će voditi napad s kopna, a Radič će na šajke. Turske izvidnice na vreme primetiše veliku grupu konjanika, pa iznenađenje i pored toga što je bilo rano jutro, propade. Jovan ipak ne zaustavi napad. Turci su bili spremni. U celom logoru možda je bilo stotinak konjanika, ostalo su bili pešaci naoružani kopljima i sabljama. No Jovan sad nije imao izbora. Ako je hteo odvući pažnju sa šajkaša morao je ovako. Turci su bili dobri i mada je Jovanova konjica bila vešta i spretna, pokazala se kao tvrd orah. Ferhat paša je znao koga ostavlja u zaštitnici, jer se redovi odbrane tek malo poviše, pa zapovednik uvede u rezervu i ljude sa brodova. Tako stvoriše neprobojan štit od kojeg se konjica počela odbijati. Svi koji su uskočili u njihov prostor lako su bili svučeni sa konja i probodeni. Pucnji iz topova sa Radičevih šajki donesoše olakšanje. Koristeći zbunjenost preskočiše barikade i sada je to već bio ravnopravan okršaj. Turski brodari pokušali su dočepati svojih brodova, ali za to je već bilo kasno. Šajkaši su ubistveno dobro radili svoj posao. Čim shvatiše da su izgubili počelo povlačenje, pa na kraju bežanje. Najmanje ih jurnu u reku, ostali spas potražiše uz obalu

sakrivajući se u šipražju, ili bežeći prema vrbaku. Deo ih Jovan okruži pa ti Turci tu pored Save, završiše svoj ratni pohod. Stotinak Srba je takođe bilo izbačeno iz borbe, što mrtvih što teže ranjenih. Jovan od besa stegnu usne.

- Idemo na kolonu - bio je odlučan. Radič predloži da ih čekaju, ali Jovan je bio ubeđen da su Turci na zvuk topova odmah poslali izvidnicu napred i sada već znaju da nemaju kuda ići. - Jaši ! - dreknu Jovan i ljudi zajahaše konje.

Pratioci kolone su znali šta se desilo. Jovan primeti da ih je manje nego njih, pa ipak Turci se razviše u borbeni poredak. Bili su spremni za borbu, svesni da milosti nema ni na jednoj strani. Pobeći, značilo je ići pred Ferhat pašu i izložiti se njegovom besu, a možda se ipak ovi kauri mogu pobediti. Besan zbog smrti svojih ljudi, još uvek krvav od okršaja na reci, Jovan silovito natera konja u centar turske horde praćen Tomom Sukurom i njegovim momcima. Ništa u toj borbi nije bilo viteški jer sem mržnje i silnog besa ni jednog drugog osećanja nije bilo. Nakon pola sata bitka je bila gotova, a polovina Turaka jezdila je negonjena prema Ferhat paši tražeći spas.

Jovan je polako dolazio sebi. Mučno mu je bilo gledati u mladi svet vezan jedan za drugog i namenjen ko zna kojem turskom saraju ili haremu. Brzo odrešiše sve, pa svi zajedno krenuše do Save.

- Ovde će nas tražiti - bio je siguran Radič Božić - Moramo se što pre skloniti i uspostaviti vezu sa Tomorijem. Šta sa njima da radimo - pitao je gledajući oko sebe.

Odlučiše da sve koji nisu za borbu prevezu preko, neka se sklanjaju kako znaju i umeju dok šajke ponovo ne dođu po njih, a ako šajki ne bude, znači da nema ni šajkaša. Dogovoriše se da krenu uzvodno. Sve turske, sem dve koje su se šajkašima dopale, odvučene su na sred reke i potopljene. Jovan i Radič se dogovoriše gde će se naći pa se Jovan zaputi kroz šumu, a nekoliko ljudi posla do Tomorija.

- Nikada Turci neće u ove šume. - Jovan mu potvrdi glavom, ali je hteo još napred. Konačno izvidnica javi da su našli put koji vodi do reke. Šajkaš koji je jahao pored njega potvrdi da je to put na kojeg je Radič mislio. Za pola sata bili su na reci i na zgodnom mestu se ulogoriše. Pred zoru, stiže Radič Božić sa šajkama. Šajkaši su bili dobre volje. Nakon napornog veslanja, raspoloženje im se popravljalo iz sata u sat. Posebno kad Božić reče Jovanu da je među svakovrsnom robom koja je vožena bilo i mnogo vina. Šajkaši su ga usput dobro isprobali. Jovan naredi pa se vino podeli i njegovim ljudima. Zaplenjenim dukatima Radič odluči da plate ljude jer je veliko pitanje kako to uraditi kasnije. Radič se po malo plašio Tomorieve reakcije ali kad vide nehajni Jovanov pogled, prođe ga zabrinutost. Najpre se kod ljudi pojavi neverica a onda oduševljenje. Tek

onda bolje pregledaše ranjenike. Božić je imao i za njih rešenje. Pola dana ispred njih uticala je mala reka Bosut, a uzvodno uz nju, dovoljno daleko od znatiželjnih pogleda, veliko napušteno imanje pružalo je puno bolju zaštitu nego sama šuma. Ljudi će bar imati krov nad glavom. Jedino se mora sa njima poslati omanji odred da ih čuva od skitnica i sitnih bednika koji su možda tamo potražili spas.

Prva Cvetkova patrola vratila se tek sutradan oko podne. Turci su daleko, a mnogo ih je. Ima ih na sve strane i mogu se tući grupa po grupa. Verovatno da je negde glavnina, ali je oni nisu mogli primetiti. U jednom trenutku imali su i trku, ali se Turci nisu usudili ući u šumu, pa su se bezbedno sklonili. Što su duže čekali na Tomoria to je nestrpljenje postajalo sve veće, da bi na kraju preraslo u nervozu u kojoj je nedostajala tek iskrica da bukne požar. Zapovednici su čeličnom pesnicom umirivali prenerвозne, istovremeno pazeći da taj žar i želja za bitkom ostanu. Tek petog dana vratiše se oni koji su išli kod Tomorija. Opisali su gde se Turci nalaze i kuda idu. Tomori naređuje da se sutra naveče spoje sa vojskom koju sa severa dovodi Erne Fekete. Njegov čovek će dalje doneti zapovesti. U rano popodne prođoše popaljeno selo. Sve što su uhvatili Turci su pobili po kratkom postupku. Korakom su prolazili kroz selo gledajući sve strahote i bezumlje rata kojeg zapravo nije ni bilo. Namerno je ljude vodio kroz popaljeno selo, pored leševa koji su ležali pored kuća. Nije se čula ni jedna reč, samo je želja za osvetom rasla. Ne mnogo kasnije bili su na odredištu, a mađarska konjica stiže u prvi mrak. Bilo ih je oko hiljadu i na prvi pogled se videlo da se radi o dobrim borcima. U međuvremenu je do njih stigla i mala grupa sa Tomorijevim ljudima i naređenjima za sutradan. Treba da čekaju pojačanje koje će dovesti jedan od Morovih kapetana. Trebalo bi da ima oko 500 ljudi. Erne Fekete je bio razložen i razuman. Iskusan i oproban u mnogim bojevima, već je imao prilike da se susretne sa sultanovom konjicom u Sremu i kako sam reče ni on ni njegovi ljudi nisu se loše pokazali. No zato je cenio spahije i njihove džebelije jer su ratnički posao dobro znali. Mislio je da ništa ne treba čekati već udarati na izdvojene turske grupe koje su krenule u pljačku, pa se povući i sačekati novu priliku. Ujutro, Tomorijevi ljudi primetno nervozni, zahtevali su da se po svaku cenu sačekaju Morovi i da se tek onda kreće. Oko podne Cvetko je imao vest. Erne Fekete se složi pre no što mu je Jovan sve do kraja rekao i hrišćanska vojska krenu ka novom cilju.

Turci su zašli po obodu Gore i vinogradima, pljačkajući velika imanja i bogata sela. Upadali su munjevito, opkoljavali pa hvatali mlađe za roblje, a starije odmah ubijali. Za izbeglim nisu slali nikakve potere. Ko bi se uspeo izvući iz kruga, taj se i spasao. Sve što su nalazili Turci su tovarili na kola i negde nosili. Ni u jednoj ih grupi nije bilo manje od tristo i to je izgleda Ferhat paša izričito

zahtevao, kako bi mu gubici bili što manji. On sam, okružen delijama, napredovao je polako, ali stalno kontrolišući kako deluju izdvojene grupe i koliki je plen. Sa jednom od takvih grupa hrišćanska konjica se sudari skoro slučajno. Tek su bili zapalili selo kad konjica upade među njih. Jedva tridesetak Turaka spase se begom prema glavnom logoru. Poslaše patrole u pravcu iz kojeg je trebala naići Morova konjica, a oni se povukoše višlje u planinu, spremni da po potrebi odmah uđu u boj. Uveče konačno stiže obećanih petsto Morovih ljudi.

Tek sutradan uspostaviše kontakt sa Tomorijem. Komandant južne Ugarske se spremao za odlučan juriš i svaki čovek mu je trebao. Objasniše da treba udariti u vinogradima² gde je glavni turski logor. Jovanovi konjanici moraju prići bliže pa kada se začuju ratne trube, ne treba časiti ni časa, već upasti i udariti s leđa i po boku. Tomori će voditi glavninu od 5.000 ljudi i on će udariti prvi. Odmah za njim, grupa od 3.000 ratnika iz donje Bačke i Jovanova grupa koja je brojala više od 1.500 ljudi. Od brzine i hitrine Jovanove grupe zavisi da li će Turci biti iznenađeni ili ne. A ceo napad će biti u predvečerje. Jovan se sa Mađarom dogovori za nekoliko sekundi ko će i kako voditi.

Bitka u vinogradima za Turke je bila i nije bila iznenađenje. Oni su očekivali Tomorija i zato je Ferhat paša kraj sebe uvek držao četiri - pet hiljada ljudi spremnih da se odmah late oružja. Bio je siguran da je jači pa se nije previše opterećivao hrišćanskom vojskom. Mnogo mu je bilo važnije kontrolisati sve akcije spahija i njihovih dželebija. Jedina efikasna kontrola mogla je biti na Savi kod prevoženja. Zato mu je vest da su šajke potopljene, bio istinski šok i to mu se ni u jedne planove nije uklapalo. Šajke i zaštitnica trebali su ostati neprimetni i ni po čemu ne izazivati okolinu jer su imali svoj važan posao. Nije ga previše zabrinjavalo kako će na drugu stranu već više da vest o potopljenim šajkama ne stigne do Stambola. Pa i to se može pravdati ako plen bude onakav kakvog je on očekivao. Nije puno razmišljao to popodne dok je omamljujuća jara pritiskala zemlju i uspavljivala ljude. Nije im to branio jer su mnogo pre zore svi bili na nogama čekajući da kauri udare kao što su uvek radili.

Zato je Tomorijev upad bio neočekivan i iznenađan. No za kratko vreme Turci su bili spremni za borbu, a delije postavljene oko pašinog šatora delovali su neprobojno. Jedva da je ratna truba utihnula kad iz vinograda jurnu drugi deo mađarske konjice, terajući pašine ljude da se delimično okrenu ka njima i prime udar. Bitka se odavno vodila kad u nju uđu Jovan i Erne Fekete. Obojica krenuše ka pašinom čadoru, ali se delije isprečiše, vešto kružeći ali i uzmičući tek toliko da otupe snagu prvog udara. I oni su čekali da se povrate trupe koje su tog dana bile u pljački. Jovanovi ljudi borili su se onako kako je dogovoreno, držeći se grupe. Na drugoj strani, sedokosi Tomori, nije davao priliku za predah ni svojim

ljudima ni Turcima. Čim bi njegova vojska pojačala pritisak, Jovanovi ljudi su se lakše probijali nemilosrdno koseći ispred sebe. U jednom trenutku se spoji sva hrišćanska vojska, ali se odmah i razdvoji, svaka tražeći svoj cilj u buljucima turskih ratnika. Otpor je lagano popuštao, ali su Turci još uvek očekivali pojačanja. No kako ne stiže, sve ih je više bivalo na zemlji, a u jednom trenu kao da se nešto uskomeša oko čadora, i kolona od dvesto konjanika pojuri prema reci. Suviše su svi bili zauzeti da bi krenuli za njima, nego nastaviše seći dalje. Isto onako kako su jednodušno ušli u bitku, Turci se počеше povlačiti. Čuo se samo Tomorijev piskutav glas kako izdaje komandu da se goni. Ne čekajući više nikakva naređenja, Jovan naglo povuče svoju konjicu i ona nadade za Turcima. Sumrak se već hvatao ali ih to ne zaustavi u gonjenju. Već u mrak izbiše na reku i odmah stupiše u borbu. Oni koji nisu prešli preko, pružiše žestok otpor boreći se za život, ali bilo ih je suviše malo da bi mogli odložiti neminovno. Tek kad i poslednji Turčin nestade sa vidika, Jovan naredi odmor. Ljudi su imali tek toliko snage da se operu i pruže po zemlji. Neki zaspashe onog trenutka kad su dodirnuli zemlju.

Ujutro s prvim zracima sunca krenuše nazad prema bojištu. Jovan tek sada uoči da među svojim ima i dosta ljudi Ernea Fekete. Naredi da se sa njima podeli hrana. Nisu se još ni zgrejali kad moraše ući u okršaj sa jednom grupom. Srećom bila je mala i pretrpana kojekakvom robom. Ni ovde Turci nisu imali nikakvu šansu, samo što sada odbegle nisu gonili. Oko podne stigoše do Tomorija. Tek se pozdraviše jer za više nije bilo vremena. Tomori je hteo da se situacija iskoristi do kraja i da se poseče sve ono što je hodilo po Sremu. Samo ne treba se rasturati jer turske grupe su i dalje bile veoma opasne. Jovan krenu na istok, a Tomori obroncima Gore na zapad. Sem dve male grupe koje se razbežaše kad ih ugledaše, Jovan nije naišao na bilo kakav otpor. Predveče u skrovitoj dolini dade ljudima odmor, a hrana oteta od Turaka dobro im dođe da se okrepe. Sutradan su patrolirali a da Turke nisu sreli. Drugi su imali borbi posebno Tomori koji je jednu grupu jurio do polovine Save. Sada se vatre slobodno upališe osvetljavajući okolinu. Tomori je računao da su gubici hrišćanske vojske sa ranjenicima oko 3.000 ljudi a Turci su imali gubitke od skoro 8.000 ljudi, plus oni koji su bili dostignuti ili uništeni u direktnom sudaru.

Jovan pogledom potraži Tomorija i vide ga gde sjahuje sa konja. Tomoriju su ruke drhtale od silnog umora, ali sjaj u očima sve je govorio. Kad Jovan sjaha, teško ustade i pozdravi ga. “Nikad se ovako veličanstveno nisam osećao” prozbori Tomori promuklim glasom. Biskup je bio iscrpljen ali srećan. “Sa vama Srbima mogu i na samog sultana udariti”. Njegovi ljudi ga oslobodiše oklopa, pa peške vodeći konje za sobom, odšetaše od mesta bitke.

- Jesi li zadovoljan - pitao je biskup ratnik. Kad Jovan klimnu glavom, biskup mu u oku primeti onu silnu tugu koja je mogla biti samo žal za poginulim. Nije ga pitao koliko je ljudi izgubio, jer nekad i smrt samo jednog može biti ravna tragedije desetine drugih.- Sutra patroliraj uz Savu i seci sve što uhvatiš. Sad nam je prilika da im sasečemo krila. Ja ću po srednjem Sremu i prema Slavoniji raditi isto to.

Tri dana je Jovanova vojska krstarila širokim pojasom sve do Zemuna, presrećući one koji su se provukli kroz Tomorijeve "rešetke" ili su zakasnili da se priključe onima koji su prvi pobegli. Otpor je uglavnom bio slab, jer su se Turci rađe odlučivali za beg. Isto kao što im prvog dana nije davao ni najmanju šansu, sada je naredio svojim ljudima da obustave gonjenje za onima koji su raštrkani bežali po vrbacima, ili sa konjem uskakali u Savu.

U retko naseljenom Zemunu, Turaka uopšte nije bilo. Bio je neko drugi, dubrovčanin Miho Bučinić, mutikaša kakav se retko rađa. Došao je da izvidi i da refereše dvema stranama, dubrovčanima i gotovo sigurno kralju Ferdinandu. Raspitivao se od Jovana o svim detaljima bitke, tražeći opise, a posebno je hteo čuti sve o Tomoriju. Praveći se da ne zna zašto je sve to, Jovan mu detaljno ispriča istinu, ne skrivajući ni sitne kao što je ona da su šajkaši konačno dobili platu. Prećuta samo da su plaćeni i njegovi ljudi. No i on je imao poruku pa Bučinić prihvati da je prenese Ivanu Crijeviću. A poruka je glasila da se karavani klone Ugarske jer u njoj nije sigurno ni za ljude a kamoli za robu.

Nakon pet dana, bitka za Srem bila je konačno dobijena. Tomori okupi u Irigu sve srpske plemiće. Bio je jasan.

- Vaše je da branite Srem od bandi. Mi smo vam pokazali kako se to radi i više ovamo velika sila sem sultanove, neće doći. Vi je od tih malih bandi sačuvajte, a sultan je moja briga. Svi znate da me je kralj ovlastio da upravljam južnom Ugarskom kako mislim da je najpametnije. To ću i raditi. Zato očekujte nagradu ako budemo pobeđivali, ali i kaznu ako nas budu tukli. Pazite se ljudi, vlastelo Srpska, ovo je vaša zemlja i vi je morate braniti od svakog ko na nju sa mačem kroči.

Nazdraviše u slavu velike pobede. Još iste večeri Tomori posla polovinu svojih ljudi u Bačku, a on sa polovinom osta još nekoliko dana u Sremu. Uskoro će i on za prvom grupom. Jovan se pozdravi sa biskupom, ostavi ranjenike kod Dolića i krenu prema Petervaradu. Tek tamo se opusti. Ostade nekoliko dana najviše zbog ranjenika koji su pošli sa njim. Odluči da Radosava ostavi u Sremu do zime, a on se spremao na put do Segedina. Već je hteo da krene kad ga Radič Božić zamoli da mu nešto učini, da ide preko Svetog Đorđa.

- Javili su mi da neka banda ugnjetava selo. Tamo sam ostavio tek desetak

ratnika da čuvaju imanje, a oni ili su mrtvi ili im ništa ne mogu. Čak su i u manastir upali. Treba ih pobiti.

Jovan se posavetova sa svojim ljudima. Ognjena posla da sa trideset ljudi prođe po Bačkoj, najpre da nađe Momčila, a onda da sa njim potera što više stoke ka Lipovi. Šajkaši ih prenesoše preko Dunava i još istog dana stigoše do Titela. Kroz užarenu banatsku ravnici jahali su dok sunce ne bi pripeklo, onda su se zaustavljali pa predveče nastavljali dalje. Tako su putovali nekoliko dana. Četvrtog dana uđoše u selo Sent Đurđe, a nešto kasnije i u manastir. Dva momka odmah odoše do Radičevog imanja da obaveste njegove ljude da su stigli.

Iguman Teodosije se obradova kad ču kojim povodom su došli i ispriča Jovanu za bande koje su se namnožile u ovom kraju. Sve su to otpadnici koji ne veruju u boga i ništa im nije sveto. Iguman se prihvati da pronade u selu ljude koji više znaju, a pomoće i Radičevi ljudi. Narednih nekoliko dana Jovan je slušao i pamtio. Celo vreme ljudi su mu bili u manastiru jer se plašio uhoda iz sela. Na kraju posla patrole da pročešljaju okolinu. Dva dana su obilazili, ali ništa sumnjivo nisu primetili. Jovan je već pomišljao da odustane kad mu dojaviše sa Božičevog imanja da su primetili neke konjanike tamo gde napajaju stoku. Jovan je zapazio pojilo, pa naredi da stoku teraju tamo i sutradan, ali što bliže šumi u kojoj se on može sakriti sa svojim ljudima. Sa prvim svetlom izjahaše iz manastira i zauzeše busiju.

Oko podne odjeknu pucanj iz Božičevog dvorišta. Razbojnici kao da su to čekali. Jedna grupa slobodno krenu da zaobiđe stoku kraj šumarka. Bilo ih je desetak. Kad se približiše dovoljno blizu, Jovanovi momci ih bez puno problema savladaše. U punom galopu odjuriše ka glavnini. Tamo je bilo dvadesetak ljudi. Pokaza Cvetku da ide na njih, a on sa jednom grupom okrenu prema Radičevom dvoru. I tamo je bila grupa razbojnika koja je blokirala kapiju i ljude na imanju a ostali su trebali da pljačkaju. Čim primetiše Jovana, izjahaše i Radičevi ljudi. Ceo posao je bio završen za kratko vreme. Odmah prikupiše sve zarobljenike. Bilo je dosta ranjenih, a od Jovanovih ljudi niko ozbiljnije. Božičevi ljudi dobiše razbojnike na raspolaganje a oni produžiše ka Lipovi.

Do kraja te godine Subota obiđe Zapolju i duboko u Erdelju pronade prave Srbe za koje niko nije znao. Jovana mesto nije dugo držalo pa sa malom pratnjom krenu u Jenovu. Hteo je da se vidi sa nekoliko ljudi, ali i da čuje šta misle crkveni oci. Nije se razočarao. Razgovarao je sa ljudima koji su mislili o svom narodu i u njegovu koristi bili spremni da se odreknu svih privatnih interesa. Možda nisu bili ekonomski veliki, ali je njihov uticaj na narod bio neosporan. Glas o Jovanu odavno je stigao u Jenopolj³, a čestiti pop Jovo je preko svojih veza tome dosta doprineo. Jovan se smesti kod trgovca Petra Rajića

sa kojim se već susretao, ali nikada njihovi odnosi nisu bili posebni. Sada trgovac nije hteo ni da čuje da Jovan ostane u svratištu već ga prosto natera da se smesti kod njega.

Sutradan u njegovoj pratnji poseti jenopoljskog episkopa. Stolovao je u velikoj prostranoj zgradi neposredno pored Saborne crkve. Sa njim je u Dvoru bio i sveštenik Sava, protojerej, u godinama kao i pop Jova, glavna njegova veza sa episkopom. Unutra u toploj prostoriji, sa ikonama po zidovima i jednim zidom skroz prekrivenim ormanom za knjiga, episkop je ipak bio toplo obučen. Godine su činile svoje. Zato je bilo vidljivo da je svešteniku bilo toplo, ali nije ni pomišljao da se na to požali. Na licu vladike Mateja živahno su igrala dva bistra oka, a Jovan se uskoro uveri da su mu i misli takve.

Dobro zagleda Jovana, koga Petar predstavi kao velikog Srbina.

- Ti si dakle taj zbog koga Mađari nemirno spavaju, a čujem da te se i Turci plaše kao nečastivog. Nešto pričaju da nisi omiljen ni kod srpske gospode. Jedino te narod hoće.

- Ne znam preosvećeni da li je to baš tako. Narod svašta priča. Kad nema više careva i kraljeva, onda od nas malih i nevažnih pravi junake puno veće nego što smo i nego što ćemo ikada biti.

Episkop ga pomirljivo umiri rukom.

- Ako tako o tebi pričaju monasi i sveštena lica, nisi ti onda ni tako mali ni tako nevažan - vladika ga je gledao ljubopitljivo. - Monah Makarije mi je odavno skrenuo pažnju na tebe i samo zbog obaveza koje već polako prevazilaze moje snage, nisam do sada bio u prilici da te vidim. A eto sad tvoja želja da dođeš ovamo kao da je uslišila moju. Pričaju da si bogobojažljiv i iskreno odan našoj crkvi. - Ne čekajući potvrdu, episkop nastavi - Još su rekli da si nagao, ali pravedan i da za sobom možeš povesti narod, a od sveštenstva znam da si uvek znao pomoći crkvu.

Jovan je ćutao dok je vladika pobrajaao. Kad završi upita ga za stanje među narodom i kako su zimu prezimili. Jovan je znao da vladika sve to dobro zna. Njemu su sveštenici iz Arada, Temišvara i Lipove redovno podnosili izveštaje. Ispriča mu sve poput onog sinoć, otvoreno govoreći šta misli, ali namerno izostavljajući priču o Novoj Srbiji.

Vladika je lagano dobovao prstima po stolu. Još nije bio spreman za nikakve radikalne poteze kojim bi neminovno izložio narod mržnji Mađara, a verovatno podelio vlastelu na veliku i malu, onu koja je za promene i ona koja to nije. Jovan bi se zaprepastio da je znao koliko toga episkop zna. Raznim putevima do njega su dopirale vesti, koje su možda potvrđivale sve ono što mu je mladi čovek pričao. Oprezan kao i uvek, episkop je morao da razmišlja dalje od njega.

Nije bio za bunu i nagle promene plašeci se pre svega velikih ljudskih žrtava. Vladika je znao šta mladi Crnojević hoće a on za to nije bio. To mu i reče.

- Vreme je sveti oče da se nešto promeni. Sve ispod Segedina je prazno a kraj oko Bečkereka i onako već odavno zovu Mala Rascia. Ima dovoljno naroda da tražimo i dobijemo. Mi ćemo se ovako i onako boriti, pa zašto onda ne uzeti ono što se može, a da nikakav greh ne bi napravili.

- Uvek je greh otimati tuđe.

- Oteli su ga nekom i oni.

- Ako su oni bili neljudi, mi ne moramo. Za sada neka bude ovako. Svoj blagoslov neću dati za nikakvu bunu. Ne mogu terati narod glavom na sablju, ne mogu opustiti sela i unesrećiti sve za parče pustare koja ni Mađarima ne valja. A ako ti i drugi poput tebe na miran način sagradite i dobijete, imaćete moj blagoslov. Bog mi je svedok da ništa više ne želim nego da se srpski hramovi grade ovom zemljom, da se narod množi i raste. A sa sabljom u ruci uvek ćemo ostajati bez onih najboljih. - Episkop Matej je govorio glasom razuma. Neka traže i zahtevaju svoja prava, sada ili u neko drugo vreme. On će sve to podržati, ali nikad neće biti za rat sa susedima jer rat nikom dobra nije doneo. Odlazeći iz Dvora nije bio razočaran. Vladika ga pozva da drugi put kada bude u Jenopolju, sam dođe do njega i da će uvek gledati da za njega nađe dovoljno vremena da ga može saslušati.

Petar Rajić se svim silama trudio da Jovana zadrži što duže u Jenovi. Za sutra je prihvatio poziv najvećeg jenovskog gazde Ostoje Gvozdanovića da ga posete. Jovan nije voleo da ga vodaju kao mečku na lancu, ali nije mu mogao odbiti. Preci gazda Ostoje Gvozdanovića bili su među prvima koji su stigli u Jenovu. Još je njegov deda zasnovao ovde imanje a doselili su se odnekud iz Bosne, iz okoline Zvornika. Imao je silna stada stoke i puno uposlenih ljudi. Već i spolja mu je kuća pokazivala bogatstvo i moć. Petar mu reče da je bio najveći donator crkve i da je u više navrata davao velike svote novca.

Na prvi pogled, podgojeni zemljoposjednik mu se nije dopao. Nije ih sačekao na pragu, pa im je već time pokazao da nisu gosti prvog reda. U velikom golemom salonu, ustade da ih pozdravi, ali se trudio da pravi što manje koraka. Teatralno pozdravi velikog srpskog junaka Jovana i izjavi čast što je u njegovoj kući. Jovan ne razumede dobro kome je čast, kući što je on došao ili njemu. Posadi ih za sto pa pozvoni na malo zvonce i dvoje sluga udoše na vrata. Stiže posluženje rakija i vino. Razmetljivi domaćin nije stajao. Skakutao je sa teme na temu, a u svakoj priči je bio on i njegova genijalnost. Jovan se upita zašto su oni uopšte došli kad jedva da su po koju progovorili. U toj bujici reči, Jovan razluči ponešto od onog što je domaćin pričao. Gvozdanović je pričao o tome da se treba širiti i jačati,

graditi crkve i episkopske dvorove i da je to jedini put srpskog naroda. A ako narodu bude dobro, biće i svima “nama”. Jovana to podseti na sopstveno mišljenje, možda ne baš istovetno, ali suština je bila ista. Bila je to omiljena tema njegovog domaćina.

- ... Nemamo mi drugi izlaz nego da uzmemo sve što možemo. Ja mislim što i naš vladika. Bolje nam ne treba, ali gde god se srpska kuća može podići neka se diže. Svaku desetku ja ću im napraviti. Ni do sada nisam žalio dukata, pa neću ni u buduću. Ostaviću mome sinu duplo od onog što je meni ostavio moj otac, a on je meni duplo ostavio od onog što je stvorio deda. Ostalo ću dati narodu i za narodno dobro.

Ovo poslednje naglasi, pa odmah krenu dalje. Jovan nije mogao da za to dobije potvrdu od Petra, ali mu je bilo sumnjivo da ovakav čovek može tako da razmišlja.

- Vidićeš moja sela. Nisu ona moja, ali ih ja tako zovem. Svi imaju hleba i mesa, žita i mleka. Imaju gde raditi i šta raditi. Ništa nije sramota ako je čestito. Čitava sela sam uposlio oko stoke, a treba ih upola manje. Pa sad i oni mole boga da prodam stoku jer znaju da će i njima biti bolje. Više paze svaku ovcu nego ja i to ne zato što ih teram na to. Treba se stalno širiti, a to ne mogu veliki plemići puni dukata, mržnje i zavisti, to mogu takvi kao ti i tebi slični. Ratnici nam trebaju da bi branili i odbranili, a ne da bi napadali.

Pa ispriča priču o nekom Nikoliću tu iz okoline Jenove, koji je kad su gradili episkopski dvor dao 50 dukata, a da bi dobio neku jadnu plemićku titulu platio je 14 puta više.

- Pa gde je tu pamet. Plaća nešto što ne može ni popiti ni pojesti, što nikome sreće neće doneti, pa ni njemu samom. Sad će hteti da bude baron, pa grof, pa vrag će ga znati šta još, valjda vojvoda... A šta bi ti hteo biti, možda despot?

Toliko naglo učuta, da je gostima trebalo vremena da shvate da više ne govori. Nagnut, malo povijen unapred gledao je u Jovana.

- Ne znam zašto despot ! Tu titulu odavno više pravi ne nose, a pitanje je da li će je više ikad nositi. Za vernost i sposobnost dao ju je vizantijski car, danas je dodeljuje mađarski kralj, ako se seti. A zašto je daje ovako kao sada, to valjda znaju oni koji ga okružuju. Čuo sam za tebe, pa sam zbog toga umolio poštovanog Rajića da me posetite. Prvi put te je pomenuo moj dragi bečuleteš ember⁵ gazda Ištvan, a posle već više njih. Tako sam o tebi slušao kao o trgovcu i kao ratniku. Pa sad ne znam da li si jedno ili drugo.

Glas mu je bio miran, a oči radoznale. Napadni ton kojim ih je “punio” sat vremena nestao je.

- Ratnik sam za srpska i svoja prava. Trgovac, jer moram to biti. A trgujem tamo gde se isto mora biti ratnik. Pa sam onda tako uvek jedno i drugo.

- Misliš li ti da će nas Turci napasti ?

Jovan sa ubeđenjem klimnu glavom. Ostoja Gvozdanović se zamisli. Vagao je ono što je on znao i šta mu je Crnojević predlagao. Lasno bi on izdržao nekoliko godina bez prihoda od stoke, ali postojali su rizici.

- Ako do napada uz božju pomoć ne dođe, ja ću ti pomoći da je oteraš tamo gde ima najbolju cenu, a taj kraj malo ko tako dobro poznaje kao ja.

Gvozdanović ustade i pruži mu ruku. "Volim kad odmah daš i odgovor na ono što sam te hteo pitati".

Dalje se već pričalo kako treba. Jovan mu iznese svoje misli, a domaćin svoje, veoma slične. Uključi se i Petar Rajić, ali je on bio oprezan i nije odstupao od svojih stavova. Kad se u kasno popodne opraštao od njih Ostoja Gvozdanović ponudi Jovanu podršku i pomoć gde god mu bude bila potrebna čak i novčanu.

Dok su se vozili prema Rajićevoj kući, Jovan kao za sebe reče:

- Čudni smo mi Srbi. Tri puta sam mu hteo ustati i krenuti, ali me na sreću uvek nešto zadržavalo. Čudan neki čovek.

- Velik čovek, samo se na njega treba navići.

Ništa se te 1524. nije značajnije događalo. Jedini značajan događaj bio je susret sa Tomoriem. Biskup je bio tmuran i neraspoložen.

- Ne znam šta je u sve ove ljude ušlo. Crne misli me opsedaju, noćima se bogu molim za spas naroda, a oni troše i žive kao da su sami na svetu. Došao sam da obiđem granicu i šta sam zatekao. Spremni su da odbiju samo decu. Ni jednog ozbiljnog protivnika oni ne bi mogli zaustaviti. Broj ljudi po tvrđavama i logorima se prepolovio, a i ono šta je tamo, jedva da je po koji trezan i razuman. Moram nazad, a ovde je kako tako, jedino kad sam ja tu.

Nervozno je šetao po prostranom tremu, govoreći malo Jovanu malo sam sebi. Onako visok u tamnoj odeći i kao sneg beloј košulji delovao je kao otelotvorenje askete i jerusalimskog ratnika istovremeno. Na neki način to je i bio. Pričao mu je o svojoj vojsci koju on plaća, a da od kralja već odavno ništa ne traži jer ovaj nema da mu da. Blagajna je prazna, a jedva da ima da plati kraljevsku gardu. Ipak najviše se gadio na plemiće, smatrajući ih parazitima koji nemaju ništa u glavi.

- Vidiš ono tamo - pokazivao je prema jugu - sve je to naša zemlja, hrišćanska. A sada je drže Agarjani i svaki dan su sve jači. Ništa ne rade na silu, nego polako, korak po korak. Svud su pustili pipke, a ima ih tamo i gde ih nema. U snu mi dolaze. Znam da su tu, samo što nisu krenuli, a niko ne sluša kao da sam samo ja taj koji treba da spašava kraljevinu. Ako ih već ne mogu pokrenuti,

bar im neću dati mira. Znam ja da kad me vide pred kapijama dvorova i kula, proklinju lošu sreću, ali neka. Ne izlazim dok ne plate za zaštitu. Onda to urade samo da bi mene skinuli sa vrata. Slušaju šta im pričam a misle o tome koju će naložnicu povesti u krevet, ili kako će sutra u lov. Briga njih za Turke oni kao da ne postoje, kao da dovdle nisu ni bili.

Ponudi ga skromnim obedom i Jovan to prihvati. Tomori promeni temu. Čuo je da se Jovan širi po Bačkoj. Šta misli i dokle misli. Jovan mu potanko objasni sve, počev od toga šta mu je Zapolja obećao i dozvolio.

- Čujem da udaraš na Mađare - pa ne čekajući Jovanov odgovor Tomori nastavi - To neće valjati. Nemoj zaboraviti da si u mađarskoj zemlji, sa mađarskim zakonim. Dok si ovakav ratnik kakav si sada, ništa mi ne smeta što si druge vere, ali bi više voleo da si primio jedinu pravu. Ako već nisu, onda primi zakon i vladaj se po njemu. Suviše si mi sada potreban da bi raščišćavao stvari sa tobom, ali doći će vreme kad ćeš morati polagati račune. Da li meni ili nekom drugom to ne znam, ali ovo dobro zapamti.

- Samo vraćam !

- Dok god vraćaš znaj da ja stojim iza tebe, ali nemoj udarati prvi. Mnogi se žale i na neke tvoje hajduke koji haraju po srednoj Bačkoj, a govori se da praviš neku novu državu preko u Torontalskoj županiji. Traži zemlju i ja ću ti dati podršku, ali nikad nemoj zaboraviti da si u Mađarskoj. Ako to budeš imao na umu nećeš prave neprijatelje ni imati, a od sitnih kerova sam se možeš odbraniti. Gledaj grofa Petrovića. On je tvoje vere, proširio se da ni sam ne zna koliko, a opet zna gde živi i kome služi. Upamti to!

Tomori se odjednom nečeg priseti. Ispriča Jovanu da mu Ferhat paša više neće smetati. Turčin je nakon sloma u Sremu bio pozvan u Stambol, gde je jedne noći nestao da se nikad više ne pojavi. Tako je titulu paše koju je toliko želeo, nosio nepunu godinu dana. Veliki vezir je u Smederevo vratio ponovo Bali bega Jahjapašića, ali se ovaj najpre sa vojskom i svojim delijama pojavio pred Jajcem gde ga je već čekao Husrev beg. Ličilo je da gradu više nema spasa, ali Krsto Frankopan iznenada udari i rasturi tursku vojsku. Jedva se turski dostojanstvenici spasoše da i njih ne poseče. No i pored toga Bali beg nije dugo poživio, a sada ga je nasledio Mehmed beg za kojeg se već priča da je u svemu nadmašio oca. Biće još opasniji neprijatelj nego što je bio Bali beg, ali kod njega se bar može računati na zadatu reč.

Otišao je od Tomorija siguran da biskup zna sve. Otvoreno ga je upozorio, iskren koliko treba da Jovana shvati gde je granica koju ne sme preći, jer će se protiv njega okrenuti svi veliki. Iz razgovora sa Tomorijem izvukao je još nešto. Tomori je bio za kralja bez obzira što ga je smatrao slabim i nesposobnim. Zapolju

skoro da nije spominjao, pazeći dobro da ga ni slučajno ne pohvali. Već o grofu Petroviću je imao bolje mišljenje. Znao je da mora biti oprezan. Tomori je bio jedan od onih koji nije praštao niti zaboravljao. Po tome je bio sličan Zapolji, jedino što u njemu nije bilo sujete. Razmišljao je o tome dugo pošto je stigao u Lipovu, svestan da će se kad tad morati opredeljivati. Sada je na sreću još uvek imao dovoljno vremena.

glava 15.

NEMIRNA PUSTARA 1525.

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Sepeški kraj u rano proleće ličio je na prelepu zelenu edensku baštu. Sve su tu granice bile vidljive i toliko jasne, kao da je priroda htela nešto da istakne i dodeli mu neko posebno mesto. Sepeš je bio centar Erdelja u svakom pogledu i ne samo zato što je u njemu stolovao Zapolja. Sa one strane sa koje je Jovan ulazio, od Lipove, prilazilo se putem pored Moriša. Velike šume sa obe strane puta i planine koje su se dizale u visine, nisu nagoveštavali prizor koji se ukazivao odmah po prelasku Sepeških planina. Dolina pored reke se postepeno proširivala najpre u brežuljkast pitom kraj a onda je ravnica postojala sve šira, a planine kao da su se udaljavale. Tek prelaskom Gradištanske reke stizalo se u pravi Sepeš. Sa severa dolinu je graničio Mureš, sa juga sve do Sugnaka i Sibinja pružala se nepregledna ravnica tek prošarana šumarcima, a sva okružena šumovitim planinama. U daljini se nazirao visoki Fagaraš okružen velikim šumama koje su Mađari zvali Sirkanj erdo¹. Nekoliko velikih plemićkih dvoraca podelilo je sepešku dolinu a njen najveći deo pripadao je Janošu Zapolji.

Tog proleća Zapolja je taman isplatio 200 svojih najamnika - oklopnika iz Šlezije i produžio im ugovor za još godinu dana. Na red su mu onda došli ostali. Sve ukupno Zapolja je pod oružjem držao skoro dve hiljade najamnika. I bez rata sa Turcima, njegovi ljudi su imali dosta posla. Čuvali su prelaze preko planina, kontrolisali sve puteve kroz Sepeš, a plaćenika je najčešće koristio da pokaže silu i umiri nemirne komšije, posebno one dublje u Erdelju. Tokom zime, nabavio je 100 pušaka, a naoružanju je pridodao i lake topove. Osećao je moć i bio je spreman da je koristi. Topljenjem snega poslao je Crnojeviću poruku da dođe u Sepeš. Mogao je sve to uraditi i drugačije, ali sada je hteo da i njemu pokaže snagu i silu. Nije Jovan bio jedini koji je tog proleća dobio poziv od Zapolje, ali sepeški vojvoda se nije trudio, a nije ni hteo, da mu svi dođu u isto vreme. Hteo je on da kaže šta ima, a ne da među plemićima stvara sukobe i zađevce. Ovog puta tema je za njega bila veoma važna. Samo je Petroviću rekao svoje aspiracije na mađarsku krunu i naterao ga da i on povećava broj plaćenih vojnika, jer će verovatno i takva sila trebati. Dugo se sa sekretarom Georgiusom preračunavao, da bi na kraju došao do realnih zaključaka. Najpre su "podelili" plemstvo na one koji su za njega a koji za kralja, pa je onda "prorešetao" svoje i došao do stvarnog broja. Verovao je da će ga ti podržati u svakom pogledu. Nekoliko nepoznanica mu je ostalo i morao ih je raščišćavati. Despota srpskog je odmah otpisao, a to mu nije bilo mnogo teško pošto u njega kao vođu srpskog plemstva niko nije verovao. Na većinu srpskih plemića se nije mnogo ni osvrtao, jer će se oni opredeliti kad dođe vreme u zavisnosti od toga ko će biti jači. Njega su interesovali samo oni koji imaju silu i koji bi mogli biti velika pretnja ako budu sa druge strane. Trebao mu je Crnojević, mada je malo nedostajalo da se i prema

njemu odnosi kao prema drugima, ali je Georgius imao sasvim drugačije mišljenje.

“Od Srba važno je imati grofa Petrovića koji može na mnoge da utiče i što je najvažnije lako će uticati na svoj narod. Ne sumnjam da će ga Jakšići poslušati bar utoliko što se pod pretnjom neće usuditi prići kralju bez obzira šta im on ponudi. Mnogi će poći i za Radićem Božićem. Vi morate privući na vašu stranu Crnog Jovana. On može biti onaj koji odlučuje na velikom mađarskom kantar”.

Zapolja mu se suprostavio rečima da nema nikakve potrebe zvati nazovi plemića, kad ni one bogatije i jače ne zove na razgovor, već se nada da će se sami opredeliti kad vide ko je jači.

“Ne smete zaboraviti da niko od njih nema više od 100 ljudi i to je pitanje kakvih, a pouzdano znam da Crni Jovan ima bar 500 vukova a može ih podići još toliko za samo jedan dan. Svi od svojih gospodara beže, a njemu dolaze i mole da ih primi. On privlači ljude delima i rečima. Dok su se drugi hvalili on je napadao i ratovao. Njegov jedan, vredi sigurno koliko vaš jedan, a možda i više. Zato ga pozovite sada dok je to moguće i tražite da se zakune. Ako neće, onda neka bar da reč da neće prići na drugu stranu. Ako ni to ne uradi, nemate druge nego ga morate ubiti”.

Georgius je tako nešto prvi put predložio Zapolji. Veliki vojvoda ga začuđeno pogleda, ali se na asketskom sekretarovom licu ni jedan mišić ne pomeri.

- Imali ste Vi već i moćnije neprijatelje, silnije i sa više vojske, ali silan je i medved pa ga je lako ubiti, a sa kurjacima niko na kraj ne izlazi. Ali jedno zapamtite gospodaru. Ako rešiti da ga ubijete, onda nemojte promašiti i ne tražite da to uradi neko drugi umesto vas. Malo je ko njemu dorastao, a ako ostane u životu, može vam mnogo briga zadati. Znajte još nešto. Ako i ne bude za vas neće biti ni protiv, a onda ni ovaj silni srpski narod neće biti protiv. I to vam je već mnogo od njega.

Georgius po ko zna koji put upita šta je sa titulom. Zapolja je sada imao jasan odgovor. “Ako mi pomogne da se dočepam krune, dobiće je, bez obzira na sve one koji su protiv njega”. Georgius je i ovde mislio drugačije. Predlog mu je bio blag jer je morao voditi računa da ne pretera: “Ja bih namestio da mu kralj izdejstvuje povelju, pa neka se plemići ljute na njega”. Zapolja nije reagovao. Ipak se za Jovanov dolazak drugačije pripremio nego što je to radio do sada. Gardu je u kompletnom sastavu zadržao u dvorcu i komandirima naredio da budu spremni ako im bude izdao naređenje. Svog šleskog komandira Lotara Bema ništa nije pitao. Takvi poslovi nisu bili za njega. Verovao je da će Jovan doći sa najviše dvadesetak ljudi i to nije bio nikakav problem savladati. Trebalo je vuka “uhvatiti na spavanju”. Njegovi gardisti su ipak hteli da se osiguraju, pa su to

saopštili svojim pomoćnicima, ovi svojim poverljivim ljudima, pa je nakon jednog dana cela garda znala da ako Crni Jovan ne bude poslušan, treba ga likvidirati po kratkom postupku zajedno sa njegovim ljudima.

Zapolja se ipak preračunao. Jovan već odavno nikom nije verovao, a njemu ponajmanje. Nije verovao čak ni grofu Petroviću pa su njegovi momci bez obzira gde išli bili neprekidno na oprezu i spremni da prihvate boj. Ognjen je probrao dvadeset ljudi koji su išli velikom vojvodi na poklonjenje, a ni sam nije gajio puno iluzija. Tomo Sukur i dvojica momaka se od Jovana neće odvajati ni po koju cenu, sem onda kad bude u dvorani za razgovor. Jedini je Jovan bio miran, predosećajući da će Zapolja od njega nešto tražiti, ali nije bio siguran šta i kada. Podršku mu je već obećao, a nije ga izneverio, pa se onda moralo raditi o nečem velikom i krupnom.

Jovana je impresionirao Zapoljin dvorac. Komandir straže ga je očekivao, prepoznao i bez zastajkivanja pustio unutra. Zapolja bljesnu kad ga ugleda. "Sretne oči što me vide !" pomisli zlorado Jovan u sebi. Smesti ga neposredno pored sebe. Tu se odmah nađe i Georgius, koji izgleda bez gospodara nije mogao ni minut. Kratko ispriča kako je došao, pa onda još kraće o situaciji u Lipovi, svestan da je Zapolja i onako dobro zna. Zapolja je bio "srećan" što je u tom kraju koliko - toliko dobro. To najviše zahvaljujući najpre sebi jer neda da se drugi mešaju u ove krajeve, pa grofu Petroviću koji sve to pametno sprovodi a onda i Jovanu čije prisustvo tamo uliva sigurnost. "A kako je preko u Bačkoj" pitao je Zapolja, više zbog toga da podseti Jovana na poklon. Ovaj odmah prihvati priču pa razložno iznese kakva je tamo situacija, da je pusto i da je on već nekoliko pustara naselio jer tamo ni žive duše nije bilo. Nikakvih posebnih problema nije imao, jedino se sa Terekom uvek po malo koška, ali za sada je uspeo zadržati svoje ljude da ne polude. Pade mu na pamet da proveriti koliko je bitan Zapolji "Samo ako se ovako nastavi, ni ja ih još dugo neću moći obuzdati. Spaliće Sabatku i sve u njoj". Zapolja je gledao zamišljeno. Da je ovako nešto rekao pre pola godina, reakcija bi bila sasvim drugačija. Ovako Zapolja je vagao, pa na kraju zaključi "Nemoj ako ne moraš. A onda ipak ti nemoj udariti prvi". Znači da mu treba, mislio je Jovan, sada već spreman da traži nove ustupke.

- I ja imam velike probleme sa mojim ljudima i plemstvom. Hoće da svrgnu kralja i da ga pošalju nazad u Poljsku, a mene da postave na njegovo mesto. Jedva ih obuzdavam mada i sam znam da je kralj mlad i da umesto njega vladaju drugi, oni kojima nije stalo ni do Erdelja ni do južne Mađarske. - Okrenu se prema kaminu, kao zamišljen, a u stvari pažljivo odmeravajući svaki pokret i svaku reč. Jovanu dalje nije imao šta objašnjavati. Znao je šta će biti na kraju. Zapolja je sada "gađao" direktno njega - Turci su nam za vratom, a o tome niko

ne misle. Sva njihova nada je u tome da će sada posle Srema opljačkati još južnu Mađarsku, a prema severu neće ni ići. Briga njih što tu žive ljudi, briga ih i za Srbe i za Mađare. Tek kad očiste sve do Segedina, naće se neki koji će predložiti potpisivanje mirovnog sporazuma i sve njihovo biće spašeno. A naše?

Zamišljen Zapolja je ćutao.

- Veliki vojvoda se mora odlučiti jer nam druge nema. Spas svih nas je u njegovim rukama - tiho je dodao Georgius pažljivo se zagledajući u Jovana.

- Ja znam kakva je moja golema odgovornost. Nikada ni jedan čovek u Erdelju takvu nije imao. Svo erdeljsko plemstvo je stalo uz mene i mnogi plemići van Erdelja. Svima sam odgovorio da sačekamo i vidimo šta dalje. Kralj je mlad i nije dorastao kruni. Najgore je što umesto njega vladaju oni sa severa koji se bogate na našoj nesreći. Vidiš li ti to ?

Jovan je znao šta treba da odgovori.

- Veliki vojvodo kod nas je bolje samo zahvaljujući vam.

- Da, da... - klimao je glavom Zapolja - ali sada je vreme kad se svi moraju opredeljavati i to tako da se na njih sigurno može računati.

- Ja sam vam svoju vernost i odanost već u nekoliko navrata dokazao.

Zapolja klimanjem glavom prihvati da je to tačno.

- Teška su vremena i hoću da znam ko je samnom. Zato sam te pozvao kao što i druge zovem. Ti imaš oko sebe dosta svojih Srba dobrih ratnika, koji trebaju svakom. Hoću da me nastaviš služiti kao što si i do sada i da se ne povlačiš onda kada mi najviše trebaš.

Pre nego što je krenuo ka Zapolji Jovan je pretpostavljao šta će biti tema razgovora. Odavno je u sebi smislio odgovor.

- Veliki vojvodo ja sam vam svoju vernost obećao i držao sam se toga sve ove godine. Zahvaljujući vama preživeo sam kada su svi bili protiv. Tome je mnogo doprineo grof Petrović svojim zaštitničkim stavom prema meni. Tu svoju zahvalnost mogu samo dalje nastaviti izražavati onako kako ja to najbolje znam, ratnički.

Zapolja još nije bio zadovoljan.

- Dođe li do nekog sukoba, na čijoj si ti strani?

- Uvek na vašoj, jedino... - Jovan namerno zastade.- Vi dobro znate da me mnogi plemići ne vole i da sam se sa dosta njih sukobljavao.

- I sve ti je bilo oprošteno, mada si nekada bio nepravilan. I ubuduće nemoj očekivati da te puno vole, ali do sada ti to nije smetalo. Ti si i onako uvek razgovarao ili samnom ili sa grofom Petrovićem.

- To mi nikada nije smetalo. Jedino vas molim da me zaštiti od hajke koja se podigla protiv mene. Plašim se da ako se od svih njih budem morao braniti

malo ću šta moći uraditi na drugoj strani.

- Budi oprezan a to si i bez toga da ti ja kažem, ali niko te neće napasti jer će se tad sukobiti samnom... Kažeš ostaćeš mi veran kao i do sada.

- Ja drugačije niti znam niti mogu. Na mene uvek možete računati.

Dalje pregovore Zapolja prepusti svom sekretaru. Georgius u svojoj prostranoj sobi sa puno starih predmeta, predade najpre Jovanu kesu sa dukatima što ga gospodar nagrađuje za vernu službu, pa onda poče govoriti:

- Ja sam uvek mislio da se sa tobom može razgovarati samo otvoreno i iskreno. Nemojte mi zameriti što ću i sada govoriti tako. Mi znamo da ti u svojoj službi imaš hajduke koji su negde u srednjoj Bačkoj i poznati su po upadima na zemlje bogatih. Bilo bi dobro da ih pomeriš prema severu neka se ogledaju tamo. Samo niko ih ne sme povezivati sa tobom. Neka se malo i u tim krajevima stvara nesigurnost. Samo pazi. Njihovo je da se brane i zapale što se zapaliti može, ali ne i da ubijaju. Tvoje ime se ne bi nigde trebalo pominjati. Zapolji ne bi bilo mило kad bi se ti sada obračunavao sa svojim protivnicima. Sada ih treba ostaviti na miru a unositi zabunu i uznemirenost duž obale Dunava iznad Bodroga. Udariti, zapaliti i povući se. Ako bilo šta budeš imao da javiš, pošalji meni glasnika. O ovome ne bi trebalo da zna čak ni grof Petrović.

Jovan pomisli da će Momčilo za ovu vest skočiti tri metra uvis a i njemu samom finansije će se sigurno popraviti. Pazio se da ne pokaže šta misli, mada je Georgius naizgled bio zabavljen pronalaženjem još jedne, ali znatno manje kese sa dukatima. Pred sekretarom se nije smelo opuštati. I kad Jovan konačno krenu, Georgius ga ponovo podseti da sve mora ostati u tajnosti i da ga izveštava o tome šta je i koliko urađeno.

U Lipovi se svi okupiše oko stola. Jovan je izneo Zapoljin zahtev, ali i podsetio na stalnu opasnost od Turaka. Svaki od njih je imao svoje misli, želje i ideje. Samo je jedna bila zajednička za sve. Sav taj narod u Rasciji¹ treba sačuvati. Turcima dati bitku, ali sačuvati nejač. A ako se mora gubiti, onda se ne skrivati po srpskim mestima, već bežati u planinu. Svi ostali su mislili drugačije.

- Nemojte zaboraviti još nešto što niko od vas ne pominje - pop Jovo je namerno govorio tiho da ga bolje slušaju - borite se časno dokle se može, a kad se više ne bude moglo nađite dobrog emisara i sklopite mir sa Turcima. - Pogleda u Jovana čekajući njegovu reakciju. Kad ništa ne primeti nastavi dalje - Uvek su nam mir sklapali neki drugi i uvek zbog svojih a ne zbog naših muka. Ako se dalje ne bude moglo neka ga sada sklapa onaj ko može, Jovan.

Da je govorio neko drugi a ne sveštenik reakcija bi sigurno bila mnogo burnija. No i ovako, samo Subota Vrlić klimnu glavom i složi se sa sveštenikom. Niko nije hteo ni u prepirku. Jovan je znao da su svi protiv bilo kakvog

pominjanja mira sa Turcima.

- Svi vi znate šta ja o Turcima mislim i to nikada neću promeniti. Pop Jovo je govorio onako kako misli ne razmišljajući o nama hiljadu koji možemo krenuti u boj. On misli o onih sto hiljada među kojima je naša nejač, koja živi po selima i koja se sama ne može braniti. Jer znate i sami da naši popovi nikad nisu bile kukavice, uvek su sa narodom. Nije nam pop rekao da se predamo i bacimo oružje, već ono što misli da je najpametnije. Boriti se donde dok se može, a kad se više ne bude moglo treba sa Turcima sklapati mir. Ja to ne mogu, ali znam ko može i ko na to ima više prava od mene. Pričaću sa grofom Petrovićem. Ako se mir bude morao potpisati, nas će već biti malo ili ni malo. Neka ga onda on potpisuje u ime sveg naroda.

Jovanove ratnike sada je ipak više interesovalo šta dalje raditi i kako spremati ljude. A posle, šta bude - biće. Kratko se dogovoriše ko će i kako će, ali Jovan ni dalje nije hteo da se broj ljudi previše uveća. Glatko odbi Radosavov predlog da se pošalje dosta ljudi u Srem. Ipak će odred otići tek da vidi šta se dešava i kako je sada tamo. Kad ostade sam sa Radosavom, ništa ne objašnjavajući posla po Cvetka. Polako mu objasni šta treba da uradi i kakvu poruku da prenese Momčilu a šta će on raditi sa svojim momcima. Kad je završio, ponovi sve još jednom zajedno sa Cvetkom. Radosav se nije mešao u razgovor. Tek kad se sve dogovoriše, tiho procedi da je "onaj baš odlučio da bude kralj". Jovan mu ništa dalje nije objašnjavao. Tek kad Cvetko ode Radosav živnu. Ličio je na čoveka koji se budi iz nekog sna u kojem se do malopre nalazio. Jovan mu još jednom objasni ono što je do malopre pričao Cvetku, samo sada mu iznese i ono što je Zapolja tražio od njega. Nije nemoguće da će ovakvi zadaci biti prošireni prema severu, a tada bi se u njega uključili i ostali. Za sada je dovoljan Momčilo jer ni područje na kojem se to radi nije veliko.

Radosav nije bio siguran da je sve to dobro zamišljeno.

- To je van pameti. Napadati svoje da bi oni bili za njega.

- Pusti sad to. On misli da je tako najpametnije, a nama to može samo dobro doći. Briga te što hajduk sada treba da radi i za budućeg kralja. Samo zapamti, ovo ne sme znati ni grof Petrović.

- I da mora, ja mu ne bih rekao.

A grof Petrović je bio u Temišvaru. Već je čuo za deo Jovanovog dogovor sa Zapoljom. Sada je dočekao crnogorskog plemića sa puno uvažavanja. Bio je zadovoljan dogovorom, ali i zabrinut jer sve ipak nije bilo onako kako je očekivao. Jovan ga upozna sa onim što mu se tih dana dešavalo, ali nije ispričao za zadatak kojeg mu je Zapolja poverio. Grof je mislio da je vreme da se ide do vladike u Jenopolj, a Jovan prihvati da ide sa njim.

Sa pratnjom stigoše u Jenopolj. Ostoja Gvozdenovića ih srdačno dočeka i smesti. Verovatno zbog grofa pričao je manje, ali od svoga nije odstupao. Koristio je zato priliku da od grofa sazna što više može. Odmah ispuni Jovanovu molbu da pošalje nekog momka po trgovca Petra Rajića. Dok su domaćin i visoki gost razgovarali u prostranoj velikoj sobi, Jovan izađe napolje da malo prošetata. Nakon pola sata stiže užurbano Petar Rajić. Lice mu je caklilo dok je prilazio da se pozdravi.

Sedoše pa ga Jovan upozna da je tu grof Petrović i da je sada sa domaćinom a njih dvojica eto imaju priliku da nasamo porazgovaraju. Rajić najpre zažali što nije mogao dovesti sveštenika Savu, ali on je sada suviše zauzet da bi se mogao odvajati od crkve. Rajić se odmah propita o nekim svojim poznanicima u Lipovi a najviše o nekim pripremama za koje se na sve strane priča a ništa se ne vidi. Jedino raste nervoza kojoj nema ni kraja ni početka. Jovan mu tek ukratko ispriča šta se dešava južnije, a kakva je situacija u ostalim krajevima gde žive Srbi.

- Ovde su ti najveće sveštene glave iz Ugarske - pričao je Rajić - sve mitropoliti i sveštenici sa svih strana. Sazvao ih je vladika Matej i sigurno se priča o najezdi Turaka i kako narod spasiti. Mislim da ćeš ti to bolje saznati nego ja jer ćeš do vladike.

- Ti to misliš ili znaš ?

Rajić se nasmeja.

- Zbog ničeg drugog ti i grof niste imali rašta dolaziti u Jenopolj. Sam znaš koliko je narod pripravan za bitku i sa koliko ljudi pod oružjem se sada raspolaže. Ostaje onda samo vladika jer što god da započneš njegova ti podrška treba. - Petar Rajić je bio ubeđen. - Malo se šta može čuti o tom njihovom skupu, ali evo već tri dana kako neprekidno razgovaraju, a čak ni sveštenik Sava ne zna sve. Muče narodnu brigu !

Nakon pola sata ustadoše i krenuše u kuću. Tog dana mnogo se razgovaralo o stanju po srpskim selima i varošima oko Jenove. Gazda Ostoja i trgovac Rajić su mnogo znali, a kad im se pridruži knez, gosti su mogli lako sagledati stanje i mogućnosti. Sutradan gazda Ostoja sazva srpske plemiće iz okoline i njih sedmorica dođoše pre ručka. Izostao je samo jedan. Jovan je uglavnom ćutao slušajući kako grof Petrović vešto traži podršku za sebe pa tako i za Zapolju. Mnogo problema oko ubeđivanja nije imao. Tek je jedan od plemića, Petar Stanković ostao zatvoren i grof ga zapamti. Nije se izjašnjavao, ali se na njemu videlo da hoće da razmišlja svojom glavom i da neće čekati da niko odlučuje umesto njega. I pored toga Jovanu se nije dopao. Imao je u pogledu nešto lisičije, neprijatno. No ćutao je.

Drugog dana pre podne, bili su primljeni u vladučanski dvor. Episkop Matej je postario za tih godinu dana koliko ga Jovan nije video. Čak mu ni oči nisu imale stari sjaj. Pored njega u episkopskoj odeždi sedela su još dva čovek. Stariji je bio episkop bački Sava a mlađi, vikarni episkop beogradskog mitropolita za severni Banat, Josif. Razgovor započe nategnuto i sve u nekom iščekivanju. Samo je episkop Matej poznavao grofa Petrovića i njegovi su mu stavovi bili poznati. No sada su bila druga vremena i na njih je trebalo drugačije gledati. Jovan je ćutao puštajući grofa da vodi glavnu reč ne uskaćući ni tamo gde je mogao. Samo je posmatrao to tiho nadmudrivanje njega i vladika gde niko nije iznosio sve ono što ima. Grof je hteo podršku sveštenstva jer je došlo vreme kada mu je ta podrška trebala. Vladike su smatrale da moraju biti uz narod, ali da se o svemu treba dogovarati. Tako razgovor zapade u ćorsokak.

- Ja mogu govoriti samo u moje ime - obrati im se Jovan. - Vi svi znate moju odanost crkvi i sveštenstvu. Isto je i sa mojim ljudima. Vi ste se vladiko uvek zalagali za mir, govoreći da niko ne može zameniti mrtve glave. Sada je došlo vreme da puno izbora nemamo. Grof Petrović je jedini pravi vođa srpskog naroda i njemu se svi zajedno moramo prikloniti. Ja sam ratnik i vodiću moje ljude u boj, a grof Petrović razmišlja i o svima ostalima koji su mimo bitke. Zato nam treba vaša reč i vaša podrška. Vi ste se na ovom saboru sigurno razgovarali o tome šta i kako dalje, a mi smo došli da tim vašim dogovorima damo stvarnost i istinitost.

- Nije ovo nikakav sabor - umeša se vladika Josif.- Ovo je tek dogovor episkopa u Ugarskoj. Hoćemo da se saslušamo, da vidimo ko kako misli i šta nam valja činiti. Nismo ovde da bi nekom davali podršku i dizali ga na prestolje, već da bi sagledali stanje u narodu.

- Vi svi za mene znate - započe grof - nikad se o našu svetu crkvu nisam ni na koji način ogrešio. Pa i sada, došli smo ovde da čujemo šta ko misli i da se dogovorimo. Vremena su teška i smutna to vi sami najbolje znate, pa sam hteo da sa vama nađem ono što je najvažnije za nas i narod. Govoriću otvoreno jer drugačije niti znam niti hoću. Svi vi znate da sam ja uz velikog vojvodu sepeškog Zapolju, ali protiv nikog nisam bio. Erdeljske vojvode i plemići smatraju da je vreme da krunu Ugarske ponese na svojoj glavi pravi Mađar, a ne da je nose oni koji ovaj jezik jedva govore. Zapolja za sada te glasine smiruje, ali uskoro će i on morati reći svoju reč, jer ako on ne bude hteo, ko zna kojeg će narednog proglasiti. Hteli mi to ili ne, ali naš narod se nalazi ovde na vratima Erdelja i sudbina nam zavisi od onog šta se odluči u Sepešu, a ne u Budimu. A nas tamo smatraju ne pridošlicama već pravim stanovnicima ovih naših krajeva. To je jedno. A drugo je da će Turci ponovo kad tad udariti po ovim severnim krajevima. Plemeniti Crnojević misli da će to biti uskoro, ja mislim da neće, ali takva

opasnost nam visi nad glavama. Jedina sila koja nas može odbraniti je veliki vojvoda i njegov savez u kojeg se i mi moramo uključiti. A ako Turci napadnu samo drugu stranu, onda neka veliki vojvoda odluči šta nam je najpametnije.

Episkopi su ćutali.

- Ako smo protiv kralja, onda je to buna, - govorio je episkop Matej - a znaš kako su bune ovde prolazile. Ustati protiv kralja je svetogrđe i ja za to ne mogu dati svoj blagoslov. Nije toliko važno ni koja je strana jača jer dok neka ne pobedi hiljade ljudi će biti isečeno, sela popaljena, deca pobijena. Šta nam onda vredi podrška velikog vojvode kad do njegove krune ko zna koliko Srba mora nestati sa lica zemlje.

Po prvi put se oglasi episkop Sava.

- Nije sav naš živalj ovde gde ga neko možda može štititi. Šta sa onima koji su na drugim stranama. Šta da kaže mitropolit budimski kad je njegova pastva pred kraljevom gardom. Ustanu li Srbi ovde protiv kralja, za nikog od nas neće biti milosti bilo gde da se nalazimo. To i vi grofe morate znati. Jeste da je ovde najveća množina Srba, ali od vas ovde zavisi sudbina sviju nas u celoj Ugarskoj. Zato smo ovde da se posavetujemo i vidimo šta nam je najbolje činiti.

- Niko od vas ne traži da vodite ljude u rat. Ali znajte da je na nama da se opredelimo na jednu stranu. I da hoćemo ne možemo ostati neopredeljeni. Neka Crkva radi kako misli da je najbolje, ali znajte da čekanja neće biti ako se Zapolja na nešto odluči. Hteli vi to ili ne, rat je neizbešan. Zato vam i govorim da se moramo opredeliti da nas bar jedna strana poštedi. A ovako kako vi hoćete, udaraće po nama i jedni i drugi.

Nasta tišina, pa episkop Matej odluči:

- Saslušali smo šta imate reći. Naša odluka će vam uskoro biti poznata.

Prijem je tako bio završen, no razmišljanje nije. Grof i Jovan su ćutke pristigli do gazda Ostoje. On kao da nije bio ljubopitljiv ili je tek primetio svu ozbiljnost sa kojom su njegova dva gosta razgovarala sa crkvenim glavarima.

- Reci šta misliš - pitao je Petar Petrović.

Crnojević nije bio siguran.

- Ja sam već ovako prošao i mitropolit nije hteo da promeni mišljenje. Mislim da sada mora jer je situacija drugačija. Samo ni sada ne treba očekivati čuda.

Sve do sutradan Jovan je naizgled bio miran, učestvujući po malo u razgovoru, a više šetajući napolju. Grof Petrović je bio iskreno zabrinut i nigde nije nalazio mesta. Već je sam hteo poći do vladike pa se ipak zaustavi čekajući da ih pozovu. Jedva nekako oko podne, stiže kurir sa pozivom da ih vladika čeka u dvorima. Ovog puta bio je samo sa episkopom Josifom. Mitropolit je delovao još

umornije a veliki podočnjaci nagoveštavali su da ni noćas nije spavao.

- Gospodine grofe neću dužiti. Mi srpski mitropoliti i sveštenici iz gornje i donje Ugarske najpre mislimo da je sa vaše strane dubokoumno što ste nam se obratili. Znajući da ste do sada poštovali crkvu, kao i ona vas, sve što ste nam rekli još smo posebno razmotrili da slučajno ne bi pogrešili. Vidimo da je sa vama u Jenopolju Jovan Crnojević iz zetske gospodarske kuće koji je mnoge okupio i vodio, a bogu nikada poslušnost nije odbio. Znamo da i mimo nas možete povesti ljude jer ste im mnogo dobra učinili, ali ne bi da ih delite. Ostaje i ono najvažnije, vi ste sigurni u pobeđu Zapolje bilo u ratu bilo u miru, a verujete da će Zapolja biti milostiv prema našem narodu, jer je nekim svojim postupcima tu milost već iskazao. - Stajao je pred njima onako krhak i umoran, skoro nestvaran trudeći se da nađe prave reči. - Nas je naša istorija naučila da se nikada ne treba vezivati za jednog vladara jer se to nije dobro pokazivalo. Nećemo se svrstati iza Zapolje, ali će sveštenstvo u ovim krajevima vama dati podršku. Umno to troši jer se radi o tvome narodu. Za nas sve ovde Zapolja je tek jedan od onih koji bi da vladaju, možda bolje nego sadašnji kralj, ali ipak tek tuđi vladar kome mi ostajemo podanici na koje će zbog vere gledati sa podozrenjem. Radi kako misliš da je najbolje i najpametnije i pazi. Ne misle ni sva naša vlastela kao ti i nikada neće misliti. Nemoj ih zato uništavati jer i oni su predvodnici našeg naroda. A ako do izdaje dođe, spasavaj sebe i narod, a nama neka Bog oprost i jer smo hteli najbolje.

Grof Petrović se lagano nakloni.

- Vaše preosveštenstvo. Od kako znam za sebe radio sam u interesu naroda. Sami znate kakve su sve moje zasluge u slavu i čast naše crkve. Vremena su bila takva da sam Vam se morao obratiti bez obzira na sve posledice koje vaša mudra odluka može imati. Radiću u interesu naroda tako mi Boga.

Sveštenik Sava unese u prostoriju veliki bokal sa vinom. Podigoše čaše i ne kucajući se ispiše. Tek sada kad je sve bilo jasno, napetost u prostoriji popusti i vladika Matej se vidljivo opusti. Progovori i vladika Josif. Gledao je u Jovana.

- Ako si iz Crne Gore mora da si čuo za vladiku Visariona.

- Znao sam ga, ali sam mu lik skoro zaboravio. Njemu je Ivan beg predao hrisovolju cetinjskog manastira. Bio je duhovni otac crnogoraca. Posle njega je došao njegov verni sledbenik vladika Vavila koga sam imao čast lično upoznati. Već godinama je na Ivanovom tronu, vodi i čuva ono naroda što je tamo ostalo.

Josif zadovoljno klimnu glavom.

- Vladika Visarion i ja smo iz iste porodice.

Kao da je time sve bilo rečeno. Episkop je stigao iz Beograda po nalogu beogradskog mitropolita Romana. Zadatak mu je bio da održava kontakte sa

Srbima sa druge strane Save i Dunava. Veze sa mitropolitom uskoro su skoro sasvim prekinute, a Josif je ostao na tlu Ugarske objedinjavajući delovanje vladika iz različitih delova zemlje. Vezujući se najpre za jenovskog mitropolita Mateja, brzo je stekao ugled koji nije uspevao da pomuti ni njegov urođeni radikalizam. Uglavnom se krećući između Jenove i Budima okupljao je oko sebe sveštenike, sticao pristalice i brzo postao čovek koji se pita. Nenamerno je u starom mitropolitu usađivao misao da bi bilo dobro, dok se ne obnovi patrijaršija, da ipak svi episkopi imaju gde doći i sa nekim se posavetovati. Josif je po svemu toj zamisli odgovarao. Jedina zamerka mu je bila što je svu pažnju posvećivao sveštenstvu a znatno manje pastvi.

- Voleo bih da vas ponekad mogu videti na mome dvoru prečasnij - kao da je to osetio grof Petrović. Episkop Josif i ako zatečen lagano klimnu glavom. Matej to takođe odmah dobrohotno prokomentariše.

Grof i Jovan rado prihvatiše poziv da ostanu na ručku, najviše zbog mogućnosti da se dalje može razgovarati. Od razgovora je ipak malo ostalo jer su se pridružili svima ostalim u velikoj trpezariji. No u jedno su bili sigurni. Crkveni oci su promenili mišljenje a zadržali opreznost. U tim okvirima grof Petrović se može kretati, ali ne i dalje. Kad mitropolit Matej ustade, ručak je zvanično bio završen.

Ceo naredni mesec Jovan je proveo u Lipovi. Nije štedeo ljude terajući ih da pripremaju ogrev i sve što je trebalo za zimu, a planincima naredi da učvrste katune i prilagode ih životu preko zime, zlu ne trebalo. Radosav nervozan zbog loših vesti iz Srema nije svojim ljudima davao da se odvoje od oružja. Na kraju Jovan popusti pritisak jer su ljudi stigli do belog usijanja. Kad stiže pop Vasiljko sa svojim momcima, kao da svežina stiže među Jovanove momke. Bivši sveštenik je svoje ljude vodio po južnom Banatu i uglavnom su se susretali sa odbeglim kmetovima. Deo njih mu je popunio odred pa je sada imao pedesetak ljudi, sve Raščane, kako je ponosno govorio. U popu Vasiljku Jovan dobija pametnog čoveka u svojoj okolini od kojeg se dosta toga moglo naučiti. Taman što je pop sa malom pratnjom otišao za Bečkerek, stiže novi gost. Vladika Josif sa malom pratnjom krenuo je iz Jenopolja za Arad sa namerom da posle produži u Segedin pa u Budim i Srpski Kovin, a usput je svratio u Lipovu da obiđe crkvu i sveštenika. Pop Jovo priredi za gosta večeru na koju poziva svu vlastelu iz okoline, a Jovan se opravda bolešću ali i željom da vladiku ugosti u svojoj kući. Pop Jovo mu u tome pomaže.

Episkopu Josifu je bilo lako udovoljiti. Jeo je malo, pio još manje, a pokazao se kao čovek koji dobro posmatra sve šta se oko njega dešava i zna iz toga izvući zaključke. Kada je svojevremeno došao u Ugarsku nije znao ni jednu

reč mađarskog jezika. Brzo i skoro neosetno ga je naučio, što mu je samo pomoglo da brže zaključuje. Pa ipak ostala mu je duboko usađena navika da kontaktira sa ličnostima iz crkve, a manje sa narodom. Zato je za narod ostao gotovo neprimetan i tajanstven.

- Da li ste bili u Beogradu - pitao je Jovana. Kad mu Crnojević potvrdno odgovori episkop reče da je on jedan od retkih. - Voleo bih ponekad da sam u njemu, a opet bog je hteo da budem ovde i tome se ne treba suprostavljati. Jedino je muka što nemamo nikakve veze sa starim krajem. Tek po koji monah koji prođe kroz Srbiju donese po neku vest ali to je suviše malo.

- Priča se da je vladika Roman negde u Sremu.

- Pričalo se, ali po onome što odavde mogu saznati, nije. Možda je sada negde u Srbiji. To samo Bog zna. A možda se vratio u Beograd i ako su Turci tamo. Sada treba biti sa narodom. Sedište mitropolije je još od mitropolita Maksima u Sremu, a posle njegove smrti nekoliko godina je tamo ostalo. Ja sam iz Beograda stigao u Srem o odatle upućen ovamo. No pre četiri godine sve se nekako promenilo i ne bi me čudilo da je sada mitropolit sa druge strane Save.

Vladika je dosta pričao o svojim putovanjima po Ugarskoj i sve u svemu bio zadovoljan narodnim duhom i verom. Zabrinjavalo ga je nešto drugo.

- Obradovao sam se pozivu grofa Petrovića i tvome jer to znači da ste zadržali našu pradedovsku veru kao i ceo narod. Jedino što me zabrinjava je što plemići i naša vlastela jureći za titulama i privilegijama okreću glavu od vere svojih otaca, zaboravljaju sve ono u čega su se do juče kleli. Naizgled su svoju veru zadržali, a fratri ih ispovedaju. - Nije se uzalud pričalo da je vladika Josif radikalan. - Sa njima treba raščisti za sva vremena. Mora se jasno i glasno reći ko je ko i ko je zašta.

Tek kad se poveo razgovor oko prelaska u drugu veru, episkop kao da je nešto povisio ton i izgubio deo svoje smirenosti.

- Zaboravili ste prelazak u drugu veru zbog ženidbe!

- Nisam zaboravio. To me najviše peče. Još su se naši stari kraljevi ženili strankinjama koje ne samo da nisu vladaru menjale veru, već su im žene postajale velike dobrotvorke a mnoge i velike pravoslavke. Nikada naša crkva nije tražila da se ne smeš oženiti ženom druge vere, ali ako se zbog toga menja svoja vera, onda sam ja protiv takvih ženidbi, - ljubopitljivo pogleda u Jovana - ...a grof Petrović sa kim je on oženjen.

- Sa pravom srpkinjom kojoj po dobroti nema ravne.

- Milo mi je to čuti. Bio sam proletos u Njitri i Bazinu². Tamo ima naših ljudi ali puno manje nego ovde. Rukopoložio sam im dva sveštenika i ostao u uverenju da se sopstvena vera može čuvati ako se hoće.

Razgovor se prenese na grofa Petrovića i na njegovu želju da se što manje strada u sukobu mađarskih velikaša. Tihi razgovor nastavi se do večeri, kad se vladika i sveštenik podigoše da krenu. Vladika će ostati još ceo sutrašnji dan u Lipovi pa će onda za Arad. Voleo bi da još malo popriča sa Jovanom pa mu reče da sutra on dođe do popa Jove. Jovan to rado prihvati, a on će narednog dana obezbediti pratnju i zajedno sa njom otpratiti vladiku do Arada.

Sutradan vladika je bio konkretniji.

- Slušao sam vas dok ste razgovarali sa mitropolitom u Jenopolju. Posle sam se malo o vama raspitao. Znamo za vaša dobra dela ali i za vaša ratnička istupanja. Svi pričaju o vašoj pravednosti i o tome da vaši ljudi imaju ono što drugi nemaju. Svi vas se plaše, i naši i ugarski plemići. Jedino ste razvili dobre odnose sa grofom Petrovićem, ali nikom ne služite. Uvek ste bili skloni Zapolji i za njega ste uradili neke poslove koje niko drugi nije mogao. Pričaju da hoćete da dižete narod na bunu protiv svakog. Da li je to tačno?

Jovan je bio isto tako otvoren kao i vladika. Ukratko mu objasni da mu to ni na kraj pameti ne pada, a Zapolji se priklanja jedino zbog toga što erdeljski veliki vojvoda ozbiljno gleda na rat sa Turcima.

Vladika ga pusti da govori upitavši ga samo da li misli udarati po susedima, Mađarima.

- Samo ako me budu dirali. Ono što sam dobio već sam omeđio tako da svako zna dokle je zauzeto. A potrudicu se da to niko ne zaboravi. Ja na svoje susede nikada nisam udarao. Mađari uvek imaju mesta kod mene, mada ja znam da bih ja teško našao mesto kod njih. I ko god dođe neka se svome bogu moli.

- Nema druge nego tamo praviti naselja.

- Lako bih ja to napravio ali ne može se sedeti na dve stolice. Ovde u Lipovi biti gospodini i držati ljude, a tamo slati druge da ginu. Kad to budem hteo onda ću ići sa svim svojim ljudima..

Vladika Josif pomirljivo prihvati da je Jovan u pravu, ali nije sada vreme za male ratove, jer ako je istina ono što su on i grof pričali, treba se spremati a ne iscrpljivati.

- Jedno bi trebalo da znaš. Ne diži ljude ako ti nije nož pod grlom jer znaj da sve što uradiš radiš za zlo ili dobro svog naroda. Ja ću ti uvek biti na usluzi samo me moraš naći. Ako sam na severu onda pošalji svog čoveka u Srpski Kovin do sveštenika on će znati gde sam i dopratiće ga do mene, a ako sam na ovim prostorima, onda će sve znati jenopoljski mitropolit.

- Ko god bude došao kod vas i bude hteo govoriti u moje ime znajte da vam morati pokazati na nečemu otisak od moga pečata.

- Daj bože da vi kod mene dolazite kao kod sveštenik a da jedina tajna

budu svete tajne. Ali ako drugačije ne bude moglo, moramo se i ovako slušati. Vi ste tamo gde se više čuje. To nemojte zaboraviti.

Jovan sutradan otprati episkopa u Arad grofu Petroviću. Namerno nije hteo prisustvovati razgovorima a ni grof na tome nije previše insistirao. Pridruživao bi im se za jelom i uključivao se samo onoliko koliko je to bilo neophodno. Grof je polako “okretao” episkopa ka Zapolji, ali ono osnovno nije mogao postići. Episkop je ostao pri tom da treba čuvati srpske glave jer ih nema mnogo, zato je opasno se opredeljivati pre vremena. “Ako bog bude hteo, on sam će nam pokazati put”. Grof se zato okrenu ka podršci i nju dobi. A posebno će episkop pratiti sva zbivanja i reagovati kako bude mislio da je najpametnije.

Približavala se zima. U poznu jesen u Lipovu stiže Jovan Dolić. Dojaha u pratnji grupe dobro naoružanih momaka, paradno obučen, svež i pored duga puta. Srdačno se izljubiše pa zasedoše. Dolić je znao sve šta se događa u Sremu i nije bio ni malo radostan što je tako. Ne zna se ni ko je gazda ni ko sluga, svako komanduje i svako uzima. Stalno se mora imati oružje pri ruci. Sve deluje napušteno i sem Petervarada nigde se ozbiljniji otpor Turcima i razbojnicima ne može pružiti.

Jovan se ljutnu što Dolića već dugo nije bilo a imao je posla za njega.

- Ti znaš da ja puno ne volim pregovore, a ove godine kao za inat sve malo po malo pa me neko zove na nekakve razgovore, traži moju podršku a ja ne znam kako da se od svega toga izvučem. Proklinjao sam što te nema jer bi bar na pola tih mesta ti išao.

Dolić je cenio Jovana i sasvim ga je dobro poznavao da je znao da Crnojević govori istinu. Za njega su ti razgovori i pregovori bili obično gubljenje vremena, jer on je svoje znao pre no što je na put polazio. A Dolić je svaku priliku u pregovorima znao iskoristiti. Najteže mu je bilo zbog novca jer ga nikad nije imao dovoljno. Bar taj problem Jovan mu je rešio odmah. Dolić je ostao u Lipovi više od nedelju dana, dobro se odmorio pa sa momcima krenuo nazad, obećavajući Jovanu da će na proleće čim malo otopli sa porodicom doći na sever. Srem je postao suviše nesiguran za život.

Do Jovana su dolazili Ognjenovi momci i prenosili mu šta radi Momčilo na Dunavu. U ranu jesen stiže i Ognjen a među njegovim momcima lako uoči ranjenike. Bili su to Momčilovi hajduci koji su u nekoj od mnogobrojnih bitaka nastradali pa se sad moraju lečiti. Odmah ih raspoređiše po naselju. Najinteresantnije su ipak bile bisage. Jovan nije mogao verovati šta je i koliko Ognjen nagurao u svoje i sedla svojih ljudi. Najviše je bilo zlata i zlatnih predmeta. No to mu odmah stvori novu brigu, kako to “udomiti” a da se niko ne doseti odakle je. Kad tad će neko prepoznati svoj nakit. A topiti ga trebalo je znati.

Setio se Radosav, “Nosi onima u Kovinu pa nek trguje sa Turcima”.

Tek kad se gužva u kući malo stišala, Ognjenj je mogao pričati opširnije. Momčilo je putujući samo noću stigao sa pedesetak ljudi u močvarni šumoviti predeo između Mohača i Baje. Na tom prostoru teško da bi ih i jedna potera mogla naći, ali ni sami nisu dobro znali put. Zato Momčilo sa nekolicinom ljudi pohita odmah do Vaškuta gde je predstavljajući se kao trgovac konjima sačekao Ognjena. Ovaj je usput poveo iz Meljkuta čoveka koji je znao sve staze i bogaze u tom predelu. Zahvaljujući tom znanju mnogo je glava sačuvao u pogromu posle Dožine bune. Pogodi se sa njim da bude sa Momčilom do zime i odmah mu isplati prvi deo plate, pa Mađar zadovoljno pojaha sa njim. Tako Momčilo dobi vodiča zлата vrednog. Narednih dana sređivali su logor i upućivali ljude kako će ga pronaći i kako zamesti tragove. Za svaki slučaj na jedinom prilaznom putu Momčilo utvrdi stalnu danonoćnu stražu, a dvojica ljudi uvek će biti na ivici šume da bi mogli pratiti šta se na pusti dešava. Za kratko vreme hajduci shvatiše da su šume prepune divljači a rečni rukavci puni ribe koja se može nabadati na trozubac ili gađati strelom. Na kraju se podeliše u tri grupe i “doteraše” izgled. Svaka je imala po pet ljudi koji su se razumeli u konje i zadatak im je bio da obiđu sva imanja i posede na sever sve do Tolne i Kiškereša. Ličili su na cigane a po imanjima su uglavnom kupovali po neko slabo grlo i vodili ga sa sobom. Sve je to oko Janošhalme preuzimao neki od Ognjenovih momaka. Tako pod pokrićem konjarskih trgovaca, Momčilovi momci pretresoše okolinu. U Janošhalmi, Ognjen je kao najamnik poznatog trgovca konjima Libeka, po malo otkupljivao konje i skupljao informacije.

Momčilo je prvi put udario na imanje nekog plemića južno od Kecela. Vlasnik je stanovao u Kaloči, ali je imao veliku kuću na imanju. Radnici pokušashe da im se suprostave, ali su bili nedorasli protivnici. Hajduk nije imao ni jednog mrtvog, a plen je bio mršav. No gazdina kuća se do jutra pretvorila u pepeo. U povratku napadoše još jedno imanje, ništa manje od predhodnog ali je na njemu stanovao i gazda pa je plen bio puno bogatiji. Pritajili su se nekoliko dana u močvari odmarajući se, pre nego što ponovo krenuše u noćnu akciju. Tek kad desetak imanja planu, krenu za njima potera iz Kaloče, ali se vrati praznih ruku. Ognjen slučajno saznade od svojih novih poznanika gde je postavljena zaseda, javi to Momčilu a ovaj udari tamo gde zasede nije bilo. Nakon toga podigoše neki plemići vojsku zajednički i počeshe češljati okolinu, ali bez uspeha. Pritajeni u močvari hajduci su čekali da se sve smiri. Onda su udarali ponovo, donoseći nesigurnost i stah.

- Sada su pritajeni i čekaju da vetrovi udare pustarom. Tek onda će krenuti ovamo. Ima ih tridesetak, ali je Momčilo više nego zadovoljan. Hrane imaju

dovoljno, zaklon im je dobar, mogu još izdržati. U povratku hoće da udare preko Bugačpuste jer su im izvidnice tamo uočile veliko imanje sa ogromnom gazdinskom kućom, pa misle da će se tu dočepati svega što im treba. Ja sam se prihvatio da ću im kod Mindsenta obezbediti skelu kad mi to budu javili a moji ljudi će tamo biti prikriveni već od Svetog Dimitrija⁴. Prebacićemo ih na drugu stranu Tise i onda pravac ovamo. Ako budemo imali sreće niko nas neće primetiti.

- Zašto im je baš toliko zapelo da zapale to imanje ?

Ognjen se snebivao. Na kraju moraše reći.

- Tamo je Momčilo bio "konjarski trgovac" pa mu je gazdarica zapala za oko i dok sa njom ne svrši neće se smiriti.

Jovanovo lice se ukoči.

- Ako ih ubije i on će se smiriti.

Ognjen tiho dodade.

- Niko im nije naredio da se to ne sme, a to rade svi drugi, pa zašto onda da Momčilo bude izuzetak. On je kako ga god okreneš hajduk.

- Nije tamo poslat da ubija već da zastraši i opljačka. A u odbrani može raditi kako hoće.

Obojica začutaše. Ognjen je znao da će reakcija biti ovakva, ali je bio siguran da Jovan ništa neće preduzeti. Bilo je to vreme kad se radilo tako, a od Momčila tražiti da se drugačije ponaša bilo je skoro nemoguće. Hajduk stiže početkom decembra, zadovoljan i dobro natovaren. Još nije ni sjahao a Jovan ga upita šta je uradio sa plemićem. "Vezao sam ga tako da može da se odreši i pobegne". Jovan je očekivao detaljnije objašnjenje pa Momčilo hteo to ili ne sve ispriča. Nije zaboravio da pomene ni gazdaricu.

- Ne bih je ja ni pipnuo da nisam video kako me odmerava. Tako je ona verovatno merila i sve druge muškarce. Procenim ja da je nezadovoljna, ali ostavim je za kraj. Vrag bi je znao da li je sada zadovoljnija ili i dalje meri.-smejao se grleno iz sveg glasa. - Još ništa kukavnije nisam video nego na tom posedu. Mogli smo raditi što smo hteli. Gazda se izgleda toliko zamorio radnicima da im ni na kraj pameti nije padalo da ga idu braniti, a ono malo išpana i čuvara palo je već u prvom naletu. Gazdu vežemo napolju, a ja se malo pozabavim gazdaricom. Kad i to obavih naredim da se gazda veže za drugo mesto jer hoću da zapalim zgradu, a moji to urade tako da se može odrešiti. Pobegao je kao zečić, nije mu ni na kraj pameti padalo da spašava ženu. A i šta bi je spašavao - ponovo se nasmejao.

Gledajući šta je sve napljačkao morao se nasmešiti i Jovan. Momčilo je najpre čestito "očistio" kuću pa je tek onda zapalio. Sada mu niko nije bio ravan. I

što je za njega bilo važno nije imao velike gubitke ni među ljudima. Ali zato je uterao strah u kosti čitavom kraju, a ni jedna potera mu se nije ni približila. No sa snegom bi to već bila stalna opasnost.

glava 16.

PRED BITKU

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

U Stambolu na Bosforu spremala se nova vojna. Ni hladnoća, ni ledene zimske kiše nisu te pripreme usporavale. Glasnici su već odavno odaslati duž carigradskog drumu pašama i begovima sa naređenjem da spreme onoliko namirnica koliko je procenjeno da mogu pripremiti. Kamile će u proleće preneti ostalo. Iz šanca pored Beogradske kapije danima su već čuli reski zvuci sablji u vazduhu, udarci po štitovima i oštre komande zapovednika. To su janičari vežbali spremajući se za svoj krvavi ratnički posao. Stizale su nove trupe i raspoređivale se po kasarnama u okolini grada, a velika rumelijska vojska je već godinu dana popunjavana i uvežbavana. Sada je smeštena preko u Tapebaši i kraju oko Galate. Učestale su i patrole po gradu, mada je vojnika bilo sve manje po ulicama. Tek je po neka kolona remetila bučnu vrevu velikog grada, seleći se iz jedne kasarne u drugu, ili je jednostavno izvedena da bi se pokazala. A tu je, mada na velikom prostoru, smešten tek delić velike sile koja se nalazila u Anadoliji. Ostali će vreme za akciju čekati u Bigi, s druge strane Dardanela, odmoriti se, uhraniti i pripremiti. Na sultanov poziv biće spremni.

Sve što se dešavalo, u gradu se dobro osećalo. Bile su ovo pripreme sasvim drugačije od onih kada sultan kreće vojsku za Aziju ili Afriku. Vojska se tada pripremala gotovo neprimetno, pa je i njihov odlazak bio takav. Sve ovo bilo je neobično, pa se grad na Bosforu morao na to navići. Pa ipak, nigde se nije primećivala neka posebna žurba ili uznemirenost. Svako je samo radio svoj posao najbolje što je moguće. Tiho je bilo i u grčkom delu grada. Veliki vezir je naredio da kroz uske ulice pravoslavne četvrti, vojska ne maršira. Od pada Carigrada na ovamo, sultani su prećutno pravoslavcima dali da sami organizuju red u svom delu grada, a Sulejman im je ta prava potvrdio i naložio da se ono što je rekao potpuno ispuni. Bila je to grčka četvrt, sa dosta Srba, i nešto Jermena, koja je još uvek negovala sećanje na Vizantiju, ali svesna da je u Carigradu novi gospodar. Sam patrijarh je u nekoliko navrata stizao do Sultana, dva puta po svojoj molbi a jednom na sultanov poziv. Sada je poput konzula uvek imao jednog čoveka u palati, koji je pratio šta se u državi događa i o tome izveštavao crkvene vlasti. No za razliku od drugih sultana, ovaj je poštovao obećano. Patrijarh je "osluškiavao" šta se sve šapuće na dvoru i u skladu sa tim se ponašao. Veliki vezir kao da je sve činio da pravoslavci budu zadovoljni, posebno Grci i Srbi. Nije više bilo ni mladih Turaka koji su obesno projahivali kroz Fener, čak sprečavajući vernike da stignu do crkve, a sam sultan je zabranio tursku gradnju na obroncima koji su se spuštali prema Zlatnom rogu. Jedina svetinja koja se morala poštovati u tom kraju bila je džamija njegovog oca Selima Javuzi, koja je po svom izgledu i veličini daleko nadmašivala pravoslavnu patrijaršiju udaljenu tek nekoliko stotina metara.

Jednog od tih hladnih januarskih dana, Sulejman je otpustio poslugu i ostao sam. Dvorjani su već znali šta znači kad se povuče u tu malu prostoriju koja je nekada bila prolazna. Tu su za drugih sultana, ceremonijal majstori još jednom pregledavali poslugu pre no što uđe u sultanove prostorije. Čitav jedan zid sada je pokrivala ogromna polica puna svitaka, knjiga i pisaćeg pribora. Dva nekada mala prozora sada su proširena u spojena u jedan. Da li je to sultan uradio da bi mogao bolje pogledati na Hagia Sophiu² u daljini sa njenim vitkim minaretima, ili tek da oslušne bilo grada, nije se znalo. Sve druge sultanove prostorije bile su okrenute prema Bosforu i onom tananom delu Zlatnog roga gde se zaliv pretvara u more. Udobni divani na drugoj strani sobe, prekriveni najfinijom svilom, mogli su primiti tek nekoliko gostiju, a fina rutava serdžada persijske izrade najčešće mu je služila kao pisači sto. Po ko zna koji put pročitao ulomak iz pesme Mevlud šerif. I ako svestan svoje veličine i slave koja se širila, priznavao je da njegovi stihovi ipak nisu dostigli one koje je u slavu proroka napisao Sulejman Čelebi. No pisao je radosno ne razmišljajući puno o tome, ali se Čelebiu uvek vraćao govoreći ponekad stihove napamet.

U to njegovo skrovito carstvo nije ulazio niko. Tek jedan momak koji mu je stalno bio na raspolaganju i dolibaša koji je pazio na svaki sultanov mig i obavljao sitne poslove vezane za sultana i ovu prostoriju. Čak je zbog toga svoj glavni posao ceremonijal majstora za ručkovima prepustio drugome, ali ga je neprekidno kontrolisao i nadzirao. Sultan je imao 31. godinu, ali je već pet godina bio na tronu i apsolutni gospodar ogromne carevine. Tih pet godina je proveo sređujući stanje u zemlji, nemilosrdno čisteći ono što mu je ostalo od predhodnika i ne vodeći računa o ničijim ranijim zaslugama. Onog trena kad je došao na vlast potvrdio je sve kanune svoga oca, njegovog oca i svih ostalih sultana pre njega. A onda je slušajući i sam procenjujući, izdvojio iz silnih vrtloga tumača šerijata, jednog neupadljivog kadiju koji je bio tek jedan od zamenika kazaskara i usmerio svu pažnju na njega. Pola godine on je pripremao teren, a kadija je znao da je on taj odabrani mada se sa sultanom nikad nije sreo nasamo. Tek je jednom osetio sultanov pogled u pravom momentu, da bi već u narednom sultan hitro skrenuo pogled i pritajio se u svojoj veličini. Veliki šejh - ul - islam¹⁰ već u godinama za umiranje, a silno poštovan od njegovog oca, znao je da mu sultan sprema zamenu, ali i pored sve svoje pronicljivosti i dvorske mudrosti nikako nije uspevao da dokuči ko bi to bio. Željan da vlast vrhovnog verskog arbitra drži u rukama do poslednjeg traga života u sebi, bio je spreman da tog novog nametnika, nemilosrdno uništi protivrećeći prirodnim zakonima i prkoseći smrti. A sultan je preko svojih probranih ljudi činio jednom pa drugom, “kupujući” poverenje kadija i spremajući ih za odlučni čin. Sulejman je dobro

znao da uza sebe mora imati velikog muftiju, jer mu je ovaj mogao biti velika smetnja u sprovođenju onoga što je zamislio. A ni na kraj pameti mu nije bilo da to mesto prepusti bilo kojem od dva postojeća kadiaskara, koja su se nadala da bi mogli postati vrhovni ulem. Kad je sve kockice posložio onako kako je mislio da je najbolje, pustio je aber da je jedan od kadiaskara njegov izabranik. Dovoljno da ga veliki muftija pošalje duboko u Anadoliju da “ojača” zakon i ispita kadije. A onda iznenada umre veliki muftija, na “veliku žalost” sultana i silnog sudskog aparata koji se godinama gomilao u prestonici i po provincijama. Sve naredno obavili su sultanovi ljudi, izdvajajući tvrdokorne, ucenjujući slabe i podmićujući one sklone tome. Kad ulemi nakon mesec dana izabraše novog šejh- ul- islama, sultan je znao da može početi sa svojim reformama.

Za tih pet godina njegovi ljudi su se našli na najvažnijim položajima u imperiji, unapred upozoreni da pređu li granicu dopuštenog, ode glava. On i vrhovni zaštitnik vere, uvek su nalazili zajednički jezik, a volja sultana sprovodila se isto tako precizno u zabitom zaseoku na Balkanu, kao u carskoj prestonici. Oko sprovođenja sultanovih kanun- nama, više nije bilo govora. One su zato donete da se sprovedu u svakom detalju. Mudro i postepeno, vrhovni ulem je birao svoj aparat, naizgled ne dirajući stari, ali spretno postavljajući svoje muftije¹¹ po gradovima, raspoređujući one koji mu ne odgovaraju naizgled po većim gradovima, sekući im tako krila i umanjujući ekonomsku moć, sve dok ne bi nestali sa javne scene. Isto je radio i sa kadijama, ništa ne prepuštajući slučaju, svestan da sultanova moć leži upravo na tim ljudima koji su sudili i sprovodili, nadgledali i kontrolisali i bili istinska produžena ruka sultana tamo gde su bili postavljeni.

Tihi ulazak dolibaše prekinu mu misli. Nije se ljutio. Dolibaša je radio ono što mu je on dao za pravo i ništa više. Nenamerno, Sulejman ga je ponekad ostavljao da tiho stoji dok se on poput zmije iz košuljice izvlačio iz svoje melanholije i vraćao stvarnosti. I tek onda kad su mu misli bile bistre, a volja tvrda i jasna, podizao bi pogled i saslušao ono što dolibaša ima da mu kaže. Sad odmah podiže pogled i dolibaša mu saopšti da je stigao veliki vezir. Klimnu glavom da je razumeo. Veliki vezir će sačekati dok sultan pređe u prostoriju za prijeme, pa će ga tek onda uvesti unutra. Nije voleo da njegovi ljudi čekaju kad dolaze po pozivu jer su raditi ono što im je on naređivao. Poput kameleona sultan je menjao raspoloženje čak i čud izlaskom iz jedne a ulaskom u drugu prostoriju. Čim je prešao prag svog svetilišta, već je bio ratnik koji se sprema na pohode, odlučan i tvrd zapovednik koji je tačno znao šta želi i kako to ostvariti. Veliki vezir Ibrahim bio je kratak, upravo onakav kako je to sultan želeo. Vojska je bila spremna, a već sada se javlja ratnička nestrpljivost. Rumelijska vojska je na

svojim odredištima, a Anadolska po planu prelazi Bosfor i raspoređuje se po zimovnicima. Ni njoj duži odmor nije potreban. Na kraju veliki vezir pomenu molbu dubrovačkog konzula Ivana Crijevića da ga primi jer hoće da razgovara o trgovini u Ugarskoj i o dubrovačkim majstorima u Galipolju. Veliki vezir je znao da će sultan udovoljiti dubrovčaninu. Ne zato što je iz Dubrovnika koliko zbog njegovog porekla. Sultan je bio upoznat da je jedan od Crijevića¹⁰, koji je bio i u Stambolu, jedini na zapadu sa punim poštovanjem govorio o turskoj veri, pominjući da Turci mogu zapadu biti uzor. A što je najvažnije bio je sveštenik i time direktno unosio pometnju u katoličku crkvu. Sultan ipak odluči da konzula primi veliki vezir, a da mu učini što se može.

Celim svojim bićem sultan je bio okrenut dvema suprotnim željama koje su ga opijale. Jedna, da pod krovovima Stambola okupi najveće umetnike arapskog sveta, a druga da vojskom osvoji što više. Isto kao što je naložio da se verski razgovori moraju voditi u Stambolu, tako je dopuštao da carigradska patrijaršija radi svoj posao, svestan njenog uticaja na pravoslavni svet. I to je naravno imalo svoje opravdanje. Islam je Bibliju priznavao kao svetu knjigu, sultan je čak njene delove čitao u prevodu. Isusa Hrista kao proroka poštovao je svakoliki islamski svet. Za njega je hrišćanstvo bilo nepotpuno, ali ipak ne sasvim pogrešno. Zato hrišćane kao narod svete knjige ne treba tretirati kao pagane, već ih treba pustiti i prepustiti njihovoj veri, ali samo dotle dok se mirno pokoravaju islamskoj vlasti. Još je njegov deda veliki Mehmed Osvajač predao pastirsko žezlo patrijarhu Genadiju i tako postao zaštitnik pravoslavlja. Sultan je samo proširio ono što su njegovi predhodnici radili, ali i uveo neke novine koje su same po sebi proisticale iz organizacije države. Pravoslavna crkva je postala i građanska i verska ustanova, a crkveno ustrojstvo je potpuno postalo sredstvo svetovne administracije. Tako su episkopi postali vladini službenici, a patrijarh ne samo duhovni poglavar već i građanski starešina grčkog naroda, milet baša. A taj isti patrijarh živio je stalno u strahu da bi ga Turci mogli smeniti ili naterati na abdikaciju, kao što se to u proteklih sedamdesetak godina dosta puta dešavalo. U pozadini svega stajao je veliki novac koji je svaki novi patrijarh morao spremiti da bi dobio sultanov berat. Sultan je podveo sve ostale pravoslavce pod skut majke crkve u Carigradu, podržavajući i patrijarha u takvim nastojanjima. Ni najmanje mu se nije dopadalo nastojanje ruske crkve da “preseli” Treći Rim u Moskvu, pa je mnogo toga uradio da uticaj Rusa što je više smanji, a samo tome sadašnji patrijarh je mogao zahvaliti svoju dugovečnost.

Spretno i gotovo neprimetno organizovao je i Srbe oko sopstvene crkve, dajući im slobodu koja je u pojedinim trenucima i za njih bila neverovatna, štiteći njihove sveštenike i puštajući da se podižu crkve. Nije se sultan “prodobrio”, on je samo

gledao interese svoje imperije, tražeći saveznike protiv rimskog pape i rimsko-nemačkog cara. Pamtio je, a i knjige su mu to govorile, da je baš rimski papa bio na čelu onih koji su uvek bili protiv prorokove vere, pravdajući sva zverstva svojim verovanjem u boga i svojom nepogrešivošću. Zato mu je papa bio prirodni neprijatelj isto kao što su mu pravoslavci i protestanti mogli biti prirodni saveznici, ali samo utoliko što su u tom papskom moru stvarali razdor boreći se protiv rimske kurije i nemačkog uticaja. Samo je jedno carstvo moglo biti na zemlji i moglo je biti samo Osmanlijsko. Ko tako ne misli neprijatelj je koji mora nestati. Čak su i ekonomski odnosi bili tome podređeni a sultan se starao da Mlečane, Đenovu ili Dubrovnik drži tako da nikad jedni nemaju preveliku ulogu na račun slabljenja drugih.

Tako se usred velikih ratnih priprema Ivan Crijević, na čelu dubrovačke delegacije, konačno nađe pred velikim vezinom Ibrahimom. Stigli su sa poklonim kako već dolikuje. Poklone će pored velikog vezira dobiti i mnogi sitni službenici, svako prema rangu i statusu. Na velikom veziru se teško moglo videti da li je zadovoljan. Tek po vezirovom odobrenju Crijević pređe na stvar. Dubrovčani su, mada nerado, pre desetak godina poslali u Stambol 14 svojih graditelja brodova sa radnicima vičnim poslu. U velikom brodogradilištu u Galipolju odlično su se pokazali, pa je Republika kojoj su trebali majstori jedva uspevali ponekog povratiti natrag. Najgore je bilo što su ih Turci dobro plaćali pa se nikome nije žurilo kući. Prošle godine⁶ Dubrovčani su otvorili veliko brodogradilište u Gružu. Imali su oni dosta brodograditelja i bez ovih. Samo na Lapudu ih je bilo tridesetak, ali nisu mogli udovoljiti potrebi za velikim brodovima. Tako su Dubrovčani za velike novce kupovali velike brodove u Italiji, najviše u Ankoni. No Mleci su na to stavili zabranu i tako ih doveli u tešku situaciju. A brodari u Galipolju su činili Turcima, ali su se i sami usavršavali, pa su se već proslavili po velikim ratnim lađama. Dubrovačko vijeće shvatajući potrebu za velikim brodovima koji su mogli ploviti do Stambola, Aleksandrije, Londona, Španije i Francuske, naložilo je svom konzulu da kako zna i ume, vrati brodare kući ne pitajući za cenu. Samo u poslednjih godinu dana, velikom brodu od 1000 kola nosivosti, cena je porasla sa 3500 na skoro 7000 dukata, uz sve muke oko nabavke. A Galipoljski Dubrovčani su već gradili brodove od 1500 kola. Crijević je diplomatski izložio molbu, tumačeći je pre svega kao golemu želju dubrovčana da se nakon toliko godina vrate kući i svojim porodicama. A oni su eto spremni i posebno nagraditi velikog vezira ako im to omogući.

Vezir razmisli. On je znao vrednost graditelja, mada u brodove nikad nije verovao. No čak je i on prećutno dozvolio da se dubrovčanima u njihovom naselju omogući da koriste svinjetinu, a dosta novca uloženo je u gradnju prostranih

kuća u kojima su graditelji stanovali. Pokuša da proceni koliko konzulu ti majstori trebaju. Nije on imao puno iluzije. Znao je da bi konzul intervenisao za podanike Republike, ali nuditi veliku nagradu, to ni u kom slučaju. Ostavi da to pitanje sam reši i da javi Dubrovčanima. Ivan Crijević proceni da je najbolje da čuti.

Drugo pitanje je bilo vezano za konzulat u Aleksandriji u Egiptu. Mada je dubrovački konzul u Aleksandriji i Kairu bio oslobođen pritiska katalonskog i francuskog konzula i dobio prava kao Venecija i Đenova, sad ga je Venecija svojatala pa je to neminovno uticalo na cene i konkurentnost. Crijević je od vezira tražio tačna tumačenja kako bi se oslobodio “zagrljaja velikog brata”. Treći zahtev se odnosio na trgovinu sa Ugarskom. Crijević moli velikog vezira da se omogući trgovina preko Beograda i otvaranje jednog trgovačkog predstavništva u Beogradu. Obraćali su se beogradskom Bali begu u više navrata ali nikakav odgovor nisu dobili. Razgovor se završi time da će ga veliki vezir ubrzo pozvati i saopštiti mu odluku. Veliki vezir posebno podvuče da odgovor neće dugo čekati. Značilo je to da će se posebno zauzeti, a to se uvek nagrađuje.

Zaista nakon dve nedelje, Crijević dobi poziv da se javi turskom velikodostojniku.

- Porta je odlučila sve tebi u prilog. Svoje majstore možeš uzeti kako koji budu završavali posao, a najkasnije do jeseni. Dobićeš za to i sultanov ferman. Tvoj konzul u El Iskandriji⁷ imaće sva prava kao Venecija i Đenova i neće zavisiti ni od koga. Dubrovnik će do kraja godine pripremiti nov brod od 500 kola i predati ga našim vlastima u Modonu⁸. Usluga koju si tražio košta toliko i bila bi sigurno viša da sultan nije ovako naredio.

Crijević se začas preračunao. Brod te veličine mogli su praviti Dubrovčani, a mogao je vrediti oko 2000 dukata. Dosta. Da je on određivao, nagrada velikom veziru bila bi 1000 dukata. Crijević započe “kukati”, jadajući se kako je to toliko mnogo da on sam ne može doneti odluku. No kad vezir ustade miran i ravnodušan, prihvatiti da će biti onako kako je veliki vezir rekao. Turski dostojanstvenik se tek ovlaš osmehnu. Bio je zadovoljan što je tačno procenio dubrovčane. No već informacija da samo u Aleksandriji, dubrovčani gube preko 8000 dukata godišnje zato što nisu “prva ruka” pomoglo mu je da donese odluku. Brod će naravno u njegovu privatnu trgovačku flotu, ali neće zaboraviti ni da sultanu da sultanovo. Crijević je pretpostavio šta vezir planira.

- Uradićemo to kako kažeš, ali moram u Dubrovnik pred savet, da bi ovo i zvanično mogao potvrditi - malo sačeka - a naša treća molba, ona je najmanja a na obostranu je korist.

I to je pitanje bilo rešeno. Dubrovčani će na svu robu koja prođe kroz

Beograd platiti carinu od 2 posto, a ako se proda u Beogradu, onda još 1 posto. Mogu otvoriti šta god žele, a mogu i graditi tamo gde im se odobri. Sva uputstva će dobiti Bali beg. A za trgovinu sa Ugarskom, veliki vezir nehajno reče “ da ne misli da je sad pametno ići tamo”.

- Mi sa njima imamo dobre odnose i uvek smo dobro trgovali.

Veliki vezir nije reagovao.

- Sačekaj da prođe ova godina, pa onda vidi šta ćeš dalje. Ako iz Ugarske budeš unosio neku robu platićeš i za nju 2 posto, a ako je prodaješ u carevini onda još 2 posto. - Veliki vezir je bio začuđujuće otvoren - sa fermanom ni jedna vas vojska neće dirati, ali bolje je ne ići u rat, no čekati da se vojska povuče.

Crijević pokuša da razume šta mu to veliki vezir govori. Primetio je i on grupisanje vojske po Carigradu, ali kod Turaka se ništa nije znalo. Sada je znao. Turci će na sever, prema Ugarskoj. A kad obe vojske idu, onda će i sultan sa njima. Zar bi inače janičari toliko vežbali. A krenuće po svoj prilici čim im to vreme bude dozvoljavalo, kako bi sultan tokom godine imao vremena da uspostavi tursku vlast i povuče se u toplije krajeve pre zime. Sutradan Ivan Crijević se dade u ispitivanje. Radio je to danima oprezno i pažljivo mada se u Istanbulu već ponešto znalo o pohodu i pravcu napada. Kad proceni da je dovoljno, zatvori se i napisao pismo. Ujutro je već dubrovački karavan krenuo prema Srbiji, pa dalje ka Dubrovniku. Ivan Crijević je bio sa njim.

Daleko na severu skoro mesec dana kasnije, Jovana začudi poziv popa Jove da što pre mora doći u grad, u Lipovu. Kurira je poznavao, ali mu ovaj ništa nije znao reći, sem da je hitno. Pop Jovo mu odmah pruži pismo sa nedirnutim pečatom. “ovo je doneo jedan monah iz Topolice sa naredbom da preda samo tebi i nikom drugom”. Sveštenik ga ostavi samog da pročita pismo. Čim ga otvori znao je čije je, mada potpisa zbog opreza nije bilo. Sitnim pedantnim rukopisom dubrovčanin mu je izneo stanje na Porti i šta se priprema. Pismo je dubrovačkim karavanom stiglo do Topolice, a odatle su ga dubrovčani koji su tamo imali malo sedišta, poslali na sever najpouzdanijom vezom, pravoslavnim kaluđerom. Tako je stiglo do Lipove. Ivan je pisao:

“Čim okopni Turci kreću na sever. Idu sa golemom vojskom, ceo Stambol od nje podrhtava, a krenuće rano da bi što više postigli i učvrstili svoju vlast po tvrdim gradovima. Vodi ih sam sultan. Veruje se da će glavnina nazad na zimovanje u Stambol, a odredi će ostati. Iduće godine će ponoviti sve isto dok se god ne učvrste. Samo će im nebo biti granica”. Dalje mu potanko objasni šta je sve čuo i saznao ne spominjući ni jednom rečju vezira, ali uvek napominjući da je sve što mu iznosi tačno. Turci neće ići preko Bačke, već će preko Srema i Slavonije sve do Budima. Nudiće rat i mir. “Ako budete hteli rat, znajte da svi

morate uzeti oružje u ruke jer Turaka će toliko mnogo biti da im se čak ni tada nećete lako odupreti”. Crijević je dalje pisao da nikome mnogo ne veruje jer oni koji se danas najviše u krst kunu, ti su već klečali pred sultanom. Na kraju pisma je stajalo “Ja ti kao svom velikom prijatelju preporučujem da kreneš s proleća u moj grad i povedeš sto probranih momaka. Imaće dosta ratničkog posla, puno lakšeg i dobro plaćenog a moćićeš živeti kako dolikuje. A što se tebe samog tiče, dobićeš one počasti koje tvoja loza zavređuje. Kad dođeš tamo, ja ću već stići ili me brzo možeš očekivati. Ništa mi nemoj javljati no postupi po pameti a ne po srcu”.

Polako vodeći računa o svakoj reči, Jovan iščita pismo još jednom. Prošla su dobra dva sata dok se zanimao pismom i razmišljao o poruci koja je bila u njemu. Sveštenik kao da je znao kad treba ući. Sa sobom je poveo i mlađeg monaha koji je pismo doneo. “Kaže da ti ima još toga usmeno reći” i htjede se povući. No Jovan ga zaustavi “Ti možeš sve čuti”. Monah onda ispriča kako je dospeo ovde. Dubrovčani su jedne večeri dohajali do manastira baš pre večernja. Dugo su razgovarali sa igumanom, pre nego što su njega pozvali. Iguman mu predade pismo sa nalogom da ga nosi svešteniku Jovi u Lipovu. Ako ga ne nađe neka ide vladici u Jenovu, a ako pak ni tamo nikog ne nađe neka potraži vojvodu Jovana i lično mu pismo uruči. Ako bude u kakvoj opasnosti pismo mora uništiti. Zato mu ispričaše sve što u pismu stoji i monah to sada sa neverovatnom tačnošću prenese Jovanu. Kad završi vidno odahnu.

Dogovoriše se da monah ostane u Lipovi dok vreme ne otopli, pa će sa stroškom i darom krenuti natrag. Mesto ga više nije držalo. Pozdravi se sa sveštenikom i monahom i iste večeri okupi svoje. Pustio je da napetost raste, da bi bolje shvatili važnost onog što će čuti.

- Čim trava ozeleni Turci kreću na nas. Više ih ništa u tome ne može zaustaviti. - Zaćuta i pusti ih da shvate šta je rekao - Dobio sam vest da će sultan krenuti na Ugarsku i da neće udariti i povući se, već doći i ostati. Golema Turska sila priprema se u Stambolu. Dvesta hiljada duša pašće na Ugarsku poput gavranova, tražeći rat. Znajte da kada vojsku predvodi paša, ona je velika, kad je predvodi veliki vezir ona je golema, a možete li tek zamisliti kolika je vojska koju predvodi jedan sultan. Tako nešto još nikad niste videli. Jer kada ide sultan onda idu svi janičari jer više nemaju koga u Stambolu čuvati. Neka bog pomogne Ugarskoj a i nama u njoj.

Radosav Čelnik procedi “Tućićemo se pa makar ih bilo još duplo toliko”. Subota Vrlić je bio za diplomatiju, dok su svi ostali bli za otvoreni rat.

Fabijan se oglasi po prvi put

- Zna li kralj ili Zapolja ovo što ti znaš?

- Ne znam da li znaju, ali od ovog znam samo ja. Ako je ceo Stambol na nogama, valjda i kraljevi doušnici mogu videti da se nešto događa i to javiti. Pustimo mi njih neka oni brinu svoju brigu a mi gledajmo svoju. Ali najpre ćemo videti kako će oni, pa mi onda treba da izaberemo bolje.

Lako izračunaše da sada zajedno sa Cvetkom i Momčilo imaju 250 ljudi a da ih se može nakupiti još stotinak. Ako se njima doda još i pop Vasiljko to je lep broj.

- Mi se sabiramo po desetinama a Turci po stotinama hiljada - progunda Subota.

Jovan ga preseče pogledom

- Kada bi se svaki ugarski plemić sabirao kao mi sada, Turci ni do Dunava ne bi došli - pa uredi da se pozove pop Vasiljko, sa nalogom da što pre dođe u Lipovu.

Narednog dana bili su kod grofa Petrovića u Aradu. Grof ih odmah primi. Nije bio ni ljubazan ni odbojan. Jovan mu ukratko ispriča da će Turci na proleće napasti i preći Savu kod Šapca, pa udariti prema Budimu. Tek onda ga Petrović upita odakle on to sve zna. Jovan reče od pouzdanog čoveka koji je sve to video, ali ne otkri odakle mu je vest došla. Po malo dramatično, reče da se sada u Ugarskoj mora stvarati novo Kosovo i ako ne bude izdaje, vreme je da se Turci dotuku za sva vremena.

Grof Petrović je govorio odmereno ne deleći Jovanova ubeđenja.

- Ja znam drugačije. Evo već četvrtu godinu kako ti ili već neko dolazi sa istom porukom, da će Turci udariti u proleće, a od Turaka ni traga ni glasa. Čak im se broj na granici smanjuje. A ja sad da tebi kažem ono što je sigurno: nama je prebegao najveći srpski vlastelin Pavle Bakić, sa braćom i porodicom. Zna se da je bio blizak sa nekim turskim agama, ali on nikakav turski atak ne spominje. A to bi on morao znati bolje od tebe i od mene. Naprotiv hoće da vojači ljude i da u leto udari na ono malo Turaka što ih je u Srbiji još ostalo. Mi nismo na granici ali je moramo čuvati kao da jesmo. To ti misli za ovu godinu, a o turskoj najezdi misle kralj i Zapolja.

Za Jovana je razgovor bio završen.

- Moje je bilo da najpre vama javim. Ja sam to uradio a uradiću ako nešto saznam ponovo, a vi dalje vidite šta ćete.

Obojica behu po malo nezadovoljni, Jovan zato što mu ništa ne veruje, a Petrović zato što je njegov gost toliko tvrdoglav. Dok je jahao ka Nađlaku bio je sve ljući. Do Jakšića još nije ni stigao, a već je želeo da ode. Primiše ga servilno. Da mu Zapolja ne daje podršku, pitanje je da li bi Jovan i ujahivao u njihovo utvrđenje. Ipak morao je priznati da Marko Jakšić ostavlja utisak dostojanstva i odlučnosti. Raspita se o situaciji u Lipovi i kad mu htjede ispričati zašto je došao,

zamoli da sačekaju Dmitra. Tek kad sedoš e sva trojica, Jovan im ispriča sve što i Petroviću. No za razliku od grofa, Jakšići su bili iskreno zabrinuti. Bilo je u njima još ratničke krvi. Razumeo je njihove brige. Oni su bili ugarsko plemstvo i za njih će svaka odluka kralja biti obavezna. Uz to su Marko i njegov brat od strica Petar odavno primili katoličanstvo, najpre zbog titule i imanja a Petar i zbog ženidbe. Novu veru su iskreno prihvatili i polako zaboravljali korene. Petrova žena Katarina, velika katolkinja tako je decu vaspitala da već sada nisu znali da su srpskog porekla. A Dmitru je još samo ime bilo srpsko.

Dugo se posle toga pričalo o Turcima. Svi su o njima podosta znali, a Jakšići i iz priča. Nakon večere umoliše ga da prespava u Nađlaku. Te noći izgubi nešto od svoje netrpeljivosti. Sa zidova visili su portreti dva istaknuta Jakšića, Stefana i Dmitra. Marko se pohvali da je portret radio čuveni majstor Orehina iz Venecije, rođak njegove žene. Na rastanku, umoliše Jovana da im čim nešto čuje, odmah javi a oni će postupati kako se već bude moglo i moralo.

Već sutradan krenu put Jenove, a da ga ni kiša nije ni malo omela. Stiže u kasno več e. Bilo je kasno za bilo kakve posete, pa se za sutradan najavi vladiki Mateju. Ovaj ga primi lepo i srdačno kao starog dobrog poznanika. Jovan mu ispriča sve ono što i plemićima. Imao je utisak da mu vladika veruje.

- Moramo u ovo verovati, jer ako je istina biće veliko zlo. Treba se spremi ti da će biti tako a daj bože sinko da su tvoje vesti netačne. Reci ti meni misliš li ti da će to biti zlo i po nas.

- Vaše preosveštenstvo, Turci nikada srpskom narodu nisu doneli dobra, neće ni sada. Moramo se okupiti i videti šta nam je raditi. Teško je jednom čoveku da misli o tome, a kamoli da sam odluči. Neće valjati ni ako svako od nas bude radio na svoju ruku jer i onako smo slabi, pa ćemo tako biti još slabiji. Od pameti i snage svih nas zavisi šta će biti sa srpstvom. Turci su nam pre pedeset godina ukinuli patrijaršiju, sada izgleda hoće da nam ukinu i pravoslavlje

- Kažeš da će baš sultan udariti ?

- Sultan ! Cele zime sprema se silna vojska. A kad krenu svi će im biti neprijatelji. Pitanje je samo hoćemo li se mi uklopiti u ugarsko blato i sa njima zajedno izginuti ili ćemo se sami organizovati i boriti. Samo Vi o tome možete doneti sud, jer bez vas niko nas drugi ne može okupiti.

Vladika je znao da bi narod trebalo da se okuplja oko despota i njega, ali mladi despot nije ni mogao ni znao ni šta učiniti, a despoticu niko i onako neće slušati. Za sada je sva pitanja ostavio otvorena. Morao je još dosta toga saznati i posavetovati se. Jovan je bio zadovoljan već time što ga je vladika ozbiljno prihvatio i počeo da razmišlja o velikoj opasnosti. A vladika je tačno znao kakva su Turci pošast i da se mora sve učiniti kako bi se njihov pohod sprečio. Čim ga

Jovan napusti sede i napisa opširno pismo vladiki Josifu nadajući se da će ga pismo zateći u Budimu.

U Lipovi, Jovan se preobrazi. Sada je znao šta hoće i šta mora uraditi. Prvih dana izdiktira Fabianu tri pisma. Prvo je bilo Jovanu Doliću u Irig. Tražio je od njega da spakuje porodicu i odmah krene ka Lipovi. U pismu mu objasni zašto mu u Irigu nema opstanka. Drugo naslovi na Radiča Božića gde mu predoci ono najosnovnije što je znao, a treće iste sadržine uputi na Tomoria. To je bilo na mađarskom jeziku. Ni sam nije znao zašto baš Tomoriu a ne nekom drugom. Možda zato što je bio bolji ratnik od mnogih kojima je to bio zanat.

Jovan nije skrivao šta se događa i u njegovom okruženju počeo se osećati napetost. Radosav je stalno iznalazio nove ljude, a Tomo neprekidno povećavao broj ratnika oko kuće. Jedino se Cvetko smejao i bio beskrajno dobro raspoložen. Subota Vrlić je sve to pratio i usklađivao, pa Bogdan dobi odrešene ruke i dade se u akciju. Koristio je poslednje hladne dane da pokolje što više stoke, osuši meso i pripremi ga za rat, ako ga bude bilo. A ako ne... "Daj bože da ne treba". Sve se to nasuvo solilo, slagalo u velika tek napravljena korita i odozgo pritiskalo kamenom. Meso se seklo na sitniju parčad da bi se što pre prosušilo jer "Turcima nije za verovati". Umoran Bogdan uveče nije imao vremena ni za svoja redovna "ženska druženja". Jedino što ga ni najveći umor nije sprečavao bilo je da pohvali sam sebe, "Da nije mene, jeli bi vi travu".

Sa nekoliko ljudi u predvečerje, u Lipovu stiže pop Vasiljko. Visok koščat, lepo štucovane brade, nosio je čisto seljačko odelo. Sem brade jedina oznaka njegovog zanimanja bio je krst oko vrata, čak ne ni previše velik. On i petorica njegovih pratilaca jahali su krupne erdeljske konje pune snaga. Pop je bio za glavu viši od Jovana, visok poput Radosava a po svoj prilici i isto toliko snažan. Jedan od njegovih pratilaca dodade mu oveću čuturu sa rakijom. Pop se prekrsti pa nagnu i odmah je pruži Jovanu. "Ova je banatska a pekli su je moj ljudi. Ne može biti da ne valja". Čutura brzo ostade prazna ali se razgovor razigra.

- Kad sam te prvi put sreo nisam verovao da si pop, a nešto ni sada nisam ubeđen u to. Da nema tog krsta ličio bi mi na odbeglog kmeta - ćeretao je smešeći se Jovan.

- Nisam vala nego sam baš pravi pop. To ti može potvrditi tvoj prijatelj pop Jovo, a može i jenovski vladika. A ako treba naćiću još svedoka samo ćeš onda morati samnom u staru Srbiju jer sam se tamo zapopio.

- Nije meni čudo što si ti pop, nego me čudi što te svi hvale kao velikog ratnika protiv Turaka.

- Onaj ko me voli taj me prehvaljuje, a oni koji me ne vole, ti me kude. Ti si izgleda slušao samo jedne - Nasmejaše se svi. - Ja imam nešto ljudi i dosta smo

toga preturili preko glave u ovih nekoliko godina, a boga mi, mi smo prelazili preko i tamo ratovali sa Turcima.

Tek kad momci odoše da se odmore, Jovan ispriča popu Vasiljku zašto ga je zvao. Na kraju mu predoči:

- Ja sam okupio dosta ljudi, ako ti dovedeš te tvoje, biće nas za pedeset više. Znam da si već imao nameru da mi priđeš ali ne znam da li si se u međuvremenu nekom obećao ili si se možda predomislio.

- I da sam se obećao prekršio bi obećanje kad si ti u pitanju. Tvoj sam, samo reci kad treba da dođem sa svojim ljudima.- Lako se dogovoriše gde Jovanov glasnik treba da dođe i kome da se javi- Samo nikom neka ne govori da ide do mene, jer baš nisam omiljen među ovim srpskim nazovi plemićima. Jedino kapa dole Radiću Božiću. Sve ostalo u mom kraju je jad i beda. Ako bude morao nekog da pita, neka pita narod. Taj narod ne zna izdati.

Krajem marta Jovan okrenu put Bačke. Nije se imao nameru nigde zadržavati, tek da obiđe pustare ispod malog i velikog jezera i krene ka severu. U Segedinu su ga već čekali neki ljudi iz Pečuja. Jednog prepozna odmah. Odvoji ga na stranu i reče da odmah kreće nazad i javi gazda Botošu da sve što ima smesta skloni jer će Turci po svoj prilici tom stranom ići ka Budimu. Neka beži prema Požunu. Za nikakvu drugu trgovinu sada nije vreme, a znaće to on i sam. Taman je ispratio goste, kad dobi novog, jevreja Isaka. Trgovac je kao i uvek bio oprezan:

- Turci će na Budim - bio je kratak Jevrej. Onda mu potanko ispriča detalje koje nije znao ni Crijević. Tursku vojsku predvodiće lično sultan, preće Savu, pregaziti Srem, sagraditi most kod Oseka i produžiti sasvim do Budima. Nazad će se vratiti pored Dunava i Tise što znači da će bar jedna vojska preći preko Segedina, ali na drugu stranu prema Lipovi sigurno neće ići.

Bilo je neverovatno koliko detalja Isak zna. Znao je sve, čak i to da će Turci gledati da prođu kroz Srbiju, a da ne izazivaju gnev i pobune Srba i da namerno neće preko Tise, da opet ne izazivaju njihov gnev. Sultan je svestan toga da bez Srba, kojima je izgleda on pridavao veći značaj nego što su ga objektivno u Ugarskoj imali, Mađari se ozbiljnije ne mogu suprostaviti njegovoj vojsci. Zato je planirano da ceo pohod traje samo šest meseci i da u zimu sa glavnom vojske prezimi u Stambolu.

- Nije moje da te savetujem, ali pošto vidim da me slušaš reću ti, a znaj da nikom sem tebe ne bih. Skloni se na stranu i "zaboravi" Turke. Niko tvojim Srbima neće zameriti što niste išli da gubite glave. A kad se Turci povuku, onda ćeš moći tražiti i moliti, pretiti i pritiskati. I dobićeš sve čemu težiš.

Jevreji nikad nisu pričali napamet. Znao je da Isak govori istinu i da će biti kako mu je rekao. Upita ga otkud on to sve zna.

- Već i ovo što sam ti ispričao, rekao sam ti na svoju ruku. Sve Jevreje sam time doveo u opasnost. Neke od njih si i sam video, znaš da se i muve boje. Nije im ni zameriti. Neki od njih su ovde tek tridesetak godina i sveže su rane na pogrom u Španiji. Plaše se svoje senke. Dalje ti ne smem pričati, jer što manje znaš to bolje, a znaj da ovo što ti govorim stiže direktno od sultana.

- A vi, šta će biti sa vama. Vi niste ratnici. Ja deo mogu primiti u Lipovu, ali ne mogu sve.

- Mi ostajemo i za nas se ne boj. Mi smo u sultanovoj milosti, isto kao što smo u milosti mladog kralja. Ni jedan Turčin neće nam učiniti ništa nažao. Naše je da se ne mešamo i da pustimo da stvari idu onako kakva je božja volja.

Jovan mu se zahvali, a Jevrejin ode onako tiho kako je došao. Njegova informacije nisu stigle od bilo koga. Zaista je stigla sa Porte, a sve što je Jovanu rekao, govorio je sultan. Jevreji su u Stambolu uvek uz sultane imali svog čoveka, od Jakova, koji je bio od velikog poverenja Muhameda, preko Avrama koji je između ostalog bio glavni zakupnik poreza kod Selima, do velikog Mojsija Hamona, sada Sulejmanovog ličnog lekara. Svi su oni imali svoje ljude i svi su znali sve. Mojsije je već sada pripremao "teren" za Solomon ben Natana Eškenazia, koga je sultan pozivao kad je god nešto trebalo odlučiti. Preko ova dva poslednja uredili su da sultan sačuva Jevreje tamo gde ih ima, a Solomon je javio predvodnicima Jevreja po gradovima. Sa tim saznanjima, Isak je došao kod Jovana.

Jovan u Lipovi ponovo sazva sve svoje ljude. Subota Vrlić mu ukratko ispriča sve što je preduzeo, ali i za dolazak plemića iz Lipove koji su nešto načuli i došli da čuju istinu. Dao im je tek škrta objašnjenja a Jovan ako misli, može kako hoće. Konačno po nekoj kišici stiže Jovan Dolić, psujući na sva usta banatsku zemlju koja se lepila za kolske točkove pa je jedva stigao. Dopratio ga je sin Luka sa dvadesetak dobro odabranih ratnika željnih borbe. Brzo ga umiri ono što mu je Jovan kazivao.

- U tebe imam poverenje i trebaš mi za svakojaka pogađanja. A ako zatreba dobar si i na sablji. Zato hoću da ostaneš kraj mene i pomogneš mi gde to bude bilo moguće.

I Dolić je nesebično pomagao. Jovan popusti i Luki i poveri mu da prođe kroz Srem do obale Save za zadatkom da prati sve što se dešava i ako primeti bilo šta neka odmah javlja. Jedina veza mu je bio Momčilo na koga se mogao osloniti. Za starijeg Dolića je već imao drugačiji zadatak, stupiti u kontakt sa Tomoriem i Božičem i biti između njih. Tako će znati kako razmišlja kralj a kako velikaši. Dolić je odmah započeo svoj diplomatski posao. Uskoro njegov kurir obavesti Jovana da sa njim u Zenti želi da se sretne jedan od Bakića. Do susreta je došlo u

konaku na obali. Stameni muškarac predstavi se kao Manojlo Bakić.

Tek kad posedaše Jovan se mogao više raspitivati o Bakićima. Čuo je i on za njih, uostalom ko u to vreme za hrabre Bakiće nije čuo. Priseti se i svog susreta sa njima i hajduka kojeg im je priveo. Vojvoda Pavle uglavnom se bavio u Smederevu kod svog prijatelja Ferhat paše, pa je Manojlo zajedno sa braćom vodio veliko imanje. No zbog nekih poslova, Bakići padoše u nemilost velikog vezira i na Tomoriev nagovor kralj ih pozva u Ugarsku obećavši Pavlu vojvodsku titulu i nadoknadu za imanja koja je morao ostaviti. Progonjeni od Turaka, zimus su sa velikom prtljagom preko Dunava prešli svi Bakići: Pavle, Komnen, Manojlo, Dimitrije i Mihajlo. Sa njima su prešle i njihove porodice. Tomori je posebno cenio Pavla i odmah mu je poverio specijalnu misiju. Manojlo to odmah napomenu Jovanu I nastavi:

- Turci su nam pred vratima, samo što nisu zakucali. Pavle će voditi nasadiste i biti sa Božičevim šajkašima, a ja sam dobio zadatak da ih na kopnu obezbeđujem. Radić Božić te puno hvali i kaže da imaš malu ali probranu vojsku. Po ovlašćenju kralja, Tomori te moli da nam se pridružiš.

Jovan ga je znatiželjno gledao. Bakić je bio srdačan i otvoren. Ni traga nadmenosti i uobraženosti.

- Razgovarao sam sa Tomoriem. On zna da ti ne može narediti - govorio je Jovan Dolić - ali zna i to da dok ne dobiješ kraljev poziv proćice vreme, a vremena nema. Tomori misli da će Turci udariti preko Beograda pa preći preko Srema u Bačku i onda na sever do Budima. Tako će se moći uključiti i Erdeljska vojska. On želi da se uključiš u odbranu Srema, a kako Turci budu napredovali onda i Bačke. Oko toga šta i kako, dogovorili bi se kad dođeš. Hteo bi da deluješ sa kopna zajedno sa šajkašima na reci.

Sve ovo je za Jovana bila novost.

- Naša je sveta dužnost da se odupremo Osmanlijama. Ja i moji ljudi sigurno nećemo sedeti po strani i čekati da nam popale zemlju.

Bakić je bio zadovoljan odgovorom. Piće je dalje činilo svoje, ali Manojlo Bakić ni jednog trenutka nije zaboravljao šta hoće. Na kraju mu Jovan obeća da će se što pre naći sa Pavlom Bakićem i dogovoriti oko svega što je važno za doček Turaka. Manojlo skoči pa se izljubiše. Ujutro još jednom potvrdiše ono o čemu su pričali, a Jovan preporuči Dolića kao svog pravog poslanika koji će uvek govoriti ono što on misli. Tako se rastadoše. Dolić osta sa Jovanom, pa se još istog dana spustiše do raseljenog Pecara, sela na pola dana od Zente niz Tisu.

Dolića ostavi u Bačkoj da bude u stalnom kontaktu sa Tomoriem i Božićem, a sa Bakićima neka neguje dobre odnose. On odjaha za Lipovu, a glasnika posla Momčilu da nešto stoke pretera u Pecer. Kući ga je već čekala poruka od

Petrovića da ga čeka u Temišvaru. Odluči da što pre krene, pa naredi okupljanje sve vojske. Te noći kad ostade sam sa Ljubicom, naredi joj da mu donese onu zastavu koju je vezla sa ženama. Ljubica mu pokaza lep rad. Vez je bio na kao krv crvenoj svili. Bila je obrubljena zlatnim nitima, sa već napravljenim očicama za držalje. Tačno na sredini, ali pružajući se skoro po celoj širini sjajio je grb Crnojevića. Veliki lovorov venac vezen u zelenoj boji, ispleten tako da unutra bude štit na kome je u sredini zlatnim nitima izvezen i išatiran veliki dvoglavi orao. Venac se završavao zlatnom krunom na vrhu, a dole se sužavao u crno izvezeni krst. Sutradan naredi Bogdanu da pronade držač za zastavu. Kad je konačno bila nameštena dade je Radosavu a ovaj nađe momka i svečano mu je dade na čuvanje. I pored kišice koja je neprekidno padala, pop blagoslovi ljude i barjak. Celog dana sipila je sitna kišica, ali ni to nije sprečilo popa da potegne iz grada. Blagoslovi ljude i zastavu. Zastava tako uđe u Jovanovu vojsku. A Jovan je govorio svojim momcima:

- Idemo u rat da se tučemo sa Turcima. Svi se mi dobro znamo. Zajedno smo hleb jeli i bogu se molili. Više nego ikada do sada moramo biti zajedno, držati se jedan drugog jer samo tako možemo savladati silnu pošast. Ja vas ne vodim da ginete, ali će mnogi ostati tamo kuda idemo. Vodim vas da Turke nadjačamo. Ako budemo sa velikom ugarskom vojskom, onda sa njima, ako ne, napadašemo ono što budemo mogli savladati. Turcima nećemo dati mira. Za nas je ovo drugo Kosovo i ako bog bude dao nećemo na tom Kosovu biti sami, nego će se sa nama boriti i svi drugi. Sav plen što steknete zajedno ćemo podeliti a svakog od vas čeka nagrada od 10 dukata kad se povratimo. Bog je sa nama jer se borimo za krst i pravoslavlje a protiv neznobožaca i nevernika. Neka nam Bog bude svima na pomoći.

U Stambolu Sulejman je sazvaio sultanov divan. Nije to bio Veliki divan¹² koga je vodio i predsedavao mu veliki vezir, a sultan ga u zaklonici pratio, već divan na kome je sultan mogao svakog da pogleda u oči, setuje i naređuje, propisuje i nagrađuje. Na njega je pozvao one koji su mu pred ovaj pohod trebali, ne vodeći računa o rangi i pravima, već isključivo u interesu cilja. Bio je 6. april, topao lep dan u carskom gradu. Nije bilo mnogo razgovora. Starešine su jedan po jedan referisale ono što je sultan znao, ali je još i od njih hteo da čuje. Sve je bilo spremno za golemi pokret vojske ka severu. Sultan će biti na čelu vojske a to je značilo da se ni jedna sitnica ne sme prevideti, jer je sultan imao osećaj da je nađe, vidi i kazni grešnika. Svaki koji je govorio, proverio je sve to više puta jer je svaka reč ostajala zapisana i zapamćena. Sada je samo preostajalo da sultan da znak za pokret. Kad su svi završili, sultan reče datum. Mada se niko nije pokrenuo sultan oseti kako kroz njegove paše i vezire prođe nestrpljenje da se

odmah krene napolje i prione na pripreme. Namerno ih zadrža još malo na dvoru uživajući u njihovom nestrpljenju, a ničim to ne pokazujući. Mada tu pred njim, najvišom silom koju su priznavali, u mislima su već bili među svojim potčinjenim, nadzornicima, spahijama, begovima i zaptijama, užurbani da sve bude kako valja i da vojska krene onako kako je naređeno. Kad ih konačno otpusti, sultan je bio siguran da će sve biti spremno onog trenutka kad pojaše konja i na njemu izjaše iz Stambola, pa tek onda pređe u udobna kola koja će ga voziti daleko na sever.

I zaista kad sultanu 23.aprila privedoše konja, on je znao da sve ide kako treba. Silna vojska je već bila tako postavljena da je sultan sa svojom svitom ušao u nju i sa njom srastao kao jedno telo. Nedelju dana ranije, Ibrahim paša je obavio svoj teški zadatak, zbog kojeg nije spavao, niti je nalazio smirenje. Na put preko golemog mora poslao je veliku flotu koja bi trebalo da do Beograda stigne pre sultana i tamo učini sve pripreme koje se od nje očekuju. Sreća te je poslušao brodare, većno navikle na oprez i čudljivo more, pa ih je poslao ranije i tako im dao sigurnost da će ono što se mora uraditi, zaista biti urađeno.

Anadolska vojska prešla je Dardanele kod Galipolja i utaborila se kod Drinopolja. Behram je požurio da ne bi slučajno zakasnio pa je zato čvrstom disciplinom držao ljude na okupu kažnjavajući i najavljujući bogat plen za hrabre i sposobne. Sultan je tek jednu noć prespavao u Drinopolju, još jednom pregledao sastav obe vojske i već 7. maja krenuo dalje. Sa velikim vezirskom Ibrahimom napred i Behramom nazad, vojska se lenjo probijala pored Marice sve do Filipopolisa⁹ kada ne zaboravljajući stare račune, sultan naredi Bahramu da skrene udesno i pređe preko prevoja na Balkanu, a ovaj to učini nemilosrdno čisteći sve na šta je naišao. Krajem maja vojska se ponovo okupi u Sofiji, odmori nekoliko dana pa 4.juna ponovo krenu dalje. Već 9. juna sultan je bio kod Niša, a mesec dana kasnije pod Beogradom. Ibrahim pašine galije bile su već krajem juna raspoređene na potezu od Smedereva do Zemuna.

Negde u to vreme Lukin kurir stiže Jovana dok je bio još u Lipovi. I konj i jahač samo što nisu pali od umora. "Turci su stigli skoro do Beograda. Vojska je ogromna i svi pričaju da je i sultan sa njom. Narod beži preko Save i Dunava i već sada im se ne zna broj". Jovan ne časeći odjaha u Temišvar gde je grof Petrović oko sebe okupio srpske plemiće. Već su jedan dan bili u gradu, a Jovan je mogao samo da čuje šta su se dogovorili. Grof Petrović ga razočara čim je progovorio. Ponovo je mislio da je opasnost preuveličana, što uostalom misli i Zapolja.

- Znamo da će ove godine biti turska vojna, ali ni približno onakva kakvu ti misliš. Doće u Srem i dalje neće. Smetaju im utvrđeni gradovi, a i Tomori je dovoljno jak da ih zaustavi. Svi moramo biti spremni da mu pomognemo ako to zatreba, ali neku veliku vojsku ne treba okupljati.

Jovan je bio ubeđen da je situacija drugačija. To i reče grofu:

- Neću čekati dok zađu sa krvavim mačevima pozivati u odbranu hrišćanstva. Onda će biti kasno. Ja sam već spreman. Ako ih ne budem mogao dočekati kao junak, oko u oko, bar ću im život zagorčati da će me pamtiti.

- Nemoj žuriti. Za veliku bitku svaki će nam ratnik dobro doći.

- A šta ako velike bitke ne bude, nego nas samo preplave.

U Pezeru Jovanovi ljudi su bili smešteni po prostorijama koje je još despot Đurađ napravio. Dovoljno da ne budu napolju. Tako su i pored ružnog vremena bili na suvom. Hrane su takođe imali dovoljno, ostalo je još da se pazi da zbog nervoze i nestrpljenja ne dođe do sukoba među njima. Bitka se već osećala u vazduhu pa je Radosav čelnik imao pune ruke posla, ali ljudima nije dao da se uleže. Nakon nedelju dana stiže glas da su Turci u Beogradu, a dva dana kasnije turski brodovi prevezoše jake čete preko Save. Luka je navodio da je sigurno bilo preko trideset turskih brodova. Nisu mu verovali za brodove. Turci ih do sada nisu imali niti su ih u tako kratkom vremenu mogli sagraditi. Ni Radosav u to nije verovao.

Jovan se pokoleba samo za trenutak. "Šta ako su i drugi izveštaji bili takvi, ispašće da Petrović ima pravo". Luka Dolić stiže iscrpljen tih dana sa potpunim izveštajima. Ljudi su mu bili omršavili, u iscepanoj odeći, ali živi i zdravi. Turci zaista imaju brodove koje su Dunavom dovukli iz Turske, a sultan je i pored lošeg vremena naredio da se gradi most preko Save. Koliko je blizu Luka prilazio mostu to Jovan nikad nije saznao, ali je ovaj znao u detalj i koliko ima stubova i kako su ih pobijali u reku i kako je nadošla Sava usporavala graditelje. Stiže konačno kurir i od Petrovića. Poručivao je Jovanu da čeka dok ne stigne erdeljska vojska sa Zapoljom na čelu. Kad stiže još nekoliko Lukinih momaka koje je ostavio u Sremu sve je bilo jasno. "Turci su sa sultanom u Sremu, kreću uz Dunav prema Slankamenu, a manje jedinice se šire prema utvrđenim gradovima".

Za samo nekoliko dana Turci su "uverili" mađarskog kralja i plemstvo da su godinama imali pogrešno mišljenje o njima. Niti su Turci bili primitivni, niti su tako nastupali. Za njih Sava i Dunav nisu bile nikakve prepreke. Umesto da prebace nekoliko hiljada boraca, oni su reku prešli suvim putem, preko mosta. Jedinice koje su imale zadatak da štite gradnju, ostale su potpuno neiskorišćene jer niko nije ni pokušao da omete gradnju. Tako su južne granice Ugarske bile prepuštene same sebi i sreći. Turci su se uzdali u znanje, veštinu i sada su bez žrtava stigli na teren odakle mogu kuda hoće. Pred njima je stajala Mađarska u kojoj još uvek većina plemića nije verovala da su Turci na donjim granicama i da ih toliko ima. Pouka koju su hrišćani dobili na Kosovu, nije ozbiljno shvaćena.

glava 17.

MOHAČKA BITKA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Bio je 10. juli 1526. godine. Odred od 100 konjanika dojaha do Dunava nasuprot Petervaradu. Vodio ih je Jovan Crnojević. Odmah ka njima krenu patrola od tri jahača, koja izroni iza nekog zemljanog šanca. Svi se uputiše za onom trojicom. Tu nasuprot Petervaradu nalazila se glavnina Tomorievih snaga. Biskup je bio srećan što je neko stigao iz Bačke. Pomalo cinično promrlja sam sebi "... da je Srbin došao da spasava ugarsko kraljevstvo". Nije mu to ni malo smetalo da bude zadovoljan što ga vidi. Dva ratnika se srdačno pozdraviše. Tomori je podno Petervarada imao tek nešto više od 2000 ljudi. Nije bilo mnogo oklopnika, ali je imao skoro 500 konjanika. Redovno je na drugu stranu slao izviđače pa je imao tačan uvid u tursko kretanje. Na njegovom asketskom licu videla se zabrinutost.

- Turci su pod Slankamenom. Samo u velikoj koloni ima preko 100.000 ljudi. Idu prema Petervaradu, a kuda će dalje niko ne zna. Ja imam dosta ranjenih jer smo dali veliku bitku kod Zimonja¹, ali smo se morali povući. Petervarad će pasti, ali će koliko toliko zadržati Turke. U tvrđavi je suviše malo ljudi da bi mogli odoleti topovima. Ni sa ovim mojima ako bi prešli preko, ništa ne bi uradili. Ja sam bedeme postavio i još ću ih postavljati... samo da je više ljudi.

Tomori je bio ljut.

- Nema pojačanja. Svi kao da nešto čekaju. Ja sam izvestio kralja i neke bliske plemiće, tražeći da se odmah nešto preduzme, ali sam dobio odgovor da ne napadam na Turke već da spašavam šta se spasiti može. A šta da spasavam ako Turci sve zauzmu?

Pohvali Jovana što je došao, jer sada je svaki čovek važan. Obavesti ga da je Radič Božić sa svojim šajkašima negde oko Slankamena, a Pavle Bakić oko Ujlaka. Koliko on zna i Turci imaju svoje šajke, pa ni njima neće biti lako, a pitanje je da li će uopšte moći pomoći nekome na kopnu. Kralj Lajoš sve zna, a vlastelu kao da sve to puno ne interesuje. Njemu je naređeno da nikako ne prelazi preko Dunava sve dok Državni savet ne donese odluku. Gledajući te noći u Tomorievom logoru kako kiša pada, Jovan se po ko zna koji put pitao, zar je moguće da niko sem ovog katoličkog biskupa ne shvata šta se dešava.

Neko je ipak shvatao! Te noći u kraljevskoj palati u Budimu, mladi Ludovik je sedeo sam sa kraljicom. Ceo taj dan proveo je sa najvećim "glavama" Ugarske. Ništa nije bilo kao što je on hteo, a morao je slušati i uvrede koje su mu neki od njih direktno govorili. U ruci je imao Tomorieve izveštaje sa granice, ali kao da niko u njih nije hteo da veruje. Ophrvani surevnjivošću, zavidni jedan na drugog, raspravljali su oko toga ko koliko vojnika može dati ali i najviše, ko će sa vojskom komandovati. Kad reče da će on, a zapovednike će odrediti, velikaši se skoro zasmajaše. Svaki od njih je verovao u svoju snagu i nadmoć nad drugima. Kralj

je tu bio samo figura i ništa više. Ni jedan mu to nije rekao, ali je to osećao iz njihovih pogleda. Da nesreća bude još veća, moćni Zapolja nije mislio da treba doći, jer je navodno imao svojih problema u Erdelju.

Kraljica Marija je znala kakva poniženja doživljava njen muž. Nije kudila velikaše a njemu otvoreno držala stranu jer se plašila da ga ne povredi. Sad kad su bili sami, upuštala se sa njim u dug razgovor oko toga šta može Turska sila i koliko je zapravo jaka. I ona i Ludovik su mislili što i velikaši kada je mađarska konjica bila u pitanju. Pet hiljada mađarskih teških oklopnika vredilo je kao četiri puta više Turaka. Ali to je ipak bila tek kap u moru, jer su Turci prema Tomorievim rečima imali 100.000 ljudi. Kralj se tešio da je Tomori verovatno preterao, a i ko zna koliko je među tim ljudima onih koji se ne bore. Bio je ubeđen da se sa 30.000 boraca može suprostaviti Turcima, posebno ako bude u prilici da izabere teren. Za sutra je zakazao sastanak koji će valjda doneti i neko rešenje. Kralj je znao da vremena nema, a plemići su se ponašali kao da Turaka nema.

Gledajući u kišu koja je padala, mladi kralj je morao priznati da je kraljica pre tri nedelje bila u pravu kad mu je rekla da mu otac nije ostavio kraljevsku krunu u nasleđe, već samo jednu tešku golemu muku. Ali kraljica je govorila još nešto što mu se stalno vraćalo u glavu, on je Ludovik a ne Lajoš. Pametna bečlijka znala je o Ludoviku Prvom sve što se moglo znati. Pričala je o mudrom vladaru koji je znao vladati i držati velikaše u pokornosti. Mada je i mladi Ludovik dosta toga znao, kraljica je spretno podgrejavala njegovu samouverenost svesna da bez te i takve sigurnosti mladi Ludovik nikad neće maći dalje od dodvoraške uloge kakvu je imao njegov otac. Kad se svojevremeno Vladislav otimao o ugarsku krunu, odrekao se maltene svih kraljevskih prerogativa u korist velikaša. A velikaši su od 31. tačke Zlatne bule napravili sebi državu u državi, jer su se mogli odupreti kralju kad god su hteli. Pa i sada pred opasnošću koja se nadvila nad zemljom kralj je raspolagao samo sa svojim banderijama a jasno je utvrđeno koliko konjanika moraju spremiti banovi, grofovi i vojvode. Danas kad je svima bilo jasno da Turci nadiru na sever, kralj je bio nemoćan da bilo šta učini. Marija Austrijska gledala je dalje od svog još uvek neiskusnog muža. Dok su se na dvoru i oko dvora vodile prave bitke za položaj, uticaj i zlato, diskretno je pomagala Verbociju da bude izabran za palatina i to se odmah osetilo na prihodima kraljevskoj kući. No, ni ona nije bila u stanju sprečiti sve smicalice i ponovni povratak Ištvana Batoria na to važno mesto. I sve je opet bilo po starom, jer je Batori nastavio svoju politiku od ranije, trudeći se svim silama da od dvora što više udalji Zapolju i njemu slične i jake. Sve je to već počelo ličiti na građanski rat u kojem je jedino kralj bio na vetrometini. Mariji su trebali saveznici na koje bi se mogla osloniti. Dolazak Turaka možda je bila prilika da se oslobodi onih koji su

im sisali krv. No Ludovik tu tvrdoglavo nije bio spreman ni za kakvu politiku. Hteo je rat i lično dokazivanje. Bio je ubeđen da će se samo tako njegova slušati.

Sulejman je u svom čadoru radio isto što i Ludovik, gledao je kako kiša pada. Ništa mu to nije značilo. Uvek je sve to bilo uplanirano i u nekoj božjoj računici. Alah hoće da kiša pada, zato pada. Već odavno je vojska bila podeljena na tri dela i sada je svaki radio onako kako je on zamislio. Alahovi ratnici već su opkoljavali gradove po Sremu, drugi su krenuli uzvodno Dunavom, a patrole su krstarile čitavim prostorom između dve reke odlazeći na zapad preko Bosuta. Bez obzira na kišu uskoro će predhodnica krenuti napred do sledećeg odredišta, kuda su ratnički odredi već prošli i počistili sve pred sobom. Njegovi ratnici već su doprli do Petervarada, utvrđenja na Dunavu, koga u jednom naletu nisu mogli zbrisati. Sad su obilazili okolinu, lomeći otpor gde god ga je bilo. A u Petervaradu je glasnik sa ponudom za turski mir, bio odbijen. Znalo se da će tvrđava pasti. Turci su polako privlačili topove ka tvrđavi, čekajući da kiša stane. Nije važno koliko će se tvrđava držati. Tuće je dok ne prestane pružati otpor.

Sultana nije zanimala sudbina onih koji su mu se našli na putu, rat je. Za razliku od svoga oca, on je svima slao svoje ljude nudeći mir. Za odgovor je uvek davao malo vremena, jer ga nije bilo. Poštovao je Kuran “Borite se na putu božjem protiv onih koji budu na vas zaratili, no ne činite nepravdu udarajući prvi”. Sulejman je zato nudio mir. Umesto obećanja, glasnici su na pitanje o daljoj sudbini odgovarali da će ih “obasjati sultanova milost”. Retko ko je tu milost očekivao. A Sultan je poštovao obećanje mada je malo ko to znao. Deo se spremio da pruži otpor, drugi je bežao dalje. A oni retki koji su ostajali i prihvatili turski mir, bili su iznenađeni da su dobijali više nego što su se nadali. Turski mir je mogao pogaziti samo onaj ko ga je prihvatio ili ga je mogao prekršiti sultan. Niko drugi. U svakom slučaju, reakcija je bila strašna. Sultan je nemilosrdno gazio one koji njegovu ne poštuju, bili to vernici ili nevernici. Tu oprosta nije moglo biti. Pa i oni bednici koji su se vukli za vojskom poput pasa, znali su da ono što sultan ostavi ne smeju dirnuti. To je bilo sveto.

Kiša sutradan prestade i silna sultanova vojska počela se valjati prema Dunavu ka Petervaradu. Drugi deo pod vođstvom Berhama razlivao se poput reke u proleće kroz Srem, obilazeći ono što nije mogao uništiti u prvom naletu i ostavljajući ta “ostrva” jedinicama koje su imale topove i sprave za opsadu. Pred Petervaradom, Sultan se namerno zadržao. Nije to bilo utvrđenje koja je njemu nešto posebno značilo, ali hteo je da na delu vidi jednog od svojih mladih komandanata. Telal je pozivao branioca da otvore kapije i poklone se silnom sultanu. Tvrđava će biti uništena ali ko god sada izađe može ići kuda želi a da mu dlaka sa glave ne zafali. Branioci zatražiše da odgovore do sutra ujutro, a emisar

kao da je bio spreman na to, odmah prihvati. Iste večeri već podalje od Petervarada Sulejman naredi velikom veziru Ibrahimu da Koči bej uništi tvrđavu. Branioci su samo tražili vreme, a na predaju nisu ni pomišljali. A ako se posle budu hteli predati, treba prihvatiti, vezati ih kao roblje, a slabe pobiti. Prvi dan topovi su nemilosrdno razarali zidove stvarajući breše u njima. Već narednog dana, Turci svu paljbu usmeriše na te breše šireći ih, da bi po podne jurnuli u grad, žustro lomeći otpor branilaca. U suton javiše sultanu da je grad osvojen i da ima malo zarobljenika. Desetoricu pustiše na slobodu da pričaju o velikoj sultanovoj sili, a ostale pobiše. Sultan je pored malih tvrđavica prolazio skoro ih i ne opazajući. Janičari još nisu okrvavili sablje, a Anadolska vojska jedva da je učestvovala u sukobima. Sve tvrđavice čistio je Ibrahim sa Rumelijskom vojskom. Tek kasnije će Anadolci dobiti priliku da se pokažu i izbiju na Dravu. Kiša ponovo poče. Ovog puta bila je jača praćena munjama i gromovima. I mada je teren uz Dunav kuda se silna vojska kretala bio tvrd, ipak pod Ujalak, stigoše tek 30. jula.

Ti dani od pada Petervarada do dolaska pod Ujlak, protekoše na ugarskoj strani kao u bunilu. Tomori i Jovan slušali su kako Turci razbijaju Petervarad, nemoćni da pomognu braniocima. Prikupljeni seljaci nisu bili dovedeni da ratuju već da prave grudobrane. Niko nije bio siguran kuda će Turci proći i kojim će se pravcem kretati. Sa druge obale posmatrali su kako se turski čadori pomeraju uz Dunav, a ono malo otpora koje su pružali manji gradovi, Turci su sistematski lomili. Ali gradove nisu palili. Tomori je gundao da ih čuvaju za sebe. Stiže mu i vest da se Mađari okupljaju u Tolni i da će Turcima dati dostojan otpor.

- Kako god računam neće biti dovoljno ratnika. Samo ako bi povel i slobodne seljake, onda bi nas bilo toliko da nam Turci ništa ne bi mogli. Ali neće. Naši plemići se više boje naoružanih seljaka nego Turaka. Niko od njih ni da dođe da vidi svu ovu silu koja će na sever. Više vole da misli da ih je manje. Jadni kralj...

I zaista je bio jadan. Ceo taj mesec kralj je preklinjao i molio plemiće da se iskupe i spreme za borbu. Naredio je da se sva vojska još početkom meseca okupi u Tolni, ali je odziv bio slab. Batorijeva kratkovida politika kao da je zatrovala i ono malo poštovanja kojeg je bilo prema nosiocu krune Svetog Ištvana. Najgore je bilo što se palatin i pored očigledne opasnosti nije snalazio i tražio rešenja, već je istrajno ostajao pri tome da nekim plemićima ni po koju cenu ne treba dozvoliti pristup do kralja. Videći sav taj kaos, kralj je na kraju na svoju ruku naredio da se pozovu slobodni seljaci a posebne izaslanike je mimo palatina Batoria, poslao srpskim plemićima tražeći njihovu pomoć. Najviše je računao na grofa Petrovića, verujući da već samo on može povesti sa sobom nekoliko hiljada ratnika.

“Došlo je vreme - pisao je kralj - kada moramo zaboraviti sve ono što nas je razdvajalo i posvetiti se samo jednom cilju, odbrani Ugarske. Turci ruše naše gradove, uništavaju sve krišćansko, zato nema prećih poslova od ovoga. Vi kao iskusan ratnik i veliki pobednik nad Turcima, puno možete doprineti da naše snage budu jače i spremnije za odlučnu bitku. Ja lično ću komandovati svom vojskom a Vama garantujem komandu nad vašim Srbima i niko drugi se u to neće niti sme mešati. Ako bog da pa se svi na vreme iskupimo Turcima bi mogli dati bitku na reci Karašo, gde je teren koji nama odgovara, a posebno vašoj iskusnoj srpskoj konjici. Zato pohitajte sa što većim brojem vaših Srbalja na ovu stranu, a ja vam se bogom kunem da sve što sada uradite nikad neće biti zaboravljeno”. Grofu je pismo odneo kraljev poverljiv čovek a pismo je grofu bilo predato krajem jula meseca.

Kralj je istovremeno Tomoriu poslao poruku da reku ne prelazi ni u kom slučaju, već samo da udari na Turke ako bude hteli preko Dunava. Treba čuvati ratnike za odlučnu bitku. Sa nekoliko plemića oko sebe, uglavnom mlađih, koje je uspeo “provući” pored samoljubivog Batoria, kralj je sve više shvatao suštinu turske najezde i pokušavao da razmišlja najbolje po svoju zemlju. Na svoju žalost, suviše je malo ljudi bilo na koje je mogao računati. I pored svega, Srbi su mu se u prvom trenutku najbolje odazvali. Radič i Bakić su podigli celu Šajkašku i sa šajkašima naneli Turcima nekoliko poraza odmah po iskrcavanju. Povlačili su se prema severu dobro motreći obale i pomažući kome se moglo pomoći. Otposla im naređenja da sve ostave i idu na sever. Nadao se da će mu šajke pomoći pri prebacivanju vojske preko Dunava.

Jovan je za to vreme odjahao u Pezer. Svi ljudi su bili na okupu, spremni za pokret. Kratko ih umiri da još treba čekati dok se mađarska vojska ne iskupi. Subota Vrlić mu nasamo saopšti da od velikog sepeškog vojvode ne treba mnogo očekivati. Jednim uhom je Jovanov lagofet slušao šta se dešava u Lipovi, a tamo se sa sigurnošću verovalo da Zapolja neće u borbu i da ima dogovor sa Turcima. Jovan u te priče ipak nije mnogo verovao. Zapolja nije bio izdajnik i pored svih svojih naravi i silnih nikad dovršenih okršaja sa palatinom na dvoru.

Konačno je i u svest mađarskih plemića počela da ulazi misao da je kralj u pravu. Mada sa zakašnjenjem kretali su prema Tolni. Sa sobom su nosili sve ono što im je trebalo za udoban život, a naravno vodili su i ratnike. Kolona zaprežnih kola praćena velikim grupama jahača kretala se ka Dunavu. I šajke su već bile tamo da pomognu pri prelasku, ali su vlastela rađe koristila skele. Raspoređivali su se između rečice Šio, Dunava i Tolne koja se nalazi tek nekoliko kilometara od reke. Naravno svako za sebe i sa sopstvenom organizacijom logora. Pa ipak, susreti su bili česti, a vesti o Turcima razmenjivane su i upoređivane. Najviše je

kasnio onaj ko je ovo okupljanje i zakazao - kralj. Njega je mučio problem erdeljaca. Zapolja kao da je u zemlju propao, a samo je on trebalo da dovede dvadesetak hiljada ratnika na koje je kralj računao. Čekao je Zapoljin odgovor. Razočaran, saznade da se ovaj sa vojskom nalazi u zapadnom Erdelju. Lajoš, kako su ga Mađari sve češće oslovljavali, odasla Bačija kod Zapolje sa nalogom da mu se odmah pridruži sa svom raspoloživom vojskom. Zapolja lepo dočeka Bačija i prihvati kraljevu naredbu, pa čak pohvali kraljevu ideju da se Turci dočekaju kod Tolne. Zapolja je samo jedno molio kralja, da nigde ne ide iz Budima, a da će on preuzeti svu komandu nad vojskom. Predlagao je da se neke jedinice mađarske vojske spuste sve do ispod Bodroga i spale sve iza sebe. Tako će Turci naići na zgarišta pa mogu jesti i piti samo ono što su poneli. Bači se vrati zadovoljan, a kralj po Batorijevom nagovoru sve to odbaci i sam krenu ka Tolni. I pored obećanja, velikom sepeškom vojvodi se izgleda nigde nije žurilo. Opasnost po svoje krajeve nije osećao, a verovao je da Turci previše na sever neće ići. Naredio je okupljanje u Tordi za 15. avgust kako bi već narednog dana mogao krenuti, a gro njegova vojska čekao je pokret u Sepešu. I plemići su kasnili iz ovog ili onog razloga, pa je okupljanje bilo sporo. Sate i sate on je provodio sa Georiusom, ali ništa od tih razgovora nije izlazilo iz sobe. Zapolja je imao svoje planove! Kad mu stiže Petrovićev emisar i obavesti ga o onome što mu je kralj pisao, on ga najpre umiri, pa napisa grofu pomirljivo pismo u kome je posebno naglašavao da je sve to sa Turcima previše naduvano i da mu on savetuje mir i razum. Kad njegova vojska tuda naiđe neka onda krene i Petrovićeva. Zajedno su jači.

Jovan se iz Pezera vratio na vreme da bi sa Tomoriem gledao kako Ujlak pada. Ponosni grad se dugo dimio, pa onda iz njega sunuše u nebo plameni jezici. Tomoriu je bio ljut i razočaran. Tek nešto ga raskravi dolazak Radiča Božića koji u pratnji malog odreda dojah na jug. Šajke su mu bile na severu kod Bodroga, ali nije mogao podneti neizvesnost pa je dojahao da vidi šta se dešava. Ispriča da su se Turci hranom snabdeli sa teretnih lađa koje su plovile čak iz Stambola do Beograda i tu su istovarane. Sa njima je bilo i nešto ratnih šajki uglavnom povučenih iz Vidina, i one koje su pratile teretne brodove od Stambola.

- Videli smo kako se to u Beogradu i Zemunu pretovara na ogromna kola koja vuku volovi i bivoli. Tako nešto još nikad u životu nisam video. Kad to dovuku tamo gde treba, onda volovi i bivoli postaju hrana. Čuva ih toliko vojnika da je nemoguće prići. Više vojnika čuva hranu nego sultana. A da mi je onoliko šajkaša koliko Turci imaju češnegirlera i oganlara, druga mi pomoć ne bi ni trebala.

Radič i Bakić imali su oko 1200 ljudi. Sve su to bili probrani i dokazani

borci, ali turska nadmoć bila je prevelika. Drugog dana nakon pada Ujlaka, 8. avgusta Turci digoše šatore i u tišini krenuše ka severu. Tomori odmah naredi da se kreće. Išao je drugom obalom paralelno sa Turcima i mada su Turci dobro pazili na reku, Tomorievi ljudi uspevali su da dopru do druge obale i utvrde šta Turci rade. Sotin je pao skoro u prolazu jer ga je najveći deo vojske obišao i ostavio malim odredima da ga dokrajče. Turci nisu usporavali. Sa sultanom koji im je “duvao” u potiljak, turske paše i zapovednici, nisu sebi dozvoljavali luksuz da izgube ni jedan dan, sem onih koji su bili predviđeni za odmor. Tako je 12. avgusta pao Vukovar a dan kasnije Borovo. A predhodnica je već tukla po osečkoj tvrđavi. Otpor je bio žestok ali kratak. 14. avgusta Turci izbiše na Dravu neometani od nikoga.

Tomori posla izvidnicu daleko na sever, da ih slučajno tu ne bi čekalo iznenađenje. Pre polaska sazva ratni savet na koga pozva Radiča i Jovana. Bilo je nekoliko plemića i Tomorievi komandanti. Biskup iznese situaciju onakva kakva jeste, pa naredi Jovanu da pokupi svoju vojsku i krene ka Bodrogu. Ujutro prateći Jovana po kiši koja je ponovo počela padati, Tomori ga zamoli da sve što je video ispriča Petroviću ili da mu nekako pošalje poruku. To važi i za druge srpske plemiće sa kojim se bude susreo.

Sa Jovanom u Pezer stiži i sunce. Raspoloženje se odmah popravi. Ispriča sve što je video i kako je i obećao posla glasnika Petroviću. Nije se imalo gde žuriti, pa sačeka odgovor. Dođe 16. avgust. Petrović je javljao da je u kontaktu sa Zapoljom i da će sačekati njegovu vojsku pa će onda zajedno ka Tolni. Jovanu savetuje da i on tako uradi, ali ne mora, neka odluči kako misli da je najpametnije. Jovanov ratni savet još iste večeri odluči da se nema šta čekati. Narednu jutro krenuše ka Bodrogu. Kod Zobnatice pridruži mu se hajduk Momčilo. Svi njegovi su bili sa njim. U Bodrogu uz pomoć šajkaša pređe sa vojskom na drugu obalu. Bio je 22. avgust. Leto se bližilo kraju. Tomoria lako pronađe. Biskup je napravio lukobrane na oko petsto koraka od rečice Karašo, taman tamo gde završava močvarno tlo i započinje suvo. Turci su da bi doprli do njega morali kroz močvaru. Jedino mu se nije sviđalo što je s druge strane reke, upravo tamo odakle Turci treba da naiđu, bilo brdašce sa kojeg se topovima lako moglo tući po lukobranu i još puno dalje. Tomori se taman vratio sa izviđanja kad Jovan ujaha u logor. Tomori ga obavesti da ima još jedan lukobran na sat hoda odavde isto na rečici i da ga je utvrdio Šarkanji. Reče mu I da sve što se o Turcima priča, istina je. Znao je šta se dešava I na mađarskoj strani. Kralj je krenuo iz Tolne ka jugu zadržavajući se tek toliko da se neko priključi. Prošao je Baju i za koji dan bi trebao biti kod Mohača. Batori se već nekoliko dana šepuri na zbornom mestu. Kralj se još nada Krsti Frankopani i još nekim plemićima iz Hrvatske i naravno Zapolji. Ali za sada,

Perenji je jedini erdeljac koji se nalazi na ovoj strani Dunava. Sa njim je i dosta Srba. Sa kraljem će doći i Baćani koji je digao svoju vojsku. Na kraju Tomori predloži Jovanu da mu se pridruži dok kralj ne odluči drugačije.

Uveče 24. avgusta kralj stiže po pljusku u Mohač. Kao da se nebo otvorilo i Jovanovi su samo zahvaljujući snalažljivom Momčilu koji je navikao živeti u prirodi, mogli zahvaliti što su ostali suvi. Vešto kako to samo znaju hajduci, napravili su neke tršćare, koje ni na šta nisu ličile, ali vodu nisu propuštale. Čak im je i kuhinja bila dobro pokrivena. Sa drugom vojskom već je bilo problema. Čak se ni Tomorievi ljudi nisu snašli, a nekolicina njih je prećutno dobila smeštaj pod Momčilovim nastrešnicama. Cvetkovi momci nisu bili raspoloženi kad su se vratili sa izviđanja. Donesoše vest da su Turci prešli most. "Ima ih toliko da su tri dana prelazila sve u velikim kolonama pa su jedva prešli. Broja im se ne zna". Jovan odmah izvesti Tomoria o onome šta je saznao. Sutradan 26. avgusta, ode sa Tomoriem na ratni savet.

Mladi kralj je sedeo u čelu stola, bled, ali odlučan. Imao je iza sebe dvadesetak hiljada boraca a nadao se da će ih još pristići. Za proteklih šest meseci kralj je potpuno sazreo i od mladića se pretvorio u vladara. Otvori ratni savet i zatraži od plemića da kažu šta imaju. Plemići zažagoriše. Bilo ih je tridesetak za stolom, a pored velikih došli su i oni kojima je vojska koju su doveli bila prava preporuka. Među te je spadao i Jovan. Jovana iznenadi kaločki biskup. Najpre zbog toga što nije otišao da sedne na mesto koje mu je pripadalo, u blizinu kralja. Ostao je uz Jovana. Začudo čekao je da se svi izređaju pa da tek onda uzme reč. To mu nikada nije bilo svojstveno. Progovorio je tek kad ga kralj prozva.

- Znaćemo šta nam je činiti tek kad dođe Zapolja. On ima vojske kao svi mi zajedno. Ako dođe idemo da rasteramo Turke, a ako zakasni idemo da izginemo u slavu boga. Znajte da su Turci prešli Dravu i da se njihova predhodnica već nalazi tu pred našim nosom. Nema vremena za čekanje.

Tomori je to znao i osećao. Svi su mu za stolom poverovali. Kralj upitno pogleda u Jovana i kad ga Tomori predstavi kratko iznese svoje:

- Ja se borim protiv Turaka od kada znam za sebe. Ovde sam doveo onoliko ljudi koliko sam imao, petsto. To su najbolji borci koje znam, spremni i sposobni da se uhvate u koštac sa duplo jačim neprijateljem. Došli smo da branimo državu u kojoj živimo, jer je sad vreme kada je moramo braniti. Ja, moji Srbi i Mađari nećemo se obrukati na bilo kom zadatku.

Niko nije glasno protestovao, ali Tomori se oseti prozvanim da objasni zašto je Jovana pozvao ovde:

- Ja se borim protiv Turaka tri godine, a on otkad zna za sebe. Više je koristi učinio ugarskoj državi nego stotine drugih. A činiće i dalje. Ni sada neće

odstupiti.

Kralj zadovoljno potvrdi glavom. Ostalo je da se vidi gde treba dati bitku. Svi se složiše da to ne sme biti na reci, jer tamo ne može delovati mađarska konjica. Ti su položaji do sada bili dobri samo da spreče ulazak manjih odreda. Šarkanji i Tomori se složiše sa odlukom i još istog dana će dati naredbu da vojska pređe na nove položaje. Natezanje oko toga gde će koja vojska biti i ko će kada udariti potraja sat vremena. Na kraju se dogovoriše, ostavljajući mesto i za Zapolju. Kralj obavesti ratni savet da će ih ponovo sazvati čim bude više znao. Obećanje je ispunio 28. avgusta. Toga dana Tomori je već imao prvi sukob sa turskom predhodnicom. Povukli su se i jedni i drugi sa malo žrtava. Turci su sada znali gde će biti tačka otpora: Mohačko polje! Tomoriu to nije bilo drago jer će Turci moći odrediti taktiku kako da udare.

A Turci su pristizali naizgled bez nekog vidljivog plana. Velika vojska se polako gomilala po obodima polja. Nikakva užurbanost se nije primećivala. Gledajući spreda, sve to nije izgledalo ni tako veliko ni tako strašno. Čak se ni čadori nisu videli. Prednja turska linija iznosila je nepun kilometar i sastojala se od pešadije. Tek tu i tamo videli su se manji odredi konjanika kako brzo jezde i premeštaju se sa jednog mesta na drugo. Ni turskih topova o kojima je Tomori pričao, nije nigde bilo.

Kralj ponovo otvori ratni savet, iznese ono što je doznao i zamoli plemiće da se izjasne. Svi su tog dana bili "veliki" stratezi. Hteli su na Turke ali na sto načina. Na kraju se sve svelo na to da će oklopnici udariti direktno na sultana i rešiti bitku. Čak ako napad potpuno i ne uspe, Turci sigurno neće imati snage za kontra udar. A ako pokušaju narednog dana, Zapolja će dotle već stići. Jedno je u svim tim planovima bilo vidljivo, Mađarima nije nedostajalo hrabrosti i odlučnosti.

A na ratnom savetu, Jovan je prvi put čuo Pavla Bakića.

- Turci od nas očekuju baš ovo što predlažu poštovani plemići - govorio je srpski a prevodio jedan od Mađara - Ne znam zbog čega, ali Sulejman će sigurno isturiti svoje janičare i dočekati naše oklopnike onako kako se mi sada ne nadamo. Videćete, sultanov tabor će biti tako označen da ga slepac može uočiti. Navlače nas da krenemo u tom pravcu, jer su sigurni da će se odbraniti. Oni dobro znaju da će mnogi u tom napadu izginuti, ali kad jednom opkole napadača onda je sa njim svršeno. Pobiće sve do poslednjeg. Ja znam da je ispred sultana najbolja pešadija na svetu. Oni znaju kako zaustaviti naše konje, kako oboriti oklopnika na zemlju i kako mu prići. Ništa oni što se ratne veštine tiče, ne rade slučajno, pa ni ovog puta. Predlažem vam da mi postavimo prepreke, ima hvala bogu dosta kola, pa neka Turci jurišaju na nas, a mi da njih dočekamo kako

dolikuje. Za sve imamo vremena i postaviti prepreke i pametno rasporediti strelce i sačekati Zapolju.

Plemići zažagoriše, ali to ne omete Radiča Božića da se odmah složi sa predlogom. Bakić pogleda u Jovana, a ovaj potvrdno klimnu glavom.

- Možda će ih sve to zaustaviti, pa će odložiti napad, a nama je svaki dan velik kao nebo. - Odmah se žamor poveća, sve dok ne ustade jedan plemić sa obala Balatona.

- Mi nismo kukavice i nismo zato ovde. Udarićemo na Turke onako kako dolikuje nama hrišćanima. Udar naše konjice iznenadio bi i one koji je gledaju već decenijama, a kamoli Turke koji će je tek sada osetiti.- Obrati se kralju - Javljeno mi je da slavni hrvatski vitez Krsto Frankopan samo što nije stigao da nam se pridruži. On je sada u Sekešvehervaru i već je krenuo ovamo. Biće tu za bitku.

Jedan od barona iz Baćanieve grupe ustade ponosno sa stolice

- Imamo najbolju konjicu i najbolje ratnike. Njihovi odrpanci nas neće zaustaviti, pa makar ih bilo i dvadeset na jednog. Kad sutra zablistaju naši oklopi, polovina Turaka će se sama razbežati. Ja ću sutra dopreti do sultana i vezanog ga privesti do kralja.

Uz bučno odobravanje plemići odadoše priznanje predlagачu. Svi začutaše kad reč ponovo uze Tomori.

- Plemeniti kralju, gospodo vitezovi. Bog nam je dao razboritost i hrabrost. Mi danas izgleda imamo samo ovo drugo. Pred nama je velika sila, najveća na svetu. Sila koja već dvesto godina ništa drugo ne radi nego ratuje. Ja sam za juriši, uvek sam bio za juriš. Tako se vidi koja vojska koliko vredi, ali danas vam moram reći da moramo imati više razboritosti nego ikada. Mi danas ne odgovaramo samo bogu, jer ako poginemo čeka nas carstvo nebesko, ali šta čeka ovaj narod i ovu zemlju. Njih čekaju muke ovozemaljske, koje se sa nikakvim koje vi znate, ne mogu uporediti. Svi vi koji ste ovde došli hrabri ste ljudi sa hrabrom vojskom, ali nama je danas potrebno više od hrabrosti. Potrebna nam je mudrost. Ako naša konjica uspe da se zabije u njihovu, ili da se probije u pešadiju, mi smo bolji, ali ako nas dočekaju janičari, znajte da će hiljade i hiljade njih izginuti, ali naše konjice neće biti. Zato moramo razmišljati drugačije, ne kako hrabro poginuti, nego kako pobediti. Slavni srpski junak Pavle Bakić već je rekao svoje, a ima tu još ljudi koji su se tukli sa Turcima. Njih treba da čujemo i onda da se dogovorimo kako ratovati. Sa erdeljskim vojvodom bićemo još jači, pa bi i njega trebalo dočekati. Zato ne treba žuriti.

Ljudi se zgledaše. Do sada je uvek Tomori bio taj koji je predlagao udar i rat do istrebljenja. Prvi put su ga čuli da razmišlja drugačije. Radič Božić je bio za

palisade i za to da se sačeka Zapolja i da se tek onda Turcima da bitka. Božičev predlog naiđe na odbijanje, pa čak i povike da “Mađari nisu kukavice” i da “Turke treba uništiti”. Grof Erdedi se odmah prikloni tom stavu. Mađari se, reče grof ne bore kao Srbi. Mađarska konjica je najbolja i niko je na svetu ne može zadržati. Palatin Ištvan Batori uze reč. Pričao je svima a obraćao se Tomoriju. Bio je za udar i za herojstvo jer se Mađari samo tako znaju boriti. Što se velikog vojvode tiče, taj po njemu neće ni stići ovamo jer se iz Erdelja samo izdaja može očekivati. Na kraju pogleda u Tomoria.

- Presvetli je uvek znao ratovati i boriti se za prava Mađara i naše istinske jedine vere. U srcu i u duši nadbiskup nosi svakog Mađara, svakog ratnika. Ali... mi znamo da se Srbi neprekidno obrću oko vas, ko zna šta su vam podmetnuli i u šta vas ubeđuju. Kao da je vaš mač otupio, a hrabrost i odlučnost splasnuli. Ako je tako, neka se vojska priključi nekome drugom, jer nam je sada svaki čovek potreban.

Ustade ponovo Tomori, biskup i ratnik. Nikada nije znao sačuvati hladnokrvnost i preći preko uvrede. Glas mu je bio piskav a usnice stegnute. Bio je direktno prozvan i osećao je kako aludira na njegovu hrabrost. U njegovim rečima sada više nije bilo razuma. Govorio je ratnik.

- Mađari, bog je sa vama danas i uvek. Nikakva nas sila ne može pobediti, a kamoli nevjere. Mi se znamo boriti samo časno i tako ćemo udariti i sada. S bogom u pobedu. A što se Srba tiče, znajte da oni brane sebe i svoje isto kao što to rade i Mađari. Jesu druge vere, ali su nam braća po Hristu. Ako neko ovde drugačije misli, to odmah mora napolju i dokazati. Za svakog od njih ja glavom odgovaram, a za svakog od vas to ne bih smeo.

Odgovor je bio tajac koje tek kralj prekide i prikloni se većini. Mađari će udariti svom silinom svojih oklopa i smrviti Turke. Kralj završi ratni savet, nadajući se Zapolji. Nije znao da je veliki sepeški vojvoda, zanoćio je u Kačmaru. Blato ga je sprečavalo da brže napreduje. Sutra će, odlučio je, njegova vojska ostaviti sve što je vukla za sobom i krenuti ka Dunavu. Ljudi će nositi samo ono što mogu poneti na konjima. Veliki vojvoda je osećao da je vreme bitke i da kašnjenje može biti sudbonosno. Iste večeri po prispeću, posla glasnika kralju sa obaveštenjem da će za dva dana biti na ratištu.

Božič nakon saveta povuče Jovana na stranu.

- Ovo ne izgleda na dobro. Bitka samo što nije počela a Zapolje još nema. Njegova izvidnica je stigla do Dunava, ali Zapolji treba bar još dva dana da stigne i jedan dan da ga prebacimo preko reke. Bez njega Turci će nadjačati. Nego slušaj me dobro. Ne junači se više nego što možeš i vidiš li da je po vragu krenulo ti idi na Dunav, samo pazi se močvare jer ako se u nju zaglibiš niko te iz nje neće

izvaditi.

Radič mu objasni kako najlakše stići do Dunava, a dalje je već lako jer će šajkaši neprekidno kontrolisati teren. Pojasni mu da dosta Srba ima u odredima i da je on sa nekima već razgovarao. Posebno mu pomenu Nikolu Crepovića koji je sa druge strane od Perenjia i koga je takođe uputio da se povlači ako bude trebalo u istom pravcu kao i Jovana. Na kraju se poljubiše tri puta i rastadoše. Jovan odmah zovnu Radula, kalauza. Kratko mu objasni kuda će se povlačiti ako bude trebalo i da li zna taj teren. Kalauz potvrdi jer je već nekoliko dana lutao po okolini. Kiša je napolju i dalje padala. Prestala je tek pred zoru.

Osvanuo je tmuran, sumoran dan, kao da je kasna jesen. Bar nije kišilo po ljudima i životinjama. Odmah posle jutarnje molitve kralj još uvek bez oklopa, utvrdi raspored svojih snaga. Svi krenuše ka svojim jedinicama gde je rakija već bila razdeljena i grejala promrzle ljude. Raspoloženje je iz minuta u minut postajalo sve bolje. Onda logorom prostruja vest da gde god je sultan, tu je i svo njegovo bogatstvo.

U takvom dobrom raspoloženju poče raspoređivanje vojske. Ferenc Baćani sa skoro 5000 ratnika i konjicom Gašpara Raskaja bio je na desnoj strani. Sredinu je držao Tomori, sa Kanjižaiem i Sarfiem, a na levoj strani su bili Perenjievi silni konjanici i Šarkanjievi oklopnici. Iza Orbanove pešadije bio je kralj sa oklopnicima, a levo i desno od njega mala rezerva. Kralj je komandovao sa oko 1500 konjanika iz kraljevske banderije. Zbog opasnosti od turskih brodova s leđa, uz kralja je bio deo Srba nasadista a šajkaši su ostali na brodovima.

Turci su mnogo bolje proučili njima nepoznat teren i njemu se prilagodili. Bili su sigurni da će Mađari udariti prvi, pa su svoje jedinice podesili i prema tome. Već po prvom jutarnjem pregledu bojišta lako su uočili da se Mađari šire, a to je moglo značiti samo jedno, udariće svojom konjicom. Sulejman se sa janičarima nalazio na najvišoj tački u čitavom kraju. Turska vojska raspoređena na proplanku, pred sobom je imala teren kao na dlanu. Pred njima je bio otvoren prostor pogodan za manevrisanje. Iza njih je bilo zemljite koje su upoznali dok su ga osvajali. Osnovni raspored turske vojske bio je jednostavan. Sultan je bio u sredini, levo od njega Rumelijska a desno Anadolska vojska. Pred zoru, Rumelijska vojska pod Ibrahimovom komandom već se prestrojila u više većih celina. Desno od njih, janičari su postavili duga koplja spremni da prime prvi nalet konjice, dok su iza stajali već napunjeni turski topovi, pa ih tako zaklonjene Mađari nisu mogli videti. Okružen janičarima, a sa konjicom sa strana, nalazio se Sulejman.

Sve je to jutro išlo Turcima na ruku. Kralj i njegovi plemići kao da su zaboravili osnovna pravila vojevanja. Mada su oni birali teren, lošije ga nisu mogli

odabrati. Iza leđa imali su od kiše nadošli potok Borzu, a levo od svojih položaja pa sve do Dunava i Mohača, pružao se močvarni teren, sada još natopljen kišom. U slučaju povlačenja o kome niko nije vodio računa, mogli su samo u jednom pravcu a u visini Mohača čekala ih je još jedna prepreka nadošla rečice Beg. Sve to ako se ne žuri nije predstavljalo problem, ali pri begu svaka prepreka je golema.

Kralj rasporedi Jovanove Srbe kod Perenjia a mađarski vlastelin ih nadmeno posla krajnje levo, na sam bok. Jedva je progovorio nekoliko reči, između ostalog i to da se bez njegovog naređenja nigde ne kreće. Sa podsmehom je gledao Jovanove ljude lako obučene na sitnim konjima, kako odlaze na svoja mesta. Nasta čekanje dok se sva vojska ne rasporedi. Jovan zađe među ljude, propitujući se i hrabreći ih. Bogdan ih sve obiđe nudeći ih rakijom. Ućutaše se kad Jovan progovori

- Tu smo da se borimo sa Turcima. Svaki naš čovek to dobro zna. Svaki vredi za dvojicu. U ovoj bici se ne možemo nadati pobedi. Turaka je pet na jednog, a oni takve bitke ne gube. Krenućemo kad i drugi, a borićemo se tako kako mislimo da je najpametnije. Neka se niko previše ne udaljava i neka svako sluša svog komandanta. Pljačke nema. Koga vidim da je zbog toga sišao sa konja, glavu ću mu odmah odseći. - Prstom im pokaza na sever.- Ako se komanduje povlačenje idemo u tom pravcu. Neka niko ne skreće ranije jer su baruštine na sve strane. A sada svi kod svojih vođa.

Nebo se skoro spustilo na zemlju. Bilo je podne 29. avgusta 1526. godine. Srbi se lako rasporediše: Pop Vasiljko desno, Radosav levo, Ivan Zlonoga po sredini, više prema Vasiljku, a Jovan sa Tomom Sukurom, Momčilom i Cvetkom u sredini. Još jednom podseti svoje komandante da u slučaju naredbe svi krenu prema Dunavu. Oko dva sata po podne počеше pripreme. Perenji je bio obučen u oklop spreman da uzjaše. Govorio je Jovanu:

- Tamo je sultan, naš krvnik i neprijatelj. Probićemo se do njega - prstom pokaza južnije.- Ono im je Anadolska vojska i oni će nam se preprečiti na putu. Tvoje je da štitiš bok koliko god budeš mogao izdržati - prezrivo ga odmeri - Stavi bar ti oklop na sebe da ličiš na ratnika.

- Ja ću svoje uraditi i bez oklopa.

Perenji ga nabusito obavesti da je Turke po svoj prilici uhvatio strah, jer više ni izvidnice ne šalju, a mađarski izvidnici im skoro do nosa dolaze a niko na to ne sme reagovati.

- Skoro da sam hteo tražiti dozvolu da sam udarim. Nema tu nikakve sile, to se samo kukavice mogu bojati tog jada što je ispred nas. Cela Mađarska će večeras slaviti, a o hrabrima će se još stotinama godinama pričati. A ti gledaj da

te po kukavosti ne opevavaju, jer bi to bilo i na moju sramotu.

Dok je ljut odlazio od Perenjia Jovan je video ono što i mađarski vojvoda. Turci nikakvu izvidnicu nisu slali ispred sebe. A mađarska konjica što je izjahivala po polju, kao da se Turaka ni malo nije ticala. Perenji je to shvatao kao slabost, Jovan kao ratničku mudrost.

Bitka je započela na drugom kraju bojišta, ali i dalje bez pravog udara. Gašpar Raskaj je po Baćanijevom naređenju naglo krenuo u desno i tako naišao na jednog od najsposobnijih turskih komandanata Bali bega. Udar je bio snažan i snaga mađarske konjice dođe do izražaja. Turci su se povijali, ali se nije videlo da Raskaj puno napreduje. Ibrahim je osetio opasnost i odmah poslao dodatne trupe. I to jedva da se primećivalo, jer je turski vezir slao onoliko ljudi koliko je mislio da treba, čuvajući ostale pod svojom direktnom kontrolom. Uskoro se čula još samo graja, a na kraju se mađarska konjica povuče. Kralj je postajao nestrpljiv. Mlada krv je proključala, a niko od njegovih savetnika nije našao za potrebno da mu savetuje nešto drugo. Naredi da bojne trube označe početak bitke za Mađarsku. Gotovo istog trena silna mađarska konjica sa Baćanijem i Tomorijem zabi se u Rumelijsku vojsku. Otpoče bitka. Turski konjanici počеше uzmicati. Mađari su imali prevagu. Bez puno sistema, vitezovi su hrabro uletali u tursko more, povijajući turske redove levo i desno, a najmanje prema nazad. Turska konjica se organizovano počе povlačiti neprekidno pod borbom. Svaki korak morali su Mađari osvajati, trošeći silnu snagu i energiju. Kako su se turski konjanici povlačili, tako gotovo neprimetno pešadija počе odrađivati svoj posao. Nakon pola sata bitke, turska konjica dobi priliku da predahne dok je mađarska još uvek delovala punom snagom. Samo sada su joj protivnici bili na zemlji. Puno lakši, ali zato mnogobrojniji. Ali dok je sa konjanicima to bila borba prsa u prsa, ovaj novi protivnik je sa istom upornošću kidisao i na mađarske konje. Istovremeno mađarska pešadija krenu pravo na centar praćena kraljevom konjicom. Tako se obe vojske počеše primicati jedna drugoj.

U sredini nastaje prazan prostor, kao stvoren za pešadiju. Zato se relativno brzo prelazio. Ni Turci ni Mađari nisu tamo upadali sa svojom konjicom da ne bi ometali napredovanje. Kao da je pešadija vodila neku svoju zasebnu bitku. Sa svakim korakom, mađarska pešadija je dobijala na sigurnosti i hrabrosti. U jednom trenutku se učini da se turski redovi pomeraju unazad, što još više ubrza pokret pešadije. Perenji je na drugoj strani odmah uočio pokrete Anadolske vojske i umesto ka centru, načini juriš pravo, na zbijene turske redove. Sasvim na njegovom desnom krilu borio se Nikola Crepović sa svojih dvesto konjanika. Poput šila zabiše se oklopnici među Turke. Turci primiše udar i malo se povukoše. Jovan štiteći mu bok, poteže sa njim. Turaka je bilo mnogo, mnogo

više nego što je mislio. Turcima pade komanda da se pregrupišu na drugu stranu, sprečavajući time prilaz sultanu. Zahvaljujući tome nisu bili u opasnosti da budu opkoljeni. Perenjieva vojska hrabro se tukla. Posebno su smeli bili plemići koji se nekako probiše u prve redove. Hteli su da dokažu ko su i šta su. Jovan je samo krajičkom oka mogao pratiti ono što se dešava desno od njega. Silan nalet Mađara dade mu novu nadu da se možda može dogoditi čudo. To još više ubrza njegove ljude i sada su se probijali u turske redove, dalje nego što bi smeli.

Odjednom topovske salve probiše oblake. U daljini su se čule trube i zavijanje turskih zurli i doboša. Pucnji iz topova su se nastavljali i dalje, samo sada su topovi pucali onom brzinom kako su ih njihove posade punile. Jovan nije mogao videti kuda je sve to bilo usmereno, ali se miris paljevine već proširio do njega. Topovi odjednom začutaše. Kao da na mađarskoj strani zavlada olakšanje. Topovi su, međutim, obavili svoj posao. Kad je pešadija naišla, Turci su se po uhodanoj navici povukli i tako ostavili mađarsku pešadiju pred topovskim cevima. Bljujući vatru, tukli su dok desetkovana pešadija nije prišla sasvim blizu, a onda su prepustili posao svojoj pešadiji. Samo sada je njihov posao bio sasvim olakšan. Mađari su ipak nasrnuli, mada je jedino rešenje za njih bilo da se povuku. U tom stravičnom kovitlacu rađe su krenuli u smrt mada toga nisu bili svesni.

Seča se nastavljala nesmanjenom žestinom, ali se slika na bojištu počela menjati. Anadolska vojska je primila udar, odbranila se i sada se počela prestrojavati. Turski komandant nije dao predaha, već sva sila disciplinovano krenu napred. Jovan skroz na boku, nije štedeo ni sebe ni svoje ljude. Vrlo brzo shvati da on nije na udaru, već da Turci žele mađarske oklopnike i da su sve snage usmerili ka njima. Rasturena Perenjieva vojska kao da je sve radila da Turcima omogući lakše opkoljavanje. Grupica po grupica gubila se u turskom moru i pod kopitama turskih konja. U jednom trenu Perenji uleti u gužvu a Jovan shvati da je opkoljen. Munjevito povuče svoje momke probi tanku barijeru koja se još nije dobro zatvorila i plemiću ponovo otvori prolaz. Pop Vasiljko je hladnokrvno odbio jedan opasan napad po boku, a hajduk Momčilo mu priskoči baš kada je trebalo. Turci su sve svoje snage i dalje usmeravali na mađarske oklopnike. Kao da su lako obučene Jovanove konjanike stavljali u drugi plan. Čim bi uočili da se grupica izdvaja jurišali su između njih, razdvajali ih i onda sistematski uništavali. Jovan u jednom trenutku ugleda jednog od turskih zapovednika i zajedno sa Radosavom počeo se probijati prema njemu. Turčin zauzet borbom nije primećivao napad, sve dok Turci ne zaarlaukaše. Radosav razbi prvu grupu, a Turci se odmah okrenuše ka novoj opasnosti. Srbi kao da su

osetili svoju šansu. Ispred njih nije bilo organizovane sile i Jovan shvati da je bok slobodan. Uoči da je Perenji skoro opkoljen, pa bez oklevanja udari po Turcima. Po prvi put Turci behu iznenađeni. Ozbiljno su shvatili novu opasnost i odmah usmeriše snage ka njoj. Sasvim dovoljno da Perenji sagleda stanje. Falilo mu je pola ljudi, a Turci kao da nisu pokvarili formaciju. Ognjen sav krvav u licu nastavi dalje sa svojim ljudima, ne obazirući se ko ga prati. Jovan nemoćan da mu pomogne ugleda popa Vasiljka kako okreće ka njemu. Molio je boga da se spoje. Jovan je bio prezauzet onim što se njemu dešavalo. Kasim beg se okrenu novom neprijatelju pa smanji pritisak na Perenjijeve oklopnike i okrenu se prema Srbima. Sve to je rađeno u pokretu, skoro po nekoj inerciji, bez ikakvog vidljivog zastoja. Odmah se to osetilo. Turska odbrana postajala je sve čvršća i Jovan se mađe pred pravim zidom. Prema Srbima tad krenuše organizovano turski konjanici. Jovanovi ljudi tako počеше dobijati one udare koji su bili namenjeni drugima. Kasim beg nije besnio, bilo bi lakše. Naprotiv, hladnokrvno je procenjivao opasnost i na nju odvrćao. Njegovo nije bilo da pobedi, već da zaustavi, a o pobedi će brinuti neko drugi. Baš taj nedostatak besa za malo da Jovana košta života. Turci su ponovo pokazivali sve one osobine koje vrhunski ratnici moraju imati. Nije njima nedostajalo odlučnosti, bili su željni kauske krvi, ali borili su se onako kako je zapovednik naredio. Sada je Kasim beg procenio da je jači i to se odmah moglo videti. Polako i sigurno počeli su složno potiskivasti Perenjija. U najnezgodnijem trenutku po Jovana, mađarski velikaš naredi povlačenje. Toma Sukur shvati nameru Mađara i prodera se skoro Jovanu u uvo da se Perenji povlači. Sve je to jadno izgledalo jer Mađari nisu planirali povlačenje pa je sada u toj gužvi sve izgledalo haotično. Dok su jedni već bili van bitke manje grupe su se još borile i ne sluteći da je bitka odlučena. Jovan krvavih očiju neprekidno u borbi shvati šta se dešava. U poslednjem trenutku izbeže opkoljavanje, promeni pravac napada i krenu iz gužve, Radosav odmah za njim. Pop Vasiljko videći opasnost uleti među Turke, tek toliko da oslabi pritisak i spasi Ognjena. Ivan Zlonoga se nigde nije video. Dok se Perenji povlačio, deo Mađara je i dalje bio na bojištu ludo hrabro jurišajući napred. Ponovo je pop Vasiljko promenio pravac i uspeo odvojiti jednu grupu ratnika i to je bilo sve. Povlačenje je bilo onako kakvo se nikada ne radi. Umesto da se vojska zajedno povlači i da svi njeni delovi podnose isti pritisak, naglim odlaskom Perenjija sav teret pade na Jovana. Sreća njegova što je Tomo uočio na vreme Perenjijev potez, inače je sve moglo biti još gore. Pod borbom su izmicali korak po korak i tek onda se okrenuše. Sad su hitri Jovanovi konji došli do punog izražaja. Neprekidno pod naletima povlačili su se ka močvari. Uleteše u blato i šaš. Ovo je već bio Momčilov teren i njegovi hajduci navikli na ovakve uslove, puno su se bolje snalazili od

Turaka. Radul je i ovde uradio sve što je trebalo, pa za njih nije bilo problema. Turci se uskoro povukoše. Sav u krvi, Jovan se okrenu. Prođe ga jeza kad vide da mu je tu tek trećina ljudi.

Na drugoj strani Perenji pokuša da okupi svoje borce. Oni što su prvi izmakli sada su se okrenuli i mada iscrpljeni primiše turski udar, propuštajući svoje ljude koji su se povlačili. Bahati mađarski plemić ipak je iz minuta u minut pokazivao hrabrost i smelost. Na vreme je osetio da ne sme bežati jer su Turci hitriji i brži i da mu preti opasnost od još većih gubitaka. Okrenuo se i sačekao udar nadajući se da poteri može doleteti. Tako je dosta ljudi uspevalo da stigne i predahne. Pod pritiskom, mađarska konjica poče organizovano povlačenje gubeći ljude, ali manje nego da su se svi dali u bezglavi beg. Perenji i ako ranjen učini u jednom trenutku protiv udar i time spase nekoliko stotina pešaka koji su bežali prema reci. Ali sada se već njegov poraz video na celom bojištu.

- Perenji se povukao, bitka je izgubljena - doviknu neko Jovanu.

- Idemo na Dunav ! - kratko naredi.

Brzo izjahaše iz močvare. U daljini Turci su arlaukali, a silna vika polako se stišavala. Poče pristizati i pešadija i nekoliko manjih grupa konjanika. Pojavi se turski odred od stotinjak konjanika goneći ih. Jovanovi ljudi skočiše na konje željni da "naplate" bar deo duga. Sudar je bio silovit i Turci ništa manje umorni već htedoše odustati od borbe. Pojačanje im pristize negde iz magle i brojčana prednost odmah dođe do izražaja. Jovan brzo shvati da će ponovo morati u močvaru, ali da nema okretanja leđa. Turci su sad već jurišali osokoljeni svojim brojem, a jedino su izbegavali da zađu u blato. Odnekud sa strane začu se tevtonska truba i nemački oklopnici peške, sa čvrsto stegnutim kopljima krenuše napred. Turci se okrenuše novom neprijatelju, što Radosav odmah iskoristi i poče nemilosrdno udarati po boku. Oko Jovana se okupi nešto boraca i sada su Srbi već formirali čvrst front. Okrenu se i mala grupica konjanika koja je bila u povlačenju. I oni se svrstaše u Jovanove redove i mada su im konji soptali od umora, dobro se pokazali. Nemci su bili čvrst orah za umorne Turke. Kad frontalni napad bi onemogućen, pokušali su udariti na bok, ali plaćenici su se vešto prestrojivali, odbijajući sve napade svojim dugim kopljima. Pritisnuti odnazad Srbima i pristiglim Mađarima, naglo napustiše bojište. Sreća što je na čelu konjanika bio Radosav, jer da je bio Ognjen možda bi krenuo dalje za Turcima u poteru. Dosta ih osta na bojištu. "Na reku" čula se komanda. Radul koji se tu magično stvori, već je bio na čelu i nepogrešivo poveo ljude napred. Oni iza krenuše ka reci orjentišući se jedino po onima što su prošli pre njih. Jovan sa malom grupom i Tomom zastade tek da vidi da je većina njegovih ljudi dobro krenula. Neke propusti napred. Nemački plaćenici su se disciplinovano okrenuli

krećući se ka Dunavu, ili možda da još nekom pomognu. Jovan je bio siguran da ih predvodi postojani Lotar Bem. U sam mrak prljav i krvav Jovan sa glavninom stiže do reke.

Sve je bilo pusto na obali. “Zapali tri vatrice” naredi. Jedva pronađoše dovoljno suvog drve, pa vatre uskoro blesnuše kroz sumrak. Skočiše na noge kad kroz noć začuše topot kopita. Stigao je Ognjen sa delom svojih ljudi. Jovan ga od sreće izljubi. Doviknuše im da gase vatre, jer ima i turskih šajki. Tek onda pogleda u Mađare koji su se nakon bega zaustavili i prihvatili borbu. Neverujući prepoznade mladog Imru Cobora. Mladić ga jecajući zagrlji. Jovan je znao da je to šok, ali je imao dovoljno snage da ga ukloni na stranu i pozove jednog svog čoveka da ostane sa njim. Uskoro stiže i prva srpska šajka. Za njom stigoše još dve. Započe mukotrpno prebacivanje preko Dunava. Mladi Cobor je došao sebi i sada je ponosno stajao među svojim ljudima. U toj mrkloj noći gde se prst pred nosom nije video kao po nekoj tajnoj zapovesti, počеше pristizati ratnici sa svih strana. Bilo je među njima plaćenih vojnika, zavisnih seljaka i slobodnjaka. Većina su bili Srbi. Mnogi su čuli od svojih vođa da je najbolje da beže u močvaru jer Turci tamo neće.

- Mogu li i ja Serbi sa vama - dopre do Jovana umorni glas iz mraka.
- Kako nama, neka tako bude i tebi.
- Sa vama ću.

Stotine novih glasova čuli su se u toj noći stravične bitke, dok su iz daleka još uvek dolazili glasovi pirovanja i seče. Dve šajke su neprekidno prelazile reku, strahujući da onako pretovarene ne naiđu na turski brod. Ali te noće je i sreća pratila hrabre. Ostalo je još nešto Jovanove vojske, a i on se još nalazio na desnoj obali, kad se začu zveckanje oružjem. Stigao je novi odred pridošlica, sastavljen od mađarskih seljaka iz Kiškereša. Hteli su preko. Prevezoše ih. Pred zoru na drugu obalu pređe i Jovan. Za njega je Mohačka bitka bila završena.

A za druge ?

Celo vreme, Mohačka bitka se odvijala onako kako su Turci želeli. Čak i u trenucima kad je mađarska vojska bila u prednosti, bila je to lažna slika. Kad je počeo silni napad konjice na oba krila turske vojske, napred je krenula pešadija. Tek kad su se približili, Turci po njima otvoriše vatru iz topova. Mnogi padoše. Mađarski plemići kao da su se zakleli da će skinuti Sulejmanovu glavu pa su poput muva jurišali prema velikom čadoru što se dobro video na brdašcu. Sultan im je čak u tome “pomogao”. Gotovo neprimetno tu je smanjio gustinu svoje vojske puštajući da Mađari uđu što dublje, a onda ih je sačekivao janičarima i nemilosrdno ubijao. Kralj na belom konju u belom oklopu na čelu banderijera jurišao je u najžešću bitku, na Rumelijsku vojsku. I ako mlad procenio je da

treba udariti sa strane a ne po centru pretpostavljajući da se kroz centar ne može proći. Tu je bio u pravu, ali je sultan reagovao gotovo trenutno. Prateći dobro situaciju na bojištu naredi da se deo janičarske vojske okrene na drugu stranu i primi udar konjice. Baćani i Tomori su se dobro držali, polako napredujući pa im sultan u susret posla Husrev bega, a nekoliko odreda janičara pojačaše redove ispred sultana. Ispred njih su turski topovi neprekidno delovali. Pešadija se hrabro borila, ali suviše proređena od topovske paljbe, jedva stiže do topova i tu se zametnu bitka. Sekli su se nemilosrdno i mada ih je bilo malo, opasno su proredili posade topova. Tek kad Turcima pristize pojačanje, mađarska pešadija počne padati.

U zanosu bitke kralj je jurišao ne gledajući ni levo ni desno. Plaćena vojska oko njega borila se hrabro jurišajući za njim u turske redove i naizgled praveći pometnju. To je bila i najveća greška mladog kralja. On je na bojištu pokazivao hrabrost i odvažnost, ali je odmah nakon što je u bitku uleteo izgubio pregled i raspored jedinica i umesto da komanduje celom vojskom, on je bio tek komandant svoje banderierie. Da zlo bude veće, hrabri i nepokolebljivi Tomori, radio je to isto. I on je koristio prividne turske slabosti i duboko se zario u njihovu vojsku nesvestan bilo čega oko sebe, tek svestan toga da nevernici padaju pod udarima njegovog mača. To ga je povuklo da stalno ide napred ne kontrolišući gde se nalaze drugi. Perenjijeva iznuđena naredba za povlačenje, potpuno ih je dotukla, jer se deo Anadolske vojske odmah usmerio ka njima. Turci su upravo ovo čekali, spremni da iz defanzive odmah pređu u napad. Kralj, Baćani i Tomori brzo su bili opkoljeni sa dosta svoje vojske. Turci su naletali poput osica, i kako je koji padao, na njegovo mesto su uskakala dva nova. Sve je manje Mađara pružalo otpor. U tom nesretnom času pade i visoki Tomori. Kralj naredi proboj iz obruča ali ga je malo ko čuo. Sa nešto vernih banderijera uspeo se teškom mukom probiti kroz turske redove. Borili su se do golih noževa. Sam bez vojske mladi Ludovik je krenuo ka severu, ali se u tom metežu izgubio poput duha negde u močvari okončavši tako svoje mučno kraljevanje. Mađarska vlastela se držala onako kako je i pričala. Herojski su predvodili svoje vojske, bili u prvim redovima i hrabro izginuli u bici. Malo ko je od vlastele izneo živu glavu. Sa njima je na košmarnom platou ostalo 10.000 pešaka i 4.000 konjanika. Peter Perenji je preživeo vodeći kući tek trećinu svoje vojske, a Jovan je izgubio preko 150 boraca i hrabrog Ivana Zlonogu.

Tri dana kasnije u Međeru, dok su ljudi vidali rane, saznao je za sudbinu ostalih Srba. Manojlo Bakić je slavno poginuo čineći čuda od junaštva. Najpre su mu ubili konja a potom je naprosto potonuo u buljuku Turaka. Puno kasnije kad je bitka već bila završena, Pavle Bakić je saznao za bratovu smrt, ali vremena za

tugovanje nije imao. On i Božić spasili su hiljade života, prevozeći šajkama sve koji su hteli na drugu stranu. Još je jedan Srbin za malo izbegao smrt. Nikola Crepović se hrabro borio sa svojim konjanicima i kad je Perenji mimo dogovora udario pravoliniski, bio je prinuđen krenuti na pešadiju. Imali su sreću da nisu morali na topovske cevi, ali i pored toga sudar sa janičarima doneo je mnogo gubitaka na obe strane. Tek kad je Perenji naglo krenuo u povlačenje, Crepović se odlepio od turske pešadije i našao u okršaju sa konjanicima. Jedva se spasao hitajući prema Dunavu, ali ne tamo kuda mu je Božić savetovao, već znatno severnije. Ostali Srbi su sa svojim komandantima ipak imali manje gubitke. Najviše zbog toga što su im u borbi bile dodeljene manje uloge. No borili su se hrabro, dok se vredilo boriti, a onda su se povukli. Ni jedan srpski starešina nije naredio povlačenje pre nego što je Perenji povukao svoje ljude, a sve i jedan su poštovali ono što je naređeno.

Još prvog dana po dolasku u Međer, Jovan bez odmora posla Momčila da pokupi sve što nađe na pustari. Tako su se kotlovi dimili već prve večeri, pa ljudi polako počеше vraćati snagu. U ranu zoru drugog dana, Jovan koji skoro da nije spavao, primeti veću grupu ratnika kako grickaju neku travu. “Šta je ovo, zar vi niste jeli”. Stasiti seljak je govorio mađarski. “Nismo gospodaru, jedan tamo nam nije dao, kaže da smo Mađari”. Jovan sevu oćima. “Krenite zamnom” pa odvede ljude do kazana u kome se kuvala govedina. Kratko naredi “Daj ljudima da jedu, a ti pristavljaj novo”. Znao je da je u sve to umešao Momćilo svoje prste. “Ko nije jeo neka priđe ili saćeka drugo. Svi ste na kazanu isti”.

Dok se umoran spuštao pod neko drvo, priđe mu ćovek od oko 35 godina. Nije delovao kao ratnik, ali se na njemu videla iscrpljenost.

- Hvala ti što si me spasao, ovo ti nikad neću zaboraviti. - Jovan ga jedva pogleda. Sada mu nije bilo do priće. - Ja sam Stefanus Broderikus, historik i diplomata. Čast mi je što sam imao priliku da te upoznam u ovim teškim trenucima za celo hrišćanstvo - ćovek se umorno spusti pored njega.

Obojica su ćutali. Tek kad doće malo do daha, Jovan upita svog sagovornika ko je i odakle je.

- Moje pravo ime je Stjepan Brodarić. Ja sam državni kancelar kralja Ludovika. - Sad ga Jovan već znatiželjno pogleda.- Niti sam ja radio svoj posao niti ga je mogao raditi mladi kralj. U oskudici i bedi gledali smo samo kako da se preživi. - Prekrsti se. - Daj bože da je preživeo ovo klanje.

Brodarić je bio u ćetama Hrvata koji su bili u sastavu vojske Ferenc Baćania. Borili su se dokle su mogli, pa kad su ih Turci potpuno razbili, ono što je preživelo razbežalo se na sve strane. Tako je Brodarić stigao na Dunav i sa Jovanom prešao reku.

- Slušao sam komande u onom mraku pa tek kad sam čuo tvoj glas, znao sam da sam dobro stigao - pričao je Brodarić - glas sam ti zapamtio još dok ste razgovarali na saboru pre bitke, ali ti mene nisi primetio - kao da se premišlja - čim se malo odmorim, ja ću prema Budimu i kraljici Mariji. Moje je da budem uz nju - a onda tiše dodade. - Ako bog da samo da je kralj preživeo, ali teško je u to verovati. - Ustade ! - Ako ikada budem bio u prilici da ti pomognem, to nećeš morati tražiti od mene. Brodarići ne ostaju dužni.

- Znaš li šta je bilo sa Tomorijem.

- Znam jer sam video. Tomori je sada na nebu - tužno saopšti.

Jovanu iz oka pade suza, a za njih je bilo najmanje vremena. Što je dan više odmicao, broj ljudi se stalno povećavao. Ni sam nije znao šta bi sa njima. Radosav je pokušavao koliko toliko da uvede red, a Ognjen je ćutke popunjavao svoj odred, pažljivo birajući među odbeglim Srbima. Imre Cobar se oporavio i Jovan vide da mu je ruka u zavoju. U bitku je krenuo sa sedamdeset konjanika a kući se vraća sa dvadeset. Hrabro su se borili i u povlačenju na svoju sreću naišli na Jovana. Jovana samo kratko zamoli da dođe kad god to zaželi, za njega je kuća Coborievih uvek otvorena. Jovan ga pozdravi i čim se ljudi malo odmoriše dade nalog da se kreće. Onaj Mađar od jutros mu priđe.

- Gospodaru ja znam ko si ti. Svi smo već čuli za tvoju hrabrost i hoćemo da ti se pridružimo. Svi smo mi seljaci iz okoline Kiškereša i nemamo se zašta vratiti tamo. Ako bog da, familiju ćemo kad tad pokupiti i dovesti negde gde se može živeti. Bolje je da nas sada žale, pa da im posle bude dobro, nego da se sada obraduju, pa ceo život da zajedno sa nama pate. Mi hoćemo sa tobom ako nas primaš.

- A ko si ti ?

Čovek se predstavi. Zvao se Erne Galamboš, seljak je kao i ostali, ali su se znali boriti. Nisu bili vešti na konjima, ali sa motkama im niko nije mogao ništa. "Da su nam davali mačeve, takvi bi bili i sa njima". Jovan se nasmeja nekim kiselim osmehom.

- Kažeš da ste dobri.

- Kao tvoji Srbi a možda i bolji.

Čovek je bio samouveren.

- Slušaj ti Golube. Primiću te i isto će ti biti kao i svakom mom čoveku, a znaj i ono što svaki od njih zna. Moja je sveta i preko nje se ne dodaje. Ko izda, bolje mu je da se sam veša nego da dođe u moje ruke. Ako pobedimo, sve ćeš imati, ako izgubimo snađi se sam. Ali kako ti je sada, izgubiti ne možeš. Javi se Radosavu čelniku.

Tako Jovan dobi mali odred Mađara. Nikada zbog toga nija zažalio a od tog

odreda broj Mađara se u njegovim redovima stalno povećavao, a da ga nikad ni jedan nije izdao.

U zamuklom Madarasu naiđoše na Petrovićevu vojsku. Bilo ih je preko hiljadu. Grof se iznenadi množinom Jovanove vojske. Bez ranjenika bilo ih je više nego njegovih boraca. Petrović se tmuran vraćao nazad u Arad. Skoro pravdajući se ispriča Jovanu šta se desilo. Zakasnili su i noć uoči bitke zanoćili u Kaćmaru. Kad su čuli topovi znali su da je sve gotovo. Tiho gotovo u nedra reče da će se jednom o ovom pričati kao o velikoj sramoti. Rastadoše se svaki sa svojim mislima. Jovan krenu put svojih sela. Oni zdravi odmah se prihvatiše posla. Nakon dva dana na Zobnatici, svi su bili pod krovom. U dolini Krivaje bilo je dovoljno stoke, a Momčilo nakon “posete” Tornjošu dotera jedno stado ovaca i nešto junadi. Nekoliko ljudi je u međuvremenu podleglo povredama, ali su novi stalno pristizali, pa se morao posavetovati sa Radosavom i Subotom.

- Možda nam ove ljude šalje samo providenje. Odbijajte samo nesposobne.

Tako je bilo i u drugim selima. Nejnezadovoljniji je bio Ognjen. Hteo je da sam izabere ljude koji će kod njega, ali sada je morao primati i one u čije sposobnosti nije verovao. Zato je Radosav bio više nego zadovoljan sa onim Mađarima iz Kiškereša. Bili su to vredni ljudi, najpre dobri stočari, pa zidari, stolari, mesari, i sve što je trebalo. Kad Erne dođe do Radosava sa molbom da pošalje svog čoveka u Kiškereš, da jave ko je sve živ, ovaj mu odmah odobri, a njegovi ljudi zadovoljno prionuše na posao. Još više im popravi raspoloženje najava da će biti plaćeni kao i svi drugi.

A Turci ? Oni su se trudili da maksimalno iskoriste veliku pobedu. Sultan je nakon Mohačke bitke procenio da je mađarska vojska slomljena i da mu se više niko ne može ozbiljno suprostaviti. I pored kišovitog vremena odlučio je da ide na prestonicu, na Budim. Čim je bitka bila završena poslao je jake odrede u više pravac. Digao je čador 2. septembra i sa glavninom vojske krenuo prema Tolni. Krećući se uz Dunav, 6. septembra je prošao Tolnu, a 11. septembra je stigao u Budim. Jaki odredi odmah su upućeni prema Beču i Požunu, više da ispitaju a manje da osvajaju, a deo rumelijske vojske izbio je na Dunav kod Pilismarota. Imali su zadatak da nađu mesto gde se Dunav najlakše može premostiti. U povratku opljačkaše ceo kraj a utvrđeni Višegrad zaobiđoše ne želeći na njega trošiti snagu. Tako ta prva slovenska tvrđava na tlu Mađarske ostade pošteđena. Turci nakon toga odmah prionuše na posao pa je most je bio završen 19. septembra. Odluka o tome koliko će ljudi ostati u Budimu odavno je već bila doneta i sada je sultan samo potvrdi. Nije imao nameru da se ovde dugo zadržava jer je Budim u odnosu na njegovu prestonicu ličio na oveće selo. Odmah po završetku mosta, jaki turski odredi koji će ostati u Budimu, behu poslati na

sever, a drugi prema Solnoku. Sultan je nekoliko dana obilazio kraljevski dvor u Budimu, ne nalazeći u njemu ništa što bi odavalo sjaj i veličinu Ugarske. Razočaran stanovao je celo vreme u svom čadoru. Pređe most 21. septembra i sa svojim janičarima krenu na jug, dok drugi deo vojske uputi niz Tisu.

Već 28. septembra, Jovanova izvidnica javi da su se Turci pojavili. Uskoro dobi i potvrdu za to. Glavnina je išla potiskim putem, a sultan nije među njima jer se ne primećuju janičari. Ostalo je samo mogao nagađati. Sultan je ili ostao u Budimu, ili se vraća drugim putem. Uskoro javiše da je skela Kanjiža potpuno opustila. Svi stanovnici su prešli u Banat, a po dimu koji se vio iz zapaljenih kuća mogli su pretpostaviti šta se dešava sa naseljem. Jovan naredi da sve ranjene i stare skriju u tršćacima oko Krivaje. Posla izvidnike na sve strane, a logor obezbedi jakim stražama. Pridruži mu se i Ognjen sa delom svojih snaga, dok je Cvetko sa svojim ljudima neprekidno krstario pustarom.

Turski konjanici ga skoro iznenadiše. Naišli su sa severa, mada je očekivao opasnost iz pravca Zente. U grupi je bilo 150 ratnika i svi su bili dobro natovareni plenom nakon pljačke i to ih je usporavalo. Radosav udari iznenada s boka. I pored svega Turci su dobro reagovali. Odmah pobacaše plen sa konja i već nakon nekoliko minuta počеше hitro uzvraćati hrabreći se međusobno. Tek onda udari Jovan. I on se poslužio turskom taktikom, pa umesto u gužvu, njegovi ljudi opkoliše borce i tek onda uđoše u borbu. Turci brzo shvatiše da je borba postala neravnomerna. Počеше se dovikivati, da bi se oni preživeli hitro okrenuli i pojurili prema Zenti. Jovan jedva obuzda svoje ljude da ih ne prate. Dade to Cvetku u zadatak. Bez milosti posekoše ranjene, pa tek onda pregledaše plen. Bilo je dosta srebra i zlata, baš ono što su Turci voleli nositi jer zauzima malo prostora, a velike je vrednosti. Turci su izgleda dobro opelješili Segedin. Zlato i srebro predade Suboti Vrliću, a predmete i odeću Radosav podeli ljudima.

Odmah promeni mesto boravka. Sa glavninom snaga uputi se nekoliko kilometara južnije, tamo gde Krivaja pravi veliko močvarno ostrvo. Mađari su taj kraj zvali Fibajč. Mrak je već počeo padati kad izviđač dojezdi na konju sa vešću da nedaleko odatle logoruje neka mađarska vojska. Nije mogao prepoznati ko je predvodi, samo je čuo mađarski govor. Jovan sa pedesetak konjanika krenu odmah ka njima. Bili su glasni da ih straže na vreme mogu primetiti. Bio je Perenji sa 3.000 ljudi. Forsirano je jahao da stigne Turke. Reče mu da je pred njima Rumelijska vojska sa Ibrahimom, a da drugim putem bliže Dunavu, ide sultan sa ostalima. Nije imao nameru da udara na glavninu jer je za nju bio suviše slab, ali je bio željan sudara sa manjim grupama koje su se stalno odvajale i odlazile u pljačku. Sutra će forsirano jahati do Crne bare i tu pokušati izvesti udar. Teško da će ga Turci pratiti u močvaru. Jovan odbi poziv da mu se pridruži,

ali mu reče da će i on sutra krenuti sa svojim ljudima, a danas je već imao prvi sukob sa Turcima.

Nazdraviše. Između njih ni sada nije bilo prijateljstva, ali su bili ratni drugovi onda kada je bilo najteže. Perenji mu ispriča da je Zapoljin najamnik iz Šlezije Lotar Bem ne čekajući nikog krenuo ka Dunavu da pripremi prelazak za Zapolju. U danu Mohačke bitke videći da Zapolja ne stiže, ostavi konje a on sa šajkama Radiča Božića pređe na drugu obalu praveći ljudima odstupnicu i tako spasavajući one koji su se mogli spasiti. Iste noći nakon sedam - osam sati stalne borbe, vratio se na drugu obalu, a već dan kasnije pridružio Zapolji.

Jovan sutradan odjaha ka Tornjošu. Selo je nekim čudom ostalo nedirnuto. Sve do pred Zentu nisu se primećivali turski tragovi. A onda naiđoše na konjskim kopitama utabanu zemlju. Zenta je bila razrušena i opljačkana. Drveni deo pristaništa bio je spaljen, ali se skela videla na drugoj obali. Stanovnici su izgleda predupredili Turke i svi prešli na drugu stranu a zatim zadržali skelu. Nigde žive duše ne zatekoše u selu, a naiđoše na tek dva leša. Ostaviše selo onako kako su ga zatekli, jer za detaljniji pregled nisu imali vremena. Kasnije će se vratiti u njega. Sledeće selo Asonjfalva bilo je srađeno do temelja. Samo su ruševina nabijača govorile o sili koja je tuda prošla. U Pezaru je bila ista slika, ali su bar stanovnici prebegli preko Tise u Sent Mikloš. Prateći turske tragove stigoše i do malog sela Čik. I ono je bilo spaljeno, a iz nekadašnjih kuća još se dimilo. Po svemu sudeći Turci nisu davno prošli. Zanoćili su uz svu opreznost i daleko isturene straže. Ujutro su nemoćno posmatrali kako Turci ruše tvrdi grad Bečej. Ibrahim beg nije imao previše vremena pa je terao ljude na juriš, a on sam produžio je ka jugu. Jovan osta pred Bečejom moleći boga da ovamo pošalje Perenjia, jer bi zajedno možda i mogli nešto učiniti. Po njegovoj proceni na Bečej je jurišalo bar pet - šest hiljada ljudi. Pade i noć. Bečej se još držao. Jovan rasporedi Momčilove ljude po grupama, da budu vodiči.

Napali su po mraku gledajući odsjaje vatri. Nisu udarili po sredini logora, već su odabrali tek jedan krak. I Turci su pokazali da imaju slabih tačaka. Nikakav napad nisu očekivali, posebno što su bili u sastavu rumelijske vojske i osećali njenu zaštitu. Iznenadio ih je i način na koji je napad izveden. Bez buke i galame, Srbi su zahvatili širinu od tek stotinu metara. Jovan je bio na čelu svojih ljudi i ako je Toma Sukur bio protiv toga. Sekući sve pred sobom probili su se na drugu stranu i odmah produžili ka Crnoj Bari. I u noći Momčilovi ljudi su se dobro snalazili i nepogrešivo vodili ljude ka skrovištu. Momčilo koji je jahao pored Jovana i imao najviše iskustva u noćnom jahanju počesto je govorio "Samo pusti konja, on sve vidi nema veze što je mrak". I zaista konji su nailazili na prepreke ali su ih zaobilazili ili preskakali, a jahačima se kosa dizala na glavi. Kad je

osvanuo tmurni jesenji dan, već su odavno bili sakriveni u močvari.

- Lako mi je ratovati sa Turcima, ali noću jahati je samo za budale i ludake, jer svako pametan gleda glavi mesto - pričao je Ognjen, tešeći se gutljajima rakije. Nije bio jedini koji je tako mislio. Za najveći broj Jovanovih ljudi ovo je bilo novo iskustvo, a tek je malo njih sa Jovanom prošlo i tu školu života. Jedino se smešio Radul, kaluz koji je najčešće noću jahao.

Turci su po danu lako mogli poslati poturu, ali spasonosna kiša otkloni i tu brigu. Jovan se nadao da će Turci odustati i od Bečeja. Prevario se jer je Ibrahim beg naredio da se grad sruši i ostavio svog zamenika Jahiza da posao obavi do kraja. Uveče izviđači javiše da grad gori, ali još pruža otpor. Turci arlauču i jurišaju, ali branioci ne odustaju. Cvetko koji je stigao do grada, bio je kratak

- Noćas im ne možemo prići. Znaju da smo tu i čekaju nas. Video sam ih kako obilaze teren, sigurno merkaju mesta gde će sa mrakom postaviti zasede. Nisu ni pokušali napad. Grad je ostavljen Turcima na milost i nemilost. Sutradan predoše Krivaju i nađoše ono što su tražili, turski prelaz preko reke. Premostili su je na nekoliko mesta, a jake straže čuvale su prelaze. Uradili su jedino što je bilo moguće. Noću se dvadesetak momaka oprezno približi prelazu. Sve su to bili Momčilovi i Cvetkovi ljudi. Turci nisu očekivali toliki zastoj kod Bečeja, pa šiprag kod prelaza nije bio raščišćen. Dovoljno da mogu prići na strelomet. U ranu zoru čim im se ukazala prilika pustiše strele i odmah se povukoše ne čekajući da vide šta su učinili. Momčilo se kleo da je bilo 12 mrtvih, a tek na pitanje kako je toliko siguran u to odgovori

- Moji su svi pogodili, a Cvetkovi svi promašili. To je bar jasno - Cvetko se nasmeši kroz zube, a u sebi obeća da neće zaboraviti.

U sumrak Jahiz prevede vojsku preko Krivaje. Sudbina Bečeja je bila rešena. Narednih dana turska se vojska spuštala prema Titelu ostavljajući iza sebe pustoš. Jovanu je iskočila žila na licu od nemoćnog besa, ali Turci jednom noću iznenađeni, više ništa nisu prepuštali slučaju. Bili su pred Titelom kad Cvetko dojah do Jovana javljajući mu da se jedna grupa Turaka izdvojila, ima ih stotinak ili možda koji više. Objasni mu da nisu previše udaljeni od glavnine, ali su komotni pa čak ni straže nemaju. Htede da naredi pokret ali se predomisli "A šta radi glavnina?" Cvetko nije znao. Naredi mu da još jednom proverí. Cvetko nevoljno ode.

- Zašto ne udaramo - upita Radosav.- Takvu smo priliku čekali.

- Sve mi se čini da su ti Turci mamac. Vidiš da se uopšte ne razdvajaju, a sad su baš našli da se komotno odmaraju. Tu nešto ne valja!

Jovan je imao pravo. Jahiz je poslao 150 konjanika sa nadom da će "pratiodi" udariti na njih. No čim bi bitka počela, odmah bi se uključio veliki

odred od hiljadu ljudi, koje je sakriven već čekao. A izabrali su teren na kome su mogli goniti Srbe dok ih jednog po jednog ne pobiju. Varka nije uspela i konjanici se uveče pridružiše koloni. Bio je 2. oktobar, sumorno i tmurno veče. Ipak se Jovan obradova jer mu donesoše vest da je Radič Božić na šajkama u blizini Titela. Odmah naredi Cvetku da pokuša da uspostavi vezu. Ujutro na svoje iznenađenje ustanovi da Turci ne idu ka Titelu. Napraviše širok polukrug i skrenuše ka Petervaradu. Jovan nije mogao znati da su Turci napravili prelaz kod Petervarada preko kojeg su trebale preći obe vojske. Sultan će tu preći iz Bačke u Srem, pa nastaviti dalje ka Beogradu. Jahiz ubrza kretanje žureći za glavninom. On je za prelaz znao!

A u međuvremenu desilo se nešto što je spasilo više od hiljadu srpskih glava. Ako Srbi nisu zagrizli mamac, Turci jesu. Klopku je postavio Radič Božić, a Turci su u nju naivno uleteli. Božić zarobi više od hiljadu Turaka i Jahiz nije imao drugo rešenje nego da ih menja za srpsko roblje koje je vodio za sobom. Živeo je u jalovoj nadi da sultan za to neće saznati, no već u Petervaradu sultan ga upita “... ko je taj koji može zarobiti hiljadu svetih ratnika”. Jahizova sreća je bila što je nesrećni izlet svoje vojske odmah ispričao Ibrahim begu, pa je ovaj koliko toliko bio spreman da odgovori sultanu. Veliki vezir Ibrahim sve prebaci na Pavla Bakića, uveravajući sultana da je samo taj izrod, koji je godinama bio sa Turcima, mogao takvu klopku namestiti. Ta priča ga spase, jer je sultan već bio odlučio da ga pošalje na pobunjenu Turkmeniju, ali odustade. Sa njim srećno prođe i Jahiz. Tako Radič Božić za malo nije promenio komandanta turske vojske.

Konačno se kod Titela sretoše Božić i Jovan. Stari ratnik nije imao velike gubitke na Mohaču, pa se čak sa šajkama uspeo spustiti do Titela. Do Petervarada sada nije mogao jer su Turci sve osigurali svojim šajkama. Možda nisu bili tako spretni kao srpski šajkaši, ali bili su kud i kamo brojniji. U Titelu više nije bilo Turaka, ali ni Srba. Sve je to Božić preneo preko Tise i tako im sačuvao glave. Rado pristade da pomogne Jovanu da mu preveze vojsku u Srem čim turska glavnina prođe. Tako i učini.

Sultan pređe Dunav u zoru 9. oktobra. Tri dana je vojska prelazila preko reke, da bi prividni mir prekinuo Perenji, poslednjeg dana prelaska. Bio je ubeđen da udara po pozadini, ali je slabo poznavao Turke. Njegov prodor Turci spremno dočekaše i silovito odgovoriše. Nikada oni na začelju nisu ostavljali jedinice drugog reda, već elitne borce. Perenji izgubi više od 1.000 boraca a sam je jedva izbegao zarobljavanje.

Tako se završi Sulejmanov put po Evropi. Turci ostadoše po utvrđenim gradovima da gazduju a glavnina je, ubrzano odlazila žureći da zimu dočeka u Stambolu. Sulejman je već 12. oktobra bio u Beogradu zajedno sa većinom svoje

vojske. Još je bio u Beogradu kad Jovan potuče jednu tursku patrolu i poče harati po Sremu. Turci su bili koncentrisani u utvrđenim gradovima a Srem je bio u rasulu. Mađarski plemići su se povukli čim su se Turci približili a gradovi su im ostali prazni. Ono malo gradova što je pružalo otpor, Turci su uništili. Njihove posade useljavale su se u tvrđave za koje su mislili da su najjače. No najveća vrednost u tom vremenu bila je stoka koja je slobodno lutala Sremom, dobro podgojena zahvaljujući kišama i bujnoj travi. Jovan je od prvog dana počeo salupljati, a najviše poslao oko toga imao je Erne Golomboš. Njegovi ljudi ne samo da su se pokazali kao vešti stočari, već su u dva navrata hrabro odbranili ono što je njihovo. Sve je to rađeno temeljno pa Jovan skoro da zaboravi na probleme koji bi mogli nastati. A u ritovima uz Dunav bilo je mnogo svinja, skoro podivljalih, a dosta njih i ukrštenih sa divljim svinjama. Sve je to u tu tmurnu mađarsku jesen bila hrana za smeće koji su se prvi usudili da dođu na poprište bitke.

Drugi udar na Turke, Jovan učini u Irigu. Brzo uvide da nema nikakvih šansi protiv utvrđenog grada, ali bar ni Turci nisu smeli napolje. Zadržao se tek nekoliko dana, dovoljno da Erne pretera čitave dželape stoke preko Gore a onda odustade od opsade. Kiša je ponovo počinjala, ali im je to najmanje smetalo. Kratko odlučio da treba ići na Dunav na sigurniji prelaz, najbolje kod Keva, ali su ih Turci dočekali kod Čerevića. Precenili su svoje snage, napustili sigurnost tvrđave i bili brzo potučeni. Bitka je bila kratka i fatalna po Turke. Tek desetak ih pobeže prema Banoštoru.

Grad Čerević se mogao brzo popraviti. Bio je oštećen tek na nekoliko mesta, najviše kod ulaza i na jednoj od bočnih strana. Da su se Turci samo branili, Jovan i njegovi ljudi ništa im ne bi mogli. Sutradan Jovan pusti Cvetka i Momčila da grad "očiste". Ostalo je više od Tereka nego od Turaka. Nije dao vojsci predaha pa naredi da se kreće na Banoštor. U gradu je mogla biti posada od najviše 60 ljudi. Nisu imali ni puške ni topove. Zahvaljujući tome gradu se moglo prići sasvim blizu. Ceo dan momci su privlačili granje i trsku do drvene ulazne kapije. Ujutro to potpališe. Čim kapija pade, turska posada izjuri kroz kapiju i jurnu prema Ujaku. Niko ih nije gonio. Sve što je moglo goreti zapališe.

Ceo dan su ljudi i stoka prelazili Dunav. Ponešto od stoke ode niz reku ali na to se moralo računati. Preko u Čibu ih dočekaše kao oslobodioce. Jovan je jedva zaustavio sve one koji su hteli sa njim. Primi ih malo, tek koliko da popuni redove. Niz Dunav je već zavijala košava a ljudi su noću cvokotali od zime. Bilo je vreme da se nađe zaklon. Sa pedeset momaka Jovan odjaha do Bača, a ostalim naredi da teraju stoku prema Zobnatici. Bač nije bio oštećen i ako se sultan vraćao iz Budima pored njega. Turci u njemu čak ni posadu nisu ostavili, pa su sada već Mađari bili u njoj. Arpad Sejlaki se predstavi kao komandir grada. Imao

je posadu od stotinak ljudi, ali i goste. Mladi Terek bio je nestrpljiv da sazna šta je sa Čerevićem.

- To više nije ni grad ni kraj za vas. Srem je Turski i da dođeš u grad pitanje je dana kad bi iz njega morao bežati.

Terek planu. On samo traži istinu a ne pouku. Potomak jedne od najbogatijih porodica u južnoj Madjarskoj, bio je grub i naprsit. I pored toga ne promače mu oku da je Toma Sukur stavio ruku na balčak mača a isto učiniše i njegovi ljudi. Nije to delovalo preteće, već više kao spontan gest. Jovan ga još jednom pokuša smiriti, ali Terek malo i pod uticajem vina, nije reagovao.

- Pomoli se bogu što te danas ostavljam u životu. Ja nisam dužan da tebi podnosim bilo kakve izveštaje. Ja jesam bio u Čereviću i osvojio ga, a tebe ako interesuje kako izgleda uzmi lađu pa idi preko. Ja sam ti život poklonio a hoće li ti ga pokloniti Turci to vidi sa njima.

Izgleda da su Jovanove reči malo teže stizale do plemića. Kunući odstupi od Jovana. Njemu velikom plemiću, nekakav "racki golja" drži slovo. To tako neće proći. I nije! Toma Sukur upozori Jovana da je Terekova pratnja spremna na borbu, a da komandant grada ne pokazuje ni malo volje da to spreči. Sejlaki na kraju ipak odluči da se umeša. Nije mu trebala Terekova smrt u tvrđavi, a ne daj bože da pogine Jovan. Postavi svoje ljude između zavađenih strana "Ovde borbe neće biti. Uradite to na nekom drugom mestu". Tako i on dobi neprijatelja koji će mu pamtititi to što mu nije pomogao. Ali kod Jovana, Sejlaki je zaradio nešto što će mu se kad tad isplatiti.

Kad su izjahali iz tvrđave grad je bio sablasno pust. Turci su ga temeljno očistili, ali nisu spalili, pa će se stanovnici uskoro moći vratiti. Ceo taj dan putujući gledao je turske tragove po Bačkoj. Tek kad uđe u unutrašnjost slika se počne menjati. Zanoćili su u Keresturu. Kiša koja ih je tog dana pratila, prestade, pa narednog dana za videla stigoše do Zobnatice. Deo ljudi je već bio tamo a sutradan su se nadali i Ognjenu. Nakon toliko dana, te večeri se svi dobro založiše. Problemi su počeli ujutro.

- Nismo još sve završili. Radosav ide na Sabatku. Ako je prazna, naša je. Mi uzimamo ono što drugi nisu znali braniti. Pope ti ćeš u Bečkerek. Vodiš dosta ljudi, gledaj da na suvom provedu zimu. Stoke će biti dovoljno. Ako zafali šalji po nju. Nedaj ljudima da se izležavaju i prave probleme.

Jednom od mlađih naredi da prikupi najmanje dvesto ljude i krene za Ludaš. Tamo sve treba pripremiti za zimu. U celu tu gužvu upadoše Ognjen i Erne Galamboš sa golemim dželapom stoke. Sve steraše u dolinu Krivaje, a odmah postaviše i straže. Nisu se morali plašiti da će stoka nekud odlutati. Bio je kraj oktobra i početak novembra. Jovan pusti Galamboša da se naplati u stoci,

pa ovaj sa ljudima veselo krenu kućama uz obećanje da će u rano proleće biti tu. Valjda nikada kao te godine kiše nisu toliko padale donoseći hladnoću i otežavajući svako putovanje. Mađarska je sva bila u previranju. Najlakše se gubila glava i imovina. Jovana zato opreznost ni jednog trenutka nije napuštala. Koliko je mogao, rasporedio je nove ljude i ostavio Ognjena sa njima, a on sa dvesto konjanika krenu put Lipove. Dočekalo ga je narodno oduševljenje. Nije se ni smestio a počeo dolaziti znani i neznani. Svako je hteo da ga pozdravi i čuje. Pop Jovo stiže među prvima. No dugo je morao čekati da ostanu nasamo. Jedva nekako “isteraše” i poslednjeg posetioca, da bi pop mogao reći svoje.

- Narod se okuplja, dolaze sa svih strana i svi će isto hteti, ali nemoj svakom verovati. Nekima je tako da se izdržati ne može, a drugi bi hteli da im bude bolje. Ti vidi kojima ćeš pomoći. Ja za neke znam, a druge gledaj sam.

Tako je i bilo. Jedno ga ipak posebno zainteresova. Čuo je mnogo ružnih reči i optužbi na račun nekog plemića Tibora Gereba. Seoski knez Srbin, tvrdio je da se pod njim ne može živeti. Pola sela je sa njim izbeglo a druga polovina nije uspela. Sada oni plaćaju za sve.

Radosav je zatekao Sabatku skoro praznu. Uveo je ljude unutra a da mačeve nisu ni vadili. Sada su bili raspoređeni i spremni na sve. Jovanu je odmah poslao glasnika da je Sabatka njegova. Ostavi da u nju ode kasnije, a sad izdvoji 200 ljudi i pohita na Gereba. Vlastelin kao da se spremao za Jovana. Ni na kraj pameti mu nije bilo da otvori vrata. Ali tokom noći to uradiše Momčilovi hajduci i Jovan pred zoru ulete u tvrđavicu. Čim otpor prestade Jovan naredi da se stane sa borbom. Gereb je mada nezleđen, sada bio puno manji u svom ponosu. Odmah zapali palisad a veliku kuću najpre opljačka pa onda i nju zapali.

- Sad možeš uzeti porodicu i ići. Zapamti vratiš li se, sam si sebi vrat presekao. A ti kneže pazi na selo i javljaj ako šta iskrsne. Sada odgovaraš samo meni.

Knez se hitro sagnu i poljubi ga u ruku. Bilo je kasno da je povuče.

Gerebu se nije išlo.

- Meni je ovo kralj dao za sva vremena. Ja ću se vratiti.

Jovan se nasmeja vučjim osmehom.

- Kralj ti je možda dao ali ti car oduzima. To reci svakome ko te bude pitao za imanje.

Desetak Gerebovih ljudi odjahaše sa Jovanom u Lipovu ali nije bilo vremena za predah. Naprekidno se nešto događalo, kao da je jedno čekalo da se svrši pa da odmah drugo stupi na njegovo mesto. Glasnika iz Sabatke je očekivao svakog momenta. Čim stiže Jovan na noge podiže svoje konjanike. Konačno je javljeno da se Terek u Segedinu priprema da zauzme grad. Jovan u širokom luku

zaobiđe Arad i Nadlak, pa pohita ka Sabatki. Zaustavi ljude na nekadašnjem imanju Subote Vrlića, a manju patrolu posla ka Radosavu.

Čelnik mu se brzo pridružio.

- Imamo vesti da Terek skuplja vojsku po Segedinu i sprema se na Sabatku. Moramo ga presresti jer grad ne može izdržati veću opsadu.

- Onda ćemo ga tući izvan grada - lakonski će Jovan.

Odluči da u Sabatku ne šalje ljude "Ako mi znamo šta on radi u Segedinu, nemoguće je da on ne zna šta se dešava u Sabatki. Zato ljudi ostavi ovde". Čekao ga je sa daleko isturenim izvidnicama. Pridruži mu se i Radosav.

Valentin Terek je na Sabatku krenuo slabiji nego što je želeo. Imao je 200 dobrih boraca i još pedestak, tek da budu na broju. Ni na kraj pameti mu nije bilo da Sabatku ostavi Jovanu. Smatrao je da se samo iz nje može kontrolisati širok prostor između Krivaje i Tise, a posebno Potiski put. Umišljeni plemić će padom Sabatke dobiti po nosu i shvatiti da je njegovo da sluša a ne da naređuje i izaziva plemiće po Ugarskoj. Pre polaska odaslao je glasnika Zapolji i izvestio ga šta će preduzeti. Nije to bila nikakva obaveza, ali je osećao da će mu sepeški vojvoda trebati i zato ga nije hteo ljutiti. Bio je samouveren, arogantan, siguran u sebe i svoje ljude. U sumrak zanoći sa vojskom pola sata od Sabatke, sa namerom da napadne ujutro od jezera, smatrajući da je tamo otpor najslabiji.

Jovan je čekao. Tek kad mu glasnik javi da je Terek krenuo naredi svojim ljudima da jašu. Svi se rasteretiše suviše odeća kao pred svaku bitku i dobro pritegnuše kolane. Sučeljavanje se nije moglo izbeći, ali se na Terekovu žalost desilo upravo onako kako je Jovan želeo. Tereka samo za trenutak iznenadi pojava Jovanovih ratnika ispred sebe. Odlučno viknu komandu za pripremu. U ranu zoru bilo mu je teško proceniti sa koliko ljudi Jovan raspolaže, ali mu se učini manje od njega. Skoro da se obradova. Njegovi ljudi se raširiše spremni za pokret.

Još pošteno nije ni završio komandu, a kroz jutarnju sumaglicu prema njemu jurnu mali odred od pedesetak ljudi. Za čas se njegova leva strana prestroji i deo ratnika pođe u susret napadaču. Jovanovi momci se munjevito raširiše u pokretu. Mađari uleteše u punom galopu u sredinu, pa počеше okretati konje. Bio je to najslabiji deo njihovog udara. Dok se teški konji pod oklopnicima okrenu i ponovo dobiju na brzini treba vremena, a to vreme Momčilo je obilato koristio tukući po zadnjim redovima. Radosav pređe ispred njih dok su se ponovo zahuktavali tražeći borbu prsa u prsa. Jovan odmah posla dvadeset momaka da pomognu Ognjenu koji se već nosio sa delom Terekovih boraca. Čim Radosav krenu na levu stranu, Terek se sa većinom svojih vojnika povede za njim. Tek onda Jovan udari po sredini. Nakon pola sata Terek shvati da gubi bitku. U bitku

je lako ušao, ali je teško iz nje mogao izaći. Nije mu preostalo ništa drugo nego da okrene konja i sa preostalom vojskom krene u beg. Momčilo i Ognjen krenuće za njim, ali više da zaplaše a manje da unište. Na bojištu ostade sedamdeset mrtvih boraca, pedeset Terekovih i dvadesetak Jovanovih. Samo petnaestak ljudi žalilo se na rane, a ostali ako su ih i imali nisu ih pominjali.

Momčilo temeljito pretraži sve koji su ostali na bojištu.

- Šta ćemo sa ovima ?

- Pitaj ih šta bi oni sa nama.

- Zato ih ne moram pitati. Krenuli su po naše glave. Da mi njima presudimo i da o njima puno ne mislimo - predloži.

Jovan pomisli to isto. Još uvek češkajući se po glavi priđe ratnik koji je nakon pada sa konja, dostojno pružao otpor sve dok ne dobi udarac po glavi. To je bila Cvetkova specijalnost.

- Gospodaru. Mi smo vojnici koji su za svoj posao plaćeni. Da si nas ti platio bili bi sa tobom. Mi smo od Nađvarada i nas ne interesuje ni grad ni ljudi koji su u njemu. Samo smo izvršavali naređenje. Zato nije pravo da nas posečeš.

- A da sam ja vama pao u ruke, šta bi vi samnom.

- Otkud ja znam šta bi gospodar odlučio, a što se mene tiče ne bi ti ni dlaka sa glave zafalila.

- Dobro govoriš - Jovan je bio zadovoljan. Njega je noćas čekalo oplakivanje onih koji su ostali na bojnom polju. Sve ljude sprovede u Sabatku a Tereku poruči preko jednog zarobljenika da će mu za 400 dukata pustiti sve preživjele. Ako prihvati neka šalje pare.

- Zašto to činiš - upita Radosav.

- Zato što ću ovako možda dobiti pare, a sve drugo je svejedno. Ako ove pobijem, on će naći nove, znači na istom smo. A ovi su sada dobro uplašeni pa će naredni put dobro razmisliti kad na nas budu kretali.

Jesen i početak zime su bili suvi. Imao je dovoljno vremena da sredi u Sabatki ono što se dalo urediti, a ljude rasporedi po pustarama na zimovanje. Stalno je ponavljao ljudima da moraju imati hrane i da im bude toplo, a ostalo neka se sami snalaze. Sneg tek što nije počeo kad Ognjen dovede Ljubicu iz Lipove. Ostali se dogovoriše kako će ko i kada svojim kućama. Ljudi su vidali rane po pustarama, a Jovan je znao da neki od njih neće dočekati proleće.

Fabijan mu jednog od tih dana uvede na smrt umornog konjanika. Odmah prepoznađe Jovana. Već ga je negde viđao.

- Ovo samo tebi mogu dati - reče po počeo čeprkati po odeći da najzad odatle izvuče savijeni komad papira. Izvinjavajući se reče da ga je morao dobro sakriti - Ovaj ti papir šalje kraljica Marija, ti dalje vidi šta ćeš sa njim.

Pismo je započinjalo sa "Illustris Jovan". Dade ga Fabijanu da ga prevede. Udova kraljica mu se obraćala kao uglednom i velikom plemiću koji se borio rame uz rame sa pokojnim kraljem braneći Mađarsku i svoj narod. Kralju se pre bitke zakleo na vernost a kraljica očekuje da ostane uz svoju zakletvu i bude veran kraljevim naslednicima. Prilike u zemlji su teške i samo razum i hrabrost mogu prevladati. Ujedno bi volela da ga primi u privatnu audijenciju, kako bi mogla čuti njegovo mišljenje. Rado će ga primiti i ako dođe potpuno nenajavljen. Volela bi takođe čuti bilo kakav glas od njega.

Nije znao zašto je pismo upućeno baš njemu. Fabijan je kao i uvek bio suzdržan.

- Trebaš im gospodaru, inače ne bi pisala ovako izlažući se velikom riziku da pismo dospe u druge ruke. Jeste da nije optužujuće za nju, ali bi malo ko među mađarskom vlastelom, pozdravio ovakvo pismo tebi.

Subotu i Jovana Dolića su mislili što i Fabijan.

- Vreme je da se izabere novi kralj. Kraljica bi najradije na prestolu videla svog brata Ferdinanda, koji ima sve nasledne ugovore, ali koliko je meni poznato neke erdeljske vojvode počele su odmah posle Mohača pričati o kralju Zapolji. Nije to slučajno. Zapolja nešto ima u glavi - mislio je Dolić. Jovan je bio siguran u to.

Sutradan kao po nekom dogovoru u Sabatku ujaha glasnik u pratnji deset konjanika. I on je doneo pismo, ovog puta na srpskom jeziku. Jovan ga dva puta pročitao.

- Vaše se obistinilo pre nego što sam mislio. Zapolja zove da se ide u Feđvernek. Kaže da je hitno i neodložno. Ne naređuje da se mora doći, ali ne ostavlja ni mogućnost da se ne ide.

- Hoće da bude kralj ! - odmah zaključi Subota.

- Onda idi - prozbori i Fabijan. - Ništa izgubiti nećeš, možeš samo dobiti.

- Vrag dobijao sa mađarskim plemićima - progundao Jovan.

Nedugo nakon što Jovan sa pratnjom i Zapoljinim ljudima krenu ka severu Mađarske, Dolić sa desetak momaka ode ka Požunu. Nakon tri dana Jovan je bio na cilju. Usput se lako moglo videti da Mađarska nema gospodara. Jahali su uz Tisu, prolazili kroz prazna sela, susretali izbeglice. Veliki grad Sent Mikloš je bio ispražnjen. Turci su svoju posadu ostavili preko u Solnoku i očigledno je radila Zapoljina diplomatija da se vrate nazad na drugu stranu. Feđvernek⁴ je delovao poput velike kasarne. U omalenom gradu koga Turci nisu dirali, bilo je nekoliko hiljada Zapoljinih plaćenika, a drugi deo se smestio u obližnjem Kenderešu. Nikakve napetosti nije bilo i ako su Turci bili u blizini. Vlastelin ga primi odmah čim se sredio posle puta. Zagrli ga kao najdražeg gosta, ostavivši Jovana

zaprepašćenog tim gestom. U prostoriji je bio još samo njegov poverljivi Georgius. Čutao je. Gospodar Erdelja je bio vidljivo umoran. No pravio je duži uvod nego što je Jovan navikao. Nešto se izgleda važno dešavalo.

- Trebalo bi da pođem u Erdelj, ali mi obaveze nikako ne dozvoljavaju. Smetaju mi ove silne magle koje se valjaju niz Tisu, pa mislim da će mi se pluća raspasti. Čak ni sneg nije kao u Erdelju - bio je sentimentaln - Sada je tamo sneg već preko kolena a kada ne pada, onda se može videti u daljinu koliko ni sa dobrim konjem ne možeš prejahati. A kada dođe leto, onda u planine, na Bučeđ i na rečicu Prahovu, pa za desetak dana misliš da je neko nov ušao u tvoje telo. - Jovan je nešto od toga kraja znao. - Reci kako tebi posle tvojih brda prija ovde.

- Ja sam se gospodaru sklonio iz Lipove na pustare podno Segedina, koje do sada niko nije koristio. Ako mi dozvoliš rado ću zameniti sve ono u Lipovi, za tu pustaru.

Zapolja klimnu glavom

- Znam da si se sa svojim ljudima tamo naselio, a ja sam ti to priznao. Imam međutim, dosta pritužbi protiv tebe. Ugledni plemić Valentin Terek žali se na neke tvoje postupke i traži pravdu. Uzeo si mu njegov tvrdi grad ... - pogleda u Georgiusa - "Sabatku", da Sabatku. U ovim vremenim plemići se ne smeju međusobno optuživati i ratovati između sebe. To koristi samo našem neprijatelju. Ti si nepravедno zaposeo njegov posed i trebaš mu ga vratiti.

Jovan primeti da nije rekao "moraš". Bio je to dobar znak.

- Gospodaru, to ste mi lako mogli narediti i ja bih vas poslušao, ali vi ne bi čuli moj odgovor. Sabatka nije nikakav utvrđeni grad. To je tek mala tvrđavica sa još manjim gradom. Smeštena je pored samog jezera. Terek u njoj tek povremeno boravi jer mu do sada nije bila važna. On iz Sigetvara poteže čak ovamo samo da bi pobrao porez, ali sada nema od koga. Svi Mađari su se odatle razbežali, a moji mu sigurno neće nikad ništa plaćati. To nije njegovo.

Zapolja ga umiri rukom i pogleda u Georgiusa. Sekretar progovori kao da šapuće:

- Janoš Korvin je Imri Tereku iz Enjirega darovao grad Madaraš i ceo kraj oko Sabatke, od Keluba do Tavankuta i Verešedhaze. Svoje pravo je dokazivao pred kraljem protiv mark grofa Georgija, naslednika Janoša Korvina. Nešto je ipak protiv. Katalin Ujlaki je pre sedam godina osporila pred kraljem Lajošem, Terekovo pravo na to imanje. Ona je dokazala da su ta mesta pripadala njenom ocu Janošu Pongracu i sada ih je tražila za sebe. Kralj joj je obećao da će pozitivno rešiti njen protest, ali nikakvo rešenje nije doneto.

- Janoš Pongrac iz Dangelega... Bio je to hrabar vitez. .. Ali koliko ja znam

imao je samo sina Maćaša.

- Jeste gospodaru, samo jednog sina, ali i dve kćeri. Jedna od njih je Katalin. Ona ima dokaz da je kralj Maćaš Hunjadi njenom ocu sve to poklonio za večna vremena, pa je tako ona zakonita naslednica jer joj je brat umro, a ona je starija sestra. Ne zna se kako je kasnije kralj Maćaš to poklonio svom sinu Janošu Korvinu, a ovaj Tereku. Terek je sve do ove najezde stanovao u Futogu, a sada se povukao prema Maku. On vas je već više puta izveštavao ...

- On me uvek izveštava ! Izvestio me je i da kreće na Jovana da ga oduva, pa je morao glavu spasavati. Dobro je bar to uspeo. - Obrati se strogo Jovanu - Za tebe kažu da Mađare proteruješ a da svoje Race u njihove kuće naseljavaš?

- Plemeniti gospodaru. Ja ni jednog čoveka iz njegove kuće nisam isterao. Imam veliku vojsku i negde sam je morao smestiti, ali sam ih nameštao samo u prazne kuće. Svaki moj čovek glavom mi odgovara, ako se bilo kom od suseda nešto desi. Nikog ja nikad nisam oterao ! A ako bog da, teraću samo Turke dok ih potpuno ne istrebim.

Zapolja nije bio siguran.

- Neka za sada bude ovako, a posle videćemo. Ali pazi Terek je sa mnom i ako budem morao presuditi u njegovu korist, to ću i uraditi, ali ću onda tebi nadeliti drugo.

- Nadeli njemu gospodaru, makar i od onog što sam ja na maču osvojio.

Oko Zapoljinih usana kao da se pojavi mali osmeh. Sluge unesoše vino. Jovan shvati da ono glavno tek dolazi.

- Koliko vojske imaš ?

- Oko hiljadu, ali novi mi stalno pristizu, pa sada ni sam ne znam. Mnogo ih je i teško sve to mogu ishraniti. Možda ih sada ima oko 3.000.

- Otkud ih toliko kod tebe odjednom?

- Ništa nije odjednom. Odavno oni mene gledaju, ko zna koliko sam ih i dosad mogao prikupiti, ali nisam ih imao čime izdržavati. Srpski narod vidi u meni jedinog koji se bori i zato hoće meni. Ništa ja nikom ne obećavam, samo krv i znoj, ali valjda smo mi takvi, idemo baš na najteže.

- Gde ti je sve to smešteno?

- Oko Sabatke po praznim selima...

Georgius je listao neke papire

- Žale se na naseljavanje u Ludašighazi i okolnoj pustari, Verešedhazi, Kelubu, Pali, Karajud, Vastorok...

- Sve je to bilo prazno...

Zapolja prekinu razgovor.

- Nisam te zato zvao. Ti imaš dosta ratnika Svi su gledali smrti u oči a dosta

njih je sa tobom prošla velike bitke. Znam da su ti odani i da te u svemu slušaju. Hoću da ti sa svojom vojskom budeš u mojoj službi.

- I do sada sam vas uvek slušao!

- I jesi i nisi, ali me nikad nisi izdao. Hoću da znam šta sada misliš? Jednom si mi ponudio vernost. Hoću da to uradiš ponovo. Takva su vremena da svako mora izabrati jednu stranu. Samo jedan može biti kralj Mađarske, a ja sam taj. Ako nisu uz mene, onda si moj neprijatelj.

Nasta kratka tišina. Jovan je pretpostavljao šta će vojvoda tražiti od njega. Mnogo toga mu je i dalje bilo nejasno.

- Ja sam ovde došao svojom voljom i punim srcem. Svoju lojalnost sam dokazivao uvek kada je trebalo. Životi mojih ljudi ugrađeni su u Mohač i sve one bitke koje vodim sa Turcima. Ovde sam iz vernosti prema vama i Mađarskoj. Spreman sam da se zakunem ovoj zemlji koja je moj dom, uvek i svuda. A vi ste na njenom čelu.

Zapolji je godio odgovor, a Jovan mu je trebao. Znao je on dobro za Jovanove ljude i za njegove bitke. Kad bitka počne Srbin neće izdati. Čuvaj ga se kad miruje. On sam imao je 2000 iskusnih ratnika i 6.000 ljudi raznih zanimanja, koji su za platu pristali da nose oružje. Ko zna kako bi se proveli sa upola slabijom Jovanovom konjicom. A sem toga srpski plemić je bio razuman i odlučan, možda i previše. Imaće on vremena da mu skрати rogove, ako to bude bilo potrebno. Završi razgovor i otpusti Jovana do sutra.

Georgiusa upita čim ostadoše sami:

- Šta misliš o tvom Srbinu ?

- On ti treba gospodaru - zaključí Geogius. - Meni se nikada nije sviđao. Ima u njemu nešto što se ne može slomiti, što se ne može ni kupiti, niti razbiti. To nije dobro za gospodara kad ima takve podanike. Ali njegova reč mnogo znači.

- Šta će tražiti za to ?

- Znaš to dobro gospodaru i sam. Tražiće Sabatku i ono ispod nje a prvo što će ti tražiti je da mu priznaš plemstvo pod imenom Jovana Crnojevića. Nisam siguran da će se zadovoljiti sa nobiles, hoće da mu date više.

- To neću - nabustito odgovori Zapolja - I da hoću ne mogu mu ništa priznati. To se moglo uraditi ili odmah ili nikad. Reci mi nešto iskreno, misliš li ti da je on plemićkog roda ?

- Ko zna. Ima nečeg plemićkog u sebi a zna se tako i ponašati. Po onom kako on kaže, a ja sam za to čuo, lako je moguće da je sa juga iz te njihove Crne Gore. A sigurno je bio u Mlecima, jer puno toga kao da je video kod njih.

- Ti bi ga proglasio plemićem ?

- Ja sam samo vaš pokorni sluga, ali znam da ima mnogo gorih od njega

koji imaju titulu. Njemu se njegovi Srbi do zemlje klanjaju. Idu ka njemu kao ka novom mesiji. Svi bi za njim u smrt krenuli da treba. On je za njih car i tako ga i zovu. Ja bih mu dao titulu, jer ako mu je ti ne daš uzeće je sam. A car pod kraljem nikad nije bio.

Zapolja se zamisli.

- Važno je da bude uz mene a još je važnije da ne bude Tamo. - stajao je uspravan pored stola - Obećao sam mu titulu kad postanem kralj i učvrstim vlast. Valjda će mu to biti dovoljno.

Sa tim razmišljanjem ode na počinak. Jovan takvih misli nije imao. Znao je šta će sutra tražiti. Zato je lako prespavao noć. Sutradan Zapolja ga primi tek posle podne. Ponovo je unutra bio samo Georgius.

- Čuo si da je u Tokaju bio Zemaljski sabor i da me je mađarsko plemstvo proglasilo za kralja. Krunisanje će biti za petnaestak dana u Sekešfehervaru. Hoću da ti budeš uz kraljevski tron kao moj verni podanik. Tražim od tebe da se zakuneš na vernost onako kako si juče sam rekao.

Jovan bez reči ustade.

- Plemeniti kralju ne sumnjam da ćeš sve ispuniti što si mi obećao. Spreman sam na zakletvu.

Georgius prinese krst i pruži mu ga. Jovan izreče zakletvu, klanjujući se novom kralju zaštitniku njega i svih Srba u velikoj Mađarskoj.

- Uza sebe imaš gospodaru mene, moju vojsku i naš narod. Uvek ćete imati verne sluge spremne da za vas glavu polože.

Zapolja ga sede pored sebe.

- Smesti svoje Srbe južno od Sabatke, tamo gde si se već pružio. Uskoro ćeš o tome dobiti kraljevsku povelju. A onda pravi sebi svoj grad, a pusti da Sabatku vratimo Tereku. Ja ću ti u tome pomoći.

- Nije meni gospodaru toliko do nje stalo, koliko mi smeta što će biti tuđa. Ako se neko doseti pa je proširi i kamenom utvrdi, to će biti kapija juga. Zbog bara teško ju je napasti a jezero je blizu pa je ne možeš iscrpiti žeđu. Dok je Tereka u njoj teško će se tuda prolaziti čak i kod tebe kad se ide. Ali neka bude. Praviću drugi grad južnije, samo da ovo vreme prođe, a vi onda sa Sabatkom radite šta hoćete.

- Tako treba - zadovoljno zaključí Zapolja. - Idi u Bačku teraj Turke i razmeštaj svoje Srbe. Samo moraju znati da je to kraljeva milost i biti mi odani.

- Dok je mene tako će biti. Još sam nešto hteo da pitam. Znam da ste se zalagali za moju titulu, ali je od mladog kralja nisam uspeo dobiti. Sada kad vi postanete kralj, iskreno se tome nadam.

I ako je doneo odluku, Zapolja je bio oprezan.

- Ni kralj nije svemoguć. Ali ti imaš kraljevsko obećanje. Čim povežem rogove u vreći, obećanje ću ispuniti.

Ostadoše još u razgovoru, ali od prvih tema bila je samo jedna

- Krunisanje će biti 11. novembra u Sekešfehervaru. Poslaćeš mi jednu četvu tvojih probranih vojnika sa dobrim starešinom koji će biti meni na usluzi i stajati odmah do moje garde. Nakon toga će biti moja pratnja do Budima, a onda ću ti ih poslati natrag. Ja ću ih obući i naoružati.

Jovan kao snebivajući se iznese i poteškoće.

- Lako je meni za njih, a šta ću sa ostalim. Vojska mi je gola i bosa, ne znam kako će ovu zimu pregurati.

Zapolja se nasmeja.

- Samo ti ove pošalji a pre no što kreneš Georgius će ti dati novac, da ti ljudi ne poumiru od gladi. Samo mi reci gde ćeš ti to kupiti.

Jovan brzo pogleda u Zapoljine pronicljive oči. Vojvoda Erdelja je znao da je on hranu odavno obezbedio. Ali platu verovatno nije. Bio je darežljiv i ako mu je mnogo novca trebalo za ceremoniju krunisanja.

Čim je stigao natrag u Sabatku, Jovan sa Radosavom odluči da u Sekešfehervar pošalje Ognjena sa 50 momaka. Prvi put od kako je počeo okupljati vojsku, ljude je birao po fizičkom izgledu. Hteo je da na krunisanju ostanu upamćeni. Nije sumnjao da će ih Zapolja dolično obući kako ne bi slučajno pokvarili ceremoniju svojim izgledom. Sve potanko objasni Ognjenu i ovaj veselo prikupi ljude. Tek kad otposla Ognjena, imao je više vremena da se bavi izbeglicama. Radosav mu privede dva otresita momka jednog iz Srema, a drugi je bio prebeg iz Šumadije. Ovaj drugi, crn poput ugarka izgledao je kao da bitka samo što nije počela. Sremac se zvao Nikola , garavi momak Mrgud. Tek kad ga ponovo pripita za ime, reče da se i on zove Nikola, ali se već toliko navikao na nove ime, da je staro skoro zaboravio. Obojica su za kratko vreme okupili oko sebe momke, spremne da odmah krenu u bitku. Neki drugo oružje i nemaju sem motki, ali veštom borcu i to je dovoljno.

- Ovog sam sretao u Sremu - pokaza Radosav na Nikolu Sremca - Ima više snage i hrabrosti nego veštine, ali i hladnu glavu. A ovaj - pokaza na Mrguda - čuveni je kavgadžija i niko mu na megdan ne može izaći.

Jovan ih pažljivo zagleda. Momak mu se dopao na prvi pogled, pa reče Radosavu da ga prihvati. Obojica će već dobiti priliku da se oprobaju u pravoj borbi. Ipak da iskoriste ovo malo lepog vremena koliko je još ostalo, naredi da se spakuju i sa ljudima krenu u centralnu Bačku. Gde bude bilo više stoke neka doteraju, ali od sirotinje se ne sme uzeti. Posla iskusnog Momčila sa njima, jer ga mesto i onako nije držalo.

Sabatka je živnula. I ako na pragu zime, videla se gradnja na sve strane. Pridošlice su se trudile da zimu dočekaju spremni. Za nešto više od mesec dana grad je dobio skoro dvesto stanovnika više, a Tomo Sukur je jedva smestio svoju gardu u male tesne odaje. Jovan je na kraju morao smanjiti gardu na samo sto ljudi. Toma Sukur je gundao, ali se nije suprostavljao.

Stiže i decembar. Sneg se već osećao u vazduhu. Hladan vetar zavlačio se kroz sve pukotine, odnoseći toplotu. Mnogo toga se promenilo i u Jovanovim odajama u tvrđavi. Ljubica je spretno popunjavala prostor i to ga je već činilo toplijim. Najviše problema imao je Bogdan. Jurio se sa kuvarima i poslugom, škrto delio i još teže isplaćivao. Subota mu par puta skrenu pažnju, ali Bogdana je bilo teško izbaciti iz koloseka. Jovan je jedva uspevao da ugrabi neki slobodan trenutak, pa na kraju primanje izbeglica prebaci na Subotu Vrlića. On je najviše vremena provodio sa Fabijanom i povremeno sa Radosavom. Stigoše i nove paradne uniforme. Toma Sukur prostodušno primeti da će odgovarati za tvrđavu, ali ako krenu na teren, bolje je da obuku kožune.

Sneg i Jovan Dolić stigoše zajedno. Vetar kao da se utišao a krupne pahulje počеше promicati vazduhom. Dolić unese prvi снег na kabanici u sobu. Bio je dobre volje i raspoložen. Subota je već čuo da dolazi, pa se i on pojavi odmah posle njega.

- Prepoštovana udova kraljica Marija te puno pozdravlja i želi ti puno sreće i dug život. Volila bi da upozna tebe i tvoj hrabre ratnike. Čula je sve najlepše o tebi i tvojoj hrabrosti. I to kako nikad nisu ustuknuo a Turcima si najveći neprijatelj od postanka. Boriće se za pravdu uvek misleći na svoj narod i ovu državu. O tvojoj konjici već se pesme pevaju...

Jovan ga prekide

- Ja se nešto ne sećam da sam te poslao po džak reči, već radi nečeg drugog.

- E kad je ovako počelo, onda možeš zamisliti kako je sve ostalo ispalo. Čak sam i ja heroj i jedva sam se odbranio da mi ne daju neki orden, jer sam rekao da si ljubomoran pa ćeš mi glavu odrubiti ako ga ja budem imao a ti ne. - Nasmješise se sve troje. - Ako zaboravim ovaj uvod, onda znaj da kraljica ni malo nije naivna. Dočekala me je kako dolikuje da mi pokaže da joj je stalo do tebe, ali sve drugo je bilo mnogo ozbiljnije. O tebi joj je puno pričao neki Broderikus koji je sve do nedavno bio kod nje u službi. Toliko je nahvalio tvoju hrabrost i poštenje da te kraljica kratko rečeno, hoće prevući na bratovu stranu. Bez obzira na to što je Zapolja sada u Stonom Beogradu, Ferdinand se nije odrekao svoga prava, niti će se odreći. A sve će to lakše ostvariti s' tobom. Kaže da njemu ne trebaju naduti plemići, već iskusni ratnici i pouzdani prijatelji. Kraljica ti šalje jedno pismo, a

brzo ćeš jedno dobiti i od Ferdinanda.

Jovan pruži pismo Fabijanu a ovaj se povuče da ga prevede.

- Znači kraljica hoće da me odvede u drugi tabor ? Dobro misli, jer mi već jesmo sila koja je u stanju da dobro uzdrma Mađarsku. Trebamo i mi njima, ali i oni nama. Nikome se mi nećemo klanjati ni ikoga moliti. Neka oni mole nas. Moramo im svima pokazivati zube da vide koliko smo jaki. I nikom ništa ne praštati - malo zastade kad se seti Broderikusa. - Vidiš da čovek ni sam ne zna od koga se može dobru nadati. Jedva da sam mu lik zapamtio, a on me do neba diže.

Fabijan dođe sa prevodom gundajući da sada latinski piše svako. Kraljica je započela pismo sa "plemeniti" nabrajajući Jovanove zasluge i vrline. Ona ga je posebno "preporučila" jedinom zakonitom kralju Mađarske Ferdinandu, a ovaj je njenu preporuku potpuno uvažio. Ona protiv nikoga nema ništa samo hoće da se poštuje pravo nasleđivanja. A dobro zna da je On (Jovan) uvek bio za pravdu. Ono što nju, kraljicu, najviše muči u ovim teškim vremenima je bratsko povezivanje sa Turcima koje neki plemići prave, a posebno nabeđeni kralj Zapolja. "On je od sultana izmolio presto, a mogao je samo ako je državu prodao. Turčin mu ništa zadžabe nije dao, kao što nije nikom". Kraljica na kraju moli Jovana da se previše ne ljuti na Zapolju jer je "veliki vojvoda sve to učinio u neznanju a samo čovek koji drugačije gleda, može sve to ispraviti". Ferdinand ne traži pomoć, on samo zove Jovana k sebi, a da mu je sklon, to će se Jovan ubrzo uveriti.

Kad završi čitanje pogleda ljude oko sebe. Naredi da se iznese rakija, nebili se jezici malo razvezali. Ali i bez rakije, bili su rečiti. Subota Vrlić je bio najnestrpljiviji da kaže šta misli. Bio je jasan. "Ne treba ostavljati Zapolju zbog kraljice koja nema ni snagu ni moć". Diplomatski prećuta ono " sa Turcima". Bio je siguran da će Zapolja pomoći da se ratnici isplate: "A i zakleo si mu se na vernost". Jovan ga preseče pogledom. Subota shvati da bez obzira na sve, ne sme preterivati. Sada je dirnuo u temu koja nije njegova.

Jovan Dolić je bio daleko oprezniji. Ne prema Jovanu, već prema događajima. Ni malo nije potcenjivao Habzburgovce. Stiže i Radosav. Jovan mu ukratko reče o čemu se radi. Bio je zamišljen.

- Zapolju znamo a te Habzburgovce ne znamo ni malo. Ko su oni i šta su, odakle su došli i gde vladaju.

- Ni ja puno više ne znam...

- Znam ja - prekinu ga Fabijan, pa dodade tiše - Ja znam njihovu prošlost i mislim kao i Dolić da ništa ne treba primati zdravo za gotovo, ali ništa i ne odbacivati. Nadvojvoda Ferdinand je mlad ali promišljen. Sluša on sestru i dvorsku kamarilu, ali sigurno nikog ne pušta da vlada umesto njega. Ja ne znam

tačno kada je ova porodica dala prvog vladara, ali mislim da je od tada prošlo bar tri stotine godina. Ferdinandova otac Maksimilijan je sklopio nasledni ugovor sa Jagelovićima i po njemu mu pripada kruna Svetog Ištvana. Zato toliko hoće ugarski presto. Čuje se da je sa Hrvatima već sve završio i da će ga proglasiti hrvatskim kraljem. Ali on na tome neće stati. Mnogo će dati, ali će mnogo i tražiti.

Subota je ponovo navijao za Zapolju. Sepeški vojvoda a sada kralj, nikad neće izdati. Dolić hladno primeti da je sklapanjem ugovora sa Turcima, Zapolja već izdao. Posle je sve lakše. Izdaće opet. Okrenu se Radosavu

- Reci šta ti misliš.

Ravnodušnim glasom, Radosav sve zaključí

- Ti si car. Ti odluči !

I car odluči da čeka.

Jovan je pre snegova hteo još jednom da se sretne sa grofom Petrovićem, samo je susret morao ubrzati. Dobio je pismo od vladike Josifa da kreće iz Jegre i da će do Segedina do tamnošnjeg sveštenika, a hoće svakako da se sastane sa Jovanom. Dalje će produžiti prema Temišvaru. Jovan usput svrati do Segedina i zamoli sveštenika da vladiku zadrži dok se on ne vrati iz Arada. U Petrovićevom gradu sve kao da je utonulo u neko zimsko sivilo. Nisu se videli ni plaćeni vojnici na kapijama.

- Vidim da okupljaš ljude oko sebe, priča se da ih već sada imaš nekoliko hiljada? - dočeka ga grof sa pitanjem.

- Nikog ja ne skupljam. Beže k meni da bi preživeli ovu zimu jer nemaju kuda.

- To baš tako ne izgleda sa strane.

- Ali jeste tako. I Vi ste primili nekoliko stotina ljudi pa niko ne kaže da se spremate za bunu.

- To ni ja tebi nisam rekao.

- Ali mislite. - Jovan nije mislio popuštati grofu, ali ga ni vređati.- Ima među tim ljudima ratnika, ali i običnih seljaka kojima treba malo mira da dođu sebi posle one silne krvi na Mohaču. Ja niti mogu niti ih hoću terati od sebe.

Grof Petrović se ušetao. Po koraku, Jovan je znao da je nervozan.

- Slušaj me dobro. Terek i njegovi, pronose glasove da ćeš sa proleća dići ustanak i da te zato treba utući kao psa. Zapolja kojeg si ubedio u svoju iskrenost i poštovanje prema njemu, traži od mene da hitno vidim šta radiš i šta smerаш. Od toga hoću li mu reći istinu, ili da li ćeš je ti meni reći, zavisi moja glava koliko i tvoja. Zato sam te zvao da kao dva srpska plemića pričamo o tome. Ja moram znati istinu ma kakva da je.

- Niti hoću niti o nekakvom ustanku razmišljam. Moje znate. Mi Srbi

moramo se zbiti jedan uz drugog i oko naše svete crkve. Svi mi bi se trebali okupiti oko jednog čoveka, despota srpskog, ali ovoga niko i ne gleda. Zajedno sa njim moramo utvrditi našu teritoriju, tamo gde nas najviše ima, ne zato da bi dizali bune i ustanke, nego da bi bili svoji na svome, da bi nas drugi poštovali. Ovako kako je sada, svako vuče na svoju stranu i već se ne zna ni ko šta radi, ni zašto tako nešto radi. Vi ste grofe poznati po tome što okupljate ljude oko sebe, ali treba okupiti i one koji nisu vaši. Ja znam da to može samo despot. Ako nam Zapolja želi dobro, neka nam da despota kojeg ćemo svi poštovati i oko kojeg ćemo se okupljati. Vas!

Grof Petrović nije burno reagovao. Očigledno je on o ovome već razmišljao ili mu je to neko drugi predlagao.

- Ja se tako nečeg ne mogu prihvatiti. Bar ne za sada. Dao sam Zapolji drugi predlog a na njemu je da ga prihvati ili odbaci. - Nije hteo govoriti o imenima pa ga Jovan nije za to ni pitao. - Ostavimo ovu priču za neka druga vremena. Mene sada muče te silne optužbe koje idu na tvoj račun.

- Uvek su na moj račun stizale laži, zašto bi sada bilo izuzetaka i zašto je sada to toliko važno.

- Zato što si sada junak i što imaš vojsku. Ljudi se okupljaju oko tebe i ti si u stanju da ih povedeš za sobom. Zato čak i Zapolja o tome razmišlja.

- Ja za to nisam dao nikakav povod.

- Bolje i nemoj - grof je govorio tiho - jer sve ono što je do juče bilo normalno, danas više nije. Svi te se plaše, svi sa podozrenjem gledaju na tu tvoju srpsku vojsku. Stalno se priča o velikom herojstvu - pa dodade sa setom. - Žao mi je što u toj velikoj bici i ja nisam učestvovao.

Jovan ga pusti da misli svoju brigu. Za njega je priča o Mohačkoj bici bila završena. Sada je gledao neke svoje druge interese o kojima ni grof nije trebalo ništa da zna. Bar ne još!

- Neću izdati ni Vas a ni velikog vojvodu. Ja vam samo predlažem da nešto menjamo jer sada vi to možete a da vas niko ne optuži za izdaju. Meni je Zapolja dao ono što sam tražio, ali srpskom narodu nije dao ništa. Sve što mu je pruženo dala je vaša plemenitost. Nas ima mnogo i spremni smo da se za naša prava izborimo. Neka se naša država i dalje zove kako se zvala, ali prava nam moraju biti veća. Došlo je vreme da sprečimo da nas svako pljačka kako i koliko hoće. Vi to možda ne vidite, ali tamo gde sam ja sada, to se dobro oseća. Ne zna se ko je gori mađarski plemići ili crkva.

- Menjaćemo i to, ali nigde ne treba žuriti. Ja ti stojim da će ti titulu brzo potvrditi.

Tako se završi razgovor između dvojice srpskih plemića. Grof Petrović

ostade zadovoljan u ubeđenju da Jovan neće dizati bunu i da je taj kraj miran onoliko koliko može biti. Jedno je ipak zaključio. Više ni jednog momenta ne sme potceniti Crnojevića jer je kroz sve ovo vreme stekao iskustvo za bitku i među narodom dobio golemu popularnost koje možda ni sam nije svestan. On sam je znao da nije vreme obračuna, ali pažnja ne sme popuštati. Tako će već javiti i Zapolji.

Vladika Josif ga je čekao u Segedinu. Duboko urezani podočnjaci pokazivali su da proteklo vreme nije za njega bilo najprijatnije. Jenopoljski episkop Matej je umro i nema mu zamene, pa je za sada zadužen i sa njegovom episkopijom. Prvo pitanje bilo mu je isto kao i grofa Petrovića “Šta nameravaš činiti?”. Pokuša sa istim odgovorom kao što je pričao i grofu, ali vladika je bio od drugačijeg “materijala”.

- U Jegri već pričaju o tebi i samo čekaju proleće pa da krenu kud god ti kažeš. Ceo kraj je spreman na ustanak. Niko više Turke i ne spominje. Svi hoće da skinu mađarske plemiće. A ti treba da im budeš vođa. Ne znam kako si ti to zamislio, ali to sve ne sluti na dobro. Već i obični Mađari naveliko pričaju o tebi i tvojim Srbima. Dosta njih hoće sa tobom.

Jovan htjede da objasni da on sa Srbima u Jegri nije imao nikakav kontakt, ali vladika kao da oseti šta želi da mu kaže. Tek malo podignu ruku.

- Priča se o tvom herojstvu na Mohaču i da si se dobro odupro Turcima. Kažu da si ti spasao Perenjia. Jedino si ti znao kako treba sa Turcima. Drugi su ginuli a ti si turske glave sekao. Na to sve ide i tvoja stalna priča o slobodi srpskog naroda i teritoriji koju si od Zapolje dobio. Svi bi hteli kod tebe i na tu novu zemlju mada sam im stalno pričao da je to tek pustara na kojoj ništa osim trave nema.

- Ja ne dižem bunu niti bilo koga šta lažem. Ja nikog ne zovem u svoje okrilje a ljudi hoće samo da im bude bolje nego što je sada. Hteli bi da ne može svaka protuva da im kroji sudbinu. Ja sam vladiko i ovim što su samnom, ponudio samo krv i znoj, ali ako ostanu niko ih neće smeti ni pipnuti. To bi i našoj crkvi trebalo da bude milo.

Vladika oseti malu žaoku, ali se na nju i ne osvrnu.

- Suviše su ozbiljna vremena da bi se bilo ko smeo igrati sa našim narodom. To smatra Crkva, a to mislim i ja. Čast tebi na tvom junaštvu i na poštenju, ali onaj ko povede narod mora biti svestan da za njega mora i odgovarati. Ako ga ti povedeš znaj da će sutra cela Mađarska ustati da bunu uguši, pa će biti gore nego sa Dožinom bunom. Onda ih niko neće moći pomoći.

- Nije mi to želja vladiko, a da jeste, ko može mene da zaustavi sem Zapolje. Sve ostalo ili je nestalo na Mohaču, ili je toliko slabo da jedva svoje seljake drži na

uzdi. Ja o buni ne mislim. Samo hoću da imam svoje i da na tome ljudi mogu živeti a ne patiti se.

Vladika Josif na kraju prihvati da Jovanu nije do bune. I dalje je bio sumnjičav, ali sve više je verovao u Jovanove reči.

- Kralj je obećao da će postaviti novog despota po volji narodnoj. Biće to pravedan čovek oko koga ćemo se svi iskupiti i onda gledati šta nam valja činiti. Zato umiri narod i te oko sebe da ne bude nepotrebnog zla.

- A ko bi to mogao biti.

- Trebalo bi da ćutim, ali i ja sam dao svoj pristanak jer sam pitan. Zapolja će za srpskog despota postaviti Radiča Božića!

Jovan to nije očekivao.

- Svaka čast čoveku, ali ja mislim da je on za to suviše star. Morao bi naći mlađeg.

- Zapolja ga je sigurno našao, ali je postavio svog vernog Božića da se narod navikne na despotsko zvanje ovde gde Srba najviše ima, a posle, posle će možda postaviti grofa Petrovića. To mi već nije rekao. Ali zato mi je skrenuo pažnju na tebe i na tvoje ljude. Ne igraj se svojom glavom, a ni našima.

Kada je sve to bilo rečeno, mogao se dalje voditi mirniji razgovor. Episkop je namerno tako uredio da najpre dođe do Jovana, pa će dalje u Arad i Temišvar, a ako stigne, zimu će dočekati u Jenopolju. Srešće se sa svim viđenijim Srbima, pa će onda razgovarati sa crkvenim poglavarima. Episkop se zalagao za mir, a spretnošću treba izvući što više privilegija.

- Sad kad su Turci ovde u Ugarskoj, sve se može urediti i srediti, samo za to trebaju pametne i razumne glave. Ne treba nam nikakva buna nego nam trebaju ljudi koji znaju koliko mogu tražiti i od koga mogu tražiti.

Jovan na kraju pomenu vladiki da se kralj Ferdinand interesuje za njegovo "zdravlje", ali da još ništa nije pregovarao. Vladika mu ne dade za pravo, misleći da ga za sada Zapolja štiti, a ako sazna da šuruje sa drugim, teško da će stati iza njega. Na kraju kad se od njega opraštao, vladika mu još jednom napomenu da čuva glavu sebi i svojim Srbima, jer će takvi kao što je on uvek trebati ovom narodu.

glava 18.

IZMEĐU DVA KRALJA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Mada je bio decembar, sneg sve iznenadi. Guste pahulje poteraše sve u kuće i tek je putovao onaj ko mora. Crnojević je stolovao je u Sabatki sa tek nešto vojske. Sve drugo beše raspoređeno po okolini. Gde god su Mađari bežeći pred Turcima izbegli, Jovan je naseljavao svoje ljude. Početkom decembra dao je plate i mada je “škrtario” ode mu skoro 5.000 dukata. Ognjen se sa ljudima vratio iz Budima noseći nešto platna za uniforme. Lako među izbeglicama nađe dobre majstore, pa im naredi da uparade Tomu Sukura i njegove ljude.

Sneg ipak nije sprečavao Radosava da češće dođe do Sabatke “na divan” sa gazdom i carem. Bilo je vreme pred Božić pa je Jovan najviše vremena provodio moleći se ili je oko sebe okupljao najbliže i dugo razgovarao. Sve je više razmišljao o prljavim igrama koje su se igrale oko njega, svestan da je to tek početak a da će ih biti još. Ni sam nije znao ko ga je prvi put nazvao carem, pa to prihvatiše i vojnici oko njega. Noću ležeći pored Ljubice ponavljao je u sebi da je on tek plemić Crnojevićke krvi, ali je ujutro kao pijan rado dočekivao da ga nazovu carem. Nenamerno to je još više potencirao Subota Vrlić uvodeći neka nova pravila ponašanja. A najvažnije mu je bilo da je jednu prostoriju u tvrđavi namenio samo za prijeme. “Izbaciše” i Ljubicu iz protokola a Bogdan nađe dva spretna momčića koja su posluživala. Jedva umiriše Ljubicu, obećavajući joj da će ona i dalje biti prava domaćica za prijatelje. Umesto toga, Ljubica uskoro izgubi mesto i u kuhinji. Posao je nadgledao neko drugi, a ona neka se brine o caru. Bogdan je gurao onako kako je on zamislio, a o Ljubici nije hteo ni da priča.

Pred Božić, sneg stade, a sunce mada zubato zasja nad Bačkom. Emisari iz Segedina javiše da se tamo nalazi poslanik engleskog kralja - Valop. Jovan mu odmah posla poruku da ga poziva u goste. Neposredno po Božiću stiže i Englez. Bio je dobro prehladen i jedva je govorio. No brzo se u Sabatki počeo oporavljati, pa Jovan dobi visprenog sabesednika. Svoje “carske” obaveze i dalje je redovno obavljao. Valop je bio na Zapoljinom krunisanju i u njegovoj blizini. Puno je toga znao i video, a ponešto je i preneo Jovanu.

- Zapoljino krunisanje je mnogo koštalo. Sav je bio u najfinijim haljinama, a sva svita mu je bila u svili i dragom kamenu. Tri dana se slavilo a na kraljevskom prijemu i ja sam bio primljen i gošćen. Od erdeljske gospode nisi mogao proći. Pevalo se da ceo svet nema kralja kao što ga ima Mađarska. Vikalo se i “Vivat” i “Eljen”, bogami moglo se čuti i “na stotine ljeta”. Ono malo vlastele što je Mohač preživelo, toliko je Turaka “potamanilo” da dobro da još uvek postoje. Ispada da su Turci na Mohaču izgubili, podvili rep i pobjegli. No sve ukupno najveću zaslugu za Zapoljino krunisanje ipak ima Verboci jer da nije bilo njega i njegovog uticaja teško da bi se Zapolja dočepao krune. Neki su gundali već na krunisanju.

Obojica se kiselo nasmejaše. Valop je dobro uočavao i ono na čemu su Mađari najviše pričali, o čeličnoj pesnici mađarske konjice, koju niko ne može pobediti. Jovan je to znao bolje od Valopa. Promeni temu razgovora.

- Nešto mi ipak nije jasno. Čime je krunisan Zapolja ako kruna Svetog Ištvana nije u Budimu i Stonom Beogradu.

- Ko će ga znati. Kažu nekom starom krunom koju je još Karlo napravio a papa Gentilis posvetio, ali dok god ne stavi na glavu krunu Svetog Ištvana do tada će imati velikih problema, ne samo među plemićima već i među narodom. Kralj mora biti propisno okrunjen pravom krunom u Stonom Beogradu, a okruniti ga može samo ostrogonski nadbiskup. Za sada Zapolja ovo prvo nije ispunio. Čak mu se i Hrvati nećkaju pa neće biti čudno ako se privole Ferdinandu. Ništa još nije završeno, sve mislim da prave borbe oko prestola tek predstoje.

Jovan kao da preču ovo poslednje.

- A kuda je to veliki poslanik krenuo sada usred zime kad mu vreme nije ?

Valop odmah postade diplomata.

- Na dvoru se tokom zime malo šta događa, a imam tamo i svog čoveka. Rađe sam došao u ove južne krajeve gde se narodi mešaju i gde ljudi još uvek misle svojom glavom. Ovde sa vama Srbima i Mađarima najbolje mogu osetiti šta misli plemstvo i na kojoj su strani. A oseća se i ono što se u Stambolu događa. Ja zato koristim prijateljstvo sa grofom Petrovićem, Radićem i sa tobom dragi moj prijatelju. Ja mislim da se sudbina Mađarske ne odlučuje u Budimu, već ovde na ovim pustarama, a tu si ti jedan od glavnih.

Jovan je izgleda blagotvorno uticao na Valopa. Povrati mu se zdravlje i sve se ređe žalio na kostobolju. No čudljivost mu je ostala, možda se čak i povećala. Menjao je lik od nadmenog engleskog diplomate, do simpatičnog stranca koga sve interesuje i koji mnogo toga zna i hoće da kaže. Ipak se dobro čuvao da pred Jovanom ne pokaže ni jednu od tih krajnosti. Zato su mu vrata Jovanovih prostorija bila širom otvorena.

Stiže i glasnik od Petrovića. Grof moli Jovana da ga poseti čim bude mogao, hvaleći njegove ljude koji su se ponosno i čestito ponašali na "venčanju" Zapolje sa krunom. Na to se i on oseća ponosnim. Želeo bi da bude u Temišvaru za Bogojavljenje jer je tog dan pozvao još nekoliko uglednih Srba. U ovim srećnim vremenima kada je Zapolja izabran za kralja, treba mu iskazati iskrenu lojalnost.

Par dana kasnije Jovan je bio veseo i razgovorljiv, sve u čast dragog gosta gospodina Valopa. Kada je hteo, svi oni maniri naučeni u Mlecima, pomešani sa urođenim crnogorskim dostojanstvom, dolazili su do punog izražaja. Možda je i zbog toga atmosfera cele večeri bila neusiljena, a Valop se trudio da udovolji

znatiželji gostiju pričama o životu u Engleskoj. Jovan u jednom trenutku spontano izreče “Baš bih voleo da vidim tu zemlju”. Valop odgovori kao da je to čekao “Možeš kad postaneš kralj!”. I Jovan je odmah reagovao “Car je viši od kralja”, našta Valop veselo podiže čašu “Onda možemo odmah!”.

Sutradan osvanu prekrasan dan. U toj zimskoj idili Jovan je radio ono što je mislio da treba. Najpre je otpremio Ognjena za Munar pa se posvetio nekim svojim poslovima. Tek uveče nađe vremena da primi Valopa. Englez je sada bio uzdržan.

- Čuvaj se. Slušao sam kada te kude i kada te hvale. To ne valja. Znam samo da te se svi boje. Ne izjašnjavaj se odmah tamo. Pričekaj da odeš pa im onda pošalji poruku... I pazi se Petrovića. Grof uvek ima nešto na umu.

U zoru sa Dolićem i Vrličem krenu na put. Sumrak ih sustiže pred Temišvarom. Tvrđava je blistala u snegu osvetljena bakljama a dvorac kojeg je pravio i uredio još Pipo Spano, delovao je veličanstveno. Petrović ga srdačno dočeka i odmah naredi da ga smeste u njegove prostorije. Dolića i Vrlića smestiše zajedno. Nagovesti mu samo da će sutradan episkop Josif držati svetu liturgiju. Kamin je goreo, a prostorija prijatno zagrejana mamila je na san. Jovan se namesti pored kamina na medvedju kožu i odmah zaspa.

Sutradan svi krenuše u crkvu. Nije bila velika, ali ju je Petrović bogato ukrasio, pozlatio ikone, dok su sa plafona visili veliki srebrni lusteri. Jovan se ispozdravlja sa nekim od uglednika koji su već stigli. Skoro sve je znao, mnoge i cenio. No nije se puno upuštao u razgovor. Nešto izdvojen sa Dolićem i Vrličem želeo je da na miru odsluša liturgiju svetog Vasilija. Tek na kraju primeti da u crkvi nema Jakšića koji je stigao dan ranije. No nije želeo da truje dušu Jakšićima. Smerno je učestvovao u liturgiji, pa na kraju primi anaforu. Napolju zahvali Petroviću što im je na ovaj sveti dan pripremio i golemo duhovno zadovoljstvo.

U velikoj sali kod Petrovića sedeli su gosti pažljivo raspoređeni. Grof je sedeo na čelu stola, a nasuprot njemu dostojanstveni episkop Jenovski i Ugarski, Josif. Sa desne strane sedeo je Radič Božić, do njega dva brata Bakića, Pavle i Petar, pa temišvarski vojvoda Jovan Dijak, i dalje Jovan Crnojević. Pored njega gospoda sremska Dimitrije Skenderović i Jovan Vratković. Sa leve strane od Petrovića sedeo je Marko Jakšić, pa Stevan Balentić, Nikola Crepović, Petar Obradović, Stevan Pritenović, Petar Rakić i Jovan Rac. Svih petnaest, izuzimajući episkop, ugledni i bogati, mnogi i dobri ratnici i lično veoma hrabri.

- Vaša svetosti, gospodo srpska! - Petrović je stajao na čelu stola - Hvala bogu što se danas u ovom srpskom gradu okupismo svi koji su trebali i mogli doći. Sastali smo se da bi videli šta ćemo i kako ćemo dalje i kome se prikloniti

kralju. Da li Zapolji koji već nosi svetu krunu, ili Ferdinandu koji mu je pokušava skinuti. Mi Srbi trebamo i jednom i drugom. U našim je rukama kraljevstvo Ugarsko. Voleo bih da odavde svi odemo sa jednim mišljenjem jer bi to bilo dobro za nas i za naš narod. Zaboravite dakle zlu krv ako je ima, i mislite o koristi za sve nas.

Onda ih pozdravi vladika:

- Ja sam srećan ovde među vama gledajući tu slavu i tu moć. Neka u svakom od vas pobedi razum ali i toplo srpsko srce. Bog je dao da smo se našli u ovom dvoru grofa Petrovića, a snujem da ćemo naći dogovore, jer se sada moramo dogovarati. Vaša crkva je na vašoj strani, jer je milošću božjom i vašom zaslugom opstala na ovim prostorima i postala još jača nego što je bila. Počeo sam da govorim ovako rano samo zato da bi vas nešto mogao upitati. Zar za ovim stolom nije bilo mesta za despota srpskog?

Grof Petrović odmah odgovori.

- Despot Stevan je od kralja dobio zadatak da štiti Slavoniju od Turaka. Posle smrti kralja, privoleo se Ferdinandu. Sa nikim od nas on nite priča, niti je zakazivao bilo kakav sabor. Odlučio je sam i zaboravio kakvu titulu i čast nosi. Od Ferdinanda je dobio platu za 100 konjanika, gradove Vukovar i Borovo, te pravo na Dmitrovicu i Vrdnik. Znajući ga, on svoju odluku neće menjati. Uz Ferdinanda je i Stevan Štiljanović. Za njega je i hrvatsko plemstvo koje je odabralo Krstu Frankapana za zaštitnika i branitelja¹. Misli se da je naš despot upravo zbog Frankapana odabrao Ferdinandovu stranu. Još vam nešto moram reći. Dvorska kamarila je u Požunu imala svoj sabor i na njemu odlučila da za kralja prizna Ferdinanda. Vi sada koji ste ovde prisutni sve znate i možete reći šta mislite.

Kad reč uze Stevan Balentić, osetilo se da malo ko njegovim rečima pridaje neku važnost. To oseti i Radić Božić, ali to ničim ne pokaza. Božić je bio u rodbinskim vezama sa Tomom Balintom, časnim čovekom i velikim junakom, kome sin, ovaj ovde, nije dorastao ni do kolena. Ovog puta, međutim, bio je jasan i razložen. Najpre je odao priznanje grofu Petroviću, a onda se opredelio za Zapolju kojeg ipak više zna.

Jovan proceni da je Balentić pod velikim uticajem Radića Božića. No nije mu imao šta zameriti. Balentić je živeo ovde na ulasku u Erdelj i sa svojih stotinjak konjanika bio je suviše slab da se odupre i najmanjem Zapoljinom hiru. Nakon njega Jovan Dijak iz okoline Temišvara bio je još kraći. "Zapolja teško nešto obeća, ali kad obeća, to i uradi. A šta i koliko treba tražiti neka vidi grof Petrović".

Nikola Crepović se proćuo nakon Mohačke bitke. I ako tek u tridesetoj

godini, već je deset godina vojevao. Sa Radićem Božićem “ispratio” je Turke kod Petervarada, udarajući hrabro po zaostalim kolonama. Milošću Petra Petrovića imao je lepo imanje podno Temišvara i dobro organizovanu konjicu koja nikada nije brojala više od 150 ljudi. Govorio je po Jovanovom ukusu.

- Mi smo najjača sila u Mađarskoj. Nama niko ništa ne treba ni da da, ni da pokloni. Ako budemo zajedno, mi ćemo sami uzeti ono što mislimo da nam po pravdi boga pripada. Za mene je najvažnije hoćemo li mi svi zajedno ili nećemo. Ako hoćemo, onda me briga za Zapolju i za Ferdinanda, a ako nećemo, onda se treba odlučiti na koju ćemo stranu. Mi koji smo ovde, možemo za nedelju dana imati 20.000 duša pod oružjem i još toliko u pratnji. Fale nam samo topovi, pa da srušimo i Budimirov grad ako treba. Ni jedan vladar tuđe vere nije nam dobar i neće nam valjati. Ima samo manje i više loših. Ja glasam za naše jedinstvo. Ako već to ne dogovorimo, onda sam za onog vladara koji je “mekši”, a to je Ferdinand. Ako ništa drugo on će bar nositi krunu Sent Ištvana.

Petar Rakić, tek ustade od stola i kratko se izjasni da je i on za to kako Crepović misli. Petar Petrović odmah oseti raspoloženje među ljudima. Nije mu se dopao pravac u kome izjašnjavanje ide, pa uze reč.

- ... Ako budemo mislili kao hrabri Crepović, mi ćemo u ovom Mađarskom moru zaratiti sa svima. I onako smo mnogima trn u oku. Okupili smo narod oko sebe i jesmo najjači, ali koliko dugo. Kako god pogledamo, nas Srba ima manje od Mađara. Neka sada imamo i više boraca, ali već za koji mesec, bićemo slabiji. Gospodari ove zemlje mogu pokrenuti deset puta više ljudi nego što je nas, pa neka i ne budu dobri ratnici, pregaziće nas masom. Ja jesam za to da ovde gde smo sada bude naša vlast, ali znajte da se ovih prostora ni jedan kralj neće odreći. Mi se moramo jednom kraljevstvu privoleti i kako god izaberemo moramo biti čvrste vere. Zapolju optužuju da je nelegalno izabran, ali je njemu pravo na krunu dao Rakoški sabor² i to mu niko ne može osporiti. Mi se moramo boriti za prava i privilegije, jer sada je vreme za to. Uzeti sve što se uzeti može. Što budemo složniji, to ćemo lakše doći do onoga šta budemo tražili. Ja ne protivrečim hrabrom Crepoviću, ali kažem da ne smemo zaboraviti na sadašnjeg kralja.

Mudri Dimitrije Skenderović je imao svoju muku. Jedva je preživeo tursku najezdu a njegova imanja su i dalje bila na udaru.

- Gospodo srpska. Vi se odlučite kako mislite da je najbolje, ali od nas Sremaca teško je tražiti da budemo direktni jer ni sami ne znamo šta je najbolje za nas. Nama su Turci na vratima i ko god bio da bio, Turci će najpre udariti po nama. Ja lično sam za Ferdinanda, ali opet nešto drugo mislim. Ako je Zapolja već postigao nekakav mir sa Turcima, to nama iz Srema više odgovara jer se onda ne moramo plašiti sultanove vojske. No svi zajedno morate jedno znati. Nas

akindžije i kojekakve bande nikad više neće ostaviti na miru. Zato se sve naše srpsko mora čuvati na Savi, a ne ovde u Temešvaru. Ja verujem da tako misli i druga vlastela Sremska. Molim grofa Petrovića da svaki razgovor sa Zapoljom tako vodi da se moraju obezbediti južne granice i ako u tome uspe, ja svoj glas dajem Zapolji.

Marko Jakšić je smatrao da je vreme za njega. Ustade i pusti da razgovor u sali zamre. Nezainteresovano je prelazio pogledom preko sale, pre no što progovori.

- Ne moram vam govoriti ko su Jakšići i kakve su naše zasluge i kolika je naša moć. Mi smo gospodari nad pedeset hiljada duša a naš grad niko osvojiti ne može. Imamo vojsku i silu koja može odbraniti sve naše granice. Ne bojimo se nikoga, pa zato mogu govoriti onako kako mislim. - Marko Jakšić nastavi sa samohvalom pominjući silne bojeve i velike pobeđe u kojima su učestvovali. Na kraju počeo se hvaliti svojom pameću i dalekovidošću - Ja znam da će ovde mnogi poslušati mene jer su Jakšići uvek znali izabrati najbolje. Mi i sada tako biramo. Mi smo bili među onim uglednim kućama koje su dovele Zapolju na kraljevski tron i zato ćemo ga podržavati kao velikog spasioca srpskog naroda. Samo sa Zapoljom mi se možemo nečemu nadati, jer je on već pokazao da je ovome narodu sklon i da mu čini sve što je u njegovoj moći. Ko god misli drugačije moj je neprijatelj i neprijatelj svih Srba. Mi moramo znati da smo mi Srbi u Mađarskoj i da pripadamo tom velikom narodu. Zapolja nas vodi ka ujedinjenu gde se niko neće deliti na jedna ili druge. Zato mu moramo dati svaku pomoć.

Malo ko je hteo da govori posle prgavog Jakšića koji se nedvosmisleno izjasnio šta misli. Petrović ispod oka pogleda u Jovana. Očekivao je njegovu reakciju. Jovan progovori:

- Svako od nas ima pravo da kaže šta misli. Ja ću govoriti posle Marka Jakšića, ali i odati priznanje slavnim Dmitru i Stevanu, junacima o kojima će se uvek pričati u srpstvu. Odajem priznanje i plemiću Marku Jakšiću na njegovoj hrabrosti u borbi protiv Turaka, ali jedno mu ne mogu priznati. Ne priznajem mu mesto na ovom časnom skupu, jer su ovde Srbi koji se jednom bogu mole, a onaj ko tu veru napusti i srpstvo je napustio - Marko Jakšić je bio na nogama. Iz očiju su mu sevale munje. I ako je već bio u godinama, delovao je silovito. Na Jovanovom licu počeo se pomaljati ona ružna tamna pruga - Nemam ja zamerku grofu što ga je pozvao ovde među nas Srbe, ja samo kažem da katolik niti može niti sme deliti savete nama Srbima. Prodao je veru slavnog vojvode Jakše, da bi nam danas pričao o spasenju našeg naroda. Čast njegovim godinama, ali ja sam sa Mađarima mogao sedeti i bez dolaženja u Temišvar.

Marko Jakšić naglo ustade. Nekoliko plemića su negodovali, ali je većina

ćutala.

- A ko si ti da mene osuđuješ, a ništa ne znaš. Do juče si jeo presno meso, a danas si među gospodom. Budi zahvalan što si tu i ćuti, jer tvoje nije da govoriš - od silnog besa izmuca još nekoliko nesuvislih rečenica. - Plemeniti grofe, u ovom slavnom gradu ja sam nazvan izdajnikom, a samo bog zna kakva je slava Jakšića. U Nađlaku bi za ovo glave sekao, a sada moram da trpim teške uvrede za mene i moju familiju.

Petrović pokuša da ga umiri. Jedva se malo primiri žagor u sali. Jovan je sedeo nepomičan, ali se na njemu videlo da je spreman da skoči poput mačke i trgne mač ako zatreba. Jovan Vratković tiho upita.

- Kako pobogu da jedan Jakšić ne bude Srbin. Oni su to od pamtiveka, prava perjanica srpstva - obrati se celom skupu. - Možda ja ne bih trebao da uzimam reč. Mnogi me ovde ne znaju, ali znajte da mi hrabrosti i smelosti nikada nije falilo. Ja sam uvek bio za Jovana, njegovu vojsku i njegove hrabre ratnike. Ali za mene su veliki Srbi bila i sva gospoda što ovde sede posebno Jakšići. Dok smo se mi tek bogu molili, oni su crkve gradili, a kada smo mi počeli da ih gradimo oni su bili veliki darodavci Hilandara. Zbog čestitosti i hrabrosti divim se gospodaru Bačke - lako se nakloni Jovanu - ali nisam za ovakve optužbe protiv slavnih Jakšića.

Vratković očigledno dugo nije čuo ništa o Jakšićima. Ono što je većina u sali odavno znala, za njega je bila tajna. Marko Jakšić se odavno odrekao pravoslavlja, prešao u katoličanstvo i zapustio sve one obaveze koje su Jakšići sami prihvatili prema srpskim manastirima i srpskoj crkvi. Ceo njegov dvor je pokatoličen i jedino još nije smeo udariti po svojim pravoslavnim selima, mada im nije dozvoljavao da dižu srpske crkve. Tako je jedna žena izmenila jednu slavu porodicu i usmerila je u drugom pravcu. Neko do Vratkovića potihom mu objasni, šta je to Jovan hteo reći. Sremac ustade i ne hajući za žagor okrenu se ka Jovanu.

- Ne zameri mi gospodaru Crnojeviću na mojoj sumnji. Nezanje me je na nju nateralo. Na mene uvek možeš računati, a kako ti odlučiš, to će biti i moje.

Jakšić sad već smireniji, umiri ljude oko stola.

- Ja sam ovde nazvan izdajnikom. Čovek koji mi je to izrekao od sada je moj smrtni neprijatelj. Među nama nikada više mira ne može biti. Ja jesam uzeo drugu veru, ali sam Srbin. Ovde sam i ovde ću ostati jer mi je tu mesto.

Grof Petrović ništa ne reče. Sve je bilo rečeno. U sebi je odao priznanje Jovanu za hrabrost. I on sam bio je u dilemi da li da uopšte pozove Marka Jakšića, ali ga je episkop Josif ubedio da to treba učiniti. I sada je mislio da je to u redu, jer reč Jakšića se morala ćuti. Marko Jakšić ostade da sedi. Na licu mu

se videlo da je smiren, ali kad je podigao oči iz njih je izbijala mržnja. Grof Petrović je znao da su u sali dva smrtna neprijatelja, ali opasnosti od sukoba više nije bilo. Pokaza Jovanu da nastavi.

- Turci su došli i otišli, ali povратиće se. A kada se to bude desilo, gaziće sve nas koji smo im opasni, jednog po jednog. Ja ne znam kakav je sporazum kralj sa njima napravio, samo znam da za Turke ni jedan sporazum nije dobar ako oni odluče drugačije. Sada imaju sultana koga dižu u nebese, a taj sigurno zna kako pokoriti i držati vlast. Samo im se udruženi možemo suprostaviti, ali udruženi sa dosta vojske. Bilo kome da pređemo moramo tražiti da snosi bar deo tih troškova. Kralj može da odobri povlastice ako želi, može i mora nadeliti onima koji nemaju ili imaju manje. Moramo se držati zajedno i ne dopustiti da nas razbaca po celoj Mađarskoj, kako bi nam umanjio snagu. Ako smo već na ovim pustarama onda neka nas tu. Jer bilo kako drugačije da bude to neće valjati ni njemu ni nama. Ja sam sa mojim ratnicima služio Zapolji. Ono što sam dogovorio, to je ispunio. Danas je kralj. Sada može više ako hoće. Ali ništa se o tome ne govori. Zato mislim da treba saslušati i Ferdinanda. - Neko dobaci da Ferdinand ima nasledno pravo na krunu - Briga mene ko od njih ima a ko nema pravo. Nas treba da interesuju samo naša prava i sudbina ovog naroda. Neka grof razgovara sa Zapoljom, ali da nam kaže šta hoće i može, da bar budemo načisto. Ja nisam da nigde žurimo, već da se razgovara.

Izjašnjavali su se redom. Jovan je na mnoge uticao. Više ni Zapolja nije imao toliko pristalica, ali se pokolebaše i oni koji su bili potpuno za Ferdinanda. Na kraju se podiže i Radič Božić.

- Odmah da vam kažem. Ja sam za razgovor sa Zapoljom. Kad god je mogao držao je reč, davao i pomagao. Od njega treba tražiti ono što može ispuniti i on to hoće. Ja sam već star da bih išao na pregovore sa njim, ali to može uraditi grof Petrović bolje od mene. Neka pregovara u ime svih nas. Reci vladiko šta ti misliš?

Vladika Josif je zaključio:

- Za sav naš narod je bolje sada razgovarati sa Zapoljom. On sve vas zna, a dobro poznaje i narod kojeg predvodite. Neka grof pregovara. Nemojte zaboraviti da vi čuvate srpstvo, a ja sam tek mali božji sluga, narodu i vama na službi. Braćo! Kralj je pružio obe ruke prema nama jer mu trebamo. Prihvatimo taj časni poziv, ali nikakve mostove nemojmo rušiti.

Tako se završi skup kod Petra Petrovića u Temišvaru. Oni bliži su još istog dana napustili grad, a ostali ostadoše još jednu noć. Među njima i Jovan. Sve što je imalo da se kaže bilo je već rečeno. Ono što je ostalo nedorečeno, ostavljeno je za neko drugo mesto i drugo vreme. Ujutro narednog dana dok su i preostala vlastela napuštala sjajni dvorac, grof zadrža Jovana da ostane još jedan dan

“Možda ćemo čuti još nešto korisno”. Ne pitajući mnogo, Jovan to prihvati. U dvorcu ostade i vladika Josif. Jovan je primetio da je grof to popodne dobio nove goste, ali na to nije obraćao mnogo pažnje. Nisu bili u uniformi pa ih nije mogao ni prepoznati. Tek uveče grof pozva Jovana u veliku salu.

- Zaslužio si da uvek sve znaš i zato sam te zadržao da bi čuo i drugu stranu. Moj gost je danas Ferdinandov komisar Ivan plemeniti Pihler. Došao je da nas obavesti i upozna sa predlozima kralja Ferdinanda.

Stameni krupni čovek i Jovan se lagano nakloniše jedan drugom. Vladika Josif osta sedeći u stolici. Razgovor se već vodio pre no što je Jovan pozvan, ali mu je i pored toga bilo drago što je tu. Pihler kao da priča prvi put ponovo ono što je već rekao da je kralj Češke i nadvojvoda Austrije, zvanično proglašen i za kralja Hrvata. Tako je odlučio hrvatski sabor u franjevačkom samostanu Cetinu nakon toga što su saslušali sve ono što nadvojvoda nudi i šta je sve spreman učiniti za tu “napaćenu zemlju”.

- Svi su veliki hrvatski muževi bili tamo, čak i oni najugledniji. Predsedao je biskup kninski i opat Topuski Andrija Tuškanić pa onda redom Ivan Karlović, knez Nikola Zrinski, braća knezovi Krsto i Vuk Frankapani Slunjski i Cetinski, knezovi Stjepan Blagajski i Bartol Drašković. Najpre su svi zajedno utvrdili da nadvojvoda Ferdinand i žena mu Ana imaju pravo na ugarsku krunu, pa su tek onda razmatrali ponudu velikog nadvojvode i doneli odluku da slobodno i bez ikakvog uticaja izaberu Ferdinanda za hrvatskog kralja. Od klicanja i pucanja prangija nije se moglo proći, a narod se iskupio kao da je leto a ne zima. Eto ja sam vam rekao istinu onakva kakva je i sav sam srećan što je tako jer je u interesu mog gospodara. A vama nadvojvoda nudi da pridete njemu jer ceni kako vas lično, tako i narod na čijem ste čelu.

Pihler onda iznese šta to Ferdinand nudi Srbima, namerno ostavljajući neke misli nezavršene, a time i mogućnost da se dogovara i zahteva dalje. Imao je pažljive slušaoce i tek kad je izneo sve što je imao, grof ga upita kome je do sada još podneo ovakvu ponudu.

- Ja sam gospodo srpska došao pravo ovde iz Hrvatske a posebno kod vas cenjeni grofe za kojeg znamo da predvodite srpski narod. Moj kralj je imao priliku da čuje za vaš razum i vašu hrabrost, kao što se već odavno govori o episkopu Josifu kao duhovnom predvodniku svih Srba. Srećan sam što sam vas pronašao na jednom mestu i što vam mogu odgovoriti na sva pitanja.

Pihler kao da je zaboravio svoj značaj i titulu koju ima. Bio je pre svega razumni emisar, ubedljiv pripovedač i korektan sagovornik. “Pustio” je ponudu u vazduh, svestan privrženosti grofa Petrovića Zapolji, ali i toga da je interes nekada iznad privrženosti. Odgovor koji je dobio bio je više no uljudan. Grof mu se

zahvalio na poseti, nagovestio da će o svemu što je čuo razgovarati sa svim plemićima Srbima u Ugarskoj i da ovu uljudnu ponudu ni na koji način neće zloupotребiti pred Zapoljom. Onda sa par lepih reči iskaza svoje poštovanje prema Ferdinandu i udovi kraljici Mariji. Nakon svečane večere, bogato obdari Ivana Pihlera i zaželi mu srećan put u Beč.

Tek kad kasnije razgovor postade opušteniji, baron se obrati Jovanu koji je do tada celo vreme ćutao.

- Vi ste dakle onaj hrabri vitez koji je satirao Turke na Mohaču, a o kome se sada govori svuda gde se o bici čulo.

Jovan se nasmeši.

- Lako je hrabar biti kad su oko tebe tvoji hrabri Srbi koji ni za korak ne odstupaju. I da sam kukavica, bio bi junak.

Pihler koji je i sam imao dosta ratničkog iskustva zadovoljno klimnu glavom. Nije voleo samohvalisanje, mada bi ga te večeri bio otrpio. No dala mu se prilika da sa Jovanom razgovara i sad ju je koristio. Jer on je znao da su sa Jovanom pregovori već počeli i da je spreman privoleti se onom kralju koji najviše ponudi njegovom narodu. Naravno da se dobro čuvao da to ni jednim gestom ne pokaže. Kad se u neko doba noći svi rastadoše, Jovan i vladika se odmah pozdraviše sa Pihlerom, jer će zarana na put, ali razgovor će dobro upamtiti. Naredno jutro Jovan sa vladikom krenu put Lipove. Petroviću se obavezao da će u povratku obavezno svratiti u Arad ili Temišvar gde grof već bude, jer još ima toga što nije rečeno.

Po povratku iskoristi vreme da zađe u narod, ali nije dugo uživao u miru. Stiže poruka o napadima i pljački. Padao je poslednji zimski sneg kad podiže ljude i krenu u obračun. U sumrak stigoše do velikog imanja. "Hoćemo li noćas spavati napolju ili unutra". Znao je šta će mu odgovoriti. Podeljeni u dve grupe lako probiše kapije i posle kratkog otpora, bili su unutra. Tek nekoliko ljudi hrabro im se suprostaviše, ali i oni uskoro odbaciše oružje. Bilo je dovoljno svetlo da ih povežu i smeste pod veliku šupu. Gazde nije bilo kod kuće, jedino je ostao upravnik imanja. To je bilo manje važno jer su magazini bili puni. Još se svi nisu ni smestili a šest ovnova je bilo na ražnju. Jovanovi ljudi pokupiše dragocenosti, posebno srebro i zlato. Bili su raspoloženi a i sam Jovan se dobro osećao. Kao da mu je sastanak kod Petrovića sve olakšao. Rekao je šta ima i mada su muke ostale, sve je izgledalo lakše. A vesti iz Sabatke nisu ga mnogo nervirale. Sneg je još uvek padao. Bio je 15. januar 1527. godine.

Došlo je vreme za raščičšavanje starih računa. Udo Kalmar je bio sledeći na redu i tvrd orah. Jovan je znao za njegov utvrđeni grad još dok je išao po so. Sada se slučajnošću našao u njegovoj blizini. Pamtio je da mu je Kalmar bez

milosti upao među stočare i posekao sve što nije moglo pobeći. Imao je stotinak plaćenika koji se neće lako predati. Kalmarov zapovednik Monseratije, lično je posekao sve zarobljenike, pa ipak stoku nije našao. Kalmarov grad nije bilo lako osvojiti a Jovan ponovo prokune topove i zakle se da bez njih više neće kretati. Sada je samo lukavstvom mogao unutra. Noću stigoše pred grad. Kad se Kalmar ujutro probudio, čuo je da mu je Jovan pred vratima, ali se nije plašio. Stražari mu javiše da ima stotinak napadača, ali on to primi sumnjičavo. Kod Jovana se nikada nije moglo znati sa koliko ljudi raspolaže.

“Neka se noćas smrzavaju pred vratima, a sutra ćemo videti” odluči Kalmar. Ipak nije dovoljno poznao Jovana. Ovaj se zaista sa pedesetak ljudi pojavio pred kapijom grada, ali je tražio od Ognjena da što je moguće veštije premešta te ljude kako bi odbranu grada naveo na pomisao ih ima više. Znao je da će iskusni Monseratije uočiti prevaru. Ostali ljudi, njih 150, ostadoše daleko izvan pogleda i brzo napraviše zaklone za sebe i konje. Lako uoči i nekoliko kotlina koje je sneg skoro izravnao. Ako bog bude dao kod jedne će sačekat Kalmara ako odluči da izađe. Uveče upališe više vatri namerno stvarajući utisak da ih je mnogo. Ako je on imao uhode, imao ih je i Kalmar. Jednog od uhoda koji je bio previše radoznao, uhvatiše. Njegova priča ih nije mnogo interesovala, pa uhoda brzo završi. Ljudi se dobro okrepiše i mada je bilo dosta hladno, uvučeni u opaklije, lako preguraše noć. Jovan namerno prošeta tako da bude viđen pa posla tri emisara kao pregovarače, naloživši im da traže 500 dukata da se opsada skine. Kad se vratiše Jovan kratko naredi ljudima da budu spremni “Kalmar sad mora nešto uraditi”. Bio je siguran da Kalmar nije otkrio sakrивe ratnike, ali je otkrio da se pedesetak momaka prikazuje kao da ih je dvesto. Kratko naredi da se udara i na konje i da oklopnike što pre treba oboriti u sneg.

Nije se prevario na Kalmarovu reakciju. Oko podne najpre se začu truba, most se spusti pa oklopnici počеше lagano izlaziti kroz kapiju, kao da su već i svojom pojavom hteli uterati strah u kosti. Ognjenovi konjanici delovali su zbunjeno, kao da ne znaju šta im je činiti. Teška konjica krenu u lagani galop. Jovan odmah uoči da Kalmara nema među njima. Monseratije povede konjanike na Ognjena, ovaj izbeže direktan napad i počе se povlačiti. Sve se odvijalo onako kako je Jovan predvideo. Čak i to da će vrta grada ostati otvorena. Silovit napad s boka zbuni za trenutak konjanike, ali tek što se okrenuše, Ognjen se munjevito sruči na njih. Tek kad oklopnici počеše padati, Kalmarovi ljudi shvatiše da ovo nisu ovčari, već iskusni ratnici. Ponovo su se Jovanovi ljudi borili bez puno priče i galame, a Mađarsko međusobno hrabrenje bilo je sve tiše. Monseratije je bio među prvima. Jak udarac po šlemu tek ga malo zaustavi, ali je prihvatio izazov i išao dalje. Jedino se nije osvrtao da bi video kako odmiče sve dalje sa sve manje

ljudi. Ognjen nakon što je uradio svoje, dreknu “Kapija” pa dvadesetak njegovih momaka napustiše bojno polje i jurnuše prema kapiji tvrđave. Bili su unutra pre no što su branioći stigli podići most. Na snegu Jovanovi ljudi su mirno privodili bitku kraju. Upetljani u dubok sneg, oklopnici su padali jedan po jedan. Na kraju su svi bili skinuti sa konja, a tridesetak ih se batrgalo po snegu. Ognjen je odmah poslao pojačanje u grad, pa branioći brzo odustase od otpora. Cela hvaljena konjica Ude Kalmana završila je za nepunih pola sata a Ognjenovi ljudi su osvojili grad. Uglavnom su unutra bili trgovci i sluge kojima nije bilo previše stalo do gospodara. To im je spasilo glavu. Kalmar je bio u unutrašnjoj tvrđavi, ali sada mnogo manje siguran. Jovanu ni na kraj pameti nije padalo da “ispusti” Kalmara. Trebalo je samo smisliti kako se probiti u tvrđavu. Noć je saveznik hrabrih, pa dok su jedni palili vatru pred vratima, drugi su se vešto vendlali po zidovima. Na kraju se kapija otvori. Privedoše mu i Kalmara. Nije molio, a nije bilo ni potrebe. Kazna je izvršena odmah. Preživele stražare pustiše. Plen je bio bogat, pa Jovan zadovoljan ujutro krenu ka Aradu.

- A Monseratije, šta sa njim - upita Ognjen.

- Ja mu nemam šta opraštati a ti oprost ako misliš da treba.

Jovan svrati u Arad do grofa Petrovića. Već se mogla očekivati reakcija oko dogovora sa Zapoljom. Sa njim je bilo tridesetak ljudi, ostali su produžili prema Sabatki. Jovana odmah pozvase da se pridruži grofu i njegovim gostima za večerom. Samo mu šapnu da je tu “despot srpski”. Stefan Berislavić nije dugo mogao izdržati. Odmah upita Jovana zašto dozvoljava da ga zovu carem, kada te titule nema više u srpstvu, a najveća je njegova - despotska. “To samo umanjuje moju slavu i značaj”.

- Ništa ja sa tim nemam mladi gospodaru - samo Petrović oseti cinizam u glasu - Zamnom narod ide srcem pa su me tako iz srca počeli zvati carem. Zna te vi i sami. Bio sam dođoš, Moer, Niger, Crna kuga, Fekete Ember, pa se niko nije bunio. Sada kad “postadoh” car, svi mi nešto prigovaraju i zameraju. A ja niti sam ih onda progonio, niti ću to sada raditi. A vi kako hoćete.

Despot bi zatečen odgovorom. Sve je bilo rečeno ravnodušnim glasom u kome nije bilo ni uvrede, ni pravdanja. Despot mu usput zameri da nadeljuje neke zemlje po Bačkoj. Jedan iz despotove pratnje, pripita.

- Ko vam je na to dao pravo?

Jovan ga upitno pogleda. Čovek ustade i predstavi se. Bio je Hrvat.

- Zovem se Đuro Gregorijanečki protonotar sam kraljevine Slavonije, koja je puno žrtava podnela boreći se za hrišćanstvo ali i za vas Srbe. I kada je bilo najteže mi smo bili uz despota srpskog.

- Uvažavam gospodina sa kojim tek večeras imam čast da se upoznam.

Hvala za pomoć koju ste dali srpskom narodu i budite ubeđeni da će se sve vaše dobro, stotruko vratiti. Rado ću odgovoriti na sva vaša pitanja, pa i na ovo, a ja za despota i za sve vas imam samo jedno. Ja sam pravo na ovu teritoriju dobio od kralja, ali tek kad sam je osvojio. Nikud se ne mislim širiti, ali nikom nedam da mi nepozvan dolazi. Pravo da delim stekao sam krvlju i mačem i samo se tako to moje pravo može oduzeti.

Petrović je izgleda podržavao Jovana. Naredi da se unese večera.

- Ja vas mogu samo jedno da pitam. Meni trebaju topovi, a vi ih imate. Dajte mi ih a ja ću vam se bogato odužiti.

U despotovom taboru učutaše. Bi iznenađen i Petrović. Despot odmah odmah upita za čega će mu. Jovan mu odgovori da mu trebaju za razbijanje gradova a misli ih zlatom platiti. Niko ne progovori. Sluge ćutke unesoše jelo i dosuše vino. Jovan je čekao da kaže nešto domaćin ili despot. Tek u neku despot prekinu tišinu.

- A šta ako te iste topove uperiš u sadašnje prijatelje ?

- Onda mi to nisu nikakvi prijatelji...

- Ili ih nemaš - punim ustima dodade Đuro.

Jovan srknu malo vina. Nije mu trebao rat za stolom, trebali su mu topovi.

- Sve prijatelje koje imam, zlata su vredni. Nikad ni jednog saveznika nisam napustio, pa zašto bi sada. Verujte mi da pred cevima topova mogu stajati samo neprijatelji i izrodi.

Ovog puta despot nije žurio.

- Sutra ćeš dobiti moj odgovor.

Odgovor je dobijen još iste večeri. Despot je došao da upotrebi svoj uticaj na grofa Petrovića i da ga privoli na Ferdinandovu stranu. Topla zima omogućila mu je da putuje, pa je krenuo u traganje za pristalicama. Bio je otvoren, možda i suviše. Ipak se on nalazio na Zapoljinoj zemlji i na kapiji Erdelja. Petar Popović je bio diplomata i za veće od mladog despota. Despot je očigledno hteo da neprijateljstvo dva kralja iskoristi za sopstveno jačanje i širenje. U prilog mu je išla i ženidba sa Katarinom Bačani iz velike i bogate mađarske grofovske porodice. Hteo je vlast a ne samo titulu. Ništa neobično, jedino su se takve želje sklanjale da ih niko ne oseti i ne primeti. Čak ni njegovim pratiocima takva despotova otvorenost nije bila prijatna. I oni su imali svoje planove, a despot je po svoj prilici bio tek oruđe u njihovim rukama. Ferdinand je nudio da im razdeli gradove i pripadajuća sela, tražeći pomoć i podršku. Svima njima je najviše trebao Srem. Trebalo je nagovoriti Srbe da pomognu Ferdinandu, a gradove po Sremu dobiće oni koji budu najbrži.

Jovan razumevajući dobro kuda sve to ide, olako predloži

- Da ujediniimo vojske. Ja imam 4000 boraca i prihvatam da budem podređen samo despotu. Da zajedno oslobađamo gradove i delimo ono što osvojimo.

Despot iznenađen, nije bio načisto šta je to Jovan predložio, ali je Gregorijanečki sve sasvim dobro razumeo.

- Šta će despotu tvoja vojska kad ima svoju, a nas je već nagovorio da mu pomognemo. Bolje je da ti kreneš na sever i da osvajaš tamo pa ako bog dana jednom da se sretnemo - a onda kao da razmišlja skoro promrlja - a pitanje je i koliko tvoja vojska može.

Jovan se grohotom nasmeja.

- Moli boga Đuro da ti ne dođe u tvoju Slavoniju, jer ćeš onda videti koliko vredi i šta sve može. Bolje na svetu nema.

- A ti onda osvajaj!

- Hoću! Ali sam kao odan srpski plemić ponudio svoje usluge despotu svih Srba. Dok je mene ja ću na svaki njegov poziv uvek biti spreman da odgovorim.

Petar Petrović se nije mnogo mešao. Njegova "posao" uspešno je obavljao Jovan Crnojević.

- Ako ste već tako rešeni da osvajate po Sremu, udarite vi nešto južnije, na Raču i Kolakovića. On vam je poturica a drži ključeve Srema u svojim rukama. Ko ima Raču taj sve ima. Odatle do Morovića tek je sat vremena. A vi navalili na Mitrovicu i Vrdnik. Da je Tomori živ čak se ni priča o ovome ne bi dobro završila.

Petrović sačeka da se gospoda izjasne, ali oni ostadoše nemi.

"Ja samo znam da na te sremske gradove i Zapolja računa". On se složi sa Jovanovim predlogom da najpre treba svi zajedno da udare na Raču pa tek onda da se vidi šta sa sremskim gradovima. Despot je već odustajao od zajedničkog vojevanja, ali i od davanja topova. Na kraju to i saopšti. Jovan je dobro razumeo da se despot plaši, a pitanje je šta bi mu sve uradili hrvatski knezovi. Zato se izvini umorom i povuče u svoje odaje. Sutradan despot odjaha ka Nađlaku, ne čekajući ni da se pozdravi, a Jovan upita Petrovića da mu što god slučajno ne zamera.

Progovoriše nekoliko reči i oko despota. Nisu mu pridavali neku posebnu važnost. Suviše je pod uticajem hrvatskih plemića da bi Srbi na njega iole mogli računati. Možda će tek malo na njega uticati Marko Jakšić, ali je i to veliko pitanje.

Jovan već narednog dana pojaha ka Sabatki, a sa veću da se Ognjenu priključilo još oko 200 ratnika pešaka. Naredi da sve pridošlice idu ka Segedinu, jer je Sabatka bila suviše mala da primi nove ljude. No on je voleo Sabatku, njen mir, jezero, ali i udobnost male tvrđave. Jedva da je stigao kad pristiže Radosav sa

uvek ljubopitljivim Valopom. Englez je sa Radovanom obišao krajeve zapadno od Sabatke i sela gde su bili smešteni Jovanovi ljudi. Bio je dobre volje “od gladi i zime sigurno niko neće umreti, a vidim da se i za ostalo snalaze”. Jovan mu odgovori da je izgleda smeh dar boga za Engleze, jer kada to i rade, čine kratko i retko. Valop ceo taj dan “nije bio Englez”. Bio je dobre volje i spreman na saradnju. Tiho je Jovanu predočio interes velikih za ovo područje i sve one “igre” koje su trenutno u toku. Zapolja je dobio podršku Mlečana i Poljaka, a francuski kralj mu čak nudi i trupe protiv Habzburgovaca. U sve se upleo i papski nuncije na budimskom dvoru barun Burgio, koji obećava čas jedno čas drugo. A Zapolja nema dovoljno novca da bi mogao održati sva obećanja koja je dao pa će zato nešto morati hitno preduzeti.

Na povratku u Sabatku, Ljubica mu saopšti da Valop hoće da ih sve počasti 10.februara. Tog dana je njegov kralj došao na presto i to je kod njih velika proslava. Oni je zovu koronejšn¹. Svuda po svetu će na taj dan Englezi počastiti svoje goste. Kasnije u razgovoru Valop mu to isto ponovi, jedino još zamoli da sa Dolićem krene u Budim, što mu Jovan odobri. Englez je narednog dana koristio sve mogućnosti da nabavi ono što mu je potrebno “Pitanje je časti da se sve to plati” naprekidno je ponavljao “terajući” Bogdana u kojekakve nabavke, ali i sam dajući instrukcije kako da se nešto pripremi. Što se Bogdana tiče nikakvih “molbi” oko plaćanja nije trebalo. Englezu je pedantno prijavljivao svaku kupovinu, vodeći računa da cifre ipak zbog ranga gosta ne budu “preniske”. Dešavalo se nešto što nije bio rat i preživljavanje. Na kraju u veliku odaju postaviše i zastavu preko zida. Sve je bilo spremno za englesku proslavu “kao na dvoru” konstatovao je Bogdan. I zaista je sve bilo kako dolikuje silnoj kraljevini i njihovom uglednom predstavniku. Na kraju večere Valop se zahvali svojim domaćinima, pohvali sve Srbe a posebno hrabru srpsku vojsku pod komandom “cara” Jovana.

Vreme slavlja brzo prođe i Jovan je već 15.februara sa stotinak ljudi stigao u Segedin. Grad se utišao čekajući šta će biti. Najteže je bilo povratnicima posle turske najeзде. Jovan ih nije hteo nazad, a oni nisu imali gde. Subota Vrlić je malo olabavio pritisak, pa je deo povratnika Mađara ipak ostao. Ognjen koji je stigao ranije, lako je rešavao problem, smeštajući svoje ljude i ne vodeći računa o nikome. Siromasi su bolje prolazili od bogataša, jer se u njihove kuće ređe ulazilo. Ono malo starosedeoca koji nigde nisu otišli, ili su se odmah vratili, osećali su se daleko sigurnijim. Sa ratnicima i pratnjom, Segedin je bio skoro čisto srpski grad. Pritisak se smanji tek malo kad Ognjen odjaha na jug ka Dunavu i Petervaradu, a pop Vasiljko u Banat. Ode i Momčilo sa svojim hajducima da pročešlja Crnu baru i prikupi stoku za ishranu ljudi. Tek kad

ratnici odoše, Jovan se skoro pokaja što ih je tako lako pustio. Javiše mu da je Ladislav Čaki upao na imanje u Lipovi sa 300 ljudi i oterao svu stoku koju je tamo zatekao. Jovanu iskoči pruga na licu. Nije imao puno vremena pa naredi Radosavu da hitno pobere najbliže ljude i da se kreće na Čakija.

- Pričaju da pokojni kralj Lajoš nije ni za ručak imao, a kamoli vojsku da hrani. E moji će biti siti, a ko dirne u moje, videće kako će proći.

Sa druge strane Tise kod skele Kanjiža, vojska se ulogorila čekujući pojačanje. Pokupiše i posade iz obližnjih mesta, pa se začas okupi 200 ljudi. Krenuli su odmah. Jovan je ćutao i žurio. Ni momcima nije bilo do razgovora. Mnogi od njih su imali nekog svog u Lipovi. Taman su prošli Čanad jašući između Mureša i Zlatice kad se pred njima pojavi odred konjanika. Bili su spremni a da im to niko nije morao reći. Konjanik dojaha do njih. Reče im da su na imanju Jakšića i da sačekaju. Jedva se udaljio kad Jovan dade znak za pokret. Jakšićevi konjanici se ukloniše bez puno priče. Zapovednik je izgleda osetio da bi svako suprostavljanje moglo biti kobno. Prespavali su na imanju Belmuževića u Munaru i mada gazda nije bio kod kuće ljubazno ih dočekaše. Sutradan su bili u Lipovi. Jovanova utvrda je stajala nedinuta, ali je selo bilo spaljeno. Ne časeći ni časa odjaha u Lipovu. Pop Jovan mu ispriča kako se šta desilo.

- To je uradio Čaki. Sve su opljačkali. Došao je sa dvesto konjanika i redom počeo paliti srpska imanja. Ali nigde nije ubijao dok nije došao do tebe. Ubio je 32 mlađa muškarca, sve one koji bi mogli poći sa tobom. Utvrdu nije ni pokušao osvojiti. Poterao je svu stoku koju je našao i niko ga nije mogao zaustaviti.

Jovan je bio spreman odmah krenuti na Čakija, ali mu je glas razuma govorio drugačije.

- Vратиću mu sve što je učinio i više to nikada neće ponoviti.

- Pazi on te očekuje, ali sigurno sa više vojske. Dobro zna da ćeš ići za njim.

- Zašto je udario baš sada?

- To bi ti trebalo da bolje znaš od mene. Zapamti da se nikad ništa ne dešava slučajno. Ko zna ko iza njega stoji.

- Kad ga stignem, Čakiju će to biti svejedno.

I nije žurio. Ali gledajući žene u crnini, mržnja je jačala. Počeli su pristizati i Banaćani od Bečkereka. Uskoro se prikupi 400 konjanika. Odmah ih razdeli u dve grupe i tako odjaha prema Temišvaru.

- Samo budala može da ne vidi da idu dve grupe konjanika, ali Čaki jeste budala. Da nije ne bi mene napao.

Pokazalo se da je Jovan bio u pravu. Čaki je dobio vest da je Jovan krenuo na njega sa dvestotinak konjanika. Sada je već bio siguran u svoju pobedu, rugajući se lakoumnosti i besu protivnika. Hvalio je sebe kako je dobro mislio

kada je rekao da Jovan neće časiti ni časa već će sa onoliko ljudi koliko ima odmah krenuti na njega. Zato odluči da on odredi mesto bitke, pa njegovih 300 konjanika, od čega trećina u oklopima zauze položaje u jelovoj šumi na nekoliko kilometara od Čome. Plan je bio jednostavan. Iskoristiće blagu nizbrdicu i snagom konja i oklopa razbiti Jovanove snage, a onda ih dotući.

Jovan je i ne razmišljajući, po navici, promenio pravac kretanja i udario sporednim putem, uvek vodeći računa da se njegova vojska može razviti. Znao je on dobro snagu oklopa na malom prostoru i velike žrtve koje mogu nastati takvom borbom. Zato je bilo najpametnije sresti se sa oklopom na otvorenom. Radosav je već toliko obučio ljude da ni njima nisu trebala nikakva objašnjenja. A izviđači su radili svoj posao.

Čaki besan saznade da je Jovan krenuo drugim putem. Odluči da mu preseče put siguran da je i sada u prednosti. Čim ga ugleda Jovan posla glasnika Radosavu da požuri napred sa svojim odredom. Čakiju laknu kad ustanovi da ima brojčanu prednost. Ponovo je bio na uzvisini pa odluči da ovde pruži bitku a da se ne povlači u grad. Jedina je mana bila što mu je protivnik sada imao dovoljno manevarskog prostora. Jovan zaustavi vojsku čim primeti Čakija. "Neka konji dođu do daha". A Čaki kao da se naslađivao pobedom. Pustio je da vreme prolazi nepotrebno razmeštajući ljude u neke ratne poretke, nesvestan da odbrojava sebi vreme. Konačno mu prinesoše svetlucavi maksimilijanski grudni oklop i šlem. Neki njegovi ljudi bili su kompletno u oklopu, a najveći deo je imao samo štitove. Na oklopnicima je bio i najvažniji deo posla. Čaki konačno naredi da se kreće.

Krenula su na Jovana u poretku klina. Čaki je hteo da tom srpskom kurjaku konačno dođe glave, ali i pokupi nagradu koju je Perenji obećao. Jovanovi konjanici prividno su jahali olako bez nekog posebnog poretka. I sad su primenili ono što su od Turaka naučili. Neposredno pred sudar razdvojiše se i tako izbeguše direktan čeon sudar sa oklopnicima. No nisu izbegli borbu, odmah smanjiše luk i udariše po zadnjim redovima, tamo gde je oklopa bilo manje. Čakijev udarni odred odmah se okrenu, ali sada su im smetali sopstveni ljudi. Poput stršljenova, Jovanovi ljudi hitro odstupiše nakon udara, a Čaki počeo izdavati nova naređenja siguran u pobedu. Ali čim se oklopnici približiše hitri konjanici jurnuše na drugu stranu. Sve se ponavljalo samo sada je Čaki bio spremniji.

Radosav je nadošao u pravom trenutku. U punom galopu dvesto boraca baciše se silovito na suprotnu stranu od one gde se vodila bitka. Čaki jedva da je bio svestan šta se oko njega događa. Preokupiran bitkom, ljut zbog stalnog povlačenja i izmicanja Srba, nađe se i sam u prvim redovima, besomučno

pokušavajući da dostigne Jovana. Poneti njegovim zanosom ljudi mu ne primetiše kad im se redovi počеше osipati. Kao kroz maglu Čaki shvati poruke pa ne verujući ni sam šta ga je snašlo, pokuša formirati krug, ali je to sada već bilo teško. Tek kad se oklopnici okrenuše ka nadolazećoj opasnosti iz pozadine, Jovan okrenu konjanike i sada su oni udarali s leđa. Sada se i Jovan zaboravi, počе se probijati ka srebrnom oklopniku, što natera Tomu Sukura da svoje ljude brzo upozori pa i oni potegoše za Jovanom. Čaki se žestoko borio. Tek kada je shvatio da mu dolazi kraj počе vikati povlačenje ali ga je u onoj gužvi malo ko mogao razumeti. I sam usmeri konja ka tvrđava, ali je za to već bilo kasno. Nekoliko konjanika ga oboriše, a njegovi ljudi nisu ni pokušali da mu se približe. Toma Sukur je već bio kraj njega. Sablja zviznu tik iznad oklopa i Čakijeva sudbina je bila okončana. Deo konjanika ipak se uspe izvući pa pohita ka Čomi. Radosav odmah posla ljude za njima. Kod zatvorenih vrata tvrđave razvi se kratka bitka, a da iznutra niko nije ni pomišljao da izađe i pomogne svojim. Uskoro i ta bitka bi završena.

Jovan posla emisara u grad sa ponudom za predaju. U suprotnom će grad sravniti sa zemljom a sve koje zatekne pobiti. Ponuda je bila velikodušna. Posada može izjahati sa oružjem i ići kuda želi, a stanovnicima grada neće faliti ni dlaka sa glave a oni mogu ići ako hoće ili ostati. Isto važi i za Čakijevu porodicu ali oni ništa sa sobom ne mogu poneti. Nakon dva sata kapija se otvori i kolona jahača sa nešto kola krenu put Temišvara. Jovan tako ujaha u Čomu.

U palati Jovan odade priznanje Čakiju. Voleo je lepe stvari, a Čaki je izgleda “pogađao” njegov ukus. Čak su i slike, velika retkost, visile po zidovima. U uglu velike sale je stajao kompletan oklop od debelog lima izrađen negde u Austriji. Skladišta su bila puna, a uskoro donesoše i vino na probu. Radosav kao pravi sremac, prvi oprobao i “odade priznanje” domaćinu. Bilo je prećih briga od uživanja u plenu.

- Sve ovo je delo erdeljskih razbojnika. Kad smo već ovde udarićemo i na Mesaroša da bar imaju zašto da me kunu - pa pogleda oko sebe. - Koga si odredio da sve ovo pregleda i pokupi ?

- Bogdana !

- Otkud on ovde - pa se priseti- sigurno je bio kod tebe u dubokoj rezervi.

Obojica se slatko nasmejaše, ali se brzo pokaza da je Bogdan zlata vredan. Nije bilo mesta u velikoj kući gde on nije gurno nos, niti predmeta kojeg nije opipao i procenio. Na kraju pronađe oveći drveni sanduk pun srebra, zlata i nakita. Najviše se tome obradova Subota Vrlić jer su se neke obaveze morale isplatiti. Na kraju Bogdan pokupi sve što je vredilo i potrpa u troje kola.

Jovan je već bio zauzet Imrom Mesarošem. Ceo sukob sa njim trajao je

nekoliko dana i samo vera u Jovana držala je ljude noću na hladnoći. Mesaroš se dobro branio i nikakvi pozivi na predaju nisu pomogli. Tek kada izgoreše ogradu i nahrupiše unutra, ponudi predaju. Jovan je prihvati pa tako Mesarošu osta glava na ramenu. Bio je siromašniji od Čakija, ali je plen i ovde bio dobar. Razloga za zadržavanje nije bilo, pa se Jovan sa stotinak ljudi vrati u Čomu, a Radosav produži dalje do još jednog “prijatelja”.

Jovana u Čomi sačeka glasnik, javljajući mu da je Terek ponovo u Sabatki. Iskoristio je priliku kada u gradu nije bilo nikoga, lako izašao na kraj sa malom posadom od dvadesetak ljudi. Iz grada je odmah proterao sve Srbe, a ostavio Mađare. Sa sobom je doveo tristo ljudi koji mu nisu trebali za osvajanje, ali će sigurno trebati za odbranu. Bio je spreman da se za Sabatku bori pa je ubrzano utvrđivao ono što se po zimi moglo uraditi. Jedina nada mu je bila da Jovan nema topove. Jovanu kao da se nije žurilo. Sačeka Radosava pa tek onda krenu ka Lipovi, a odatle za Segedin gde stiže 24. marta. Prvo što uradi bilo je da obiđe praznu Terekovu kuću. Mađar je dobro predvideo šta će Jovan uraditi. Ipak ga nije mogao sprečiti da u kuću smesti dobar deo vojnika. Ostavi Sabatku za kasnije, jer su iskrslili drugi problemi. Najveći gde sve ljude smestiti. Najgore je što su stalno pristizali sve novi i novi. Na kraju dođe i Radosav sa veću da se katolički pop žali na ljude jer idu i pljačkaju po mađarskim kućama. Dogovoriše se da se to zabrani a ko bude uhvaćen dobiće deset štapova po leđima.

Jovan Dolić stiže iz Stonog Beograda, ali je imao priliku da ode do Požuna. Zapolja ga je lako primio ali je bio loše volje. Upozorio ga je da se Mađari bune zbog pljački i paljevina koje Jovan radi. “Dao sam mu više nego što zaslužuje, a on nasrće na sve okolo kao kurjak. To mora prestati.” Dolić ga podseti da je možda kralj to dobro zamislio, ali ništa nije stavio na papir, pa mađarski plemići nasrću na sve što je Jovanovo. “Dobiće sve kad zasluži”, bio je kratak Zapolja. Zato je u Požunu sve bilo drugačije. Najpre mu se više dopao grad. Bio je lepši možda zbog dočeka i lepog vremena. Razgovor sa savetnikom Jakobom je bio igra u kojoj se svako o svačemu raspirivao, ali je malo toga bilo rečeno. No Dolić je jedno shvatio, a to je i bio cilj savetnikov: Ferdinand po svemu ima pravo na kraljevsku krunu. U korenu svega bio je Ludovik I koji je umro davne 1382. a na dva prestola izabraše dve njegove ćeri, Mariju za ugarsko- hrvatsku kraljicu, a Hedvigu za poljsku. Ova druga se udala za Vladislava Jagela i odatle je osnovana poljska kraljevska dinastija Jagelovića. Iz nje su Vladislav prvi i drugi, pa nesrećni Ludovik. Ovaj poslednji je bio oženjen kraljicom Marijom Habzburškom, rođenom Ferdinandovom sestrom. Najvažnije je da je pokojni kralj Vladislav dva puta priznao Habzburgovcima pravo na krunu ako ne bude imao muško potomstvo ili ono izumre⁴. Tek kad je Dolić bio “propisno pripremljen” savetnik

mu omogućiti pristup kod kraljice.

Kraljica Marija je bila sušta suprotnost svom savetniku. Volela je Jovana da vidi kao prijatelja jer mu je tamo mesto. On koji mrzi Turke do sada je služio onog koji je i glavna turska udvorica u celoj Mađarskoj. Čim od brata dobije odgovor, poslaće svog specijalnog izaslanika Jovanu, a neka Dolić sve uradi da on izaslanika primi. Lako je moguće da će i kralj poslati svog čoveka. Na kraljicu je puno uticaja imao Stjepan Brodarić koji je za Jovana tvrdio da je jedina istinski naslednik Tomorija na južnim granicama kraljevine. Stvari su tako postale jasnije a Dolić je sve više bio sklon tome da se sa Ferdinandom mora otvoreno razgovarati.

Jovan je za to vreme odlučio da nešto preduzme oko Sabatke. Posla Cvetka sa njegovim ljudima da stalno kruže oko grada i da Tereku ne daju mira ni sigurnosti. Neka uvek bude spreman kao da će napad odmah početi. Cvetko jedva dočeka da krene. Takav posao mu je odgovarao. Još istog dana sa sto svojih ljudi odjaha na jug. Terek će tek saznati kakvu je glavobolju dobio. Za Radosava poslovi su bili mnogo komplikovaniji. Trebalo je sve običi i pomoći da se ljudi smeste i nahrane, a imao je skoro 500 boraca. Jovanova razmišljanje o Tereku prekinu čovek kome se jako obradova. Stigao mu je mađarski trgovac iz Peča Marton Botoš. Čim ostadoše sami, Botoš mu ispriča razlog dolaska.

- Prijatelju moj ti si postao čovek o koga se u kraljevini otimaju, a ja imam tu sreću da te poznajem. Ispričaću ti sve od početka. Ti znaš da ja nikad emisar nisam bio, mada mi nije teško palo da dođem do tebe. Pre nedelju dana stiže do mene plemić Janoš Hoberdanec. Ima malo imanje i nekoliko sela severno od Pečuja u mestu Zalataknak. Bio je suviše ljubazan, mada smo se znali odranije. Na kraju mi reče da moram kod tebe. Nećkao sam se tek da vidim kako reaguje, a on se prosto uplaši da se nismo posvađali. Kaže zna da smo radili zajedno, pa šta je sada. Ja se počnem izgovarati na bolest, a on izvadi 20 zlatnih forinti i pita da li bi bolovi sa njima uminuli. Pristanem i tako dođem kod tebe da njemu otvorim tvoja vrata, a on će ti već reći sve šta treba kako bi prišao Ferdinandu.

I Jovan je nekada znao trgovati.

- Šta ti stvarno imaš od toga?

- Pravo na snabdevanje vojske sušenim mesom. A ako tu slučajno omanu, već ću se ja za nešto uhvatiti da naplatim "troškove". Ovi sa severa se plaše sami doći kod tebe, jer te prate strašne priče, pa je bolje najpre sve ugovoriti nego glavu gubiti. Kraljica Marija, udova, i kralj Ferdinand ne odustaju. Ti im trebaš, pa zato sve to nagoni Hoberdaneca da sve pokuša kako bi do tebe stigao. Još nešto. Ferdinand sada ima još jednu titulu. Hrvati su ga proglasili svojim kraljem. Ni to nije bez značaja ako se misliš širiti na tu stranu.

Jovan je već to znao i razmišljao o Ferdinandu.

- Šta je on u stvari spreman da ponudi?

Botuš nije bio siguran. Mogao je samo da nagađa.

- Svi su oni čuli za tu tvoju strašnu srpsku vojsku, vičnu svakom boju i konjici koja udara poput groma. Svako bi te hteo imati za sebe. Udovu kraljicu je život naučio mudrosti, a Ferdinand sluša i razmišlja. Ti im dođeš ne samo kao vojskovođa, nego i kao prorok sveg srpskog naroda. Sve mislim da je bolji vladar od Zapolje.

- Ti prijatelju razmišljaš na svoj a ja moram na moj način.

- Znam - složi se Botuš - ali ti znaš da trgovci retko kada greše. Ako sam se ja opredelio na njegovu stranu, sigurno sam imao dobre razloge za to. Da u njega ne verujem, teško da bi sada ovako razgovarali. Hoberdanec sigurno može puno toga reći i uraditi.

- Polako sa njim. Sve što imam, ja sam stvorio svojom mudrom glavom i mojim hrabrim Srbima. Ako se ja prodam, prodao sam i njih. Ako već na ovoj vetrometini, moram nekog služiti, onda ću onoga koji će meni i narodu olakšati a ne otežati. Zovu me carem jer u mene veruju. Uvek takav treba koji će voditi i misliti za njih. I da to bude samo jedan, jer ako su dva, onda već narod mora razmišljati. Moraš znati da je meni Zapolja puno obećao i izjavio sam mu vernost. Ako i prekršim, nije mi za brigu jer bi on mene i za manju stvar odbacio.

Razgovor utihnu. Obojica su bili zabavljeni svojim mislima. Nezainteresovano se prihvatiše jela progovarajući tek po koju reč. Botuš više, Jovan manje. Na kraju ostavi sve za ujutro. Za Jovana je to bila još jedna besana noć. Mogao je pretpostaviti šta će nuditi Ferdinand, ali je teško bilo utvrditi koliko je kralj iskren i kako ispunjava svoja obećanja. Pređe li jednom, nema više povratka. Mislilo je da mu samo bog može pomoći. Smerno je u molitvi tražio providenje i nadahnuće. Jednog je bio svestan. Primi li tog Hoberdaneca znači da je već dao prećutni pristanak i da nakon toga treba da postavi uslove. A oni moraju biti takvi da se mogu ispuniti. Pređe li, mora odmah biti spreman za borbu, jer će Zapolja već nešto smisliti. Izgleda da je za oba vladara on bio spasilac. "Jadna zemljo, razjedena i razbijena, sa dva vladara svaki na svojoj strani a samnom i sa Turcima u sredini. Ako su već oni kraljevi, biću i ja car".

Botuš se ozari kad ču Jovanov odgovor da Hoberdanec može doći.

- E to je u mom interesu, a sada da ti nešto pokažem što je u tvom. - Uskoro njegovi momci unesoše darove. - Hoberdanec kaže da su darovi iz Požuna od kraljice Marije. Izgleda da se dobro raspitala o tebi jer je pogodila i neke tvoje ukuse.

Jovan podiže obrve dok su momci pažljivo raspakivali darove. Jedan

razmota veliku rolnu prekrasne zelene čoje, a Botuš je znalački popravi, kao da je iza tezge. Druga rolna je bila znatno manja, ali je tkanina bila protkana zlatnim nitima. To je bilo za carsku odoru. Treći paket, Botuš pažljivo odmota. U njemu je bilo 12 velikih čaša od tankog stakla sa nacrtanim figurama lova i veliki bokal takođe od stakla. Jovan odmah prepoznaše fini rad muranskih majstora, kojima se toliko divio dok je hodio Venecijom.

- Ove čaše nisu za tvoje Srbe - Botuš podiže jednu uvis - Ako se kucnete kao što vi Srbi to radite, jedna će biti manje.

- Ne potcenjuj Srbe. Ti si ovakve čaše video pre desetak godina. Znam da si malo trgovao i sa njima. A vidiš ja sam u mojoj Crnoj Gori pazio dok sam bio dete da ne oborim čašu od ovog istog Murana, koje je moj otac imao. Nego reci mi, šta te darove juče ne iznese?

- A šta bi bilo da si odbio moj predlog. Kako bi Hoberdanecu objasnio gde su nestali darovi.

Slatko se nasmejaše obojica. Na ispraćaju dok su se čvrsto držali za ruke, Botuš je naglas razmišljao

- Pazi se prijatelju i puno traži. Ko malo traži malo i dobija. Ne veruj nikom i ne idi bez vojske na poklonjenje. A kad budeš imao svoju carevinu, ja ću bar znati da ćeš u njoj uvek imati mesta za jednog siromašnog pečujskog trgovca.

Naredni dani proletoše brzo poput zime. Najpre se vrati Ognjen. Išao je na jug, projahao pored Zobnatice i započeo čišćenje teritorije. Na Zobnatici se zadržao tek koliko da prespava. Knez Dragomir mu se sa ponosom pohvali da su "turčini" preživeli zimu. Jedva shvati da su u dolini Krivaje odmah podno Zobnatice pustili nekoliko dobrih turskih pastuva, koji su zahvaljujući blagoj zimi lako prezimili. Obeća da će jednom svratiti da pogleda i to, ali sada je hteo dalje. Na brdu iznad Čika zateče novo naselje koje su napravile mađarske izbeglice. Nije ga mnogo interesovalo, pa izbeglice po kratkom postupku vrati na drugu obalu, obećavši im dobre batine ako ih ovde ponovo zatekne. Sretni što su tako jeftino prošli brzo predoše reku. Tornjoš je bio pun izbeglih Mađara pobeglih pred Turcima. Još uvek nisu imali hrabrosti za povratak na rečnu obalu. Razgovor je i sada bio veoma kratak. Niko ne sme preko Čika. Spuštajući se ka jugu, nigde ne nađoše ni žive duše. Sve je bilo pusto, a tek neki tragovi naselja govorili su o siromaštvu onih koji su tu do nedavno živeli. Sve je izbeglo pred Turcima. Tek kad predoše Krivaju razdvojiše se od Momčila koji krenu put Kiš Dobre, a Ognjen upade na nekoliko imanja i pokupi dragocenosti, skoro bez ikakvih gubitaka. Spusti se sve do Titela i svuda ga je pratila pustoš. Tek kad pređe Tisu i uđe u Torontalsku županiju, slika se promeni. Izbeglice su se uglavnom zadržavale oko Tise jer Turci nisu prelazili reku prilikom povratka. Dalje od reke bila su

mađarska imanja. Oprezni vlasnici ostavili su tek nešto od straže a oni su se sa dragocenostima povukli na sever. I pored toga, Ognjen je bio zadovoljan plenom. Negde u visini Skele Kanjiža zapleni veliko stado junadi, pa ga prebaci preko reke i ostavi na čuvanje Ludošanima. Tako stiže do Segedina.

Jovan je već toliko dobro poznao Ognjena da mu njegov izveštaj skoro nije ni trebao. Sa njim je bio zadovoljan, ali sa pismom koje mu je Fabijan pročitao nije ni malo. Čak je i Subota Vrlić delovao uznemireno.

- Zapolja traži da odgovaraš za silne zločine koje su tvoji ljudi počinili u njegovom kraljevstvu. Poziva te da odmah kreneš na dvor i sve mu objasniš.- Fabijan prepriča i ostatak pisma - Mađarski plemići se svi odreda žale da ne poštuješ ni boga ni kralja i traže od njega da svemu stane na kraj.

- Piše li ko se žalio ?

- Ne piše, ali Zapolja zahteva da odmah dođeš.

Jovan se lecnu.

- Može on da zahteva što mu je volja. Ja odlučujem ovde a ne on. Šta bi bilo da mu povedem sve koje mogu. Prokljinjao bi dan što me je pozvao.

Fabijan ipak nešto dodade. "Misli da se žalio Terek."

Jovan planu.

- Gde on ima imanja u okolini ?

Fabijan je sve znao

- Madaraš, Tavankut, Fabijan- Šebešić, Verešedhaza i Halaš.

- Videću kako će se žaliti kad mu to uzmemo. Dok Dolić bude u Budimu kod Zapolje, Terek ne sme napolje iz Sabatke. Nju mu dirati neću, ali iz nje ne sme izaći. - Jovanu Doliću kasnije objasni šta od njega očekuje. - Sve znaš. Stvori mi vreme. Laži Zapolji da za mene postoji samo jedan gospodar, on. Imam vojsku koja će po njegovom nalogu ići u vatru i u vodu. Najvažnije je da ga ubediš da su mađarski plemići zavidni zato što sam kod kralja u velikoj milosti. A ja nikog nisam napao, samo sam se branio. Eto i Terek mi ukrade Suboticu a ja ga nisam ni dirnuo. Zapamti, budi što bliže kralju, a ako se neki plemić ljuti na mene, probaj ga još više naljutiti neka i kralj čuje kako prete.

Dolić još nije ni zamakao, a Jovan posla grupu ratnika ka Madarašu. Druge iz sasvim drugih razloga posla ka Zenti. Grad na Tisi mu se nikada nije dopadao, pa mada je bio veći od Sabatke, tek mu je sada počeo pridavati neku važnost. Najviše zbog Turaka. Jer ako su oni Zenti dali toliki značaj da su je temeljno rušili i skoro uništili, onda вреди i njemu. Imala je važno mesto na Potiskom putu i izuzetne pogodnosti za skelu i prelazak na drugu obalu. Najvažnije je ipak bilo da je dosta kuća ostalo upotrebljivo, pa je mogao u njih smestiti ljude. Ako ništa drugo, neće pomreti od gladi jer je reka puna ribe. Sem Srba u Zenti je živelo tek

nekoliko povratnika.

Sve te ratničke planove prekinula je očekivana poseta Ištvana Hoberdanca. Sam se predstavi:

- Ištvan Hoberdanec od Zalatnaka izaslanik i visoki poverenik njenog kraljevskog visočanstva kraljice Marije.- Sve je na tom čoveku bilo teatralno i prenaplašeno. Bio je sav u neakvim zelenim tonovima, ali sa crvenim plaštom kojeg je kopčao velikim srebrnim dugmetom. Utegnuti mundir je pratio liniju pozamašnog stomaka, a dva džepa su čak bila od crvenog materijala. Na desnoj strani grudi srebrom je bilo izvezeno veliko slovo H. Poduža kosa imala je dosta srebrnih niti. Lice mu se nije moglo nazvati lepim, ali nije delovalo odbojno. Ono što je dominirala bila su dva vedra smeđa oka koja su ga sada radoznalo gledala.

- Prenosim vam pozdrave njenog veličanstva i kao izraz njenog dubokog poštovanja prema vama, prinosim dragocene poklone.

Tek kad bi ponuđen, plemić sede, zabacujući širokim pokretom plašt. Nasuprot njemu sede i Fabijan.

- Čast mi je primiti izaslanika kraljice Marije, ali ne znam da li sam dostojan takve pažnje.

Hoberdanec ništa nije mislio tajiti.

- Kraljica je puno čula o vama i vašem gospodstvu. Stoga bi želela da vas lično upozna. Zato vas u njeno ime pozivam da budete gost u Požunu kad god to budete želeli. - Govorio je ali ni jednog trenutka nije ispuštao Jovana iz vida. - Mi smo čuli za vaša dela i vašu hrabrost.

- Kako možemo znati da govorite u kraljičino ime - upita Fabijan.

- Dozvolite mi da vam nešto pokažem što će vas u to uveriti - pa pruži savijenu hartiju Jovanu. Ovaj je odmah predade Fabijanu. Savetnik pažljivo pregleda pečat, pre no što ga razlomi. Kratko se zadržava u čitanju.

- Gospodaru - izraz je uvek koristio kada su bili prisutni stranci - kraljica vas naziva princepsom i moli vas da imate puno poverenje u donosioca ovog pisma jer on uživa milost kraljevske kuće.

Tek onda Hoberdanec pokaza poklone koje je doneo. Bilo je tu svega i svačega, ali Jovana najviše obradova kesa sa 1000 dukata. Naravno da to ničim nije pokazao.

- Nikada se ovakvi pokloni nisu davali bez razloga. Kraljica je mudra žena i mogla je da zna da me nikakvi pokloni neće privoleti da idem tamo gde će meni možda biti bolje, a mom narodu lošije. Ako su ti predlozi takvi, onda ćemo sve lako i brzo rešiti.

Hoberdanec nikada nije ni mislio da će sa Jovanom lako postići dogovor, pa ni oni koji su ga ovamo poslali. Nešto mu je govorilo da bude veoma oprezan.

Mada je Jovan bio obučen u svečane haljine, Hoberdanecu je preteći izgledao.

- Ja sam ovde došao da čujem šta želite, a želja plemenite kraljice je samo jedna, da se vi i svi vaši Srbi privole kralju Ferdinandu i otkazu vernost turskom poslušniku Zapolji.

Jovan mu se zahvali na otvorenosti i pusti nakon toga Hoberdanca da priča. Plamić nije preterivao. Sa velikom dozom mere hvalio je kuću Habzburga, posebno ističući Ferdinanda ali i kraljicu - udovu. Govorio je razumno, vešto vezujući položaj Srba za temu, navodeći šta bi sve moglo biti bolje i kakve su velike koristi na vidiku ako se Zapolja skine sa trona. Na kraju ga Jovan bez ikakvog komentara otpusti rečima da će mu sutra njegov sekretar reći šta on misli o svemu. Hoberdanecu to ne bi milo, ali otrpi.

U ranu zoru izdiktira Fabijanu svoje uslove za Ferdinanda. Za apsolutnu vernost u svakom pogledu, Jovan traži:

"... u Bačkoj, sve zemlje južno od Sabatke, koje bi počinjale dva sata hoda ispod grad i u pravoj liniji vodile od južne Krivaje do južnog dela malog jezera, a odatle rekom Kereš do Tise. Odatle bi na zapad granica išla pravom Tisom do Svetog Tome sa Crnom Barom do Tise obuhvatajući i Bečej. Na zapadu granica bi se Tisom spuštala do Bečaja. Na tom području sva sela i grad Zentu rev. U Banatu bi granica išla od utoka Kereša, zahvatala širinu do srpskog mesta Čavolja, pa se spuštala na jug zahvatajući Bečkerek sve do Titela.

*nasledno imanje sa pet sela u Segedinu

*Madaraš sa okolinom

*umesto imanja u Lipovi, tvrđi grad u Sremu kojeg bi Jovan osvojio,

*redovno plaćeno 500 vojnika u dve godišnje rate sa svom opremom za njih,

*opremu za 200 ljudi u gardi i platu za njih kako se garda plaća,

*zauzete zemlje Ferdinandovih neprijatelja koje sam Jovan osvoji, a posebno u okolini Bača prema Dunavu,

*titulu princepsa dok mu je živa loza i pravo sedenja u krunskom savetu,

*topove i majstore za njih

*pravo da sam nadeljuje u okviru datog i da kralj to prizna.

Fabijanu naredi da ni od čega ne odstupi i neka dobro motri Hoberdaneca. Posle toga je odjahao i tek se uveče vratio. Fabijan ga sačeka sa vestima da je Hoberdanec prihvatio ono što je mogao, a za ostalo odgovor može dobiti samo u Požunu ili Beču.

Hoberdanec je bio još rečitiji nego juče.

- Ja ti mogu nešto obećati a drugo ne. Sve ovo što si tražio, siguran sam možeš dobiti, ali zato moraš u Požun kod kraljice Marije. Vi uživate njenu veliku milost i siguran sam da će udovoljiti Vašim zahtevima.

Pokuša ga zbuniti.

- Ako je tako, ti i Fabijan krenite na put i uradite sve što je potrebno.

Hoberdanec smesta prihvati. Za večerom, svi Hoberdančevi talenti dođoše do izražaja. Govorio je mnogo, ali uvek pažljivo biranim rečima, često nazdravljajući ali ne preterujući u piću. Dok je govorio tražio je na Jovanovom licu potvrdu ili negiranje. Traganja su bila obostrana. Ispliva i najveća smetnja razgovorima, to da osvojene zemlje pripadaju Jovanu. Na kraju Jovan popusti sa pitanjem "A šta ja onda imam od toga da ih osvajam?"

- Kraljčinu milost, a ona je bezgranična.

Jovan je verovao da je to tačno. Habzburgovci su uvek mnogo tražili, ali su bili spremni i da daju.

- Od Zapolje ništa ne možeš očekivati ni sada ni kasnije. Od Ferdinanda možeš uvek. Ti znaš kojim on sve zemljama vlada.

Čim oseti da bi Jovan rađe razmišljao, Hoberdanec se izvini i povuče.

- Spretan čovek - primeti Fabijan.

- I mudar.- ponovi mu sve o zahtevima. - Popusti gde moraš, ali kod teritorije koju već imamo ne popuštaj ni malo. Mora dati novac za plaćanje vojnika, titulu i pravo na naseljavanje po napuštenim mađarskim selima i pustarama. Ako kraljica ne može sve rešiti idi u Beč pa rešavaj tamo.

Izabra poklon za kraljicu. Dobro je pazio da to ne bude neki predmet "preuzet" iz ratnih pohoda. Na kraju odabra mletački rad, masivnu ogrlicu sa dragim kamenjem. Dan nakon njihovog odlaska Jovan sa 150 konjanika krenu ka jugu. Segedin kao da malo odahnu. Utisak o Zenti bio je loš. Sad je na miru mogao da je pogleda i ustanovi kolike su štete. Izdaleka se videlo da to nije ona varoš koju je poznao. Beskrajni krovovi koji su je razlikovali od svih drugih, kao da su potonuli u Tisu. Ništa nije bilo na svom mestu. Što su se više približavali gradu, utisak je bio sve porazniji. I pored toga što je bilo hladno, začudi ga neki čudan mir. A nekada lepe kuće pored kojih su prolazili u podgradu spuštajući se ka skeli, bile su popaljene. Grad je bio delom u zgarištu i temeljno opljačkan. Na reci se skela nigde nije videla, mada je znao da je preostala posle Turaka a čak ne primeti ni čamce koji su tu negde uvek bili vezani. Uz reku zateče dosta Srba koje je muka naterala na izbeglištvo. Hteli su dalje na sever, mada je Zenta bila prazna. Tako je slobodni grad kralja Vladislava opet ostajao pust. Na mestu velike čarde uz samo pristanište odakle su kretale skele, već je bila podignuta nekakva zamena, sklepana od drveta i nešto tvrdog materijala. Jovan nije hteo ni ulaziti unutra. Krčmari su bili Srbi tek nedavno doseljeni. Jedan od njih videći vojsku, iznese zastavu slobodnog kraljevskog grada. Obojica zarasli u brade držeći zastavu između sebe, ličili su na sve drugo samo ne na krčmare, ali uplašeni nisu

bili.

- Skela se mora platiti, to kažu mađarski kraljevi, a i sve što u krčmi pojedete i popijete - bio je odlučan brkajlija.- Mi smo upravnici grada,- dodade ponosno.

Na zastavi Zente dobro se video grb sa dva ključa kroz koji se provlačila riba koju su Mađari zvali kečege. Još od Vladislava stajao je taj grb nedirnut, kao i Zenta.

- Šta vam to znači - pokaza rukom na grb.

- Znači da smo slobodni kao riba u vodi.

- Neće to baš tako biti. Odakle ste vas dvojica ?

Nisu bili sigurni.

- Odavde !

- Vešaj ih - bila je kratka naredba na šta Tomini momci odmah priskočiše.

“Gradonačelnici slobodnog kraljevskog grada”nađoše se u nevolji, pa obojica odmah zagrajaše. Tek onda rekoše da su iz Lovrina i da su do sada bili ovčari. Srećni što su izvukli živu glavu, bili su spremni i na drugačiji razgovor. Dok su se oni znojili i kad mu vreme nije, Tomo prikupi izbeglice.

- Ovaj grad je moj i ničiji od sada neće biti. Ko hoće da ostane u njemu može, biće dobro došao. Ko neće široko mu polje. Ja ću postaviti kneza i ostaviti ljude da sprovode moju volju. Ne dao vam bog da ih u bilo čemu ne poslušate. Koga uhvatim u razbojništvu staviću ga na kolac, pa će prokleti dan kad se rodio. Ovo je bio grad koji je uvek imao privilegije i sada će ih imati kao grad cara Jovana.

U odlučnost carevu imali su priliku da se uvere već sutradan. Te noći desiše se dva ubistva sa pljačkom. Ništa neobično za vreme u kojem se živelo. Obe žrtve su bile prebeglice a nestala je i njihova bedna imovina. Niko ništa nije znao, pa dovedoše ona dva krčmara. “Propevali” su nakon desetak minuta. Sa iseljenicima iz Srema stigla je i banda nekog Lugana. Ni dosad od njih nisu mogli živeti. Niko se ne nađe da ih do sada prokaže.Tek skeledžija reče da zna nekoliko razbojnika i da će ih pokazati, ali ako ih ne pohvataju, da ga vode sa sobom jer ovde mu nema života. Jovan se zainati, pa postavi ljude oko Zente sa nalogom da niko ne može napolje. Sa delom ljudi krenu u pretragu. Sat vremena kasnije najveći deo Luganovih ljudi bio je uhvaćen, ali od vođe ni traga ni glasa. Jovan zažali što sada nije tu Cvetko ili Momčilo, oni bi ga već “iskopali”.

- Ima ih još pet- šest - zaključí Tomo Sukur - sačekaće noć i pokušati pobeći, a onda će se vratiti čim mi odmaknemo. Poduplaću straže.

- Stani, to je naš kurjak, hteće najpre da se osveti pa tek onda da beži.

Postaviše zasedu u blizini skeledžije. Oko ponoći banda ulete tačno u nju i

Tomini momci bez problema završiše posao. Ujutro se kao po komandi sve živo iskupi na vašarištu. Videći ih pohvatane i vezane narod jurnu ka njima i jedva ih zaustaviše. Jovan ljutito skoči na neki panj.

- Stani! Nemoj sad da ih pustim pa se onda boriti sa njima. - Kad se ljudi umiriše, pokaza na razbojнике - A sad ako neko hoće da se zauzme za bilo kog od ovih ljudi neka mu priđe. Spasiće mu glavu.

Niko ne istupi. Razbojnički put Lugana i njegove bande bio je tako prekinut u Zenti. Tek što su bili posećeni, Tomo dovede trojicu Mađara.

- Čuli smo da je vojska stigla pa smo došli da pitamo kad možemo da se vratimo u svoje kuće.

Jovan ga pogleda onim svojim vučjim pogledom u kojima se nazirao ambis

- Znaš li ko su ovi ovde - čovek prestravljeno pogleda u leševe.- To su oni koji su pre tebe hteli da se vrata. Ko god te upita reci kako su oni prošli, tako ćete proći i vi. Samo te zato puštam da to možeš preneti.

Ljudi prestrašeno odstupiše. Za čas nestadoše sa vidika, srećni što su im glave na ramenu. Sutradan stiže odred sa Zobnatičke pustare. Jovan je većinu poznavao i bi zadovoljan kad vide da su uredni i uhranjeni. Vodio ih je Dorotej, sin kneza Dragomira. Visok jak momak spreman da ispuni sve što mu Jovan naredi. Nije bio srećan što je "car" odredio njega i njegove ljude da čuvaju pustaru i paze na stočare, pa je ovaj zadatak jedva dočekaao. Dade mu nalog da pretresu ceo teren uz Tisu i što god ima stoke da pokupe i doteraju.

- Kako da znamo koja je Mađarska a koja Srpska.

- Ona koja ima manje čuvara je naša - tako problem imovine lako bi razrešen.

Tridesetak Tominih ljudi sa naočitim Jankom ostavi u Zenti da srede situaciju i drže skelu kako treba, a ujedno vrše i kontrolu puta, a oni produžiše na jug. Grupa koju su ranije poslali, već je bila prešla Tisu i čekala ih. Jedva su opisali ono što ih je snašlo u Banatu.

- Čekaju te kao boga i kao cara. Samo ti i niko više !

Jedva ih umiri, pa natera da polako ispričaju šta se u Banatu dešava.

- Svi čekaju samo na tebe. Čuli su da si bio u severnom Banatu pa su krenuli da te nađu, ali su zakasnili. Ni u Čomi te nisu stigli. Samo ti možeš biti spasitelj srpstva i samo u tebi gledaju nadu. Cela Torontalska županija je na nogama. Znaju za sve tvoje podvige i one koji su bili, ali su neke i dodali toliko da se sa tobom niko na ovom svetu ne može meriti. Hoće te za cara i za despota i za sve što ti kažeš. Staro i mlado je jednodušno i od toga ne odstupa.

Ipak nije hteo menjati put već produži ka jugu onako kako je namislio gledajući tužne tragove koje je ostavila turska vojska. Jad, čemer i pustara. U

svemu tome turskom, bilo je ipak puno logike. Turci su svesno uništavali jedan pojas ne mnogo širok uz Tisu da bi pokazali svoju snagu i moć, i da bi ostavili jasnu poruku kako će proći svi oni koji se ne budu pokorili. Kod Jovana sve to je izazivalo suprotan efekat. Iz metra u metar u njemu je rastao bes, jačala mržnja i odlučnost. Uveče ljudi koji su se vratili iz Banata podsećali su ga:

- Nema toga što ti ljudi nisu spremni da učine samo da ih ti vodiš. Kažu da ih je kralj Matijaš doveo, a ti ćeš ih održati i spasiti. Briga njih za Zapolju i za Ferdinanda, za njih si ti veći od obojice. Oni hoće tebe a ti budi s kim hoćeš.

Banat je zaista bio na nogama. Stalno siromašen zbog turskih upada, potpuno bi opustio da nije bilo Srba. Mađari su redom bežali na sever, a Srbi dolazili tamo gde su oni bili. Banaćani su bili poznati kao ljuti ratnici, ali su tražili i takvog vođu. U slavnoj bici kod Bečkereka predvodio ih je Zmaj Ognjeni Vuk i tu su sačekali i uništili veliki turski odred i sami su imali preko 500 poginulih, ali su se godinama od te bitke pravile legende, pričale priče i pevale pesme. Brzo su ostali bez velikog vođe pa im još dodadoše namete kojih ih je kralj Matijaš bio oslobodio. Najgore je bilo što su im velikaši uzimali mladiće i odvodili u svoje vojske, gde su se ovi isticali snagom i hrabrošću. Osećali su da ih svako koristi, a oni sami od toga nisu imali nikakve vajde. A i oni srpski plemići naseljeni po Banatu, gledali su samo sebe, zaboravljajući na narod. Jedino je na severu grof Petrović vodio brigu o svojim ljudima, ali nisu svi mogli ni kod njega. Vest o Jovanu prostrujala je Banatom poput požara, paleći nade i očekivanja. I uvek isto ubeđenje, da je ponovo stigao "zmajeviti" vođa.

Bila je prva polovina četvrtog meseca. Nešto mu je govorilo da bi trebalo preći u centralni Banat. Nije se nikog plašio mada je uza sebe imao tek deo svoje vojske. Magla se spustila na nadošlu Tisu kad su prešli preko. Sutradan pre podne ujaha u Bečkerek. Nije nikog iznenadio jer je glas o njegovom dolasku već stigao u taj srpski grad. Ako je za stanovnika taj dan bio za nezaborav, još više je bio za Tomu Sukura. Jovanu je mogao prići ko je hteo, a ono čega se Toma zgražavao bilo je ulaženje u masu, kad mu se Jovan skoro gubio iz vida. Niko nije mogao sprečiti oduševljeni narod da mu priđe i da ga čuje. Tu čak ni uvek spremni Mrgud nije ništa mogao. Jovan je taj narod dobro razumeo. Živeli su ovde na raskrsnici svih ratova najčešće ostavljeni sami sebi i svom nesposobnom plemstvu. Odavno su oni shvatili da je plemić uvek bliže plemiću bez obzira kojem narodu pripadao, nego svom narodu. Izdvajali su jedino Radiča Božića čija je moć sa godinama opadala, a njegova zaštitnička ruka tako je sada dopirala samo do krajeva njegovih poseda.

Uskoro stigoše prvi građani Bečkereka. Čim su seli, reč odmah uze jedan žgoljavi čovek srednjih godina:

- Ja sam Mađar veliki care. Došao sam ovde jer ti si spasilac ne samo za Srbe, već i za sve nas ugnjetene i potlačene. Moji Mađari hoće da pođu za tobom a ne traže zato ništa više od onog što ćeš dati Srbima. Nije nas ovde mnogo ostalo, ali svi koji smo tu, živimo zajedno sa tvojim Srbima i delimo sve muke između sebe. Već se ženimo i udajemo međusobno. A znamo da Mađare isto primaš kao i Srbe. Mi smo ovde svi za tebe, a ja te ispred svih pitam, trebamoli ti mi? Ako nas nećeš onda ni meni nije mesto ovde, pa sam ja zato prvi uzeo reč.

Prisutni Srbi klimnuše glavom. Jedan odmah reče:

- Oni su uvek bili dobre komšije i sve je tako kako on kaže.

Jovan kratko odluči:

- Ako su bili takvi do sada neka takvi budu i u buduću.

Konačno se javi i knez, dubokim glasom. Reče da se zove Janko:

- Govorim samo u svoje ime, ali znam da ovi ljudi tako misle. Tebe je sam bog doveo ka nama, kada smo već počeli gubiti sve nade. Svi smo za tebe i sve je ovo tvoje. Drugog gospodara nemamo niti ga priznajemo. Sve se razbežalo po celoj Mađarskoj, a narod koji nema gde, ostao je sam. Ti si došao kao ognjeni vitez da spaseš naše srpske korene, a i ove Mađare koji su sa nama. Sa tobom je hrabar narod kome treba vođa kao što si ti. Imaš ih hiljade koji bi za tobom radosno pošli kuda ti god hoćeš.

Jedan za drugim govorili su ljudi koje je život naučio da drugačije razmišljaju, spremne na žrtvovanje, da prate vođu kojeg su sami odabrali. Nasta tišina dok je Jovan govorio:

- Meni je danas puno srce i duša. Ko se ne bi radovao kad ovakav hrabar narod stane iza tebe. Nema toga neprijatelja koji nas može pobediti. Ovo je naše i nikada to nećemo napustiti. Vaši plemići, silne velmože, Srbi i Mađari hteće nazad da uzmu ono što misle da je njihovo, da vas ponovo gurnu u roblje jer misle da je narod stoka. Ali znajte da su to obične kukavice kojima sigurnost daje šačica najamnika. Bez njih oni su jad i beda. Pobili su pred Turcima jer nisu mislili da treba da im se suprotave. Ako su. Ali kad su već otišli, onda im ovde više mesta nema. Vi više nećete biti njihove, niti ičije sluge. To vreme je prošlo a vi ste sada slobodni ljudi. Samo znajte, nećemo se uvek ovako radovati i veseliti. Mi se za sve naše moramo izboriti jer nam niko ništa neće pokloniti. Mnogi će ostati, ali većina će dočekati dan kada će biti svoj na svome. Znajte da me je svevišnji poslao da vas vodim i to ću raditi dok me hoćete. A onima koji su pobegli, više odavde ne dajte ni jednu forintu, ni zrno žita, ni jednu glavu stoke. Daću vam čoveka koji će vam govoriti moju volju a sa vama biti iskren i pošten. A radiću samo za vašu dobrobit jer drugačije ne znam. A vi kad ste već mene odabrali, dobro mi došli i neka nas sve zajedno veliki Bog sačuva.

Klicanje čak ni Jovan nije uspeo zaustaviti. I tako sva tri naredna dana koliko je bio u Bečkerek. Već im je bio odredio čoveka koji će im biti na čelu. Bio je ubeđen da je pop Vasiljko najbolji za to. Znao je miriti i razgovarati, ratovati i bogu se moliti. Šta još više tražiti od jednog čoveka.

Dok su Jovana slavili po Banatu, njegovo izaslanstvo naišlo je u Požunu na širom otvorena vrata. Kraljica Marija primila je Hoberdaneca i Fabijana zajedno. Bila je mršava, energična žena, obučena u crno sa malo nakita na sebi. Krasile su je velike lepe oči, koje su radoznalo gledale u pridošlice. Nije više bila kraljica pa nije bilo potrebno skrivati emocije. Tako joj se u glasu osećala ljubopitljivost kojoj je trebalo odmah udovoljiti. Odmah naredi Hoberdanecu da govori. Fabijan ponovo bi zatečen rečitošću i darom zapažanja mađarskog plemića. Video je mnogo i malo šta mu je promaklo. Pomisli da je Jovan bio u pravu. Ispod arlekinske odeće krio se bistar um i svevideće oči. Ništa mu nije promaklo, a Jovan mu se veoma dopao. Pričao je o njegovoj sili i velikoj moralnoj snazi, pa zatim da oko sebe može okupiti sve Srbe sa bilo kojeg kraja Mađarske. Za njih je poput boga i samo njemu veruju. A koliko vojske ima, Hoberdanec nije mogao da proceni. "Čudnije vojske još u životu nisam video. Kad nema rata, nema je nigde, a čim rat počne dođe ih više nego što ih je zvao. Sve je to smešteno ispod Segedina i oko Sabatke".

Ni Fabijan joj nije bio od pomoći jer su mu odgovori bili magloviti i neuverljivi, ali je zato sa ubeđenjem izneo tačku po tačku svih Jovanovih zahteva. Kraljica je pažljivo slušala.

- Ako toliko traži onda mnogo i vredi ?
- On sve Srbe drži oko sebe - Fabijan je mislio da je time sve rekao.
- Šta će mu tolike teritorije kad ih ne može braniti ?

Fabijan je imao spreman odgovor:

- Sve će to braniti narod bez i jedne forinte. Jovan im je to dao, ništa ne tražeći od njih. A kad u rat budu išli, iće i za njega i za sebe. Niko ih bolje od Jovana ne može voditi.

Kad otpusti Fabijana, imala je još razgovor sa Hoberdanecom. Mađar joj najpre pokaza darove koje joj je Jovan poslao. Naglas priznade da ima ukusa. Hoberdaneca su prava pitanja tek očekivala:

- Priča se da progoni katolike i da ih očima ne može videti ? - kraljica je bila fanatični katolik. U snovima je sanjala sebe na čelu goleme krstaške vojske koja ulazi u Jerusalim. Noćima je gutala zapise o borbi protiv neznobožaca i o velikim katoličkim mučenicima.

- I on je pobožan. Njegovi kažu da se nekada po svu noć bogu moli, a ko se tako usrdno moli ne može biti neprijatelj hrišćanstva. Zato mrzi Turke kao

najveće neznobošce i gotov je dan i noć ratovati sa njima. On se bori za svoja prava i tu ne gleda ko je koje vere. Ima on u svojoj vojsci i dosta Mađara koji ga gledaju isto kao i Srbi. Da im je loš, sigurno ne bi.

- Koliko ratnika može okupiti, ali pravih.

- Priča se preko deset hiljada, a ja mislim da šest – sedam može sigurno i to vrazje vojske. Svi misle nepobedive.

- Koliko on može biti odan ?

- Puno. Za njega se zna da je u Lipovu došao iz Mletaka, ima i takve manire, ali poreklom je iz južnih krajeva, gde je čast najveće bogatstvo a reč važna kao božja zakletva. Samo treba dobro paziti šta kaže, da se to ne bi tumačilo na dva načina. On je vaš istinski poštovalac i puno se za vas raspitivao. Veoma mu je milo što vi o njemu dobro mislite i zbog toga je spreman da pristupi velikom vojvodi - Hoberdanec je svoj sud o Jovanu još ranije doneo, sada ga je samo javno iskazivao. - Ima u njemu nešto posebno. Ponekad liči na viteza kome je čast svetinja a pravda jedini ideal, a drugi put je mudri kurjak koji traži svaki pogrešan potez onog koga napada, da bi ga dotukao.

- ... ali mnogo traži i od nas?

- Traži manje nego što bi mogao. Da hoće harao bi za svoj račun i ne bi nikome prilazio. Teško da ga danas neko može u tome sprečiti. On je ipak spreman da se privoli jedinoj istinskoj kruni. I ovaj njegov sekretar Fabijan, naše je vere, ali u Jovanu vidi Boga i nema toga zašta bi ga izdao. - Hoberdanec je znalački naglašavao reči. - On je iz plemena gde se glavareva reč jako poštovala. Uz njega su se naučili da slušaju i budu slušani. Zato će on plemenitog kralja uvek slušati i izvršavati njegova naređenja, ali dostojanstvo mu se ne sme povrediti.

- Vidiš da stalno hoće titulu koja mu po pravu pripada, a mi za to nemamo nikakve dokaze.

- Lako je naći dokaze ako se hoće. Da je na vreme dobio titulu, danas bi se zvao po njoj a ne bi ga zvali carem.

- Nije je na vreme tražio. Mene nešto drugo buni. Uzeo je to parče zemlje i neka mu bude, ali šta će u Torontalskoj županiji ?

- Zbog ljudi. Tamo su mu pristalice i tamo je najviše Srba. To je čudan kraj, očvrstnut u sukobu sa erdeljskim Mađarima i sa Turcima. Ima i puno srpskih plemića, razjedinjenih kao što su i mađarski.

- A ni jedni ni drugi ne vole “cara” Jovana - kraljica je to mirno konstatovala zagledana u neku tačku iznad Hoberdanecove glave. Razmišljala je.

- Nadvojvoda ima mirnog i pouzdanog Stevana Štiljanovića, vojvodu bez vojske Pavla Bakića. Treba mu taj Jovan jer on ima isto što i ova dvojica, ali ima i

nebrojeno svojih ratnika. Samo mislim da li bi udario po Zapoljinim pristalicama.

- Misim da bi ali samo ako bi njegovi Srbi bili ugroženi. Jedino neće udariti na grofa Petra Petrovića i Radiča Božića. Na ovog drugog iz poštovanja i zbog toga što ga iskreno ceni. A sa ovim prvim ima neke odnose koje ni ja nisam uspeo dokučiti, a niko iz njegove okoline o tome puno ne govori. Grof je Zapoljin važan čovek, brana na ulazu u Erdelj. On je spona između Jovana i Zapolje jer Jovan druge ne priznaje. Ali Jovan će svoju odluku doneti sam. - Hoberdanec samo za tren zastade. - Ništa on ne radi slučajno. Koliko je meni poznato jedan njegov čovek je i sada kod Zapolje. Jako se dobro drži i sa engleskim konzulom Valopom i mislim da je od njega mnogo toga saznao. Ne bi me čudilo da ima svoje ljude i u Zapoljinoj gardi.

- Zašto on ustvari hoće da napusti Zapolju ?

- Zato što ga je prevario i još ga vara. Ovaj Fabijan mi je o tome ponešto pričao. Valjda mu je najviše lagao onda kad je najviše mogao, kad je postao kralj. Od svih tih obećanja, nije dobio ništa. Njemu se može obećati ali se ta obećanja moraju i ispunjavati, najbolje malo po malo. Ako vaša milost hoće da ga preporuči nadvojvodi, dobiće najboljeg saveznika koga je moguće naći.

Interesovalo ju je još nešto.

- Šta misli o Mađarima a šta o Habzburgovcima?

- O ovima drugima ne misli ništa. Mislim da Germane jako slabo poznaje i ni sada se o njima ništa nije izjašnjavao. A o Mađarima ima neko posebno mišljenje koja se proteže od ljubavi do mržnje, od bezgraničnog uvažavanja do potpunog zanemarivanja. Mađarske seljake i svoje Srbe stavlja pod isto, ničim ih ne razdvajajući. Tu kao da ga se vera ni malo ne tiče. A plemstvo mu je uvek bilo neprijateljsko i zato loše misli o njima. Ali da znate ni tu ih ne deli po narodima, već na dobre ili loše.

Kraljica je u životu naučila slagati mozaike. Slagala ih je i sada. Germanski metodično uklapala je sličice, mereći ih pre nego što bi ih postavila u mozaik. Nikada niko njene zamisli nije odbijao ne zato što su je voleli, već zato što je uvek tačno znala šta hoće. Spretno balansirajući, obećavajući i pomalo dajući, pripremala je velikaše za Mohačku bitku, ali je na njenu žalost sama nije mogla voditi. Tako se desilo, ono što se moralo desiti. I kad je posle toga Zapolja išao na dogovor sa Turcima, mislila je da je dobro uradio. Ona se naravno potrudila da preko svojih veza koje su dopirale čak do trona, napadne sepeškog vojvodu za izdajstvo. Mada u Požunu, daleko od Budima, ona je lebdela nad Mađarskom, čineći Zapolju nesigurnim i otkrivajući mnoge poteze pre no što ih je ovaj i povukao. Svog brata Ferdinanda podržala je da istraje u borbi za krunu Svetog Ištvana. Sada je u tom Srbinu videla priliku da još više "pritisne" Zapolju na jugu

i smanji mu manevarski prostor. Bila je ubeđena da joj je Jovana poslalo providenje i sam Bog. Cenila je ličnosti koje su znale osvajati rečima i pojavom. Taj Rac je bio upravo takav. Glas o njemu se takvom brzinom proširio da je na njega morala obratiti pažnju. Već kad je poslala Hoberdaneca tačno je znala šta hoće, a brat joj je dao punu podršku da ga privoli njemu. I bez mađarskog plemića znala je da njegovim zahtevima treba udovoljiti. Gledajući godinama kako se titule dodeljuju, smejala se Zapoljinoj gluposti, što to nije uradio i verovatno bi taj Srbin za njih bio izgubljen. Po svemu što je čula, pridobiti Jovana značilo je za sva vremena steći sigurnost na južnim granicama i ne samo tamo. Najmanji je problem dati mu povelju, dala bi mu i despotsko žezlo, samo da ga je tražio. A rodbinskim vezama držati ga na uzici da se nikad ne otkine. U odnosu na jednog Berislavića koji je dolazio da nadvojvodi “liže” ruku, Jovan je bio mnogo, mnogo izvesnija mogućnost. Ali najpre je trebalo obavestiti Ferdinanda.

Već je bilo gluvo doba noći kada je završila pismo bratu. I da je bio dan ne bi koristila pisara. Više je volela ovakve stvari obaviti sama. Manje će toga “iscuriti”. Tek kad završi pismo, pomoli se bogu i leže na počinak. Ujutro isprati emisare u Beč. Par dana kasnije za Vijenu krenuše Fabijan i Hoberdanec.

Kralj ih primi 14. aprila. Od trenutka prijavljivanja do prijema, proteklo je tek nekoliko sati. Kralj je u međuvremenu proučio poruku kraljice Marije i sada ih je primio blagonaklono. Kraljica mu je pisala da je Jovan poslao svog poverljivog čoveka koji mu je i sam...

“... bezgranično veran a govori i naš jezik. Ja sam tog Raca dobro proučila, da bi Vi sada mogli da donesete odluku. On je kao što i sami znate, do sada bio na Zapoljinoj strani kojeg i lično poznaje, ali sa njim nije napravio dobre odnose. Zato se njegovi ljudi kunu da nije ni za koga zakletvom vezan. To tvrdi i njegov sekretar koga sam vam takođe poslala. Vašoj visosti na znanje, Rac je ponosan čovek koji kaže da ne mora sa nikim biti, ali je spreman da se Vašem veličanstvu zakune na vernost. Iz srca pozdravlja vaš dolazak i vaše zakonito pravo na krunu Sent Ištvana, govoreći da je to božja volja. On kao pokorni sluga božji, želi zajedno sa vama i uz vašu pomoć obratiti sve nevernike u hrišćanstvo, a muhamedansku veru iskoreniti do kraja. Mnogo vremena provodi u molitvi i misli da deluje i govori nadahnut Božjim duhom, pa je u tim svojim molitvama video i vaš dolazak. On će vašem veličanstvu dobro poslužiti jer je spreman da se bori protiv Turaka i protiv svih vaših drugih neprijatelja. Njemu sada najviše treba titula za zadovoljavanje lične težnje i novac i oružje da bi se mogao boriti. Ali on nije čovek iz naroda već iz plemenitaške porodice koja je znala da ceni lepote, a govori se da je bio i veoma dobar trgovac. Ostavljam vašem veličanstvu da prosudi kako uticati na njegovu sujetu. Jedino znam da mu se lažna obećanja ne

smeju davati jer je toga već dosta imao i odmah će na njih reagovati. Ja vam ga kao vaša sestra najsrdačnije preporučujem i stojim u službi da postupim dalje kako vi nađete za potrebno”.

Dalje u pismu kraljica navodi kako je za njegovu veliku hrabrost čula nakon Mohačke bitke. Posebno se tada isticala njegova konjica koja se borila drugačije nego što se bore ugarski oklopnici, ali zato ništa manje efikasno. Dalje mu piše da su svi zahtevi kod Fabijana i da ona misli da ih nadvojvoda može ispoštovati jer mu je to od velike koristi. Ako je on već njegov vazal, onda je kralju svejedno ko mu drži pojedine teritorije, a Jovan će ih braniti do zadnje kapi krvi i poštovati sve ono što sa kraljem bude dogovorio. A na takvoj teritoriji neka dodeljuje zemlju i imanja kome god on hoće uz uslov da to kralj potvrdi. Kraljica na kraju zaključuje:

“...ne znam ni jednu vojsku, ma koga vladara, koja bi sa toliko volje mogla pomoći ostvarenju Vaših ciljeva. Samo će ova srpska vojska istrajati do kraja sa Vama i uvek vam biti pri ruci, jer Jovan nikad neće izdati ako vam se na vernost zakune. Oslovljavajte ga sa illustrissmus princeps a to će za njega biti velika čast i biće vam do Boga zahvalan za to”.

Nadvojvoda je završio čitanje. Po navici ustade i prošetala velikom prostorijom. Ne pogleda se ni u jedno od velikih ogledala postavljenih po zidovima. Jutros je već imao razgovor sa kraljicom Anom. Govorio joj je brzo i energično a ona slušala bez komentara. Već je i ranije pokušavala da mu ukaže da je za nju njegov germanski prebrz, ali nadvojvodi nisu trebali sagovornici, već slušaoci. Ovog puta malo je usporio. Znao je da je kraljica zainteresovana za temu jer taj Srbin je bio na strani njenog brata Ludovika⁵. I ona je odmah bila na njegovoj. Ovog jutra ispričao je priču o Švarce manu koji ima silnu vojsku i hoće da mu se pokori kao podanik. Temperament Španca⁶ sa germanskom racionalnom logikom, sami su ga doveli do rešenja. A godine (24) su ih samo ubrzavale. Ali vladati je znao. Već je donosio sudbonosne odluke na koje je njegov kraljevski savet uticao malo ili ni malo. Najpre je bio proglašen kraljem Češke, a posle tragične pogibije Ludovika hteo je mađarsku krunu, koja bi mu pripala na osnovu naslednih ugovora. Mađarski plemići najviše zahvaljujući jakoj i bogatoj erdeljskoj gospodi, izabraše Zapolju. Hrvati odlučise njemu u prilog, svesni da im je on jedina garancija u borbi protiv Turaka, pa je 1. januara prihvatio hrvatsku krunu. Ona mu je ipak bila manje važna. Hteo je Ugarsku. Sada mu je taj Srbin pružao priliku da je se dočepa.

U sebi se nasmeši kad mu uvedoše neuglednog Fabijana i blistavog Hoberdanca. Mađarski plemić pade na kolena dok se Fabijan tek duboko nakloni. Ležerno sedeći, saslušao je Jovanovu poruku i izraze poštovanja koje je izgovarao

Fabijan. Mali sekretar odlično je govorio nemački i mada mu je naglasak bio strani, svaka reč se lepo mogla razumeti. No kad Hoberdanec uze reč to je već bio veliki govor. Mađar je dočekaio svojih pet minuta i trudio se da ih koristi. Pričao je u detalje sve svoje dogodovštine, računajući i ličnu hrabrost, ali je bez dodavanja preneo sve što je vezano za Jovana i njegove uslove. Svi ti uslovi su kod Fabijana i on će ih izneti detaljno kralju.

Ferninad upita malog sekretara da li se njegov gospodar potpuno odlučio, ili tek iskušava koji je vladar koliko spreman ponuditi.

- Veliki kralju, ceneći sve zasluge gospodina Hoberdanca, dozvolite mi da vam i pored grešaka u mom govoru iznesem tačno stanje i sve ono što moj gospodar nudi i traži. Moj gospodar Jovan od Crnojevića, sam je odlučio da napusti Zapolju i ponudi vama sve svoje usluge, verujući da je to bolje za njega i za njegov narod. On je o vama slušao mnogo priča koje vas veličaju i izdižu iznad svih vladara na svetu. Služiti takvom gospodaru čast je za njega i za njegov narod. On je spreman boriti se jer zna da će boreći se za vas boriti i za interese naroda. On misli da samo kod vas može dobiti ista prava koja imaju i drugi plemići. Nudi vam svoju beskrajnu odanost i spremnost da vam služi onako kako vaša visost nađe za potrebno.

Godile su mu reči čoveka koga još nije ni upoznao. Bez obzira na svoju neuglednu spoljašnost, Fabijan je ulivao poverenje i sigurnost. Ponešto od toga pređe i na kralja.

- Čuo sam da je slavan ratnik sa velikom dobro obučenom vojskom, a najmilije mi je što je tvoj gospodar sam odlučio da sledi božje zakone i pravdu. Zato ga naša milost neće zaobići.

Kralj zatim naredi da mu saopšte detalje koji su ranije dogovarani sa kraljicom Marijom. Tek kad obojica završiče, kralj zatraži da Hoberdanec prevede dokumenat i da ga sutra njemu dostavi. Nakon što ga još Fabijan pohvali kao "čoveka od poverenja", mađarski plemić zasija. Kad im već dade otpust, kralj kao da se nečeg priseti.

- Kažeš da moj emisar Hoberdanec nema nikakav uticaj na tvog gospodara. Fabijana je bilo teško iznenaditi

- I pored neobične odeće, moj gospodar u plemenitom gospodinu vidi velikog plemića sa kojim uvek voli porazgovarati i čuti njegovo mišljenje. Njega jedino niko nije mogao ubediti da pređe vama, jer je to samo njegova istinska želja a gospodin Hoberdanec je samo tu njegovu želju na najbolji način prihvatio i sada preneo vama.

Napolju, Hoberdanec skoro zagrlji Fabijana, srećan zbog pohvala, a već gledajući veliko imanje koje mu je kraljica Marija obećala. Presrećan vodio je tog

popodneva Fabijana kroz Beč jedva mu dozvoljavajući da svrati u katedralu, jer je mnogo toga hteo da mu pokaže. Habzburgovci su tada već više od 300 godina držali grad i iz njega se širili po svetu. “Samo ih je kralj Matijaš u tome pomeo, dok je vladao Bečom”, sa puno ponosa saopšti Hoberdanec. “Mađar osta Mađar” pomisli u sebi Fabijan.

Sutradan u rano popodne, kralj najpre primi dvojicu svojih vernih savetnika Nikolu Jurišića i Ivana Pihlera. Kratko im objasni o čemu se radi i zatraži da čuje njihovo mišljenje. Mada nije mnogo razgovarao sa Jovanom, Pihler je bio siguran da će biti dobar i pouzdan podanik. Začuđujuće mnogo je znao i Nikola Jurišić pa i on iznese svoj sud takođe u Jovanovu korist. Posebno je hvalio hrabrost i odlučnost Jovanovu u bici na Mohaču, ali i spretnost sa kojom je umirivao mađarske plemiće. Takvi ljudi vezani interesom, ostaju verni celog života. Ipak je najvažniji njegov značaj kod ostalih Srba. “On pet bitaka može izgubiti pa će i onda imati muke da se odbrani od svih onih koji hoće kod njega” bio je siguran Jurišić.

Kad njih dvojica odoše, odmah primi Stjepana Brodarića. Ludovikov sekretar i sada njegov poverljiv čovek, već je i ranije spominjao Jovana, a sada samo to ponovo gospodaru. “Ništa vas ne košta da budete velikodušni jer će se na njegov primer ugledati i mnogi drugi, a čak i ako neće vi ste dobili čoveka koji još uvek nije svestan svoje snage i značaja, a nikada ne može biti toliko jak da ugrozi vaše interese”. Ukratko Brodarić je bio siguran da je Jovan pravi izbor i da ne treba škrtariti kad su u pitanju njegovi zahtevi.

- Po svemu je plemićke krvi. Čak su i Mlečani za jednog Crnojevića dali svoju plemkinju i bogat miraz. Ako učinite od njega gospodara Južne Ugarske, dobili ste čoveka koji daje hiljadu glava za jednu vašu zapovest. A nije nemoguće taj savez ojačati i rodbinski.

Ferdinand zastade u pokretu i znatiželjno pogleda Brodarića. Samo na tren htede ideju odbaciti, ali je već sledećeg sekunda prihvati i ostavi da razmisli o njoj. Vrtila mu se u glavi i kad je Brodarić odavno prestao da govori i počeo da priprema papire za potpis. “Zašto da ne, Marija je mlada žena a nikada nije loše imati jakog čoveka u familiji”. Ništa od svega toga mladi kralj nije govorio Hoberdancu. Naprotiv, bio je kratak i jasan:

- Zahvaljujući tebi stekao sam poverenje u tog čoveka. Tvoje je da to sačuvaš. Nikakav drugi zadatak sada nemaš nego da budeš u njegovoj blizini. Neka ti oko stalno bude otvoreno, jer puno dajem i hoću sve da imam. Uveri ga u moju milost i moju podršku i u to da od sada većeg prijatelja nema. I pazi Zapolja još nije rekao svoju poslednju reč. Spreči da njegov uticaj bude jači od moga.

Hoberdanec na svoju radost, dobi od kralja ono što je priželjkivao. Dodelio

mu je Bikal i Magoč u neposrednoj blizini njegovog poseda, samo mnogo veći pa je mogao sastavi posed u jednu celinu. A za troškove ga posla dvorskom komorniku kome je već sve javljeno. Do polaska biće pripremljeni i svi darovi koje treba poneti Jovanu, kao kraljevo priznanje za njegovu ponudu.

Bio je 17.april 1527. godine kad Hoberdanec i Fabijan sa pratnjom krenuše put Segedina.

glava 19.

VREME RATOVANJA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Jovan Dolić je bio u Budimu. Trebalo mu je svo iskustvo, znanje i pamet da obezbedi ono zbog čega je poslat kralju Zapolji. Jovanu je trebalo vreme i Jovan Dolić mu ga je obezbedio. Kralj mu nije verovao ni više ni manje nego ranije, ali vojsku protiv njega sigurno neće podizati. Samo kralj nije bio jedina vojna sila na koju se moralo računati. Vojsku su imali i drugi, najpre Perenji. Čak ni njihov susret u malom dvorištu na dvoru pored fontane, za malo se nije pretvorio u dvoboj. Perenji je na neki način bio krivac što je Jovan uopšte počeo da razmišlja o prelasku u drugi tabor. Svi predlozi koje je davao Zapolji i svi zahtevi koje je postavljao mada u početku minimalni bili su glatko odbijeni, baš zahvaljujući velikom uticaju erdeljskog vojvode na kralja. Erdeljci su ga doveli do krune i još uvek su mu trebali. Perenji je uostalom Zapolji položio krunu na glavu. Kralj to niti je mogao niti je smeo skinuti s uma. Perenji je posle Tomorijeve pogibije, sa oreolom heroja, imao dovoljno snage da se nametne i dovoljno vojske da bude van sitnih plemićkih sukoba i zađevica. Isforsiran od Zapolje, bio je čuvar krune Svetog Ištvana.

Dolićev boravak u Budimu bio je napet i uzbudljiv od prvog do poslednjeg dana. Kralj ga je primio ubrzo po dolasku. Sa dvorskom kamarilom saslušao je Jovanovu poruku i uveravanja da na njega uvek može računati. Čutke je saslušao i zahteve koje je Jovan postavljao kralju u zamenu za vernost i spremnost da za kralja ratuje. Jovan je svesno te zahteve povećao kako Zapolja ne bi pomislio da se već opredelio. Pitanja nije bilo, ali ga je Georgius upozorio da se smesti negde u blizini jer će kralj imati sa njim posebne razgovore kad za to dođe vreme. I zaista nakon par dana, kralj ga ponovo pozva. Ovog puta u dvorani je bio Georgius sa svojim neutralnim izrazom lica i neupadljivom pojavom i još jedan čovek neodređene pojave i mišijeg lica. Dolića iznenadi koliko toga Zapolja zna, pa zahvali bogu što se držao priče i od nje nije odstupao. Razgovor je ovog puta bio mnogo konkretniji i ne jedanput dovede Dolića do "samog zida". Spasao se samo zahvaljujući urođenoj umešnosti. Na najvažnije pitanje, "da li je Jovan kontaktirao i pregovarao sa Ferdinandom", Dolić odluči da kaže "istinu".

- Jeste gospodaru. Ferdinandovi emisari su u više navrata dolazili do moga gospodara i prenosili poruke. Samo smo na jednu poruku odgovorili i to tako da austrijski nadvojvoda pomisli da smo uz njega. Hteli smo da vidimo šta on to daje i dokle je spreman da ide. Ali odgovor posle toga više nismo dobili. Izgleda da je i on shvatio da je moj gospodar veran Vama.

Odgovor je bio onaj pravi. Zapolja je sigurno znao za njega, a verovatno je neko u Ferdinandovoj blizini bio taj koji je poruke prenosio. Ali je zaista morao biti blizu Ferdinanda, jer kralj odmah nakon toga skoro prepriča pismo koje je Jovan poslao Ferdinandu. Onog sa mišjim licem interesovali su Jovanovi odnosi

sa Dubrovčanima. Dolić je odgovarao koliko je znao dobro se pazeći da ne priča o konkretnim ličnostima. A dobre veze po njemu Jovan je uspostavio još za života gazda Ištvana. Čovek nije bio zadovoljan i to mu i reče, "Ili znaš mnogo pa ne govoriš, ili ti gospodar ne veruje pa ti ništa ne govori". Na kraju ga upita da li mu je poznato prezime Crijević, ali Dolić čvrsto odmahnu glavom da mu to ne znači ništa. Tek nakon sat vremena, seti se da upita čoveka ko je on kad ga tako ispituje. Bio je jedan od Zapoljinih najpoverljivijih ali i najprepredenijih ljudi, Jeronim Laski. Nije mu prijalo ispitivanje pa odahnu kad ga Zapolja otpusti. Tako se Dolićev boravak neplanirano produži. Možda nakon nedelju dana, Dolić dobi neočekivanu posetu. U smiraj dana kod njega banu kraljev sekretar Georgius. Bio je bezličan kao i obično. Dolić je bio siguran u to da Georgius posetu nije učinio ni slučajno ni naivno. Njegova smirenost umiri i Dolića.

- Došao sam da ti kažem da kralj ozbuljno računa na tvog gospodara. Sada nije vreme za prevare i promene raspoloženja. Teška su vremena, Turci su nam pred vratima, pa je i gubitak tako uglednog plemića i gospodina teško opravdati. - Obojica su znali da se Zapolja nije potrudio da Jovanu da bilo kakvu titulu. No Georgiusove reči su mogle nešto značiti. - Znaš i sam kakve sve muke ima naš kralj boreći se za dobrobit svog naroda. On je jak i dokazan ratnik, ali i mudar i plemenit. Tvoj gospodar to mora znati ceniti. - Georgius kao da je pažljivo birao reči. - Ono što je u mirna vremena tek sitnica, u ovim smutnim i teškim vremenima je veliki zločin.

Dolić mu pomenu da ništa od velikih obećanja kralj nije ispunio. Georgius je mislio da je kralj uradio koliko je mogao jer vremena su teška za sve. Jedino Zapolja može držati zemlju na okupu i niko više. Na kraju reče:

- Utiči da ostane uz izabranog kralja Mađarske i nikad nećeš zažaliti. To što radiš to je u interesu srpskog naroda, jer jedino će pod Zapoljom imati veća prava i biti manje opterećeni porezom. Čak puno manje nego mađarski narod. Za Srbe je Zapolja spas.

Dolić ipak ne izdrža.

- A otkud ti znaš šta je za Srbe najbolje.

Georgius odjenom pređe na srpski. Dolić skoro to i ne primeti.

- Znam ja šta je za Srbe najbolje, jer vi predvodnici Srba pokazujete kako ne valja. Znači treba raditi skroz drugačije nego što vi radite. Vas je uhvatilo prokletstvo seoba. Svaki dan vas je sve više izvan matice, pa ste tako i ovu zemlju u Bač- Bodrogu uzeli kao svoju. U Banatu ste još jači i kako je krenulo uskoro će te stići do Erdelja ili propasti. Niko vam neće dozvoliti da se tako širite pa makar to bio i velikodušan vladar kao što je Zapolja. Ali zapamti da jedino pod njim nečemu se možete nadati.

- Moje je da prenesem i budi uveren da ću sve preneti kako mi je rečeno-znatizeljno je gledao u sekretara - Otkud ti tako dobro govoriš moj jezik ?

- Naučio sam ga ! - za Georgiusa je razgovor na ovu temu bio završen.

Dolić skoro u sebi progundja "Ljudi svašta nauče", ali mu od sada onaj sremački naglasak nije davao mira.

Kad Georgius sa svojim maglovitim porukama ode, Dolić ostade zamišljen. Shvatao je on dobro da je Georgius ili kako se već zvao doneo dobro prostudiranu poruku. I on će verovatno iz ovog susreta izvlačiti svoje zaključke kao što ih sada izvlači i Dolić. Druga poseta bila je neočekivana. Kurir dođe i u ime dubrovačkog konzula pozva ga sutra u posetu.

Sutradan još na vratim dubrovačkog konzulata, konzul Marko Gučetić sam išeta pred njega i srdačno ga pozdravi. Bio je ljubazan i vedar. Nakon dobrih petnaestak minuta nevezanog razgovora diskreno mu stavi na znanje da o ovom razgovoru ne bi trebalo pričati dalje, već samo sa onim kome je poruka upućena.

- Pozvao sam te da ti kažem ono što ja znam, a ti možda ne znaš. Erdeljci se spremaju da vas napadnu i samo je pitanje vremena kada će se to desiti. Perenji je već deo vojske podigao, a prilaze mu i drugi plemići pa se može očekivati da će brzo biti spreman. Više njih je bilo kod Zapolje i mada ih je on umirivao, ne izgleda da je u tome uspeo.

Malo cinično Jovan Dolić primeti da se više ni carska ne sluša.

- Lažu ga - bio je odlučan dubrovčanin - a posle laži sve izgleda drugačije. Perenje je koliko ja znam dobio samo odobrenje da se brani ako ga Jovan napadne i ništa više. Meni se on hvalio da će tu "racku bubu" smrviti za dva dana i da ga u tome ništa ne može zaustaviti. - Dubrovčanin je pažljivo vagao reći trudeći se da ne ode predaleko.

- Crijević je obećao tvome gospodaru da će za njega uvek biti mesta u Dubrovniku. Taj predlog je iznet pred Malo vijeće, a na čelu mu je jedan od Palmotića koji su u rodu sa Crijevićima. Tvoj gospodar može u Dubrovnik sa malom pratnjom, ali mu se plemstvo neće priznati. Šta donese to će i imati. Dubrovnik mu neće dozvoliti da rovari po Crnoj Gori, jer Republika ima potpisan sporazum sa Turcima.

Dolić sasluša poruku. Imao je utisak da su dubrovčani na svoj cincarski način ipak bili poštjeni. Retko su kada i retko kome nudili i ovo. Konzul kao da mu pogodi misli.

- Mi smo mala Republika, ali smo sa Srbima od pamtiveka imali dobre odnose. Čak su neke naše porodice u korenu srpske, ali sa našom verom i našim običajima.

Dolić se zahvali u ime Jovana Crnojevića.

- Njemu je Dubrovnik prijatelj - nadopuni konzul. - Mi vidimo da se opasnost nadvila nad njim. Perenji mu je nad glavom i tome se mora odupreti ne računajući na ničiju vojnu pomoć sem na ono što sam ima. A Perenji sigurno može računati i na druge plemiće čak i na neke Srbe.

Odgovori mu diplomatski.

- Znaćemo ceniti ovo što radite za nas.

Dubrovčanin odmah oseti to. Sa priznanjem klimnu glavom. Dobro raspoloženje nije ga napuštalo.

- Znaš li šta sam čuo od jednog poslanika za vas Srbe "Najbolji su dok ratuju, čim im dođe mir, sami će sebe pobediti".

- Valop ?

Dubrovčanin klimnu glavom. Srdačno se pozdraviše u želji da se jednom vide u gradu svetog Vlaha, ali ne pod moranjem, nego svojom voljom.

Valop sa kojim se viđao u više navrata pojavi se nakon što je proverio da li je na stanu. Bio je u punoj odori poslanika sa bolnom grimasom na licu. Već je toliko dobro poznao Dolića da mu se mogao žaliti na bolest koja ga je iz godine u godinu sve više pritiskala. Nailazila je bez razloga i mučila ga po mesec dana i onda naglo prestajala, da bi ponovo sačekala svoje vreme. Valop je i sada pokazivao da je najpre diplomata i Englez pa tek onda čovek, ili ipak...

- Perenji se digao i udariće sigurno preko Moriša u narednih dve nedelje. Veliku vojsku je sakupio i dobio crkveni blagoslov. Obećao je hiljadu zlatnika onome ko mu donese Jovanovu glavu.

- Za te pare doneće mu je Jovan sam- obojica se nasmejaše, ali su bili svesni da opasnost nije za potcenjivanje.- Ja po naređenju kralja moram još ostati ovde, ali ću već sutra tražiti hitan prijem, pa ako me ne primi ja ću svejedno za donju Mađarsku.

Valop najavi da će prvom prilikom u Segedin, čim ga malo popusti kostobolja. Obavezno hoće da obiđe Petra Petrovića i Radića Božića, pa će u odlasku svakako stići i do Štiljanovića.

- Zapolja ima sporazum sa Turcima o nenapadanju, ali je on toliko labav, da kralj u stvari samo pokušava da dobije na vremenu. Znaju to i Turci, pa je sad samo pitanje koliko će mu verovati. Ako Zapolja uspe da obuzda ratoborne plemića i da ih natera da ne prelaze preko Save i Dunava imaće mir. U suprotnom, sultan će ponovo silovito udariti. Znam da me neće poslušati ali reci Jovanu da i on proba da sa Turcima nađe zajednički jezik. Sa njima vredi biti prijatelj. Posle svega ovoga nije loše osloniti se na nekog ko ima silu i moć.

- Teško da će me poslušati. I sam znaš šta o Turcima misli i da je gotov sa njima uvek ratovati.

Ostaviše da to Valop sam vidi sa Crnojevićem. Na kraju ga posavetova kako da se obrati kralju. Valop je dobro znao šta se na dvoru dešava, a tamo je Georgius na svoj neupadljiv način bio veoma važan. Zapolja ga primi drugačijeg raspoloženja nego prošli put.

- Poruči caru da se čuva kralja - govorio je kroz osmeh siguran u svoju nadmoć - Erdeljska vojska je krenula na njega. Ja ih nisam mogao zaustaviti, ali drugi put ću moći. Sad neka se sam čuva. Neću te više zadržavati ovde, ali ću pre zime svakako pozvati tvog gospodara da me poseti. Sve što sam ti rekao prenesi mu i reci da sve što želi od mene napiše i pošalje emisare. Najbolje tebe ! Koliko se bude moglo ja ću učiniti !

Zapolja mu potanko objasni da Perenjia nije mogao zaustaviti. Ne veruje da će imati veliku snagu, ali je dobar ratnik. Šta god uradi da se odbrani, neka mu je na čast. Zapolja je bio nekako čudno veseo, ali se Dolić ipak nije usuđivao da ga prekine, a Georgius je po običaju ćutao.

- Ti znaš da sam ja tvoga gospodina nagrađivao i posebno pazio. Zvao sam ga onda kada mi je trebao, ali je za to bio i posebno nagrađen. On je za mene isto što i neki vojvoda u Erdelju. On ne sme na drugu stranu, jer može povući i druge za sobom. I to ne Srbe, nego i Mađare. Zato mora znati da ako priđe Ferdinandu ja ću udariti kao što nikad nisam. On će mi biti smrtni neprijatelj. A ovako se nagrađuju prijatelji.- Na njegov mig Georgius pruži Doliću kesu sa dukatima.- Neka zna da Zapolja uvek misli na njega.

Kad Dolić izađe, kralj upitno pogleda Georgiusa.

- Ja mislim da smo ga izgubili, ali bi bilo dobro da se sve to uspori. Ako je otišao on ni sam nije načisto. Siguran sam da će se vratiti jer ga mnogo toga vezuje za vaše visočanstvo. Kao što ste prećutno pustili Perenjia, tako dopustite i njemu da vidi šta će i kako će. Jer, ne zaboravite iz njega govori uvređeni plemić. Bar ćemo videti koliko vredi u jednoj teškoj bitki protiv iskusnog vojskovođe.

- Uradili smo sve što smo mogli !

- Nismo kralju. Da smo sve uradili, on bi Vam danas ljubio skute i pazio da muva ne sleti na Vas. Mi smo njega gurnuli na stranu a on je danas najveća sila posle vas.

- Možda i jeste, ali će ga Perenji sa 10.000 ljudi brzo umiriti i naterati da dođe ovde da se pokloni i traži milost.

Georgius nije mislio što i kralj.

- Perenji jeste dobar ratnik, ali slavu nikada neće dostići. Može on i pobediti, ali kod njega uvek ostaju ružni tragovi koje se samo gomilaju. Kad tad će sve to popucati.

- Ali je veran !

- To mu jedino ne možemo zameriti, ali veličanstvo, on je za Jovana slab. I ako pobedi, izgubio je. Racu će trebati desetak dana da se oporavi i da ponovo udari, a kod Perenjia svečarska muzika još će svirati. Da ste Čarnojeviću dali plemstvo i teritorije koje otme od Turaka, danas bi vam on bio brana od Ferdinanda i njegovih Germana.

- Upozorio sam ga. I to je deo kraljevske milosti. Neka tvoj Fekete ember konačno shvati da u ovoj zemlji postoji samo jedan kralj.

Jovan Dolić je u međuvremenu odlučio da jaše do Segedina i nije štedeo ni sebe ni pratioce. Dva dana kasnije bio je pred Jovanom. Čutke je saslušao Dolićevu priču. Ovaj je izlagao kratko i jasno sve šta je uradio i kakve mu poruke donosi. Čak je i Subota Vrlić ćutao.

- Nama sada najmanje treba Perenji. Zapolja bi bolje uradio da ga je zaustavio nego što je besne pse pustio na nas. Tera nas da mu se poklonimo, a Perenji to samo treba da pomogne. Ostalo nam je da se spremimo i da pregovaramo.

Valopova poruka Jovana nije iznenadila. Dubrovačka jeste. Ivan Crijević je ponovo pokazao da se na njega kao prijatelja može računati, a Gučetić je tek bio prenosilac poruke. Jovan ga ipak opisa detaljnije, naglašavajući da se radi o mudrom čoveku. Ispriča mu i poruku koju je Valop poslao, govoreći da se sukobio sa francuskim konzulom Rinkonom, ali da to na Jovana ni malo ne utiče. Jedino je poludeo kada je čuo da se Rinkon nudi za pregovarača između Zapolje i Jovana.

Radosav hladno odbi priču o konzulima smatrajući da to Srbe ni malo ne treba da interesuje. Dolić je mislio drugačije od Radosava. Dobro je on prostudirao šta i kako ko može učiniti. Znao je i dosta detalja koje su dopirale tek do veštih diplomata.

- Ništa nije odvojeno od drugog i bogom dano. Svi su upleteni u ovo što se sada kod nas dešava. Francuski kralj Fransoa udario je lane u Italiji na Špance i bio zarobljen. On ti onda pošalje kao svog emisara Hrvata Ivana Frankapana kod sultana moleći ga da posreduje u njegovom oslobađanju. Tu se negde motao i Rinkon. Sultan mu to učini a za uzvrat, Francuzi sada podržavaju svaki Zapoljin pomirljiv potez prema Turcima, pa čak i sami ponešto obavljaju za Turke na dvoru. A cela ta diplomatija ide preko Dubrovnika i njihovog konzula Gučetića. Ferdinandovi saveznici su zauzeti svojim problemima i jedini na koga se on može osloniti si ti.

Jovan se malo kiselo nasmeši.

- Znači ako pređem Ferdinandu svi su mi protivnici, čak i Turci.

- Oni su ti neprijatelji kako god okreneš!

- I moji - prostodušno potvrdi Radosav.

- Nije nam izgleda dosta dva kralja nego se sada oko nas otimaju i dva poslanika - kratko prokomentariša Subota Vrlić.

- Ima tu još nešto. Valop kaže da posle ovog više nikad mađarski popovi neće voditi krstaški rat protiv tebe i da je on sve preduzeo da sa tim prestanu, pa će tako otupiti i oštrica vlastelinske vojske. Kaže da je njegov kralj dobio od pape Klementa titulu "defensor fidei" koja se retko dobija i zbog čega može od pape tražiti šta hoće, a mađarski biskupi će papu slušati...

- ... "Branitelj vere" - prevede Fabijan - posebno i retko priznanje koje papa dodeljuje. Čuo sam za to još u Beču ali nisam tome pridavao značaj. Engleski kralj je napao nekog Lutera, nemačkog sveštenika pa su zahvaljujući tome to uradile i druge kraljevske glave.

Jovan je ćutao. Kad god je bilo reči o nekakvoj tuđoj pomoći bio je oprezan. On je i o Ferdinandu čija je pomoć bila izvesna, ramišljao sa oprezom a kamoli o engleskom kralju. Sada umiri Dolićevo oduševljenje.

- Bude li nam papa pomagao nećemo se puno ovajditi. Taj gleda samo svoj interes. - Fabijanu razgovor očigledno nije prijao. Za njega je papa bio papa! - Ni papa ni engleski kralj neće nas zaštititi od ove mržnje koja se širi oko nas. Zato moramo gledati sami sebe, a zaboraviti na kraljeve koji "stoje iza nas" jer od njih nema pomoći. A ako je i bude, moramo najpre za nju proliti krv i Mađara i nas.

Fabijan se ipak oglasi:

- Sveti Sava je govorio "Iskoni stvori Bog nebo i zemlju i ljude na njoj i blagoslovi ih i dade im vlast nad svim stvorenjima svojim. I jedne postavi careve, druge knezove, druge gospodare i svakom dade pasti stado svoje i čuvati ga od svakog zla koje nam nailazi. Zato Bog utvrdi Grke carevima, a Ugre kraljevima..." Ne zaboravite šta je govorio umni muškarac, jer se iza ovih naših priča krije sudbina ne samo Srba već i svih onih koji dušom i srcem u Krista veruju i našim jezikom pričaju.

- I ja sam od boga poslat, jer da nisam odavno me već među živima ne bi bilo - tiho će Jovan pa pogleda u Fabijana. - Otkud ti tako dobro znaš šta je govorio najveći srpski svetac.

- Od kada sam sa tobom. Najpre sam samo slušao a posle sam počeo i da razmišljam o tome. Više sam vremena proveo sa popom Jovom nego sa tobom.

Dolić tek onda reče svoj stav:

- Zapolja ne vlada sam. Oko njega je krug pohlepe i mržnje i u njemu mi nemamo svoje mesto. Bez obzira što prema tebi iskazuje dobrotu, on neće puno uraditi. Mora slušati erdeljske vojvode a oni te mrze još od onih karavana soli iz Erdelja. Ništa tamo dobro dobiti nećeš ni ti ni naš narod. I ako znam samo jednu

stranu, ja sam za onu drugu, jer ova nije dobra.

Subota Vrlić uvek protivan nečemu, ovog puta se složi sa Dolićem. Isto reče i Fabian. Predobro je on znao Jovana da bi se upuštao u dalji razgovor. Odluka je bila doneta. Jovan se okrenuo Ferdinandu.

Suvo toplo proleće mamilo je napolje. Početkom aprila ode Radosav a u drugoj polovini aprila i Jovan napusti Segedin. Ne razmišljajući puno o Tereku, krenu dole na jug, do jezera. Mlado i staro spremalo se za rat. Ako su mu se do sata obraćali kao caru, sad su se tako i ponašali. Nije mu mnogo prijalo klanjanje, ali mu je godio način na koji su ga dočekivali. Na Ludošu ga zateče poruka da ga Radosav očekuje na Zobnatici. Sutradan je već odjahao da vidi šta se dešava. Radosav je ponosno pokazivao šta su sve njegovi ljudi uradili. Čelnik je zadobio mnogo stoke, a pohvalio se i plenom.

- Sve je čisto do Crne bare, nema ni Turaka ni Mađara - izvestio je Radovan, jedan od Radosavovih ljudi - Ima tek nešto malo izbeglica iz Srema, ali se i oni spremaju za put na sever. Južnije ima novih naselja, ali mi nije naređeno da ih diram. A desno prema Dunavu ti je Momčilo koji sigurno neće propustiti nikog.

Najvažniju vest kao da je čuvao za kraj.

- Kad smo prešli Crnu baru, puče pred našim nogama prazna ravnica. Sve što je pred Turcima moglo pobeći, to je i uradilo. Tek se nešto Mađara vratilo na pradedovska ognjišta. Nismo tu zastajali već produžili do Bača. Ima tek nešto malo mađarskih porodica, sa možda pedesetak stanovnika. U tvrđavi je bio zapovednik Sejleki sa dvadesetak ljudi. Mi na lukavstvo uđemo unutra, a sve koji su hteli ostati, mi ostavimo. Sejleki se sa svojim ljudima spakovao i odjahao na sever, pa sam mislio da je i njemu ovo dobro došlo. Ostavio sam 50 ljudi da čuvaju tvrđavu a mi se po Čelnikovo zapovesti vratimo ovde jer znamo da čekaš bitku.

Zauzimanje Bača iskreno je obradovalo Jovana. Istog dana Jovan odluči da tvrđavu pojača. "U Banatu mi skoro posada i ne treba, jer tamo je moj narod, a u Baču je drugačije i treba se dobro utvrditi". Radosav Čelnik je imao svoje ideje.

- Čim sataremo Perenjia, trebalo bi u Srem da ga potpuno očistimo od Turaka. Dok god ih tamo bude bilo, neće biti mira. Jovan ga brzo umiri "Još nije vreme". I sam je želeo u Srem, ali bez topova sve se moglo uraditi ali dugotrajno i mukotrpno. Duga opsada nije odgovarala ni njemu ni ljudima.

- Imamo najbolju konjicu na kugli zemaljskoj, a ne možemo je probati protiv Turaka u Sremu - mislio je Radosav - ali da si ih samo video u jednoj bici. Neki Kozma izleti sa sto oklopnika žureći da nas razbije u prvom naletu. Mi ih izbegnemo pa se mimoidemo. Oni okreći konje pa za nama. Kad smo ih dobro

izmorili, udarimo mi njih i slomimo ih ko drvce. Nisu bili svesni šta im se dogodilo.

Dok je kasnije obilazio vojsku setio se i ove ali i drugih priča o hrabrosti i veštini. Srce mu je bilo puno dok je gledao borce i narod, svestan da će i na njegov najmanji mig krenuti u bitku. Uveče ga pored ognjišta zateče i Martin Botoš. Srdačno se pozdraviše. Umoran, Botoš se spusti pored Jovana dok je hladan prolećni vetar duvao pustarom. Jovan je znao da je Botoš kod njega došao poslom. No najpre prijatelja nahrani i napoji.

- Došao sam po zadatku da vidim "kako dišeš" !

Obojica se nasmejaše. Razmeniše još nekoliko rečenica dok mu Jovan ne odgovori da razmišlja o Ferdinandu i da je blizak tome da mu se pridruži. Botoš živnu. Bio je zadovoljan.

- Mnogo mi znači to što si mi rekao. Ako bog da, ja ću ove godine sa karavanom na more po so i najsrećniji bi bio kad bi ti, kao u stara vremena, bio na čelu. Već si postao tako slavan da ni psi ne bi lajali na karavan. Ovako imaću više ljudi nego konja.

Smejao se od srca. Hoberdanec mu je zaista obećao da će mu izdejsstvovati kod Ferdinanda slobodan prolaz bez carine kroz njegove teritorije. Botošu ništa više nije ni trebalo. Nestašica soli već se dobro osećala u celoj Mađarskoj, a cena soli je "otišla u nebo".

- Koliko će moja vojska imati od te tvoje soli.

- Dva tovara besplatno, a ostalo kako se pogodimo. Daj mi onog tvog kalauza pa će biti razlike i tebi i meni.

Botoš se smejao, ali je mozak trgovca ipak radio svoj posao. Na kraju se kroz smeh i šalu složiše. Botoš rano ode na spavanje, a Jovan još dugo ostade pored vatre zagledan u žeravicu. Sutradan ispita Botoša usput dok su jahali ka severu. Botoša posla u Sabatku kod Tereka a on produži za Segedin.

- Poruči mu da je Sabatka njegova dok smo na istoj strani. Niko od mojih ljudi mu neće nauditi. Ali neka zna da se oni pobijeni ne mogu zaboraviti. Dirati ga ipak neću. Može slobodno ulaziti i izlaziti iz grada, ali je bolje da se ne srećemo. Ako me vidi, neka zaobiđe. A dirne li u šta moje, tako mi boga razbiću mu grad da ga niko neće poznati.

Terek je primio pečujskog trgovca čim se pojavio. Botoš nije smatrao da treba mnogo da okoliši. Kratko mu prenese šta mu Jovan poručuje. Sa svakom rečenicom Tereku se crvenilo penjalo u lice. Bez obzira na bogatstvo, on je bio plemić a Botoš tek trgovac. Ovakvim tonom on se obraćao svojim slugama. Mislio je da se njegova reč ceni na dvoru, a ovaj trgovac mu u njegovoj kući govori otvoreno i nadmeno ono što mu isti takav kurjak sa pustare poručuje. Oseti to i

Botoš.

- Ja sam vam preneo tačno onako kako mi je Jovan naredio - zastade tek da Terek dođe do daha. - Vas ste obojica na istoj strani, pa misli da rata među vama ne bi trebalo da bude.

Terek je već u sebi nazdravio čašu otrova za Jovana ali i za uobraženog Botoša. Pusti da bes splasne, pa tek onda progovori.

- Znaš ti da meni ovaj grad niko nije poklonio. Sam sam ga dva puta osvajao. Jednom od toga koji mi ovu poruku šalje. On sada ima više vojske, to ja znam, ali ništa nije večno na ovom svetu, pa ni njegovo. Pitaću ga kako će izgledati uskoro kada naiđe na veliku silu. Lako je male pobediti, treba pobediti velike.

Botoš oseti da se nešto krije, pa "doli ulje na vatru".

- Nema te sile koja ga sada može pobediti. I sam kralj bi morao da razmisli da li udariti na njega i sa koliko vojske.

Upalilo je.

- Ako misli da je jači od Perenjia i celog katolikusa grdno se vara. Ovo mu nisu Turci, već silni oklopnici koji ne znaju za strah. Ako Perenji tako odluči, zgaziće ga i uništiti njegovu vojsku do poslednjeg.

Botoš proceni da je išao dovoljno daleko.

- Plemeniti gospodine. Ja sam tek običan trgovac koji je sa radošću prihvatio ovaj zadatak da bi Vas čuo i video. Pravih vesti na mojoj strani je malo, a znam da ste vi zahvaljujući vašem ugledu o svemu dobro obavešteni. Vest koju sam vam preneo, ja sam tako čuo i tako je Vama saopštio. Vi dalje vidite šta će te sa tim.

Gospodar Subotice naglo izmeni odluku koju je doneo, da Botoša "umiri" za sva vremena. "Možda će mi koristiti, a nije preporučljivo ubijati Ferdinandove emisare".

- Reci onom ko te je poslao da sam ga dobro razumeo. Meni ni kraljevi nisu naređivali, pa neće ni on. Neka on ne dira moje, pa neću ni ja njegovo, neka se ovaj jadni narod malo povрати od Turaka... Nego reci ti meni, kako ti dospe u ove krajeve, kad znam da ti je sve u Pečuju.

- Posao. Posao je taj koji me je doveo do Jovana, pa onda i do vas. Dobio sam deset forinti da vam ovo prenesem, a pravi trgovac takvu ponudu ne odbija, tim više što vas znam. Izgleda da se niko Jovanov nije usudio da dođe do vas.

Svesno je slagao i pustio Tereka da likuje. Na kraju se isplatilo jer mu Terek dade pet forinti i dobro ga ugosti te večeri. Već sutradan je u Segedinu poverljivo pričao Jovanu šta je od Tereka čuo, napominjući da je plemić suviše često pominjao Perenjia.

Jovan je znao da mu Terek radi o glavi, ali je znao i da neće pomoći Perenjiju bez obzira što bi protiv njega to rado učinio. No erdeljski vojvoda nije bio za potcenjivanje. Bio je dobar ratnik i veoma hrabar. Već sutradan, odmah po Botoševom odlasku dogovori se sa Radosavom da pošalje izvidnice na sever kako bi znali kad Perenji pređe Moriš. Onda će videti šta će i kako će. Jedne nedelje iznenadi ga drag gost, Radič Božić. Stari ratnik je delovao iscrpljeno, ali mu je stisak ruke bio čvrst. Bio je dobro utopljen, a njegovih tridesetak momaka obučениh u paradnu uniformu izgledalo je kao da samo čekaju priliku da započnu borbu. Božić se žalio na starost i kostobolju, a i ne bilo je "kuda sam sve prošao i na čemu sam sve spavao". Nije dugo mudrovao.

- Idem od Zapolje i boga sam molio da te zateknem u Segedinu, jer za moje kosti već nisu duga putovanja. Već sam bio kod grofa Petrovića pa onda produžio ovamo. Zapolja hoće da ostaneš uz njega, a ja sam poslat da te u to ubedim.

Gledali su se u oči. Iskusni ratnik koji je mnogo toga preturio preko glave i mladi u punom naponu. Bio je 30. april 1527. godine. Cele te večeri pričalo se o bitkama i vojevanju, o šajkaškom poslu, pa i to kad je Radič upao u mutni Dunav a nije znao da pliva. Spasio se tako što se uhvatio za konjsku grivu dok ga šajkaši nisu izvukli na šajku. Obojica su Mohačku bitku doživljavali kao svoj poraz, svesni da su uradili sve što su mogli. Tek u neku dođoše ponovo do glavne teme.

- Pravo da ti kažem bio sam u kontaktu sa Ferdinandom. Mnogo sam toga uradio za Zapolju a on za mene nije ni prstom mrdnuo. Ratovao sam uvek na njegovoj strani. Tražio sam pomoć i nikad je nisam dobio. Pa i ova teritorija na kojoj su sada moji ljudi nije mi dodeljena, no smo je uzeli snagom oružja. Sada je prećutno pustio Perenjiu da stvori vojsku i da me ubije. A on mi šalje poruke da će me Perenji napasti i da se čuvam.

- Znam za Perenjija, ali on se može zaustaviti.

- Ako ga kralj nije mogao zaustaviti, ne znam ko onda može.

- Grof Petrović.

Radič je bio u pravu. Ali će ga zaustaviti samo ako Jovan ostane uz Zapolju, u suprotnom neka on i Perenji reše ko je ko.

- Razumem ja što on tebe šalje. Poštuje te i on i ja i zna da ako ništa druga sigurno ću te saslušati. Pametan je Zapolja, možda i suviše. Dok je on takav nama Srbima se ne piše dobro, jer koliko vidim ispunjava samo želje erdeljcima. Radič je terao svoju zamisao:

- Kaže da će i nama Srbima. Meni je rekao da će me postaviti za despota, a ja mu predložim da to bude neko mlađi. Suviše sam ja star da bi od starog ratnika, jednom nogom u grobu, postao velmoža sve srpskog naroda. Izgleda da me nije poslušao.

- Treba mu despot koji će biti veran kao što si ti. A tvoje ime povućiće mnoge neodlučne da budu uz njega, ili u najgorem slučaju da ne priđu Ferdinandu.

- I sam sam bio za grofa Petrovića, a čujem da se i kod ugarskog vladike raspitivao oko toga da li je vladika za mena, ali ako ja neću, onda za grofa.

Božić je bio uporan. Jovan treba da ostane uz kralja Zapolju, a on će se lično izboriti da dobije sve ono što mu je Zapolja obećao. A dosta toga će ponuditi.

Nije hteo da povredi Božića niti da ga laže.

- Nekada sam i ja tako mislio, sada više ne. Šta god sam tražio za sebe i ovaj narod, ostavljen sam za kasnije ili sam odbijen. Tražio sam da ovaj deo od Segedina prema dole bude naš, ali podložen kralju, ali za to niko neće ni da čuje. Ceo tvoj Banat hoće novo, ali se bune najviše srpski plemići, kao da im je bolje pod kraljevom čizmom nego da sami sebi kroje sudbinu.

- Kraljevi i treba da kraljuje !

- Ja nisam protiv toga. Tako je od pamtivenka. Ti znaš šta misli srpski narod i u staroj Srbiji i ovde. Misle kao i ja. Nisu oni protiv kralja. Svejedno im je i kako se on zove, ali razmišljaju o svojoj sudbini, traže svoje vođe koje će im dati pravo da budu ljudi. Pravo da ne zavise od kojekakvih Perenjia, Baćanija, Esterhazija ili Tereka.

Radič Božić je znao da razgovor sa Jovanom neće biti ni lak ni jednostavan. Tako je izgledalo samo na početku ali sa svakim minutom razgovora, sve je postajalo komplikovanije i teže.

- Kad sam dolazio u Mađarsku, ispunili su sve ono što su obećali. I meni i narodu koji je samnom došao. Dvadeset godina sam ja čuvao kapiju Vlaške ali sam na kraljev poziv krenuo da branim ovu zemlju. Zapolja je ispravno došao na vlast a ko sam ja da mu se suprostavljam.

- Mnogi je osećaju kao svoju ! Stotine njih misli da sve što se ovde dešava njih se direktno tiče. Srbin se za svako parče ove zemlje mora izboriti, svaku stopu krvi zaliti. Onda će je znati i hteti braniti. Ono što se lako uzme, lako se i napušta. Ništa ja nemam protiv Zapolje. Neka samo održi data obećanja i imaće najveći hrišćanski bedem protiv Turaka koji je podignut od Kosova do danas.

Pognute glave, zagledan u neku tačku, Radič je ćutao. Samo je u ruci lagano prevrtao omanji krst, nežno kao da ga miluje. Verovatno to nije ni primećivao.

- Silna vojska sprema se da krene na tebe, pazi se.

- Nemam se ja šta paziti. Biće kako bog hoće. A on hoće da ih potučemo jer je već dosta srpskih mučenika, nije potreban još jedan više.

Stari ratnik je klimao glavom. U jednom deliću sekunde zažalio je što nije

dvadesetak godina mlađi da se pridruži tom junosu čije su mu ideje bile bliske. Ali već narednog trena, ta misao iskliznu iz glave kao da se u njoj nije ni rodila. Mogao je razumeti Jovana, shvatiti njegove postupke, sa nečim se složiti ili ne složiti, ali dirati kralja za njega je bila jeres. To i reče, ali nastavi:

- ...srpsko kraljevstvo ja više neću niti mogu stvoriti. Ti možda i hoćeš. Ja kralju ne mogu odreći poslušnost. Tako sam navikao. Ti i kad si mu najodanije podanik, nisi njegov poslušnik. Ja sa tobom ne mogu, a ruku bih odsekao kada bi bio protiv tebe. To i Zapolja zna, a to znaš i ti. Ako već nećeš da me poslušáš, onda bar saslušaj savet starog čoveka. Ne žuri nikud! Nauči da žurba stvara više neprijatelja nego postupci. Ako i misliš Ferdinandu, ne udaraj to na sva zvona, ne zameraj se ako ne moraš. I drugi neki su se njemu privoleli, pa opet Perenji sa vojskom ne ide na njih. Ne žuri.

Jovan očuta. Znao je danima da razmišlja o nečem, isto kao što je neku odluku donosio u letu, ali od trenutka kada ju je doneo, za njega više nije bilo mira.

- Vidiš ovaj krst - Radič Božić mu ga pruži. Bio je srebrn, ali neke čudne izrade, malo hrapav. Takav nikada nije video - Pre 25 godina upadnem sa jednim odredom Srba na tursku teritoriju. Udarimo skroz do Vidina. Mađari u povratku pređu Dunav, a mi se vratimo nazad kroz Srbiju. Tako upoznam hrabrog srpskog despota Jovana. Borio se i protiv Turaka i protiv katolika, valjda se nikada i ne odmarajući. Kad sam ja stigao već je bio na smrtnoj postelji. Ipak je hteo da me vidi. Čuo je da sam junak i da branim srpstvo gde god stignem. Potanko mu ispričam ko sam i odakle sam, gde sam i kada ratovao. Teško je govorio pa je pažljivo slušao, a bejući i sam junak, lako me je razumeo. Kad sam se spremao da krenem, polako mi reče "O smrti sam razmišljao od mladosti, ali tek starost nas polako priprema za nju. Ja sam nauk naučio i smrti se ne bojim. Zato ću ti dati ovaj krst pa ga sad ti nosi. Daće ti snage i hrabrosti onda kad ti bude trebala". On ga onako iznemogao poljubi i pruži meni. Ja uradim isto i napustim ga. Posle mi njegova gospođa Varvara objasni da je on taj krst dobio od Zmaj Ognjena Vuka, a ovaj ga je dobio od Đurđa Brankovića, a ovaj od Mare, ćeri cara Lazara koja je bila udata za Vuka Brankovića. Tako ti ovaj krst dođe do mene. Bilo je baš kao što je despot rekao. Sve ove godine sam se trudio da ga ne osramotim i nisam - prinese krst usnama i poljubi ga - Uzmi ga sad ti! Ja sam već star i nemoćan, a za smrt sam pripravan. Krst me je do sada čuvao od grešnoga, a sada već zgrešiti ne mogu. Nosi ga ti, neka te čuva i zaštititi. Sa njim i kad si slab, uvek si silan.

Jovan se prekrsti, uze krst u ruku kao neku relikviju i poljubi ga.

- Neka bude kako ti kažeš. Ja ga osramotiti neću.

Jovan jedva zadrža Radiča Božića još jednu noć u Segedinu. Sutradan je video da je dobro uradio. Radič je bio odmoran i dobre volje. Ostavi Jovana sa uverenjem da će Zapolji preneti da se on još nije odlučio. Jovan je sutradan doneo odluku i oko Bača. Dolića obradova vest da sa 100 ljudi ide u Bač. Njegova glavna misao je bila "Srem" a Bač je bio tu. Jovan ga brzo umiri.

- Tamo imaš pedeset ljudi. Dobićeš još toliko pešaka da dobro utvrdiš grad. Ne dajem ti ljude da hajdučiš i upadaš u Srem, već da grad utvrdiš i sačuvaš kako znaš i umeš. Čim obaviš posao čekam te ovamo. I pazi, nikom ne veruj. Ako ima izbeglog srpskog naroda vezuj ih oko sebe. Trebaće ti.

Tako Dolić odjaha na jug, bliže Sremu. Jovanu je raspoloženje povratio Ognjen. Ujahao je u Segedin sa svojim ljudima poput paše. Doveo je sa sobom tristo konjanika i isto toliko pešaka. No raspoloženje ga nije dugo držalo. Ponovo se vrati nervoza. Još uvek nije verovao da će Perenji krenuti na njega, ali i pored toga tu opasnost nije zaboravljao. Topli sunčevi zraci kao da su mamili napolje. Ostavi Radosava u Segedinu a on sa četom odjaha put Lipove. Osećao je potrebu da bude sa popom Jovanom, a i grad mu je nedostajao. Brzo se razočarao. Lipova više nije ličila na onaj grad kakvog ga je ostavio. Kao da su u njemu boravile horde varvara. Srbi su se još uvek dobro držali i dalje su imali trgovinu u svojim rukama. Plaćali su svoju vojsku da ih čuva, a sve se više osećala i čvrsta ruka Radiča Božića. Dobro uniformisani Jovanovi konjanici, odmah izazvaše opštu pažnju. Svi ujednačeni na dobrim konjima i odreda dobri jahači, ličili su na pravu carsku gardu. Čak se čulo i klicanje dok su prolazili. Jovan ujutro odjaha u crkvu. Liturgiju je vodio pop Jovan. Tek kad ostadoše sami, priđe i celiva ga u ruku. "Oče molim se svake noći ali se već dugo nisam ispovedao". Govorio je lagano i sabrano svestan da svoju tajnu iznosi duhovniku u kojeg ima puno poverenje. Tek kada dobi oprost, očita molitvu i sveštenik ga pričesti.

Za ta dva dana boravka u Lipovi, Jovan je ponešto i načuo. Već odavno se priča da će na njega udariti slavna mađarska konjica, ali detalje niko nije znao. Jovan se nije puno obazirao na priče. Umesto ka Segedinu spusti se do Lovrina gde je imao puno pristalica. Dva dana je krstario severnim Banatom, razgovarajući sa ljudima i kao magnetom privlačeći stare i mlade. Govorio je često. Na kraju obeća da će doći u Čomu i govoriti svim Srbima koji budu stigli. "A odatle do male Srbije, tek je jedan korak".

U Segedinu ga je čekala poruka od Valopa. Nije bila duga. Englez mu je poručivao da zna da Perenji u Đuli okuplja hrišćansku vojsku protiv njega i crkva mu je blagosloвила pohod na bezbožnika. Dosta ljudi dala mu je i vlastela pa će sigurno nakupiti dosta vojske. Perenji je nestrpljiv da što pre krene jer za taj poduhvat nema Zapoljinu podršku pa bi se moglo desiti da ga kralj u poslednjem

trenutku zaustavi. Ako mu Perenji ponudi neki dogovor, piše Valop, treba da zna da obećanje neće održati. Na kraju mu savetuje da motri na sve što se u Đuli dešava i da bude spreman da uzvрати. Po njegovoj računici Perenji bi mogao okupiti i svih 10.000 ljudi.

Istog dana Jovan sazva svoje ljude. Nije bilo puno mudrovanja, Perenji će udariti brzo, čim prikupi vojsku. Dobro je uočio da je Jovan iz dana u dan sve jači i nema vremena za čekanje. Odmah posla poruku popu Vasiljku u Sentu, pa Cvetku i Momčilu. Naredi da se okupe u okolini skele Kanjiža.

- Diži vojsku i spremaj se za bitku - naloži Radosavu. - Čim dođu Cvetko i Momčilo šalji ih što dalje napred. Moramo znati čim krenu, da bi videli gde će preko reke i kako ih potući. I vodi računa da ih ne otkriju. Grehota je gubiti ljude tamo gde ne treba!

Vojska je bila brzo spremna. Već 10. maja stiže Momčilo i bez zaustavljanja odjaha napred sa svojim ljudima. Brzo se raspoređuje. Deo stiže do Bankuta i ulogori se a on sa glavninom produži do Kovačhaze. Manju grupu isturi prema velikom feudu grofa Baćanija, južno od logorišta. Jovan uskoro dobi vest da je Cvetko kod Zente. Odmah mu otposla kurira da pređe preko u Banat. Radosav je kod Kanjiže takođe prešao reku i ulogorio se. Jovan je u tom trenutku imao 8.000 ljudi pod oružjem od čega 4000 "janičara". Jedina nepoznanica mu je bio pop Vasiljko. Mogao je samo pretpostaviti da ima oko 2000 svojih banaćana, većinom pešaka. No njihovu stvarnu moć i snagu nije znao. 14.maja stigoše Momčilovi momci sa porukom da je Perenji krenuo iz Đule sa svom svojom vojskom, "Ima ih bar 12.000". Sveže vesti su govorile da je Perenji na Morišu sa namerom da pregazi reku, pa onda preko Zente ili Kanjiže uđe u Bačku i udari na Jovana s leđa ili boka. Verovao je da Jovan tada nema kud, jer ako bude krenuo na sever tamo će ga dočekati svi oni kojima već godinama nije davao mira.

Čudno, suvo proleće te 1527. godine jedino je odgovaralo ratnicima. Toplo vreme omogućavalo je logorovanje na svakom mestu u pustari i nesmetano kretanje u svim pravcima. Dok se oko njega zakuvavalo, Jovan je bio miran. Ubeđen da ga bog čuva jedino se plašio dugog čekanja. A do rata je kad tad moralo doći. I kao pred svaku bitku voleo je da se osami. No ni toga nije sprečavalo da pažljivo oslušne svaki glas ili nagoveštaj onog što se dešava. Samo je noću zaista bio sam. Pokušavao je da pogodi kuda će Perenji udariti. Bio je siguran da zna. Ujutro se smejaio nervoznim smehom, poput kurjaka pre polaska u lov, dok se još ogleda za sabraćom i krvoženo merka najslabijeg u čoporu. Jedino mu je Bogdan pogađao raspoloženje i neosetno mu ugađao. Ali ni u hrani nije uživao. Jeo je malo, tek da ne ostane gladan i jedino kad je Tomo Sukur sedao sa njim sa trpezu i svojim vučjim apetitom naterivao i njega da pojede više

nego što je zapravo hteo. Preporodio se kad je svojoj vojsci naredio da se spremi za pokret i krene na segedinsku skelu. Tek kad su bili preko, raspoloženje mu se potpuno povratilo.

Radosav dojaha prvi. Po očima mu poznade da je sve u najboljem redu. Vojsku je smestio kod Krstura, desetak kilometara dalje. Bivakovali su po četama, hrane su imali dovoljno i jedino ih je držalo nestrpljenje da krenu što pre. Dobar deo su činili konjanici koji su već dosta toga preturili preko glave, spretni na svakom megdanu, u stanju da sva naređenja izvrše. Dovoljno je bilo tek nekoliko pokreta ili nekoliko kratkih komandi, pa ponekad čak ne ni to. Raspoloženje mu još više popravi pop Vasiljko. On je iz srednjeg Banata pohitao ne sever, prešao blatnjavu Zlaticu i ulogorio se. Pop je bio kratak.

- Treba mi još sutrašnji dan da se primaknem Morišu i malo odmorim ljude, pa onda naređuj kako hoćeš. Ali i ovako, moji su spremni da odmah uzmu mač u ruke i potrče kuda ti kažeš. Ti samo kaži.

Jovan i Radosav se nasmejaše, gledajući u krupnu popovu figuru i zamišljajući ga kako trči po pustari. Boriti se da, ali trčati...već i pomisao na to bila je dovoljan razlog za smeh. Okupljeni oko vatre čekali su ostale vesti. Cvetko dojaha sa pravim mrakom. Njegovi su već bili prešli Rabu i primakli se reci, da slučajno ne bi zakasnili. "Ne boj se, ovaj bez tebe ne može proći čak i kad bi to želeo. Hoće li ti stići ostali ?" Cvetko samo klimnu glavom. "Kad ti pošaljem glasnika udri nikog ne čekaj. Drugi će za tobom". Cvetko zadovoljno prihvati.

- Ja ne mislim čekati da oni zauzmu borbeni položaj. Udarićemo odmah i tamo gde najviše boli.

Znao je Jovan dobro šta će Cvetko uraditi. Udariti u meko, ali ako ne uspe, izbeće frontalni napad oklopnika navesti ih na koplja pešadije, pa se onda okrenuti i udariti s boka.

- Nemaš dovoljno pešadije za to. Krećeš prvi, ali čim im osetiš snagu, beži prema popu Vasiljku. On će postaviti pešake. Tek onda stupaj u borbu. Ti - okrenu se Radosavu - ideš na centar i ne odstupiš. Ja ću tačno na Perenjijev barjak. Čim Cvetko udari više čekanja nema. A ja ću mu javiti kada će.

Sve ih posla među ljude. Ujutro Momčilov momak javi da je Perenji krenuo ka Apatfalvi jer tamo ima dobro mesto za prelazak reke. Već oko podne javiše da se predomislio i krenuo na drugu stranu, zaobilazeći Mako. Uveče se utaborio na Morišu. Oko podne 17. maja javiše mu da je prebacio pola vojske kod Salaša. Kad ostade sam pomisli kako je sve to što radi glupo. Kod tolikih Turaka, našli su da udare krst na krst. Fabijan se sam ponudi "Da pođem do njega ?" Jovan prihvati bez razmišljanja. Fabijan još istog dana sa malom pratnjom ode Perenjiju. U međuvremenu stiže Momčilo. U proteklih nekoliko dana dobro je mogao uočiti

kako funkcionise Perenjijeva vojska.

- Gde god je Perenji i njegovi ljudi, odmah se vidi da je prava vojska. Cele noći oko logora su isturene straže pa im se nemoguće neprimetno privući. Smenjuju se kad vojska počne ustajati, a to proteklih dana nije bilo suviše rano. Ima puno oklopa i tu gube veliko vreme dok ga stavljaju na sebe. Najopasnija je Perenjijeva konjica. Ona još ni jednu bitku nije izgubila i sa njom nas čeka najviše problema. Ali za utehu svi jašu one veliki teške konje sa kojima ne bi daleko stigli.

- Kada bi ti udario ?

- Ujutro kad potpuno svane. Noću bi se privukao na strelomet do stražara. Treba oklopnike napasti dok su na zemlji, jer dok oni pojašu možemo razbiti celu Mađarsku. A vidim da Perenjiju nije pravo. Bolje mu je da razmisli kako da mene uhvati.

Pomisli da Momčilo ima pravo. Kad stiže Radosav odmah mu iznese Momčilov predlog. "A stražari". Momčilo se isprsi, "Računaj da ih nema!" Fabijan se vrati neobavljena posla. Perenji ga je nabusito primio i za malo nije zatvorio optužujući ga da je špijun. "Poruči gospodaru da će mu se narednih dana crna glava valjati po prašini. Neka se preda da ljudi ne stradaju, jer kad počne bitka neće biti milosti ni za koga".

- On to tako i misli. Kaže da ima 15.000 boraca koji su jači od sultana a ne od tvoje šačice gladnih razbojnika. A što se Turaka tiče kaže da će i oni doći na red, ali kad najpre očisti svoju kuću. Poručuje ti da mu više glasnike ne šalješ jer je za narednog znati da je špijun i odmah ga obesiti.

- Znači tako !

- Tako. Nema nam druge nego ujutro stati nasuprot njemu pa ko pobedi.

U sumrak stiže još jedan gost. Jovan od sreće odmah skoči na noge. Pop Jovan je i pored godina i bolesti, potegao put čak od Lipove. Jovan i tu vide providenje. Odmah se krug oko popa zatvori. Pop Jovo kao da nije dugo putovao, znao je naći pravu reč za svakog. Tek kad se gužva razide, Jovan ga ponudi večerom i pićem.

- Ovako ni cara Lazara nisu pratili na Kosovo- setno primeti Jovan.

- Nisu ni morali. On se nije plašio izdaje, jer ko god mu je došao ostao mu je veran do kraja. A ti ni sam ne znaš da li će ti sutra neko zabosti nož u leđa. Reću ti još nešto. Radič Božić ti nije neprijatelj a od drugih se čuvaj. Može on biti stotinu puta uz Zapolju, ali tebe napasti neće.

Jovan odmahnu rukom. Malo se čega on plašio. Ućutaše svako u svojim mislima. Jovan je pridremao tek pred zoru. Prvi je ustao. Naredi da vojska lagano krene ka Morišu. Jahali su ćutke u raširenom poretku. Momčilo je svoj posao

dobro odradio. Straža kao da nije ni postojala. Tek kad dođoše na vidik, Radosav naredi galop i srpski konjanici sjuriše se na logor. Bilo je tačno onako kako je Momčilo zapazio. Spremni na udar u ranu zoru, Perenjijevi ljudi su se opuštali čim je taj kritični trenutak prošao. Radosav je naišao baš tada. Erdeljci su gledali kako u nekom rasutom poretku, bez reda i poretka, prema njima juri konjica, a da se ni reč nije čula. Samo topot kopita. Zaurlaše tek na ulazu u logor i njihova vika se pomeša sa uzbunom među Perenjijevom vojskom. U tom metežu glasovi se tako izmešale da se uskoro nije znalo ko se sa kim bori. Jedino su Srbi znali šta hoće. Pešaci jedva da su dohvatili svoja koplja, a konjica ih je već silovito gazila. Perenjia niko nije čuo u toj gužvi, ali neko od njegovih komandanata naredi da se uzjaše pa oklopnici počese zajahivati svoje teške konje bez oklopa na sebi, samo sa mačem u ruci. Jedva da su se i okrenuli prema Radoslavu, kad skoro neopaženo priskoči Cvetko i poče nemilosrdno kositi konjanike sa boka i sa leđa. Mada ih je bilo znatno manje nego čelnikovih ljudi, Cvetkovi konjanici naterale Erdeljce da se okrenu prema njima. Već uzjahaše i ostali iz Perenjievog tabora. Cvetko naglo okrenu i poteže prema reci, a konjanici krenuše za njim i opet izložiše svoje bokove silnom napadu Jovana i popa Vasiljka. Pešadija je već stigla da pomogne Radosavu pa i tamo nastala klanje. Čelnik tek produži do reke, pusti da se konjanici okupe oko njega i malo predahnu, pa onda krenu nazad.

Jovan je na čelu svoje konjice udario na Perenjievu vojsku sa boka. Isto kao što je Radosav udario u raštrkanom poretku, tako je Jovan poveo svoje ljude poslagane u široki klin koji se poče probijati ka Perenjijevoj zastavi. Čim se Radosav vrati u borbu, Erdeljci počese gubiti glavu. Uklješteni između dve sile branili su goli život. Kada priđoše i pešaci poče bežanija prema reci, ali Srbe to nije zaustavljalo. Neko primeti da se Perenji sa manjim odredom probija pored reke, ali kasno javi Jovanu da pošalje pojačnje i zatvori obruč. No čim ču da se Perenji nadao u beg, pokaza Tomi Sukuru i ovaj odmah shvati, pa sa pedesetak svojih ljudi krenu u poteru.

Na bojištu sve se privodilo kraju. Erdeljci behu u silnom begu prema reci. Kao po nekoj komandi, srpski konjanici su se izdvajali i jurišali za njima, ne dajući im priliku da uteraju konje u reku. Zarobiše tek nekoliko plemića. Sve ostalo je nastradalo. No najgore je prošla pešadija. Dok god su pružali otpor, bili su pod strašnim pritiskom Jovanove pešadije i konjanika. Tek kada se ono malo preostalih predade, Radosav naredi da se stane. Sahraniš sve svoje mrtve i pokupiš ranjene i u rano popodne povukoše se sa bojišta. Pre nego što pojaha privedoše mu trojicu preživelih erdeljskih knezova.

- Hoću da mi se zakunete da na mene više nikada i ni po čijem naređenju nećete udariti.

Ponos im je već odavno bio splasnuo i ovo im je bila prilika da prežive. Dvojica to odmah učiniše. Treći je čekao da mu se Jovan obrati.

- Zakleo sam se velikom vojvodi na vernost i zakletvu ću održati. Mogu ti se samo zakleti da bez njegove naredbe nikada neću poći na tebe i tvoje ljude.

- Reci kako se zoveš?

- Rakoci, knez od Sibinja.

- Jovan Crnojević, ti poklanja život - pa naredi da mu daju konja i oružje. Knez odjaha odmah ne čekajući šta će biti sa drugom dvojicom.- Njih povedite sa nama.

Bitka kod Salaša je bila završena. Jovanu nije imao vremena da broji izginule Mađare, ali je Radosav mislio da se možda samo jedna trećina svih ljudi spasla. Sve ostalo je završilo na bojištu ili u Morišu. Uz rečicu, petnaestak kilometara od Moriša postaviše logor. Brzo se razgoriše vatre, pa uskoro na ražnjevima počеше obrtati janjci a kazani se pušiti mirisom govedine. Toma Sukur stiže u sumrak.

- Ništa nisam uradio. Gonio sam ga do pod Nađlak. Njega i petoricu njegovih, Jakšićevi ljudi su prevezli preko na onom splavu, a onih desetak što je ostalo htedoše u vodu, ali smo ih zarobili i doveli. Jakšići su ga primil u dvor i na sve naše pozive niko nije hteo odgovoriti. Da su hteli da nam ga daju, bili bi ga dali.

- Videćemo to sutra.

Radosav je već naredio da se ljudima izdela rakija, ali obaveza komandante da o svojim ljudima vode računa. Jovan malo izdvojen po strani, jedva čujno ponavljao je isto "Zašto. Zašto nam je ovo trebalo. Zašto udarati na nas, na isti krst". Odgovor mu niko nije mogao pružiti. Te noći govorio je ljudima:

- Junaci. Srbi! Bog vam pomogao. Danas ste još jednom pobedili. Svaka nova bitka to je jedna muka manje na našem narodu. Vi ste se danas borili za Veliku Srbiju ovde u Mađarskoj, za cara Dušana i za naš sveti krst. Zlo je kad krst na krst udari i tu sreće nema, ali Perenji je kaže doveo najbolju vojsku na svetu, a vi ste je razbili, uništili, satrali. Pobedili ste brojnije i bolje naoružane od sebe. Uništili ste silu da će to ovaj narod pamtiti dok je vas. Znajte da je ovo vaša prva velika bitka i da će ih još biti. Sa verom u boga dobijaćemo svaku, za naša srpska prava i za nas Srbe. Ja Vaš car kunem vam se bogom da ću vas voditi u bitku samo ako je to bogu milo, sa bogom u srcu i u mislima. Vodiću vas do kraja, do Srpske zemlje ovde na severu gde je nikada nismo imali. Da imamo i ono što nemamo. Nikome od vas ja do danas nisam ništa obećao, ali sada hoću. Svi ste vi slobodni ljudi koji možete birati mesto gde živite i vodite svoje familije. Znajte da nema više podlih gospodara, niti će ih biti. Nema više gladnih stomaka.

A moje božje nadahnuće prenosiću na vas moje najhrabrije i najvernije podanike. Neka vam bog pomogne.

Iz hiljade ljudi začu se uzvik i kao da je cela pustara planula. Iz svih grla zaori se “Care Jovane...” Umiri ih podignutim rukama.

- Ratnici moji. Verni moji praotoci. Kad vam je bilo najteže bog vam je mene poslao. Tu sam sa vama i ostaću sa vama dok je mene. Ne zaboravite sve one koji se bore sa vama rame uz rame a nisu Srbi. Ovo je njihov dan kao i Vaš i ja sam njihov car kao i vaš. - Jedva utiša masu. - Ne zaboravite i nikad nemojte zaboraviti. Mi se ne borimo protiv Mađara, mi se borimo protiv neprijatelja našeg naroda.

Podiže ruke poput mitskih proroka, uživajući u uzvicima obožavanja. Znatano kasnije napravi raspored svojih snaga. Pop će najveći deo ljudi smestiti u Lovrinu i Gotlibu, ali tako da ih može brzo dići. Tek sa četom će ka Temišvaru. Cvetko će sa svojim ljudima čuvati prelaze preko Tise i Moriša, a Radosav preko Čanada ide sa pola vojske u Temišvar i Čomu. On će ka Temišvaru ali će najpre sa jakim odredom do Jakšića ne bi li dobio Perenjia.

Sve je uradio kako je zamislio. Sa Tomom Sukurom je imao 500 ljudi. Moriš predoše kod Apatfalve i uputiše se ka Nađlaku. Grad je spolja delovao mirno i stameno. Jakšići su puno ulagali u njega, ali su posle Dožine bune i rušenja grada, puno toga izmenili i grad još više ojačali. Sada su mu samo veliki topovi mogli nauditi. Jakšići su u gradu bili sigurni. No i Jovan je znao da mu napolju bez obzira na htenje Jakšića, ne preti nikakva opasnost. Bilo ih je suviše malo da bi se mogli suprostaviti Jovanovoj vojsci. Toma Sukur ipak nije zaboravio da se osigura. Kako su stvari stajale, niti je on šta mogao Jakšiću, niti oni njemu. Fabijan se uskoro vrati.

- Jakšići kažu da će ti rado pružiti gostoprimstvo, ali u grad ne može više od 10 ljudi jer su kaže pretrpani svojom vojskom.

Nasmejaše se obojica.

- Je li tražio da dođem i bez oružja.

- Nije. Bio je ljubazan i činilo se kao da me je jedva dočeka. Čuo je za tvoju slavnu pobedu i biće mu čast da takvog junaka ugosti. Na kraju je rekao da ti on garantuje bezbednost !

Jovan je dobro znao šta to po Marku Jakšiću može da znači. Ni sekund se Jakšić ne bi razmišljao da ga zarobi ili pogubi, ako bi mislio da to odgovara njegovim interesima. A ako se Perenji imalo pita, takva sudbina mu je i namenjena.

- Poruči gospodaru Jakšiću da se danas nećemo gledati. Jer niti će on hteti napolje niti ću ja ulaziti unutra. Reci mu neka nam izruči Petera Perenjia a ja ću

mu za nagradu odmah dati 200 dukata. I poruči mu da on nije samo moj neprijatelj, no i svih ostalih Rašana, pa tako i njega. Ako mi ga ne preda, onda je ogrešio dušu o svoj narod. Perenji je zlo koje danas pamti meni, a sutra će njemu. Dok bude Srba, on će im biti neprijatelj.

Fabijan ode ne komentarišući poruku. Ovog puta zadržao se mnogo duže. No kada je stigao više nije bio miran, delovao je besno. Ipak se to na rečima nije moglo primetiti.

- Pola ovog vremena sam čekao napolju jer je gospodar Jakšić ručao sa Perenjiem. Onda su me uveli unutra i stavili kao pred sud. Perenji je sedeo odmah do Marka Jakšića i slušao svaku moju reč. Gospodar Marko je odmah počeo na mađarskom, pa sam morao i ja tako pa je Perenji svaku mogao razumeti.

Jovan nešto besno progundā, pominjući Jakšiće. “Sve je to neka njihova velika ujdurma i politika”. Nije bio ni svestan koliko je u pravu. Jakšići su i ovog puta gledali svoja posla. Još dok je sa zidina gledao Perenjia kako brza prema Nađlaku, Marko Jakšić je znao šta mu je činiti. Još se i bogu zahvalio na takvom “daru”. Smestio je Perenjia u najbolje odaje, poslao svog vidara da mu previje rane i pustio ga da se odmori. Ujutro mu je poslao svoje haljine da se obuče, pa ga je tek onda saslušao o bici. Ni jednom rečju nije komentarisao dok mu je on pričao o velikoj Jovanojvoj podvali, neviteškom i kukavičkom napadu. Skoro se uplaši kad ču koliko je bio težak poraz kod Salaša. Perenji je izgubio skoro 8.000 ljudi i ko zna koliko plemića i vitezova. Jovan ga je do nogu potukao. Gledao je Perenjia dok su mu se nosnice širile, a ispod obrva izlivao jad. Kleo se da će “tom srpskom razbojniku svojim rukama vaditi oči i svima koji su sa njim”. Jakšić za tren oseti ubod u srce. Nikada Jovana nije voleo, ali sada mu bi drago što je potukao nadmenog plemića. U sebi pomisli da Perenjjeva cena samo raste. Onaj osećaj pored srca brzo ga prođe i ponovo je bio onaj praktični Marko Jakšić koji je svaku situaciju znao da okrene u svoju korist. “Šta ćemo sada” naglas upita i tako zaustavi Perenjjevo razmišljanje o osveti. Ovaj se preseče. Već i sama pomisao da bi “racki razbojnik” mogao napasti Nađlak, Perenjiu se nije svidela. Posle poraza kao da je zaboravio kolike su zidine grada i da im Jovan nije dorastao. Jakšić je znao da od toga neće biti ništa, ali zabrinutost na njegovom licu samo se pojača. Čak i da je imao topove, Jovan ne bi udario na grad. Niko mu ne bi dao za pravo da to uradi, a svi srpski plemići bi se okupili pod jednu zastavu i udarili na njega. A on da se tuče protiv svojih Srba, to sigurno nije ni mogao ni hteo. Sve to ga ni malo nije smetalo da svoju zabrinutost produbi. U sebi je mislio da mu Jovan može učiniti još jednu uslugu, krenuti za Perenjiem.

- Ako se pojavi pod gradom, moraćemo ginuti i ja i moji ljudi da tebe

zaštitimo. Prema tebi imamo i stalešku obavezu, a od onog razbojnika nikakve koristi.

Perenji u letu uhvati zadnju reč “korist”. Pomisli da Zapolja ništa ne bi pogrešio da sve Rašane vrati nazad odakle su i došli, ali se seti da ni on ne bi bio daleko od toga da ovakvu pomoć kakvu mu je Jakšić pružio, dobro naplati. A Jakšić se nije žurio. Izađe napolje samo da pojača straže i naredi osmatranje. Kad ostade sam, pokuša da proceni šta Jakšić hoće, zemlju, srebro ili zlatne forinte. Ili sve troje. Nemušti razgovor između njih dvojice nastavi se još pola sata dok Perenji konačno ne predloži “Reci mi kako ja tebe za sve ovo što za mene činiš mogu nagraditi”. Jakšić vešto izbegnu odgovor. Neka to još malo postoji. Konačno pred podne već htede zatražiti tri sela oko Totkomloša kad sluga javiše da je tu izaslanik plemenitog Crnojevića. Marko Jakšić skoro poskoči od radosti.

Najljubaznije pozva Jovana u grad, siguran da će to ovaj odbiti, ali će bar drugi put biti konkretan. Kad Fabijan stiže, naruči da se servira jelo za njih dvojicu. Perenji se nervozno mučio sa svakim zalogajem. Obojica su očekivali odgovor. Jedino što ga je Jakšić već unapred znao. Fabijana sada ostavi dobrih pola sata da sačeka napolju, a on se zabrinuto počeo savetovati sa Perenjiem. Kad ga konačno primi natera ga da govori mađarski kako bi Perenji sve razumeo. Iznenadi ga Jovanova ponuda u forintama, nije mislio da je “divljak” već naučio bilo šta sem gole sile. Namerno je bio nabusit što Fabijanu nije ni malo godilo. Pitao ga je i o onim stvarima za koje je znao da neće dobiti odgovor. Fabijan mu je hteo to ili ne, išao u prilog. Ispriča da je Jovan carev zakletnik i da se protiv Perenjia borio zato što je na njega udario na svoju ruku i da Jovan hoće zato kralju da ga preda. Otpusti Fabijana rečima da plemenitog Perenjia niko neće voditi zarobljenog, a kamoli neki nazovi car. On zato ne može udovoljiti takovom zahtevu bez obzira na sve posledice. Čim Fabijan ode, Perenji odahnu ali svestan da mora nuditi drugo i više. Tako i učini.

Jovan škrgućući zubima naredi da se krene za Čomu. Da je znao kakvu je uslugu učinio Jakšiću “žderao” bi se još više. Tek kad je prešao reku seti se da je trebao malo “obići okolinu” i videti ima li koje Jakšićevo stado na pašnjacima. Sada je za to bilo kasno. Čakijev dvorac u Čomi bio je napravljen za uživanje. Dovoljan za domaćinstvo i za goste, ali i za državničke poslove. Jovan je celo po podne prvog dana poput istinskog vladara, primao sve one koji se hteli kod njega. Fabijan je pedantno zapisivao. Na kraju dana donese odluku koja ga je već duže vreme mučila. Pop Vasiljko mu ispriča da ovaj narod više od poreza ne može živeti. Zapolja ne samo što bez milosti naplaćuje stare, već je uveo nove, kako bi mogao pokriti troškove vojske.

- Možeš li ti ovaj narod braniti- upita ga Jovan.

- Mogu!

- E onda se svi porezi ukidaju. Zapolji više ni jednog dukata. Ostaće samo onaj deo koji se odnosi na Radiča Božića i to će se davati njemu lično. Ali pazi, Zapolja će za ovo saznati brže nego što ti misliš.

Jovan tako sa Zapoljom prekinu sve odnose. Osta samo još nekoliko niti koje su ih povezivale. Uskoro i one pukoše. Hoberdanec sa pratnjom i poklonima stiže u Čomu 24. maja. Jovan ga dočeka sa pitanjem "Šta je sa topovima ?" Hoberdanec je samo tvrdio da će ih biti, ali kada, nije znao. Jovan mu ponovi ono što je i ranije govorio, da bez topova, nema ni pravih osvajanja, jer su najglavniji u utvrđenim gradovima. Radosav i Hoberdanec nađoše zajednički jezik, mada su po svemu bili različiti.

- Gospodaru ja sam došao u specijalnu misiju. Šalje me austrijski nadvojvoda, kralj Češke, Hrvatske i Ugarske. Verujem da nisam zakasnio jer sam te tražio na drugim mestima i jedva saznadoh da si ovde. Svi smo čuli za tvoju veliku pobedu. Čestitam ti u ime kralja, jer znam da na tu pobedu niko ne može biti ravnodušan. Došao sam da ti prenesem njegovu veliku milost i dogovorim se sa tobom oko svega onoga šta još nije do kraja dogovoreno. Imam ovlašćenja koja ću ti sve do reda izneti, ubeđen da je kraljeva milost prema tebi bila neizreciva. Kralj u tebe ima veliko poverenje i veruje da ćeš ga opravdati, kao što je on pred svojim dvorskim savetom opravdao sve ono što je za tebe učinio.

Hoberdanec onda ispriča šta je sve radio i kuda se kretao uz preporuke velikog nadvojvode, ali i šta je nadvojvoda sve uradio da bi Jovanu mogao učiniti svoju veliku milost. Svuda su plemići snažni i moćni, ali nadvojvoda ničiju ne mora poslušati, mada sve mora saslušati. On je među svoje plemiće sa ugledom od nekoliko stotina godina stavio i Jovana, bez obzira što to od nekih njegovih plemića nije bilo rado primljeno. Ali Ferdinand je moćan i snažan, pa se njegova mora slušati. Njemu je već dosta stalnih "bežanja" mađarskih plemića koji preko noći menjaju tabor i nikad se u njih ne možeš pouzdati, a sami znaju da naslednim ugovorima od 1491, 1506. i 1515. godine, njemu pred bogom i pred narodom pripada kruna Sent Ištvana.

Onda se iznesoše pokloni. Bili su bogati, kraljevski. Jovan se zahvali na njima, raspitujući se o kraljevom zdravlju i planovima. Na kraju ponovi ono što njemu treba, a što je već postavio kao svoje zahteve. Treba mu para da plati silnu vojsku, hteo je topove, oružje i priznanje za osvojene teritorije. Kad on završi, Hoberdanec naredi da mu se donese kovčežić. Kad ga otvori u njemu blesnuše dukati.

- Kralj ti ovo šalje da možeš isplatiti vojsku, da ti bude hrabra i odana kao i do sada. Za prve potrebe, imaćeš dovoljno, kasnije će stići i ostalo - Hoberdanec

je bio ponosan ali i oprezan. Nije zaboravio kako je Jovan znao da “plane” na svaki znak nepoštovanja. Imao je silu, a ona mu je davala snagu.- Videli ste da vas je veliki nadvojvoda učvrstio u spisak plemića i to sa visokom titulom, koja vama po pravu i pripada. Kraljeva milost neće se na tome zaustaviti.

- A za to se očekuje moja odanost i odanost moje vojske ?

Hoberdanec je bio veseo i direktno ne odgovori.

- Kralj je usvojio vašu molbu i doneo povelju o nadeli imanja koji su sada pod njegovom vlašću, ili će milošću božjom to uskoro biti. Kralj ti upućuje poziv da prideš u Beč radi dogovora sa njegovim visočanstvom. Umoljava te da na ovaj put kreneš preko Požuna, gde ćeš iz ruke kraljice Marije dobiti kraljevu povelju - Hoberdanec malo zastade. Video je da je Jovanu sve to prijalo. - To je i kraljičina velika želja da te upozna jer je uvek mislila da si joj ti veliki saveznik još dok te nije ni znala. Sve ostalo će se kralj dogovoriti s tobom u Beču.

Hoberdanec je bio rečit i ubedljiv, a Jovan mada je znao da ga ovaj preterano hvali, pusti da se ispriča. Na kraju zamoli Hoberdaneca da razgovor nastave kasnije za večerom jer o svemu mora razmisliti. Mađar se odmah složi sa time. Jovan nije imao nikakav poseban razlog da Hoberdanecu odmah ne odgovori na sva pitanja. U jednom trenutku oseti da Hoberdanec ima još nešto “u rukama” i to je izgleda pažljivo čuvao. Jedno je bilo potpuno jasno. Imao je kraljevo naređenje i on ga je sprovodio vodeći računa i o svojim interesima.

Tek kad Hoberdanec izađe, Jovan se okrenu svojim. Po Radosava stvar je bila jednostavna:

- Od Ferdinanda možemo imati samo koristi, a od Zapolje samo štetu. Moramo samo videti je li korist veća od štete, jer Zapolja nas neće ostaviti na miru. Za mene je svejedno. Svi nas se boje pa korist može biti puno veća. Fabijan je bio oprezniji. Čekao je da i drugi kažu šta misle. Zato skrenu pažnju na Hoberdaneca.

- On je u velikoj kraljevoj milosti. Bez obzira na njegov izgled i priče, ostao je uz kralja i onda kada su mu drugi okrenuli leđa. Samo me nešto drugo buni. Sve ovo vreme on je sve nudio, a ništa nije tražio. Sve mislim da kada zatraži, biće to mnogo. Tek onda vidi šta ćeš i kako ćeš. A ja ću se još malo raspitati kod njegove pratnje.

Ceo sutrašnji dan proteče u razgovorima. Jovan je hteo da čuje šta misle njegovi ljudi i šta misle narodni prvaci. Čim bi jedan razgovor završio, Hoberdanec mu se priključivao. Mnogo je toga znao ali je još važnije što je to znao ispričati. Jovan je bio svestan da ga mađarski plemić polako “obrađuje” i priprema za završni udar. Bi mu to jednog trenutka krivo, ali očuta. Nije sve išlo ni kako je Hoberdanec hteo. Morao je izložiti zamisao pre nego što je imao

nameru.

U samu zoru stiže Jovan Dolić. Ostavio je u Baču pouzdanog čoveka i sad je došao da se “svome caru stavi na raspolaganje”. Jovan mu ukratko ispriča o Hoberdanceovoj misiji i naloži da se odmah pridruži. To je bio tek prvi događaj. Drugi usledi oko podne. Momci oko kapije zažagoriše i uvedoše Zapoljine emisare. Jovan je poznavao jednog Zapoljinog čoveka, pa ih odmah pozva unutra, a omanja četa vojnika se raskomoti u dvorištu. Videlo se da nisu očekivali neprijatnosti. Emisare dočeka u velikoj sobi sedeći na visokoj Čakijevoj stolici.

- Šalje me kralj - odmah započe emisar i objasni da je jako zabrinut zbog onog što je Perenji učinio. Preduzeo je sve što je trebalo da se tako nešto više nikad ne desi. A ako ko i pokuša imaće posla sa Zapoljom. Zli jezici stalno govore kralju da Jovan hoće da ga napusti, a to nikako ne može biti tačno, posebno nakon onog što je učinio na krunskom savetu. Zapolja je siguran u Jovanovu zakletvu jer srpski plemić dobro zna da samo pod takvim kraljem kao što je on srpski narod može imati sva ona prava kakva imaju i Mađari.

- Kralj je za srpskog despota proglasio vojvodu Radiča Božića, a pošto on nema naslednika, despotsko zvanje ćeš nakon njegove smrti ti naslediti.

Jovan se iznenadi. Ovo nije očekivao od Zapolje. Za trenutak osta bez reči. Dovoljno da izaslanik nastavi.

- Kralj nikoga nije pitao za mišljenje. On smatra da je ovo najbolje i da odgovara tvojoj hrabrosti i tvom dostojanstvu. Mada to kralj nije rekao, verujemo da je grof Petrović već to prihvatio. Kralj misli da sa svom tom tvojom silom Srba oko tebe, nije ni važno ko šta misli. Na despota se lako ne udara.- Izaslanik je proučavao efekat svojih reči. Bio je zadovoljan.- Zapolja ti još poručuje da ste vi zajedno ratovali i da si ti njemu uvek pošteno služio, a on je pošteno izvršavao sve obaveze koje je prihvatao. Ako sada ima nekih nesporazuma oni se mogu rešiti kad ti dođeš u Budim, ili pošalješ svog emisara. Poručuje ti da je sa ovim što sam ti ja preneo ispunio i sva svoja obećanja vezana za tvoju titulu i dostojanstvo.

Jovan preču poziv. Razmišljao je o drugome. Sve se menjalo suviše brzo i suviše lako. Zapolja mu do juče nije hteo dati ni plemićku titulu, čak ni najniži red, a sada mu obećava despotsku. Znao je da i Jovan zna da pred Radičem nisu duge godine. Očigledno je Zapolja hteo dobiti na vremenu.

- Pokaži mi povelju na kojoj je to napisano.

- Ti gospodaru isto tako dobro kao i ja znaš da se povelja ne nosi nego se po nju ide.

- Uvek se nešto dešava prvi put ?

- Možda ali sada za to nije bilo razloga, jer je Zapolja to izneo na krunskom savetu. Znaju svi oni koji treba da znaju. Kralj je učutkao sve one koji tvrde da si

pregovarao sa Ferdinandom.

- Pregovarao sam a to i Zapolja zna. I sada je ovde Hoberdanec, Ferdinandov emisar, sa novim ponudama. Ovaj kralj mi čini ono što Zapolja nije nikad ni pomislio da mi učini. I sada mi je vas poslao da mi puno obećate a ništa ne date. Dok dobije u vremenu ili dok se sve ne reši samo po sebi onako kako Zapolji odgovara. Ja ću odlučiti, mada mislim da ste moja gospodo, kasno stigli.

Fabijan mu donese kesu pa širokom rukom darova emisara i otpusti ga. Ovaj je bio zadovoljan. Bio je u vučjoj jazbini i srećno se izvukao iz nje, istinom. Još iste večeri Jovan je Fabijanu diktirao pismo sa nalogom da ga prepiše u pet primeraka. Jedno će grofu Petroviću, drugo Pavlu Bakiću, treće Radiću Božiću, četvrto grofu Bačaniu i peto mark grofu Esterhaziju. Diktirao je polagano odmeravajući svaku reč, pa je Fabijan sa lakoćom svaku zapisivao bez ponavljanja. Kad završi upita ga šta misli.

- Ovo je tvoja volja i volja naroda oko tebe. Za mene, tvog velikog slugu, tvoja volja je carska i neporeciva.

Jovan klimnu glavom

- Neka tri pisma budu na srpskom a dva na mađarskom.- kad Fabijan potvrdi, Jovan samo naredi da mu donese sva pisma kada budu završena. Kad ovaj ode, zovnu Tomu Sukura i naredi mu ko sve mora biti u velikoj trpezariji u ponoć i da obavezno pozove Hoberdaneca.

- Plemeniti moji. Sazvao sam vas u ovaj čas, jer sve što se događa ne trpi odlaganje. Naš uvaženi prijatelj plemeniti Hoberdanec, izaslanik velikog kralja Ferdinanda, ovde je među nama. Doneo nam je silne darove i obećanje kralja da nas u svemu što radimo prati njegova milost. Obećava nam našu Rasciu ovde pod njegovim skutima, mnoge gradove i nasledna dobra. Neka zato našem gostu ne bude teško da pred svima vama, uglednom gospodom, mojim zvaničnicima i ratnicima, prenese poruku kralja Ferdinanda, ali i da kaže šta se od nas očekuje.

Sve oči bile su uprte u Hoberdaneca. Mađarski plemić i sada je delovao šareno u svojoj napadnoj odeći, ali mu je pojava ulivala poverenje. Izvini se najpre što neće govoriti srpski jer mu je teško izraziti svu dubinu osećanja a ne bi želeo da nešto pogreši pa dobi dopuštenje da može govoriti na mađarski.

- Meni je čast što me veliki gospodin Jovan Crnojević, od pre sedam dana princeps illustris, naziva prijateljem a velika je milost što mi je dozvoljeno da govorim ovde pred ovoliko junaka i gospode Srpske. Kralj Austrije, Češke, Hrvatske i Mađarske, veliki vojvoda Ferdinand, svima vam šalje pozdrave sa željom da vašom hrabrošću i odvažnošću stvorena Rascia bude velika i hrabra pod njegovim plemenitim okriljem. Sve što ste stvorili i ostvarili u Bač- Bodroškoj i Torontalskoj županiji dodeljuje se na vladanje Jovanu Crnojeviću za vjeki

vjekova, njemu i njegovim potomcima ili izabranom nasljedniku. Sva zemlja koju dodeli vama trajno ili za života, kralj Ferdinand priznaje kao svoju volju i to će potpisati. A dok ne ojačate i naselite teritorije, kralj se obavezuje da vas svakako pomogne. Kao što je kraljeva milost do sada bila nesebična, još više će to biti u buduće.

Hoberdančeve reči su ostavljale utisak. Govorio je mirno, naglašavajući ono što je najvažnije, laskajući ali samo onoliko koliko je to bilo potrebno. Fabijan je sve prevodio na srpski. Jovan pusti da se stišaju prvi utisci. Govorio je sebi i svojim, ali i Mađaru.

- A vera. Naša vera! Nama je ovde još samo vera ostala. Jer za slobodu i samostalnost borimo se u državi koju drugi svojataju. Mi od naše vere i naših običaja niti hoćemo niti možemo odstupiti, jer ako veru izgubimo, onda ni ljudi nismo. Sve možemo obećati i velikom kralju se zakleti, ali naše svece i naše popove uvek ćemo poštovati. Ako bi od toga odstupili, biće ovo prokleta zemlja u kojoj su pašcad puštena a kamenje svezano. Sveti Sava je govorio, ako moj rod padne u teška iskušenja, postrada i do propasti bude doveden samo ga božja prosvjeta, čestitost, poštenje, mudrost, ljubav i vera, mogu održati. Zato nam ovde pred svima moraš dati jasan odgovor. I ne zaboravi da je zemaljsko carstvo uvek bilo za kratko.

Hoberdanec je imao odgovor. Nije to više bio laskavi Mađar, već umni govornik spreman da odgovori na sva pitanja, koji je došao da pridobije a ne da odbije.

- Ja nisam propovednik, nego tek skromni vernik, hrišćanin kao što ste i vi. Naš kralj je veliki vernik, ali on misli da je verovanje u Isusa Hrista pravo svakog čoveka i svakog naroda. Verujući i Bogu se moleći, svaki od nas ispunjava sebe božjom milošću. On vam poručuje da verujete u boga onako kako su vaši preci verovali i da niko nikada u njegovom kraljevstvu neće to vaše pravo na bilo koji način i bilo čime povrediti. Gradite crkve i manastire, poštujte običaje i ne činite drugima na žao. Isto kao što je vama dato pravo da verujete, tako je to pravo dato i drugima. Kralj će lično dati prilog za gradnju crkve tamo gde se vi odlučite. A što se kraljice Marije tiče, glavom stojim iza toga da imaš najvećeg prijatelja kojeg možeš imati.

Hoberdanec nastavi priču o tome šta je sve kralj spreman da učini za Srbe, navodeći jednu po jednu stvar i detaljno je objašnjavajući. Tek kada završi, Jovan ponovo uze reč.

- U čestitost i dobre namere kralja Ferdinanda nikada nismo sumnjali. Za ovo vreme on nam je to i delom pokazao. Svi smo mi ovde svesni da ništa na ovom svetu nije badava. Okupili smo se da čujemo šta to kralj traži od nas i da ti

na to odmah odgovorimo. Govori nam istinu jer ako slažeš imaćeš osvetnike a ne prijatelje.

- Nisam ni mislio da zaobiđem istinu. Duga je ruka pravde da bi se izlagao njenom besu. A ja sam tek mali izaslanik najveće kraljevske kuće na svetu. Sve što vam sada govorim, reči su velikog kralja upućene plemenitom Crnojeviću. Na njegov zahtev izneću sve pred vama. Kralj traži vaše puno savezništvo u borbi protiv neprijatelja hrišćanstva i nazovi kralja Zapolje i svih onih koji ga slede. Traži da u tu borbu uključiš sve svoje Srbe i one koji su pod oružjem i one koji su po naseljima. Kralj Ferdinand je u ime kraljevine koja će trajati hiljade godina, dao sve privilegije i tutulu plemenitom Crnojeviću, zato traži da se svi vi pojedinačno zakunete njemu na vernost. To se odnosi jedino na slučaj tragedije malus eventus, da se ne daj bože nešto desi velikom gospodinu Jovanu. Slovo zakletve treba da se prenese na svu vašu oružanu silu. Kralj isto tako traži da se u slučaju bilo kakve nesreće prizna meni kapetanski čin, kako bi mogao vojsku povesti i spojiti sa vojskom kralja Ferdinanda.

Ćutali su. Ferdinandov zahtev ipak nije bio toliko neočekivan da ga dočekaju nespremni. Bili su zahvalni Hoberdanecu na otvorenosti, jer bi u suprotnom morali nagađati smisao njegove poruke.

- Zakletvu možete izvršiti pred vašim sveštenikom na krstu samnom kao svedokom. Plemeniti kralj smatra da veću zakletvu od toga jedan Srbin ne može dati.

Jovan je mirno sedeo.

- Šta ako se ne zakunemo ?

- Sve ono što je kralj obećao važi i dalje, samo će onda znati da mora računati i sa time da će te jednom možda promeniti stranu. Vi ste onda dogovorni saveznici i kralj će ispunjavati samo onoliko koliko se dogovori. On je u vama pronašao prirodnog saveznika i on svoju odluku neće menjati. A ako se zakunete kralj smatra da Srbi mogu biti temelji njegovog kraljevstva, dostojni da nose najveće titule i vladaju najvećom zemljom.

Jovan pogleda po ljudima. Sve oči su bile uprte u njega. Znao je da što god kaže, njegovi ljudi će reći isto. Ćutao je i gledao u mađarskog plemića. Razmišljao je. Pogleda u Fabijana. Ovaj skoro prošapta.

- Ništa ne škodi ako se ljudi zakunu, a narodu ćeš i onako objaviti sa kim si u savezu.

- Koliko vidim onda je zakletva mome kralju formalna. On time želi da vidi vaše jedinstvo i vašu spremnost. Mislim da vas ništa ne košta da to učinite - dodade odmah Hoberdanec.

Jovan na kraju odluči.

- Prihvatamo. Već sutra imaćeš naše zakletve. A za priznanje što smo to uradili, tražim od kralja da se potvrde neke titule koje sam već dodelio svojim ljudima, a koje nisu po vašem dvorskom protokolu. Isto tako tražim da potvrdi sve one nadele zemlje i sela koje sam uradio a koje su već u našoj vlasti i za koje smo se krvavo izborili. Ništa što nije naše ne dodeljuje se.

Hoberdanec je znao da je Jovan pre svega mislio na titulu čelnika koju je dodelio Radosavu zajedno sa nekim selima i nešto zemlje. To mu je bilo najlakše prihvatiti jer ga to na ništa nije obavezivalo, pa spremno prihvati. Jovan uze jednu od pet savijenih hartija ispred Fabijana.

- Nešto ću vam pročitati. Hoću posle toga da čujem šta vi mislite. Ovih pet pisama idu na pet različitih mesta. Tri su na srpskom, dva na mađarskom. Iz poštovanja prema našem gostu čitaću na mađarskom jeziku:

“Ja car Jovan, izaslanik Božji, šaljem svima Hristu vernim podanicima sledeću poruku u želji da ih nađe u dobrom zdravlju. Saznali smo da je čovek kome smo bezgranično verovali, sepeški grof i erdeljski vojvoda Janoš, uzeo slobodu koju je Hrist milostivi dao svome stadu i prodao se Turcima. Uvedeni desetak koji sada plaćamo dao je sultanu za ratni pohod na naše zemlje, a sultan mu je zuzvrat omogućio da mimo boga i volje plemstva, dođe na presto Sent Ištvana. Zato vas molim da ovom hrišćanskom krvniku otkazemo svaku pomoć i prestanemo za njega krv prolivati. Pouzdano znamo da će jedini pravi kralj, nepobedivi vladar Ferdinand sa silnom vojskom uskoro krenuti da oslobodi ovu potlačenu i opljačkanu zemlju. Budimo hrabri i iskažimo našu vernost najhrišćanskijem vladaru i našem prirodnom i milostivom gospodaru Ferdinandu. Neka nam bog bude na pomoći ! ”.

Spolja se samo čulo dobovanje kiše. Jovan pročita kome su poruke upućene.

- Ovo znači rat, - tiho progovi Hoberdanec.

- Pa to ste i hteli - ne bez sete prošapta Ognjen.

Hoberdanec progovori:

- Gospodaru Jovane. Danas ste me po svemu iznenadili. Ja bih bio najsretniji kad bi već sutra krenulo izaslanstvo put Beča i o svemu ovome potanko izvestilo kralja. Kralj će onda znati šta je najpametnije da preduzme, a svakako i da se smanji pritisak na tvoju vojsku. Ovakvo pismo zajedno sa odlukom da se dalje ne plaća nikakav porez Zapolji, zasigurno će ga naterati na akciju. Koliko ja znam, Perenji i neki biskupi su uvek za to spremni. Molim vas da dopustite da kralj o svemu odluči.

Tako se ta večer završi. A tek par dana kasnije, Zapolja je u dvoru u Budimu zamišljeno gledao kroz prozor. Tražio je od sekretara da mu još jednom pročita

pismo. Sekretar je u rukama držao srpski tekst, što znači da ga je kralju dostavio neko od Srba. Mađarski grofovi su izgleda bili pouzdani, ili možda sporiji.

- Kako je moguće da me takav čovek izneveri- pitao se poluglasno ne očekujući odgovor- On i njegovi Raci uvek su mi bili verni i ni u snu nisam mogao pomisliti da će me Crnojević izdati.

- Možda on misli da ste izneverili vi njega. I sami ste čuli šta je emisar rekao kako ga je Jovan dočekao i ispratio.

Trebalo mu je nekoliko minuta da shvati šta mu je Georgius rekao.

- Bog mi je svedok da sam učinio sve što sam mogao.

Poput savesti, Georgius ga odmah ispravi.

- Ja znam da ste ga vi mnogo voleli, ali nismo mu ništa uradili. Očekivao je bar titulu, a to ste mu mogli dati. Zemlju je i onako sam osvojio.

- A šta sa erdeljcima. Oni bi me “pojeli” zbog toga.

- Da njega danas imate, erdeljci vam ništa ne bi mogli. On sada drži sve što je ispod Sabatke, a Ferdinand je dobio velikog prijatelja koji zna da se bori i okupi onoliko naroda koliko mu je potrebno.

- I šta sada ?

Georgius u prvom trenutku nije znao šta da mu odgovori. A odgovor se sam po sebi počeo nametati.

- Ne smete dopustiti da se dve vojske sastave, jer ih onda niko neće moći zaustaviti. Pregaziće nas kao Turci. Tu nam ni vaše slavne erdeljske vojvode ne mogu pomoći. A Ferdinand će to sigurno hteti. Treba hitno spremi vojsku i udariti na Jovana. Obećajte plemićima šta god traže, dajte biskupima šta hoće i neka mačevi1 krenu po Mađarskoj. Nema nam spasa dok je Jovan u životu. To treba uraditi što pre jer će vojska ako bude trebalo, moći da se povрати i dočeka Ferdinanda.

Zapolja je znao brzo donositi odluke. Večeras se osećao slab i nemoćan. Svaki potez koji je povukao imao je nastavak. Ništa nije mogao uraditi a da ga nije čekao bič sa druge strane. I pored silovitosti, video je da mu kraljevstvo propada zbog stvari koje je mogao sprečiti, a nije. Taj ludi Srbin imao je 10.000 ljudi spremnih za borbu. Upravo ono što je njemu trebalo. A zbog gluposti i zavisti vojvoda nije mu mogao dati čak ni najmanju titulu. Morao je raditi drugačije. Stvoriće vojsku i na njeno čelo ponovo postaviti Perenjia. I pored svih mana, erdeljski vojvoda je bio ratnik, možda jedini dorastao Jovanu Crnojeviću. Perenji neće ponoviti greške koje je do sada činio. Bio je u to siguran. Izdiktira pismo koje je trebalo poslati “vernom plemstvu” i kojim ih je pozivao na veliku bitku protiv lažnog cara. Za zapovednike je postavio Petera Perenjia i biskupa Imru Cibaka.

- Kao da ti ga je žao Đorđe - Zapolja ga je retko zvao po krsnom imenu.

- Žao mi je što će uludo izgubiti glavu a mogao nam je biti najverniji saveznik. Hiljade će ljudi povući u smrt jer ništa nije strašnije od osвете erdeljskih vojvoda.

Zapolja ne odgovori odmah.

- Tek ću o tome pričati Perenjiu.

Veliki vojvoda Perenji sutradan po običaju krenu kralju, ali ga straža zaustavi. Nervozno cupkajući jedva je dočekaо trenutak da uđe u kraljeve odaje. Zapolja ga tek ovlaš pogleda. Tek kad uđe Georgius, obrati više pažnje na njega.

- Kažeš da ćeš imati 500 svojih ljudi. To je od tebe mnogo jer ti je Jovan kod Salaša, pobio sve ostale koje si imao.- Vojvoda htjede da se usprotivi, ali po Zapoljinom izgledu proceni da je pametnije da otrpi. Zapolja još nije završio ono što je počeo - Ti si jedva izvukao živu glavu, ostavio vojsku da se snalazi kako zna i ume, uneo plač u hiljade kuća. Znam zašto si ovde. Hoćeš osvetu i hoćeš da ti vodiš vojsku na Jovana!

Vlastelin skoči ističući svoje zasluge. Kralj ga je ravnodušno slušao. Kad proceni da je dosta, kao da nastavi predhodni monolog:

- ...Tvoje zasluge za mene su velike. Zato si dostojno nagrađen, ali u ovom pohodu razmišljao sam da komandu dam nekom drugom - Rukom umiri ljutnju vlastelina - ali znajući da bi ti to teško podneo odlučio sam da ti vodiš erdeljsku vojsku, a Cibak Ugarsku. Dogovorite se ali mi o porazu nemojte javljati jer ću tada pokrenuti svu vojsku koju budem mogao skupiti i najpre uništiti vas, pa onda tek Rackog razbojnika. Jednom te je pobedio, nemoj da to ponovo uradi.

Tek onda objasni uzrujanom Perenjiu šta od njega očekuje i o važnosti da se vojska pripremi što pre.

- Ako mi doneseš njegovu glavu znaj da ćeš imati kraljevu milost. I još nešto. Ako ti se njegova vojska preda, prihvati je. Neću nikakvu osvetu i to zato što ja tako hoću. I onako mi okreću leđa još ako ih ti počneš seći, kakvi će tek onda biti. Uradiš li drugačije saznaću, a onda će Erdelj biti suviše mali za nas dvojicu. - Perenji nije bio navikao da se sa njim tako razgovara. Još tačnije, sa njim niko nikada nije tako razgovarao. Osećao se povređenim no na licu sepeškog vojvode nije bilo ni traga neodlučnosti - Ja cenim tvoje prijateljstvo i sve ono što si za mene uradio, ali sada mora biti kako ja kažem i nikako drugačije. U pitanju je moja i tvoja glava i kraljevstvo.

Kada je Perenji izašao, pogleda u Georgiusa.

- Perenji je veliki ratnik. I bez pretnje taško ga je zaustaviti. Vi ste dobro učinili i dobro ga savetovali. Ali znajte ako ne sakupi dosta vojske, bolje je da i ne udara.

- A šta ako ga onaj potuče ?

Ni Georgius se nije usudio da odgovori.

Jovana su za to vreme mučile druge brige. Mada nerado, poslao je 27. maja Jovana Dolića i Fabijana u Beč. Sa njima je pošlo i nekoliko ljudi iz Hoberdančeve pratnje, ali je mađarski plemić ostao sa Jovanom. Obilazili su naselja i mesta gde su bili Srbi. Jovan je oduševljeno dočekivan svuda kuda je prolazio, pa je čak i Hoberdanec bio začuđen slavom koju je Jovan stekao među običnim narodom. Iste večeri po povratku u Segedin, Tomo Sukur postavi pokretne straže. Sutradan stiže Valop. I pored kostobolje, izdržao je teško truckanje u kolima od Sekešfehervara. Čim ostadoše nasamo, ispriča Jovanu svrhu dolaska:

- Zapolja ti je objavio rat - pa mu ispriča sve što je znao o Zapoljinim planovima. Kao i uvek bio je dobro informisan i sa vestima iz neposredne Zapoljine blizine, možda čak i od Georgiusa. - Vojska dolazi iz dva pravca, odozgo iz gornje Mađarske i iz Erdelja. Sepešani su opasniji jer imaju dobru vojsku, koja nije ginula na Mohaču. Ova druga je slabija, ali brojnija. Teško da ih možeš sprečiti da se sastave, ali ako ikako možeš napadni najpre jedne pa druge. Kad budu zajedno biće ih preko petnaest hiljada. Vode ih Perenji i biskup Cibak.

Jovana brojke nisu previše zabrinjavale. Da su bili Turci u pitanju, onda bi već drugačije razmišljao, jer Turci su mislili glavom jednog čoveka, a Mađari će kao i uvek biti rastrzani između plemića. Valop primeti taj nehajan odnos prema neprijatelju:

- Možda si u pravu a možda i nisi. Vidim stalno bi se borio i pobeđivao. I sada si siguran mada su oni nadmoćniji. I ne pomišljaš da te mogu nadjačati. Znam ja da mladost uvek pobeđuje, ali nemoj zaboraviti da jednom mogu pobediti i jači od tebe.

Jovan mu odgovori pitanjem

- Misliš li da ih treba razdvojiti ili pustiti da se međusobno posvađaju.

Valop samo sleže ramenima.

- Javili su mi da je Perenji bio kod Zapolje i da mu je ovog puta glava u pitanju. Znaj da će sprovesti kraljevu volju i da se neće puno okretati na to šta koji plemić misli. Sigurno će obojica biti oprezni, možda i previše. To bi ti moglo pomoći da ti odlučiš, gde ćeš i kada napasti. I znaj da možeš računati samo na svoje snage, jer ti od drugih Srba niko neće pomoći.

- Odakle ti sve to znaš. Izgleda da kod Zapolje imaš nekog ko je na tvojoj strani.

Valop se nasmeši pa se uozbilji.

- Iz čista mira raspričao se jedan koga do sada nikad nisam mogao "probiti". A tu nema slučajnosti. Ispričao mi je neke detalje koje može znati samo

nekoliko kraljevih ljudi. Posle sam se malo raspitao i shvatio da je to sekretarov čovek. Kad sam posle išao Zapolji da se odjavim, dugo sam gledao u Georgiusa i mislim da je on sve to naredio. Pričaću ti još ponešto.

Narednih sat vremena, Valop je čas pričao, čas se žalio na “proklete vetrove koji i po suncu uteruju zimu u kosti”. Kad razgovor zamre, Jovan mu spomenu da francuski poslanik Rinkon, hoće da ga poseti. Valop skoči kao da ga neko ubode iglom.

- Rinkon ! Ta francuska izdajica. Sramoti posao kojim se bavimo. Slizao se sa Zapoljom pa će još malo cipele da mu čisti. Kodeks časti mi ne dozvoljava da ga izazovem na dvoboj.

Valop bi nastavio i dalje, ali ga Jovan umiri rečima da je takvu posetu odbio a da i on zna kakav je Rinkon. Valop se odmah primiri, a umor je učinio svoje pa ode na spavanje. Jovan nije bio tako dobre volje, kako se predstavljao Valopu. Dobro je znao da ga Zapolja neće ostaviti na miru. Nije se on posebno plašio, ali je hteo da vidi sve mogućnosti. Znao je da će mnogo ljudi ostatiti na bojnopolju, ali ga to nije mnogo uznemiravalo. Borili su se za sebe, kao što se i on borio. Ujutro posla pismo grofu Petroviću. Bio je iskren onoliko koliko je trebalo. Namerno mu nije pominjao titulu već ga je oslovaljavao sa “moj prijatelju”.

“... Silna se vojska sprema na mene i moje Srbe. Sam sam i teško im se mogu suprostaviti. Ja sam birao i odabrao svoju stranu, a izgleda i svoju sudbinu. Pristao sam uz kralja Ferdinanda smatrajući da je on najbolja garancija za sve nas, ali i za sve druge Srbe preko Save i Dunava. Morao sam otkazati poslušnost sepeškom vojvodi jer on od onog što je nudio, ništa nije učinio. Bio sam mu veran i odan, što Vi i sami znate. Ja znam da Vama nije lako pružiti meni bilo kakvu pomoć, ali ja sam se uvek oslanjao na Vas pa to i sada činim. Znate da na vas nikad neću udariti, a od Vas tražim jedino da mi odgovorite jeste li za mene ili protiv.” Pismo je odmah odaslao uz naređenje da se sačeka odgovor. Dva dana kasnije znao ga je. Pismo je bilo na srpskom i pisano grofovom rukom.

“... Ja nikome nisam ostao dužan, niti sam išta zaboravio. Kod tebe sam učinio i jedno i drugo. Ja na tebe neću udariti niti ću dati svoju vojsku za to, ali za tebe nisam. Ti si svojim prelaskom kod Ferdinanda, doveo u pitanje sve ono što je plemeniti kralj Zapolja učinio za nas Srbe. Jer položaj Srba ne zavisi samo od kralja već od nas koji ih vodimo. Ti si svoje poveo u rat tražeći ono što ti ne može ispuniti. Vladar kao što je Zapolja ne može sebi dozvoliti da ima državu u državi. Ferdinand možda i može, ali znaj da će svaka stopa te zemlje biti krvlju natopljena. Ja na to nisam spreman. Neka ti je bog na pomoći”.

Nedugo posle pisma, Jovanu javiše iz Banata da vojska prelaze Moriš. Scena za veliku bitku je bila postavljena.

glava 20.

POSLEDNJA BITKA CARA JOVANA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Jovanova vojska bila je tog juna 1527. raširena na širokom prostoru od reke Tise pa do srednjeg Banata. Odredi su mogli brojati petsto do hiljadu ljudi i tako organizovani da su u kratkom vremenu mogli krenuti u boj bez ikakvih posebnih priprema. Oduševljenje nastalo nakon pobede nad Perenjijem teško je bilo smanjiti, pa su starešine muku imale da zadrže ljude tamo gde im je rečeno. Najgore je što je narod počeo dolaziti i donositi ponude, pa se stvarala nepotrebna gužva koja je samo smetala. I pored tog prividnog nereda Jovanovi izvidinici krstarili su predelom iznad i ispod Moriša prateći sve šta se dešava. Kad je već bilo izvesno da je bitka neminovna, Jovan sazva svoj ratni savet.

Situacija je bila gora nego što je na prvi pogled izgledalo. Zapolja je uradio ono što se od njega očekivalo. Pokrenuo je vojsku na njega, ali ne samo svoju, Erdeljsku, već i veliku vojsku iz gornje Mađarske. Na Morišu je bila Cibakova vojska za koju se znalo da je dobra i sastavljena od stalnih ratnika. Čak i po njenom ponašanju na Morišu videlo se da je vode iskusni komandanti. Nije bilo one Perenjieve silovitosti i žestine, već se reka prelazila a položaji su već bili utvrđeni pa nikakvo iznenađenje nije bilo moguće. Sa Istoka je stizala erdeljska vojska koju je samo Perenji mogao predvoditi. Izveštaji su govorili da Cibak pod svojom komandom ima najmanje 8.000, a najviše deset hiljada ratnika. Bila je zagonetka koliko ih ima Perenji. Po svoj prilici isto toliko. Ako su te procene tačne, onda ove dve vojske po broju daleko nadmašuju Jovanove snage.

“Treba tući jedne pa druge”, bio je jedinstven zaključak, ali je ostalo pitanje da li će Cibak prihvatiti bitku i da li će biti dovoljno vremena da ratuje s jednim pa sa drugim. Hoberdanec koji je jedini od stranaca bio prisutan savetu, izložio je stav Beča. Kralj poručuje da je Zapolja angažovao sve što je mogao i poslao na Jovana sa ciljem da uništi njegovu vojsku. General Kacijaner¹ smatra da tu vojsku treba pokušati tući odvojeno, jer se to može, a ako se vojska spoji, onda nikako ne treba prihvatati frontalni rat, već se treba povlačiti, najbolje preko reka pa ih sačekivati kad oni prelaze i tako im broj smanjivati. Kraljevska vojska kojom on komanduje gledaće da što je brže moguće u punom ratnom sastavu krene prema Budimu i time veći deo te vojske privuče na sebe. Zato predlaže da se ili udara odmah na izdvojene vojske, ili da se oteže sa frontalnim udarom.

Prihvatiše da je tako najbolje. Jovan naredi da se položaj Cibakove vojske ispita do kraja i da se sazna svaki detalj, a Ognjenovi ljudi će zaći u Erdelj sve dok ne sretnu Perenjievu vojsku i ne vide koliko je jaka. Dogovoriše se da je najbolje grupisati vojsku u tri veće formacije, a treba sprečiti mešanje naroda sa vojskom jer onda pada disciplina. Na Potiskoj strani će se sve grupisati oko Cvetka, a uz njega će biti Momčilo sa svojim hajducima. Sredinu će držati Radosav Čelnik, a pri njima će biti i Jovan, a Ognjen će komandovati banatskom

vojskom i kod njega će biti pop Vasiljko. Kad to utvrdiše Jovan zatraži tišinu.

- Presvetli kralj i nadvojvoda Ferdinand, svojim ukazom meni, vašem vođi i komandantu omogućio je da među vama proberem one najvrednije koji će u buduće nositi velike kraljevske činove. Pošto je naimenovanje Radosava za čelnika već priznato, titulu vojvoda dodeljujem Cvetku i Ognjenu, a kapetani su od danas pop Vasiljko i Toma Sukur. Dvorodržica je i po poslu a sada i po činu Subota Vrlić, a glavni izaslanik Jovan Dolić. Vi sami smislite koga bi još od ljudi trebalo proizvesti u neko zvanje i sve javite sekretaru Fabijanu, a onda ćemo videti kada ćemo im to zvanje dati. Sve ovo što sam vam sada rekao potvrdiće u kraljevo ime plemeniti Hoberdanec.

Grlenjem i ljubljenjem i taj svečani čin bi završen. Jovan još nije bio završio. Svi se utišaše.

- Sada nas čeka bitka koja je važnija od svih koje smo ikada vodili. Do sada su na nas kretali da nas pobede, sada idu da nas pobiju. A ako unište nas, niko živ na ovoj teritoriji ostati neće. Vojvode moje i kapetani, videli ste šta se dešavalo u Dožinoj buni kad je bio Mađar protiv Mađara. Krv je potocima tekla ovom zemljom. Sad su protiv nas pravoslavni i znajte da od vas i vaših ljudi zavisi da li će Mađari napraviti ovde krvavu Tisu. Jer neće se samo sa vama obračunati, već i sa svima onima koje branite i koji su raštrkani po ovim pustarama. Neće oni samo da nas pobede, već hoće da nas zatru. Mi imamo moćnog zaštitnika, moramo izdržati dok on ne stigne bez obzira koliko je vojnika sa druge strane. Toga se najmanje plašite. Više se bojte mene ako ne budete ratovali onako kako ja budem naredio. Što pre kupite vojsku i idite u nove tabore. Budite spremni da udarite odmah čim vam se to naredi. Više nema izležavanja, sada znamo šta nam je činiti. Moramo biti brži od neprijatelja, jer od te brzine zavisi nam velika pobeda. Zapamtite vi se ne borite samo za svoje gospodstvo, nego i za vasceli srpski narod, za našu veru i naše svece. Nemojte da vas u rat vodi mržnja, već razum. Nemojte se poneti onom pobedom, jer će sada protiv nas biti vojska koja se zna boriti i koja više nikada neće praviti greške kakve su pravljenje. Uzdajem se u vašu hrabrost i veštinu, u vašu volju i želju da ostanemo svoji na svome. Neka nam u tome dragi bog bude na pomoći.

I pored svih ratnih priprema Jovan nije zaboravio ono osvojeno. Od svoje vojske od oko 13.000 boraca, dve hiljade je izdvojio da bi osigurao svoja naselja i prelaze preko reke. Znao je da mu svaki čovek treba, ali ostaviti zaleđe potpuno neosigurano, značilo je prepustiti ga na milost i nemilost i najmanjoj bandi koje su krstarile okolinom. Poput lešinara oni su pratili bitku ne da bi u njoj učestvovali već da bi se okoristili na drugi način. Jovan je po prvi put razmišljao o povlačenju. Naložio je gde mora biti 500 pešaka koji će ako to bude trebalo čuvati

odstupnicu u slučaju povlačenja prema Segedinu.

U Cibakovom štabu vladala je nervoza. Biskup Imre Cibak jedini je držao sve konce u svojim rukama. Bolje nego iko bio je svestan opasnosti kojoj se izlaže kada je naredio da predhodnica pređe Moriš i počne sa utvrđivanjem položaja. Tek onda je naredio da pređe glavnina. Sa njima je prešao i on. Cibakov položaj izgledao je čudno. On je išao da napadne i kazni, a ceo položaj je bio tako napravljen da se pre svega brani. Tabor je postavio neposredno iznad reke na omanjem brežuljku do kojeg se reka ponekad izlivala. Mada nevisok, plato je ipak bio dovoljan da se na njega smeste ratnici, a ostali su bili raspoređeni iza njih, sve do reke. Možda je bilo i boljih položaja, ali ovaj je imao jednu dodatnu pogodnost. Reka je tu bila dosta široka i razlivena pa se u slučaju potrebe mogla preći na konjima. Druga posebnost položaja bila su teretna kola. Cibak je naredio da se postave napred a samo su mali topovi činili razmak između njih. Tako se osigurao od frontalnog napada sa prednje strane. Sa strana zaštitu su mogli pružiti njegova konjica i pešadija. Odluka o postavljanju kola u odbrambeni položaj izazvala je žučnu reakciju nekih plemića. Ali Cibak je bio drugačijeg kova od Perenjia. Već kada je kretao na ovaj put imao je snažnu vojsku od 2.000 ljudi, uglavnom plaćenika nad kojima je on imao direktnu kontrolu. Njih nije zamarao prevelikim stražarčenjem, već im je poveravao druge poslove koji su mu se činili važniji. Jedan od tih poslova je bila da intervenišu ako dođe do neposlušta. Nije računao na svoju privlačnost kao ratnika, već na голу silu koju u svakom trenutku može upotrebiti. Tako je lako suzbio sve one koji su mislili drugačije i nametnuo im svoju volju.

Tek kada je uradio sve što je mislio da mora da bi se zaštitio, Imre Cibak je počeo da razmišlja o napadu. Kao što je Jovan slao svoje ljude u obilazak njegovih položaja, tako su i njegove uhode tražile Jovanovu vojsku po pustari. Razbijeni na širokom prostoru bili su teško uočljivi, a broj logora nikako nije mogao saznati. Na jednom mestu su bili pešaci, na drugom konjanici, na trećem i jedni i drugi. Baš zbog toga se broj Jovanove vojske u izveštajima njegovih ljudi stalno menjao od 4 do 8 hiljada, pa se lako mogla napasti i bez Sepešana. Cibak je samo odmahivao rukom. Bio je siguran da Jovan ima najmanje 15.000 boraca. Nikakva ubeđivanja nije primao ako su govorila suprotno. Treba sačekati sepešane i onda oprezno krenuti napred. Konačno Cibak dobi pozitivan izveštaj koji je dugo čekao. Sepešani su krenuli ! Sada je već mogao planirati drugačije. Bio je 10. juni.

Ne mnogo dalje od Cibaka, Jovanova vojska je zauzimala nove položaje. Svima se žurilo. Još nije bilo vesti o tome da se približavaju erdeljci pa je svaki dan mnogo značio. 12.juna najveći deo vojske zauzeo je položaje. Tek su još neki

pešaci trebali stići, ali tu nije bilo potrebe za nervozom. No ona je Jovana sve više savladavala. Naredi da se vojsci da jedan dan odmora. Srpska konjica prvi put izjaha prema Cibakovim položajima 15. juna. Jovan zaključi da su izveštaji njegovih izviđača bili tačni. Cibak je postavio odbranu pa je konjici bilo gotovo nemoguće prići. Iz njihovog tabora ništa se nije čulo dok su izdaleka obilazili oko njih. Tek opomene radi oglasiše se topovi, ali i oni odmah zamukoše. Cibak je samo hteo da pokaže da ih ima.

Jovan se sa ovakvim protivnikom još nije susretao. Obično je onaj koji je išao u napad razvijao svoje snage i napadao, a ovaj takvu nameru izgleda nije imao. Jovan naredi Ognjenu da sutra pokuša izmamiti Cibakovu konjicu van utvrđenja. Mađari moraju biti sigurni da im nije pripremljena zaseda, pa Ognjen mora više rizikovati. Još iste noći posla Ognjen deo konjice da zauzme busiju i prikrije se, a on sutradan izjaha sa stotinak ljudi radeći isto ono što je radio i Jovan. Znao je da je Cibak suviše mudar da bi naseo na vidljive provokacije, pa nije ni pokušavao da ga izazove. Radio je suprotno. Njegovi ljudi su delovali maksimalno oprezno i spremni da upotrebe svoje oružje ako to bude bilo potrebno. Možda se zato omaleni Laslo Teleki prevari i ne pitajući nikog izjahao sa svojih 150 oklopnika iz Karcaga. Bilo je kasno da ga Cibak zaustavi jer ih je video tek kad su njihovi oklopi zablistali ispred logora. Oklopnici iz Karcaga važili su za dobre borce mada velikih okršaja nikada nisu imali. Plaćala ih je porodica Teleki i već duže vreme su bili zajedno. Videlo se to i po načinu na koji su nastupali. Radoznale oči pratile su ih dok su kretali prema srpskim konjanicima.

Ognjenovi momci nastaviše jahati svojim putem kao da nikoga nema na bojištu. Po tradiciji, bili su lako obučeni a svi su jahali hitre konje koje mađarski konjanici nisu mogli slediti. Tek kad Telekievi konjanici ubrzaše Ognjen okrenu svoje ljude prema njima. Delovali su u tom trenutku kao zbijena masa bez ikakvog reda. Mađari se raširiše i samo im je sredina bila ojačana. Taktika je bila jednostavna: trebalo je potpuno opkoliti Ognjenove ljude i onda bi oklopnici na snažnim konjima i dobro zaštićeni imali sve šanse za pobedu. Mladi Teleki nije bio ni glup ni naivan. Znao je odakle mu dolazi najveća opasnost. Bilo kakav drugi udar sem ovog raširenog daće srpskoj konjici priliku da izbegne čeoni sudar i da ga tuče po bokovima. Ovako im je bitno smanjivao mogućnost manevra. Srbi su u tom trenutku delovali neodlučno i nemoćno. Kao što su se naglo okrenuli prema Mađarima, tako i sada videći svoj loš položaj okrenuše konje i pojahaše niz Moriš. Za Telekia je to značilo pobedu. Naredi galop i oklopnici krenuše za neprijateljem. Izgledalo je da ih dostižu i iz mađarskog tabora se ču pobednički huk. Iz dina i zaklona počеше izranjati neki drugi konjanici pa progonitelji postadoše progonjeni. To se u prvom trenutku iz mađarskog logora nije videlo, pa

naglo kolebanje Telekieve konjice izazva nedoumicu. Ali kratko je trajala. Poput osica srpski konjanici počеше skidati jednog po jednog konjanika. Tek tada Teleki shvati da je upao u zasedu. Pokuša se prestrojiti prema novom neprijatelju, ali Ognjenovi ljudi koji su dobro pratili sve što se iza njih dešava odmah promeniše pravac kretanja. Sada već raštrkane pratioce lako poobaraše na zemlju i jurnuše prema Telekiu. Bitka je trajala tek pola sata a u mađarski logor se povratilo tek pedesetak konjanika. Među onima koji su ostali na poljani bio je i Laslo Teleki.

Ognjen zadovoljan stiže da izvesti Jovana o pobedi. Zateče ga namrštenog. “Sepešani su udaljeni nekoliko dana, treba naterati Cibaka na borbu”. A kako, to niko nije znao. Svako je imao svoj predlog, ali ako Cibak ne bude hteo, teško da se išta može ostvariti. Frontalni napad na dobro utvrđen položaj jedino nije dolazio u obzir. “Sutra krećemo” odlučio Jovan, nadajući se da će se mađarski biskup ipak odlučiti za bitku pre nego što stigne Perenji.

Srbi su tri dana prilazili Cibakovim položajima, dok su konjica i pešadija neprekidno izazivala Cibaka. Deo snaga Jovan je držao u rezervi ne prikazujući ih. Jovanova pešadija je i za oklopnike bila spremna, mada su duga koplja bila u travi spremna da se upotrebe tek kad konjica krene na njih. Jedina Jovanova dilema bila je da li se može udariti na logor iz pravca duž reke. Namerno tamo nije slao veće grupe ljudi da Mađari ne bi pojačavali odbranu na tom delu. Na kraju zaključio da dok god ne izvuče konjicu na otvoreno, napad duž Moriša ne bi dao nikakav rezultat. Tri dana su trajala ta ogledavanja, pešadija je u jedan mah bila krenula na barijere, ali ih je Jovan morao povući. Srbi su već penili od nemoćnog besa i Jovan je imao muke da ljude zadrži od direktnog udara na barijeru. Na kraju je morao popustiti. Bio je svestan da će samo zbog proboja, u grob poslati tri hiljade pešaka. Dalje ni on nije smeo čekati. Uveče 20. juna Hoberdanec mu iznese svoj predlog. Treba narediti povlačenje vojske prema Tisi. Neka je glavnina pređe, a deo pokretnih odreda neka ostane na banatskoj strani i napada čim im se ukaže prilika. Njegov predlog glatko bi odbijen, mada mu Jovan morade priznati razumnost. “Ako sutra ne uspemo da ih namamimo na borbu, ponovo ćemo o ovome raspravljati” i time završi savetovanje. Cele te noći Jovan se Bogu molio da mu da mudrost i pomogne u bici.

Ujutro osvanu prelep sunčan dan. Bitka se osećala u vazduhu. Na mađarskoj strani ništa se nije dešavalo, tek pramenovi dima koji su se dizali sa ognjišta. Odjednom iz tabora počе izjahivati mađarska konjica. Pod sunčevim zracima njihovi oklopi presijavali su se i blještali, ulivajući strahopoštovanje. Dok su se konjanici lagano širili, iza njih se postrojavala pešadija. Ceo srpski logor odmah je bio na nogama. Pružen u dužinu od dva kilometra, logor oživi odjednom, a da mnogi nisu ni mogli videti Mađare. Kao da je vetar preneo vest o

skorašnjoj bici. Jovan je bio siguran da se sada mađarska konjica neće previše širiti već će udarati “pesnicom” trudeći se da tim udarom nanese Jovanu što bolniji udar. Pešaci će ih pratiti i štititi bokove i leđa. Zato konjica neće hitati predaleko već će ići u galop samo da bi snaga njenog udara dobila na jačini. Sve je to Jovanu odgovaralo, sem Sepešana. Još uvek mu njegovi nisu javili gde se nalazi Perenjijeva vojska a on se iskreno nadao da je dovoljno udaljena da pešadija ne može stići u bitku. Vremena za razmišljanje sada nije bilo. Još jednom samo upozori Ognjena da pop Vasiljko udari u logor niz Moriš tek kad bitka uzme maha.

Mađarska konjica je nastupala tako da je pešadija može pratiti, kad usledi prvi napad. Srpska konjica jurnu prema Mađarskoj jedva im dajući vremena da se okrenu. Naizgled bez ikakvog reda jurišali su na svojim hitrim konjima udarali, povlačili se jedino vodeći računa o tome da se dublje ne uvuku u mađarske redove. Radosav tek onda udari s čela, a Jovan krenu sa svojim konjanicima sa druge strane. Jovan je imao oko četiri hiljade konjanika, nešto više nego Cibak i to brzo stvori privid da Srbi dominiraju. Mađari su se međutim odlično branili, a jedan njihov prodor nanese ozbiljne gubitke Cvetku kome je pešadija zasmetala u manevrisanju. Tek kad pristiže srpska pešadija pritisak na Cvetka se malo smanji i njegovi konjanici ponovo dobiše zalet. Deo pešadije bio je usmeren na mađarske oklopnike i to se pokazalo kao dobro. Na drugoj strani, pop Vasiljko je sa petsto svojih ljudi uleteo u mađarski logor. Nemajući kuda, Mađari prihvatiše borbu. Sada su im ona kola i barijere bile prepreke koje su im branile odstupnicu, a Vasiljkovi ljudi su tako udarali da nisu imali mogućnost ići ka Morišu. Da su se mogli povući klanja bi sigurno bilo manje, ovako su se borili za život nemajući šta izgubiti.

Na bojištu, srpska pešadija direktno se borila sa mađarskom, ali je najveći efekat postizala pešadija u borbi sa oklopnicima. Bitno su olakšavali posao konjici koja je dobila prostor i mogućnost napada na neprijatelja koji se branio od dve opasnosti. Sa oklopnicima stradali su i njihovi konji, jer za pešaka najvažnije je bilo onesposobiti konja, ostalo je onda bilo lako. Od tri hiljade konjanika koliko ih je izašlo na bojište ostala ih je tek trećina. Sve sigurnije, srpska pešadija je počela potiskivati mađarsku, a deo vojske se već okrenuo prema reci. Tamo su ih čekali Vasiljkovi ratnici. Bitka je bila odlučena. Biskup Cibak se još jedino mogao čudu nadati, ali nije ni pomišljao da napusti bojište.

U tom za Mađare sumornom trenutku oglasi se rog i preko Moriša počese pristizati konjanici iz Sepeša. Kako su dolazili tako su se ubacivali u bitku a prva na udaru im je bila već umorna srpska pešadija. Jovan jedva da je primetio dolazak svežih snaga. Zanet bitkom tražio je da se Mađari pritisnu što je više

moгуće. Tek kad oseti veliko kolebanje napred saznade da su počele pristizati sveže sepeške snage. Bez razmišljanja povuče deo konjanika na tu stranu, ali se teško probijao. Jedva se nekako izvuče na desnu stranu pa onda krenu uzvodno. Ipak nije mogao videti da preko reke prelazi sepeška konjica, ali sada već i pešadija. Klanje je trajalo skoro tri sata. Konjica i pešadija iz Sepeša kao da je osetila da se bitka lomi, navaljivala je svom snagom, gonjena od Perenjia. Stopu po stopu lomili su otpor Srba. Jovan shvati šta se dešava. Osvrnu se na sve strane, ali spasa nije bilo. Dreknju jednom od momaka da javi povlačenje, a on sa grupom ratnika primi jedan silovit udar sepešana. Perenji u jednom trenutku ugleda Jovana na čelu grupice svojih konjanika, pa naglo povuče veliki odred nadesno, što dade priliku delu srpske pešadije da se povuče. Mađarski pešaci na smrt umorni popadaše po zemlji, nemoćni da bilo koga gone. Onog trenutka kad Perenji krenu na Jovana, Cvetko oseti opasnost i jurnu u pomoć. Mada im nije odgovarala borba prsa u prsa, konjanici se dobro pokazali protiv oklopa, ali već premoreni od bitke, počeli su popuštati. Perenji ipak nije stigao do Jovana, ali neki njegovi ljudi jesu. Cvetko jedva prođe spoljni krug koji je okruživao Jovana, pa se svi zajedno probiše i okrenuše niz Moriš. Niko ih nije pratio. Bitka je bila završena.

Uveče tog istog dana, dok se vojska polako prikupljala Jovan je sedeo odvojen od svih, nemoćan da se pokrene. Shvatao je da je izgubio bitku, znao je i zašto, ali nikako mu nije bilo jasno da ga je Bog ostavio. A trebalo mu je još samo sat vremena. Tiho se u sebi molio tražeći u svom ponašanju krivicu za ovu strašnu božju kaznu. U tom nekom krvavom spokoju posle bitke, ljudima kao da nije bilo važno ima li ili nema potere i šta će biti kasnije. Jedino je delovao Tomo Sukur. Mada i sam na smrt umoran, sa ljudima koji su mu od umora padali na zemlju, organizovao je mali kordon oko Jovana ne dozvoljavajući nikom da mu priđe. Kad Radosav krenu ka njemu, Tomo ga zaustavi time da ga je sad bolje pustiti nego uznemiravati. Čelnik to sa razumevanjem primi. Kad pade mrak, samo je Tomo Sukur znao gde je Jovan. Jedva čujno je govorio molitvu bogu "... O Gospode moj i Tvorče, koji ne želiš smrt grešniku nego da se obrati i živ bude, daj obraćenje i meni bednom i nedostojnom, otmi me iz čeljusti pogubne zmije koja je zinula da me proguta i svede živa u pakao. O, Gospode moj, uteho moja, koji si se radi mene kukavnog obukao u trošno telo, iščupaj me iz bede i podaj utehu duši mojoj jadnoj. Usadi u srce moje da tvorim zapovesti Tvoje, i da napustim dela zla i dobijem blaženstva Tvoja, jer se u Tebe uzdam, Gospode spasi me." A onda je posle bezbroj molitvi nepokretno u tišini budan spavao sanjajući još jednom bitku i stotine onih koji se nikad neće vratiti sa bojišta. Ujutro ga Tomo nađe na istom mestu, ali sklupčanog. Oči su mu bile zaklopljene, ali je disanje bilo

ravnomerno. Već htede da se udalji kad Jovan otvori oči. “Svi koji mogu da idu neka se sprema za pokret. Znaš gde trebamo stići”. Na logorištu su ostali samo oni koji treba da upute naknadno pristigle. Celo pre podne tužna kolona vukla se pustarom, dok konačno u rano popodne, ne dobiše zapovest da stanu. Ljudi polegoše pod drveće, a neki se potrbuške dovukoše do reke. Oni koji su ostali da brane odstupnicu, priskočiše u pomoć. Jovan ponovo ne htede primiti nikoga. Poput ranjenog kurjaka sklonio se u stranu “ližući” rane na srcu u jednoj nadi da će zaceliti.

Ujutro po običaju ustade rano. Tomo Sukur se obradova kad vide da prilazi ognjištu. Odmah mu priđe. Jovan mu naredi da zovne sve komandante pa se zajedno sa njima povuče na stranu. Svi još uvek nisu znali brojno stanje svojih jedinica, ali se lako moglo ustanoviti da su gubici među pešadijom golemi, a među konjanicima puno manji nego što je Jovan mislio. Još se svi pešaci nisu vratili u logore, ali po onome koliko ih je ovde pristiglo, teško da ih je preživelo više od dve hiljade. Od četiri hiljade konjanika u logoru ih je već sada bilo preko 2500 a sigurno ih još sto - dvesto luta pustarom. “A njihove snage” upita neko. Složiše se da mađarske konjice više nema. Od onog što su imali Perenji i Cibak možda je ostalo sve ukupno 1000 konjanika. I njihova pešadija je teško stradala, ali ih je moralo ostati više nego Jovanovih.

Dok su se presabirali, jedan od Tominih momaka šapnu mu nešto na uho.

- Hoberdanec hoće da priđe.

- Neka sačeka da se najpre mi međusobno dogovorimo pa ćemo ga primiti.

Nakon dobra dva sata, završiše dogovor. Niko od njih nije kukao niti proklinjao dan kad su ušli u bitku. Pokušali su gurnuti tugu na stranu i sabrati se, jer ovo je tek početak. Svaki od ljudi koji su sedeli oko Jovana izgubio je na Morišu nekog svog bliskog. Tako je sudbina htela a vremena za plakanje nije bilo. Jovan naredi da vojska lagano kreće ka Kanjiškoj skeli i da pređe na drugu obalu. Tamo neka ranjenici vidaju rane, a hrane će biti dovoljno za celu vojsku. Manji odred posla prema Segedinu da motri glavni put i grad. Kad Hoberdanec konačno priđe, Jovana zateče samog. Iznenadi ga promena koju je primetio na Jovanovom licu. Kao da je u protekla dva dana preživeo neku tešku bolest i sada ju je tek privremeno zaustavio. Gledao je u Hoberdaneca ali u očima mu nije bilo ni sjaja ni radoznalosti. Hoberdanecu se učini kao da ništa ne vidi. Čutke sede pored njega, a sva njegova rečitost kao da je ostala negde iza. Jovan mu pomože.

- Jesi li izvestio kralja o bici- Hoberdanec to potvrdi glavom. - Izvesti me šta će on da kaže.

- To ti odmah mogu reći. Kralj ostaje pri svemu onome što je tebi obećao i šta je o tebi govorio. Tu se ništa nije promenilo. Imaš njegovu punu podršku.

- Jedino što me progone duše onih koji se više neće vratiti...

Vika u logoru za trenutak prekinu razgovor. Sa oznojenog konja sjaha pop Vasiljko i videći Jovana krenu pravo ka njemu. Jovan ga od sreće poljubi. "Živ si". "Živ" odgovori zadovoljno nekadašnji sveštenik. Ukratko ispriča Jovanu da su u onom silnom metežu nastalom kad je ugarska pešadija prešla Moriš, njegovi momci već bili doterali Cibakovu pešadiju do kola, ali su se onda pod borbom morali povlačiti. Imali su tu sreću da je pešadija krenula uzbrdo pa su tako došli do malo daha. Ubrzo je pala komanda za povlačenje a na njih kao da se zaboravilo. Izvukli su se, sačekali da padne mrak, zaobišli ratište u širokom krugu i eto ih tu na pola dana odatle. Skoro plašeći se Jovan upita koliko je ljudi doveo. "Polovinu" kratko će Vasiljko, "a kako je krenulo uplašio sam se da nas ni za seme neće ostati". Jovan mu naloži da šalje ljude prema Tisi da ih tamo odmori i nahrani. Ostalo će već saznati. Tek kad Vasiljko ode da se pobrine za hranu i smeštaj svojih ljudi, Hoberdanec malo osokoljen Jovanovom živošću nastavi priču od malo čas.

- Ne smeš sada popustiti. Možda na Morišu nisi pobedio ali nisi ni izgubio. Vidiš da nema nikog ko bi te gonio, a tvoji ljudi pričaju da je na Morišu bilo neprijateljske krvi do kolena.

- Ali i naše...

- Još nikada nije bilo rata a da nije bilo žrtava sa obe strane. Ti si sve zadivio svojom hrabrošću a tvoji ljudi su se borili kao vukovi. Da nije naišla erdeljska vojska niko se od njih ne bi spasao. Verujem da ih sada ima tek toliko da mogu mrtve da pokopaju i odvuku se do svoga "kralja".

Hoberdanec je pričao a Jovan slušao. Znao je da od kralja još nikakvu poruku nije mogao dobiti, ali je tako uverljivo govorio o "kraljevim porukama" da je Jovan počeo u njih verovati. Kao da mu je ono mrtvilo iz srca počelo nestajati. Hoberdanec je otkrio još jednu Jovanovu "slabost". Kad god je mogao govorio je o Jovanovoj odgovornosti prema narodu i njemu kao vođi. Šta će taj narod bez njega ako se on sada povuče ili ga "ne daj bože" uhvate crne misli. I pomoglo je!

Nakon tog poduzeg razgovora sa mađarskim plemićem, Jovan se osetno trgao. Ponovo ga je sve počelo interesovati, ponovo je krenuo među borce. Ništa od svoje velike popularnosti nije izgubio. Samo je još dobio na slavi jer se o njegovom junaštvu u boju počela stvarati legenda. Brzo kao da bitke nije ni bilo, vojska se počela oporavljati, a sa njom i njen vođa.

Cibak i Perenji su u to vreme referisali Zapolji o svojoj velikoj pobedi. Ona trenutna euforija koja se kod Zapolje bila pojavila kada su mu javili vest da su do nogu potukli Crnojevića, brzo je splasnula. Sada je sa dvojicom svojih vođa razgovarao trezveno. Euforičnog Perenjija odmah je smirio tražeći od njega brojke.

A one su čak i za oduševljenog erdeljskog vojvodu bile porazne. Od 15.000 ljudi koliko ih je učestvovalo u pohodu na “Nigera”, borbeno sposobno je bila tek trećina, a od velike konjice ostao je još samo delić. Pešadija se još nekako može namaknuti, ali teško je za kratko vreme stvoriti novu konjicu. Zapoljin nalog je bio da se redovi što pre popune, a ranjeni čim se oporave da se vrate u vojsku. “Za dve nedelje ponovo morate imati 10.000 boraca i bar 2.000 konjanika. Niko ne zna šta onaj tamo sprema”. Perenji i Cibak zaboraviše da su Jovana “potpuno uništili” i počеше praviti svoje kombinacije. No Cibak je imao još jednu vest za svog kralja.

- Prema onom što znam iz crkvenih krugova, cela Torontalska županija je na nogama. Svi hitaju kao ludi lažnom caru, kao da je on nas pobedio a ne mi njega. Sve mi to liči na bunu. Plašim se da ne bude gore nego što je sada. Sveštenici javljaju da je sve u metežu i pokretu, niko više nikog ne sluša, čak su i Mađari počeli okretati glave jer ne žele da plaćaju a da Srbi budu oslobođeni plaćanja. Strašno se preti Perenjiju a ovih nekoliko dana valjda svi viču da će na Erdelj.

- Samo neka dođu - zareža Perenji - krvavo ćemo ih dočekati.

Zapolja i pored pobede više u ništa nije bio siguran. Georgius je ćutao i nešto piskarao po hartiji. Još su mu bila sveža sećanja na Dožu i njegovu bunu kad je narodni bes valjao i sve rušio pred sobom. Verovao je da sada situacija nije takva jer je Jovan bio na drugoj strani, ali ipak...

- Neka vojska ostane u Sarvašu. Biskup će se potruditi da se što pre oporavi a ja ću naložiti da se prikupljaju novi vojnici. Ti uzmi odred konjanika i jaši u Erdelj. Podigni tamo uzburu i organizuj plemstvo. Ako Jovan krene tamo da budu spremni da ga dočekaju. Sa sobom ćeš poneti moje pismo. Svojoj vojsci u Sarvašu izdaj naređenje da u svemu imaju da slušaju biskupa dok se ti ne vratiš iz Erdelja.

Dva sata kasnije obojica sa pratnjom odjahaše. Cibak da ostane i organizuje vojsku, a Perenji da sa odredom konjanika produži prema Erdelju. Sa njima ode i kraljev glasnik torontalskom županu da organizuje sve što ima i spreči pobunu. No najviše mu je savetovao da obećava i umiri narod jer vojska sada treba za druge potrebe a ne da gasi bunu. Sa Srbima treba isto kao i sa Mađarima a posebno se čuvati toga da vojska izazove incident jer sad i mala iskrica može stvoriti golemu nevolju.

Tek kada je rešio problem sa svojim vojskovođama, Zapolja odluči da primi odavno prijavljenog francuskog poslanika Rinkona i papskog konzula kardinala i barona Burgia. Francuz mu se po ničemu nije dopadao, ali jedan drugom su trebali. Način na koji se Francuz ponašao i omalovažavao sve Mađarsko išlo mu je

na živce, ali je cilj zbog kojeg je bio u Budimu bio važan. Baron je bio od druge “fele” raspusan i sklon “slatkom životu” ali veoma pažljiv i oštrouman posmatrač kojeg ni na koji način nije uspeo pridobiti. To mu je i osiguravalo poslaničku dugovečnost.

Francuz uđe i po treći put mu izjavi čestitku za veliku pobedu njegove vojske protiv nevernih podanika. Ponovo pohvali i Zapoljinu milosrdnost prema protivniku, stalno naglašavajući da to danas jesu protivnici, a sutra već ne moraju biti. Veliki vladari kao na primer Francuski, lako od svojih protivnika naprave velike prijatelje. Nakon dugog uvoda ponudi Zapolji savez u ime svog kralja. Zapolja bi trebalo da sa 50 hiljada ljudi udari na Ferdinanda iz Ugarske, a francuski kralj koji ima ambicije prema Italji, udariće sa severa. No umesto zlata nudio je samo majstore za pravljenje topova. Na kraju se ponudi da bude posrednik između Čarnojevića i Zapolje jer to je loza koju su priznavali i napuljski kraljevi. Francuz je bio toliko naporan da ga Zapolja zamoli da sutra ponovo dođe u audijenciju i da će on do tada o svemu razmisliti. Baron Burgio se ponašao sasvim drugačije. On precizne instrukcije nije imao, ali je razložno izvlačio zaključak da je u interesu svih da se smanji pritisak ortodoksa na ovim prostorima i da sada ne treba stati. Možda ova pobeda i nije velika koliko se odmah činilo, ali su snage tog “šizmatika” sigurno znatno oslabljene i to treba pametno iskoristiti. Svoj stav o ovome on je već preneo Cibaku koji se sa njima u potpunosti složio.

Kad izađe, Zapolja glasno uzdahnu. Prošao je još jedan posao kojeg je svakodnevno morao raditi, a da u tome ni malo nije uživao. Ovo poslednje ga je dotuklo i jedva je čekao da se može raskomotiti i popiti malo vina. Jedino Georgijusu naredi da za pola sata ponovo bude kod njega. Nakon pola sata pitao ga je šta misli.

- Francuz nudi savez koji treba i nama i njima. Možda nama više. Treba o tome dobro razmisliti jer ovako i onako, mi se moramo susresti sa Ferdinandom. Bolje je za to imati saveznika pa ma kakav on bio, nego biti bez njega. A možda nešto zlata možeš dobiti od njega jer ga ima više nego mi. Što se tiče barona, on je samo za to da uništimo Crnog Jovana, ali protiv Ferdinanda se ne izjašnjava i tu na nikakvu podršku ne možemo računati.

Georgius je bio ubeđen da Rinkon kod Jovana ništa ne bi uradio i zato ga ka njemu ne treba ni slati. Pomenu da je Jovan za Rinkona već rekao da je kuvana žaba koja zna da govori. Zapolja se od srca nasmeja.

- Zna li Rinkon za to. - kad dobi negativan odgovor, osmeh mu postade još širi. - Sad će znati. Ja ću mu preneti šta Crnojević misli o prijateljstvu Francuza i o njemu lično.

Georgius je imao drugi predlog.

- Treba poslati nekog kome on veruje, ili bar može da veruje, a da opet bude dovoljno velik da ga njegovim dolaskom ne umanjimo. Teško da bi i jedan erdeljski plemić nešto mogao napraviti jer su oduvek sa njim na ratnoj nozi. Ne znam koliko bi odgovarao tutor protectorque regni Sclavoniae ? Dokazao je da sve može. Može li učiniti nešto kod Srba. - Mislio je na Krstu Frankopana. Samo pet meseci ranije Krsto i zagrebački biskup Šimon Erdedi organizovali su hrvatsko plemstvo koje je za kralja izabralo Zapolju. Već time je postao Zapoljin čovek od poverenja.

- Koliko će tražiti za uslugu ?

- Kad bih bio siguran da će uspeti, obećao bih mu svašta. Ako treba daću Sinj njegovoj Apoloniji¹, ali tek kad Jovan dođe ovde da mi se pokloni.

Georgiusa je interesovalo koliko je gospodar spreman da ide daleko u ponudama Čрноjeviću.

- Daću mu titulu i potvrditi sve zemlje kako je tražio. Sve poreze plaćaću u naturi a biće direktno podređen meni i nikom drugom. Od njega samo tražim apsolutnu vernost i odanost.

- Otkud takva promena gospodaru. Do juče za ovo niste hteli ni da čujete a sada posle poraza spremni ste da ga proizvedete za grofa.

Zapolja je bio razložen.

- Reću ti zašto. On je jednu bitku izgubio slušajući Ferdinandove savete da po svaku cenu spreči spajanje moje dve vojske. Perenji i Cibak uhvatili su ga slučajno u makaze i potukli, a on kao da iz te bitke izlazi jači nego što je bio. Umesto da narod beži od njega, oni dižu bunu i idu ka njemu. Nikad on više ni jednu bitku ovako neće izgubiti. Može biti samo jači. Sada on to još ni sam ne zna, zato sa njim treba sada razgovarati i tražiti da se na krst zakune. Ja ću svoje ispuniti a ako se i jedan od plemića usprotivi, poslaću Jovana na njega. – Zastade tek za tren. - Mislim da bi Frankopan ipak najbolje obavio taj posao. On zna pregovarati i zna ubediti, a junak je.

Georgius samo sleže ramenima. Već sutradan detalji ovog razgovora doprli su na mističan način do engleskog poslanika Valopa, pa su nakon psovki upućenih "prevrtljivom Francuzu" prosleđeni na jug Jovanu Crnojeviću. Da je znao šta je kralj rekao Rinkonu njegova ljutnja bi bila znatno manja, a da je mogao videti reakciju Francuza, istinski bi uživao.

Drugi kralj, Ferdinand razmišljao je takođe o Jovanu. On je međutim, imao tačne podatke o posledicama bitke na Morišu. Mada prve vesti nisu tako izgledale Jovan je imao velike gubitke. Ferdinanda oni nisu previše plašili. Bio je siguran da će Jovan za kratko vreme popuniti svoje redove ako bude hteo. Više ga je

zabrinjavala Jovanova natmurenost i zatvorenost. Zato je za samo nedelju dana poslao tri poruke od toga jednu Jovanu a dve Hoberdanecu, sve sa ciljem da se Crnojević izvuče iz mrtvila u kojem se nalazio. Njega su posebno ohrabrile vesti koje je dobio iz Ugarske da je dve trećine mađarske konjice izbačeno iz stroja. Znao je da Zapolji neće biti lako da ponovo popuni vojsku, a radio šta god želi, bar pet hiljada ljudi će mu nedostajati. Bez obzira na rezultat bitke Ferdinand je već bio veliki pobednik. Odavno je već izdao naređenje svojim generalima da pripremaju vojsku i budu spremni za pohod na Ugarsku. Po njegovoj računici trebalo mu je za to mesec dana, ali je tražio od generala da to vreme što je više moguće skrate. Jovanu je 7.jula između ostalog pisao o tome, nalažući mu da čim konsoliduje vojsku krene na sever prema Budimu pravcem preko Kiškunmajše, Kečkemeta i Dabasa. Ujedno mu šalje i kesu sa zlatnicima da reši ono što mu je najpreče.

Sve što se u tih poslednjih dana juna i prvih desetak dana jula događalo, već je ličilo na rat Zapolje i Ferdinanda, koji se doista nije vodio na bojištu, ali mu je u najmanju ruku predhodio. Razgovor Zapolje i Georgiusa o tome da će Jovanu biti preko posebnog poslanika ponuđeni posebni uslovi da se vrati Zapolji, stigao je brzo do Jovana a onda odmah i do Hoberdaneca. Ovom poslednjem sve je do detalja izložio sekretar Fabijan. Još istog dana, specijalna poruka je bila upućena Ferdinandu u Beč, a ovaj je čim je poruku primio odmah odgovorio i kurira vratio nazad Hoberdanecu. Kralj je bio iskreno zabrinut zbog promene Zapoljine politike prema Jovanu i po prvi put od kada je čuo za njega morao mu odati priznanje za mudrost. Nije jedino bilo mudro to što je informacija "iscurila". Kralj je još jednom upozorio Hoberdanca da mora stalno biti uz Jovana, dati mu moral i pomoći da prebrodi krizu, a bilo bi dobro ako ikako može da spreči Zapoljine emisare da dopru do Jovana. Ako to po nesreći bude Krsto Frankopan, onda ga on ne može zaustaviti, ali može srozati njegov ugled u Jovanovim očima. Neka Hoberdanec u tome traži pomoć iz Jovanove okoline i neka se ne boji da to neće biti plaćeno jer je on (kralj) već sada spreman da po potrebi pošalje novce za tu namenu. On će se potruditi da opremi što pre vojsku i krene na Ugarsku pa tako emisarima neće biti lako dostići Jovana. Ferdinand je 16. jula najpre održao ratni savet a nakon toga primao poslanike i na kraju svog blagajnika. Tek kada je sa svima njima završio izdiktira pismo za Jovana Crnojevića. Kralj je pisao:

"Nikad se u istoriji moje zemlje i kraljevanja čitave naše porodice nije desilo da najhrabriji muškarac i najbolji vođa bude druge vere i drugog porekla od našeg. Zato nam je neophodna tvoja pomoć da zemlju spasemo od propasti kako bi u njoj bez opasnosti i uz dobrobit mogao živeti sav naš narod. Ti kao naš najbolji vojnik moraš učestvovati u zajedničkoj borbi protiv mrskog nam

neprijatelja i turskog podanika. Povedi sve svoje slobodne ljude koji će za učešće u ovom pohodu biti čestito plaćeni i kreni na sever, meni u susret. Moja silna vojska kreće iz Beča 20.jula a tada kreni prema Budimu i ti. Drži se onog puta kojeg smo već utvrdili”.

Ferdinand dalje objašnjava kojim putem Jovan treba da ide prema Budimu i kako će i na koji način održavati kontakt. A za sve što mu ne bude bilo jasno neka se obrati Hoberdanecu koji će preko kurira direktno kontaktirati sa njim. Kralj mu posebno skreće pažnju na šajkaša Ištvana Revaia čije se šajke nalaze pored Bodroga i koji je spreman da poveze Jovanove ljude i opremu. Dalje nastavlja:

“Za mene je posebno važno da se moja ruka pruži što dalje po Mađarskoj i da bude prepoznatljiva po blagosti i darežljivosti. Zato kada budeš prolazio kroz sve te krajeve zauzimaj ih u moje ime i budi milostiv prema svima onima koji me poštuju, obziran prema onima koji ne dižu ruku sa oružjem, pomirljiv sa bundžijama a odlučan sa onim koji te budu napadali. Hteli bi da u tim za nas novim krajevima, ostavimo istinski utisak naše moći i naše milostivosti”.

Hoberdanec je pismo doneo Jovanu 20. jula, upravo na dan kada je Ferdinand kretao na put prema Budimu sa celom svojom svitom. Kad mu Fabijan rastumači pismo zatraži da ga još jednom pročita, našta se Hoberdanec potrudi da to učini. Jovan je bio zadovoljan. Još istog dana sazva svoje starešine, ali bez prisustva Hoberdaneca. Mađarski plemić se po prvi put osetio izolovanim i to mu nije bilo pravo.

Kad se savet završi Jovan ga pozva k sebi. Pored njega je bio samo Radosav Čelnik. Saopšti mu ono što su odlučili i da to može preneti velikom kralju Ferdinandu. Naredio je da sva vojska krene prema Segedinu gde će biti okupljanje svih odreda. Smestiće se u okolini grada i po onim kućama gde nikoga nema. Odmah će proglasiti da grad zauzima u ime kralja Ferdinanda a ključeve tvrđave predaće tamo zvanično Hoberdanecu. Kad krenu na sever ostaviće celu posadu u Segedinu kako bi mogla odbraniti grad od bilo kojeg neprijatelja. Posade ostaju i na svim prelazima preko Tise, kao i po novim selima po pustari. Sva vojska će ići pravcem preko Kečkemeta, ali zahvatajući širok pojas i u svim naseljima kroz koja budu prolazili biće proglašena vlast Ferdinanda i ostavljena posada u zavisnosti od veličine naselja. Računa da će do Budima stići sa 2500 konjanika, dok će ostale snage ostati raspoređene po Mađarskoj. Zbog svega toga neće koristiti Revaieve šajke, a o tome će ga obavestiti glasnikom.

- Mene ste zaobišli kod savetovanja ? - Ne bez prebacivanja primeti Hoberdanec.

- Mi još uvek ližemo rane poput kurjaka, svi smo preki i oštri, a opet svako

od nas zna kakav je onaj drugi. Da je sa nama bio bilo ko, pa makar i veliki prijatelj kao što ste vi, možda bi ljudi menjali narav što nije dobro, ili bi postajali još oštrij, što je još gore. Ovako vam prenosim ono što je bilo i kako je bilo. Vi to uobličite i šaljite Ferdinandu, a ja ću postupiti tačno ovako kao što sam rekao.

Još istog dana Jovan krenu sa jednim odredom prema Segedinu. Čim stiže smesti se u već oronuloj gazda Išvanovoj kući. Neki odredi su već bili stigli u grad, a drugu su se očekivali narednih dana. Segedin zamuknu. Jovan naredi svojim vojvodama da spreče bilo kakvo nasilje nad stanovništvom i da stalno budu među svojom vojskom. Na kraju odluči da u Segedinu kao glavnog ostavi Subotu Vrlića. Već 21. jula Jovan uparađen, predade ključeve tvrđave Hoberdanecu i proglasi Segedin Ferdinandovim gradom. Sve to obaviše pred gazda Išvanovom česmom. Hoberdanec odmah u ime kralja ključeve prosledi Suboti Vrliću.

Hoberdanec je bio zadovoljan. Iste večeri odnekud donese veliku bačvu vina otvori je pa podeli vojvodama a tek nešto ostavi za Jovana i sebe.

- Nema bolje vojske od ove tvoje - konstatovao je već razgaljeni Hoberdanec.
- Po svemu su dobri. Da ih kralj vidi ne bi mogao da veruje da neka vojska tako dobro obavlja svoj posao a da ih ne vodi nikakav general niti onaj koji je učio vojne škole. A tek kad vidi tvoju konjicu, onda će reći da sam u pravu za sve što sam o njoj pisao.

Jovan je bio zadovoljan. U Segedinu se već prikupljala pešadija, a sva konjica je već bila raspoređena po gradu. Za nekoliko dana krenuće ka Ferdinandu. Hoberdanec se slagao sa tim. Procenjivao je da će Ferdinand biti pod Budimom najranije pri kraju meseca, a Jovanu je sa njegovom konjicom trebalo do tamo dva- tri dana laganog kasa. Jedino se ne sme kasniti, jer neprijatelj deluje.

- Ništa ti ne brine već sedi i uživaju u vinu. Od danas četvrtog dana krećemo na sever, a kako pešadija bude dolazila tako će nakon kraćeg odmora kretati napred i bez nas. A mi ćemo se malo odmoriti zajedno sa onim koji ostaju.

Da je znao šta mu se sprema, Jovan verovatno ne bi odustao od Segedin, ali bi bio oprezniji i on i njegovi ljudi. Zavera se počela pripremati dok još nije ni stigao u grad. Nakon povratka iz Budima od Zapolje, Perenji hitno posla svog izaslanika Tereku u Sabatku. Bez obzira na to što su bili na različitim stranama, vezivala ih je mržnja prema istom čoveku. Poručivao mu je da nađe ljude koji su spremni ubiti Jovana a on će sam dati 1000 dukata ako to urade. "Bez obzira na kojoj smo strani, svima nama će biti lakše kad tog paganina više ne bude među nama". Ako Terek prihvati neka mu to dojavu a on će sa svoje strane učiniti sve što treba da se to uradi. Terek odmah prihvati pismo veoma ozbiljno i zadrža

kurira dok ne vidi šta će. Ceo dan razgovarao je sa svojim poverljivim ljudima, tražeći način da se približi Jovanu, ali svi takvi pokušaji padali su u vodu. Ni narednih dana ništa im pametno nije padalo na pamet. Znao je da se Jovanu nije moglo prići, a napad sa većim odredom je bio nemoguć jer je za njega bio suviše jak. Tek kad započe priča o tome kuda će Jovan dalje, neko se seti da će verovatno do Segedina. Terek sinu. Postojao je način, ali je za to trebao pogodan čovek. Nađoše i njega. Zvao se Sebastijan Vid, ćutljiv turoban čovek koji je za Tereka obavljao mnoge poslove koje niko drugi ne bi. Godinama se služio nožem, a onda se dokopao puške i sa njom se pokazao kao veliki majstor. Izgledalo je kao da nikada ne razmišlja. Radio je ono što mu je Terek rekao. Takav je bio i sada kad ga je Terek pozvao sebi.

- Na koliko možeš pogoditi čoveka u srce a da pogodiš sigurno.

- Na 100 koraka, a ako stoji potpuno mirno onda na 120.

- Jednog treba ubiti. Mog zakletog neprijatelja. Ako to uradiš dobićeš 100 dukata, ali ako te uhvate ne smeš reći ko te je poslao. Ja ću te otkupiti.

Vid klimnu glavom kao da je to najnormalnije. Nije ni upitao koga to treba ubiti. Gospodar će mu to već reći kad bude bilo potrebno. A ako i ne kaže nije to njegova briga. Kad Vid izađe Terek zadovoljno protrlja ruke i posla kurira u Erdelj sa zahtevom da pola zlatnika Perenji šalje odmah, a drugu polovinu neka da kad Crnojevića više ne bude. Bio je siguran da će Crnojević bar nekoliko dana boraviti u Segedinu, jer ga je Ferdinand pozvao da mu se pridruži u pohodu na Zapolju. Odsešće kao što je to uvek radio u trgovčevoj kući i tamo mu niko nije mogao prići, ali će sigurno bar tri- četiri puta svraćati do česme. Znao je Jovanovu osobinu da tu sjaše umije se i napije hladne vode. Nasuprot česmi, nepunih tridesetak koraka dalje bila je tvrda kuća ugledne porodice Silađi u kojoj je sada živelo tek onoliko čeljadi koliko je potrebno da se kuća ne oduzme dok je gazda bio na svom posedu u Moravskoj. Bio je siguran da će uspeti uvući unutra Vida koji će već sam pronaći pogodno mesto odakle će najbolje moći videti česmu i puškom gađati onoga koga treba. Kada je Jovan 20. jula ujahao u Segedin, Sebastijan Vid je već tri dana boravio u jednoj sobi kuće, a svi ukućani su već odavno bili na putu prema Moravskoj. Ostale su samo slugе, koje nisu znale šta tajanstveni posetilac preko celog dana radi u sobi. Kada je Jovan prvi put dojahao do česme zajedno sa svitom, Vid nije ni pokušao da isturi pušku i da ga gađa. Suviše je ljudi bilo oko njega. Drugi put je pogrešio i kad je Jovan dojahao do česme, prozor je bio zatvoren. Plašio se da bi otvaranje prozora čuo neko od pratnje i pogledao gore, pa bi plan tako propao. Odlučio se zato da čeka, ali prozor više nije zatvarao.

Ne očekujući nikakvu opasnost Jovan je slobodno projahivao gradom tek sa

Tomom Sukurom i dva momka u pratnji. Pratili su ga čutljivi pogledi iza zatvorenih kapija i sa druge strane ograda. Nije se na to obazirao. Kao da je zaboravio izgubljenu bitku i sav se posvetio organizovanju vojske. Jedino je Tomo Sukur bio nezadovoljan i bez nekog posebnog povoda naređivao da se češće projaše gradom, a nosio se mišlju da umoli Jovana da dozvoli veću pratnju. Nisu mu se dopadali ti mučaljivi pogledi iza ograda ni atmosfera straha koja se mogla osetiti u vazduhu. Nije on imao nikakav poseban predosećaj, jednostavno strahovao je za Jovanov život, svestan da vrug nikad ne miruje. A narod ga je pritiskao iz dana u dan.

Jedne od tih letnjih večeri odlučio je da za sada ne prima više nove ljude dok god se ne vrati iz vojne, a pop Vasiljko će se povući do skele Kanjiža i tamo okupljati pridošlice i organizovati ih. Ognjen će sa nešto konjanika obilaziti teritoriju koja bude proglašena za Ferdinandovu, a Radosav će sa Jovanom u Budim. Sa njim će i Jovan Dolić, ali držeći se stalno Hoberdaneca. Jovan najavi da će pop Vasiljko na put sutra ujutro, a ostali kreću prekosutra. Sa Jovanom će sva konjica i tek nešto pešadije. U dobrom raspoloženju ostadoše do doboko u noć.

Jovan ujutro ustade, radostan i zadovoljan. Po prvi put posle bitke celu tu noć spavao je mirno bez svih onih mrtvih lica koja su mu noću dolazila u pohode. Srećan ispriča svoj san Ljubici, a ona umesto da se nasmeje, naglo se uozbilji. U potaji da je Jovan ne primeti, prekrsti se i poljubi krstić. Iz jedne Jovanove kutije izvuče krst koji je Jovan dobio od pokojnog despota i prinese mu ga "Stavi ga gospodaru, neka je na tebi, za sreću". Jovan je začuđeno pogleda, ali ne stavi krst. Nije išao u nikakvu bitku. Spremi se kao i svih ovih dana od kako je u Segedinu. Obuče tek laganu košulju i išeta u dvorište. Tomo Sukur se bavio sa momcima i dovodio ih u red, a nešto vojske već je "zujalo" po prostranom dvorištu pripremajući se za pokret. Ne htede nikog zvati nego sam pođe po konja. Osedla ga i pojaha. Tek kad prođe stražare na kapiji, javiše Tomi Sukuru da je gospodar izjahao. Tomo ne časeći ni čas pozva nekoliko momaka, pa hitro osedlaše konje. Stražar im pokaza u kojem je pravcu Jovan odjahao. Prošlo je možda desetak minuta. Tomo Sukur naredi galop i njih petorica se sjuriše prema gradu.

Jovan ne hajući za poglede koji su ga pratili, dojahao do gazda Istanove česme. Bio je sam. Prebaci kajas preko obližnjeg drveta pa priđe česmi i umi se, pa onda zahvati vodu u šake i napi se. Malo se udalji, pa još jednom zadovoljno pogleda česmu iz koje je voda tekla onako kao onda kad su je napravili. Ni jedan kamen na česmi nije bio pomeren. Kad začu galop okrete se da bi video Tomu Sukura sa još četvoricom momaka kako dojahuju. U tom trenutku odjeknu pucanja i tane ga silovito probode sa leve strane grudi. Krajičkom oka video je

dim i dok je padao u maglu, ruka mu je bila uperena prema prozoru.

Toma Sukur skoči sa konja, jednom momku naredi da se vrati po Radosava i Jovana Dolića, a trojicu posla u zgradu u koju je bila uperena Jovanova ruka. “Hoću ga živog” dreknu za njima. Položi Jovana na zemlju i tek onda vide ranu koja je krvarila. Ne znajući šta će pritisnu je svojim pojasom, unezvereno gledajući niz ulicu. Sve se dalje odvijalo onako kako je moralo. Fabijan pomože koliko je on znao, pa poslaše po vidara. U kolima Jovana lagano prevezoše do gazda Ištvanove kuće. Metak je pogodio u srce, ili kraj njega. Nakon pola sata ranjenik dođe sebi. Otvori malo oči i progovori jedva čujno. Toma Sukur razumede da pita da li su uhvatili ubicu. Kad mu potvrdiše Jovan još tiše prošapta da ga puste ako kaže ime onog koji je ubistvo naručio. “Samo požurite dok sam još na životu, hoću da ga ponesem u pameti i povedem sa sobom”. Toma Sukur odmah izađe iz prostorije. Vрати se nakon pola sata neobavljena posla. Ubica je rekao ko je i kako se zove, ali nije rekao ko ga je poslao. Jovan je bio u bunilu. Kao da ga je dolazak Tome Sukura trgao. “Nosite me odavde u moju Bačku. Nemojte da se kerovi oko mene mrtva okupljaju”.

U tim prvim časovima posle ranjavanja Hoberdanec se nametnuo kao vođa. Zabrani da se vojsci govori o Jovanovom stanju i da ga treba prebaciti onako kako on želi, ali u potpunosti tajnosti.

- Vozite ga do prvog sela dokle može izdržati pa bilo ono srpsko ili mađarsko. Poslaćemo odmah za vama pešadiju da ga čuva dok se ne oporavi.

U rano pre podne dobro postavljena kola i odred od tridesetak konjanika predvođeni Ognjenom, krenu pustarom. U kolima je bio samo jedan putnik, umirući Jovan Crnojević. Mala grupa trudeći se da izbegne naselja spustila se na jug izbegavajući Ludaš. Ognjen je “bežao” i od Potiskog puta tražeći prolaz do nekog od Jovanovih sela u srednjoj Bačkoj. Već je bio pao mrak kad ih lavež pasa upozori da su blizu naselja. Poteraše pravo prema njemu. Bio je Tornjoš, mađarsko naselje, ali birati se nije moglo. Ognjen odluči da će tu prespavati, pa ujutro ranjenika povesti dalje preko Čika. Smesti ga u najbolju kuću. Kad ga iznesoše ranjenik je tiho ječao, a samo je mrtvačko bledilo govorilo o tome u kakvom je stanju. Ognjen naredi da se niko ne sme udaljavati i postavi ljude na stražu. Jedino se vidar nije odmicao od Jovana, a Tomo se nije usuđivao ni pogledati u zavoj na rani. Napolju su se gomilali oblaci zaklanjajući mesec. Ljudi su nervozno stajali na svojim mestima. Ognjen naredi da dvojica krenu odmah prema Segedinu i izveste Radosava gde se nalaze, a dvojica neka krenu preko Čika prema Zobnatici i pripreme tamo sve što treba za ranjenika. On se vrati u sobu i sede pored Jovana.

A u Segedinu, glasovi su se prenosili od uva do uva, a da niko nije bio siguran ni

u šta. Hoberdanec je tek po nekom odgovarao da je Jovan ranjen i da će se brzo opraviti. Muke su naišle uveče kada se veća grupa ratnika spremala da krene na Segedin. Gledajući ih, mađarski plemić je bio siguran da iza sebe neće ostavljati ranjenike već mrtve. I što je veće više odmicalo, bes je rastao iz časa u čas, a od dvadesetak ratnika već se formirala kompaktna grupa od hiljadu ljudi. Hoberdanec se sada prvi put susreo sa mučaljivošću, gde niko ništa nije govorio, i tek je po očima mogao primetiti da se nešto sprema. Seti se da mu je i Jovan govorio da se ne treba plašiti dok psuju i prete, postaju opasni tek kad ućute i zure u neku tačku. Ni sam nije znao šta da preduzme, znao je samo da ih ne sme pustiti na grad jer milosti za nikog neće biti. Kiša još više pojača to mučno stanje a na ljude napolju kao da ni malo nije uticala. Segedinski živalj spasla je slučajnost. Kurir sa neke od isturenih stražara javi da je kolona odmakla i da ih niko nije pratio, a Hoberdanec odmah sazva vidjenije ratnika i saopšti Jovanovo „naređenje“ da se ljudi ne razilaze i da se za njegovo zdravlje razdeli rakija i vino. Plemić je bio rečit i ubedljiv a vest da je Jovan tek ranjen i da će preživeti bi radosno dočekan a i pritisak popusti. Kao da se to olakšanje prenese po gradu nekom nepoznatom vezom, pa kroz prozore i ako zatvorene tu i tamo probi se svetlost lampi. Prva i najveća opasnost bi prošla.

U tamnoj noći, tidesetak kilometara južnije, dvojica seljaka su se iskrala iz sela i hitro krenuli prema Čantaviru. Brzajući i stalno se obazirući nakon dva sata već su lupali na prozor kuće starešine sela. Kratko mu preneseše poruku svoga kneza da je u njegovoj kući teško ranjeni „Crni Jovan“ i da hitno o tome obavesti gospodara Tereka u Sabatku. Nije ih morao pitati da li su u to sigurni u to. Nekoliko minuta kasnije, dvojica konjanika pojahaše konje i krenuše put Sabatke. U ranu zoru već su Tereku podnosili izveštaj. Plemić samo što nije poskočio od radosti. Dade svakom od glasnika po pet dukata i naredi da se hitro sprema svi slobodni konjanici. Dok je čekao da mu jave da su pripremljeni, sav uzbuđen je šetao prostorijom. On je još juče znao da je Jovan ranjen, ali kako i koliko to nije znao. Bio je siguran da Vid neće progovoriti ni ako ga uhvate. „Šteta za njega“ pomislio je ne bez žalenja. Čim je čuo vesti iz Segedina poslao je odmah ljude na tu stranu, nadajući se onoj najlepšoj vesti, da je Jovan mrtav. Umesto toga predveče mu javiše da ga je jedan odred izneo iz Segedina i poneo u nepoznatom pravcu. Nije dao ljudima ni sekunda mira, naterao ih je da patroliraju na sve strane, ali bez rezultata. U kasnu noć vrati se i poslednja patrola a da ništa nije otkrila. Ni na kraj pameti mu nije bilo da bi neko Jovana odneo u Tornjoš.

Kad mu konačno javiše da je sve spremno, dan je već bio prevladao, a kiša počela padati. U jednom trenutku toliko silovito da je morao narediti zastoj.

Psujući sve oko sebe i samo nebo, čekao je da se kiša bar malo smiri. Konačno oko podneva, proceni da se može jahati, pa naredi da se kreće. Znao je da Jovan nije u Tornjošu čim je ujahao u mesto. Nigde ni jednog stražara. Uleti u knezovu kuću gde mu pokazaše krevet u kojem je “car” do jutros ležao i na njemu umro. Pobledeo od besa, Terek počeo mačem seći sve po sobi, dok se jedva nekako ne smiri. Tek onda se počeo raspitivati o svemu. Što mu je knez detaljnije pričao, time je Terek bio sve zadovoljniji. Knez se kleo da su mrtvog Jovana njegovi ljudi ujutro prebacili preko konje i povelili dalje u pustu, a kao dokaz za to pokazivao je kola i konje sa kojim su ga doveli iz Segedina i koja su još uvek stajala napolju na kiši. Sada je već bio uveren da je sve istina, pa skoči na noge i viknu “Mrtav je. Tako mi boga, mrtav je!”. Pa da bi se uverio ponovo ispita kneza insistirajući na onom da su ga prebacili preko konja. Knez je sad već uplašen za svoju glavu ponavljao istu priču ne usuđujući se da ništa doda plašeći se da ne pogreši. Ozareni Terek tek onda naredi jednoj grupi da se vrate preko Zobnatice, a drugoj preko Zente, Potiskim putem. On sam krenu prema Čantaviru unapred uživajući u pobedi. Čim stiže napisao pismo Zapolji.

Mnogopoštovani kralju svih Mađara!

Ja plemeniti Terek od Sabatke, vaš pokorni sluga i pokajnik izveštavam vas da sa današnjim danom nema više najvećeg prokletnika i protivnika naše svetle krune Jovana od Čarnojevića. Izvršio sam svoju svetu dužnost i toga otpadnika od krune, kaznio onako kako zaslužuje i kako je vašem gospodstvu milo. Njegovo telo bačeno je u baru, a duša mu je već u paklu kako je on za svoga života i zaslužio. Ja sam organizovao njegovo smaknuće u Segedinu, upravo na dan kada se spremao u pohode ka neprijatelju naše svete krune Ferdinandu da bi zajedno sa njim napao vaše visočanstvo. Smrtno pogođenog njegovi ljudi su ga izneli iz Segedina i proneli preko puste sve do sela Tornjoš koje meni pripada. Tokom noći prokletnik je umro u šta sam lično imao priliku da se uverim, a njegovi ljudi su ga i pored svih mojih nastojanja odneli u bare i sahranili. Ne želeći gubiti dragocene živote svojih ljudi protiv nadmoćnog neprijatelja nisam se dočepao njegovog tela, ali sam se zato lično uverio da ga više nema. Izlažući se svim silnim opasnostima koje su ovaj moj junački čin pratili, uveravam vas u svoju odanost i lojalnost i spremnost da vas uvek i svuda pratim ne štedeći svoj život i živote meni odanih sluga. Lično ću vas o svemu obavestiti čim obavim sve poslove ovde.

Trojica ljudi još iste večeri pohitaše prema Budimu noseći poruku kralju. Sličnu poruku poslao u Erdelj Perenjiju, ali tamo je bio mnogo manje skroman nego u pismu kralju, veličajući sebe kao čoveka koji se lično upustio u veoma tešku i neizvesnu operaciju oko ubistva srpskog kralja. Uz to je od Perenjia tražio drugi deo nagrade, jer je svoj deo poslao završio. Kad sve to obavi, pola dana

iza svojih emisara, ka Budimu krenu i on.

Zapolja je bio nervozan, a to je značilo da mu niko nije prilazio. Jedini koji je sa njim održavao kontakt bio je Georgius. No i on se trudio da bude tih i neprimetan. Sepeški vojvoda i kralj je nervozno saslušao izveštaje o približavanju Ferdinandove vojske koju nije imao sa čim zaustaviti, a tokom pre podneva je dobio i vest da je Jovan teško ranjen, po svoj prilici smrtno. Ono prvo je pouzdano znao, a u ovo drugo nije verovao. Već je prečesto slušao vesti koje su mu godile, pa se posle pokazalo da se prerano radovao. Ako bi to bila istina još uvek je postojala mogućnost da spase kraljevstvo. Zapolja bi tada dobio ono što mu je najviše trebalo - vreme. A za mesec dana mnogo se toga može promeniti nabolje. Nije on imao nikakvih iluzija o vernosti velikaša, čak ni erdeljskog plemstva, verovao je jedino u sebe, a velikaši su mu tek bili kamen o vratu kojeg se nije mogao osloboditi. Možda Turska ... ? Ma kako to na prvi pogled nelogično izgledalo, Turskoj je bilo u interesu da ga spase jer je u njemu imala proverenog vazala, a njegovim opstankom na vlasti, Porta čuva i neguje prijateljstvo sa dve države do kojih joj je stalo, Mletačkom Republikom i Francuskom. Trebalo mu je samo vreme. Ako je Jovan mrtav kao što kažu, Ferdinand će zastati. Koliko, mogao se samo nadati da će to biti duže. U takvim mislima proteče mu ceo taj dan ispunjen zabrinutošću i nadom.

Sutradan kralj najpre pozva Georgiusa, ali sekretar mu ništa novo nije imao reći. Prema poslednjim vestima Austrijanci ne idu brzo, ali i ne zastaju. Tu su na granicama zemlje i samo je pitanje vremena kad će ući u nju. Zapolja samo ponovi ono što je naredio najamnicima da treba uznemiravati Austrijance, ali nikako frontalno ne udarati, jer za to nemaju snage. Ni jednom rečju ne pomenu cara Jovana, niti srpsku vojsku od bar 8.000 duša. Georgius ga jedino potseti da će uskoro stići seraskerov² lični izaslanik i izađe. Zaista pola sata nakon toga najaviše Irfan bega, mladolikog turskog velikodostojnika, ličnog predstavnika velikog vezira Ibrahim paše. Već ranije je on pohodio kod Zapolje i ni malo mu se nije dopadao. Beg je govorio otvoreno, gledajući kralja pravo u oči, ne zavijajući i ne kružeći oko teme, čak toliko otvoreno da mu se duboko u duši javljao otpor i mržnja prema svemu što je iznosio. Tako je bilo i sada. Beg je preneo Zapolji da sada mora sam izdržati jer je sultan zauzet drugim poslovima, ali već za godinu ili dve sve će se voljom alaha promeniti, jer će “najveći među najvećim” doći da mu olakša položaj i slomi otrovne strele uperene u njega. Veliki vezir mu preporučuje da nađe prijatelje dok još nije kasno, a najpre da izmoli Francusku da udari na Ferdinanda Austrijskog. Sve će im se to stotruko kasnije vratiti. Beg na kraju reče i ono što još više ubrza krv u kralju, da mu je ostupnica spremna i da se uvek može povući na tursku teritoriju dok opasnost ne prođe.

Kad Irfan beg reče ono što je imao, zahvali se kralju ne strpljenju i izade a da i ne upita kralja za njegovo mišljenje. Zapolja samo zaškruta zubima, nemoćan da išta učini. Kad Georgius ponovo uđe iz njega se “izli otrov”. Govorio je i ono što je mislio i što nije. Sekretar je bio kriv za sve da bi na kraju rekao i pravi razlog tog nezadovoljstva proklinjući dan kad je upoznao “tog prokletnika” za kojeg ne zna da li je izgubio glavu ili ide u Budim da skine njegovu. Georgius stojički podnese sve to, i ne pomišljajući da se povuče. Kad se napokon kralj utiša, prinese mu vino i pusti da ga smiri. Tek ponekad je ponavljao da će sve to biti kako bog hoće.

U suton stigoše izvidnici sa veću da se Ferdinand utaborio na granici. Zapolji kao da malo laknu. Lučevi su već bili upaljeni kad u dvorište ujahaše Terekovi emisari. Nekoliko minuta kasnije Zapolja je u rukama držao poruku. Već posle prvih rečenica poskoči od radosti. Pročita poruku pa onda dade Georgiusu da je i on naglas pročita. Odavno veliki vojvoda nije bio toliko veseo. Skoči i naredi da se pozove plemića koji su se zatekli na dvoru, pa naredi da se upale sve sveće u velikoj dvorani i da se unese jelo i piće. Ipak poslušao Georgiusa i te večeri nije nikom pisao i javljao veliku vest. Kad dobro podnapiti gosti napustiše dvorac, Zapolja osta sam. Kao da mu je alkohol probudio svaki damar u telu, osećao je kako jača i vazdiže se, a svi oni problemi i muke koje je tog dana imao, nestadoše. Više mu ni Ferdinand nije bio važan ni njegova vojska na granici Ugarske. Uživao je u osveti.

Isto onako kako ga je lako uhvatilo oduševljenje i euforija, tako kao da odjednom pade mrak i ispuni prostoriju. I taj mrak preseli se u njega, ali mu misli i dalje ostadoše čiste i jasne. Nije nikakva griža saveti mučila velikog vojvodu, jer nije ni bilo potrebe za tim. Ako je mislio da je nešto pravo, nemilosrdno je znao narediti da se skрати za glavu hiljadu ljudi kao što je u Dožinoj buni radio, ali sada ga je počelo opsedati nešto drugo. Kao da spava pred njim se stvori Jovan, nepomičan i tmuran, uvek ćutljiv i nepredvidljiv. Pokuša ga izbaciti iz glave, tražeći u sebi sliku mrtvog dušmanina, ali je ne nađe. Kroz prostoriju se prolomi njegov glas da mu dovedu Georgiusa. Ćutljivi pisar skoro istog trena uđe u prostoriju. Samo je on mogao predvideti raspoloženje svog gospodara i biti siguran da će ga pozvati.

- Je li mrtav ?

- Jeste gospodaru. Mrtav je sigurno. - U sekretarovom glasu nije bilo ni traga sumnje. - Više vam Jovan Čarnojević neće biti neprijatelj - pa sa malim oklevanjem i tiše dodade - ali ni prijatelj !

Zapolja se nasmeši nakon prve rečenice, ali se uozbilji kad je Georgius završi.

- Kako si tako siguran u to ?

- Siguran je Valentin Terek gospodaru. Ovako nešto može vam se javiti samo ako je sasvim siguran. Da nije, javljao bi drugačije. Od sada ne morate strahovati od Jovana i njegovih Srba.

- Misliš da Srbi neće poći za Ferdinandom ?

- Možda poneki i hoće, ali oni su izgubili jedinog pravog vođu. Ko zna koliko će trebati da se takav vođa javi ponovo, a bez vođe Srbi nisu opasnost za nikog. Svi oni koji su kao jedan bili uz Jovana, sada će svako na svoju stranu, možda će se neki i vama ponuditi, ali više na njih kao silu ne treba računati. Daj bože da Ferdinand misli drugačije, jer će se silno razočarati i puno vremena izgubiti dok to ne shvati.

Zapolja na dušak ispi pehar sa vinom. Zamišljeno ga je držao u ruci pa ga hitnu prema jednom od ogledala. Onda sede na stolicu i zaplaka se. Georgius nije ni pokušavao da ga smiri. “Zašto si mi ludače to napravio...” ponavljao je u nepravilnim razmacima. Zatraži da pije i Georgius mu ponovo natoči pehar. Kroz suze samo reče da nikog ne puštaju unutra dok on ne naredi drugačije. Šta je te noći Zapolja pričao svom najpoverljivijem čoveku ostaće tajna, ali je Jovan bio jedina tema tih priča. Nesvestan da to čini, Zapolja mu je tako održao poslednje opelo. Jutro ga zateče pijanog ali budnog. Sa prvim zracima sunca kao da mu se istopi i poslednji zračak volje i veliki vojvoda se spusti na pod i zaspao. Georgius tek promoli nos kroz vrata i naredi komandiru straže da ih niko ne uznemirava, pa odabra jednu stolicu, udobno se namesti pa zaspao i on. Kroz san tek je ponekad nesvesno brisao obraze niz koje je povremeno kapala po koja suza.

Kad Valentin Terek predveče stiže sa pratnjom, veliki vojvoda je već odavno bio u novom ruhu i nestrpljiv da čuje nove vesti. Kad Terek kralju saopšti da je “racki pas” mrtav i da više nikad neće nikog ujedati, Zapolja poskoči sa stolice. Tražio je od Tereka da mu priča sve detalje, kako su mu javili i šta je i kako šta uradio. No Terek je u odnosu na pismo imao i nekoliko “novina”. Njegovi ljudi su otkrili gde je “racki pas” pokopan pa su ga otkopali i isekli na sitne parčiće da se takav više nikad ne pojavi, a telo su mu bacili psima. Pa pokaza ruke objašnjavajući da ga je svojim rukama kasapio da bi bio siguran da u njemu neće ostati ni tračak života. “Telo mu je sada razvučeno po đubrištu”. “A glava, šta je bilo sa glavom” upita Zapolja. “Isečena kao i sve ostalo” tvrdio je Terek, ponovo pokazujući ruke, kao da se to na njima može videti. Na Tereku se videla sigurnost u ono što priča i već i letimičan kraljev pogled na uvek nepoverljivog Georgiusa govorio je da je i sekretar ubeđen u istinitost priče. Tek onda Zapolja naredi da se pripremi slavlje.

Dok su te noći odjekivala zvona budimskih crkava, a dvor sav blistao, kralj

je ponosno nazdravljao okupljenim starešinama, biskupu i sveštenim licima. Po prvi put na takvom jednom skupu sedeo je do kralja i mali plemić iz južne Ugarske Valentin Terek, kočeći se i uživajući u slavi. Njegovo oduševljenje podgrejalo je i 10.000 dukata koje mu je Georgius izbrojao i 500 dukata lični dar kralja za onog ko je prvi udario po prokletom Racu. Mnogo posle ponoći dok je kralj polupijan odlazio u svoje odaje praćen vernim Georgijusom, skoro plačnim glasom upita sekretara da li se sve to moralo dogoditi, “Voleo sam ga, voleo sam tog prokletnika, zašto je mene našao da izda”. Georgius je nemo ćutao kao što ni cele te večeri nije progovorio ni reč. Tek kasnije u svojoj sobi, stisnu tri prsta i pomoli se bogu, tražeći oprost ako je nešto ružno učinio.

A Srbi. Samo su oni u Segedinu znali šta se desilo i da je “car” ranjen. Ništa ih nije moglo ubediti da i od toga ima nešto gore. Vest o smrti je prostrujala pustom ali je malo ko u nju verovao. Car Jovan je ranjen ali živ. Vratice se!

glava 21.

DOK KOŠAVA BUDE DUVALA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Kiša je lila kao iz kabla dok se Toma Sukur ogledavao oko sebe. Ispred njega se pružala Crna bara i nepregledan zeleni gustiš. Njegovi momci zaklanjajući se od kiše, pažljivo su motrili. Konačno kao da je hteo da im usliši molitve pojavi se konjanik ne hajući za kišu, "Momčilo vas čeka". Jedan od momaka bolje podesi nosila sa ranjenikom koja su bila jednim krajem okačena o konja. Ranjenik je bio vezan i dobro zaštićen od kiše. Tek nakon dvočasovnog mučnog probijanja kroz blato stigoše do suvog. Ranjenika odmah unesoše u kolibu. "Kako mu je" upita Momčilo. Vidar ništa na reče a Tomo Sukur samo sleže ramenima. Odmah se uzmuvaše oko njega. Vidar mu odvi zavoj i ružna povelika rana ukaza se na levoj strani grudi. Nije bilo mnogo krvi, samo plavilo oko rane. Toma Sukur okrenu glavu.

- Poručio sam popu da što pre dođe - tiho prozbori - a mislim da će stići i Radosav.

Ranjenik je tiho ječao. Momčilo obrisu suzu "Navalila ova kiša ko luda". Niko se ne upusti u razgovor. Sve utihnu. Tek kad ranjenika obrisашe i previše travama ljudi se povukoše. Ostade tek jedan da ga briše od znoja. Vidar koji se najviše majao oko ranjenika priđe Momčilu. "Zlo je. U srce je pogođen...". Niko tu više nije imao šta da doda. Ni vidar nije nastavio započeto. Samo Tomo Sukur ustade i priđe ranjeniku. "Lakše diše nego dok smo ga nosili". Nije to rekao da bi bilo koga umirio pa ni sebe. Nada da će preživeti, ipak je tinjala. Namesti se tako da ga može gledati. Disao je tiho jedva čujno plašeći se da ne uznemiri ranjenika.

U kasnu noć stiže i Radosav. Nije bio sam. Ništa nije ni pitao. Kiša je prestala. Čutali su! Tek je bardak sa rakijom obišao nekoliko puta ljude, ali ni u njoj nisu uživali. Vidar se ponovo pojavi.

- Bori se za život. Čuteći.

Radosav ustade, Tomo Sukur htede za njim, ali ga ovaj zaustavi. "Neka Tomo, sad ću ja sam". Tak nakon pola sata Tomo se odvaži da pođe za njim. Nađe ga kako kleči pored ranjenika kome je lagano curio život. Imao je utisak kao da ranjenik gleda u njega, ali pri sablasnoj svetlosti sveće nije bio siguran ni u šta. Čutke kleče pored Radosava. Veliki Sremac u ruci je držao Jovanov drveni krst. Poneo ga je kad je kretao iz Segedina jer ga je i Jovan nosio u svakoj bici. A ova mu je bila najveća. Poljubi ga pa ga spusti ranjeniku na grudi. Ni sami nisu znali koliko su vremena proveli skoro nepokretni. Kad nakon pola sata ranjenik poslednji put uzdahnu i krvava penica mu pođe na usta, prekrstiše se. Toma Sukur tiho zaplaka i izađe napolje. Vidar dovede ostale. Svi se prekrstiše pa klekoše. Fabijan tiho promrlja *Multum peccavit, sed fidei non negavit* 1. Bio je 25. juli 1527. godine.

Prošlo je pola sata kad Radosav ustade. Pokaza rukom svima da pođu za

njim.

- Braćo. Sad imamo noge i ruke, kadre udariti na svakog, ali glavu izgubismo. Ako bog da da svi mi zajedno smislimo bar pola onoga što je bilo u njegovoj, nemamo za čim žaliti. Kad smo krenuli znali smo šta nas čeka i jedino smo molili boga da se čekanje ne otegne. Proćiće stotine godina pre nego što neko ponovo okupi ovaj srpski narod oko sebe. A onda neka mu je bog na pomoći. Ja i Tomo idemo da ga sahranimo, a vi nas čekajte dok se ne vratimo. Posle ćemo videti šta ćemo i kako ćemo.

Tomo Sukur priveza nosila za konja. Radosav odbi pomoć. Sam uđe u kolibu i iznese svog cara napolje, pa ga položi u nosila. Dva čoveka na konjima, Tomo Sukur sa svojim tužnim teretom, odoše u noć. Isprati ih kiša i odsjaji dalekih munja. Zora je svitala kad stadoše. Budio se novi dan bez i jednog oblačka. Tek se vetar pojačao.

- Gde je jug - upita Radosav.- Kad mu Toma Sukur pokaza odredi pravac rake - Neka uvek gleda prema svojoj Crnoj Gori.

Na smenu iskopaše raku i kada je bila dovoljno duboka, sedoš pored nje. Na prvim zracima sunca, Jovan je izgledalo kao da spava. Ni jedan trag borbe nije mu se video na licu, samo neka čudna smirenost koja mu nikada nije bila odlika.

- On je svoj mir našao - tiho progovori Radosav. - Od kada znam za njega, nikad mira nije imao. Bog mu je pomogao da smrt dočeka u spokoju. - Širokim pokretom pokaza negde u beskraj. - Vidiš to dolazi košava. Dok bude ona duvala, dotle će se o njemu pričati...a i o nama koji smo bili sa njim.

Lagano spustiše telo u raku. Tomo Sukur se kao oparen udalji od nje. Radosav skide onaj krst sa pokojnikovih grudi. Gledao ga je razmišljajući, pa ga stavi na svoje stvari. Čutke poče sam nagrtati zemlju. Nepomičan okrenut leđima stajao je podalje Toma Sukur.

- Hajde Tomo, što pre zakopamo mrtvaca, pre će Jovan biti sa nama kao da je živ.

Nisu pravili humku. Kad pažljivo utabaše zemlju, Radosav nevešto poče kupiti travu i stavljati je na zemlju. Nije izgledalo da je tu grobno mesto, pre kao mali brežuljak. Kad završiše još jednom se bogu pomoliše. Toma Sukur je plakao gutajući suze i uzdahe. Tek kad se malo smiri ustadoše. Radosav tiho progovori:

- Srastao je sa ovom zemljom i on groba nema. Cela ova zemlja je njegov grob, a ovo nebo venac. Zaboravi mesto gde smo ga sahranili i zaboravi da smo ga ikada sahranili. I kad god neko bude pričao da ga je video, ti čuti i slušaj. To pričaju oni što ga vole, a kada čuješ da mu je neko odsekao glavu, znaj da pričaju oni što bi voleli da je to tako i koji mrze i njega i nas. I njima općuti. Jedino ako te neko povuče za rukav i upita "Gde je ?" ti pokaži široko rukom i reci "Tamo negde"

i znaj da nisi pogrešio.

Oko podne stigoše u logor. Neko upita “Jeste li ga sahranili”. Radosav ga začuđeno pogleda. “Nismo, odjahao je negde tamo”, pa pokaza širokim pokretom kroz Bačku.

glava 22.

I POSLE SVEGA

Pokrovitelj izdanja: **TEMPOREX**, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: **BENIKSAL**, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti

Zapolja je Tereka dobro nagradio za Jovanovo ubistvo. Ne samo da mu je potvrdio sva imanja koja je Terek svojatao, već mu je dodelio nova, neka i na nekadašnjoj Jovanovoj zemlji. A posebna nagrada je bila 10.000 zlatnih forinti. Iste godine Tereku umre sin kojeg je iskreno volio, ali tu smrt nije povezivao sa Jovanovom smrću. Menjajući strane i stalno se bogateći, Terek je za svoje glavne neprijatelja uzeo Srbe, čineći svašta da im umanju značaj i ulogu. U tome je toliko preterao da je glas o njegovom verolomstvu i mržnji dospeo do Turaka. I kada je u delegaciji kraljice Izabele 29. avgusta 1541. vodio dvogodišnjeg kralja Jovana Sigismunda na poklonjenje sultanu, Sulejman ga je zadržao "jer mu je zao glas o njemu već dotužio" i poslao ga u tamnicu "Tri kule" u Carigradu gde je umro nakon pet godina.

Peter Perenji nikada nije isplatio onih 500 dukata koje je trebao dati Tereku, niti ih je ovaj od njega dalje tražio. Ko zna zašto i zbog čega Perenji je potpuno promenio svoj stav prema Srbima. Umesto prezira sve više je cenio taj narod a nekoliko srpskih sela na njegovom vojvodstvu imalo je mnoge povlastice i privilegije koje Mađari nisu imali. Peter Perenji je privolio deo mnogobrojne vojske cara Jovana da pređe kod njega, ispunjavajući uvek obećanja koja im je dao. Ni Srbi njega nikad nisu izdali. Čuvali su ga čak i onda dok je mačem čuvao krunu svetog Ištvana i triputa je davao drugom vladaru, dva puta Zapolji, a jednom Ferdinandu. Toliko je puta menjao i stranu. I uvek je množina srpske vojske oko njega bila dovoljna garancija da ga ni jedan od dva kralja neće napasti. Georgius nikada više nije spomenuo Jovanovo ime, jedino ga je u svojim beleškama neumorno pominjao jednom veličajući ga i dižući u zvezde, a drugi put kudeći ga i tražeći opravdanje. Pisao je jednom o odsečenoj glavi cara Jovana pobodenoj pred budimskim dvorom, a drugi put o tome kako su Srbi spasili mrtvo telo svog cara i zakopali ga poput "Atile" negde oko Tise. Kralju Zapolji sve je posle one trijumfalne noći krenulo naopako. Morao je prepustiti presto Ferdinandu, a on je otišao u izbeglištvo u Poljsku. Ni po povratku nije imao puno sreće, krećući se stalno od vazalne do ropske poslušnosti Turcima. I pored sve svoje sile nikada nije uspeo objediniti ugarsko plemstvo i vezati ga za sebe. Umro je bez potomstva.

Rinkon je vest o Jovanovoj pogibiji doznao u Krakovu. Slavodobitno je proslavljao tri dana i tri noći deleći zlatnike kapom i šakom, da bi peti dan u lovu pao sa konja i slomio nogu. Loše je srasla pa je od toga dana vidno hramao i proklinjao prokletog Raca koji mu je sve to doprineo. Ferdinand je bolno osetio Jovanov nestanak. Kad je stigao u Budim naredio je da se oglase zvona u crkvi Svete Marije za sve velike i pale heroje koji su mu pomogli da dobije zasluženu titulu kralja Mađarske. Kralj nije mogao zaboraviti hrabrost i odlučnost tog

Srbina koji mu se nametnuo i čije su mu usluge bile toliko potrebne. I mada su Srbi dve godine kasnije herojski branili Beč, vođa koji zna da okupi i povede, tek je onda nedostajao. Preko Hoberdaneca je pokušao da okupi oko sebe Jovanove vojskovođe, ali je u tome tek delimično uspeo. Pa ipak žižak poverenja vaspostavljen za vreme Jovana, rasplamsao se u plamen, pa je dosta srpskog naroda naginjalo njemu. Time je uloga i funkcija Pavla Bakića bila bitno olakšana. Udova kraljica Marija je stalno tvrdila da je Jovanovu smrt videla u snovima i da se sada pridružio njenom pokojnom mužu i da ga verno služi. Jovanovom smrću njen uticaj na brata je smanjen, ali su njeni pametni saveti pomogli Bakiću da na habzburškom dvoru dođe do većeg uticaja i značaja. I ako tvrda katolkinja i mistik, ostala je poštovalac srpskog naroda do kraja.

Vest o prijateljevoj smrti zatekla je Ivana Crijevića u Stambolu. Nakon što se povratio od tuge, otišao je kod nekih izbeglih Srba što su stanovali u pravoslavnoj koloniji u Feneru, bogato obdario hram i u Vaseljenskoj crkvi saslušao parastos i liturgiju za Jovanovu dušu. Gledao je da se uvek nađe Srbima na usluzi, pa je tako činio usluge dvojici velikih Srba toga doba Bakiću i Deli Marku. Posebno se vezao za ovog poslednjeg, podržavajući ga i spašavajući od nevolja. Jedan je od retkih dubrovčana koji je u to doba uspostavio odnose sa Habzburgovcima preko Trsta. Godinu dana kasnije vraćajući se u Dubrovnik imao je priliku da sretne Stanišu, odnosno Skender bega i da mu kaže da je i poslednji Crnojević s one strane, poginuo. Turski velikodostojnik ga je saslušao, pa onda u nemom ćutanju proveo petnaestak minuta i bez reči otpustio.

A Srbi ?

Jovanovim odlaskom, Srpski narod je izgubio svog predvodnika i junaka u kojeg je verovao. Velika množina Srba okupljenih oko Jovana snažno je naglasila ideju da se Srbima u Panoniji mora dati zasluženno mesto i da kao narod nisu za potkusurivanje. U svom predvodniku videli su simbol tog otpora, jer je to jedan od retkih za kojeg se znalo da je plemić, ali nikada nije postao ugarski plemić. Ostali jesu. Car Jovan je osetio opasnost od Turaka i pokušao joj se suprostaviti na način koji je jedini znao. Samo je u nepokolebljivom Tomoriju za njegova života imao istu ideju, ostali slojevi mađarskog društva uljuljkani u svoju silu i snagu, postali su lak plen Turske. Njegove ideje tek delimično su bile prihvatljive za Petera Perenjija. Odnos prema Mađarima kao narodu nedvosmisleno je govorio o Jovanovom kosmopolitizmu i verskoj toleranciji. Time je on kao ličnost bio još opasniji za plemićki stalež u oba naroda, Srpskom i Mađarskom.

Niko od njegovih ljudi nije ni pokušao da ga zameni. Radosav je kao potvrđeni čelnik od strane Ferdinanda (dobio je titulu egregius), produžio prema Budimu i pridružio se Ferdinandu u borbi protiv Zapolje. Nakon pobede,

Ferdinand mu je dao deo Srema gde je ovaj preveo porodice i nastanio se. Do kraja života ostao je odan Ferdinandu i kad je god trebalo kretao je u pohode. No nije imao onu privlačnost koju ima vođa, pa se ubrzo slavna Jovanova konjica raštrkala i rastopila po Sremu. Pop Vasiljko je radio ono što mu je Jovan poslednji put naložio. Okupljao je narod oko sebe i čuvao ga koliko je mogao. Kretao se uglavnom u okolini Bečkereka i Temišvara. Posle Jovanove smrti smatrao je da zakletva data Ferdinandu više ne važi jer je on stalno govorio da se “zakleo Jovanu”. Prišao je Zapolji i ostao mu veran zahvaljujući najviše Radiču Božiću: I kad vojska koju je predvodio Perenji i Valentin Terek krenu na deli Radiča, pop Vasiljko sa svojim Srbima joj izađe na megdan i do nogu potuče. Malo kasnije u Lipovu je stigao i Zapolja. Pop Vasiljko je bio i ostao istinski predvodnik naroda u Rasciji.

Ognjen je sa delom konjice i delom pešaka napustio Lipovu i preselio se duboko u Sepeški kraj u Erdeljski Beograd kod Petera Perenjia. Zadatak mu je uglavnom bio da se obračunava sa bandama koje bi mogle doći preko planinskog prevoja. Šest godina kasnije i sam je na prevoju poginuo. Cvetko se sa svojim naselio u Komoran, grad konjanika i šajkaša. Poginuo je ubrzo za vreme nekog pohoda u Moravskoj, ali su ga njegovi ljudi doneli u Komoran i tamo sahranili. Hajduk Momčilo znajući da ni jedan kralj neće trpiti haranje po svojoj zemlji, pokupi svoje hajduke i pređe u Vlašku gde mu se gubi svaki trag. Sekretar Fabijan zbog svog pošteno obavljenog posla, odbi postavljenje u kraljevskoj službi, nego se povuče u darovano selo u središnjoj Mađarskoj, gde provede neko vreme pa kasnije ode u manastir, a imanje ostavi crkvi. Jovan Dolić kojeg je Ferdinand i lično imao prilike da upozna, dobi od kralja na dar pet sela u Bačkoj i u jednom od njih (Boćanu) se nastani i tu je ostao do kraja života. Nasledio ga je sin Dimitrije, dok je stariji Luka otišao u svet kao Ferdinadov oficir. Subota Vrlić je svoje poznavanje jezika i evropske kulture dobro unovčio. Misterioznim putevima stigao je do beogradskog sandžak bega Mehmeda Jahjapašića i ponudio mu svoje usluge. Ovaj ih je prihvatio pa je Subota godinama špijunirao za račun Turaka po Ugarskoj i Austriji, skupo naplaćujući svoje usluge. Ostvarila mu se i želja da vidi Mletke jer je po nalogu sandžak bega boravio u Mlecima godinu dana raspitujući se o golemom bogatstvu tadašnjeg turskog predstavnika u Veneciji Irfana Karaokula. Bogdan je posle Jovanove smrti radio posao koji je najbolje znao. Prešao je u Moldaviju, tamo se napokon oženio i završio kao cenjeni i uvaženi glavni ekonom u kaštelu moldavskog kneza Alekseja.

Toma Sukur se najpre povratio u Segedin i zajedno sa svojim momcima izveo Sebastijan Vida na trg kod česme pa ga udavio u malo vode i tek onda mu glavu odsekao. Zajedno sa Radosavom bio je na Budimu i kad mu kralj ponudi

nagradu zatraži tek jedno malo parče zemlje u Bačkoj gde bi mogao držati nešto konja i goveda i tako preživljavati. Kralj mu to rado učini, pa Toma sa dvadesetak svojih momaka napravi malo naselje na pustari. Sam je zasadio dud na pusti i kroz godine to je bilo jedino visoko stablo u celom kraju. Verovao je da ga je zasadio na Jovanovom grobu, ali to nikom nije govorio. Umro je relativno mlad, a na samrtni je najstarijem sinu, četrnaestogodišnjem Jovanu dao u amanet da dud nikada ne vadi i ne seče. Toma Sukur je sa sobom poveo i Ljubicu. Koliko se zna živela je u njegovom domaćinstvu i nikada nije skidala crninu. Umrla je neposredno pre Tome Sukura.

Krst kojeg je Radosav odložio nakon polaganja tela u raku, odmah je dao Tomi Sukuru na čuvanje. “Ja nisam dostojan da ga nosim, a ti ćeš ga bolje čuvati nego što ja mogu i misliti”. Tri godine kasnije Toma dade da se krst okuje u srebro, a poledina je bila od zlatnih listića. Neposredno pred smrt Ljubica zatraži krst da ga celiva, pa umre lako i u spokoju. Tomo na samrtni zakle sina da krst čuva kao najveću svetinju. Sinu Jovanu se nakon toga gubi svaki trag, ali ne i krstu. Godine 1590. imao ga je u svom posedu veliki junak Deli - Marko Segedinac i javno se hvalio čudotvornošću Jovanovog krsta. To kao da je na delu dokazivao nemilosrdno se obračunavajući sa Turcima ne samo na teritoriji današnje Vojvodine nego i na daleko širem prostoru dopirući čak do bugarskog grada Plevna. Tako se još jednom razbuktala legenda o caru Jovanu. Deli Marko je ponosno nosio krst koliko se zna još najmanje trideset godina, pretvarajući se od ratnika u diplomatu i mirotvorca i obratno. Krst je ponovo viđen u zaostavštini jednog Batoria oko 1690. godine. Bio je posebno čuvan u naročito izrađenoj kutiji čija je postava bila od jarko crvene svile, a kutija je bila od nekog posebnog drveta tamne boje. Krst je ponosno pokazivao Olajoš Batori, ne skrivajući da ga je nasledila njegova baba Ana Batori koja je do smrti bila sa Deli Markom u divljem braku. Batori je znao poreklo krsta i govorio je da potiče od najvećih srpskih junaka i najumnijih glava. To je za njega najveća svetinja koju treba sačuvati. Krst se nakon toga ne pominje duže od sto godina sve do 1805. kada ga je poslednji put spomenuo u svom testamenu Žigmond Batori ostavljajući “sveti krst” jednom od svojih sinova. Krst je verovatno i danas negde pažljivo čuvan, a legenda o caru Jovanu ostala je do današnjeg dana.

Grof Petar Petrović proživio je bogato svoj život. On nije imao problema sa Zapoljom a još manje sa Ferdinandom. Držao je u rukama veliko područje oko Arada, čuvajući integritet Srba, ali poštujući Mađare. Već u poznim godinama dobio je dva sina. Prvi je umro po rođenju, drugi je kao momčić sahranio oca i otisnuo se u svet. Zvao se Sava. On je postepeno rasprodao svoje imanje u Aradu i Temišvaru i kupio nova oko Komoroma i Đera. Sve je to ostavio na upravljanje

upravicima a on je najpre završio medicinu u Hajdelbergu, pa se zatim uputio u Padova a iz nje u Svetu zemlju. Zna se da je kršten na Jordanu i proveo nekoliko godina u srpskom manastiru u Jerusalimu lečeći hodočesnike. Po povratku deo svojih imanja preneo je na Deli Marka Segedinca a on se zaputio preko Antiohije i Jerusalima u Aleksandriju gde je i umro. Sahranjen je u kripti aleksandrijske koptske crkve kao veliki misionar. Tragovi toga su vidljivi i danas. Bio je najbolji lekar svog vremena koji je u sebi sjedinio vrednosti medicine zapada sa znanjem istoka i to uspešno primenjivao na svoje pacijente.

Nakon cara Jovana tek je jedna herojska figura imala veći značaj, ali nikada nije uspela okupiti toliko naroda uza sebe - Pavle Bakić. Hrabro vojujući protiv Turaka i za Ferdinanda, proslavio se pod Bečom. Uvek je imao podršku Srba, pa je čak proglašen za despota. I pored toga, kao da vreme nije bilo naklonjeno ovom hrabrom ratniku da ujedini sve Srbe na prostorima južne Ugarske i sa njima postane sila koja bi mogla vladati u sopstvenoj državi. Za života pratila ga je slava cara Jovana i njegova harizma, ali mu to nije ni najmanje smetalo. U Jovanov kraj nikad nije došao već je vojevao po Slavoniji, Ugarskoj i Austriji. Bio je istinski srpski junak, ali bez ambicija da stvara državu Srba. Narod je to znao i tako se i ponašao.

Zahvaljujem se ljudima koji su mi pomogli kada mi je to trebalo a oni su: Mile Jovičić sa suprugom, Dragan Mirčetić, Željko Stanić, Radovan Tešić, Mišo Kočić, Slobodan Traparić, Andrija Rajičević, Pal Červenak, Zoltan Hajvert, prelepa ekipa iz Gradske biblioteke u Bačkoj Topoli i naravno Sekulići.

Nesebičnu pomoć pri uređivanju ovog izdanja pružili su mi Goran Janjić i njegova supruga iz Tomislavaca.

Pokrovitelj izdanja: TEMPOREX, Mesna industrija, Senta
dominantni proizvođač kuvane šunke na Balkanu

Promoter: BENIKSAL, Bačka Topola
društvo za negovanje istorijskih i kulturnih vrednosti